

GY

gyak 1. döf; a *impunge*; *stoßen*|szúr;a in-
tepa; stechen. 1574: Thorma Janos zolgaya szep-
regj (!) Pal, az en hitem zerent ezt vallo... az
Legen] hog fel hwza' kezét es ketser giaka Tamas
vramhoz az kessel [Kv; TjK III/3. 386c]. 1585:
Barbara Aztalos Imreh Húgha vallia, latom hogy
az eggyik katona be futa Az swteo hazba, Azon-
keozbe mikor az Syteo hazbol ky halattak volna, ky
leowe a' Drabant, Zabliaual es vizza hiua a' lege-
nieket, es Nem latta(m) oza(n) mellik gyakta
[Kv; TjK IV/1. 525]. 1594: Debreczeni Mihali
Helfer Andras Jnasssa vallia, Mikor az seb megh
eset vala chani Janoson, hallam az Jnasoktol
hogi mongiak vala hog' Giulaj Mihali giakta volna
de en nem latta(m) ki giakta [Kv; TjK V/1. 477].
1600: Erdely Georgy ... vallya ... mikor az kapw
keozbe be futa az dardaert Lazlo kewesben mult
hogy eotetis Atal nem eoteotte az dardawal Azon-
ban vgy kezde az darabontokhoz gyakdosny Lazlo
gyaka pedig az megh holt legentis ..., az masik
sebes legentis vgyan Lazlo gyaka a' ky most halo
zamban fezikig peng ... ott forgot az dardawal,
es gyakdosot be az darabantok keozbe [Kv; TjK
VI/1. 455]. 1637: Az Kóczis Andrast lata(m) hogy
ki vönt szabliaval vala, de en ne(m) lattam, hogy
vaghta, avagy gyakta volna varga Mihalyt, de
latam, hogy az fodre le verek [Mv; MvLt 290.
241a].

2. a *avea relatie/contact sexual*; mit jm ge-
schlechtlich verkehren. 1593: Keobeolkúti Mathe
vallia: Ezt peng Keomies mihaltol hallottam
hogi eo ferenczi Istuantol hallotta hogi mondotta,
hogi noha eo neki felesége ninc, de akkinek fele-
sege vagionis ne(m) giak annyit, ammenyt eo |
Cathalin Azzoni Keomies Mihalne vallia ...,
monda ferenczi Jstuan, No bestie kurufiaie ninc
nekem feleségem, de minden eyel annyit giakok,
megh teobbet mint az kinek felesége vagion [Kv;
TjK V/1. 382, 384]. 1600: Veres Georgy al(ia)s zeor-
takach ... vallya Eois egy nehany rendbelye-
ket latott hogy Kapanehoz Jartanak ... meg
egyczer egj takach legent attanak vala neky
tehat az legent egy eyel valamy iffyak ki vertek
... mondwan meny ky bestie lelek kurwafy mert
en itt ma gyaknj akarok [Kv; TjK VI/1. 421].
1637: monda Czetri Görgj, hogj megh hidgjetek
aszony emberek azt ugjmond hogi soha nem giakot
eo edeseb piczat annal mint az uarga Menyhart-
neye [Mv; MvLt 290. 56b]. 1640: azt látam, hogy
egy ruhát leterítettek vala s Kovácsi Jancsi Bíró
Pálnét erősen gyakja vala [Mv; i.h. 291. 237b
átfírásban!]. 1641: még én kérdém azt az Nagy
Ferenc Jancsit, hogy hol vagyon Miklós, s énnekem
azt mondá, hogy gyakni vagyon, úgymond [Mv;
i.h. 288a–90a ua!].

gyaka rakonca; tepuş; Runge. 1774: ha égy
gyakát nem kapott volna kezében esmet le vagta
volna | kéri vala szolgájától hogy a Szekérén levő
gyakat adna kezében | ütés nem esett Kupas

Mihalyon sem vasvilla sem gyaka által [Tarcsafva
U; Pf]. 1796: (A cigányok) a' Béresekre támadta-
nak, oldal rúddal Gyakával verték őket, a Bére-
sek közül egynek a' Kezét Gyakával elis törték
[Mocs K; Eszt-Mk]. 1810: Négy gyaka szekérhez
valo ... xr 4 [Mv; MvLev. Trincseni Mihaly hagy.
22].

gyakás 1. döfés; *impunsătură*; Stoß|szúrás;
ințepătură; Stich. 1585: Ilona Taligas Georgne
vallia ... Amaz legheniek ... vizza terwen chak
hamar hozza Giakanak Desy Janoshoz, es így
leon a gyakas miat halala [Kv; TjK IV/1. 524].
1594: Keobeolkúti Mathe vallia ... Borbeli Jlliest
megh kerdwk eginehanian mit itilne az Jnas feleol
az kin az gyakas eset ha felelne feleolle, Borbeli
Jllies azt monda En nem felelek, mert az kes giakas
merges, mas az hogi chak egy teouis giakas feleolis
nem felelek [Kv; TjK V/1. 478]. 1596: Zabad
volth megh eólnj, zabad volth el hadni, rezegse-
gembe aluttam az aztalon, vagasokot raitam valo
yteseket, zabliaual ualo gyakasokot megh bizonj-
tom [UszT 11/52]. 1598: Keomyes ... wallia.
Az menyegzeos haznal haborcdot wolt megh az
zappanos legeny az Czimbalmossal ..., ot eset
raita az Zappanos legénye(n) az giakas [Kv; TjK
V/1. 161]. 1618: oth eset raytha az Nyassal valo
Gyakas [HSzj nyárs al.].

2. *contact sexual*; Geschlechtsverkehr. 1779:
kiadták a grófnét, hogy midőn dolgát végezte
volna véle*, azt mondotta az asszony: „Vagyon
három esztendeje, hogy olyan kemény gyakás nem
esett rajtam” [RettE 403. — *Ti. egy katona-
tiszt].

gyakdos döfköd; a *impunge* meren; öfters
stechen|szúrdos; a ințepa mereu; öfters stoßen.
1584: Ilona Zekel Marton felesége vallia ... chehi
Caspar ... Az haz heian Nezegetet es vegre zab-
lias kezzel gyakdosa es fel bania az Agyat [Kv;
TjK IV/1. 345]. 1600: Erdely Georgy ... vallya
... mikor az kapw keozbe be futa az dardaert
Lazlo kewesben mult hogy eotetis Atal nem eoteot-
te az dardawal Azonban vgy kezde az darabon-
tokhoz gyakdosny ... ott forgot az dardawal, es
gyakdosat be az darabantok keozbe | Kowach
Istwan ... vallya ... Lazlo mindenhez gyakdos
vala, megh az Annja palatiatis altal eoteotte
[Kv; TjK VI/1. 455]. 1629: Egykor az Vram Kün
az keppel az Eszterhat gyakdoswan, miuel megh
hagigaltak vala [Kv; TjK VII/3. 121]. 1630: az
katonak kopijaja vala nala s aval giakdos vala hoz-
za(m) de enis pentekre teörueniel hivata(m) az
esse lilek kurua fiatt [Mv; MvLt 290. 228b].

gyakó care are contact sexual; geschlechtlich
verkehrend. 1573: lakatos peterne ... mond neky*
az Azzony Te kwrwafy aggeb tehen giako Miklos
hat azt Mondad hogi Archwl chiaps [Kv; TjK
III/3. 248. — *Ti. Lakatos Lőrincnek]. 1583: Mar-

git Mihály Kowachne vallia Hallottam Zaiabol Gergel Kowachnenak ... Ah vgmōnd Nem Adnak it Ingen mint ide ky Az Ingen giako vczaban Balas kowachne Ingenys Aad [Kv; TjK IV/1. 147].

gyakor I. m. 1. sűrű; des; dicht. 1595: Szaniszló Tamástól küldtem most egy szőr iszákot ... két fosztánt ... Egyik veres, másik fejér. Az veresnek gyakor apró gomb az melyén [SzO V, 160]. 1736: Az meg irt Malom Gáttján fellyül az Kükülön, által epítettett egy jo, erős gyakor tzővekekre fektetett Csere Gerendakra borogatott ... jo tágas pallo [Mikefva KK; CU XIII/1. 130]. 1827: Pettő István H(uszár) katona 46. esztendő ... felel ... Meg jelent vala egy Derék Paripa pejszörű kantza loval, igen gyakor serényű vala [Zalán Hsz; HSzjP].

Hn. 1597: Ferenc kőuachy tiltotta úolt giakor vt wegeben erdzyet [Homoródsztrmárton U; UszT 12/94]. 1643/1770: in Loco Gyakorberek vocato [Retteg SzD]. 1696: az gyakor nirben az Remetere menő ut mellet (sz) [Gyergyóalfalu; GyHn 16]. 1746: A' Gyakor Szél allyán [Vadasd MT]. 1787: Gyakor fűz alatt (sz) [Farkaslaka U]. 1891: Gyakorszöllő [M.bikal K; KHn 72].

Szk: ~ *fátyolszita*. 1797: Egy gyakor fátyol szita [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

2. gyakori; frequent; häufig, oftmalig. 1614: Az Ecclesiasticus ordo miért hogi iob pelda adással, nem cziak tanitasaul oktattia Jozagos czeledetekre az halgotokat gyakor visitatiokkal az Pwspekek es Seniorok, ki ki mind az eo zokot vallaszt recepta religioian vallokat mindennwt ez orzagban zabadon visitallhassak [Ks 87 egy-i végzés]. 1666/1701: az közönséges Praesidiumnak eő kgek rendellyenek olly szállást, hogy az ki bontakozás károkkal ne légye(n), az Feő Tisztek szállásoknak gyakor változtatása alkalmatlanságot hozna magával ... [Kv; KvLt I/188]. 1882: Údvözült Berki Istvan Ur(am) Tek: Ur Beldi Pal Ur(am)n(a)k ... gond viseloie ... mind ez ideigis szamadatlan volt, es sohaiis sem edszer sem maszor gyakor admonitioia utannis perceptioiarol szamot nem adot [Kv; RDL I. 161]. 1712: Szarvas vétkei az Pasztornak Kelepecí (!) Pálnak, ugy mint Isten elle(n) valo karo(m)kodasi, szitkozodasi, szőlőnek titkon valo haza vitele, az varosba(n) és házához valo gyakor jarasi, s ott sokaig valo mulatasa, reszegeskedese a szék színén eléggé meg világosodot [Kv; TjK XV/1. 91]. 1733: Gyakor busittasomrul ur(am) kgldet nagy becsülettel követem [Kisillye MT; Berz. 1]. 1799: nevezetesebb terheltetése az Adozo közönségnek im a' következendők lo A F. Királyi Katonák(na)k gyakor alá 's fel valo Utozások s itten majd mindenkor egy Statiojok lévén quartirozások [A. árpás F; TKI BB. IV/5]. 1814: a' Szamos ... az Határra gyakor ki áradásokatt tött [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

Szk. A. időre von.: ~ *alkalmatossággal* gyakori alkalommal, gyakran. 1768: Meg tekintven ... Tholdalagi János hívünknek, ... sok rendbéli gyakor alkalmatossággal való karokban esetit ...

[Gyf; Told. 1a]. 1765: másut a' maga házánál maga vagj háza népe minémü prostitutiokkal prostitualta Tartsafalvi Palfi Ferenczet gyakor alkalmatossággal s mikor? [Tarcsafva U; Pf]. 1778: Én is gyakor alkalmatossággal jártam a' Pótsa Dávid Ur Házát [Szentkatolna Hsz; HSzjP] * ~ *idein* 'ua'. 1756: Minemu Szegény légyen az Határunk fellyebb is elé számlálók minémü Nyomorsággal a Hegjeknek tetején es Meredékény sovány oldalain Ásoval kapával lehesen valami kevés Tavaszt, vagy Török Buzát vetnünk, annak is a Gyakor idein valo Ho harmat mián Gyakrább(an) hasznát nem vehettyük vagy szárazságb(an) ki száradásba mián [Dumest H; JHb LXX/2.91] * ~ *izben* 'ua'. 1745: az A. gyakor izben az Jt tsak ki mondaniis irtózasra méltó káromlással illette úgymint S. V. Ördög, tűzes, disznó, kuttya, menkö teremtetie nemekkel [Torda; TjKt II. 63]. 1753: Pap Mihály gyakor izben jött ide Rákosi Pál Uramni [Martonfva Hsz; Bogáts 6]. 1754: ezen helyet ... Nehai Huszlaí Temes On, és ... Fia Temes Togyer irtották tisztították erdőből és gazbol sőt Marhájának is ide tsinált gyakor izben telelesre helyet [Nagygoroszló Sz; WLt Pap Dumitru (52) jb vall.]. 1772: Mivel hogy mi ide közel lakunk mint Moluarok ha nem egyébert de leg alább csak pajtasságért itten gyakor izben meg fordulni szoktunk [Ádamos KK; JHb LXVIII/289]. 1799: Gyakor izben ... hallottam tülle [Dés; DLt]. 1829: a mostoni Notariusunk ... gyakorizben szedetett a Kis Birákkal költségre valo pénzt, de menyit, és azokat hová költették s tették, nem tudom [Mezőkölpény MT; TSb 48]. 1840: jártosok még gyakor izben a' Ferentzi Ur hazához [Dés; DLt 277] * ~ *renden* 'ua'. 1819: bátorcadatt a' Szent Erősbet Kolosvári Ispátállya Mérai Erdejébe gyakor Renden menni [Kv; Aggm. C. 168]. — B. helyre von.: ~ *helyen/helyt*. 1634: Pestis orszagunkban gyakor helyeken Istennek kglis igaz titletiből ighen grassal [KJ]. 1653: Mikor azért már a Móses hada* meglátta volna Rácz György hadát ... a két had ... egybe roppana, és olly erőss viadalt tőnek, hogy annak mássát nem gyakor helyen láthatni [ETA I, 81 NSz. — *1603-ban a fejedelmi székre törő, szerencsétlen végű Székely Mózes hadserege]. 1694: vagjon ... Nagj Majorság Szőlő ... ennek eddig valo műve, karozása, hajtása kapalasa, meg-adatott: tsak hogj nagjobb reszént ritkás, homolitást kevan gyakor helyeken [Borberek AF; BfR]. 1745: Az J ... gyakor helyeken Magistratus által tömlőczőztetett, meg verettetett, paenitentiaztatott [Torda; TjKt II. 66–7]. 1789: A Kükülő és Fejér Nyikó vizeis némely mellette lévő utakat gyakor helyen* el szaggatni és alkalmatlanokká tenni szoktak [UszLt XII/97. — *Bethlenfrán (U) és környékén].

◇ **Hn. 1721:** az gyakor szakadék előtt (sz) [Uzon Hsz]. 1791: a Gyakor szakadeknál való lábban (sz) [uo].

II. fn kb. sűrű (cserjés/erdő); desis (pádure tinárá deasá;) Dickicht | ' ' ' **Hn. 1585:** Seopreody gyakor [Sepród MT]. 1595: Wagon az war gjakran alol ... egy feőlde ... vicinúsa ... az var gjakra

[Szu]. 1607: Az Itato giakra vegebis (l) vagion egy rez [Nyárádsztlászló MT]. 1631: Farkas gyakor [Szentábrahám U]. 1664: alsó-volali vagy kantai határban Gyakor-rét nevű helyben levő szénafűvét adá zálogban [Karatna-Volál Hsz]. 1686: Poká Gyakraban (sz) [Zalán Hsz]. 1693: az Török gyakran egy darab szená fű [M.sáros KK]. A' giakorb(an) (sz) [Medesér U]. 1696: Vizelve(n) Gyakor nevű helyb(en) (sz) [uo.] 1713: az Török (l) gjakran (k) [M.sáros KK]. 1714: Gjakorban (sz) [Lengyelfva U]. 1731: A Szőlő felől Buza gyakrab(an) (sz) [Bh; KHn 12]. 1731/-1802: Az Irmában gyűrűs gyakar (sz) [Nyárádgálfa MT]. 1733: az Itato Gyakraban [Bálintfva MT]. 1744: Gyakorba (sz) [Csób U]. 1746: a' Gyakorra ki szoktanak járni erdőlni [Vadasd MT]. 1750: a Ferencz gyakrán [Papóc Hsz]. 1756: a Gyakor n. hegyben [M.bikal K; KHn 71]. 1771: Parkas Gyakrában (sz, k) [Bözd U]. 1797: Veszszős gyakor alatt (sz) [Kadács U]. 1802: az Gyakor nevű hely [Vadasd MT]. 1816/1817: A Péter Gyakrán (sz) [Vágás U]. 1818: A' Gyakorbann (sz) [Szotyor Hsz]. 1825: a Kala gyakra Pataka [Szárzpaták Hsz]. 1874/1906: Also gyakor. Felső gyakor [Kibéd MT]. 1875/1906: Gyűrűs gyakor [Nyomát MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az BHA-ból valók. — A hn-i adalékok közül csak az 1746. évi vadasdi adalék utal erdőre, de jogosan feltehető, hogy a többi hn keletkezésekor is a nevadás szemlélete a hely akkori sűrű bokros-erdős voltából indult ki. Az 1. jel. után a ' ' az esetleges más jel. lehetőségére von. fenntartást jelez.

III. hsz 1. gyakran; adesea; oft, häufig. 1592: bodo Bernaldne aljas keresek leorinczne ... azt walla ... az kapu eleot is mondam az zwlenek mit Jar ez a ferenczne Ilj gjakor hozzád [Karatna Hsz; HSzjP]. 1759: az Tatár futás után egymás között fel osztván ... egy darab földet, akkoron a gyakor említett Szabo Istvánné Aszszanyomu(a)k is jutott egy darabotska [Mocs K; JHbK XLVII/1].

2. sűrűn; des; dicht. 1800: Elfoglaltunk egy Czihert ... Az Erdő farka nevű helyen ... mind a két felől gyakor-ásott godrötskéik is ... vagynak [Csekelaka AF; KCs3].

gyakor ágú alma sűrű ágú almafa; már cu ramuri dese; Apfelbaum mit dichtem Gezweig. XI-X. sz. eleje: Bodoni Gyakor agu alma Nro. 6 [Keményszelke TA; IB].

gyakoresa ? sűrűcske; desis mic; kleines Dikicht. Hn. 1705: ezen Falu határán Apró gyakorcsa nevű helyzen [Altörja Hsz; Borb. II.].

gyakori frequent, des; häufig, oftmalig. 1814: Timár Ujvári Samuelné ellen gyakori sok Talp Lopogatásaiért a' Czéhnek egy utolbszori Határozása a' lett, hogy örökre a Czéhbol ki tétessék [Dés; DLt 56. 13—4]. 1819: napjában mennyi, és miféle Pálinkát ivutt meg, mindennapi Bor, és gyakori Puncsozásán kívül [Kv; Pk 2]. 1867: (A férj)

fogadja, hogy ha az aszszony vissza megy hozzá s az anyjáhozi gyakori járást ritkítja, örömet sziveszi, megbecsüli és semmi bántalommal nem illeti [M.bikal K; RAK 262].

gyakorlandó (le)folytatandó; care urmează să se facă; was auszuföhren ist. 1718/1781: eő Nagyságok, 's eő Kegyelmekek nekünk külön külön kezeket nyujták authoralván arra: hogy a' mi kezeink által egyenes itéletünk szerint gyakorlando Divisio sub poena aureorum ... 500. celebraltassék [H; JHb LXXI/3. 483].

gyakorlás 1. folytatás, üzés; exercitare, praticare; Aus/Durchführung. 1580: Byro vramat tanachyawal keryk hogy ... hagyja es paranchiollya megh hogy ez zeren* ellye(n) mind A ket fel^b Az eo Mestersegeknek gyakorlassaba [Kv; TanJk V/3. 223b. — *Ti. az artikulusok szerint; ^bA mészárosok és a hentelerek]. 1589/XVII. sz. eleje: Ha teórtennek az Varosra valamely farago vagy Rakó Legennek időnese, minenen giakorlasanak okaert, ... Az mesteris az Ceh mesterek liere engedelmeknekwl touab nalla ne tarthassa, ne miueltesse eőt forint bírsagh alatt [Kv; KőmCART. 10—1]. 1712: Instálának azért ö kglmek mind az egész Városon lako Mészárosok képében, hogj engedgyük az ö kglmek szabad akarattýára az ö kglmek mestersegek(ne)k gyakorlását [Torockó; TLv. 13/1]. 1790: Ezer hat százbán Mindszent Havának 25dik napján meg állított ország Végzése nek erejekkel ... Helvetiai Confessiot tarto Valásunk a' több bé vett vallásokkal egyenlővé tétetvén, azon egyenlősítésbol önként következik, annak szabad gyakorlása [Kv; SRE 267—8]. 1818: Újabb Hegyessi Elek az ejtzakai korhelség és erköltstelenség gyakorlásában annyira el lévően áradvá, hogy ... a Paraszt Legényekkel ivutt és tántzolt [Vajdasztiván MT; TLt. Praes. ir. No 321 Budai István viceispán nyil.].

2. véghezvitel; sávrás; Vollführung. 1649/-1681: (Bethlen Gábor) eő felségét és eő Klmeket az jövevényekhez valo jo cselekedetekb(en) és irgalmassagh gyakorlasab(an) akarv(an) minden telljes igyekezetttemmel követni ... mellyel az én Succesorinatis inkab fel serkenthetném a jonak gyakorlasara, az jövevényeket penigh Joszagomban valo megh telepedessekre [Vh; VhU 230]. 1676/1681: Mivel hogy az mi Méltosagunk(na)k nem kicziny ékessege lévően az josagos czelekedet, melynek része áll az könyörületesség(ne)k s kegyességnek, szegenyeken valo szanakodasnak, adakozasnak gyakorlasaban, es egy szoval mindenekkel ... valo jo tételben ... regi jámbor bősületes Szolgámnak Nemes es Vitezlő Also-Kubinyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k ... attam ö kg(ne)k az Vajda Hunyadi hataron egy darab földet [Vh; VhU 262 Em. Thőkölly ad. lev.]. 1726: En T.T. eszköszöm ... hogy ezen Egyház fiui hivatalban ... mind magam etemben, mind házam népének a kegyességben való gyakorlás által masoknak Szent jozan mértékletes kegyes Szelid és alazatos etettel jo pelda ado lézsek [Kv; SRE 154].

3. gyakorlat; exercitiu, practică; Übung. 1843: Mészáros János ... mesterségét illő uton nem gyakorolta maga Kezire Kontárkadott ... utasítatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbéli gyakorlása ki mutatasára [Kv; AsztClev. Hat. Prot. 11].

Szk: ~ba vett gyakorlattá/szokássá vált. 1781: Tapasztalván azt a' Communitás, hogy mind a' Strásákkal mind másokkal a' kortsomákon virattig alkalmatlanakadó 's utzákon keringő iffiuság szokott tsufolkodni s excedálni, azért ezen már gyakorlásban vett hibás mind Isten mind haza törvényivel ellenkező gyilkosságra, tolvajságra s minden gonoszra . . . utat nyitó szokásnak el törlésire rendeljük a' Strásálás ki álitásában* [Torockó; TLev. 2/5 — *Köv. az intézkedés] * ~ban volt gyakorlatban/érvényben volt. 1803: Ditső emlékeztető Felséges Fejedelem Aszszonyunk Mária Thresia (I) égy Kegyelmes Rescriptuma által ... a Bányászokat es Ertz Míveseket több az előtt gyakorlásba volt praestatioktól es Szolgálat nemeitől immunitálni méltoztatott [Torockó; TLev. 15/9] * ~t tehet: gyakorlatozhat. 1811: A Tekei 1 ló iskolával meg érheti az 3. Czug, reggel, és délután elég gyakorlást tehettnek [Kiscég K; KLev.].

4. a templom ~a templomba menetel; mersul la biserică; Kirchgang. 1773: Ösveny szolgált, vagy tartatatt a Templom gyakorlására [Mező-erked K; Llt].

5. látogatás; frecventare; Besuch. 1783: (Fele-ségem) a Faluba jarastol, gyanus hazaknak gyakorlasatol el nem foghattam, noha ezirantis sokat izetlenkedttem [Bözdűjfal U; Pf]

6. követés; urmare, ascultare; Befolgung. 1561: Az tarsagokban (!) az igazsagot az emberi es Isteni törüenyeknek meg tartoiat ... otalmazzak annak gyakorlasaba naponkent az tarsasagot az kikbol warosok alnak epitse [Kv; ÖCLev.].

gyakorlat 1. deprindere, obicei; Praxis, Gebrauch. 1845: eddig elé Czikudan* a Kalákák aránt az volt gyakorlatba, hogy minden Esztendőben a 3 birtokos egy egy kalákát kapot fel váltólag [T; Tlt 1039. — *TA]. 1869: a gyakorlat szerint akár melyik erdőréz vagy határból a marha legeltetés szabadon feltilthato volt [Csöb MT; Told. 21].

2. folytatás; practicare; Austübung. 1843: A' Tisztelt Ttes Tisztseg ... a kérelmek közönségnek többet engede, mint sem kért, mivel ... a pálinka főzés határaltan gyakorlata, sőt árulhatása is felszabadítá [Km; KmUlev. Kováts Miklos adm. nyil.].

gyakorlati practic; praktisch. 1854: (A tanuló) Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bukdácsoló igazi élettudomány ismerete nélkül [ÚjFE 82].

gyakorlatlan tapasztalatlan; färrä experientä; unerfahren. 1588: melto volna lenny ez varosba(n) egy feő tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(n) kezdet grassaln, az Borbeliok penigh vgmint gyakorlatlanok Nem hogy az emberek

életet oltalmazhatnak es a' betegseget keonefíbit-hetnek, seot gyakorlatb artalmas gondviselesek munkaiok az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; TanJk I/1. 87].

gyakorlatos gyakori; frequent; häufig. 1741: Constál Imo Nös paráznsága az Inctának ... 2do Az SzBenedeki Kastellynak meg hágásában s onnat törtent gyakorlatos Buza s Gabona lopásában az Férjével együtt való complexsége [Szent-benedek SzD; Ks XVI/27].

gyakorlatosképpen gyakorta; de mai multe ori; des öfteren. 1592: en ezeket az megh Newezet kezeseket giakorlatos keppen mind Zep szoual, kertem, es kerettemis hogj ez Boros Janost hozzak eleo [UszT].

gyakorlatosság 1. gyakoriság; frequentä; Häufigkeit. 1776: (A vétkeket) kinek kinek minéműsége és a' tselekedetnek mivolta, és gyakorlatossága szerint el mulhatatlanul pénzel vagy vesz-szözéssel a' Birák házánál meg büntessék [Torockó; TLev. 16/1].

2. ~gal gyakorta; de mai multe ori; des öfteren. 1566: gjakorlatossaggal inditott mwnkeot az my nagy zwksegnk, es nagy nyomorusagban walo esetwnk, felsegedet keoneorgeswnk altal megh lelnwk [SzO II, 190—1]. 1570: Martha nehay feyer Jmrehne Ezt vallya hogy Latta gyakorta megh annakeleotte ... hogj az Kalmar Andrasnewal gyakorta Tytkon Bezelettek az kamaraba, Es chyak Az marhanak ely vezese eleot valo Napokbanis gyakorlatossaggal Jart hozza es Tyttkon zoltak [Kv; Tjk III/2.68]. 1595 k.: Noha kgmes urunk hwsegesen holtigh Nagysagodnak zolgalmi igiekezwnk az mint illikis, de gjakorlatossag-al az nagy romlas miat be nem telliesithetiwk, az mint illennek az raitunk forgo Nagod zwkseges dolgait [Dés; Dlt 247]. 1620: Emlkezetes lewen az Varos kapuin lewo hidak feleolis hogi gjakorlatossaggal Szekereken Soot hoznanak be rayta nemelliek, melj mia az hidak ige(n) el vesznenek es el romlanak [Kv; TanJk II/1. 299]. 1679/1681: mikor a Szöloket mivelik, a vinczelerek mellett Continuus jo pallerokat a Vinczelereken kivül is rendelven eö kgime*, magais gyakorlatossaggal hozzajok latogasso(n) [Vh; VhU 670. — *Az ub]. 1751: gjakorlatossaggal bérés nélkül vagyon, és Szokot Lenni [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1759: Azon ... Czégéres személyek* miat azon kortsoma háznl estenek gyakorlatossag(g)al sok féle zenebonás dolgok [Nyáradsztlaszló MT; Sár. — *Egyik fattya-vetett, a másik házasságon kívül terhes kocsmárosnő].

Szk: ~ való gyakori. 1661: Nem tagadhattuk gjakorlatossaggal valo irasinkkal eddegh is Ngd-(na)k unadalmot szerezhattunk [KJ]. 1693: Lat-tam Pusztá Egresi Sorbannak Gjakorlatossaggal való oda menetelit [A.jára TA; Berz. 7. LXV/38].

gyakorlattat szítáltat; a dispune să se cearnă; sieben lassen. 1595: Giakorlattattam igen zep fel

keobeol liztet vrunk zwksegere, meliben három vekaent (l) kolt el f 1/50 [Kv; Szám 6/XXIX. 3]. 1596: fel keobeol liztet gyakorlattattam az konihara [Kv; i.h. 152].

gyakorló I. mn. 1. üzö; care practică/exercită; ausübend. 1730: Az Egetbort, Palinkát eddigis arulni gjakorlo Deesi személyek kínáltassának meg, hogj ... adgjanak az Ne(m)es Varosnak 15 Nemet forint Taxat [Dés; Jk 397a]. 1802: Parantsoltatik ezennel Kegyelmeteknek hogy a' Pálinka Főzést gyakorló személyeket az emberi élelemre alkalmatos Gabonából-valo Pálinka Főzéstul sub paena (l) Confiscationis tiltsák-el [Borb. II. gubinyomt. rend.]. 1843: mesterségeiket gyakorló vándor Legények jó igasság Levelekkel légyenek el látva [Dés; DLt 159].

Szk: magát umiben ~ 1762: Azon tolvajságb(an) magát gyakorlo Kannas Susannát házához jártotta [Torda; TjKt V. 90].

2. kb. folytató; care isi duce (viața); führend. 1751: Én itt Balástelkén lako Vándor nevezetű Familiát ... ismerem s tudom ... felöllek mondani hogj életét holtig istentelen törvénjtelen-ségen gyakorlo Attyoknak gonosz erkölce ugj beléjek oltodott, hogy Ns Kükölliő Vármegjében söt talám az egész Országban is ezeknél istentelenebb, igazságtalanobb, verekedőbb, vérengzőbb ... emberek nincsenek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall.].

3. járó; care merge la/ frecventează; gehend, besuchend. **Szk: kocsmádot ~ kocsmajáró, kocsmázó.** 1783: (A torockóiakat) Az éjjeli és nappali strásálásra haszontalan Compellalom ... s egész étzaka oly nagy Helység strása nélkül vagyon, s hol étzakanak idején rész szerént a nyughatatlan Iffiuság, resz szerént p(e)d(ig) a Kortsomakot gyakorlo részegesek lövöldeznek, verekednek, lár-máznak, éktelenül káramkod(na)k, és a közbe hol edgyik hol másik gazdának ajtaját, ablakát kövekkel bé rontyák [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével] * **templomot ~ templomjáró/látogató.** 1775: azt mondjuk hogy jámbor eszes kegyes és Templomot szerető és gyakorlo ember [Peselnek Hsz; HSzJP. Rápolti Anna (26) vall.].

II. fn vхова járó/látogató személy; vizitator, persoană care frecventează ceva; Besucher. 1814: egy hunyorittást se vettem észre ... pedig én éjjel nappal Házának gyakorloja vagyok [Kisborosnyó Hsz; HSzJP].

gyakornok practicant; Praktikant. 1849: Bárha vallomását Kelemen Béni maga szavalta szorul szora penna alá ... Kelemen Béni oda kívánja módosítani mi szerént nem a' gyakornok, hanem a' fiutka vagyon pártfogás alatt Zsibon [Kv; Végr. Vall. 83–4].

Szk: gazdasági ~. 1849: (Krizsán Máriának) férjhez menetele után született egy fija köztudomás és az ő elesmerése szerint egy gazdasági gyakornoktól, ki jelenleg a báró Wesselényi pártfogása alatt Zsibón van [Kv; i.h.].

gyakorol 1. folytat; a practica/exercita; ausübend. 1589/XVII. sz. eleje: Valamely Heti beres legyen nem akarná ... Mesterét ... szolgálni, hanem ... magának kezdene ... miuet, epwletet fel fogadni ... Seot Nemeseknel külseő hellieken gjakorlaná mesterségét ... ebben az Városban, megh az ő saiat kezeuel se miuelhesse(n) [Kv; Kőm-Cart. 7–8]. 1597: aki mezaros akar lenny az minde(n) vton az teosersegnekewl minden cherebere-nelkewl el legien, es annak beket hagiwa(n) az mezarlast gjakorollia [Kv; TanJk I/1. 300]. 1657: Az emberséges emberekkel borital közt valo mulatsagot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlottam, járulván az természethez az én időmbeli akkori félékből való abusus is, csak hogy bezzeg én is minden sok borital után meg kornyadoztam, és ha ma dánom dánom, holnap valóban bánom bánom volt [KemÖn. 15–6]. 1687: Engemet a Hurezi mezőriül raboltak volt el az Tatarok, mas egy kalugyerrrel együtt ki viven Havasalföldbe(en), akkor ott liven Boer Peter Ur(am) ream akada ... ő kglme mingyárat az ot velem levő kalugyertes ki valta az Tatarok kezéből, azutan engemet ő kglme magaval együtt hozott ki Havasalföldéből ... ugy jartam egyik malombul az masikb(an) s gyakorlottam mestersegemet [Vh; VhU 525 Radul Kodre Boero (75) vall. Mich. Szilagyi fej-i scriba és notarius kezével]. 1745: (Az alperes) I(ste)n és Haza Törvényiről elfelejtkezvén, sok emberséges emberek Házát maga parázna életével meg zavarta, feleségeket magához hódítván, és még ma is ezen tselekedetit gyakorlani meg nem szűnik [Torda; TjKt II. 67]. 1839: Mitsoda élelem modot, mesterséget vagy kereskedést gyakoroltál? [Dés; DLt 1077]. 1843: Mészáros János ... mesterségét illő uton nem gyakorolta maga Kezire Kontárkodott [Kv; AsztCLev. 11].

Szk: hivatalát ~ja kb. szolgálatát ellátja. 1692: A Cziganis obligala es köteleze magát jobbagyul Boer Pe(ter) Uram(na)k illy modalitassal, hogy ... mint Jambor Jobbagyhoz illik szolgálly s hivatallyát gyakorollya [Szád.] * **kötelességét ~ja kötelességét teljesíti.** 1697: Szigethi Gergely ... admonealtatik feleségehez valo igaz kötelességet gyakorollya, mint Keresztyen Ember Házát cum appertimentiis epttse, feleséget tapallja, mert Sz. Pál tanitasa szerint a' ki cseledgyere gondot nem visel az hitet megtagadta es az Pogannál alab valo [Dés; Jk]. * **szolgálatát hűséggel ~ja szolgálatát hűségesen teljesíti/végzi.** 1763: én gyermekségemtől fogva ő Felsegéhez és edes Házámhoz minden Circumstantiákban szolgálomat hűséggel gyakorlottam [Nsz; Told. 33/22].

2. is jár/látogat vmit, jár/el-ellátogat vhová; a frecventa ceva, a merge/umbra undeva; besuchen. **Szk: ~ja a cégért járja a kocsmát, kocsmázik; a umbra prin circiumi; kneipen.** 1578: (A városkapuőrök) az kapukon legienek ... zwnetle(n) es korchiomara ne Jarianak, mint hogi ekedig gyakorlottak az czegert* [Kv; TanJk V/3. 154a. — *E szó jel-nek ilyen alakulására nézve l. cégér 3. al. a jegyzetet] * **~ja a házat/vki házat járja/látogatja a házat/vki házat, jár vki házához; a**

frecventa casa cuiva; js Haus besuchen. 1572: Trombitas Demeter latta hogy gyakorlotta az hegedws Ianos hazat Neotelen legeniek eoremest fogatta eeket [Kv; TjK III/3. 32]. 1597: Deak Mathe ... wallia ... Sardy Janos giakorta el ewzte hazatol az felesseget, rea fegiwerkezet s az azzony el futot teolle, de minthogi en hazat nem giakorlotta(m) nem thúdom melyk adot okot az habórúsagra [Kv; TjK VI/1. 99]. 1632: Korlat Janosne zinten ug giak ilotta az pattantius Lazlone hazat betegsegebeun ~ taplalta etel, ital nemisuel (l) legiezte hozza latot zinten az mint kellett [Mv; MvLt 290. 107b]. 1793: Mod nélkül gyakorlotta a fenn meg Nevezett Uri Házát [Zalán Hsz; Mk]. 1846: Figyelmeztette hogy házát többbe se egykor, se máskor ne gyakorolya [Kv; AClEv. 49] * ~ja a korcsmát/korcsomát ~ járja/látogatja a kocsmát, kocsmázik; a umbla prin circiumi; kneipen. 1752: Simo János ... Kortsmákat gjakorlott, ott részegeskedett, Isten ellen adtával, teremtetével Káromkodotté, Kurváknak Házait Éttzákánként gjakron gyakorlottaé [Msz; Pf]. 1780: Czici David a korcsomákat igen gyakorlatta [Hr 2/44]. 1796: a Kortsmákat gyakorolta, a bort szerette [Kv; Aggm. D. 15] * az istenházát/templomot ~ja templomba jár; a umbla la biserică; die Kirche besuchen. 1698: (Az ura az asszonyt) visza fogadta olly kötes alatt, hogy Istenes életet él az I(sten) házát gyakorolya [SzJk 310]. 1764: Sem Palffi István Uram, Sem Palffi Istvánné Aszszonj a tartsafalvi Templomot nem gjakorlolták [Pf]. 1818: Semmiféle Templomat nem gyakoral [M. fráta K; KLev. 1]. 1819: Óreg buzgó Bódi János ... a' Templomot Esztendéig és szorgalmatosan minden nap kétszer gyakorlotta, tsak egy Héti változása után meg hala [Damos K; RÁk 104] * szálló ~ja vki házát ? gyakran szállásolnak be szállót vki házába; a incartirui deseori pasage in casa cuiva; einen Absteigenden in js Haus öfters einquartieren. 1578: ky ky mind az eo maga haza elejt meg tiztichia, es a ganet ky hordassa, A kinek penig erteke rea ninchie(n) hogy ky witethesse az zalo penig giakorolya hazat, az ollyannak eo keg Biro vram legien Itelety zerent segitsegel [Kv; TanJk V/3. 164b] * a templomot ~ja → az istenházát ~ja * vki udvarát ~ja/vmely udvarát ~ jár vki udvarába/udvarházába, vmely udvarba bejáratos; a merge deseori/a frecventa curtea/conacul cuiva; in js Hof/Herrenhof öfters verkehren. 1751: irt Gondviselő M. Ur ó Nga M. Sz. Királyi Udvarát nem igen giakorolya, egy hétig sem lakik az Ur ó Nga Udvaráb(an) [Maros-sztkirály AF; Told. 29]. 1792: Mező Ujlakon lakó Ajtai János ... ugy mint ezenn Méltóságos Udvarnak régi szomszedja, elejitől fogva leg többet giakoroltam ezenn Méltags Udvar [LLt 67. 1843].

3. szítal; a cerne; sieben. 1751: Biro Uram ... utyára mértünk az ó kegyelme parancsolatyából Harmad fél véka Tiszta buzát, edgyik vékáját megsíttottuk, az más fél vékát el vitte giakorolva, az árra Tészen 90 Den [Kvh; HSzjP].

4. gyakorolja magát vmiben; a se exersa in ceva; sich in etw. üben. 1784: Annak utána pub-

licáltatta, hogy a deák nyelvet mint mortua linguat senki se tanulja, ne gyakorolja, hanem tanulja a német nyelvet [RettE 425]. 1795: Anak olvasását nem gyakorolta [Aranyosrákos TA; Borb.].

5. gyakorlatba hoz/vesz; a introduce in practică; in Gebrauch bringen/nehmen. 1800: Az ó Nagysága által jóvalott Erdők fel táblázását a Tüzelesre való fára nézt a Communitas már a régtől fogva gyakorlotta 's gyakorolya [Torockó; TLev. 9/31].

◇ Szk: a bábaságban ~ja magát bábáskodik (szülésznőként működik); a moşi (a da ajutor la naştere); als Hebamme tätig sein. 1706: Kis Gergely Márton ... Felesége Lovász Annok ... hét esztendőől fogva Beszterczén Bábaságban(an) gyakorolv(an) magát ne(m) akar cohabitálni [SzJk 351] * bújós-bajos boszorkánysági mestersegekben ~ja magát boszorkánykodik, boszorkánykodásba/boszorkányságba ártja magát, boszorkányságban forgóldik; rég bújósokodik; a face vrăji, a vrăji; hexen. 1765: Vádoltatik az I(nct)a ... hogy Ó bújes, bajos boszorkánysági mestersegekben gyakorolván magát, maga gonosz mestersegével sokaknak ártatt [Torda; TjKt V. 290] * az italt ~ja iszogat, italozgat; a bea, a obişnui să bea; kippen, gern trinken. 1758: Ifjabb koromban az italt és vesztegetést gyakorlottam, de sohasem voltam kétszernél többször oly részeg, hogy ne tudtam volna, mit csinálók [RettE 81] * józan és istenes életben ~ja magát józan és istenes életet él; a duce o viaţă cumpătată şi evlavioasă; nüchternes und frommes Leben führen. 1681: gondviselőnk magát józan és istenes életben gyakorolja s mindenekhez magát az ó rendek szerint illendő becsülettel alkalmasztassa [Szúv; CsVh 106] * a fegyverforgatásban ~ja magát gyakorolja a fegyverforgatást; a exersa minuirea armei; den Gebrauch der Waffen üben. 1848: Itten egy bujtogató járt, ... azt mondá hogy Bétsből jött, meg hagyta hogy gyakorolják magokat a fegyver forgatásba – a leg nagyobb rebegések közt vagyunk [Nagycsán TA; Born. F] * gonoszságokban ~ja magát gaz/gonosztetteket követ el; a comite neleguiri/ticăloşenii; Übeltaten begehen. 1748: Ez okon kellett az Inctat nekem jure p(ro)sequalnom, hogy t.i. ennek előtte való esztendőkb(en) itt a' Városon, és egjebüttis sok gonoszságok(an) giakorolván magát, égetéssel és egjéb kár tételekkel meg károsított [Torda; TjKt 215] * a hávéltalban torkosságig ~ja magát mértéktelenül/szeretlenül issza/vedeli a feketét; a bea cafea fără măsură; den Kaffee ohnemaßen trinken/pegeln. 1793: ... gombkötő Ilona 26. Esztendő ... vall ... a kafe italtan torkosságig magát giakorlotta [Páva Hsz; HSzjP] * a kultuszt ~ja kb. egyházi szertartásra jár, egyházi szertartáson vesz részt; a participa la slujba bisericească; an Kirchenzeremonie teilnehmen. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Kápolna, vagi régi Templom; Kő börtös; Ajtó felett levő Keresztül való Chorus (:melj-b(en) regenten az Urak a Cultust giakorlottak:) áll ighen szép Faragot, Két kő Labakon [Vh; VhU 502] * lopásokban ~ja magát lopogat; cam furá; mausen, wiederholt stehlen |tolvajkodik;

a fura; dieben. 1783: Tudgyaé a Tanu nyilván és bizonyosson, hogy ... Faragon^a... Groff Lázár Ur eő Nga Jobbágya tellyes életében tolvajságban, lopásokban gyakorolta volna magát? [GyL. — *K] * *parázna életben/paráznaságban ~ja magát* parázna életet él/folytat; a duce o viață destrăbălată; in Unzucht/unzüchtig leben. 1736: Azon(n) parázna életb(en) gyakorolta magát [Dés; Jk]. 1761: Az Incta ... el fogatván paráznaságaért, a Varos skandalumára sok rendben abban abban^a gyakorolván magát docealn(a)kis rolla [Torda; TJKt V. 41 — *Így kétszer!] * *a részegítő italt szerfelett ~ja* (szertelenül) iszik/részegedik; a bea prea mult, a fi bețiv; ohnemaßen trinken, saufen. 1794: Az is igaz, hogy a részegítő italt is szer felett gyakorlotta [Eresztvény Hsz; HSzjP St. László (80) nb vall.] * *a tolvajságban ~ja magát* — *lopásokban ~ja magát* * *vmilyen jussát ~ja* vmilyen jogával/jussával él; a uza de dreptul său; von seinem/ihrem Recht Gebrauch machen. 1810: Az Mgs Exponensek Territoriale Jussaik meg vagy(na)k, de nem jöven haszon belőllek nem gyakorolják [Varsolc Sz; Ks 76. 333 Conscr.] * *vmilyen művet ~* vmilyen mű készítésével foglalkozik; a se ocupa cu confectiunarea/producerea unei lucrări/opere; sich mit der Anfertigung, Herstellung eines Werks beschäftigen. 1671: az Foldozo Vargakis ... semmi uy saru művet ne gyakorollyanak, hanem csak tulajdon az Saruk(na)k foldozásával (így!) ... az meghilágosított büntetés alatt [Kv; KvLt. Céhír. I. 17].

gyakorolhat szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *erőszakoskodását szabadon ~ja* akadálytalanul/féktelenül erőszakoskodhatik; a putea face uz de violență neturburat/fără a fi împiedicat; zügelloos gewalttätig sein können. 1809: némely más vagyonynyán kapok és erőszakos Hazafiak ... olly bal hiedelemmel vagynak, ... hogy ... a mostani törvény szűnés alatt ... erőszakoskodásait szabadon gyakorolhatták [Uzsl. ComGub. 1558] * *feslett erkölcsét ~ja* erkölcstelen, feslett életet élhet/folytathat; a putea duce o viață imorală/destrăbălată; unzüchtiges Leben führen können. 1763: az Ia ... éjjel, nappal fogadokban katonak szállasára s mas olys helyekre mént és járt, hol feslett erkölcsét gjakarlhatta [Torda; TJKt V. 179] * *mesterségét ~ja* a. foglalkozását/mesterségét folytathatja/űzheti; a-și putea exercita/practica meseria; sein Handwerk ausüben können. 1589/XVII. sz. eleje: (A legény) az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi, Eo ez alat az eő mesterseget kwlömben ne gjakorolhassa [Kv; KömCart. 9—10]. 1815: a Falusi Examinált Bá-bák azon tanult Mesterségeket, egy általyában minden Aszszonyoknak szabad lévén bábáskodni, nem gyakorolhatták [Kv; TvlT gub-i rend. 1393]. — b. mesterkedéseit/üzmeit folytathatja; a-și putea practica uneltirile sale; seine Umtriebe führen/ausüben können. 1752: Soha sem volt ... igaz két kézi munkájával elő szánto vető

ember; Hanem mindetig Tolvajságával élő ember volt, a Télen vgjan oly bőv mértékben nem gyakorolhatta azon régi szokot mesterseget mivel sokat betegeskedet a Télen [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.] * *a templomot ~ja*. 1783: Az örög Aszszony ... a Templomatis nem gyakorolhatta [Nyáradkarácsonyfva MT; Told. 76]

gyakorolt 1. folytatott; dus, practicat; geführt. 1710: Minemű nagy romlása és pusztulása következet légjen, sok helyeknek ... a Pestis miatt; a már inficiált helyekkel gjakorolt Com(m)unicatio alkalmatosságival keservesen megtapasztalhatták [Nsz; Kvlt I/198 gub.]. 1720: vilagoson constál M: Doctor Fogarasi Samuel Uram(na)k mostoha Leányával Kováts Máriával sok esztendőktől fogva gyakorolt egy házban való bé rekeszkedések, egy ágyban való sokszori hálások [IB. — A sövényfi ref. partialis synodus hat.]. 1799: azon Fogadoban a' német Szabo Legényeknekis Herbertyek van és ... más Chébéli Legényekis a' Városi más Fogadokban a' Külső Országok, és városokban gyakorolt szokások szerint Herberteket tartanak [Kv; Aszt-CLev.]. 1815: A Léányomnak már sok időtől fogva Szabadon gyakorolt alaton élete s feslett erköltsé ... szülték réája nézve azon rosszsz következt, hogy minden Joszági pusztulni s hanyotlani kezdettek [Mv; Berz. 21]. 1833: Instálunk mély alázatassággal Nagysadnak, méltotzassan ... azon rendelést hogy fontal árulyuk kenyérünket ... kegyesen viszzá huzva, a' régi eddig az ideig gjakarlatt kenyér árulásunk modgyát meghagyni 's meg tartani rendelni [Torda; Tlt. Praes. ir. 1534].

2. folytatott, űzött; exercitat, practicat; geübt. 1749: Importallya az Inctus Keresztes Peternek régtől fogvan malitiosé gjakorolt sok aprólék lopogatásait [Torda; TJKt III. 262]. 1800: (A) Hamornak fel-épittetése a Co(m)munitasnak régi ... és eddigeléis gjakorolt vas-műbeli mestersegeknek ... tetemes Kárára ... vagyon [Torockó; TLev. 9/33].

3. szítált; cernut; gesiebt. 1591: Biro Vram ... akaratyabol attam konyahro (!) ... Lyztett, Gyakarlattat ... d. 14 [Kv; Szám. I/5. 15—7]. 1599: Giakorlot lizet az swteó hazban ueotte(m) d 3 [Kv; i. h. 8/XIII.9]. 1609: Keonetkezik Jm-mar vrunk eo F. zamara gazdalkodasara ualo uasarlal ... ueottem ... giakorlot zep lizet f ... d 50 [Kv; i. h. 126/IV. 327—8]. 1621: Egy Veka giakorlott lizet vetettem f —/14 [Kv; i. h. 15b/IX. 191]. 1798: Giakorlott buza liszt Négy ejtel 36 Dnr [A.csernáton Hsz; HSzjP].

4. tanúsított; manifestat; erwiesen. 1676: Tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gjakorlott hűséges kedvességét; ... Udvarhelyszéki Szék béli Fő Kapitánysag(na)k hivatallyaval jutalmazta(tni) kívánnuk kglsségünkből [Uzsl. IX. 76.4 fej.]. 1735: (Az adósságból) a többbit ... a Nemes Tanács Istenesen gjakorlott kegyessege szerint engedne el

[Ne; DobLev. I/161]. 1783: Ne vályék azért hozzám eddig gyakorlott barátsági hívsége idegenséggé [Mezőszakál TA; DobLev. III/582. Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz].

5. gyakorlattal rendelkező; cu experientă; geübt/wandt. 1800: Finta András Uram ... mint Nagy Szájas, gyakorlott Vásáros ember, engemet gyarló Aszszonyt az eszemből ki beszéllett ... és 29 v. Forintokba azon régi Vásott Kopott Mentét reám tudta [Torda; TVLt Köz. ir. 362].

Szk: magát ~ ember. 1807: nem ama Duzmás, Harag tarto, Fenyegetődző, verekedő vagy vérengző, Káronko (!) Tolvaj, vagy Részeges, vagy egyéb rossz tselekedetekben vagy erkölstelenségekben Magat gyakorlott ember [M.fenes K; KLev. 8].

Ha. 1816: gyakorlatt [Kv; DLt 103].

gyakoroltat (mesterséget) folytattat/üzettet; a face să exercite/practice o meserie; Handwerk führen/ausüben lassen. 1775: br. Wesselényi István ... Mindenféle mesterembereket szerzett s azokkal külön-különféle mesterségeket gyakoroltatott [Rette 347].

gyakoroltatik szk-okban; in constructii; in Wortkonstruktionen: a kézi mesterség ~ a kézműves mesterség folytattatik; a fi exercitat/practicat o meserie; Handwerk ausgeübt/geführt werden. 1792: Városunkb(an) a Kézi Mesterségek, nem a más nagy Királyi Városoknak példajok Szerént gyakoroltatnak, hanem tsak akkor mivelthetnek ... a midőn a Föld mivelés Szőlő munka és a tetemes Vectura engedhetik [Zilah; Borb. II] * a pipázás ~ szokásba jön/szokásban van a pipázás; fumatul din pipă devine/este un obicei; das Pfeiferauchen kommt in Gebrauch. 1823: uttázakon való pipázások gyakoroltatnak [Dés; DLt] * rendeletlenség ~ kb. a szokásos rendtől eltérő gyakorlat folytattatik; a fi practicat ceva ce se abate de la ordinea obișnuită; von der (an)gewohnten, üblichen Ordnung abweichender Gebrauch ausgeübt wird. 1761: Mint hogy az J(ste)n(ne)k tettzéséből ennek előtte is, De kivált az jelen való Eszt(en)dőben mind az Nagyokra s mind az Kitsinyekre nézve igen sűrű Halálozasok forogván köztünk, és azoknak ki Harangoztatásokb(an) mi nemű rendeletlenségek gyakoroltatnak, melyekb(en) nem hogy az öregek és Iffiak közt, Nagyob és kisebb személyek közt való különbség tetzenék ki, hanem inkább sok Atyafiak(na)k botrankozása tapasztaltatik [Torockó; TLv. 2/2] * tolvajság ~ lopás/tolvajság esik/történik; a se ințimpla/a avea loc un furt; Diebstahl vorkommen/erfolgen. 1781: A Strásákra a' Birák és Gornyk úgy vigyázzanak ... hogy ha mégis a' tolvajság gyakaraltatik, a' kin a' vigyázatlanság még akad ... a' kemény büntetést el nem kerülük [uo; i.h. 2/5].

gyakoroltatott gyakorolt; practicat; geübt. 1789: (A konzisztórium) igen helyesnek és illendőnek itéli ennek előtte is az ilyen állapotban

gyakoroltatott szokás szerént, hogy ő kigyelme* maga segítségére káplánt vehessen maga mellé [Kv; SRE 258— *Ti. a beteges esperes].

gyakorra gyakorta; de mai multe ori, adeseori; des öfteren. 1738: Az Mútossi Dulffok közül edgyet ... Mgs L: Baro Hadadi Vesselennyi Pál Vr eő Naga meg nemesített volt ezt tudom gyakorra jart ide, ... Attyafijához [Szélszeg Sz; BfN 45. 6 Tömlő János (70) jb vall.].

gyakorszita sűrű szita; sită deasă; feines Sieb. 1590: Veöttem egi giakor Zitath fl. — d. 28 [Kv; Szám. XIX/4. 16]. 1594: Az Varbeli Hazakban ualo Inuentarium ... fejár cziponak ualo giakor zitha No. 1. Aztal cziponak ualo zitha uagyon ismet No 1. ... Abrakosnak ualo zytha No 1. [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27—8]. 1629: Kett gjakor zita ket gjer zita [Szentdemeter U; LLt]. 1684: Gyakor szita Nr. 2 s egy ritka [Drassó AF; BfR 13. 5]. 1687: Egy Gjakor Szita [Veresmart TA; Berz. 11. 87. 1]. 1717: Egy giakor es egy gyér szita [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 6]. 1738: A Szíták iránt meg alkuttam ... Az két Gyakor szítának az árra d. 68 Az két fel gyakor szítanak d 36 ... [Papolc Hsz; Ap. 2 Jeszenszki Pál Apor Péternéhez]. 1761: Gyakor avadog jo szita 1 Ritka avadog jo szita 1 [Branyicska H; JHb XXV/39. 9]. 1770: Egi gjakor Szita viseltes Egy kenyersutó Szita. Egy Szűrő Szita [Usz; Pf.]. 1771: Gyakor szita 1. Másod szita 1. Harmad szita 1. [Katona K; Born. VI. 7]. 1776: Gyakar és Ritka szita Nro 2 [Mezősámsond MT; Berz. 17]. 1788: Három viseltes gyakor Szita Két viseltes gyér Szita [Mv; TSb 47]. 1849: Fátyol, gyakor és szűrő szíták [WassLt]. 1853: Egy Gyér, Egy Gyakor és Egy Szűrő Szíták [Szentkatolna Hsz; HG. Gr. Kemény Sámuel hagy.].

gyakort gyakran; adesea, des; häufig, oft. 1794: Ezen fenn jól circumscribált Bóltnak eddig practizált, és az yakort fenn tisztelt Uradalom által meg határozott Esztendeji Taxáját, Censussát az mostani Exarendatrix Aszszony Boznyák Kata eő Keeme tartozzek Accurate be fizettnei [Déva; Ks III/73. 27]. 1797: Az yakort nevezett Viduának ... által botsáttattnak azon már fenn circumscribált két darab Pusztá Szőlők [uo; Ks XXVIII/79. 11]. 1798: Ezen yakortt nevezett Udvarnak közeppe tájékán erigáltatott az Krajnyikális ház ... deszkázatlan Tornázzával edgyütt [Vályebrád H; Ks IX/76. 27].

gyakorta gyakran; adeseori, des; oft, häufig. 1552: Zylay Fferench ... azirrh ez iddw kwzbe gyakkorta orakkath hagyoth es nappokath az haz adasnak [Torda; LevT I, 94 Bank Pal Peter porkolab, Chakor Ferenc Batori András erdélyi vajdához]. 1570: Martha nehay feyer Jmrehne Ezt vallya hogy Latta gyakorta megh annakeleotte ... hogy az Kalmar Andrasnewal gyakorta Tytkon Bezelettek az kamaraba [Kv; Tjk III/2. 17]. 1578: (A molnárok) Az Gatokat azonkeppen

gyakorta latogassak, építgessek, hogy zakadastol megh olassak [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34. Fol. 104—6. V Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1583: Eois gyakorta ieot ide len giomlaln [HSzj gyomlál al.]. 1589 k.: Az Malom Jüuedelmet tudom, mert en voltam harom ezteideigh malo(m) biro ... En veottem gyakorta zamot az tob malom biraktulis, de ennekem igazan zamot attanak [Szu; UszT]. 1618: Az Atiam szeoleiet ... en birom ... az Attiam wdeöben, mindenkor leszas kert Giepwuel tartotta az atiam nem gyakorta czinaltuk [Vajdasztiván MT; RDL I. 12 „Baluani Miklos (50) Alia farkas ura(m) iobagia” vall.]. 1642: En Janczo Pal Kercesoran lakoza ... latom gyakorta az I(ste)nnnek sulyos Atyai latogatasat raytam uralkodni [Fog.; Told. I.]. 1672: szenat, s buza kalangjakot gjakorta uit el a uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1696: Az németek gjakorta kergetik az munkáról az Jobbagyat, magok dolgokra vonszák [Marosillye H; BK. Bethlen Gergely levelezése. — Fogarossi Pap Miklós lev.]. 1697: Gyakorta veszzűk az Asszony eo naga leveleit ... [Zilah; BK]. 1736: Mentünk szent Lőrincz napján gyakorta az Fenes mellett Kolosvár felől valo kápolnához is búcsúra [MetTr 436]. 1785: Gyakorta mentem Szedresi Peterni [Csehédftva U; Pf Petrus Gothárd (65) vall.]. 1820: A Csiki Bányáról a Cameralis Ertzet a' Regimentnek a' Monitiot, Bagásiát, 's egyebet mindenkor számos Szekerekkel 's Gyakorta kelleitk vecturazni [Usz; UszLt VIII/6, 68].

Szk: ~ való gyakori. 1542: Kegielmes azzonywnk Ndath Istenirt kyriewk megh bochasson, hogh ily giakorta valo irasunkkal Ndath megh banthywk, merth kezelenithethewuk^a zewksigewnkbe the N. megh lelnewnk [Fog.; LevT I. 20 — *Sajtóhiba lehet *ketelenithewuk* h.]. 1597: Myert hogy az psalterium az templu(m) hely az zaz renden mind el zakadot volt hogy az gyakorta valo Irast es műnkát el tawasztassúk vettünk Biro vram akarattiból ahoz 17 pergamemomat p(er) d 90. tezen f 15/30 [Kv; Szám. 7/III. 30]. 1623: latua(n) mindenik fel az Maros vizenek giakorta ualo aradasat, mely mia darakas dolognak ideje(n) giakorta keues uagy semmi haznokat ... es Ekejekkel ualo szolgatiokat nem uehetnek [Besenyő^a; DobLev. I/5. — *Később: Búzás-besenyő KK]. 1716/1813: Két Szigeth ... az Olt vizinek gyakorta való hely változásának alkalmosságával szakadtanak volna által a' Fejérvármegyei Hidvégi határba [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. 1776: Inkább itilem aztot, hogy Mlgs Groff Lázár János Urifi ő Nga, ezen Mlgs Házat nem annyiban egyébert, mint a' Mlgs groff Kornis Anna Kis Asszony Szeretetiért gyakorolta, mivel magam tapasztaltam, 's láttam egyik a' másikhoz való szereteteket, gyakorta együtt való nyájas beszélgetéseket [Kóród KK; GyL G. Vizi kat. kántor (30) vall.].

gyakortább 1. többnyire; de cele mai multe ori; meistens. 1588: ez varosban ... a' sok beteg-

segh felette ige(n) kezdet grassalnj, az Borbeliok penigh vgmint giakorlatlanok Nem hogy az emberek eletet oltalmazhatnak es a' betegseget keonebithetnek, seot gyakortab artalmas gondviselesek munkaiok az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; TanJk I/1. 87]. 1633: en mesz ege-tő uoltam es giakortab az erdeob(en) laktam [A.venice F; Szád. Radul Juonil (70) vall.]. 1640: az utca felől való tábla nappal is gyakortabb betéve áll [Mv; MvLt 291. 233a—51a átirásban! — Buzás Istvánné Kata asszony vall.]. 1676/1681: Az hunyadi vassal kereskedők az mikor hitel(en) vasat tölle akarnak venni, (:mint hofi azzal gyakortabb ugi szoktak élni:) adgyo(n) nekik [Vh; VhU 660]. 1698: Határok sovány terméketlen, azt is gyakortáb Isten hol egy hol más itileti és Csapása által el vészi [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. 1702: A' penszt giakortab visza küldöttem [Tordáftva U; Pf]. 1772: Ez jo föld, minden esztendőben gyakortább Szántattatik, és vettettetik [Szászfenes K; BethlenKt Mikesconscr.]. 1780: Eleitől fogva a' Vasnak, mind Kohókban, mind Verőkben való mértékéről a' Verős kovácsi társaságban, oly nagy dissensio volt, hogy e' miatt Néha magok között sibongván, gyakortább pedig a' Mlgs Familiat busittván, Constitutiokra Constitutiokat ujjítottak [Torockó; TLv. 5a]. — L. még MNy XXXVIII, 133.

2. gyakrabban; mai des; häufiger, öfters. 1600: Nyreo Mathe ... vallya ... ferfy rwhaban nem lattam az Chymbalmosnet io zerrel nemis esmerem, de ezeknek conuersatioiok volt gyakortab egyeot Aztalos Jstwannenak Somogy Palnéwal Az Darabos eocheys' gyakorlatossággal halt ott [Kv; Tjk VI/1. 394].

Szk: ~ való gyakoribb. 1570: Az zantas dolga felewl eo kegek, Azt Mongiak hogy ... keozen-seges Iora neztenek azban hogi az feoldek gyeppel Neh vallyanak, hane(m) az gyakortab valo zantassal Ioba legyenek (!) [Kv; TanJk V/3. 5a].

? gyakos '?' 1796: Ezen Nemes Udvar Ház-nak jo zsendelyes fedelű gyakos Kapuján bé menve [Csicsóhagymás SzD; HG].

gyakrabban 1. mai des/frequent; häufiger. 1662: Az dolgoknak külömb külömb változásához képest gyakrabba(n) kellett közönsege(n) orszagh gyűlését celebralni [UszLt IX. 75. 44 fej.]. 1678: Nagyságodat alázatosan követem, hogy gyakrabban ketségékkel^a nem kedveskedhetem [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával. — *Olv.: *kecségékkel*]. 1744: A ki gyakrabban halásztatott a vette több hasznát^a [Mezőszengyel TA; JHb XI/18. 27. — *Ti. a halastónak]. 1778: Irjon edes Öcsém Uram szorgalmatosan az Asszony ő Nganak mennél gyakrabban, mert ha nem veheti Öcsém Uram levelet, nagyon törődik, busull es panaszkodik [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. 1819: A gyakor pálinka ivás Siettetta halálát, mivel hogy Bora nem volt gyakrabban itta a pálinkát, 's e miatt közelített a Feneséghez (!) [Kv; Pk 2]. 1829: Nékemis írjál gyakrabban

's többet ne tsak két 3 rendet mert nékem erősen jól esik ha hoszu levelet küldesz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még MNY XXXVI, 270.

2. többnyire; de cele mai multe ori; meistens. 1574: Az Trombitasnak parancholianak legien Mindenkor az Thoromba, Mert giakraban It alat latatyk, zwkseg hogy onnat vigazzon [Kv; Tan]k V/3. 104a]. 1590: Mikor ... Eo kegielme aztis mondgia hogy giermekymet ky kergette(m) es ketten(n) halok az leannial, Nem kergette(m) en ky az en giermekemet hane(m) ahol akarnak halny ott hainak, seot az kisebbik giakrabba(n) véle(m) hal [Usz; UszT]. 1658/1800: Mind az által gyakrabban azokon szokta boszuját állani, a kik az hartzoknak bizonytalan ostablaján koczkáztatvan életeket, ugyan ingerlik s szorgostattak, azt az el távozhatatlan kaszát (ti. a halált) [Gyf; BLt]. 1670: valamikor partialis expeditio van, Gyakrabban az szegénye megyen el, az jova hon marad [Uzon Hsz; SzO VI, 326]. 1687: Vagyon itt edgy darab Tölgy erdő ... mikoron Termese vagyon Gyakrabban Győrfői György ur(am) sertésivel szoktak megh étetni [O.gyerőmonosor K; WH]. 1725: En ezen becsülletes nyavalyámbol csak nehezen épülhetek, már ugyan fenn járok, meg unván az kinyezetést de bizony gyakrabban pálcza* nélkül nem igen járhatok [Darlac KK; Ap. 2 Haller János Apor Péterhez. — *Értsd: bot]. 1736: az mint veszed az mostani hintót, anyit romlik, hogy gyakrabban többet költesz rája mint az mint vetted, s mégis öt-hat esztendeig elig éred meg véle [MetTr 366]. 1748: a dolog Gyakrabban Siető volt [Ákosfva MT; Told. 37/33]. 1781: Láttam Górgeni István Vramat hogy karónak valo aszszu tsapokat mikor kerülte* gyakrobban mindenkor hozott haza [Csóka MT; Ks. — *Ti. mikor erdőpásztorként járta az erdőt].

3. több ízben/úttal, többször; in repetate rinduri; mehrmals. 1573: Mond az paisos ... Te egi fattias beste kurwa vagi az trombitasne Mond ha en fattios vagiokis a te feleséged giakraban fattiazig Nalamnal [Kv; Tjk III/3. 106]. 1596: (A széna) hordasban illien modunk volt, Miért hogj verratigh giakorta le raktak egj rendbeli hozasokat, feőkeppen az mikor ketzer hozot napjaban, es gyakrabban hozot ketzer hogjnem egjzer [Kv; Szám. XXIX/6. 172]. 1711: Az Kaszoni közseg közöt vagjok uram gjakraban, mikor Kgd levélét veszik tiszt uramek [Kászonyfalu; BCs]. 1741: Kindai Ferenczhez az Mlgs Ur Orbán Elek Ur(am) Frátai fogadossához ... Mikor boron ivok mennek hozzája részegeskedvén magais gyakrabban izgágát igyekezik szerzeni közzöttök azért hogj maganak huzhasson vonhasson [M. fráta K; BLt Nyegre Sztán (80) jb vall.].

gyakran 1. gyakorta, sok ízben; de mai multe ori, in repetate rinduri; des öfteren, mehrmals. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... ereoltetessek es kynzasok nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zede-

sek [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly.]. 1584: Az fen meg Irt Joszagokbah Giakran meg Neuezet zeleméri Peteort ... statutoria leuele tartasa zerent bele ezenkepen vittwk [Bál. 80]. 1603: hiüa mi eleonkbe vgian Szekely Vasarhely Teoreok Istuan az eo igazsaganak oltalmazasara ez alat megh irth bizonsagot teoruenniel, kit mi az mi tiztwnk es hiuatalunk zerint giakran megh mondot szekely Vasarhelt a' Georgy Deak hazanaleos ereos hwttel megh eskettwnk es hite vtan megh examinaltunk, mely vallo mi elcettwnk igi confiteala* [UszT 17/72. — *Köv. a vall.]. 1610: Zabo Catus Azony Desen ... Zabo Istua(n) zolgaloja ... Igy val ... megh ot voltam adegh giakran Estwe Estwe* Kvn Peter el Ieót oda Mihaly Ura(m) hon nem litibe(n), es zememmel lattam, hogy az Azonniul eoeltek es czokoltak Egjmast, de egieb oly gonozsagokat en nem lattam [Dés; DLt 321. — *Így kétszer!]. 1623: az Lo tanított giokron magahoz hyuassa [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1714: Lakatos Bálint szabad ember lévén, ... Lázár István Uram mint hogj jakran (!) dolgoztata véle, bizonyos hadi expeditiorol meg mentete [Újfalú Cs; LLt Mart. Fabianus (66) vall.]. 1734: Gjakorta vendegeskedtek az Urfiak vigadoztak, musika szot is hallottam giakran [Kv; TKl Sára Jakab cons. Mich. Udvarhelyi (44) vall.]. 1753: Orbán Miklós ... Bécsből le jött, maga házánál gyakron Conventiculumokat tartván onnan indult minden Zenebona [Barátos Hsz; Törzs. Joh. Kovács (52) ns vall.]. 1757: Tsak ezen az egy kövön* is nintsen elegendő gabona mit öllénem gyakron, hanem őszel ottan ottan kétt köre is eleg volna, mit öllének [Szentmihály Cs; Sándor-conscr (Mt). — *Malomkövön.]. 1772: Ezen Malom ... Gyakron szokott heverni, mert a Faluba sok hasonló Malmok találtattnak [Tasnád Sz; BethKt Mikes conscr.]. 1804: gyakron némellyek közzülünk egy egy darabotskát fel fogtak* [Sárd AF; TSb 51. — *Ti. közföldet használatba vettek.]. 1820: Gyakron hallom olyatén vágyodásokat, hogy mentől hamarabb lehetnének Báro Jósika János Ur ő Excellentiájának Szolgálatyába [Várfva TA; JHb 48 Id. Pálffi Tamás (57) ns armalista vall.]. 1835: itten gyakron (!) volt megfordulásom [Zsibó Sz; WLT].

2. sűrűn; des, aproape unul de altul; dicht. 1782: Fogatott fel eő Excellentiája egj darab Tanorokot Czigányokkal ásátott Sánczal, tövissel, és gjakran vert s ültetett fűzfákkal körül vétetve | Építettett ... eő Excellentiája egy Vendég fogado Házotis, ehez ragasztván egy darab Czigányokkal ásátott Sánczal, tövis kertel, és gyakran ültetett fűzfákkal körül vett Tanorokot is [Dombó KK; JHb XIX/22. 30].

Ha. 1571: giakran [SzO II, 329–30, a székely nemzet foly. az egy-hez]. 1716: gjakron [Nagyida K; Told. 22]. 1717: gjakron [Cszs; INyR]. 1745: gyakron [Buza SzD; Born. VIII. 8 Fr. Czógér (40) jb vall.]. 1748: Gyakron [Ne; Told. 56]. 1751: gyakran [Álamor AF; BFN VII. 3]. 1761: gyakron [Boz H; JHb LXX/8. 157]. 1769: gjakron [Kv; OCjk]. 1773: gyakron [Aranyosrákos

TA; Bórb.]. 1780: gyakran [Bethlen SzD; BK C. P. Parkas conj. St. Kun (40) lib. vall.]. 1797: Gyakrón [Mezősámsond MT; Berz. XX/15. 9]. 1795: gyakran [Mezőméses TA; WassLt]. 1809: gyakran [Szu; UszLt ComGub. 1643]. 1814: gyakran [Banyica K; Bfr 117/1]. 1826: Gyakron [Dés; DLt 495].

gyalai 1. gyalui

gyalakutai 1. gyalakuti

gyalakuti a Gyalakuta (MT) tn -i képzős alakja; forma cu suffixul -i a numelui topic Gyalakuta/-Fintinele; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyalakuta. 1570: Az Kys veolgyetis gyalakwtj hatarnak feleli | Ezt Irtuk az peres feold tartományba gyalakutj hatarban az felyeol meg Irt napon [Gyalakuta; Bál. 1.]. 1606: Az Gyalakuti hataron [uo; EHA]. 1761: A Gyalakutai Határ a közelebb meg mondott Falu Határához hasonló Culturát kíván [JHb LXX/8. 268]. 1826: a' Gyalakuti Fungens Falus Biro Takács János [Msz; GyL]. 1841: A' Gyalakuti 650 Jager és 370 quattrat öl kiterjedésű ... Nagy Erdő [Gyalakuta MT; EHA].

Szn. 1614: Gyalakuti Lazar Janos [Remeteszeg MT; BethU 42]. 1754: Gyalakuti István [Kv; KAK 12]. 1776: Gyalakuti Mgs Lázár János Urffi ő Nga [Kóród KK; GyL].

gyalamolhat 1. gyalmolhat

gyalár becsm ridegen, korlátozottan pedáns; pedant piná la excessivitate; spród pedantisch. 1854: Az enyedi iskolai fegyelem gyalár, szigorú vala [ÚjFE 89]. 1855: A személyzet^a kevés kivétellel, csekély eszű, gyalár emberekből állott, kik között unalom volt az élet. Hivatali teendőit magáévá tehetette bárki fél év alatt s azután kínos egyformaságban teltek a napok ... A főnök^b gyalársága átszivárgott a titkárhoz, példájával annak, hogy a nagyok hibái többnyire káros hatásuak az alárendeltre. S vált példa nélküli gyalárrá: mint a milyet sehol sem lehetett látni [i.h. 157–8. — "A bécsi erdélyi udv-i kancelláriában. b., Gróf Teleki Sámuel főkorlátnok" azaz főkancellár Bécsben az erdélyi kancellárián].

A Nyűz ugyan nem ismeri a szót és nem alább beiktatott származékát sem, a későbbi kutatás azonban a nyelvújítás, és — némi fenntartással — éppen Bajza József szóteremtő tevékenysége eredményének bizonyította [MNY IV, 252]. E tény ismeretében Ballagi, NMSz 'Charlatan' jelle az értelmezéskor bátran figyelmen kívül hagyható.

gyalárság becsm rideg, korlátozott pedánság; pedanterie excessiv; spróde Pedanterie. 1855: A főnök gyalársága átszivárgott a titkárhoz [ÚjFE 158. — A teljesebb szöve. gyalár al.].

gyaláz 1. becsmérel; a defáima; schmähen, lästern. 1584: Danch Leorincz ig gyalazta Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leochlos

labu, Chonka pechiw [Kv; Tjk IV/1. 360]. 1593: Buzaj Matias ... Az utan Vasarnap hogj az Attiat megh keouette ugian azon zent egi hazban gyalazta es megh feniegette az attiat fogtatuk meg d 4 ... Az Teorvenj ugj talalta hogj megh Veriek 3. palczauul [Kv; Szám. 3/XX. 172.2–3]. 1628: Az en vram ... gyalazot <es> mas ember latranak velt engem, holot penig en nem vagiok nem tartozo(m) velle lakno(m). [SzJk 21]. 1633: Giarmati Marto(n)tolis hallom, hogj Zabo Jacobne terdre esset elötte, es ugi kerte hogi illjen viragh koraba(n) ne gyalaza, ne hiressicze [Mv; MvLt 290. 122b]. 1687: Hat azt tudodé vagy hallottade hogj Tot Janosné es Sebesine az falun nyélvében hordoztak volna Asztalos Petert s micsoda szokkal gyalaztak? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1694: edes leányom ... aszt az böczülletes Uradatis busitod, gyalázod [Torockó; Pk 7]. 1722: Az Egyházi Szemelyeknek tisztességeket minden adja meg, és ha ki vagy szemtől szembe, vagy hátok megé ő kglmeket gyalázná, vagy szidalmazná, (: a' Curator hirté adván a' Megyének :) tartozzék á Megye mellettek fel kelni, és az ollyan embert á Nemes Szék Constitutiója szerint meg-büntetni [Hagy-másbodon (MT) ekl. könyve, Cons-i hat.]. 1734: Mellyik esztendőb(en) es Mellyik holnapb(an) s napon engemet bestelenített, és gyalázott az I. eő kglme Citatoriambol Constál [Dés; Jk 145a]. 1752: Egy keves Capitulumat azon emberseges embert(ne)k illenek adni ne gyalazna én ő kglnek kaptza folyta nem volnék, hane(m) kitsidel tsak eléb kéne nézni [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1832: Moritz Cároly ... az Maisterit gyalázta [Kv; ACLev. Kül. Perc. 1.].

2. csúfol; a batjocori; (ver)höhnén. 1635: monda Zúczy Istvánne, te Capitan uárgáne, miért gyalázod azzal az Uramat, hogy hozzu bájuszu Zúczy Istvan, kire monda Aztálosne ugian azt mondom hogy hozzu bájuszu, mert ánnák hijak, megh hízek az uáróson, az sok szegenye(n) el keuélyedek ne(m) tárt senkit embernek, hane(m) cziak magát [Mv; MvLt 291. 53a]. 1666: Laposi Mihaly Szekeu lako Bardi Mathene Szada (l) Ersebet ellen proponál ... hogy ... Gyalázta rusnyasagaval [SzJk 99]. 1687: Az én hazamnal Hallam Tot Janosnetol hogi Gyalaza Miklos Peter Uramot, hogi micsodas Nyuzot Begyes volt Miklos Peter Uram, s megis verte őt [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP].

3. kb. gyalázatba/szégnyenbe kever; a face de rusine; jm Schmach/Schande bringen. 1579: Az mezarosok ... ez elmúlt Napokba ... az eo Naga paranchyolattiat hatra hagywa(n) Az teorwennek processussat Accepalak Mostan penig zemtelenöl eok akarnak Igazat mondani es minket Az tanachyal egietembe gyalazny [Kv; TanJk V/3. 185b].

4. rágalmaz; a calomnia; verleumden. 1650: az Ax Ászszonyt az Bizonyosságok megh tartyak vilagoson abba(n) hogj az Ik, Nyilva(n) gyalaztak eoteott azzal hogj az Tehenek tejet eo

vette volna el [UszT 138b]. 1685: Diversim Locis azzal gyalazat hogy en velle paraznalkodvan neki Gyermekeket csinaltam volna [Dés; Jk]. 1808: Az Alperes ... a' Felperes édes Annya szállása Ablaka alá menvén, és ott bé-kandikalvan, midőn a' Felperest masod Magával fekünni látva azt hirelte, s azzal gyalázta hogy Ifju Legennyel fekünn, s másokat is az Ablak alá tsőditet azonba fel-kelvén a' Felperes latta hogy Farkas Márvál feküdt [Dés; DLt 250].

gyalázás 1. gyalázkodás; ocará, injurie; Schmähung, Lästerung. 1640: Boncz Józsefné Zsófia asszony ... Hallottam az Szövő Kata gyalázását, hogy mit kiáltott reá — de azt is uramtul hallottam [Mv; MvLt 291. 233a—51a átirásban]. 1681: Mivel Vasarhelyi felesége mind az Predikátorok s mind peng egyeb külső még nagy rendek ellenis otsmany nyelveskedesevel gyalazásával, sokat incommodalt, Tetzet hogy tovább el ne szenvedgyük benne, hanem meg paltzastassék erette, az Ura penig eliminaltassék közzülünk [SzJk 153].

2. becsmélés, becstelentés; *rég, táj* bestelenítés; defäimare; Lästerung. 1812: Ezzel kihaladván a két Aszszonyaság a Palotára a' Legénnyel, magam a Groffal és a Tisztartoval benn maradtunk; mihelyt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyaságok mindjárt kiáltani kezdték ezen motskos szokott elő nsgának gyalázására: Tőkös, Törnyös Méntseredett Matska Samuka földön futo Bolond, Mamujka, kötni valo Bolond [Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.].

gyalázat 1. szégyen (? megszégyenülés); rusine; Schande. 1573: Az vchakon valo zemet ky hordasra es egieb ez fele Tyztatalansagra vis-selienek gondot eo k. Mert Mind varoswl gyalázat ez fele vndoksag az vchakba [Kv; TanJk V/3. 78a]. 1584: Enym volna Annak az gyalazatya akyhez Ennekem leg' nagyob byszodalamm wolph az akartha teölem el wezteny [Kv; TjK IV/1.]. 1590: mierth en feleöllem igy zoltal ... megh holt diomerth ne(m) Akartham volna ez gyalazatoth P(ro)testalok ne legie(n) keso az peresnek zauat halua(n) dolgo(m)nak mind(en) rendihsz beouebe(n) zolno(m) mind Itt [UszT]. 1602: Zakach Palne Cathus azzony ... thwdgya azt hogy ... Salane azt mondotta hogy inkább kez hazabol ky budosni hogy nem ilyen gyalazattyara bekelljek megh velle holot semmy vetke ninchen [Kv; TjK VI/1. 597]. 1625: Az A: Azzony maga kerkedet velle hogy oklandy Mihallial vetkezet es az elő szana miat leött az J. kara es gyalazattia [UszT 89a]. 1687: Komsa Márk egy ingben paltza nélkül ... oda érkezven, masakis leven a' pakurajral (!) üzni kezdek a' három Attyafiak a pakuralt (!), es többeket az kik ot voltak, s mondanak, hiszen gyalázat hogy egy falnt meg verjenek, karokat kezdenek ragadozni, vissza hajtak [Hurez F; Szád. Raduly Mark (20) jb vall.]. 1727: Ngod nem kevanvan se karomot

se böstelenségemet úgy igyekezte ezen Adossagot mind eddig procuralni, hogy magam is karol (!) es gyalazattal eddig nem felhettem [Albis Hsz; Ap. 2. Bakori (!) István Apor Péteinéhez]. 1782: a Tkts Tábla eleiben kerekedvén a' dolog ... arra kérte a Battyát Samuel, hogj hadjon békét annak ... hogy sem valami kár es gyalázat kerekedjik belőlle [Torda; KW]. 1829: assecu-ralt hogy nintsen hiba mert úgy volt a mint most van, reménykedet azonban hogy halgassák velle ne hogy örökök romlást es gyalázatot okozzak [Dés; DLt 87/1828]. — L. még ETA I, 86, 165.

Szk: ~ *esik vkin.* 1578: Meg értetek ... eo kegmek my nemő gyalázat eset legie(n) eo kegm-en Byro vramon [Kv; TanJk V/3. 173b]. 1581: az tanach wrak Engemet meg tartoztatanak es semmi keppen az teob attiank fialwal házamhoz mennj ... nem Engedenek, hanem hitem alatt keotelezenek It feyrwarat lennem ... kinel kegielmes vra(m) En raitam nagio b gyalázat kis-sebség soha nem eset [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1741: Lakatos Mihály, András és János ... engemet ... felette fenyegetnek Protestatiojokban hogy azon rajtok esett gyalázatot, úgy mint Repetitiot, nem haggják, abban [TKl. gr. Teleki Ádám tiltakozása Kraszna m. előtt] * ~ *van vkin.* 1620: hallotta(m) czinige Antaltól az teóven kezben hogy vayda Janossnak mondotta hogy ... az az dologh az ky miat mosta(n) it my raytunk az gyalázat vagon mint (!) w miatta úgyon, ó költoette reank [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 „Zabo Ambr(us)” (70) jb. vall.] * ~ *dra cselekszik.* 1572: Nem eo k*. gyalazatiara vagi Boswsagara chelekettek hane(m) az (!) Tekintettek megh hogy eo kegmek Byro vramnak azon kywlis Elegh nagy gongiy vadnak varos dolgaiban [Kv; TanJk V/3. 59a. — *Ti. a bírónak] * ~ *dra esik.* 1834: Tetsi Jösef és Szép Sándor egy mással össze veszték, és egy mást le hunszfoltak, es így a több mester embereknek gyalázattyára esett, mivel a' Piatzon az áruló szinbe volt, és a' Czéhnak is kisbebségére lehet [Zilah; EMLt]. — L. még *esik* al. * ~ *dra hagy.* 1640: az vr monda az szolgak(na)k hogy noza ne haggiatok aztis immar gyalazatunkra ha az teobbi* el szabadult [GyK. Magdalena Kovacz cons. nb Pauli Szakmari (35) vall. — *Ti. rab]. 1710: mar Emberek gyalazattjara ugj nem haggom ha nem megh készítém mind adig sunjogok tiszt uramek utan [Szentkirály Cs; BCs] * ~ *dra igyekszik.* 1597: teczik az teorwennek miwl hogy az bizonsagok ige(n) homaliosok Sardy Janos harmad magawal tiztessegbeli iambor zemeliellek tiztichia magat hogi eo artatla(n) attol az gyalazattal hane(m) chiak az felesége fabricalta es indította ellene ha Jural tehat az azzonnak vgimint ki nem hogy hités vranak tiztessegere seot ilyen infamiat hirdete(n) feleolle gyalazattiara igieket, nyelve ki meczettesek amelyel az vra feleol az gyalazatot hirdette [Kv; TjK VI/1. 102] * ~ *ba ejt.* 1735: nem kevésé confundáldtam, micsoda nagy gyalázatb(a) ejtettek Ngdatis engemetis [Lozsád H;

Ks 99 Győrffi József lev.] * ~ba esik. 1597: Lakatos Mihali ... wallia ... azt monta Chizarne hagi eoreomest otalmazna mind egyket mind masikat mert nem akarna hagi egykis gyalazatban esnek [Kv; TjK VI/1. 71] * ~ba hoz. 1612/1613: azt monda Czereny Gaspar, hagi meg lattiak az Eszezek hagi megh keresem kik ebben az gyalazatban hoztanak [Feketelak/Buza SzD; KJ] * ~ba hozza vminek a híré. 1787: midőn valaki tisztitlatan metallumbol, vagy tsarladsagra czelozo szandekbol ros vasat keszitene ... ki tudatassak ... ennek tselekedője, hogy a vévőt meg karasította ... minden ebből emeralodott kárát a damnificansal cum duplo refundáltassék, ha pediglen a damuificans magat opponalván refractariuskodnek ... hogy ... a Torotzkai jó féle vasnak híré gyalazatban hozta az Ország előtt, 24 kemény palta ütéssel castigaltassék [Torockó; TLev. 9/25] * ~ba kerül. 1629: mennék el velle latnuk megh, ne hogy valamj gyalazatban kerüljenek (!) az nemzetsegh [Kv; TjK VII/3. 115] * ~ban marad. 1736: (A lakodalom) másod napján ... Az nyoszolyó-asszony akkor annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt ... de egyet külön süttetett, mintegy az vőfély számára ... úgy süttöttek mint az jóféle belest ... de belől ... egy-egy tenyérnyi vagdalt ruhákat raktanak, és keresztül kosul sűrűn réz vesszőköt raktanak, felyül téstzával bé borítottak ... Az mely vőfély tanulatlan volt, neki esett az késivel hogy felbonsta semmire nem mehetett gyalazatban maradt [MetTr 389–91]. 1765: által küldé hozzánk Perceptor uram, az igit aratókért, de meg nem engedék az Földes Uraink, és Tisztartók hogy aratokat adgyunk eő kegyelmének és így gyalazatban maradánk igretünkben [Marosszthimre AF; Eszt-Mk Vall. 210] * ~ban maradhat. 1834: instalom Nagyságod méltotasson e dolognak* szorossan utánna járatván a Tiszten eleget vetetni — különben en a' ki a gyalazatban nem maradhatok külső tisztí erőhöz vagyok kéntelen az orvaslásért folyamodnom [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap lev. — *Ti. ártatlanságának] * a ~ból kivesz vki. 1855: azt monda kisi Mihály, én soha se tagadom, 's nemis tagadhatom, mert miattam terhesegett meg Miklos Annis, én elveszem nőül, s az által a' gyalazatból kiveszem [Uzon Hsz; Kp V. 404 Toth András (22) vall.] * ~nak tart. 1603: eo kgmek egész városul igen failiaki seot vgyan gyalazatnak tartyak hogy zabadsagunk ellen városunknak kapuit az Nemeth gjalogok kezdettek allany [Kv; TanJk I/1. 442]. 1630: Az mikor Nagj Gergely Ura(m) haza jöue reszege(n) hallotta(m) azt hogj monda, hogj gyalazatnak tartia hogj ki uetette az hazbol Banhazi Ura(m). [Mv; MvLt 290. 196a] * ~on megy át vkiel. 1826: miattad mindenféle gyalazatakan által mentem velle [Kv; Pk. 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~ot cselekszik vkin. 1599: az Alperes mind felesegewel Judittal egjetemben en raitam kylen kylen letekben felette walo nagy niomorúsagoth, vereseget, zidalmazast,

gyalazatoth cselekedenek [Uzst 14/41] * ~ot hoz vkire. 1675/1688 u.: Ha kik hazamhoz be szallanak, azok(na)k illendőkeppen gazdálkodgial, hogi ez irántis gyalazatot ram ne hozz, de annak színe alat ne tikozoly [Borb. II Petki János ut. csfkcsicsai jb-bírájához] * ~ot kiált vkire. 1619: Micsoda nagy szidalmat-gyalazatot kiált reánk, hogi azmi költséget ketten segítségre adtak is, neki abban egy pénzt sem adott őkegyelme [BTN 213. — Az emlékiró a fej-hez] * ~ot szenved. 1581: En fel(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen illen gyalazatot kissebseget zenwedek az Jo vraktwl* [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály kezével. — *Ti. a tanácsurak a fej. döntéséig visszatartották a panaszost Gyf-on] * ~ot szerez. 1676/1681: (A porkoláb) ugi vigyazzo(n), s ugi őrizze ... hivatallya szerént a várat, hogi az eő vigiazatlausága, és gondviseletlensége miatt se nekem kárt, busulast, gyalazatot ne szerezze(n), se magá(na)k gyalazatot utolsó vészedelmet [Vh; VhU 664] * ~ot tesz vkin a. szegyenbe/gyalazatba kever vkit. 1584: Illier Andras wallia ... hogi Zabo Catonak Zaiabol hallottam Bzt hogi eotet Az vra Zekel Peter Bozorkan bestie Curuanak zitta ... panazolkodot ez Zabo Cato hogi illien gyalazatot teze(n) az vra meltatlan rayta [Kv; TjK IV/1. 220]. 1629: hallottam aszoniomtol Szantajnetol ezt hogj soha eitembe(n) ugy mond illien nagy gyalazatot nem tettek rajtam, mint az kiczin hitua(n) ros Aszony teön raitam [Mv; MvLt 290. 160b]. 1753: sokaig Instalank hogj ereszsze el ne verettesse meg ne tégjen oly gyalazatot ő kegen [Marossztyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1819: azon reménykedett Dömsödi, hogj ne tegye ezt a' Gyalazatot rajta [Dés; DLt 91]. — b. (nőt) meggyaláz. 1685: Enyedi Peter ... meg részegedvén, rajtam erőszakos keppe(n) ugi tötte ezen gyalazott, ugi paráznított és fertezetet meg [Kv; TjK 13. 261] * ~ot vall. 1628: az Istenert kerlek Ura(m) hogi ha immar az en gierme(ke)mett oda hittad, ugi tarciad hogi se en, se Ked miatta <gi>alazatot ne vallunk s tölzie ki eztendeiet. [SzJk 24]. 1653: Az Var-(me)gie soha hadat nem vert, nemis vér, akkoris csak az kevés Mezei had ne let volna, gyalazatot vallot volna az Var(me)gie [Ne; KemLev. 1394 Joannes Kovác de Ilosva (38) nb vall.]. 1767: ā Praefectus ... aszt foga rea, hogj ezen buza az Melgos Josika Antal kostelljabol hazatat volna ada ... mondattamis Szekely Boldisar U(ram)-nak hogj aly Titulussal ne intitulan azon buzat, mivel a kezem alat valo Biro es koltsár tudgjak, s bizonyoson ki fogjak mondani, gyalazatot vallunk [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17] * ~tal illet gyalazatba/szegyenbe ejt, gyalazatot/szegyent hoz vkire/vmire. 1653: Tudode hogj ... az Nagy Enyede(n) Fejer(várme)g(ye)b(e)n lako vitezlő Debreczeni Nyerges Janos ... nehai Nemzetes Gyula Fejervárat ... lakot Meszaros Petert, ez elöt ezen Var(me)g(yene)k Vice Ispannyát szidalmazta, gyalazta volna, az Nemes Var(me)-gielis hasonló gyalazattal illette volna? [Ne; Kem-

Lev. 1394 vk „Michael Szent Georgy Völgy de Nagy Enyed” kezével. 1666: Cegei Vas János Vrí(am) ... eo kegne egy Keóvári Janos neww szolgaja ... az eő kegne Cegej Nemes Udvarházát nagy gjálazattal illette ... egj Annok neww szolgalojat ... megh terhesitvén [Cege SzD; WassLt. Gazdagh Sándor ns vall.].

Sz: szégyen ~. 1762: az Örög Aszszany beszél ... de az mind tapasztaltam igen jól el szokta az fűzfa Sujkat hajtani ő kigyelme ha meg tudná gondolni bizony Szégyen gyalázat ő kigyelmenek olyan Szókkal dicsekedni az kinek híre sem volt [Gyeke K; Ks Miss I. Biro János lev.] * *térjen ~ orcájára*. 1741: praetendáltatik azis, hogj minden Expeditiókra, aequali nro adhibealtassanak a' Catholicusok az Reformatusokkal. Mi bizony, azt akarnók, hogj lehetne adhibealni, 's a' kiket találunk, ha nem adhibeálljuk, térjen gjálázat a mi orcánkra [Dés; Jk 548a].

2. gyalázás, gyalázkodás; ocárá; Schmähung. 1583: vegeztuk, hogy vallamellink az masikat szidalommal es tiszteletlen szoual illeti, a' meniszter czielekezi, annyozr buntessen minden engedelem nélkül egy forintal. Es ha az gyalazathoz kepest fellieb ualo buntetést erdemel az Ceh lassa meg, es ott igazodgiek el elsőbe ha igazodhatik [Kv; MészCLev.]. 1653: Nagodnak alazatoszan jelentem mostansagh ... itt Enjeden lako Debreczenj Nyerges Janos nevu Nemes emberminemü rut illetlen diffamatioval illette idnezült Meszaros Peter Uramat*: Hamis hűtinek, huzo vononak, téókelletlennek beste Lelek kurua fianak ... ezekhez hasonló, sok rut gyalazatokkal illette [Ne; KemLev. 1391 Feődleszi Mihaj mpria. — *Ti. a volt alispánt].

3. kb. becstelenség; mīršāvie; Lästerung. 1597: nyilwa(n) constal hogy Chizar Peterne wolt minde(n) oka inditoja, es fabricatora veres Pal gyalazattianak, mert nyilwa(n) megh walliak hogy ew diffamalta sok emberek eleot veres Palt seot Chizarne megh egyebeketis tanitot az gyalázat hirdetesre, ayandekkalis onzolwan eeket [Kv; TjK VI/1. 76]. 1811: Kozma János Kador Pálhoz menvén estve, ezt mondá nékie, Pali én a' Te feleségedet éppen úgy éltem mint tulajdon hűtös társamat ... én Kador Pál ezen okból a' feleségemet el is küldöttem á Házomtól hogy tisztítsa ki magát e' gyalázatból; Kador Pálné a' Domesticum Curatorához folyamodott, hogy ezen gyalázatból tisztítsa ki Kozma János által, alítsa vissza a hűtös urához ha ártotlannak találtatik [M.bikal K; RAK 86].

Szk: ~ot hirdet. 1597: Constal az bizonsagokból hogy Sardy Janosne diuersis temporib(us) et locis az vra feleol hirdette az gyalazatot, melireol semmi egienes tanw ninche(n) ... ha Jural ... az aszonnak vgimint ki nem hogy hiteős vranak tiztessegere seot ilyen infamiat hirdetwe(n) feleolle gyalazattiaira igiekezet, nyelwe ki meczettessek amellyel az vra feleol az gyalazatot hirdette [Kv; TjK VI/1. 102].

gyalázathirdetés gyalázkodó hírlelés; defāimare, hulire; Schmähgerede/gerücht. 1597: Chizarne megh egyebeketis tanitot az gyalázat hirdetesre, ayandekkalis onzolwan eeket [Kv; TjK VI/1. 76. — A teljesebb szöve. *gyalázat* 3. al.].

gyalázatos 1. gyalázó, becsmérő; ocáritor; schmählich. 1579: Ertyk eo kegmek az vrunk eo Naga paranchiolattyat Az Romay lwten valo p(rae)dicator felol ..., keryk ... Byro vramat, hogy erre eo kegne vyssellyen gondot hogy mykor be Leo semmy gyalazatos zo Rayta ne essék, hogy penigh Az Scholabely gyermekektwl ne essék valamly horytas vagy gyalazatos zo Byro vram hywassa be az Mestert es haggya megh neky hogy megh fenychie az gyermekeket hogy semmy kialtassal vagy gyalazatos zoval ne illessek az megh mondot papot [Kv; TanJk V/3... 192b]. 1582: Iulia Zemetbiro Gergelne ... vallia, hallottam Rengeo Annatot zaiabol (igy l), Mondwan, Mikor Iarhatnek, megh talalna(m) Az Igiarto Georg fattiat, mert en senkiteol Azt nem titkolom, mert eo fattias, ezen kiweol minden gyalazatos zidalmokat teot Igiarto Georgiön [Kv; TjK IV/1. 69]. 1590: Pwnkéosth napp tauatt valamire valo — gondolatljaban az Alperes Innen Uduarheljrol haza mentwnkbe(n) tamada reank mind zitkainal fejueréuel ... gyalazatos zytkokkal zydott mynket [UszT]. 1618: Mind ezek utan illien teoruint, talalank mi az mi szekwkeon (!), hogi mivel hogi az Biro kepenek gyalazatos szot szolt Kortomaz Gieörg, kire okot nem adot az biro kepe az tizen hat penzel ugian megh tartozik adni Kortomaz Georgi [Vajdasztiván MT; RDL 12]. 1625: (Fabian Mihaly felesége Anna azzoni) ream tamaduan Egj kys kad leuen az hatan ream bagitta es az feoldre le vte vele es az foldon az migj akart adigj vert azal nem Elegeduen gyalazatos zitkokkal zidot ... kuruazot [Almás U; UszT 40a]. 1647: ez Actoris rut gyalazatos szokkal illetet azt mondva(n) az Darabontok(ña)k foghjatok meg az Toluajt kert baghni megien vala most [Kv; TjK VIII/4. 231]. 1747: (Az alperes) emberséges emberek előtt az Actort gyalazatos, nehez és hiréb(en) nevéb(en) meg ölö szokkal s, terminusokkal illetni p(rae)sumalta ... azt mondotta: hogj az Jnek házát az á tolvaj Szöts Györgj t.i. az Actor égette volna fel [Torda; TjKt III. 184]. 1846: ötet ... Czifra Mihály több polgárok hallatára gyalazatos szavakkal illette [Kv; AC-Lev. Kül. Perc. 51].

2. becstelen; mīršav; schändlich, schmähvoll. 1653: Debreczenj Nyerges Janos nevu Nemes ember minemü rut illetlen diffamatioval illette, idvezült Meszaros Peter Uramat*: Hamis hűtinek, huzo vononak, téókelletlennek Beste Lelek kurua fianak ... eleitől foghuá rozsz, gyalazatos embernek, kurua Annja sem katonasaghoz illendőnek: ezekhez hasonló, sok rut gyalazatokkal illette [Ne; KemLev. 1391. — *A megye alispánját].

Szk: ~ hírbé kever/keveredik. 1730: az maga akkori szolgálja által ex rancore ... valami gyalázatos hírbén keveredett volna [Dés; Jk]. 1811:

Alperes Meszáros Arkosi Istvanne Nagy Aniska a' Felperes Horváth Antalné Kerekes Mariát ... Hajadon Léánykori idejében azon gyalázatos hírbe keverni kívánta legyen; hogy ... az édes Anyja lako Házában és annak othon nem létében egy Ágyba Ferjfi Legénnyel edgyütt fekuve látta volna [Dés; DLt 250/1808] * ~ *hírbe-néve hever*. 1644: Az edes feleségemet az Istenertis azo(n) kerem hogy magat igen iol s beczullesen uisellie, inert ha az en neuemet megh nem beczulli, s rosz eletbe gyalazatos hírbe névbe keueri magat az Istenis megh bünteti, ez vilagh szentis megh gyalazodik; es az en Jouaimbannis ne legyen sem(mi) reszi [Kv; JHb III/6]. 1679: nekem jambor igaz es tisztességbeli Borsai Sophi aszont Gyalazatos Rutt es mocskos hirben nevben keverven [Dés; Jk] * ~ *néven veszi*. 1598: eo kgmek nehez es gyalazatos newen vezik, hogy az Vniuersitasnak Adott priuilegiumott kezeonkben nem Aggya, es nem mery bizny* [Kv; Tan-jk I/1. 320. — "Ti. az „alsó tanács” a bíró és tanácsa kezébe].

3. szégyenletes, szégyellni való; rusinos; schmach/schandvoll. 1634: Hogi valami rözsrözkölczü fél rugo, vagi ki magat megh ördöglete es el nem menne ember alat, olliat ne talallion venni, vagi farka csavarot, mert Ur ala illetlen es gyalazatos az farka csavaro lo [KJ]. 1679/1681: a Rabokra valo vigiaztatlansagi miatt sok helyeken s giakorta rut gyalazatos veszedelmek este-nek [Vh; VhU 666]. 1727: Árváim szájokból a kenyeret kivettem, és perre kellett költenem, és immár szegény árváimmal gyalázatos szegénységre jutottam [Ne; DobLev. I/129]. 1767: hogyha valamelyik fél az eleiben irt Conditiot megemállana, és ismet gyalázatos háborgásra és Verekedésre erumpálna ő kigy(e)lmek között a' dolog, akkor a' Venerabile Consistorium ismét ő kigy(e)lmeket különveti és az ő kigyelmek Causajokat a' Sz. Partialisra transponálja [Kv; SRE 197]. 1780 k.: tudjac a' Tanu... hogy Akosfalvi Szilágyi Sándor ... addig haza kerülté, még minden köntösiből ki nem fogyott s olyankor pedig mitsoda gyalázatos és szigorú állapotban ment haza? [Msz; MbK X.59]. — L. még RettE 366.

gyalázatosan 1. szégyenletesen; (in mod) rusinos; schmachvoll. 1672: Az Incta ... megh vilagosodva(n) czelekedete gyalazatosan ez hazabol a Czigany által kesertetik, a vagy czelekedeti(ne)k erdeme szerint halállalis büntetetik [Kv; TJk VIII/11. 253–4]. 1680: engemet Rutt hirtben) nevben kevert es gyalazatosan meg mocskolt [Dés; Jk]. 1733: az én ellenem ez előtt emanalt Deliberatuma a Nms Tanats(na)k reformaltassék, énnékem uj itilet p(ro)nuncialtatvan ... gyalázatosan meg moksolt betsületem ... restitultassék [Torda; TJkT I. 3]. 1760 k.: az artatlan szegeny leant hegedüben veretven ugy gyalazatosan hurczoltattak [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP].

2. kb. csúfosan; urít ráu de tot; übel. 1790: (Az ispán) ha valami kár lészen az erdőbe gyaláza-

toson meg fizeti, és tisztségéből ki csapatik [Drasó AF; TSb 24].

Ha. 1801: gyalázatosan [Kv; DLt].

gyalázatoskodik 1. arcátlankodik, szégyentelenkedik; a se obráznici, a-si lua nasul la purtare; sich unverschämt benehmen. 1639: jove oda ez az Szautayne, az leginis othon vala s az leginnek mingiarast az niakara koczkolkodik, s monda hogy bizoni nem szannam fellüül fordulni megh tenni nekj egy nihaniszor s mű mondok nekj mit gyalazatoskodol [Mv; MvLt 291. 196b]. 1724: én bizony Pekri Ferencz uramat eleget kérttem és intettem, hogj az Iffjú Asz(o)nyt jo kötés alatt vegye viszsza, ne gyalazatoskodjék hanem élyen I(ste)n szerint való életet [Náznánfva MT; BK. Némái Istvánné (60) vall.]. 1774: ha az előbbéni Tisztek az el foglalt Helyeket visza nem foglalták, eő kigyelmek* sem kívánnak erette gyalazatoskodni [Mocs K; KS. Conscr. 33 — "Ti. az újonnan beiktatott tisztartóék].

2. kb. szégyenkezik; a se rusina (de ceva); sich schämen. 1756: láttam Németi János Uramat erősen búsulni és boszszankodván mondani előtünk: bár tsak adná elé az eb a' Lelke azon pénzt, valami úton módon, valamely Pap által tsak viszsza szerzenők és nem gyalázatoskodnánk annyit minnyáján érette ha pediglen hijja volna is a pénznek, tsak ki pótolnók [Kv; Mk IX/181 Vall.].

gyalázatszenvedés suportarea unei ocări; Schmacherttragen/erdulden. 1781: Azért azt kívánom a jüre, a marhám elkötésiért potential, szörin — becsűjin maradjon; engemet fiastól hogy tolvajnak szidott, külön-külön homágiumon. Melyet ha deponál, jó, ha nem, adjudical-tassék vicetiszt úr kezében usque ad plenariam satisfactionem, mégis költésem, fáradságom és gyalázatszenvedésem ne sit serum declaralnom [Árkos Hsz.; RSzF 270].

gyalázattétel gyalázkodás, gyalázódás; ocará; Schmähung. 1647: Az Incta penigh az papon tot nagi gyalazat tetelert zidalmazasert, atkozodasert, Ugy teczett az sz. szeknek hogi az Pelengerhez vitetveten haro(m) izben mondgia vizza a mit az papra kialtot [SzJk 67]. 1654: ez Ik, nem tudatik mitül viseltetven sok illetlen szokval es gyalazat tételekkel bantottanak meg minden igaz ok nélkül [i.h. 72].

gyalázhat becsmérelhet, mocskolhat; a putea ocări/defăima; schmähen können. 1585: Bwday Tamas vra(m) vallia ... Monda Katonay Mihaly Jo Balas Vram effele Newel sem Amy (!) Atthiankfiat es eo vtanna sem minket Nem gyalazhatnal Mert meg kenaltalak velle Amegh el Ne(m) veód a' ladat hogy megh lassad marhadat [Kv; TJk IV/1. 490]. 1617: Ahol penigh mondgiak hogi mitsoda czelekedetim(m)el Suspietio ueotte(m) volna magamra, azzal engemet si juris nem gyalazhatnanak Mert mind hogi ez Causa mere p(er)so-

nalis: Jambort csak Suspiciora senki nem gyalazhatna, hanem ha bizonyos szemmel latott [Kv; RDL I.11].

gyalázó I. *mn* becsméről; ocáritör, defáimátor; schmähend. 1653: Tudode hogy ... Nagy Enyede(n) Fejer(várme)g(ye)b(e)n lako vitezlő Debreczeni Nyerges Janos az ugya(n) Nagy Enyedi Keohidon áluán ... minemw gyalazo szokkal illette volna mind Meszaros Petert*, s mind az Nemes Fejer(varme)giet? [Ne; KemLev. 1394 vk. „Michael Szent Georgy Völgy de Nagy Enyed” kezével. — *Ti. a megye néhai alispánját]. 1876: Kebli tanácsunk megfontolván hogy Törös János, ha Csonkáné által sértve érezte magát, a törvény útján kellet volna elégtételt keresnie, nem pedig az utczná bekésen járórt megtámadnia s gyalazo szókkal illetnie [M.bikal K; RAK 328].

II. fn becsméről (személy); persoană care ocără; Schmäher, Lästerer. 1653: Nagod Meltosagos tisztí megh fenyteni illien illetlen szokkal elő barátinkat, es io akaro Urunk gyalazoiat [Ne; KemLev. 1391 „Földeszi Mihály mpria”].

gyalázódás (meg)gyaláztatás; ocárire; Schmähung, Verunglimpfung. 1694: edes leányom ... szánom az read valo haszontalan szép intesimet, s sok kölcséget, de mindenek felet böcsülletes Uradnak gyalázódását [Torockó; Pk 7].

gyalázódik gyalázatos hírbe keveredik; a-i iesi nume rău/de ocără; ins schmachvolle Gerede kommen. 1635: Csak azt akarjak hogi mindenkor gyalazogiam kgd előt [KJ]. 1680: Deliberatum ... Sadani Ura(m) feleséget ne szidalmazza s nevezgette (!) közönségese(n) gyalazodunk miatta ... Az aszszonyi allatis meg betsullye Urat [SzJk 149]. 1756: tudom hogi Gál Ferenczel a bekésséget jártatta hogj ne hiresegjek és ne gyalázodgjék [Karatna Hsz; HSzJP Mich. Erdő de Karatna (37) vall.].

gyaláztatás becsméreltetés, mocskoltatás; ocără, faptul de a fi ocărit; Schmähung, Schimpferei. 1763: az mi pediglen az A(ct)or dolgát illeti, szabadságában lészen maga betsülletit vesztegető gyaláztatását keresni [Torda; TJKT V. 147].

gyaláztatik I. becsméreltetik; a fi ocărit; geschmäht werden. 1587: Noha Eottweos Andras azzal akjwel dolga volt megh bekellet, mind azon Altal, Az ket Zemelneg megh bekellese Semmi keppen azt a' vetket amyben estenek volt egik vagy másik, vgy le Nem zallithattia, hogy az eo Newe amely Vetekkel gyalaztatot publice ... telliessegei megh tiztulhasson [Kv; TanJk I/1.57]. 1681: Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata aszony, Komlosi Ura(m) felesége paraznasag nemeivel Tiszteletes Esperest Ura(m) tiszte szerint solemnis inquisitiót per agaltatot ellene, melyet el olvasva(n) és szorgalmatoso(n) meg ruminatua(n) ... Hogy ... a mi Sz. Tarsasagunk ne motksoltassek s gyalaztassek alkalmatlansagokkal (!) illen-

dőnek tiltuk hogy relegaltassek Komlosi Atyankfia közzülünk*, leve(n) annak előtteis sok busulasa tarsasagunknak miatta [SzJk 153. — *Ti. a papi rendből].

2. megszégyenítették; a fi făcut de rușine/batjocură; beschämt werden. 1840: minden nap elnézem tele van a' Határ marhával ... azok el nézetnek vagy a' Csovások el áldamasoltatnak s így foly a' Szándékos prevalicatio, s én ki tudatlanságból egy kis kakát* vágattam fizessek büntetést, igen keservesen esik ártatlan gyaláztatnak én egyedül [Dés; DLt 921. — *Értsd: kakát].

gyalló I. gyarló

gyalmászás gyalommal való halászás/halászat; pescuit cu năvodul; Fischfang mit Zugnetz. 1860—1861: A már leirt gyalmászáson* kívül a lakosok tartanak nádból készített kerítéseket, szerintők „veszeket”; szüntelen halásznak [Benkő, MszIsm 7. — *Az előbbieken a forrásban a gyalmászat (l. e címszó al.) leírásáról van szó].

gyalmászat gyalommal való halászás/halászat; pescuit cu năvodul; Fischfang mit Zugnetz. 1860—1861: Tavai*: A m.sámsondi, m.kölpényi, m.madarasi és m.bándi — mind egy vonalban levők ...; a halászat a három legelői irt falvaké, minek nagyobb nemét g y a l m á s z a t n a k hívják, mely minden évben, mikor az idő engedi, fársáng végén szokott tartatni ...; jövedelme öt részre oszlik: 2/5-de G. Mikes Károlyé, a miért Mező-Madarason malom-gátat és a gyalmászatra különösen készített nagy hálókat tart^b, 3/5-de a három nevezett falué egyenlő arányban ... A már leirt gyalmászáson kívül a lakosok tartanak nádból készített kerítéseket, szerintők „veszeket”; szüntelen halásznak [Benkő, MszIsm 7. — *Ti. a Msz-éi. ^bJegyzetben: Egy ily nagy háló 200 öles; az 1845-ben készített Sz. Régenben fonták — Kétszáz pengő forintért és ötven véka búzáért].

gyalmoeska kerítőhálóska; năvod mic; kleines Zugnetz. 1717: most ujjalag el küldöttem edgy gyalmozskámot Méhesre* ha valamit tehetnének velle, hogy Sogorkáimnak is succurrálhatnék a bőjtre, itt pedig éppen Szüksökök vagyunk friss hal dolgából [Darlac KK; Ap. 2 Haller János Apor Péterhez. — *Mezőméhesre (TA).].

gyalmolhat kerítőhálójával halászhatsz; a putea pescui cu năvodul; mit Zugnetz fischen können. 1644: öreg tho* melyet nem gyalamolhatni^b az sok gaztól [Tasnád Sz; MNY X, 369. — *A tórol — a közlés szerint — az összefrás azt írja, hogy igen gazos, hínáros és sulymos, tehát gyalommal nem lehet benne halászní. ^bÍgy, de alighanem tollvétség, kijegyzésbeli vagy sajtóhiba a szerk. adta címszó h.].

gyalmos I. gyalommal halászható; în care se poate pescui cu năvodul; mit Zugnetz fischbar. 1736: Léven egy nagy Gyalmos To ... azon Tonak

gáttját töltését pedig az Mlgs Parsok közönségesen tartoznak conserválni és procurálni, s ujtani a' Zugot [Záh TA; Told.3].

Hn. 1750: Gyalmas Too [Katona K; EHA].

2. ~háló kerítőháló-fajta; un fel de năvod; Art Schleppnetz/Schleife. 1644: idegetlen gyalmos háló [Tasnád Sz; MNY X, 368].

gyalog I. fn 1. gyalogos(ember); pieton; Fußgänger. 1592: Sigmond, Confirma az Karoly^a es Laio^b leweleth ... hogy se kalmartol se egieb rendbely Coloswaritol, gialogtol, lowagtol wamot Senki ne vehessen [Kv; Diósy Ind. 53. — *Károly Róbert. *Nagy Lajos]. 1711 k.: Az Csikbol be járo utát^a be vagatván lovas(na)k vagy gyalog(na)k sem szabad jární [Csz; Born. XXXIX/50 Boros György vice-királybíró kezével. — *Moldva felől]. 1735: Ntzes Irsaj Sigmond Atyánkfia eö kglme a Szamoson tul a Hidasrol ki járonal valo földiből excindallyanak annyi földet, amennyin a jövő járo szekerek, lovasok s gyalogok meg fordulhatnak [Dés; Jk 457b].

2. gyalogos katona; pedestraş, infanterist; Füsilier, Infanterist. 1575: Meg tekintwen eo K. varosswl az Mostany zwkseget vegeztek azt, hogi az Tyzedekbeol keszitessek Az varosnak oltalmara zaz gialog [Kv; TanJk V/3.123a]. 1585: minden Boeryvel, lowagywal, gyalogywal ... minden marhayawal, kenchewel Rosnora^a zallot [Gyf; Báthory, ErdLev. 254 Az erdélyi hármastanács Báthori Istvánhoz. — *Rozsnyóra [Br]]. 1591 k.: Az bellica expeditioban az gyalognak allatasabul ... ad Numeru(m) 25 hatta vala s Annak felette Subsidiomotis ket ket forintot hora, hogy eo Naga mostannis ha kywantatik Azon kegyelmessigel chelekeduin Ne onerallion [Dés; DLt 233]. 1605: Die 29 Junii érkezett el Gyulafihoz a molduai had Fejervárra 47 zászlóalj lovas és gyalog 3000 több (így!) Kerezta vornik előttök [MonIr. XXXIII. 38 Gyulafi Lestár följegyzései]. 1645: Mi velünk is leszen német gyalog jó 700, lovas dragon ugyan csak jó 109, az kurtanok 123 [RGyCsLev. 376 Rákóczi György Gyaluból (K) fiához, Zsigmondhoz]. 1673: attam Szaz két Német Gyalogaknak egy ho penzeket f 542// Negyven ket Magyar Gyalog(na)k f. 163.// Negyven negy Szemenyek(ne)k f. 233 [UtI]. 1736: Voltanak ... mind lovas mind gyalog hadnagyok, az gyalogokat darabontoknak hítták [MetTr 413]. 1762: mindenütt a vagus s szolgálatot s portiofizetést kerülő hitvány emberek ... ez országban el is fogattanak, s aki arra való volt, katonának vitettetett a Gyulai regimentibe gyalognak [RettE 137]. 1868: a' vőlegény ... gyalog a' vagy lovas, vagy tengerész ... vagy hidász, vagy tűzér [Gyalu K; RAK 150]. — I. még BethÖn. II, 41; EOE XII, 232; ETA I, 44–5, 66–8, 82, 94, 99, 100, 107, 110, 123, 150; RettE 390; RGyCsLev. 492; Szalárdi, SirKr. 280, 328; TT 1890. 322.

A gyalogos katonát a fejedelmekkorban darabont néven is emlegették (L. erre fennebb Apor Péter 1736-beli tájékoztatását is).

3. (gyalogszeres) darabont (ház körüli szolgálatot teljesítő, mindenest szolga); servitor la toate (slugă care execută toate lucrările în jurul casei); Dienstjunge (um das Haus allerlei Arbeiten verrichtender Knecht). 1653: Az Borokat mind feleseghenek az teőbbit, hanem az Gyalagok számára harmát [KemLev. 1402 Mészáros Péter test.].

Szk: vármegye ~i kb. megyei darabontok/hajdúk. 1681: Filep Gyura, Az vármegye Gyalogi között lakik [Lelesz H; VhU 182].

4. székely gyalogrenden levő személy; pedestraş secuî; Szekler Füsilier. 1785: az actornak bizonyysági ... Holló András, Szabó András, Győrpál Mihály gyalog, Győrpál Ferenc lovas [Taploca Cs; RSzF 260].

5. kb. gyalogos rabór; gardian/temnicer pedestru; Füsilier-Kerkermeister. 1703: Rabok után Pallérkodo Gyalogok(na)k mikoron hányán vadnak napjaban 3–3 kőz czipojok ... jár [Fog; UtI].

6. gyalogszeres jobbágy; iobag pälmaş; Fronbauer, der als Tagelöhner (ohne Gespann) arbeitete. 1762: Az Udvarbíró ... vissza irata nékie ..., hogy ... 100 köből Kukuruznak megkapálására ... minden Gyalogjai kívántatnának [Hermányi, EDem. 746]. 1784: a széna gyujtésre nekünk annyi gyalog nem kéne kevesebbelis fel gyujthetnők az mennyi széna terem itt az Mlgs Urasagnak, de soha egy valamire való embert nem küldenek, hanem tsak Gyermekeket [Torockó; TLv. 419 14b–15a].

◇ Hn. 1768: Gyalog Térben (sz) [Mákó K; KHn 232]. 1771: Gyalog Tőribe [uo; KHn 233]. 1781: A Gyalag teribe (sz) [uo; EHA]. 1897: Gyalogtér [uo; KHn 237].

◇ Szk: ~gá hagy kb. szegény sorban hagy; a lása sárac; in Armut lassen. 1653: igaz legy, se rest ne legy s mindenek felet az Istent hiven szolgald, meg segít ő felsege s az ő katonáját gyalogga nem hadgya [Sófva BN; Ks, 41 E 31].

II. mn 1. gyalogszeres; (pälmaş). care lucrează cu braţele/cu mîna; mit den Händen (ohne Gespann) arbeitend. 1642: Az gyalog marhatlan olahok [Mv; MvLt AAl. 7]. 1839: határozottatott, hogy ezen az őszön a gyalog, marhatlan emberek által ölbe kő hányattassék [Taploca Cs; RSzF 102].

2. kat gyalogos; infanterist; pedestrisch. 1690 k: az Várbeli gyalog el faratt Nemetek ... a földön csak ne(m) heverhetnek [UtI].

3. gyalogosan járó; care umblă pe jos; zu Fuß gehend. 1810: a Radnótfáji Határon fel Epítettett ... Hidan Ejjel Nappal a Görgényi Váron fellyül találtathato mind gyalog, mind Szerkes, a vagy Lovas Személyyek Szabadoson járhasanak minden Vám nélkül [Born. G. IV].

III. hsz 1. gyalogosan; pe jos; zu Fuß. 1573: Zeoch palnak semy keolcege ne(m) volt, hane(m) fewaliat atta ely es vgi zerzet keolceget Nagi Sar Rwt Ideo volt mykor gyalog ely Indwlt [Kv; T]k III/3. 182]. 1599: (A lovat) el vonna barabas mihaly alolunk es my gyalog maradank [UstT

14/15] maga az meg holt Rhadak Andras zolgamra rea tamadot, lovarul le verthe, Lovatis el vette, Az vthan gialogh eo magatis vyabban halakra persequaltatta, tolvajt kinzeritetet kyal-tani, hogy Iletit megh tarthassa [Dés; Eszt-Mk]. 1630: Halasz Janos ... jól megh üte egyszer az Czakany fokkal az lovat s eo maga el mene gialogh, az lo is el balaghdogola az malom fele [Mv; MvLt 290. 218b]. 1666/1681: örökös östül marat Erdőhati Jobbagyim ... lovak hatan ha mikor kivantatik gyalogis jo készüllettel fegyve-rese(n) puskakkal, Zöld köntösben hiven Tökéle-tesen szolgállyanak [Vh; VhU 331]. 1718: Gya-log kéllet haza jünem Vásárhellyről [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.]. 1753: gyalok kelletnek szállani mind njszojo mind menj Asz-szonynak [Kőrispatak U; Pf]. 1762: dél tájb(an) egj magara valo ember, gyalog lévén, gyűjtött az fen forgo helyen bokrot, és azon tűz harapazat ki [Torda; TJkT V/108]. 1793: hogy pedig az edgyik ... Barnának mondja nem tsuda, mert ő minthogy gyalog volt a Lovak szőrire kevés gondja volt [HSzjP]. 1844: én a' Szegény Birit a' Püspöknét erősen rozsul lévén el mentem gyalog hogy látogassam meg [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. gyalogszeresen, gyalogszerben; ca pälmas; mit den Händen (ohne Gespann) arbeitend. 1638 k: Keobleosi Thamas falu pasztora eos iobbagy alias gialogh zolgal [Km; GyU 289]. 1681: Nemes személy Pers. 48. Taxás nemes ember Pers 21. Taxás paraszt ember Pers 40. Taxás Seller Pers. 2. Taxás jövevény Pers 3 ... Marhas jobbági Pers 6. Gyalogh szolgáló jobbági Pers. 8. Marhatlan lakos Seller Pers. 3 [VhU 76]. 1757: A Fellyebb Rubrikázott Jobbágyoknak szolgál-atyok minden héten négy nap, Gyalog, vagj ha kevéntatnak Marhájokkal [Nagyernye MT; Llt Fasc. 129]. 1761: Minden héten a Siménfalvi vdvarhoz ... gyalog három három napi szolgál-atot tenni Sz. Mihály napjától fogva Keresztelő Sz: János napjáig magunk kenyerünkben, Nyár-ban pedig Vraság tzipáján tartozunk [Homoród-sztpéter U; JHbK LXVIII/1. 110].

Ha. 1810: gyalag [K; KLev.]. 1841: gyalag [Dés; Dlt 109].

gyalogajtó poartá mică; kleines Tor, klein Pforte. 1652: Az Vár kapuja gyalult fenyő desz-kaból parkanyos fa hevederekre fejes szegekkel vert egy kis gyalog ajtó be rajta [Görgény MT; Törzs]. 1723: (A) Curiaiban mennek bé ... nagy kapun, es ugyan mellette gerezdes fa zárral hasonló fa Sorkon és horgon forduló deszkáza-tu gyalog ajton, melynek magos kűszobe a két kapu fel fakk(an) vagyon rova [Nagyida K; Told. 11/70]. 1732: ezen szőlőből ... nájlik egj fenjő deszkából való vas Sorkokon forgó, Sendelj fedél alatt cserefa meljéken álló gyalog ajtó melj cserefa zárral záródik [Kóród KK; Ks 12/1]. 1772: Nyílik egy Kapu ... mely Kapu jo erős Tölgy-fakból eszve kötve vagyan Galambukos sendelly fedél alatt ez bé jaro Ajtaja pedig Fa készüllettel

vagyon, Kisded Gyalog bé jaro Ajtois mellette hasonló készüllettel [Kozmás Cs; BethKt Mikea conscr.] — L. még ETF 108. 10, 13, 16.

gyalogajtóeska poartă mică, portită; Pförtchen. 1736: Az ... udvarról ... vagyon aditus ... Csinosotskán faragott ... fenyő deszka kapun rajta lévő kis Csekély két vas Sorkokon forgo vas retesszel záródó gyalog ajtotskaval egyetem-ben [Várhegy MT; CU]. 1742: Azon ... Curia-nak Vass sorkokon forgo két felé nyíló, régi fenyő deszkából épült kapuját találtuk, mely kapunak is a bal kézre nyíló felin ki jaro, gyalog ajtocska is vagjon [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. 1753: vagyon a Curialis Sessiora be nyíló kétt Cserefa kapu fél fák között Sövényből fontt avatag egy felé nyíló kapu, egy Gyalag bé jaro fa Sarkakan forgo Bikfa deszkából készített ajtacsakájával együtt [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7]. 1791: vagyon bemenetel az irt nobilitaris curiara egy toldott cserefa kapufelekre alkotott, ava-dag fenyődeszkából való, zsendellyel fedett galambúgos, égyes nyílású kapun, melynek nyílásánál vagyon egy törpe gyalogajtocska és mind ez, mind pedig a kapu táblája vassarkokra vagynak alkalmaztatva [Ludvég K; ETF 208. 13. — A közleménybeli szöveg némi javításával].

gyalog-akácfu ? törpeakác; salcim mic; Uniform. 1877: a mely gyalog akácz fak voltak ... a Kűköllő felől a Papel fak között még az őszel ki vevén azokat ültette a Kertesz a maga Haza felől ... [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

Némi valószínűséggel az 'akáccsemete' jel-sel is számolhatni.

gyalog-árnyékszék 1. gyalogbuda (szobai árnyékszék); closet mobil/de cameră; tragbarer Abort. 1788: Egy fedeles gyalog árnyék szék ... Egy fedeles régi gyalog árnyék Szék ... Egy füstölő árnyék szék forma | Egy négy lábú gyalog árnyék szék ... Gyalog árnyék szék ala való füles réz tseber [Mv; TSb 47]. 1802: egy Gyalog Árnyékszék [Dés; Dlt 4]. 1813: Olosz falfa 7 Gyalog árnyék szék 1 [Veresegyház AF; Told. 18]. 1816: Két jo gyalog Árnyék szék [Varsolc Sz; Born. IV/41]. 1842: Egy töltött Gyalog Árnyékszék [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.]. 1845: Egy gyalog árnyékszék pléh serblivel [Doboka; Mk]. 1849: Egy gyalog árnyékszék lagirozott fekete börrrel bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

A szobai gyalogárnyékszék a régiségben, sőt nem ritkán még a közelmúltban is olyan töltött, párnázott ülőszék volt, amelynek felemelhető fedele alatt porcelán v. pléh éjjeliedény szolgált az a célt, amelyre készült. Vö. a gyalogbuda és gyalogbuda-szék címszóval.

2. ' ? ' 1807: az tornácz vegeben lévő egy szővény-ből Csinalt gyalog árnyék szék tapasztására s egyéb arantis mar epen omlado felben [Dés; Betegh 6 GyUfalvi Nagy Ferencz mpr.].

3. 1816: Egy Zusuba* való gyalog árnyék Szék aranyból 5 Rf [Kv; Born. IV/41. — *Olv.: zszusuba ?].

gyalogasztal ? kisasztal, asztalka; másutá; Tischlein. 1633: Egj Gialogh Asztal Az első hazba(n) — f. — d. 65. Egj niosolia Az Kis hazba(n) ... f. 1. d 25 [Kv; RDL I. 103].

gyalogborsó bokorborsó; mazäre oloagá; Zwerg-erbse. 1697: Viszsza terven ... az házok hejára: Itt vagjon ... Aszu som Aszu megj ... Gyalogh kerti borso Cub //2 ... Mezei Borso Cub 12//3. Olah Borso Cub 1//1 [Borerek AF; Mk Urb. 2]. 1765: Vetésre vagyis ültetésre karos borso erogal-(tatott) Metr. 2 Gyalog borso Metr. 2 meg maradat karos, és Gyalag Borso Cub 01 Metr. 2, 1/2 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 szám].

gyalogbotos furkósbotos gyalogos; pälmaş echipat cu măciucă; Füslier ausgerüstet mit Knotenstock. 1743/1747: nékem Porontsol Az Ur Vass Adám Uram eő kegyelme, mi[n]t bírónak hogy híjak egy nehány Legent elé Vas Villakkal, Csakányokkal ... en osztan hittam Urszán Gligort, Fazakas Antonit, Rátz Gligort, Urszán Lukat, Pap Gábort, ezek gyalog botosok voltanak, es küldöttük ezeket fellyül, a' Szent Egyedi* Magyar Templomon, hogy kerüllyek meg az maga írotványában: Eltető Perentzet a' mint hogy ell is mentenek, es ot obruálván meg fogták Eltetőt [Császári SzD; WassLt Báll Vasziy (40) jb, ub vall. — *Az előbbi településhez közel eső Szentegyed (SzD)].

gyalogbuda gyalog-árnyékszék; closet mobil/de cameră; tragbarer Abort. 1761: Gyalog-buda [Szentmargita SzD; Ks 102. 16]. — Vö. a *gyalog-árnyékszék* címszóval.

gyalog-budaszék gyalog-árnyékszék; closet; Abort/tritt. 1692: ezen hazból oldalul vagyon egy arnyek szek ajtaja nélkül item egy gyalog buda szek, ennekis gerendai, padlasi jok [Görgényszimre MT; JHb Inv.].

gyalog-csaposkert kb. alacsony fenyőágkerítés; grad scund din crengi de brad; niedriger Zaun aus Tannenzweigen. 1850: Keritese gyalog tsapos kert Ezen füves kert gyalog Csapos kertel van körül kerítve [Szárhegy Cs; KeIM].

A jel-re 1. Tsz: csapos kert 1. fiatal fenyőkből készült rakott kert, melynek elkuritva, vagy elcsapva vannak a' nagyobb v. kiállóbb csapjai (székely szó). 2. fiatal fenyőtől álló kertet. — Valószínűleg innen való CzF csapos címszavának 'fiatal fenyőcsevékből, fenyőágakból font' jel-e [L. még EtSz, Tsz csap¹ al.].

gyalogdarabont gyalogos (katona); pedestraş, daraban; Füslier. 1621: Hogy eo kemek az gialog Darabantokat meg inditak az eles zekerekre veottem ... Negy Gyekent f 1/1 [Kv; Szám. 15b/IX. 189]. 1687: (A rab) ha el szökik vagj szalad, az Gyalog Drabantok okai ne lehesse(ne)k [GramTr VIII Szücs Mihály praesidiarius tizedes (45) vall.].

Szk: udvari ~ fej-i udvari gyalogos(katona). 1620/1681: Vajda Hunyadon lako Lugusi Mihaly udvari gyalogh Drabantunk(na)k megh tekintven

jambor szolgalttyat, kegyelmességünkbul immunitast adva(n) könyörgésére Hunyadon lako Eötsének Sztoikanak [VhU 279]. 1622/1681: Udvari Gyalogh Darabantunk Lugosy Mihály ada értésünkre azt, hogy otho(n) Hunyadon Eötsét Sztoikat Tömlöczöznének, ... Ado fizetésre, es jobbagnakis Szolgalttyara ... ötsét kenszeritenetek, az mi előbbi neki adott patens Mandatumunk ellen ... hadgyuk azért ... Sztojkat ... Jobbagn szolgaltatasra, adófizetésre senki közületek ne erőltesse mind addigh az mig az Battya ... Udvarunkban Seregünkben lakik [VhU 280 fej.]. 1640: Forgacs Ianos Udvari gyalogh drabant [Fog.; UC 14/48. 9].

gyalogdarabontoskodik gyalogosként szolgál; a sluji ca pedestraş/daraban; als Füslier dienen. 1681: Puskás nével elő szabadosokis szoktak lenni ... ha mikor az földes vr valakit ilyen szolgaltara rendel tartozik puskassagaval lova hatan Zöld köntösösön az szükség idejen, vagi a kivülis (: az mikor a D. Terrestrisnek akarattya Tartya :) a várban) hoszu puskaival gyalogh drabantoskodni [VhU 199].

gyalogdob gyalogsági dob; tobă la infanterie; Infanterie-Trommel. 1593: Biro Vram Chynalttotot Az gialok Dobokra Sinort ... d 96 ... Biro Vram adot Megis az gialok Dobak be kettezesere es Ziúra f— d 45 [Kv; Szám. 5/XXIII. 49]. 1595: Dobos Ferencz az varos dobossa ... czjnalatatot. 1. Gyalog Dobot vtra válot ... f 2 d 75 ... 2 Czont few veröt p(er) d. 15 [Kv; Szám. 6/XVII. 129 if]. Heltai Gáspár sp kezével. 1637: Nemet lodingi uagion n 3. Nemet Lodingi uas uagion n 1. Gózpergi uagion Jelen n 1. Rez dob uagion Jelen n 2 Gialogi Dob uagion n 2 [Ebesfva; UtI]. 1681: Gyalogh dob, palczastol Nro 1 [VhU 508]. 1700: Egj jó Gyalog, nemeth(ne)k valo Dob no 1. [Ebesfva; UtI]. — L. még ETA I, 63.

gyalogdobos gyalogos-dobos; toboşar la infanterie; Trommler bei der Infanterie. 1609: Attam ... az Abrakosoknak Ebed es Vacciorara ... Gialog zazlotartoknak ... Hust lib 8 Gialog Dobosoknak ... Hust lib 8 [Kv; Szám. 4/CXXVI. 198].

gyalogdolgos gyalogos/gyalogszeres napszámos; zilier; ohne Zugtier arbeitender Tagelöhner. 1839: Ezen fenn irt egyesség határoztatik, hogy akár gyalog dolgos, akár pedig marhás, ha az megparancsolt üdöre nem teljesitené a parancsolatot ... zálogoltassék meg [Taploca Cs; RSzF 102].

gyalogember 1. gyalogos ember; om care umblă pe jos, pieton; Fußgänger. 1590: Itt vam vagio(n) Gyalogh ember egj batkat ad, terhes szeker d 2 [Gyalu K; GyU 22]. 1613: Nyr szegh oly selymés hely uala hogy az barom megh nem jarchatta, megh gyalogh emberis nehezen mehetett el rajta [Ditró Cs; EHA]; 1643: latok ket kertet

... porgolat kert üölt az kiüel tilalmast tartottak, mihelt azt bekerteltek azon senkj sem jarhatot, hanem gyalog ember [Páncélcseh SzD; RLt 6.5 „Blasius lit. Kovach de Kide vicejudex com. Dob.” kezével.]. 1730: Az sikator mellett lévő kertit bellyebb vévén tagosicscsa a sikátort, hogy az ott el járo szekerek mellett Lovas és gyalog Ember mehessen el [Dés; Jk 402a]. 1782/1799: Eleitől fogva úgy értük, hogy Vásár pénzt avagy Vásár vámot vettenek a' mü Városunkb(an) egy szekértől egy Poltrát, egy lőtől egy Krajtzárt 's egy Sátortólis egy Krajtzárt, egy mérő Vékától egy Krajtzárt, egy gyalog embertől pedig a' ki tsak a hátán hozott holmit a' vásárra, egy pénzt, melly a Városnak járt, s jár mais [Torockó; TLev. 5/16. 361 Transm.]. 1806: Az az előtt volt altal járo Pallo helyett készítettett, Hidas tsak akkora hogy szorultságból Lo hatos embertis visznek által rajta, de többnyire gyalog embereket hordoznak [Szászrégen MT; Born. XVI/76 Kiss György (50) vall.]. — L. még GyU 97.

2. gyalogszeres jobbágy v. zsellér; iobag, jeler; ohne Zugtier arbeitender Fronbauer od. Inquilin. 1730: az Városnak minden Uczáinak Csináltatására Hadnagy Atyánkfia ... hozzá fogatván, ugyan azon héten meg is Csináltassa, mindenik Tized az maga ucczáját, kikis ha nem obedialának mind marhás, mind gyalog Embereink toties quoties egy egy forintal büntetessenek [Dés; Jk 401a]. 1800: 20.30 kalákás gyalog emberekkel is huzattam ki egy egy fát az árkok mélyéről [Benedekfva Sz; BfR II R. 58/21 Erdődi Cs. József (58) vm. hitess ass. vall. Vervölgyi Bányai János keze írásában].

gyalogerdő 'Hn. 1675: Gyalogh Erdő [Visa K; EHA]. 1773: Az Gyalog Erdő(en) (e) [Mákó K; KHN 233]. 1787: A Gyalog erdőn [uo.; KHN 235]. 1864: Gyalog erdő volt erdő jelenben írtások [uo.; KHN 237].

Valamelyes valószínűséggel a gyalogszeres fahordás céljából a szegénység használatára szolgáló erdőre gondolhatni.

gyalogerő gyalogos/gyalogszeres munkaerő; pälmaş, forţă de muncă cu braţele; ohne Zugtier arbeitende Arbeitskraft. 1876: a munka fennakadásának kikerülése tekintetéből az építés alatt úgy gyalog, mint a marhás erő család szerint vetessék ki [M.bikal K; RAK 326].

gyalogezer gyalogos ezred; regiment de infanterie; Infanterieregiment. 1706: Szállott be az Kajdi* gyalog-ezere Tordára [TT 1890. 321 SzZsN — *Kajdi István kuruc ezredes].

gyalogezered regiment de infanterie; Infanterieregiment. 1844: A' Turszky gyalog ezredből elszökött Simon Mihály ... Csik-gyimesi [Kv; DLt 1247 nyomt. kl]. 1845: Olvastatik a' Nemes Zik Székely gyalog Ezered Kormányának ... hivatalos átirata [UszLt XI/85.6. 220. pont].

gyalogezeredbeli din regimentul de infanterie; aus dem Infanterieregiment. 1846: Székely gyalog ezeredbeli Máthé Antal [Dés; DLt 1238].

gyalog-faberbécs verőkos; berbec (dispozitiv mecanic folosit la batera pilonilor); Rammbock. 1852: Egy gyalag fa berbets több Darab árkuhoz valo Deszkakkal [Dés; DLt 923 hídépítésre von.].

A jel-ré l. *berbécs* 4. al.

gyalogfarájtér kb. gyalogos őrzetű; frun-taş infanterist; Gefreiter bei der Infanterie. 1792: Kis Josef m.p. gyalog farajtér* [F.csernáton Hsz; HSzjP. — *Bizonyásglevél aláírásában].

gyalogfenyő-gyökér törpefenyő gyökér; rădăcină de ienupăr; Wacholderwurzel. 1825: Fenyő Magvat és gyalog fenyő gyökeretis füstölőnek Erdei epretis szedjenek vagy két kupát [Kv; IB Gr. Korda Anna lev.].

gyalogfogas falifogas; un fel de cuier; Art Kleiderrechen/haken. 1732: ezen declaralt hazakban, mindenikb(en) rendes helyeken Sarga habos festékű gyalog fogasok vannak vas Sezeken az fal oldalára Sezegezve [Kóród KK; Ks 12]. 1745: hatkarjas, es egj gyalog réz fogú fogasak [Marosztkirály MT; Told. 18]. 1768: Gyalog Fogas 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23.22b]. 1783: Gyalog fogas 13 Karos fogos jo 3 [Názánfva MT; Berz. 13. VII/24].

gyalogfogasocska falifogasocska; cuier de perete mic; kleiner Wandhaken. 1761/1818: két. hoszszab és egy kised gyalog fogasotskák [Marosztkirály AF; CU].

gyalog-főkapitány gyalogos-főparancsnok; comandant al unităţilor de pedestraş; Oberkommandierender der Infanterie. 1653: Nemzetes Varadi Balogh Lazlo Uram, eő kglme mostan Keölpenben Maraszekben lako Na(gysá)gok Gialogh Feő Kapitannia, es Maroszek(ne)k feő Kiralybiraia [Ms; DLev. 5].

gyalogfuszulyka bokorbab/paszuly; fasole oioagă; Zwergbohne/fasel. 1767: Gyalog Faszulyka szemű talaltatott Metr. 3 1/2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 12]. 1764: Gyalog Faszulyka [Buza SzD; LLt].

gyalogfuszulyka-mag bokorbab szemtermése; boabe de fasole oioagă; Zwergbohnenamen. 1735: Gyalog tarka faszulyka mag [Királyhalma NK; Ks 23. 22b].

gyalogfűrész kézfűrész; ferăstrău de mină; Handsäge. 1747: egj gyalog fűrész in Den. 18 [Kv; Pk 6].

gyalogfűtő hordozható kemence; sobă portabilă; tragbarer Herd. 1820 k: ezen Házban van még

egy vas pleh gyalog Fűttőis Csőjivel édgýűtt haszonvehető [Dés; RLt].

gyalogfűz-sővénykert gyalogfűz vesszőkerítés; gard din nuiele de salcie pítică; Zaun aus Hege-weide. 1699: Vagjon ... egy darab mostan fel-fogot dnyes kert gyalog fűsz sővény kertel be kerítve [Szentdemeter U; LLt Inv. 32].

gyalog-granátíros gyalogos-gránátos; grenadier infanterist; Grenadier bei der Infanterie. 1690: 21. Augsti jött bé ebben az hazában Havasal-földiből által az vajdával, törökkel, tatárral, az törösvári passuson Tökőly vram hostilitér, holot is Hajzler general vagy négy regimenttel ... ezek vasas regimentek voltak és negyven gyalog granatíros hat-hat ágyuval — ő felsége hadával és Teleki uram a székelységgel ellene állván, azon szerentsetlen harczon az ellenség prevaleált és az szegény úr Teleki* vram elesett [IIAMN 326. — *Gr. Teleki Mihály erdélyi kancellár az erdélyi mezei hadak főgenerálisaként a Thökőly Imre török segélycsapataival vívott zernyesti csatában a fenn jelzett időpontban esett el].

gyaloggyepű kb. törpe élősvény; gard viu scund; niedriger Heckenzaun. 1744: Majorság Sző-lő vagjon ... bekerítve gyalog Gyepűvel [Szé-na-verős KK; LLt Fasc. 67].

gyaloghadnagy 1. gyalogos parancsnok; coman-dant la infanterie; Kommandant bei der Infan-terie. 1592: 6. Septem: Rachy Janost Vrunck zolgayát Gialogh hadnaggiat, ki Varadra megien 40. darabantal Vizi 3 zeker portekaiokkal előzwe huniadigh* [Kv; Szám 5/XIV. 89. — *Bh]. 1609: Nagy Gergelynek az Gialogh kapitannak cipot 8 ... Az Gialogh Zazlo tartoknak Abrak cipot nro 6 Farkas Miklosnak az Gialogh Hadnaginak cipot 6 [Kv; i.h. 4/CXXVI. 335]. 1617: Leörincz Balynt Kozmasy* Gialog hadnagi^b [BLt 3. — *Cs. 50 éves valló]. 1620: Szamos Uyvarj Gialogh Hadnagi, Szőczy Mate Rettgen* ... lako [Ks. — *SzD]. 1646: Jőúe egy gyalog Hadnagys a' Balog Lazlo ura(m) Louayüal [Mv; MvLt AAll. 6]. 1736: Voltanak ... mind lovas mind gyalog hadnagyk, az gyalogokot darabontoknak hitták [MetTr 413]. — L. még ETA I, 145.

2. gyalogsági hadnagy; locotenent la infanterie; Leutnant der Infanterie. 1779: Tordai Sámuel uram ... még dicsekedett is, hogy legelsőbben is az őkegyelme házába jött a békességnek híre, mert amely gyaloghadnagyt Kolozsvárról stafé-tán indítottak azon Lónárról Désre ment transport után, az őkegyelme házán szállott meg [RettE 395].

gyaloghajdú ? gyalogos hajdú; daraban/dorobant pedestraş; ohne Zugtier dienender Heiduck. 1826: Engem hívna Pap Péternek, ide valo Dévai, 30 esztendő oláh vallásu a Dévai Ns Uradalom Gyalog Hajduja vagyok [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

gyalog-hajdúlegény gyalogos hajdúlegény; fecior minátor, fecior pedestraş, daraban/dorobant; ohne Zugtier dienender Heiduckenbursche. 1600: Inchedy Mathyas Deak ... vallya ... azt a con-ditiot Nestay Albert veghez nem vyhete mert fel sem mehete Bechben bizonios okokbol hanem Sapy Benedek vthanna keolde egy gyalogh postat egy ... gyalog kis haidw legent [Kv; TJk VI/1.523].

gyaloghajó csónak; barcă, luntre; Kahn. 1610 k: eoregh hayokat kel jaro hydasokat tartanu(n)k, kiket mikor megh vytunk ugy mint ket eoregh hidast es egy eoregh gyalog hayot, ket zaz forint-ba(n) nem eppethetw(n)k [Dés; DLt 325]. 1717: Vagyon egy közép szerű gyalog hajo nem ige(n) jo [Dés; DLt 504].

gyaloghajtó gonasz, háitaş; Treiber, Hetzer. 1776: (A farkasok) mivel igen sokanis vadnak ha egésségem engedne az volna az Szandekom hogy felesed magammal fel gjűlvén gjalog hajtokkal hajtatvan ugjan meg puskázatnám őket [Négerfva SzD; BfN. Bánfi Péter lev.].

gyaloghíd (gyalogos forgalomra szánt) hidacska; punte; Fuß/Laufbrücke. 1750: mentünk által azon rozsz gyalog hidounis az Kis Udwarra [Szam-sosfva K; JHbK LVIII/4].

gyaloginas gyalogos inas; lacheu, servitor; Diener, der seinen Dienst zu Fuß verrichtet. 1736: Némelyeknek* megvolt tiz-tizenegy gyalog inasa is ... azon kívül némelyeknek trombitási, török síposi, hegedűsi, dudási, furulyási, cimbal-mosi, énekesi, asztali mulató markalfi avagy az mint hítták, bolondjai [MetTr 362. — *Ti. a főurak közül].

gyalogjáró ajtó portijă; Pförtchen. 1777: (A nagykapuhoz) hozza ragasztva, vagyon ... Gyalog járó Ajtó [Buza SzD; LLt Csák y-fer 107. L.14]

gyalog-kamaraszék gyalog árnyékszék, szobai árnyékszék; closet de cameră; Zimmerabort. 1805: Egy Gyalog Kamara Szék [Szamosfva K; BLt 9]. Vö. a gyalog-árnyékszék címszóval.

A jel-re I. NySz.

gyalogkapitány 1. gyalogos parancsnok; coman-dant la infanterie; Kommandant bei der Infan-terie. 1609: Jeoue Nagy Gergelj az gialag Capitan Vruncktol[Nagy Gergelynek az Gialogh kapitan-nak cipot 8 ... Az Gialogh Zazlotartoknak Abrak cipot nro 6 Farkas Miklosnak az Gialogh Hadnagi-nak cipot 6 [Kv; Szám. 4/CXXVI. 161, 335]. 1681: Nevek az Udvar népenek: Hoff Mester vram ... Udvar(i) Praedicator ... Udvar(i) Kapitány ur ... Gyalogh Kapitány ur [UtI].

2. gyalogsági százados; căpitan la infanterie; Hauptmann der Infanterie. 1823–1830: volt akkor a városnak* egy hannoverai gyalog kapitány

kommendánsa, tréfás ember, ezt egykor vacsorára hívta meg egy úr [FogE 241. — *Ti. Göttingának].

gyalogkapitányne. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion; ~ asszony gyalogos-századosné; soție de căpitan la infanterie; Frau des Hauptmanns der Infanterie. 1787: Májdel Gyalog kapitányne Aszsszony ... minket és az unter felcserit ki küldte a házból [Köröspatak Hsz; HSzjP Fejér Anna (15) vall.].

gyalogkáplár gyalogos-tizedes; caporal infanterist; Korporal/Unteroffizier bei der Infanterie. 1772: Szabó Péter gyalog káplár [Dálnok Hsz; Kp IV/263]. 1782: nemes sepsiszei kilyéni Kováts György gyalog káplár [Árkos Hsz; RSzF 250]. 1811: Törvénybe szölitá a nemes faluszeke eleibe gyergyószárhegyi Sajgó Simonné gyalog katonáné, ut actor, ugyan szárhegyi Bartalis Imre gyalog jubilált káplárt, ut inctus [Szárhegy Cs; i.h. 169].

gyalogkapu kisajtó; portifá; Pförtchen. 1636: e^a mellett egy gyalogh kapu eöreg, fa kilinczes es pantos, az felseő sarka szeles vas kapoczial foglaltat az kapu baluanyahoz [Sóvényfva KK; JHb Inv. — *Ti. a galambbúgos nagykapu mellett]. 1679: Ezen^a alól vagyon az csürös kert, melyre nyílik kapubálványos és deszkás galambbúgos sóvényből font kapu, mellette egy kis gyalogkapu fazárjával együtt [Mezőbodon TA; ETF 108/7. — *Ti. a majorházon]. 1727: Ezen ... Inventált ... Gabonás mellett egy kis tölgy fabol valo, fa sarkokon forgo, tőke Záros gyalog kapu [Csákgorbo SzD; JHbK XXVI/13. 12]. 1732: nyílik a Szamosra ezen gyümölcses kertből két, vas sarkokon forgó, fenő deszkából csinált gyalog kapu [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc Néhai gr. Korniss Zsigmond conscr.]. 1811: Az Udvar feljarojan lévő Kapu ... gyalog kapu [Spring AF; KvAKt Mss hung. 6]. 1814: kétt felé nyílo rongyos avaték gyalog kapu [M.gyerőmonostor K; KLev. 15]. 1851: A^a csür megetti szénás kert — az ide bėjárog gyalog kapu fenyő deszka, fa sarkokkal tölgyfa kapu féllal [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

gyalogkapueska kisajtócska; portifá, poartă mică; Pförtchen. 1669: Ezen haz szegeletiteől fogva az derek liazok alatt valo pincze torkaigh vagjon sindeljes palankal által rekesztve, melyen vagjon egy kis gyalogh kapuczka melynek ajtaja Vas sorkon forgo, fa kilincz rajta [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1716: Vagyan ezen fen Specificat Grid nevű Falunak oldalában egy ... Nobilitaris Curia melyre nyílik nap nyugotrol egy felszeres Gyalog Kapuczka tölgy fa mellyekivel és fedetlen Gerendával [Grid F; BfN 92/4]. 1732: az Uczára járo kapu ... Sendelj fedél alatt, cserefa ajtó melljékeken álló két gyalog kapucskákkal [Kóród KK; Ks 12.1]. 1763: Ezen udvarba ... két felé nyílo nagy kapu mellett lévő gyalog Kaputskától tsak három Lépésnre' ... adgya elő magát egy kőből kirakott Kut ... a Vetemé-

nyes(ne)k ... dél felől: való szélyin ... palánk vagyon; melynek falai köszt egy kis gyalog kaputská is van [Hortobágyfva Szb; Born. XXIX/19.16 néhai Hortobágyi Gergely György összeír.].

gyalogkapu-szer kisajtó; portifá, poartă mică; Pförtchen. 1680: Nyílik ki innen az Uczara sendely fedel alatt valo kötöt örög Tölgy fa kapu ... ezen kapu mellet vagyon egy kised gyalog kapu szeris gerezdes fa kolcsával, leven csak egy vas retez benne [A.porumbák F; ÁLt Inv. 26].

gyalogkaró törpekerítés-karó; par pentru gard scund; Pfahl des niedrigen Zauns. XVIII. sz.e.f.: két fiatal ifju Füz fátska mintegy gyalog karo vastagságuk [Petlend^a; AbN. — *Ekkor kisebb önálló település, később házcsoport Túr(TA) táján]. 1778: nagyobbára vesszők és gyalog Katonak valo fák vadnak benne [Koronka MT; Told. 79].

gyalogkatona 1. gyalogos (katona); pedestraș, infanterist; Füsilier, Fußsoldat. 1742: Az új gyalog katonak(na)k Munderozására esvén Nemes 3 székre ... Hfl. 3085., 20 [Ap. 3]. 1763: Kese Ferencz exponallya, hogy két Okellianus gyalog katona ... megtámadta, verte sebhette [Lisznyó Hsz; HSzjP]. 1778: az Nemes Magyar Országi Magnasok, és Nemesek is, mind gyalog mind pedig Lovas Katonákat nagy Számmal ... ajánlottanak [Uzsl 19 gub.]. 1809: A Benyovszki Regimentje Depojától el-szőkött két gyalog Katonák ... mind a^a ketten Katona mundurral, u: m tsákoval, bajonéttal, réklivel 's a^a t szöktének el [Uzsl ComGub. 1703 nyomt. kl]. 1823–1830: Régen a gyalog katonáknak ahány dobosuk, annyi sipesuk is volt [FogE 122].

2. gyalogrendű (szabad) székel; secui (líber) pedestraș; (freier) Sekler, der den Waffendienst als Fußsoldat ausübt. 1766: Alexandro Szilágyi gyalog katona ... Sz(en)t Györgyi Szabó Ferentz Pr(impi)lus gyalog katona ... Matheus Bede gyalog katona ... Samuel Ferentz gyalog katona [Szzy; HSzjP]. 1775: Hoszszu Ferencz Gyalog katona [Bodok Hsz; Eszt-Mk]. 1788: Hamar István gyalog katona felelte: de tsak hozza ide a Mikes cseléd az arrát (!) de más viszi haza szánon [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1800: allfalvi Lőrincz Menyhárd, gyalog katonát megfogadván szolgaképpen conventióra csikjenőfalvi Imre Gergely gyalog katona személy — holmi contraversiájok történt egymás között [Jenőfva Cs; RSzF 167]. 1825: Dants Sámuel Székely Gyalog katona [Körös Hsz; SzentkZs Consr. 324]. 1834: Angyalosi gyalog katona Imreh Josef, 46 esztendő [Angyalos Hsz; HSzjP]. 1845: Gidofalván lakó székel gyalog katona Bőjte Miklos 41 éves ... [Fotos Hsz; i.h.]. — L. még RSzF 209, 273–4 és i.h. elszórtan még több adalék.

gyalogkatonáné gyalogrendű székel felesége; soție de secui pedestraș; Frau des freien Seklers, der den Waffendienst als Fußvolk ausübt. 1785:

Árkoson lakó Pap Istvánné gyalog katonáné, Szabó Ilona [Árkos Hsz; RSzF 238]. 1796: Tusa Mihályné Gyalog katonáné Márton Mária 30 esztendő [Dálnok Hsz; HSzjP]. 1808: Gyergyószárhegyi Simo Márton gyalog katona mint felperes ... Szabó Antal huszár katonán és Mezei Mihály gyalog katonán mint alpereseken keres 31 kalongya kendert [Szárhegy Cs; RSzF 162]. 1831: Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csulak Borbara 46 esztendő [Angyalos Hsz; HSzjP].

gyalogkatona-numerus kb. székely gyalogos-rend/szám; starea pedestrașilor secui; Stand-/Nummer der freien Sekler, die den Waffendienst als Fußvolk ausüben. 1777: Fel Dobolyban ... Dobolyi József gyalog katona numerusban [DobLev. III/504. 1b]

gyalogkatona-szám székely gyalogos-rend; starea pedestrașilor secui; Stand der freien Sekler, die den Waffendienst als Fußvolk ausüben. 1831: Angyalosi Gyalog Katona szám alatt levő Sebestyén Péter, Communitas Nótáriusa, 36 esztendő, Református [Angyalos Hsz; HSzjP].

gyalogkert kb. alacsony/törpe kerítés; gard scund; niedriger Zaun. 1639: en azt az darab helyet minden esztendeobe(n) kertel tartotta(m) mint afféle gyalogh kert szokott lenni, ha nyarban tsinálták telbe ismét el égették [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamáshoz, a fog-i vár gondviselőjéhez]. 1654: Roska Simon Szilvás kertinek gyalogh kert az hazok keről(ete) [Liget MT; Ks Bánffy Albert]. 1679: Ez az major ház keretesen kívül ... vagy(n); fedetlen gyalogh kertel kerített [Uzdizsátpéter K; TL. Bajomi János lelt. 113]. 1697: Az Vár alatt is vagyon edgj kisdéd szalmával fedet csűr: Kiis gyalogh kertel vagjon be kerítve [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 11]. 1713: Marha akol, mellyis az Udvarról gyalogh kertel van elrekesztve [HSzj marhaakol al.] 1714: egy káposztás kis kert léczből való jó gyalogh kertel be kerítve [Kászon-felsőfal; LLt Fasc. 85]. 1715: Ezen udvarházon fellyül gyalogh kertel körülvéve vagyon egy nagy szép gyümölcsös kert ... Vagyon az udvarház előtt bé kerítve gyalogh kertel egy veteményes kert [Szentlászló TA; JHbK III/5]. 1728: környülötte jó gyámlas és Lészás gyeput épített ... ha pedig csak gyalogh kert (:kit új) szoktunk közönséges nevezettel nevezni:) lészén környüle az sine aestimatione redeallyon [BfN Krasznai csomó]. 1737: A Sánzbéli Rétet gyalogh kertel veszik körül mikor nyomásba esik [Nagyiklód SzD; Told. 27]. 1756: Esik a Gyümölcsös a le irt Viragos, Veteményes, és Szőlős Kertnek Észak felől való végiben Választván meg Gyalogh Sövényből font avatg kert ... A Csűrös kertnek ... Maras felől való végiben (:mellyet hitván Sövényből font Gyalogh kert választ meg:) Vagjon az Major [Branyicska H; JHb LXX/2. 32, 35]. 1781: Csűrös kert ... meg romladozott Sövény

gyalog kertel kerített [Mánya SzD; Hr]. 1799: Azon Házhej, egy Házhejlemmel tő szomszédas ... körüllette vagyon imit amot Valamelj el rongyallat gyalogh Kert [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1850 k.: 1838 ... Ekkor vévődött az egész Papi Telek lészás kertbe az előtt csak tövis és gyalogh kertel volt bé kerítve [Szucság K; RKAK 97].

gyalogkertecske kb. alacsony kerítés; gard scund; niedriger Zaun. 1721: egj hitván darab gyalogh kertecske vagjon egj végben [M.gyermónostor K; KCsl 5]. 1730: Elebb menuen iobb kezre van egj kis gyalogh kertecske ragasztva a hazhoz [Szermerja Hsz; HSzjP].

gyalog-kertiborsó kerti bokor/gyalogborsó; mazăre oloagă de grădină; Garten-Zwergerbse. 1697: az tornaczbol mennek edj garadiczon az házak hejjára. Itt vagjon ... Egj méh kosár(an) aszszu Megj. Gyalogh kerti borsó Cub — //2 ... Mezei Borsó Cub 12//3. Oláh Borsó Cub 1//1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2].

gyalogkert-karó kerítéskaró; par pentru gard; Zaunpfahl. 1761/1808: a Fiskus Erdeje — Cserfa Fialatok gyalogh kert karonak valok talaltatnak benne [Szind TA; EHA]. 1778: Farkas ljuk oldalában ... Mellyben az előtt tudgyuk hogy jó vastagságu Fák voltanak ... a közelebb mult Télen nagyobbára elhordották úgyhogy most gyalogh kert karonál vastagabbat nem igen lehet találni benne [Galambod MT; EHA].

gyalogkocs gyaloghintó; letică; Tragstuhl. 1823—1830: Szokták pedig ottan* a kényesebbek gyalogkocsiba (:portchais:) hordoztatni magukat, melynek oldalai s fedele is vagynak, kétfelől az ablakok ajtók helyett is szolgálnak. Benne ülés vagyon, az oldalain kétfelől két rúd, s mint a kétkéz rúdú csebet, úgy viszi két ember, kiket Trágereknek neveznek. Midőn már ezen kommandáns^b ilyen portsézbe vitetné magát és ... a setétbe ülne be a gyalogkocsiba, egy mázsás vasat maga mellé belop [FogE 241. — *Ti. Göttingában. ^bEgy tréfaúzó gyalogskapitány].

gyalog-kompánia gyalogosszázad; companie de infanterie; Kompanie. 1736: eleg Nimetünk leszen, mért leszen edgy lovas Colonellus az kisbe staabal, edgy gyalogh V. Colonellus négy lovas es három gyalogh Compania [Ohába F; Ap. 4 Apor Péter feleségéhez].

gyalog-kőhidaeska podet de piatră pentru pietoni; kleine Steinbrücke für Fußgänger. 1593: Az ouarsorban vallo folliamra ... Egi giallag ku Hidacz katt czinalttatta(m) [Kv; Szám. 5./XXIV. 5—6].

gyaloglábbal gyalogosan; pe jos; zu Fuß. 1632: egikorba(n) jöue gialok labbal Kórtuelifai Istua(n) is [Mv; MvLt 290. 89a].

gyalogló gyalogos (ember); persoana care merge pe jos, pieton; Fußgänger. 1823–1830: a nagy kőhidnak az Albis vizén, mely Ó- és Újdrezdát összefoglalja, eredete bizonytalan ... Az hidnak mindkét felől való oldalában bizonyos prospectusokban kőpadok, melyek az víz felől befelé vagynak építve, úgy hogy a gyaloglóknak akadályokra nincsenek [FogE 186–7].

gyalog-lófő kb. székely gyalogos-lófő, primipilus; primipil cu stare de pedestraş; Primipilus, der den Waffendienst als Fußsoldat ausübt. 1650: Bernard Georgi Uy szekeli gyalogh lo fo 32 [Új-székely U; UszT 8/64. 69b]. 1666: Gyarfas Mihay Jakab fia Sepsi szekb(en) Kis Borosnyon* lako, Gyalogh lofi [HSzjP. – *Hszj. 1674: Gergay* Ferencz Gyalog lo feő személy [M.zsákod U; Told. 21 – *Alkalmassint tollvétség Gyergyai h.].

gyalog-majorságketrec baromfiketrececske; coţeţ mic pentru găini; kleine Steige. 1823: Gyalog majorság ketretz, vesszöböl fonva [Csekelaka AF; KCsl 16].

gyalogmángorló kézi mángorlófa; presă de rufe manuală; Handmangel. 1820: Egy gyalog Mangurlo [Mv; MvLev.]. 1849: Egy rámas metólló, 3 kis aprított deszka x. 23 ... Egy pár gyalog mangurlo xr. 6 [Mv; i.h. 8].

gyalog-mángorlófa presă de rufe manuală; Handmangel. 1829: Egy pár gyalog mangurlo fa [Mv; MvLev.].

gyalog-milleia kb. gyalogos katonaság, gyalogság; infanterie; Infanterie. 1739: az itten fekvő gyalog Militia egész téli equiliis Portioit ... a V(á)r(me)gyétől kívánnya [H; Ks 99]. 1772: a gyalog magyar militiában a tisztek majd mind németek [RettE 266]. 1784: Szüntelen hirdetik, hogy ez-amaz regiment gyalog és lovas militia megyen azon felkelőkre* [i.h. 428. – *Értsd: a parasztlázadókra].

gyalognap gyalognapszám, gyalogos/gyalogszeres napszám; muncă cu ziua/de ziler; ohne Zugvieh verrichteter Tagelohn. 1847: Ki számítása Az Gőtzi öszves napszám tartozás(na)k Ökrös szolgál 624 ... Tenyeres szolgál 312 ... Ide járul még az, hogy e' jelen Évben a' Falusi Bíró az Udvarból lévén adva, a' Helység attól fog szolgálni minden Háztól egy gyalog napot [Góc SzD; WassLjt].

gyalognapszám gyalogos/gyalogszeres napszám; muncă cu ziua/de ziler; ohne Zugvieh verrichteter Tagelohn. 1843: Alakor lisztet rostalt a hizo sertvések számokra 1 gyalog Nap szám | Káposzta Fészkeket csinált a Malom kertbe 1 gyalog Nap szám [H; Born. F. IIIC]. 1844: Tiszta buzákat roszolta 4 gyalog Nap szám [i.h.].

gyalognemes gyalogos-katonai szolgálatra kötelezett nemes; nobil obligat să presteze serviciu de pedestraş; Adlige, der zur Ausübung des Waffendienstes als Fußsoldat verpflichtet ist. 1683: Fen offen (!) német Kapitányunkat bocsátván ez alkalmatossággal oda F(o)g(a)r(a)sba ... egy szersmind Gyalog nemesink(ne)k fogyatkozások lévén por dolgából, hogy eze(n) uttyával aztis hozzon, Kglmessen és Serio Parancsollyuk Kglđ(ne)k [Szád. – Bornemisza Anna fejedelemszszony lev.].

gyalognémet német zsoldos-gyalogos; infanterist german mercenar; deutscher Söldner bei der Infanterie. 1625: érkezwen Fejervarrol, az Gyalogh nemetek vice kapitania, egj nehaniad maghaval ... attam etelt es italt ... nekik [Kv; Szám 34/XVI. 17]. 1653: öt száz gyalog németet adott, mind vasasok és öt száz dragont, ezer lengyelt [Veress, Doc. X, 279 Fogarasi János Kemény János főkapitányhoz a moldvai Románból] | Mikor Fejervárnál menne, talál 150 gyalog németet – Szebentől bódorgottak vala oda felé [ETA I, 83 NSz.]. 1719: ezen Processusban rendeltetett Két Compania gyalog Német, tegnap előtt Dél-tájban bé szálla [Örményes*; Ks 95 Horváth Boldizsár lev. – *Szászörményes KK]. – L. még gyalog I. 2. al. a német gyalog-ra von. adalékokat.

gyalognép gyalogoskatonaság, gyalogság; pedestrim, infanterie; besoldetes Kriegsvolk. 1795: Biro W szegődöt vala Siposokat* az gyalog neptünk közze egynek adata ő kme d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201. ifj. Heltai Gáspár sp kezével. – *Alább két név szerint és egy névtlenül felsorolt sípos és a járandóság jelzésével].

gyalognyoszolya kb. heverő, kerevet; sofa, canapea; Sofa. 1652: Egy hitvan fejér gyalog nyoszolya [Görgény MT; Törzs].

gyalogol a merge pe jos; zu Fuß gehen. 1810: amidőn a megterhelt szánnal gyalogolván a szán mellett jövők vala hazafelé, fel akarék ülni a szánra, de megcsuszamodék a fél lábam [Szárhegy Cs; RSzF 275]. 1857: szegény Iosi anyiszor le szállat ... által hült a' nagy sárban helyenkén (!) gyalogolt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez. – L. még FogE 180].

gyalogos 1. gyalogkatona; pedestraş, infanterist; Infanterist. 1597: Miert hogy ... Bwzay Matyas tizedes lewe(n) az theob gyaloghosoknak gonosz peldat adot mert hawa ki nem telwe(n) ... az teobitis el hitegette az zazlo alol ... mint ilyen hity zeget ... elzeokeot az zazlo alol ... fel keottessek erette [Kv; TJK V/1. 124]. 1765: Siskovics generalis ... errefelé is eljött. Székig, Váraljaig* egybehivatta ugyan a nemességet s megkérdezte, kinek melyik katonasághoz, azaz lovashoz-e, vagy gyalogoshoz vagyon kedve [RettE 191–2. – *Bálványosváralja és Szék SzD].

2. gyalogszeres jobbág; iobag pálmás; ohne

Zugvieh arbeitender Fronbauer. 1817: A harmadik héten... a' gyalogosok a' Malom berkét tisztagatták [Héderfája KK; IB]. 1830: a' gyalogosok tsak olyan ágbogat hordogattak be mellettem [Erdősztyörgy MT; TSb 35]. 1839: Görgény^a Marhaszai ganet hortak az akolból a Sos Hidhoz Gyalagassai Kendert Héheltek | a tsitkos kertből Tanászi mellett a nagy fákat ritkították tűzre | Bólkény^b ... Gyalagassai a Görgényi szállót metzik fedik [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — ^{a-b}MT]. 1840: mü ... ökrösök semmivel egyébél nem tartozunk, hanem a' hányan vagyunk külön külön a' magunk erőnkön nyoltz nyoltz napot szántani a' gyalogosok pedig hetenként két két napot tenyérrrel szolgálni és egyéb asszonyi munkáts tenni — ki kötvén a Contractusban meg azt is hogy ha a gyalogosok szolgálattára nézve valami hiját szenvedne azt mü ökrösök kipotoljuk [A. esküllő K; RLt O.2]. 1842: A gyalogosok sok felé voltak el osztva, főbb munka tételök volt a Ronai két szálló hegyek közti írtáson fel emelkedett szepre tisztítás [Zsibó Sz; WLt. Nagy Lázár lev.]. 1850: Az ökrösök étellel tartották a' kőmivest, a' Gyalogosok pedig dolgoztak a' kőmives mellet [Szucság K; RKAK 99].

Szk: *örökséges* ~ *örökletes*-telkes gyalogszeres jobbágy. 1840 k.: Palatkai 'Sellérek nevel. Örökösök ... örökséges Gyalogosok ... örökség nélkül valok [M.palatka K; RLt O. 4].

3. gyalogos járókelő; pieton; Fußgänger. 1764: Ezen ... nobilitaris curianak bėjáro nagy udvar- kapuja ... galambúgos ..., melléje ragasztott gyalogosok s lovasok bėjáro kis kapujával együtt felállítva [Bonchida K; ETF 108. 11].

Ha. 1836: gyalogosok [Kv; KLev. 17]. 1840: gyalagassai [Adorján MT; Born. G. XXIVb].

gyalogösvény 1. potecă, cărare; Fußweg. 1569: apam az feketen kazal vala az Zabad fyben, ky fogya az fybeol Bernald balas ... az gyalogh Eösswenyen alol ada apamnak Egy darab fywet [Mezőbánd MT; VLt 7/692 „Fr. Zep de Band” vall.]. 1606: Nem orzagh uta az ... hane(m) cziak ... gyalogh eöswen [Uszt 20/231 „Paulús Cziont de Miklosfalwa lib. (29)” vall.]. 1673/1682: az Gyermekek erdőnek Király erdeje vége aránt, eggy gyalog ösvény megyen fel [Keszű K; SLt Q. 12 Nagy Mihály (42) vall.]. 1759: A Losárdra járo gyalog ösvény mellett (sz) [Doboka; DHn 12]. 1813: a' Kolósvárra járo gyalog ösvényen felyül [Fejérd K; EHA].

Hn. 1611: Bekas pataknal ... az gyalogh eöswen(n) [Kv; RDL I. 88]. 1740: A' Kis Hegjen az Zilahi gyalog ösvény mellett (sz) [Egrespatak Sz; EHA]. 1748: A Gyalog ösvény mellett (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. 1758: A Nagy Erdő felett a gyalog ösvénnel (k) [Fejérd K; EHA].

2. gyalogjáró, járda; trotuar; Fuß/Gehsteig. 1823–1830: Pestre Budáról az úgy nevezett Repülő Hidon járnak által, mely hid 9 vagy 10 csónakon tartatik ... A hidon mind gyalog-ösvény, mind szekérút kettő vagyon, az egyikén mennek, a másikon jőnek, hogy ember és szekér össze ne

ütközzenek, mikor behágnak vagy kiszállnak [FogE 167].

gyalogösvényforma ösvényszerűség; un fel de potecă/cărare; Art Fußpfad. 1768: az ország uttyán innen Dél felől járo ut, vagyis nyilás nem láczik olyan derék utnak, hanem veretlenebbnek, és majd tsak gyalog ösvény formának [O.léta TA; JHb XXXVI/17. — A teljesebb szöve. *gyalogútforma* al.].

gyalogösvényke ösvényecske; cărare; kleiner Fußpfad. 1753: helyben hagyom és approbálom ... azon gyalog ösvénykének békerteltetésit [Koronka MT; Told. 19.9.].

gyalogpad kb. kispad; bancă mică, băncuță; Bänkchen. 1693: Edgy Asztal körül valo Pad den 12. Asztal den 12. Edgy Gyalogh Pad den 6 [Tarcsafva U; Pf]. 1698: edgy hitvan gyalogh pad Az Udvarhaz előtt edgy Tornacz Zsendel] alatt ... vagjon benne ket Gyalogh pad [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1706: vitt el ... egy gyalog padot, ket hus vagho padot, egy moso padot [Kőrispatak U; Pf]. 1732: ezen Palotában találunk ... két gyalog padot [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. 1737: Vagjon ... azon konyhában három gyalog padd, egy hoszszu fenyő deszkából valo tábla és egy polcz [M.gorbó^a; JHb K XXVII/13. — ^aCsákigorbó SzD].

gyalogpadocska kicsi pad; bancă mică, băncuță; Bänkchen. 1729: Egj keskenj Agj előtt valo gyalog padacska [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

gyalogpajta pajtácska; poietică; kleiner Stall. 1803: Vagyon az Udvaron egy Sövény pajta mely betsültetett Hfr 40 Dr 80 Vagyon Más gyalog pajta Hfr 4 Dr 8 [EMLt].

gyalogpalló gyalogospalló; punte; Fußsteg. 1732: vagyon a Szamoson^a által egy gyalog cserefa palló [Kv; Ks 40. XXVIIIc — ^aTi. a Szamosból kiágazó malomárkon]. 1765: Kornis Gábor Uram ... amely gyalog pallót tart az kapuja előtt ... hogy meg engedí rajta járni a Borbándiaknak, minden embertől kalákában egy egy napi Dólgost vészen [Borbánd AF; Eszt—Mk Vall. 185]. 1832: Grof Lázár Josef Ur allodialis földjéhez kötött gyalog pallot állítottal és állítottal fel a Kis Küküllő vizen keresztül [Szentdemeter U; Told. 31].

gyalogposta gyalogos futár; curier pedestru; Fußbote. 1600: Inchedy Mathyas Deak ... vallya emlekeze(m) arra Jol ... Nestay Albert ... fel sem mehete Bechben bizosios okokból hanem Sapy Benedek vthanna keolde egy gyalogh postat [Kv; TJK VI/1. 523].

gyalogpuskás gyalogos puskáskatona, rég darabont; (soldat) puscaş, daraban; Arkebusier,

Schütze. 1657: Azután 400 széjmény gyalog pus-kás eláruván a magyart, kijő a tatárokhöz a sánczból [ETA I, 165 NSz].

gyalog-regiment gyalogezred; regiment de infanterie; Infanterieregiment. 1705: Deczemberben két lovas daniai regiment száll Tordára. Ugyan-ezen holnapban az lovasregimentek Fejérvár felé mennek és helyében egy dániai gyalog-regiment száll [TT 1890. 320 SzZsN]. 1727: az jalog (l) Regiment bé menetele alkalmatosságával is mindent el követtem [Ks 95 Bornemisza János lev. Bécsből]. 1783: az Inclytum Oloszianum Gyalog Regementben Katonáskodo Akosfalvi Titt. Szilágyi Sándor ő klme [Mezőbánd MT; MbK XI. 69]. 1828: a' Bellegarde gyalog Regementyéből el-szökött Vice Káplárnak Magánál volt ... egy Káplár páltza [DLt 383 nyomt. kl]. — L. még Bogáts 13; RettE 8; RSzF 228.

gyalogrend a székelységnek gyalogos hadiszol-gálatot teljesítő részlege; parte a secuimil care face serviciu militar la infanterie; Gruppe der Szekler, die den Waffendienst als Fußvolk ausübt. 1683: mind Lovas, és gyalog Nemesi szabadsággal élő, és hadb(an) szolgáló Rendei legye(ne)k olly kész hadi apparatussal jó köntösösön, jo fegjvé-resse(n), paripáson, (:ne(m) ugy mint tavaly s annak előtte fa kengyelesse(n) s bocskorosan...) hogj mi helye(n) második parancsolatunk érkezik virítim indulhassa(na)k és szállhassa(na)k oda az hová parancsollyuk [UszLt IX. 76. 15 fej]. 1684: mihelt arrul valo parancsolatunkat veszik, min-gyarast minden magok mentegetése nélkül indul-hassa(na)k ... mind lovas es gyalog vitézlő ren-dek [i.h. 17. fej.].

gyalogrész gyalogrend; starea pedestrașilor; Stand der Sekler, der den Waffendienst als Fußvolk ausübt. 1792: Árkosi Gelei Sámuel gyalog részen egész invalidus praetendálja ugyan árkosi Pap István gyalog katona őkegyelmétől hogy ... a falu tilalmas erdeiből 6 garas ára fát elvitt [Ár-kos Hsz; RSzF 296].

Szk: ~en való. 1792: Litigálódván az hütösök fórumán árkosi Tegző Zsigmond gyalog részen való ugyan árkosi providus Ágoston Györgyel ... egy sertés felett | Árkosi Tegző Zsigmondné gyalog részen való exponálya ... Tegző Mária, Tegző Gábor leánya ellen, pariter gyalog részen való hogy az utcán ... tolvajnak kialtá [uo.; i.h. 217, 256].

gyalogság 1. gyalogkatonaság; pedestrime, infanterie; Infanterie. 1662: Azonban a személyi gyalogság zászlóstud kiment az ellenség közibe [Szalárdi, SirKr 326]. 1678–1683: mivel mar ertettek az Tatar Cham utannok letit, igi az mezei had es varmegie, s nemelj reze az Gialoghsagnok, az Feidelemtól elmaradvan ... az Feidelem, Erdeljben haza jön nogi insegel, farocsagal, s, min-denek oda maradasavol [Ks Kornis Gáspár kezé-vel]. 1707: Az német megyen hálni Kocsárdhoz;

az mi hadaink is utánna, és ott éjjel őket megütik, az gyalogságnak csak egy része megyen be, az holott az ellenség confundálódik és sokakat ben-nek levágának [TT 1890. 322 SzZsN. — *Szé-kelykocsárd TA]. 1774: A magyar gyalogságtól pedig elhúzák a felsőruhát, mely nem volt néme-tes hanem gyalogkatonához illendő, prém nélkül való, jó köntös [RettE 324].

2. gyalogszeres jobbágság; iobăgie pälmașă; Leibeigenen, die ohne Zugtier arbeiten. 1776: eddig az galogsag mind az kértélésen volt [Szent-demeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

gyalogsajtó szőlőprésfajta; un fel de teasc pentru struguri; Art Weinpresse. 1633: Egy Gialogh sajto(n), es Egy wstbe(n) vagio(n) az ket Arvanak resze vgy mint — f. 4 [Kv; RDL I. 103]. 1664: Saito is vagyon gyalogh saito | Egy gyalog saito trébelyhez valo [Kv; SzCLEv.]. 1699: Egy gyalogh Saito [Boroskrakkó AF; BfN dobo-zolt anyag VI]. 1746: Gyalog Sajtó egész keszü-letivel [Borsa K; Told. 49]. 1795: Egy gyalag Sajtó [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 23]. 1809: egy avatég gyalog Sajtó [Torda; KW].

gyalogsajtóska kis szőlőprésfajta; un fel de teasc mic pentru struguri; Art kleine Weinpresse. 1744: a Kapu tornáczában találtunk egj Gyalog Sajtotskát cum suis appartinentiis [LLt Fasc. 67].

gyalogsövény alacsony sövénykerítés; gard impletit scund; niedriger Hecken/Flechtzaun. 1606: Mas felőlis fonatta(m) egi darab gialog seüent az giwmeölciös kert felől, három nap zamossal attam ... d 36 [Kv; Szám 12a/I. 31.]. 1679: Ménesakol ... Körül valo gyalogh sövénye rom-ladozott | Répás kert, mindgiárt az mehes kert mellett vagyon, dél felől, három oldala gyalog sövénnel kerétett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119, 138].

gyalogsövénykert alacsony sövénykerítés; gard impletit scund; niedriger Hecken/Flechtzaun. 1754: Gyümöltsős kert ... roszt gyalog Sövény kert körülletette [Uzdisztpéter K; CU]. 1757: a sokszor nevezett Invasorok ... 600 karokra, épített gya-log Sövény kertett el vagdaltak és rontottak [F.orbó AF; BK sub nro 899]. 1781: Csűres kert ... meg romlodozott Sövény gyalag kertel kerített | A Veteményes kert ... egy hitvány gyalag sövény kertel vagyon az udvarnak nagyobb részétől el szakasztva [Mánya SzD; Hr]. 1800: 'A Csűrés kert körül lévő gyalog Sövény kert becsültetett Hflor 4 Dr. 8 [Szomordok K; Bet. 2]. 1823: uttza felől hitvány gyalog Sövény kert egy kisebb és egy nagyobb meg lehetős Sövény Kapu [Egerszeg MT; LLt 63/7.].

gyalogszabados szabados/libertinus gyalogos(ka-tona); pedestraș liber; freier/libertiner Füsilier. 1681: Lovas Szabados Pers. 2 Gyalogh Szabados Pers. 5 | Mivel a' Jóságbeli emberek egi nyihány karbul es rendből állanak (: ugi mint Lovas sza-

badosokból, Gyalogh szabadosokból, marhaval szolgáló jobbagyokból és jövevény Sellerekből:) ... szükséges mind azok(na)k szolgálatjok distingváltassék. | Az Gyalogh szabadosokk distingváltatnak, mert annak nemellyike rendeltetett az Also kapuhoz való szolgálatra; nemellyik pedig a' felső kapuhoz való szolgálatra [VhU 76, 199].

gyalogszán 1. kéziszán (ember vontatta szán); sãniuță de mină; Rodelschlitten. 1732: az szőlő kútnál való Erdőből is magam is hoztam Lattam ... hogy ... gyalog szánal hoztak belöle [Türe K; Told. 21]. 1763: Láttuk Czirka Számszont hogy Szekérrel ebből az Erdőből vit, vitt Gyalog Szánnal sokszor [Gambuc AF; KB. Varga Szimion (23) jé vall.]. 1769: Vén Putzit, Putzi Samunet fiatal együtt láttam mikor fenyés nappal rontották a Balla kertit s raktak gyalog szánra [Bögöz U; IB. Fekete Márton szabad személy vall.]. 1837: 1 gyalog szán [Mv; MvLt]. 1844: hoztak ölfá féle fát ... hozták gyalog szánal [Nyárádselye MT; DE 4].

2. Jelzői haszn-ban; in funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vñány kéziszánnra való; de citeva sãniuțe; von einigen Rodelschlitten. 1844: Forai László vágott egy Gyalog Szán fát [uo.: i.h.].

gyalogszánkó kéziszánkó; sãniuță de mină; Rodelschlitten. 1772: a Gyertyánosbol ... hoztanak fát haza Matye fia Vonul gyalog szánkával Rátz Pistát is ... láttam [Dés; DLt 321. 82b]. 1783: ketten ... két Gyalog Szánkát meg raktanak fával s el hozzák [Kissáros KK; JHb XX/8. 20] | Kiket látott ... hogj ... Szekérrel, szánal, hatakon vagj gyalog Szánkával Túzi fát ... hordottak volna? [Kük; JHb XX/8. 3 vk]. 1836: Egy gyalog Szánkó [Dés; DLt 905].

gyalogszánoska kéziszánkó; sãniuță de mină; Rodelschlitten. 1756: Tudom bizonyosan hogy meg nevezet Makkolo Erdőből Beretz András és Kovács Joseffel edgyütt, Sokszor invadáltak és az erdőt desoláltak, ... sőt egykor énis ... oda menven egy kis gyalog Szánotskával onnet hoztam, réam találván Beretz András azon Erdőben gyalog Szánatskával fat hozni, akiis annak utánna az Falusi Törvény Széke eleibe Citált az Fának hozásáért [Bácsi H; KB „Joanes Onadi de eadem” (53) nb vall.].

gyalogszék 1. kb. kisszék; scãunel; Hockerl. 1636: egy gyalogh szék, konyhara ualo nagy desa [Siménfva U; JHb Inv.]. 1723: Egy festett gyalog szék [Korunka MT; Told. 29/2].

2. szükségtevő ~ gyalogbuda, szobai árnyékszék; closet de cameră; Zimmerabott. 1772: (Az) Épületnekis Dél felől való vegiben ugyan azon fedél alatt vagyon ... egy Kamara székiis ket reszekre fenyőfa Deszkából építve, holottis egy gyalog házban hordozható hasonló székiis találatott [Kv; BethKt Mikes-conscr.]. 1789: Egy szükség tévő fenyő fa gyalog Lyukos szék Rf 1. x

30 [Mv; ConsrAp. 17]. — Vö. az előbbi 1772-beli adalékkal.

gyalogszékecske kisszékecske; scãunel; Hockerl. 1770: Gyalog Székecske Nro 2 [Királyfva*; Ks 23. XXIIb. — *M.királyfva KK].

gyalogszékely 1. székely gyalogoskatonaság; soldașii secui pedestrași; Sekler, die den Waffendienst als Fußvolk ausüben. 1653: a több hadak is a gyalog székelyt a hegnyek szoritják: és így megfutamék a vajda Fejérvár felé* [ETA I, 56 NSz. — *1600-beli eseményre von.].

2. gyalogrendű szabad székely; secui pedestraș liber; freier Sekler, der den Waffendienst als Fußsoldat ausübte. 1838: Besenyői Székely gyalog Jubilatus Kövér Demokos, 44 esztendő [Angyalos HSz; HSzJP]. 1839: Angyalosi Székely gyalog öszve írás alatt lévő Ferentz László, 58. esztendő [uo.; i.h.].

gyalogszékely-katona gyalogrendű székely katona; secui pedestraș; Sekler, der den Waffendienst als Fußsoldat ausübte. 1808: Sztán Antal Beretzki gyalog Székely Katona ... pofos az ajaka vége bé-hajlott kövérsége mián [DLt 101 nyomt. kl].

gyalogszékely-regiment székely gyalogezred; regiment de infanterie secuiesc; Sekler Infanterieregiment. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk ... bé lévén írva a' Nemes 2-dik gyalog Székely Regementbe — ezen kötelessége alól kéválna feloldoztatni [Ne; NyIrK XII, 137].

gyalogszekér kéziszekér (ember vontatta szekér); cãrucior de mină (tras de om); Handkarren/wagen. 1847: Egy kis négykerekű gyalog szekér [F.Árpás F; TSb 46 üvegputa lelt.].

gyalogszekerecske kéziszekerecske; cãrucior de mină; kleiner Handwagen. 1732: Bihalos taliga 1. fa hordo gyalog Szekerecske 1 [Szentbenedek SzD; 40. XXVIIIc].

gyalogszer 1. fn 1. gyalogszeres szolgálat; muncă de pălmas/cu brațele; ohne Zugtier verrichteter Dienst. 1786: Az Ökrösök Pünkösöd előtt kezdették Papáját szántani még ma végeztek el s nekem azután gyalog szert nem töltöttek [A. boldogasszonyfva U; SLt 17 Antal Márton lev.]. 1794: jölehet egyis közüllök* azon Hid nélkül el nem élhet, mégis annak dolga segítségire ki nem hajtathatom ... minden Naturalék meg hordva egybe gyűjtve vadnak tsak éppen gyalog szerrel segítenének [Ádamos KK; JHb XIX/40 — *Ti. a jé-ok közül].

Szk: ~be hajtódik. 1841: gyalog Szerbe hajtódott 155 Marhás napszám ... Gyalog Szerben hajtódvan, ki adásban megy [Pókaíva AF; Born. F. II f]. 1843: 140 Marhás napszám minthogy Nyáron által gyalog szerben hajtódatt, kiadásban megy [i.h. IIIc].

2. gyalogszeres (ember); pálmaş; ohne Zugtier Arbeitender. 1716/1793: a mi ág bog marad s tőke a Falu szeriben szolgáló gyalog szer egy hónapban minden Szombaton hozhat ... nap támadattól fogva napnyugtottig [A.csernáton Hsz; SzékFt 29].

3. ~ben a. gyalogosan, gyalogszeresen; fără vite de jug; ohne Zugtier, zu Fuß. 1623: az Jozagh Zolgaltatásb(an) ilyen Rendet Tarchion ... zekerekkel mehet Egy resze mas resze gialog zerben asouall kapauall es az myre zwksegesek Tartany Embert arra fordíthattiak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1694: Servitia. Ezek* a' mint fatealljak Főkörrrel soha sem szolgálta(na)k, hanem gialog szerb(en), kaszával, sarlóval, kapával; es télb(en) fejszejekekkel [Láz AF; BfR Néhaj ifj. Bálpataki János urb. — *Ti. a jb-ok]. 1731: Nztcs Vég István és Jakocs Peter Atyankfiai eo kglmek Az Malom Gattyán gialog szerb(en) dolgozok melle Pallerok(na)k rendeltettek [Dés; DLt Jk 411a]. 1772: Az Jobbágyok mind eddig Hetenként, azaz minden Hétfen Három Napot szoktak szolgálni magok Erejeken kiktől ki tölt, aiktől pedig nem lehetett Czímbarában is tartoznak, avagy gyalog szerben amint az Szűkség hozza magával [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1794: Pontzi Farkas Kováts Gyalog szerbe szolgál [Backamadaras MT; CsS]. 1812: meg nem adhatván a fen irt Buza árát egy Nemejők Interesben dolgozottis valamit tenyérrel vagyis gyalogszerben [Füzes*; Bet. 5. — *Ördöngösfüzes SzD]. 1835: van még ezen kívül egy nagy Könyvis: Deftér, vagy minek hívják, melybe ugyan akkor fel írja az ő Nagysága Cancellistája: ki, miként ökörről vagy gyalog szerbe — mikor hány nap, és miféle munkát dolgozott [Zsibó Sz; WLt]. — b. gyalog, gyalogosan; pe jos; zu Fuß. 1681 c.: (A németek) az Banyai birot tizen negyed magauall fogtak el uinni, negyed magauall szekeren, az töbit gyalog szerben vitték [Kozárvár SzD; GramTr XVIII, 644. Deesi Ferenc Béli Pálhoz]. 1698: Tudodé ... ebben az Faluban kik hosztanak Gyulatelkirol* Buzát (:ló hátón gyalog Szerben, szekéren, Talyigán;) avagy Alakort, vermes Buza volté vagy nem? [Ks. — *K].

4. ~rel gyalogosan, gyalogszerben, gyalogszeresen; pe jos; zu Fuß. 1694: Az regi D(omi)n(u)s terrestrisek idejéb(en) nagjok leve(n) a' jószág, hetek is engettettek nékik a' magok dolgára; deaz mostani időre szorulva(n) állapottjok, gjalok szerrel minden szolgálatra reá fordíttat(na)k [Sebesel AF; BfR Néhaj ifj. Bálpataki János urb.]. 1740: az egész takarodáson, kaszálláson tudniillik és aratáson, sőt Törökbúza kapálláson is gyalog szerrel szolgálnak mind addig valamig el végezhetik [Runk TA; Ks 89 Inv. 58]. 1785: a mikor is (: a mint nevezik:) Klákát ád az egész Falu az Méltóságos Exponens Posterítások Számára, és olykor minden Varsolti gazda gyalog szerrel ki áll az Méltóságos Exponens Posterítások Szolgálatyára [Varsolc Sz; Born. XXIXb 20/608 Kornis Krisztina conscr.]. 1804: Moldván Makszimnak hogy egy tehene az Uraság szolgálattya-

ban meg vetett Majd egész Nyáron gyalog Szerrel hajtotta Ur dolgára [Sóakna MT; Born. G. IX. 1 Kimpian Vaszilika (36) vall.].

II. hsz-szerű haszn-ban; cu funcția de adverb; in adverbialartigem Gebrauch: gyalogosan; pe jos; zu Fuß. 1697: se szekerekkel, se lovon se gyalog szer senki Szombatth napo(n) mely most vasarnap (így l) jarni es valami oly robotos munkat mivelní ne mereszellyen [Dés; Jk].

gyalogszerbeli gyalogos, gyalogszeres; de pálmaş; ohne Zugtier verrichtet. 1818: Eke és egyéb gyalogszerbeli Nap számokat huz, von* [M.fráta K; KLev. — *Részlet a földesúri birtokigazgatási személyzet visszaéléseire von. vallatásból].

gyalogszeres I. mn gyalogos; de pálmaş; ohne Zugtier arbeitend. 1676: Az Hunyad varm(e)gyebéli Algyogyi jóságbolis most mingyarást, de praesenti, az hat ház jobbágyokat igereti szerint effectualtattya az Aszo(n) ő kglme, kik(ne)k is fele marhás, fele gyalogh szeres légyen [Sv; Törzs.].

Szk: ~ ember. 1700: A Deesi Tiszt. Refor(ma)ta) Ecclesia körül kivantato épitteteshez ... gjalog szeres Emberek kivantnak [Dés; Jk 400b]. 1711: Bonczidaj hid Csinalásra szent egyedről ket szekeret rendeltem es harom gyalog szeres embert [Vasassztiván SzD; WassLt. Farkas Gábor jud. nobilium (38) vall.]. 1804: (Zuga Gora dominális biro) Zuga Silippel a Tavasszal egy Tehenit el Adatta oly Véggel hogy gyalog Szeres Ember Légyen, és ez által Légyen Pakulár [Sóakna MT; Born. G. IX. 1 Kimpian Vaszilika (36) vall.] | Mlgs B. Huszár Ur ő Nsga ... Szamos Ujlaki Márkuj nevezetű Vajdaja ... akkor ejtjaka az ő Nsga embereit fel költötte ... és a' Bozintán Kosztán Máléját le szedték ..., a' minthogy jelenis voltam, a' gyalog szeres embereket még is név szerént meg mondani nem tudom ... hanem a' szekerekre ilyen formán emlékezem* [Berek-szó Sz; BfR III R 12. 7 Pintye Von col. (56) vall. — *Köv. a fels.]. 1820: A' gyalog Szeres Marhátlan Emberek ... bé járnak Kolosvárra napszámra [Jegenye K; KmÜlev.]. 1843: olyan munkára rend szerént csak gyalog szeres az az igavono marhatlan embereket szoktak küldeni [Zalatna AF; ÁLt Bányagazgatóság lt Varga Katalin ügyében tartott vizsgálat jk. — Kiss András kijegyzése] * ~ jobbágy. 1681: Kosár kötő (: á Banyakra:) 1 ... gyalogh szeres jobbágy 8 [VhU 216]. 1706: Szolgáló Jobbágy ezen Jóságához vagyon négy ökrös* ket ökrös 2, Gyalog szeres 4 [Hsz; Törzs. Rákóczi inv. — *Utána hiányzik a szám]. 1756: az Jóságához szolgáló gjalog szeres marhátlan Jobbágyok olj szegénjek hogj másuva részszibe ne menjenek azért kéntelenítetttem nékik cséplő részt és ebéd Vénté adni [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám] * ~ munka. 1735: nyoltz esztendeig voltam az Nehaj Idvezült Méltóságos Groff Urnak K Lonal költsára és Porkolabja ... nem hallottam hogy az Ur Teleki Samuel Uram eő Natsaga Jóságabéli ember gyalog szeres munkat vit volna véghez, az Lonaj

Vdvár(an) [Nagysomkút Szt; TKI Kis János (54) jv vall.] | mi az Mlgs Groff Ur Széki Teleki Samuel Vram eő Ncsga Jobbagyi sem egjszer sem mászszor semmiféle gyalog szeres munkat nem praestaltunk, hasonlóképpen őkreinkkel sem szolgáltunk ... Teleki Pall Vr(am) eő Ncsga(na)k [Nagysármás K; TKI] ✱ ~ *zsellév.* 1810: Gyalog szeres 'Sellér Nemes György [Vaja MT; Told. 42]. 1826: A Lörintzibe vagyon három marhás Cseled, s negj gyalog szeres Zseller [Mezőbánd MT; TSb 26].

II. *fn* gyalogszeres jobbágy; iobag pálmas; ohne Zugtier arbeitender Fronbauer. 1640: Eökrös jobbagyok ... Gyalogh szeresek [Fog; UC 14/48. 2–3]. 1681: Ezek haton gyalog szeresek etc. ... János Péter gyalog szeres volt, de udvarhelyi bethlenfalvi János Geréb tisztátalan ágybul lött szüledcségének színe alatt meg fogatván, jobbágyá tötte nem régen [Madaras Cs; CsVh 97]. 1699: a gyalog Szeresek magokat absentallyak [Dés; Jk]. 1706: Vagyon ... Udvari szolga 4. mester ember a ki marháján nem dolgozik 7 ... A jobbágyok tavasztól fogva hetenkén (!) marhajokon haro(m) haro(m) nap, a gyalog szeresek nyarig három nap, nyárban pedig négy nap [Hsz; Törzs. Rákóczi-inv.]. 1721: Küküllő vármegyéből még négy Szekereket és nyöltz gyalog Szerest el nem küldék Vice Tiszt Uramék [Ne; Ks 95]. 1765: Kötelesek Az Gyalog Szeresek ... ezen munkára" Jóveskor egy egy penetényi szőlő kötő hársot hozni ... Ugy az Okresek mint az gyalog szeresek rendre bort vagy Palinkat egy egy edennyel ki kortmárolni [Nagyfalu Sz; BfN. — "Ti. kukoricakapálásra]. 1774: Pontzi Josi Gyalog Szeres [Backamadaras MT; CsS]. 1843: Kaszálo a Kis Sásban vitzin(us) (!) ... a Kis Aszonj Joszágán valo Gyalog szeresek [Sárd KK; Wass].

Ha. 1785: gyalog szeres [Mv; MvLev. 2].

gyalogszeresen gyalogosan; pe jos; zu Fuß. 1827: a levágott és ölekbe rakatatt Fát gyalogszeresen hordottak [Szind TA; Mészki lev.].

gyalogszeri gyalogos, gyalogszeres; de pálmas; zu Fuß, ohne Zugtier verrichtet. Szk: ~ *napszám.* 1734: (A gáthoz) az kik egj egj szeker gazt vitetnek imputaltatik egj egj napi (!) szamb(an) akki pedig porondozó szekeret ád egj egj napra, a porond hordasa imputaltatik három gyalog szeri nap szamb(an) [Dés; Jk 444a].

gyalogszer-kapu kiskapu; portijă, poartă mică; Pförtchen. 1680: az job felől valo vetemenyes kertre ... nyilik ... tölgy fabol köteses kis kapu — mellyek között fa Sarkon forgo füreszen meczet bikfa deszkakból valo egy új Gyalog szer kapu, mellynek gerezdes fa szegezője [A.porumbák F; ÁLT. Inv. 28].

gyalogtálás ? fali tálás; etajeră de perete; Wandetage/brett. 1792: Egy hitvány gyalog tálás Dr. 64 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 1].

gyalogtargonea talicska; rcată; Schulkarren 1876: Két rozsz gyalog Targontza [Koronka MT; Told. 47].

gyalogtérka kb. (fali)szekrényecske; dulăpior de perete; Wandschränkchen. 1753: Az Ur hazában két kitsiny írő Asztal ... melynek az edjiken vagyon egy Gyalog Theka mely Thekának oldalán vagyon hat rézből való horog ... A Nehai Aszszony házában vagyon más Asztal ... melyen vagyon egy három Contignatioju Gyalog Theka rajta levő réz horgaival edjütt [Marossztkirály AF; Told. 18.].

gyalogtérkéska (fali)szekrényke; dulăpior de perete; Wandschränkchen. 1737: négy darab paraszt gyalog fogasok vagy(na)k oldalaira vas szegekkel fel szegezve, egy paraszt gyalog Tékátskával edjütt [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár Conscri.].

gyalog-úró (erőszakosan fogott) gyalogos-újcnc; recrut prins cu arcanul; (mit Gewalt ausgehobener) Rekrut bei der Infanterie. 1760: Mind Erdélyben, mind Magyarországbán verbuválnak a lovasok, a gyalog tyrokat pedig repartialta az ország a communitásokra, azok pedig az falura, az holott is minden csavargó embereket felkötözvén katonának beadtak [RettE 102–3].

gyalogtiszt ofíter de infanterie; Offizier bei der Infanterie. 1774: Tudom ezelőtt 34 esztendővel a magyar gyalogtisztoknak, s nevezetesen a Gyulai regimentjebeli tisztoknak, szederjes, rókatorkos mentéjek, dolmányuk aranyos réz gombokkal, karmazsin selyemövkük, magyar kardjuk volt, de most a némettől nem különböznek [RettE 324].

gyalog-tőkesajtó szőlőprésfajta; un fel de teasc de struguri; Art Weinpresse. 1692: Majorsag szőlő aljában ... az földön egy gyalog új tőke sajto [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

gyalogút ösvény; potecă, cărare; Fußsteg, Pfad. 1569: a mely gyalog vt, megyen pagochyara^a gherebenesreol^b | ... Lwkachy pap mongia ... Az kis gherebenes határ feleol ezt valljak, hogj az gherebenesyeknek, Zabád volt, az gyalog vttol fogwa ... Zantanyok kazalnyok az chyereig Es az to gatig [Mv/Mezőbánd MT; VLT 7/692 — "Mezőpagocsa MT. "Mezőgerebenes TA].

Hn. 1766: a Gyalog utnál [Nagyfalu Sz; EHA].

gyalogutaeska ösvényecske; potecuță, cărăruie; kleiner Pfad. 1794: a Csontás, vagy gyalog utatska [Büzásbocsárd AF; EHA].

gyalogutca ? sikátor; ulicioară; Gäßchen, Schlippe. 1831: A' Falu pataka dicti, viae gyalag uttza nuncupatae [M.valkó K; KHn 108].

gyalogút-forma ösvényforma; un fel de potecă/cărare; Art Fußpfad. 1768: az ország uttyán innen dél felől járo ut, vagyis nyilás nem láczik

olyan derék utnak hanem veretlenebbnek, és majd tsak gyalog ősvény formának, de ... ezen gyalog ut forma éppen az helyben jó keresztül az ... ország uttyán [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17].

gyalog-vicekolonellus gyalogos-alezredes; locotenent-colonel infanterist; Oberstleutnant bei der Infanterie. 1736: eleg Nimetünk leszén, mért leszén edgy lovas Colonellus az kisseb staaabal, édgy gyalog V. Colonellus négy lovas és három gyalog Compania [Ohába F; Ap. 4 Apor Péter feleségéhez].

gyalogvillás gyalogosan-villásan járó dézmaszedő; dijmar pedestru inarmat cu furcă; Zehnter, der die Zehnte zu Fuß, mit Gabel ausgerüstet behebt. 1728: Az Aratásnak Törvényinek hetit Isten elő szent Pálsege már el hozván ... szükségének tiltitk Dézmások(na)k rendelnünk^a ... Lovas Csóvások(na)k ...^b Gyalog villások(na)k Ifjú N. Szűcs Mihály és Ifjú Daroczi Mihály Atyánkfiait elő kglimeket. Az Tilalmas határra Dézmás, és Csóvás Atyánkfiai szorgalmatosan vigjázsanak [Dés; Jk 377a. — ^{a-b}Köv. a nevek fels.].

gyalog-vízipuska kézi vízipuska; pompá de incendiu manuală; Hand-(Feuer)spritze. 1852: egy gyalog vízi puska [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb].

gyalogzár kb. reteszfajta; un fel de zăvor; Art Riegel. 1807: Az Pitvárban be járo ajton tanálatik Ordinar fenyő deszkából valo (így l) a berlese L^e hulló felben Vas Sorkakon járo gyalog zárjával költs nélkül fordito hejával kívül vas be rantojával kívül vas retesz fő és reteszével [Dés; B.t. 6 „GyUjfalvi Nagy Ferencz mpr”]. 1812: Két frantzia Zárók ... Egy gyalog Zár [M.gyerőmonostor K; KCsl 11].

gyalogzászló gyalogoslobogó; steag de infanterie; Fahus/Flagge der Infanterie. 1579: Az 24 May az paysos Istwannak fiztettem hog ő Nagnak gyalok zázlohoz valo rüdokat chenalt ... d 50 [Kv; Szám. 1/XVIII. 15]. 1595: 6 Júly: Czjnaltattak ökm(e)k egez Tanaczúl egy Louagh, és 2 gyalog zázlot ... Gilgyen Imre Wramis adot Taffotat az 2. gyalog zázlohoz. 70. sing veres közt 3 1/2 sing feieret ... f 24 d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 134 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1627: Karaznaj Nagy Mate hozza G. eo N. paranczolatattat, hog haladek nélkül czinaltasson B. Vram egy Loag es egy Gialog zázlot veottem hozza ... 15 sing es 3/4 Veres bagaziat ... f 5/52 Veres czernat veottem .../5 Az Czinalasatol attam az Zabonak az hozza valo pozto zellel egiut f—/40 Egy szal kapia fat attam hozza [Kv; i.h. 15b/-IX. 178]. 1679: (Attam) az három Franczia Gyalog Zázlo alatt valo Pü Tiszteknék külön külön kett kett singet kett Esztendőre, zöld Gránatott [Uti].

gyalog-zászlótartó stegar la infanterie; Fahnenträger bei der Infanterie. 1609: Attam ... az

Abrakosoknak Ebed és Vacziorara ... Gialog zázlotartoknak ... Hust lib 8 Gialog Dobosoknak ... Hust lib 8 | Nagy Gergelynek az Gialogh kapitannak cipot 8 ... Az Gialogh Zázlo tartoknak Abrak cipot nro 6 [Kv; Szám. 126/IV 198, 335].

gyalom kerítőháló; nävod; Zugnetz, Schleife. 1582: Imo etiam retibus imensionibus két kéöz halo vocatis (: dempto tamen rete maiori vulgo gyalom vocato:) pistare passint et valeant [Cege SzD; WassLt]. 1586: 26 Mar: Boldis Jakab viszen hal fogo halot gialmot Búrianos Bwdara^a [Kv; Szám III/24. 49. — ^aKésőbb: Bodonkút K]. 1594: Barlan. Az Thohoz ualo gyalom hituan No. 1. Az halaszna két köz halo uagjon No. 1. [Balla Sz; UC 78/7. 22]. 1647/1648: (Az udvarház feljárójának) felseo resen egy kis folyoso padlasa gyalult deszkas; itt íwgh egy reghi roszt gyalom [Drassó AF; BK 16]. 1652: Ezen ház hejáján vagyon Vadász háló rajta valo kötelekkel. N. 73. Egy darab roszt gyalom [Görgény MT; Törzs]. 1663: tooban akarnak halasztatni, de most alkalmas Gyalomunk arra nincsen [HSzj halász-háló al]. 1669: Gyalom tsupja öl No 3 1/2 [Fog; Uti]. 1672: könyörgők alázatossan Ngdk méltotassék ide küldeni egy jo Gyalom az Radnothi Halaszokat ide küldeni, mert az itt valo Gyalommal Kgl Aszonyunk egy hetig sem foghatunk egy halat [Katona K; Uti]. 1677: Gyalom 22. öllös nro 1 [A.komána F; Uti]. 1679: Szakadozott őregh Gyalom minden köteleivel nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 133]. 1692: Gyalom roszt. no 1. szaz husz ölös uy kivantatik helyéb(e) [Tóhát TA; BK Inv. 29]. 1720: most az gyalmat csinaltatom Segesvaratt, mar 60 öl kesz volt, szaz husz ölest akarok csinaltatni [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1723: Most Kolosvaratt edgy edes kis halot vettem negy forinton hetvenegy penzen czernából hat ölös, hog mindenkor az gyalmot ne vessek az toban [Méhés TA; Ap 1. Apor Péter feleségéhez]. 1727: csak egy vonással annyi halat husztunk ki hog az Gyalomnak az Csupja olyan teli volt hallal hogj több belé nem férhetet [Mezősztpéter; Berz. 14. XVIII/19. — ^aKésőbb: Uzdisztpéter K]. 1735: Vagjon egj fél viseltes Gyalom, mellyis Szaz Nyolczvan ölös, hozzá valo kotelekelegyütt [Tóhát TA; JHb XI/9. 28—9]. 1748: Halászni valo Gyalom is van az Udvar(an) [Nagyercse MT; Told. 79]. 1757: Vött ő keme egy két ölös gyalmot pro fir. hung 2 Dr 40 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 134a]. 1760: ezen Istallonak Tornaczaban találatik egy nagy Szakadozott Gyalom [Szentdemeter U; Llt]. 1776: 10á Febr. az Halászok számára mikor a Gyalommal halásztunk öröltettem Ciponak Metr. 2 Just 8 [Mezőméhés TA; WassLt]. 1849: Egy uj gyalom 4 Rhf. [Dés; Dlt].

gyalomforma. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ háló gyalomszerű hálófajta; un fel de nävod; Art Zugnetz/Schleife.

1746: Vagyon Gyalom forma háló 1 [Maros-sztkirály AF; Told. 19].

gyalombáló kerítőháló; năvod; Zugnetz, Schleife. 1592: Halaz Amburus uetete ket uttal az gyalom halot az toba, az hinar miat semmit ne(m) foghatot [Kv; Szám. 6/XIV. 125]. 1629: roz gyalom halo [Szentdemeter U; LLt]. 1815: 1. rossz el viselt gyalom Háló [Nyárádszbenedek MT; Told. 50].

gyalomkötés kerítőháló-kötés; confectionare de năvod; Zugnetzschlingen. 1681: Gyalom kötéshez valo fábol csinált Tő Nro 3 [Vh; VhU 526].

gyalomrész a kerítőháló társtulajdonosának járó részesedés; parte ce i se cuvine părtaşului la un năvod; den Zugnetzbesitzer betreffender Anteil. 1672: az halatis ha derekasso(n) gyalom(m)al halazzsak ketfele osztassak igazan, az Gyalom reszit ki vivin elsoben mindenik rézből [Jára MT; Bál. 52].

gyalu 1. rindea; Hobel. 1528: II ferreum instrumentum in magno ligno ... in wlgari Gyalw [Vh; MNy XXXI, 126]. 1655/1754 h.: Ha pedig Várasunk határára Kantár Asztalos jőne Czéhünkőn kívül való ... senki házánál, sem külső örökségekben gyaluval, enyvel és festékekkel készített munkát ne mívelhessen [Kv; ACJk 11]. 1681: Sáfár házak előtt lévő nagi széles Tornác ... Vagyon itt: ... Kád fal csináláshoz valo Gyalu, vasával együt [Vh; VhU 559]. 1736: az koporsonak a fenekire némelykor tettek gyalu alól ki hullott forgácsot, némelykor hamut [MetTr 400—1]. 1794: Hordo Dongákat Gyalulo Taszitto Nagy Gyalu Vasával és Agyával [Tasnád Sz; CÜ]. 1816: Két nagy bak gyalu ... Kád, Hordo Donga és fenék gyalulni valo Gyalu [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

Szk: spontoló ~ forgácsoló gyalu. 1820: két spontoló gyalu három vassal [Mv; MvLt].

2. káposztavágó ~ sarvaló gyalu; tocătoare de varză; Krauthobel. 1744: Edgy káposzta vágó gyalu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

gyaluág ? gyalutok; corpul rindelei; Hobelkasten. 1749: Az Korodi kádárnál Merk Juonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Egiszen fábol valo Gyalu Agy nu: 1. Ahoz valo Gyalu Bak Vasával edgyut nu: 1 [Kóród KK; Ks 18/XCII. 20]. 1824: Két Gyalu s egy gyalu ág [Szentdemeter U; Told. 39]. A jel-re 1.Frecksay 469.

gyalubak (gyalu)szorítófófa; pană/ie la rindea; Hobelbacke. 1749: Az Korodi kádárnál Merk Juonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Egiszen fábol valo Gyalu Agy nu: 1. Ahoz valo Gyalu Bak Vasával edgyut nu: 1 [Kóród KK; Ks 18/XCII. 20].

gyalufő gyaluág/tok; corpul rindelei; Hobelkasten. 1676: Gyalu fő vasastol [Gyf; JHB XXXI/3].

gyalui a Gyalu (K) tn -i képzős szárm; derivatul cu sufixul -i al numelui topic Gyalu/Gilău; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyalu. I. mn 1. din Gyalu/Gilău; Gyaluer, aus Gyalu. 1568: Elisabet C(on)sors Mattei nyerges, Anna, c(on)sors Antoni lakatos ... fassae sunt, hallottuk hogy az Galay azzony adossagot ker vala, es azt monda fa penzwne, gylchyt myt attam en neked, es azt monda az galay azzony a val is tartoztal nekem [Kv; Tjk III/1. 229]. 1585: Foris Caspar vallia, Az Gialaj Ember Syweget veotte vala ell ez holt Iffiw [Kv; Tjk IV/1. 473] | vettem egi gyalay czigantol ket zaz lecz Zeget az arra d. 25. [Kv; Szám. III/17. 8]. 1596: Nagy Benedek Gyalaj Wrunk eo felsege vduarhely waranak porkolabia [UsztT 11/43]. 1609: az Gialui eőkreős emberek az Gialui korczomárosok ... Gialai Meszaros Mihali ... Gialay Racz Janos [Gyalu K; Sennyei 47/11].

2. Gyaluban működő; care slujește în Gyalu/Gilău; in Gyalu tätig. 1582: Az chywre es major epytesse felől ... keryk Byro vramot, hogy valahun masut alku helt kereswe(n) communicallya az Gyalay Tiztartowal az epitesset [Kv; TanJk V/3. 251b]. 1590: Byro vram Akaratyabol kyuldotom Ayandekot Az Gyalay vduar Byronak farkas ferencznek 4 eytel Bort [Kv; Szám. 4/XX. 17]. 1652: Pap Janos ... Gyalai Meszaros [Hévszamos K; GyU 110].

3. Gyaluban v. annak határán levő; care se află în Gyalu/Gilău sau în hotarul acestuia; in Gyalu oder in dessen Flur liegend. 1594: Az kik kouacz keouet hoztanak Gialay feoldreol az feo-reodeo hazhoz, azoknak fizettem Ille Renden* [Kv; Szám. IV/6. 88 — *Köv. a fels.]. 1640: Ostor adot nem adnak, mert az Gyalai ket malmot eok tartiak malom keouel [Sólyomtelke K; GyU 63]. 1652: Tatamer Lukats ... Molnar a Gyalui Malomb(an) [Hévszamos K; GyU 110]. 1740: Az megírt gyalai nemes udvarházhoz szolgáló jóság vagyon tíz bírósg alatt* [MNy XXXVIII, 368. — *Köv. a fels.].

4. 1595: Napradi Demeternek a' Gialai Pwspeoknek kwltém Aiandekot BV hagasabol [Kv; Szám 7/XIII. 115]. 1613: negi Ezer Tallert Napragi demeter az ki gialaj pvspeokis vala az giermekikteol el cziala [Tövis AF; JHBK IX/19].

5. ~ processzus gyalui kerület; cercul Gilău; Gyaluer Bezirk. 1753: (A katonák) egészen el pusztítják a Gyalaj Processust [Hidalmás K; Ks 91].

6. ~ születésű Gyaluban született; născut în Gyalu/Gilău; in Gyalu gebürtig. 1859: Gyalai születésű ... Horváth László [Burjánosóbuda K; Rak 17].

A mai erdélyi köznyelvben közzsóként a gyalui forma az általános, Gyalu környéken azonban nyí-i szinten használatos a régies gyalai alak is.

Szn. 1550: Petrus Gialay de kereső [Körösfő-Damos K; MNy XXIV, 290]. 1590: Gialay Martonne jő [Km; GyU 10] | Gialay Janos [Kajántó K; GyU 15]. 1597: Gialai Mate Baliut

[Kv; Szám. 7/XII. 154–5]. 1602: Gyaluy Beres Thamasne Anna. Gyaluy Hary Janosne Ilona azzony [Kv; Tjk VI/1. 609]. 1638: Gyalai Janos [Km; GyU 31]. 1652: Gyalai Georgy [Türe K; GyU 96]. 1727: Gyalai Debreczeni István [Bh; BfN]. 1754: Gyalai Ersok [Kv; RKak 14]. 1762: Gyalui Mihály fazakas [Dés; DFaz. 41]. 1808. Gyalai András füsüs [Dés; DLt 940]. 1819: Gyalai Nemes Tardi Sámuel [Burjánosóbuda K; RAK 1].

Ide is vonható a Hn-ben 1724-ből idézett adalék. – Erdélyben a régi történelmi eredetű, ill. jellegű vezetékevekben tovább él a *Gyalai* forma (pl. Gyallay Domokos), az újabban magyarított vezetékevek tulajdonosai az újabb formát vették fel (pl. Gyalui Parkas).

Hn. 1640: Hauas Vagion egy hauas, melyet Gyalai al(ia)s Czigan]hauassanak hinak [Gyalu K; GyU 57–8]. 1676: az Gyalay Hauas [Hidegszamos K; BHA] | Gyalay Reten (k) [Gyalu K; BHA]. *XVII. sz.m.f.:* Az Gyalui utnál (sz) [Szucság K; KHn 253]. 1724: pusztá sессio ... mely Gyalai kertinek mondatik [Körösfő K; KHn 66]. 1779: Marisel nevezetű Gyalai Havason [Ogyermonostor K; GyL.]. 1781: A Gyalai tekintón. a Gyalui ösvény [Szucság K; KHn 254]. 1807: a Gyalai határ [K; KLev.].

Az 1781-beli ingadozás ellenére a hn-anyagban Kszegen és környékén máig tovább él a régies *gyalai* ~ *gyalaji* alak. Pl.: 1941: Gyalaji tekintón, Gyalaji út [Szucság K; KHn 256, 258] | Gyalaji ösvén [Vista K; KHn 273].

II. fn gyalui lakos; locutor din Gyalu/Giläu; Einwohner von Gyalu. 1586: Ez Alat penigh Jonok laczot eo kgmeknek ha az Gialaiakat ideyen megh Inty Biro vra(m) eo kgme az kezwlere* [Kv; Tan]k I/1.36. – *Ti. a szüretre való felkészülésre]. 1609: az fenesiek ... it Gialuban az feiedelem vendegsegere az Gialaiak(n)ak attak Vago tehtent N 1 Tiukott attak N 15 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1642: Az gyermek lo dolgat es Zeoke Thamas dolgoztatatis ugy vallyak mint az Gyalaiak [Hévszamos K; GyU 85].

Ha. 1807: a' Gyaluiak [K; KLev.].

gyalul a rindelui; hobeln. 1816: Két nagy bak gyalu ... Kád Hordo Donga és fenék gyalulni valo Gyalu [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

gyalulás 1. rindeluit, rindeluire; Hobeln. 1582: Az Deszkaknak gyalwlasatol es fel zegezesseteol attam Aztalos Benedeknek d 35 [Kv; Szám. 3/V. 24–5]. 1679: Asztalosí gyaluláshoz valo 6t szál deszkából állo mihely nro 1. [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 101–2].

2. kb. céhbéli legényavató művelet; festivitatea maturizării în breslă; Burschenweihe in der Zunft. 1665/1754: meg bárdoltatni és meg gyalulatni magamot többé nem hagyom, mert az igen nehéz bárdolásból és gyalulásból áll a mint már experiáltam* [Kv; ACart 26 – *Tiltakozó célzás a legényavatás egyik trifás, de rendkívül durva szokására (L. erre: Rajka Géza, A kv-i szabócéh tört. a XV–XVII. sz.-ban Kv, 1913)].

gyalulatlan nerindeluit; ungehobelt. 1652: az Lisztes ház ... Gerendai nyárfák gyalulatlanok [Görgény MT; Törzs]. 1677: Az nyári háznak alsó padlása gyalulatlan, felső pedig gyalult deszkából áál (!) [Madaras Cs; CsVh 51]. 1728: Ezen háznak padlása gyalulatlan deszkából valo [Ludvég K; Told. 29/19]. 1732: Hijjazattya a nagy háznak, gyalulatlan fenyő, a Kamara, és Kis ház hijjazattya pedig bárdolatlan Csere deszkával padlottak [Szászsztyjakab SzD; TSb 51]. 1788: Bakonn állo öszve eresztetlen gyalulatlan deszka Tábla [Mv; TSb 47]. 1820 k.: (Az istálló) széna tartója gyalulatlan Fenyő deszkából készült [Dés; RLt]. 1831: van egy igen rut rozsz gyalulatlan ágy fa [Mezőbánd MT; TGsz 50].

gyalulgat *gyak* a rindelui putin; (ein wenig) hobeln. 1756: Takács Lenárd egy eresz alatt Deszkát gyalulgatott [Mv; Told. 16/42].

gyaluló gyalulásra való; de rindeluit; zum Hobeln geeignet. 1794: Hordo Dongákat Gyalulni Tasztito Nagy Gyalu Vasával és Ágyával [Tasnád Sz; CU].

gyalult rindeluit; gehobelt. 1623: Kapw mellyeket es felseő küszöbet ... teölgy fabol czenaltasso(n), zep bellet az vagy keczeres kaputt ket fele Nylot gyalult deszkából [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut]. 1632: Komanai Uduarház ... Vagion ezen Uduarban egy Suppal keöteött hoszu fedel alatt, hatt Istallo ... Az kettei kiüwl beleöl tapaszosz es gyalult deszkauul padlott [Komána F; UC 14/38.]. 1652: Két paraszt gyalult, bélelt, vas pántos retezes, vas bevonaju Ajtok [Görgény MT; Törzs]. 1677: Az nyári háznak alsó padlása gyalulatlan felső pedig gyalult deszkából áál (!) oldalai mind gyalult deszkákkal vagynak párkányoson vas szegekkel le verve [Madaras Cs; CsVh 51]. 1715: az ... Uj Házban ... Uj faragot Kilencz fenyő gerendákon jo Uj gyalult fenyő deszkából pártazot padlás v(agy)onn [Pálos NK; Llt Fasc. 140]. 1734: az palotáról ki jöven ... az konyha által rekesztve gyalult parkányos deszkával sas szegekkel meg verve [Datk NK; JHbB. D. 1 Bethlen Farkas inv.]. 1756: a Secessus ... Also résin kettős ülő helye áll Gyalult fenyő Deszkából [Branyicska H; JHb LXX/2.22–23]. 1807: A ház ... padlása Fenyő Deszkából Duplazva gyalult [Dés; Bat. 6 GyUjFalus Nagy Ferencz mpr].

gyalultat *du* a pune să rindeluiască; hobeln lassen. 1665/1754: Mikor az Inas tanulo esztendőből fel-szabaditatik esztendő előtt meg nem engette-tik magát gyalultatni (így!) ; mindazonáltal ha jól viseli magát, légyen szabadságokban Czéh Mester Vraimeknak a gazdája engedelmeből [Kv; ACLev. 19].

Az *du* jel-re nézve 1. a gyalulás 2. al. az értelmezést.

gyalus '?? Szn. 1614: Gialus Ferencz remetey zs [Fancsal U; UszLt VI/56.118].

Alkalmazint a 'gyalugyártó/készítő' jel-sel számolhatni.

gyaluvas gyalukés; cujit/fier de rindea; Hobel-eiser/messer. 1694: Egy gyalu Vas fel marok vassal 12* [Kilyén Hsz; BLt 4. — *Értsd: dénár]. 1749: Az Korodi kádárnál Merk Iuonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Egiszen fábol valo Gyalu Agy nu: 1. Ahoz valo Gyalu Bak Vasával edgyut nu: 1 ... Kús Gyalu Vas tsak magára nu: 1. [Kóród KK; Ks 18/XCII 20].

gyámánya 1. édesanyjai (természetes) gyám; tutoare maternă (naturală); (natürlicher) Vormutter mütterlicherseits. 1854: En Özvegy Petrichevich Horvath Ferentzné G. Wass Antonia, ugys mint kedves gyermekeim gyám anyja adom hoszonbérbe a Felső Zsúki Jóságomat [SLt évr.].

2. nevelőanya; mamă infietoare/adoptivă; Pflegemutter. 1850: Illeték mentes bizonyítványok e következők ... Lelenczeket ápolásba venni aján-dekko személyek erkölcsiségéről, s vagyon állapotáról, Nem különben a gyám-anyák egészségi állapotáról szollók [Nagykapus K; RAk. 6 esp. kl].

gyámatyaság gyámatyai tiszt/tisztség; funcția de tutore patern; väterliche Vormundschaft. 1810: Ezen Erdő Groff Lázár Joseff Ur ó Nagysága Gyám atyaságánál fogva lévő igazgatása alatt ... fájra nézve egészen el adatott [Doboka; Ks 76 Conscr. 86].

gyámleány fiică infiată/adoptată; Pflegetochter. 1870: T. Fosztó Menyhárt gyám leánya Jósá Katalin árva [Alamor AF; Végr.].

gyámnok gyám; tutore; Vormund. 1840: hadon leányának Károlinának Természetes és Törvényes gyámnoka [Vaja MT; DE 2]. 1850: Ignátz Márton árvái gyámnoka [Dés; DLt 425].

gyámnokság gyámság; tutelă; Vormundschaft. 1850: Arva Balog Károlina gyámnoksága [Dés; DLt 803].

gyámol 1. támasz, támaszték; proptea, reazem; Stütze, Strebe. 1694: (A) kapu felett, köteses negj labako(n) álló Filegoria is avaj kapu felett valo ház találatik említett labai mellett lévő gjámolival egjgjuitt [Borberek; AF; BfR. Néhai ifj. Bálpataki János lelt.]. 1722: (A) kaputól fogva az udvarház körül, kívül és belől gyámolokkal megerősített, meglehetőes lészájú sövénykert [A.zsuk K; ETF 108. 11]. 1793: a' Lüget (e.) ... Találatnak benne Tölgyfa fiatalok, melyek horgas borgas voltak miatt épületnek nem igen alkalmatosok, kurta rakófán, karón és gyámolon kívül [Inaktelke K; EHA]. 1839: körös körül minden felé szakadatlan font kert vérszi kereken — több-

nyire szalmával fedve, gyámolakkal erőssítve — alkalmas állapotba [Mezőszilvás K; TSb 2]. 1874: Vágassék az erdőből ... gyámolnak valo fa [M-bikal K; RAk 307]. — L. még MNy XXXVIII, 207.

2. gyámoltó, támasz; oprotitor, sprijin; Unterstützer, Stütze. 1610: en megh tekintuen az en vramnak Zeouardi Gaspar Mihalynak ... aruasagomba(n) valo io gonduisselet, taplalasat, és miuel hogy mostani nyaualiambannis, Nekem teob giamolom, iste(n) utha(n) eo kglmenel Ninchie(n) En az en Jouaymat, es minden Jozagimat ... Hagiom es adom ... Gaspar Mihalyn vramnak [Balavásár KK; 19/III. 22]. 1641: Nem léuen ... sohunnat semmi gyamola [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1699: ezen kedves Feleségem Kapi Anna ... énnékem az én sokszori betegségim-b(en) böttsülletes jo feleséghez illendő nagy hűség-gel jo giamolom es takargatom volt, s njavaljaim-bol is hogj ki-hatolhatnak szorgalmatoskodott [Mk.Macsikásy Boldizsár végr.]. 1704: Mint Pasztor nelkul ju neped hultul tsak hull, Elöl tűz hátul viz nincs gyamolod sohu, Nagy nyomoruságunk mint tenger ugy todul [EM XXXV, 273 gyász-ének]. 1768: néhai Várodi János elégtelen lévén maga élete taplálására, elsőbben meg kínáltotta volna az Attyafiait, hogy tartanak és táplálnak mert különben kételennittetik idegen Gyámlak maganakkkeresni, és ugy azután látván kérésinek és meg kínáltatásának Attyafiai előtt való foganatlanságát ... néhai Mlgs Groff Kornis István ur eő Excellentiája Szármay alá recipialta magát [Ród K; Ks 33 Ród III. 3]. 1807: Székely Mihály Uram és Felesége Galfalvi Mária Aszszonj; mind ketten údó töltött örög állapotra jutvan és senki is az egj Fiakan ... és ... Unakájokan Székely Juliánnán kívül, Senki is örög és beteges állapatt-jakb(an) giamolak nem lévén; Azért ... hozzájak mutatatt hívségekert ... tettenek illjen meg más-solhatatlan Testamentaria Dispositiot [Aranyos-rakos TA; Borb. II]. 1860: leányom ... kedves fogadott leányomnak ... a' ki nekem öregségem és gyengélkedő napjaimban, hűséges gyámolom és apolom volt ... adjon hagyományomból 500 ./. öt száz cs. simpla aranyot [Kv; Végr.]. — L. még MetTrCs 482.

Szk: ~i fogad. 1646: Szabo Janos Vram, maga beteges es eggies állapotiat elő zamlaluan, miképp(e)n ez mostani Pestisben mind fia, s mind penigh az egy Leanya ... megh holtanak ő kgltől, es im(m)ar cziak maga egyedwl maradvan az fele-segevel eggywt, gyamolalan es erőttlen lewen: kenzeritetik gyamolalan erőttlen állapotiaiban gyamolt es fiat fogadni [Búrjánosóbuda K; JHBK XXII/29].

3. pártfogó; protector; Beschützer, Schirmherr. 1662: Én ... Monoban Lakozo Janós Deák az igaz keresztjen tarsasagh és törvénye ellen Istentelenségben és Látorsagban, arulatasban atattam (!) magamat, ... Nem lévén azért I(ste)n uta(n) senki gyámolo(m) ... folyamodta(m) az Nehai Tekéntetes Ngos Barcsai Sigmondné Aszszonyomhoz, hogy eő Nga könyörölne rajtam és váltána megh

az haláltul [Monó Sz; BK]. 1683: kellettett ismét előbbi gyámolomhoz ... folyamodnom [Torockó; Pk 2]. 1724: hogy ha ... gyamolim nem löttek volna [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1863: nehogy hátramarado ... jó embereim, bölcs tanácsadóim, és valódi emberbaráti szeretetet tanusított gyámolaim közremunkálásával megőrzött javaimban érdemtelenek részesüljenek, s azok felett önző civakodások támadjanak ... a magam végrendeletemet a következendőkben kívánom megtenni [Kv; Végr.].

4. (egyházi) patrónus; patron (bisericesc); (kirchlicher) Patron. 1857: Ez egyháznak gyámola volt Dálnoki Miklos István, ki temploma mellé kőtoronyt épített s pénzt is adott egy kő templom építésére [Göröcsön Sz; ETF 107, 26].

gyámolgat gyámoltgat; a ocroti/sprijini me-reu; jm beistehen/helfen. 1702: eddig is ... Thorockaj Ferencz vram(na)k Curája és gondviselése, s szárnya alatt volt Valczér Istvánné Asszon, és sokszori szükségében gyámolgatta, s taplalta [Kv; Pk 7]. 1705: az világon mindennel segített Tarczafalui Ferencz uram az szegenj Tarczafalvi mihalyne Asszonyomat bizony nem is tudom hova löt volna el, ha Ferencz uram nem gyámolgatta volna [Pálva U; Pf]. 1795/1800: a' mostani birtokosnak Osvát Ferentznek néhai Attya Osvát Ferentz öregségében gyámolgtván Rákosit ennek ki mulása után a' Jozzagában maradt ... Rákosi Ferentz ... Megvénhedett Öreg állapotra jutván vele Nehai Osváth Ferentz Dajkálodott, ötét gyámalgatta [Harasztkerék MT; Told. 30].

gyámolít 1. megtámaszt/támogat; a propti/sprijini; anspreizen/stützen. 1694: (A szőlő felől ajtó) ... meg hanjatlott, mind palánkjával egjütt: jól lehet tamaszokkal gyámolítva vannak [Borberek AF; BfR. Néhai Bálpataki János kúrialeírása]. 1737: Ezen udvarra az ország útjáról nyílik bñ ... avatag kapu; mind deszkái ennek, mind heveleri, de kivált a kapulábok anyira megemésztettek, hogy más kívántatik helyében, egy helyen meg is van támással gyámolítva [Széplak KK; ETF 108. 10].

2. dtv támogat; a sprijini; understützen. 1666: Arva állapotomb(an) gyamolított, és segéttett volna [Kv; BLt]. 1683: Pákéi Daniel Déák Uram ilyen erőtlen vénségheimb(en) házánál nem tsak szenved, hanem költségével tart, gyámolt, gondomat viseli [Torockó; Pk 2].

gyámolítás megsegítés; sprijinire; Hilfe, Unterstützung. 1769: (A céh) szükségnek idején oly becsületes, beteges és adósságokkal s más nyomorúságokkal terhelt tagoknak (mind most is Hidi Istvánnak gyámolítására) istenes elősegülésekre az ká(n)toros (!) legények gazdájok kezek alól két-két heti munkára szoktak általtétetni [Dés; DFaz. 26-7].

gyámolított megtámasztgatott/támogatott; proptit, sprijinit; gespreizt/stützt. 1732: A köz kert-

től fogva az udvar patak felől való széllyin, hosszsza, magossab és jobb lészas, sűrű támoszokkal gyamolított kert nem régen építettett | Az egész Udvar és Csűrös kert körül alkalmas jó magossan fel emelt támoszokkal gyamolított lé-százott fedett kertel vagyon bé kerite [Erdő-szengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51].

gyámolittatás megtámasztgatás/támogatás; proptire, sprijinire; Anstüttung. 1694: Mind ezek penig, ez meg irt rendbeli Pajtak es szin éppületi, eldö-lesekre meg hanjatlatta(na)k; gyamolittatasok szükséges [Borberek AF; BfR].

gyámolittatik 1. megtámogatatik; a fi proptit/sprijinit; angestüttzt/spreizt werden. 1692: Ezen háznak mind a dereka, mind penigh a fedele, napkelet felé hanyatlani kezdett, az honnann-is hogy gyámolittassék, szükséges [Mezőbodon TA; BK. Inv. 7]. 1694: vagyon ... haz is Zebernük várában ... felső és alsó házai avajj Pinczéi ... dőlesekre is meg hanjatlotta(na)k; minek okáért kívül és belől is támoszokkal is gjámolittatni, találtatta(na)k [Borberek AF; BfR. Néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír-ból].

2. dtv támogatatik; a fi sprijinit/sustinut; unterstüttzt werden. 1771: Hogy a' Válya Sztini, és Tranzner dombja nevezetű helyek valaha Forrai határhoz valok voltanak volna; a még mesénéis alább való p(rae)tensio, s mind hogy leg kisseeb Documentummalis, azon assertio nem gyámolittatik, in Judicio éppen erőtlen [Fejér m; DobLev. II/428-hoz].

gyámolos támaszos; cu proptea/reazem; mit Stütze/Strebe. Szk: ~ gypű. 1728: környülötte jó gyámolas és Lészás gypűt épített [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. * ~ kert támaszos kerítés. 1727: a Barát rétén alól, majorság rét széliben jó csűröskert vagyon, melynek egy része jó gyámolos és lészás kerttel vétetett körül ..., tölgyfa deszkából való jó leveles kapu rajta tölgyfa tőke zárjával és fakulcsával együtt [Nagyfalu Sz; ETF 103. 16]. 1773: (A) Curiais az ucza felől jó Kemény Gyámolos és Sátoros Kertel, egyebűtt pedig kőrű-dös körül avatagas Sátoros kertel ... vagyon körül véve [Sajókeresztúr SzD; Becskl]. 1809: Az Contractusban ugyan bár jó gyámolos ép Kert iratott, de azt egészszén ujbol kell lészázni és megfedni, külömben az mostani kerítése elsorvadna [Torda; Pk 7].

gyámolság gyámolítás; ocrotire, sprijinire; Unterstüttzung. 1687: En Boros Jenei Hegyesi István ... meg gondolván nemzetes vitézlő Alpestesi Telegdí Beniamin Sogor vr(amna)k, eddighis hoz-zám sok izben meg mutatott szolgálattját és joakarattját: ez utanis penig telley meg nyug-vással való reménségem lévén ... hogy tudniillik ... szemem hunyván, árvaságra maradandó kedves házas tarsomnak, s édes gyermeki(m)nek, igaz synceritással és gyámolsággal leszen ... Alvinczen ... levő Nemes házamat és fundusomat ... attam,

ajánlékoztam, kötöttem ... Telegdj Beniamin vr(amna)k [Alpestes H; Incz. VI. 19a].

gyámoltalan I. m 1. gyámoltó/támasz nélküli; fárá ocrotire/sprijin; hilfsbedürftig. 1644/1785: az én szegény gyámoltalan Attyámfia(na)k igyés bajos dolgaiban ... légyen gondviselője [BfN. Kémeri Huszti Menyhárt erd. főharmincados végr.]. 1702: ilyen meg nyomorított állapotunkban légyen segítséggel kegyelmes Császáruk gyámoltalan hievinek Példájára szörnyű képpen el ne pusztittassanak bennünket méltatlan, 's minden törvény nélkül [Torockó; TLev. 4/3. 3a]. 1723: eö kglmek ... akarván engemet Gyamaltalan árvát csak hurtzalni praeceptoriummal apelálták, hogy a perfojás közben az Malam magára el pusztuljan [Sövényfva KK; MbK 163]. 1783: utca kapuját és ajtaját ... egy szegény gyámoltalan özvegy Aszszony(na)k (:kinek az Ura tsak a mult télen ... öletet meg:) bé rontották oszve törték [Torda; TLev. 15. 6. Nagy István szb kezével]. 1820: én mint gyámoltalan árva özvegy egyedül az Excellentiád Kegyessegebe és pártfogásába reméllek, és ezennel is abba magamat 's gyámoltalan kised árvátskámot ajánlom [Várfva TA; JHb 48. — Báró Jósika Istvánné Özvegy Tövisi Borbára báró Jósika Jánoshoz].

Szk: ~ állapot. 1646: Szabo Janos Vram ... im(m)ar cziaik maga egyedül maradván az feleséggel eggyitt, gyámoltalan és erőtlén lewen kenzeritetik gyámoltalan állapotiban gyámolt és fiat fogadni [Burjánosbuda K; JHbK XXII/29]. 1662: Keglymes tekintetünk lévén azért ez ... Aszszony(na)k ... gyámoltalan állapotjára ... meghis akarjuk Istenes uton es modon oltalmazni [Bál. 1 fej.]. 1758: Az Atyank(na)k gyamaltalan állapotjában életiben szegieséggel voltunk Ejjet, Napott edgye tettünk, szüntelen dolgoztu(n)k [Asz; Borb. I]. 1801: jól tehetetlen ily gyámoltalan s majd szinten magammal jól tehetetlen állapotom [Dés; DLt 4]. 1823: Szegény árva, beteges és gyámoltalan állapotom miatt tökéletesen tehetetlennek és alkalmatlannak érzem magamat [Mocsolya Sz; SL] * ~ lét. 1770: (A beteget az) által hozzattatásra tudom hogy én magamis erőltettem Feleségemmel edgyütt, lattván házainak incommodiumit, és magára valo gyámoltalan letitt, más pedig hogy svadéálta volna, én nem halottam [Algyógy H; BK 1017 gr Kun István lev.] * vkinek ~ volta. 1603: En az megh holt Aztalos Georgynek fia Aztalos Miklos, Mint hogy mind Attiam és Aniam megh holtak, batiamis Samuka el budosot, latuan gyámoltalan uoltomat, hogy ennekem ne(m) uolna teob segitsegem az egy eleo Istennel, latuan az adonak nagi uoltatis ... en az fellül megh neuzet hazamat adtam Radnoti Istuan Deak vra(m)nak kez penzen niolczuan forinto(n) [Kv; RDL I. 74]. 1747: Vláházán Commoraló Marcsinan Júvón ... referálá mi előttiünk, hogj Consideralván mind az időnek nehéz voltát, mind az nagy Drágaságát, s idegen helyen lévő gyámoltalan voltát ... Dobolyi István úramnak ... Jobbágyul kötölőze ... magát

[Ne; DobLev. I/188]. 1810: Instálok annak okáért alázatosan, tekintvén gyámoltalan öreg voltomat, meltoztatik igaz ítéletet tenni [Frákos U; Falujk 47].

2. dtv kb. kiskorú árva; de/pentru copil orfan; als minderjähriges Waisenkind. 1827: Mi Málnási Bartok Ádám ... Also Fejér Vármegye Marosi kerülete Orphanalis Székének Praesesse, és K. Sebestyén Károly ugyan ezen nemes Vármegyének hitess assessora, most irt hivatalunknál fogva gyámoltalan Szántó Sándor vrnak ... Aszszony népei és ... Ispánlaki Jozságának árendába való ki adására és a végre ... mái napra celebrált Licitatoria meg jelent Licitator Commissariusok ... ezen Jozságot ... 120 ~ száz husz Válto Czedula Rh forintokban négy egy mást követő esztendőig ... által adtuk | A' Gyámoltalan Ur három darabból álló Erdeinek Pásztoroltatására oly moddal köteleztetik az Arendator Ur, hogy mindenekben az Erdő conservatiojáról ki hirdett, és közönségesse tétett rendtartásnak reguláihoz szabja magát | hogy pedig ... a' ki árendált Jozsaguan vörtenhető kárta nézve, a gyámoltalan sorsu Szántó Sándor ur bátorságba lehessen, a' sokszor említett arendator Ur ... Veresegyszán* lévő maga ös örökös Portioját különösen és oly formán köti le, hogy ha ... a' gyámoltalannak eleget nem tehetne tehát azon portiot — a' Curator ur, a' gyámoltalan számára ... el foglalhassa [Ne; DobLev. V/1. 1128. 1. *AF].

3. kb. alaptalan, megalapozatlan; neíntemeiat; grundlos. 1818: Ezen sükertelen, száraz és gyámoltalan ... fel-jelentés [Dés; DLt 333].

II. fn 1. nyomorult (ember); sárac, calic; Elende, Erbärmliche. 1716/1793: Ehez* tartsa magát ... Erös és erőtlén Gazdag s gyámoltalan [A.csernátón Hsz; SzékF 31. — *Ti. a falu törvényéhez].

2. dtv kb. kiskorú árva (személy); copil orfan; minderjähriges Waisenkind. 1827: (Az árendator) ha ... a' gyámoltalannak eleget nem tehetne tehát azon portiot a' Curator ur, a' gyámoltalan számára ... el foglalhassa [Ne; DobLev. V/1. 1128. 1. — A teljesebb szöve. előbb az I. 2. jel. al.].

Ha. 1689: gyámaltalan [Hosszútelke AF; Kath.]. 1723: Gyámaltalan [Sövényfva KK; MbK 163].

gyámoltalanság vkinek pártfogó/támasz nélküli volta; lipsá de sprijin/de ocrotire; Hilfsbedürftigkeit. 1664: Teczet az sz. szék(ne)k hogy mivel ... nem tartotta tapalta feleséget és már vagyon huszon öt esztendeje hogy külön laknak az ferje az asszont nemis keresi, Annakokaert mivel lattja az ... szegenj asszonzj(na)k gjámoltalanságot separálja az ferjetől [Szjk 95]. 1695: én ... Tekei Tivadar ... az felső Siralmas drága esztendőkb(en) mind Attyátul Annyátul arván maradt gjámoltalanságomban az bujdosásra és kborlásra adta(m) vólt magamat [Marossztkirály AF; Wass-lt 6]. 1704: Minden Alátoknak nehez árvaság Melly nagy dolog legyen az Gyamoltalanság [EM XXXV, 275 gyászének]. 1794: Néhai edes Atyámnak el öregedett állapottyáb(an) s nagy gyamol-

talanságában is ő Kglme mellett laktam [DLév. 2. XVI. A. 3]. 1797: fell-menvén a Groffhoz, láttam gyámoltalan állapotját ... panaszkolta gyámoltalanságban való el-hagyattatását [Kolozs K; Told. 42, 24].

Szk: ~ra jut. 1631: az szegény aszszoni allatok mikor Vroktol megh fosztatuan eoszuegisegeben maradnak meli ighen giamoltalansagra iussanak, es mely igen szwkeölkeodgyenek [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.]. 1753: édes Atyám Néhai üdösb Körkenyi János ... meg halván én pedig gyámoltalanságra jutván debito modo nem colalhattam pusztájában hevervén így tette rea Neha (!) Csegezi Tar Tamas Vram kezét [Asz; Borb. I].

gyámoltalanul gyámoltó/támasz nélkül; fära ocrotire/sprijn; hülfsbedürftig. 1658: ismet megh kellet hazasodno(m), mert egyedül gyámoltalanul nem elhettem [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1722: Bolgár Borbára Aszony ... pénz(ne)k egy részivel akarná itt ... az Magyar Utczában ... ruiná(an) lévő Ne(me)js házát restauráltatni ... más részével pedig, mivel hat gyermekeivel — felettéb gyámoltalanul maradt, bérés ökröket állítani, hogj oeconomiáját folytathassa [Ne; Dob-Lev. I/99]. 1770: Buta Anutza három holnapos Flatskájával Hesfelán Szimionnal árvaságra maradt, gyámoltalanul, akarván tehát édes Attya ... Buta Juon Atyai gondviselése alá venni [Nagyernye MT; Ks 67. 48. 31].

gyanakodás bänuiäl, suspiciune; Argwohn. 1806: a' Felperessel hält személynek vastag keze nyeléröl, mely láttzott mások-is a' kik bé néztek, gyanakodtak, hogy talám Férjftu hält volna mellette,* de az Alperes senkit positive nem erősített: a' gyanakodásért pedig senki meg nem ítéltethetik se nem büntetthetik [Dés; DLt 250. — *Ti. a meggyanúsított leány mellett].

gyanakodat gyanakodás, gyanú; bänuiäl, suspiciune; Argwohn. 1644: Hogi nylua(n)sagal ra fogta Csiszar Mihaline, Szigiarto Gergeline az penz lopast en azt nem hallottam, hanem gianoval, gyanakodatra, s ugiän gianoval fogatta meghis [Mv; MvLt 291. 400b].

gyanakodhatik a putea bänui/suspecta; argwöhnen können. 1584: Anna pal Breknerne vallia, Semmy teye ket wneomnek Ne(m) leön el vesze, es mikor panazolkodta(m) Sirankozna(m), Arra tanitanak hogy az Thehenemnek vizeletit es Ganeyet (!) az Tey zewreo ruhaba tegle(m), Es cozwe veryem a' ruhaba es ell Jeone az Aky dolga volna, Mikoron penig ezenkeppen chelekette(m) volna es vernem a' Tey zwröet El Jeowe ez Zeles Miklosne ... ennyebeol gianakodhatom Rea [Kv; TjK IV/1. 250]. 1625: de hogi eggiket nilua(n) megh uallotta hogi eo uagta le az masikia felöl sem gianakodhato(m) masra hene(m) (!) az Jre [UszT 71]. 1693: A' Legeny Relatoriajabol világossa(n) az Asszony-na)k paraszna eletet n(em) lattynk, noha hallo-

mast hallunk, mellyből ellene gyanakodhatnek [SzjK 268]. 1746: a szerencsetlenség miá többé réájok ne gyanakadhassék [H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1767: kire micsoda Circumstantiakbol gyanakuthatik a Tanu ha gyanakszik valakire ... ? [BSz; Ks 25. III. 68 vk].

Ha. 1840: gyanakadham [Dés; DLt 1449].

gyanakodik 1. gyanakszik (vkire); a bänui pe cineva; jn beargwöhnen/verdächtigen. 1568: Catherina R(elic)ta Franc(isci) Kwty ... fassa est, Ezt tudom hogy egy golchy Jngem vezet vala el, es ő rea gyanakotta(m) de bizonyal ne(m) tutta(m) [Kv; TjK III/1. 199]. 1570: Katalin Lenes Myhalne ezt vallya ... gyanakodom amaz Nagy azzonra hogy Twttara vagion* [Kv; TjK III/2. 66c-d. — *Ti. tud a gyűfűk eltűnéséről]. 1585: Bwday Tamas vra(m) vallia ... a' ladat ... Nem Nittam megh hogy Nem gyanakodam [Kv; TjK IV/1. 490]. 1595: keőuekis valanak gyűbe (! gyűróbe) valok, patiolat, giolch ingh, sahos, parna hy, pozto ... gyanakodom azert hogy Agoston Emreh hozta ualah oda [UszT 10/14]. 1633: read gyanakodom az kerek feleol [Mv; MvLt 290. 135b/2]. 1644: hallotta, hogy nyluānsagal eő lopta volna el a penzt ugiän gianakodat is reaja [Mv; i.h. 291. 400b]. 1688: en is az nemetekre gyanakodom [Dés; DLt]. 1729: tudam azt hogy az Onya Nówák két kosár Meheitt eli loptak ... Sztojka Bárk Fiaara Sztojkára gyanakodat [F.árpás F; TKI BB. XIII/15 Onya Móga (30) vall.]. 1745: (Az előzőekben megnevezettek) a falu mindenkor gyanakodat a' lopások iránt [Szásznýres SzD; Ks. Bödi Timofi (60) jb vall.]. 1763: ha enni főztem gyanakodott hogy étöt tettem belé [Mezőpanit MT; MVJk II/4. 380 Susanna Széki de M Panitnak férje, St. Peter de eadem ellen valóperében tett nyil. (Sípós Gábor kijegyzése)]. 1783: Ez előtt mintegy két esztendőkkal el veszet égy Fejszénk az Udvarunkrol, s mind Nanya Makavejra gyanakadtam mind magam mind néhai Férjem, kertük is gyanó színnel a Fejszénket Nanya Makavejtol [Faragó K; GyL. Szabo Martinyika (35) vall.]. 1804: a' tzondrát ... a' Birák meg <kap>ták Vaszillának a' testvérénél ... véresen és tollason, és innen egyenesen Vaszillia ellen gyanakodik mint kártékony ember ellen [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1840: ne-gyanakadjék oknélkül [Dés; DLt 277].

Szk: ~ abban/benne. 1562: (Fráter Györgyöt) azon őszön megölek ... Alvinczben a Ferdinandus vitézi ... mert abban gyanakodtak, hogy esmét a török mellé akart állani ... az országgal együtt [ETA. I, 15 BS]. 1570: Anna Zabo Balintne ... vallya ... Mond fekete Matene Zeoch adnamk, gyanakodom benne hogy Te fogattad volt ream az Latrokat [Kv; TjK III/2. 70]. 1592: gyanakodom vala benne, hogi az dalkanak nem igaz marhaia volna az ezwt [Kv; TjK V/1. 244] * ~ vkihez. 1569: Apolina R(elic)ta Mihaelis Ispan ... fassa est Beke gergel Annya ... Monda ... ez vallo soha ne(m) hallotta Kalmar Paltul hogy niluan Rea fogta az beke gergel Annysara* hane(m) hallotta(m) hogy monta hogy gyanakodik hosza

[Kv; Tjk III/1. 245 *Ti. a pénzlopást]. 1570: Pesthy Kathws Azzon hithy zarent vallya ... Azt Monta az Trombitas hogy ... eo Nem gyanakodyk semmyt hozzaya Neh keolchen Magara Zotht [Kv; Tjk III/2. 33]. 1593: ez az Anna ennekem feleségem wala ... eoys en hozam gyanakodnek hogj enis az en eletemeth ne(m) tisztan wiseltem volna Lengiel orzagban Jarasomba(n) | enuekem az ne(m) tetczik hogy eo magha ne(m) tagadgia az eo withkith, en hozsam gyanakogyk [UzT]. 1630: az Annia el vzte vala eczer az leaniat ... Mostany allapattiaba(n) ... neztem eczer hogj ige(n) tellies, magh enis gyanakodta(m) hozza d: nam mondotta(m) senkinek [Mv; MvLt 290. 191a] * ~ vmi irndt. 1746: gyanokodgyék az terh(en) valo esése iránt [Páros H; KvAKt Mss 419] * gyanúval ~. 1629: Aszonyom monta oztan nem tudok egyebet mondanj ide gyanakodom gyanoval, ha az szolgaji nem jöhet ide gyanoval gyanakodom, hogy maga chyelekedhetette [Kv; Tjk 11]. 1653: Dobo Judit ... hon nem letemben hitőtlenöl etzakanak idejen engem el hagit ... az Országba(n) mennel erősebb gyanu vagion, aual gyanakodom ... hogi az eo gonossaganak vegbe muntele, vitele, miat ment el ... gyanakodom erőss gyanuval hogi nem tisztan elt [SzJk 70–1].

2. ? kételkedik; a se indoi; zweifeln. 1650: Az mint aszt mondod, hogj en az en meg holt Attyam(na)k nehai Vadasz Peternek fia nem volnek, az melyből gyanakodnek, s az eoreksegh ne(m) illetne, igenis illet, mert en fia vagiok ... mert az Anyam ... Törvény uttia s modgia szerint valt el az en Atyamtól, engemet az edes Anyam az hasaban vitt el [UzT 8/64. 78b].

Ha. 1573: ganakodyk. gyanakodom [Kv; Tjk III/3. 111, 135–6, 212]. 1574: gyanakodom Benne [Kv; i.h. 362] | gyanakodam [Nsz; MKsz 1896. 360]. 1584: gyanakodom. gyanakogial. gyanakodot [Kv; Tjk IV/1. 258, 262, 274]. 1644: gyanakodat ra [Mv; MvLt 291. 400b]. 1746: gyanakodgyék [Páros H; KvAKt Mss 419]. 1749: gyanakodgyam reá [Vecel H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1751: gyanakodom reája [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1767: gyanakodot [Szentmiklós KK; BK Kun Márton (26) zs vall.] | gyanakadtanak [Abosfva KK; Ks 4 Andr. Bartos (54) jb vall.] | gyanakadni [Ne; DobLev. II/377. 4a]. 1775: gyanakadtunk [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1791: gyanokottak [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII/5].

gyanakodó bänuitor; argwöhnisch. 1840: reám Feleségemre — gyanakado — Ungvari György, Ferenczi Karoly és Vajda Pál Urak — bizonyítsák bé és Szembesíttessenek — velem Feleségemmel hogy én és Feleségem — hol és mikor gyűjtogattunk ... , mert én Gyilkos, — és Gyűjtogato nem voltam 's nem vagyok [Dés; DLt 277. Balogh László foly.].

gyanakozik 1. bänui/suspecta, a avea suspiciuni; argwöhnen. 1654: Az Tolvaj peter halalaert fogtak volna megh gyanuval petricu juvánt mivel az

attia fiak eo rea gianakosznak mivel az Corcziaman (!) valami bor arra felet esozve haborottak volt [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Moldován Gligor (30) jb vall.]. 1728: Dobrota azt Felelti (!) nekíe, hogy engemet meg ne ölly, mert ha nem vagyok vétkes, és ha úgy gyanokszol, reám keres igasságot [F.árpás F; TKl. BB. XIII/15 Mathe Pamp (40) jb vall.]. 1752: hallottam az Boda Miháj szajabul mondani hogj a Tehene iránt is gyanakszik Furu Györgjnére [Diósd Sz; Wlt — Boda Ilona Varga Andras ns feleségének (48) vall.]. 1756: nem gyanakszom többé Németi Istvánra, hanem arra, a' ki a' pénzemet el kotzkázta [Kv; Mk IX. 127 Vall.]. 1788: eo kimekre gyanakoszik az Ludgyainak el lopásáért [Dés; DLt]. 1845: Ránkorosra masrá nem gyanakszom hanem a Kotsis Márisko leányára a kö faragonéra [Dés; DLt 478].

2. gyanít; a bänui/presupune; vermuten. 1570: En gyanakozom hogy akor hozta ell a penzt [Mny XXXVIII, 133]. 1598: gianakozwnk hogy teöbennis voltanak rezesek vgian Zaproczyak ... az en vram Jobagianak taglasaban, ... az okon gianakozw(n)k teöbennis Zaproczyak fegiueres kezel futottanak ky az en vram Jobagia taglasara [Alparét SzD; Ks. — *A tőzsomszédos Zápróc (SzD) lakosai]. 1616: az Nemettek idejeben sok karokat uallottünk gyanakozúnk hogy teis rezes vagy abba(n) [Kv; RDL. I. 101]. 1753: egj öttse ... az mely ejczakán ... el ment, azon ejczakán egj kancza lo gonoszul az faluból el karosodot, a' melyet is hogj ő vit volna el máig is az falu nagjon gianakszik [O.hidegkút U; Told. 10]. 1808: Egy kanczámot ... úgy gyanakszom, hogy a' pásztorok bottal hajtották meg, és a' mián kellett el dögleni [F.rákos U; Falujk 35].

Ha. 1767: Gyanakszik [Szentmiklós KK; BK. Gombucz Miháj (57) jb vall.]. 1807: gyanakszam [K; KLev.]. 1810: gyanakszam [K; KLev.]. 1839: gyanakszam [Dés; DLt 20].

gyanánt ca, drept; als. 1574: Hary Imreh ... az Zamosfalwy Embertwl Thwdwan zamosfalwy hataron termet Mwstot Nem veot volna ha(ne)m Mint varos földén thermetet az gyanant vette [Kv; Tjk III/3. 376a]. 1583: Az hal Arosokis chak Imillien amollia(n) Darab keowet tarthanak font gianant [Kv; TanJk V/3. 273b]. 1590: eskedgiek megh az J. azon hogy eo Jgaz penze(n) veotte es Jgaz marha gianant az peres diznokot [UzT]. 1625: Hust lib: 6 ... Szalonnat attam hozza Ispekelnj Borju hus gjana(n)t [Kv; Szám. 16/XXXIV. 143]. 1684: az Controversiab(an) forgo Lovakatis ... igaz marha gyanánt vötte áldomás itallal [Dés; Jk]. 1698: a Kús Maros az Berket környül vötte és mint egj Porkolat gyanantis volt a Nagj Marosig [Kisfalud Msz; Bál. 58]. 1736: A ferfiak reggeli ital gyanánt jo finom csipős ürmösbort is ittanak, s egészségesnek tartották, mert nem vala olyan paszományos gyomrok, mint az mostaniaknak [MetTr 321–2]. 1762: az Meszáros Céhnak lenne kárára midőn az fekete bort is fejez gianant kellett adni, mely lehetetlen [Torda; Tjk V. 127–8]. 1832: Az Albisi Határon a Ker-

tekbe egy mint egy három vékásni Szántó föld kaszáló gyanánt bíratodik [Hsz; Bet. 1]. 1864: Lány, egy süppedékes ... fentsik ... posványosabb része dohott gyanánt, szekérkenőnek kifőzhető [M.valkó K; KHN 116].

gyanít 1. sejdít, sejt; a presupune/bánui; ahnen, vermuten. 1671: azt látom hogy a' Tehenem elég kövér eddig sok jó tejet adott most igen keveset, a Darabont Vonule pedig ellenben hitván mégis sok teje vagyon, ebből gyanítottak valamit, s a Falusiak is gyanítta(na)k holmit felőlle [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. 1783: amely örökségen lakik ... Barla Miklos Vr(am) aszt ebből gyanítottom Néhai Kosa Mátyás öröksége felének lenni hogy a' mi lako örökségtink in A(nn)o 1511 költ Contractusban irattatik Kosa Mátyásának [Várfva TA; Barla lev.]. 1794: gyaníttani leheté, hogy nem idegen tűztől lett azonn gyuladás? [Kük.; BK. Szász-völgyi ir. vk]. 1814: nem tudom, hogy a' Procuratort miért vitte le, de gyanítottom, hogy azért, hogy ez a' Grofot a' Grofnéval össze-békéltesse [Mv; TSb 12]. 1853: Leveledet ... kezemhez kapván még fel bontása előtt ... előre gyanítam hogy néhai Jo Bátyám halálát adja tudtomra [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György lev. Kispál Lajoshoz]. — L. még RSzF 282.

2. vél; a crede/socoti; meinen. 1759: a' Török-búzáat el-tsépettetvén ..., mü gyanítjuk, hogj volt három száz véka, még talám többetske is [Marosludas TA; TKI Puja Thoadar (40) jb vall.]. 1789: Miklós György, minthogy harmadik nap a vásár után gyanította hibásnak lenni, mégis a szokás szerint a visszavétel aránt törvényesen Györgypál Jánost meg nem kínálta ... ugyan harmadnappal a vásár után jó ökröket hogj vett légyen, beszélette [Taploca Cs; RSzF 282]. 1845: ránkorossának ... Kotsis máriskot gyanítom, mivel a' fenyegette meg Madarasi Ádámnét [Dés; DLt 478].

3. vkire ~ kb. gyanúval ráfog vmit vkire; a suspecta, a bánui (pe cineva de ceva); verdächtigen, beargwohnen. 1769: (A pincét) ki verte fel s ki nem azt nem tudom, hanem ... hallottam a kortsomárosolt beszelleni hogy az előtte valo kortsomárosra gyaníttya a kit tömletzre tetetet volt annakelőtte az Ur [Szu; IB „Taján (I) János (25) nemes személy” vall.].

4. él a gyanúperrel; a avea bănuiala; Verdacht/Argwohn hegen. 1780: a káros igenessen gyanította hogy talán az ő ökrét adták volna Bánátusi Tolvajoknak az ket Lovakért [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

gyaníthat 1. sejdíthet, sejthet; a putea presupune/bánui; ahnen können. 1799: Datum nélkült de ugyan csak a mint gyaníthatom mái Napon hozzám utasított Levelit Kedves Fiam Uramnak kedvesen vettem [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 1831: azon éjtzaka ... a Gujas a Guja mellett hogy nem halt, onnan gyaníthattyák, hogy a Gujabeli Marhák azon éjtzaka a ... Szőlőkbe néhány versen be rontván, nyugtat ő nekik nem

engedtek [Dés; DLt 393. 4]. 1849: bár ki is könnyen gyaníthatja hogy a' meg esketet tanuk részre hajlolog vallottak [Kv; Végr. Vall. 96]. 1852: Az új lisztes láda hiányzik; mint a' körülményekből gyaníthatni, el oroztatott [Km; KmÜlev. 2].

2. vkire ~ kb. vkire vmit gyanúval ráfoghat; a putea bánui pe cineva de ceva; verdächtigen, beargwohnen können. 1584: Zekel Balint vallia, Eley n barmoczkat tartottam, de hogy twertz leót oda eze(n) Azzony, senkire Ne(m) gianíthatta hogy barmanak el vezet Teye, hane(m) ez Azzonra [Kv; Tjk IV/1. 251].

gyanítható de presupus/bánuit; vermutlich, was zu vermuten ist. 1813: (A búza- és a kukoricavetések) a Tavasz mostohasága miat nagyon el kés-tek annál fogva a Canicularis napokba apron lépnek bé gyaníthatobb a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

gyanító suspect; verdächtig. 1787: Ha a' Faluban valami idegen ember meg fordulna, a kinek ... Passusa nem lenne, 's leg kisebb gyanito suspitio férhetne utána az olyanokat immediate el fogatni ... parantsoltatik [Torockó; TLev. 3/2. 3a].

gyanított gyanúba vett; bännit, suspectat; verdächtigt. 1793: (A) bé küldött Perceptoralis quietantiat hiteles Mássában, a pénz gyanított el költésiért az Ur ellen rendelt Fiscalis Actio el engedésinek nyomos ajánlásával a Fels. Fő ig. Tanátsnak, a Tisztség bé mutatta légyen [Torda; DobLev. IV/714].

gyanta rásiná; Harz. 1708: Gyanta: Electrum, Succinum, Resina, Gypsum* [PP. — *?].

Szk: fekete ~. 1678: Ket löt fekete gyontát, lottyat nyolcz penzen veven tesz(en) f —//16 [Üti].

Magát e szk-ot először 1767-ben szótározták így: Fekete gyanta: Lapis thracius. schwarzes Harz [PPB gyanta al.].

gyantagyöngy ? borostyánkőgyöngy; perlä de chihlimbar; Bernsteinperle. 1761: három darab kláris varrás, és holmi dirib darab fűzött kláris gyanta gyönggyel elegy [Koronka MT; Told. 8]. 1800: adot áltol ... Egy rend nyak szorito gyonta gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI/46].

Az összetétel előtagjának jel-ére 1. TESz.

gyantakő borostyánkő; chihlimbar; Bernstein. 1823–1830: Kunst Kammer ... Harmadik ház tűlkőfallal. Itt gyantakövekből (succinum) sok szép munkák vagynak [FogE 185].

gyantanyelű ? borostyánkőnyelű; cu miner de chihlimbar; mit Stiel aus Bernstein. 1657: Egi bokorgionta nyelw villas kes [Mihályfva NK; JHb XXII/42].

gyantapor praf de rășină; Harzpulver. 1678: Ket löt fekete gyontát; lottját nyolcz penzen veven tesz(en) f —/16 ... Gyonta port tiz lotot lottját 15 penzen teszen f 1/50 [UtI].

gyanú 1. bānuială; Verdacht. 1570: Erzebet Dabo Thamasne, Ma hogy Jew volt az pyachrol haza fele ... fekete Matene ... Mond neky hogy Tellyes gyanom az, hogy onnat az Te hazadrol haygaltak en Ream [Kv; TjK III/2.70]. 1597: teczik teorweny zerint minthogy az tanúk nemimemew p(rae)sumptiokatis hoznak be vgimint eoelgetest chokolgatast, kibeol az gianw vgian meg lehet ... hagi Júrallion harmad magawal Zaz Janos tisztességbeli Iambor zemelieckel hagi keozy az azonniál nem volt [Kv; TjK V/1. 138]. 1670: Sok dolgai felöl vadoltatik Gjarmathilistván ... suspectussaganak gjanuja eltavoztatasa-ra maga kívánsága szerint ki botsattjuk eő kegyelmet hogy magat rendesen purgálhassa [SzjK 112]. 1680: Az mi pedig az fagyú dolgat illeti ... ahoz derekas gyanu leven hogy nem igaz marhaia lehet [Sófva BN; Ks 41. G]. 1707: Csak itt az köznéptől sokféle gyanó volt [TT 1890. 323 SzZsN]. 1752: az el mult eztendőben feles gyermekek el halván (: amint szokott lenni az ő balgatag értelmeik szerint:) volt gyanu hogy boszorkányok löttek volna azon halott gyermekek közül [O. csesztve AF; Ks 83]. 1767: gyonom nagy vagon hogy ... eő általok esett azon Nyoltz Ló béli kárunk [azon időben nálok lévő Bánátusi Emberekre nagy gyanonk vagon [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 1]. 1777: gyano lehetne a' maga tűzére* [Bözödújfalú U; Pf. — *Gyújtogatással kapcsolatos vall.]. 1843: gyanujak nintsen [Dés DLt 65].

Szk: ~ alá esett. 1784: Meg volt az Torotzkai Biraknál eddig az olyan abusos, hogy az Gonosz tévőt, vagy gyanu alá esett Személyt el fogván, ugyan magok kezességén, és néha szimpliciter el is botsátották [Torockó; TLev. 2/6.5a] * ~ alá jó. 1823—1830: az ifiabb Báro Daniel István is ... Gyanu alá jött volt, de nem merték bántani [Fog-Onél.] * ~ alá/ ~ ba jöhét. 1823: Nms Szabo Iosef Uram ... nemis olyan féle ember hogy még tsak gyanuba is jöhétne az afféle dolgok iránt, hogy mással a Feleségin kiüül magát tégye [Radnót-fája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. 1831: Jol-lehet a fennebbi hat Pontokban deducált környul állások, és Cryteriumak Dregán Vonutzra nézve oly terhesek, hogy ... méltó gyanu alá jöhett; mind azon által ... szemmel látott Tanu egy se találhatik [Ezen Cryteriumaknak Colloriumából méltó gyanu ala jöhét Dregán Vonutz [Dés; DLt 332b] * ~ alá vétetik. 1850: Pozler Lajos ... hosszas ének óta örökösön több segédekkel fuserkedett ennek következésébe — hogy remekje is azok által készülték gyanu alá vetetvén hátra levő része meg készítésre Meszáros János Műhelyébe rendeltetett [Kv; AsztCLev.] * ~ ba esik felőle. 1745: mingyárt Gyanoban estem felőllek hogy nem jo emberek, mint hogy ... az utbol el tértek és hogy velem szemben az utban nem merthe(ne)k jönni [Bálványosváralja SzD; Ks. Pap Gyurka

(34) nb vall.] * ~ ba esik (vkihez) a. gyanakodik. 1573: Smelcher Istwan azt vallia hagi Istwan deaktwl hallotta az vtan hogy Immar Gergel deak ely Ment volt, Azt bezellete hogy feyerwarrol lewelet kwitek volt az Azzonnak, gergel deak megh talalta es megh olvasta valamyt latot benne, vgi* esetet gyanwba felesegehez es azert^b ment el [Kv; TjK III/3.96. — *A kihúzott azert helyébe írva. ^bA kihúzott ugy helyébe írva]. — b. gyanúba keveredik. 1714: a nagyobb kalugyer ... igen részeges és rendetlen életű ember volt s gyanoban is esuén, elsőzik [Déda MT; BfN. Pásk Vojnicza (80) vall.]. 1765: Rusz Gligorás, az Arankuti Unitus Popánál szolgálván gyanuba esett vala [Aranykút K; Ks]. 1823—1830: mig meg nem házasodom, több fejrénpet, sem vént, sem ifjat magam mellett nem tartok, nehogy az emberek előtt gyanuba vagy vád alá essem. [FogE 283] * ~ ba jó gyanakodik, él a gyanúperrel. 1823—1830: egyszer veszem észre, hogy az én úrfim alig jöhét ... Gyanuba jövkök, hogy nyavalyát kapott [FogE 180] * ~ ban forog. 1635: Deliberatum ... Stephani Dimien de Enjed. Mivel Vice Jspa(n) Trauzner Istua(n) Vra(m) ennekis Fejehöz zola az törüenynek ugy teczek miuel hogy teóbzor semmi gyanuban ne(m) forgot Dimien Istua(n) hat holt dyan uagion erette ugy mint floren. hungarical. 40 [DobLev. I. 8]. 1693: a' kinek bizonsága valamit nyomna, az egy személy, is az is gyanoban forgot az Ecclesia előtt [Kv; SRE 17]. 1741: gyanoban forog dolga azon Atyankfianak [Bágyon TA; UnVjK 36] * ~ ban lélegzel gyanuban leledzik. 1865: Kovács Ferencz ugy szintén Szabó Mártonné bezárt szobában találta a legterhesebb gyanuban lélegzelnek, az első 3 ost. ft, az utolsó, mint ki alkalmat nyújtott a botrányozásra hasonló kép 3 ost. ft fizetni tartozik [M.bikal K; RAK 257] * ~ ban van. 1803: (Az elveszett ruhákat) itt a környékbe minden felé kerestettem, de Suhult nyomába nem akadhatok, abba az gyanuba vagyok hogy ... a Mokányak ... kaptak meg [Niklánd TA; TLt Közig. ir. 64/803] * ~ fér hozzá. 1761: ezen I(ne)k maga cselekedetiért, es szavaíért nyilvánason gyanu fér az Ihez magát vétkessé tévén [Torda; TjK V. 48]. 1764: gyanu fér hozzá miért alteralta fassiojat* [uo.; i.h. 206. — *Ti. a tanú] * ~ férhet hozzá. 1758: (Udvar Istvánt és feleségét Csuka Pannát) mindenkor jámbor jó erkölcsű igaz emberek(ne)k lenni tudtúk, s tudgyúk ... még tsak gyanonkis hozzajok nem férhet [Szentmiklós KK; BK. Paulus Udvar (30) és Joannes Módi (30) jb-ok vall.]. 1763: méltó gyano s rozsz tselekedet férhet az olyan személyekhez [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1765: Pakulár Sztánhoz semmi gyanunk nem férhetett [Sárd AF; Eszt—Mk Vall. 42]. 1772: Azon Inquisitoriumbeli fatensekhez eppen nem férhet gjanó [Kük; JHb LXVII/226] * ~ ja lehet. 1757: Ki lopta el az Atyám ökreit ... nem tudom, hanem ilyen Circumstantiakból lehet gyanum ... Demeterre ... hogy az Atyám ... azt hirdette, hogy olyan könyörgést mond arra az emberre aki az ökreit el lopta, hogy nagy baja érkezik

[Mutos Sz.; WLt]. 1758: igaz lelkünk szerint el merjük mondani hogy még tsak gyanónk sem lehet az udvar István házára, mert mindenkor igaz, jó jámbor emberek voltak az ő kglmek [Betlensztimiklós KK; BK]. 1804: melto gyanum lehet az irant, hogy a több pujka fiai is eő kegyelme* által vesztenek el [Torda; TLev. Köz. ir. sztlan. — *Ti. Almási Daniel] * ~ *jdt redkeni*. 1841: valamely el orzott szalonnával gyanuját réa akarja kenni [Dés; DLt 109] * ~ *ja van a. gyanakodik*. 1651: nem ismertek bizonyosson kik lehetnek, de nagy gyanom vagyon, hogy Katta Istva(n), Katta Balas és Kocsis Gergelj voltak azok [Besenyő BN; Ks 41.B.21]. 1724: Hallottam Suki Pál Uram földén lakó Sellérnéttől ... hogy panaszolkodott volna neki Erskó hogy ő terhes, és gyanújuk volt az Urra, Pekri Uramra [Náznáufva MT; BK. Farkas Ferentzné (52)jb vall]. 1746: Ha ... valamelyik félnek a más ellen gyanuja léjend ... az bánya torkán kettőt maga közöl szabadosan* bé küldhessen [Torockó; Nyírk XII, 116]. 1826: Jóllehet az alperes molnárné meg nem jelenhetett személyesen, de ... gyanuja volt az felperes ellen [F.rákos U; RSzF 258]. — b. gyanút, sejt. 1748: Volt gyanuja, ha Vizi korság volna rajta, mert az ellen is orosolta magát, Ferendezett Sos vizb(en) [Szentkirály MT; Told. 56] * ~ *ja van vkihez*: 1689: Causa Füzesiensis*... Szabo Borka Jakab Márton előtt Férje előtt terhes voltát ... el csinálta sok esküvesivel, hogy eszébe világosan terhes voltát nem vehette, mind - azállyal volt gyanuja hozzá Ezokáért a' sz: Szék Jakab Mártont tisztátalan parázna feleségetől divortiallya [SzJk 241. — *Ördögösfüzes SzD]. 1773: Volt-e, nem volt-e valami gyanúja feleségéhez, nem tudják [RettE 298] * ~ *megy vkire*. 1730: Görgényi Szilágyi András, és Colosi Szilágyi Gyuri ... az Tüznek Tánadása iránt ... nagj Gyanó menven rajok incaptivaltattanak a' Magistratustól; De az Examenb(en) és Inquisitiob(an), mely irántok instiutaltott, semmi olyas terhes suspicio rajok nem ment [Kv; TJK XV/7. 128-9] * ~ *mellett mond*. 1604: egj Attiankfiait Farczadj Czcriak Ferenczet le uerek ... holt eleuene(n) hagiua(n) giano mellett azt mongiunk ... hogy Farkas laka falua Commissioiabl czelekettek raitunk [UszT 18/73-4] * ~ *tér hozzá*. 1751: (A hordókban) meg vető bort nem kaptam az kiről gyanakottunk hogy meg változhotná(na)k tsak egy sincs ... tsak egyhez tért valami gyanum, de az is inkább hordo üz lehet az kitsid üze [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] * ~ *t fog red* gyanakodik vkire. 1732: azt is tudom hogj, egj Pakulár valami Gyanut fogot réa a Juha iránt [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI] * ~ *t formál* gyanakodik. 1757: Mihelyt meg értette az Actrix Aszszony pénzének el veszését, azonnal minden tétoavázás nélkül, egyenesen Németi István ő kegyelme ellen formálta gyanuját [Kv; Mk IX. 213 Vall.] * ~ *t kauszl*. 1721: Ceh mester Bagyoni János Ur(am) ... az eo kglme Inassát hitette volna ... város szolgája által kerestette Bagyoni Janos Uram az Inast Farkas Györgj Uramnal, mellyis gyanot causalt

arra, hogj hitette volna [Kv; AsztCJk 114, 116] * *nőspáraznaság ~jában dll*. 1869: Mind a Bálint János mind a Barta Istvánné vallomásaikból kitünvén, hogy ők éjnek idején a pinczében tehát rejtek helyen, sőtétben, a férj távollétében együtt voltak, egyháztanácsunk ki mondja, hogy a nő Barta Jánosné Tamás Kata nőspáraznaság terhes gyanujában áll [M.bikal K; RAK 278] * *paráznaságnak ~jába ejti/hozza magdt*. 1669: Bottyani Janos kivan el valast matkajatul Székely Janosnetol Török Ilonatul (igy l) oka, mert maga viseletlenül viselte magát, mely maga viseletlenségből paraznasag(na)k gjanujaba hozta magát [SzJk 106]. 1700: Peter András Feleségetől Tot Ilonatul divortiumot kiva(n) mert magát paraznaság(na)k gyanujaba ejtette [i.h. 325].

2. gyanúsítás; bänuire; Verdächtigung. 1607: az J. az factomot telliessegesen tagatta seót mégh azt Agalta hogj sor nélkül egj simplex gjanora hittél sem tartozik [Mv; MvLt 290. 12a]. 1625: Valaszt ezen es az giano ellen nem mente magát [UszT 153a]. 1671: Nem tartozom az meritumra mégh felelni, mint hogy Nemes Ember vagyok; s suspiciora Nemes Ember nem tartozik mégh felelni, annalis inkább, hogy mégh az paraszt emberis nem tartozik gyanora magára vallani, ne(m) hogy Nemes Ember [Kv; TJK VIII/11. 104]. 1703: az Nemes Ország ... Lépett ... a leg közelebbik Gyülesben arra, hogy az egesz Országra ahoz illendő Instructioval bocsáttassanak az Harom Natiobol Investigatorok, kik mellé a sok gyanuknak el háritására, adjungaltassanak mind az Mitsks Generalis, mind az Mitsgs Cameralis Commissgo embereis [UszLt IX/77. 61 gub.]. 1731: Urszáin Simon felől nem hallottam mégh edig olyan gjanott hogj gonosz emberekkel tarsalkodott volna [Császári SzD; WassLt Urszán Tódor (30) vall.]. 1764: gyanura senkit meg sententiazni nem lehet [Torda; TJK V. 206]. 1834: tiszt ... a' feleségevel valo titkos össze jövetelünk, alaton huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB].

Szk: ~ *alatt levő* gyanúsított. 1814: elveszven a' papnak vagy 500 Rforintya ... elmentünk osztán a' pap rendelkezésből a' Boszorkány Aszszonyhoz Hidasra (:oláhu Higys:) Kinek is a' gyanú alatt lévők Kőntőseiből Kúldött Jegyeket elé adván, azokkal minekutána tsinált babonázott volna a Boszorkány valamint, azt mondotta Péternek, hogy Parasztyiya az Asztalos Ilia Felesége lopta el a pénzt [Banyica K; BfR 117/1 Rusz Juon alias Majer (30) col. vall.] * ~ *jdt vkiről leteszi*. 1756: minden gyanómat Németi Istvánról le tészem, és egész becsületit meg adom [Kv; Mk IX Vall. 55] * *méltyan ~t kiált vkire*. 1840: a méltatlan gyanút Rosalia Léányomra ki-áltatták [Dés; DLt 277].

3. ~ *ra merő/pusztá* gyanú alapján; pe baza unei (simple) bänuieli; auf Grund des (bloßen, schieren) Verdachts. Szk: ~ *be vitel*. 1645: Miel Andrási Gergelj a fogoly ki hozatua(n) magát, c(on)stál hogy az eleot három holnappal vitette be Ballos

Janos gyanura nigh tal tanyer el veszesert [Kv; TjK VIII/4. 38] * ~ *elfogat*. 1749: Más alkalmatossággal egj embert gjanora el fogatott ... s kérésére el btsatottam kezességen hogj magát azon gjanobol ki tisztítsa [Veresegyháza AF; Told. 3] * ~ *elfogattatott*. 1810: Egy sárka szörü ... Ló ... egy gyanura el-fogatattott keréngő Embertől el vétetett [DLt 696 nyomt. kl] * ~ *kaptiváltat*. 1745: Az Incta captivaltatván gyanora, és feles időkig itt tartatván rabságban [Torda; TjK II. 94] * ~ *keres*. 1757: Gyanóra keresvén az Inctust processualis szolgabíró Bealis (l) Isák Uramat requiráltam (l) szalariumát le tévén kívánta hogy ... az Inctus) magát meg mence [Újbárest H; Ks 62.3] * ~ *megesket*. 1746: az alszegi Parasztozok tiltották ki az őkreit Daud(na)k a magoké közül azért hogi gjanora meg eskette az őkör pásztorokat [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.] * ~ *megfog/fogat/fogat*. 1573: Ilona Nehay teo-rek Miklosne Azt vallia hogi hallota Kalmar Albert-ne Monta hogi ganakodyk Borbel balint Inassara ... Azert ha az Inas Ide Ieo meg fogtatia ganwra [Kv; TjK III/3. 111]. 1598: Ilona Torday Potsch Janos Zolgaloia ... walya ... ez az Vgray Istuanne ... monda ... meg fogtak Vramat ... Nyary Marton fogtatta meg gjanora mert egi ladaia uezeth el [Kv; TjK V/1. 148]. 1654: Tolvoj peter halalaert fogtak az attiaiai az serelmes felek megh gjanura ... petrica Janos nevu jobagiat [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Pópa Oprinka (60) jé vall.]. 1747: Ulmán Petru gyakrabban nevezet Boje Mihaly fiaival társalkodot, gyanura ugy fogta meg a' falu mas két ide való emberrel együt [Radulest H; Ks 112 Vegyes ir.] * ~ *ra megtartat* gyanú alapján el/lefogat. 1698: ugy ertett(em) hogi gyanura tartatta volt meg az falu azon Szinzana Szinu Inont marhaszol szanostol [Koronka MT; Told. 37/13] * ~ *mond*. 1772: Te Vlád Juon gyanura mondadé, Vagy bizonyoson, amit mondál [Erdő-alja KK; Ks 66.45.17] * ~ *tart*. 1629: Harazkerekén lako Gergelj Deak ... Miel ennek eleotte gyanura tartatta volt az Lowat, es szolgaiatol megh izente volt nekie, s most immár rea nem jeot, bizonynal felel hozza hogy eo miatta vallot kart hatuan forintigh [Kv; TjK VII/3.145. — *Ti. Balogh alias Nagy Istvánnak, a peres félnek].

4. ~ *val* gyanú alapján, gyanakodással; cu bā-nuialā; mit Verdacht/Argwohn. Szk: ~ *állít*. 1716: A Sályi Völgy Torkába(n) vago(n) egy szántó föld ... effelől nemellyek azt fateállyák, s gyanúval állittyák hogi hallották ugymond hogi Mohai rész légye(n) [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 1] * ~ *val attingdltathatik* gyanúval illettethetik. 1750: magam pedig ezen dologban semmi gyanuval nem attingaltathatom, mert az én Jobbagyim Conscriptioja már vegbenis ment volt ..., miert kivantom volna en ā maseban retardaltatni a' munkát [Árkos Hsz; Ap. 3 Árkosi Benkő Raphaél Apor Péterhez] * ~ *felel*. 1601: ... az Actor ... chyak gyanuwal felel Zabo Mathehoz az Alpereshez ... es az gyanw melletis semmyt nem bizonyit ... semmi penan nemys marad az A el mint hogi gyanuwal felelt hozzaja

[Kv; TjK VI/1. 506] * ~ *fogat meg vkit*. 1644: Hogi nylua(n)sagal ra fogta volna Csiszar Mihalne, Szigiaro Gergeline az penz lopast en azt nem hallottam, hanem gjanoval, gjanakodatra, s ugian gjanoval fogatta meghis [Mv; MvLt 291.400b] * ~ *gyanakodik*. 1629: Aszonyom monta oztan nem tudok egyebet mondanj ide gyanakodom gyanoval, ha az szogaji nem jeóhet ide gyanoval gyanakodom, hogy maga chyelekedhetette [Kv; TjK 11]. — L. még a *gyanakodik* szk-ai közt * ~ *keres*. 1604: Jakab miklos farczady primipil(us) ... wallia hogi mikor hauas el földében görgicen tul meg zallotunk wala fillier miklos kezde panazolkodnj hogi pinze wezöt el ... törwinnel hiua az hannagi Eleybe, ot gianoual kezde keresny, Az giano mellet kepesitest is tezen wala [UszT 18.148]. 1625: hogi az giwmoiczot eretlen koraba(n) le uertek karomra ... gianakodom hogy eo mia eset azis ..., mint hogi az giwmoicz le ueres felol csak gianoual keresem ha az giano ellen mentj magát absolualtassek abbol az rezbol [UszT 64a]. 1733: en azt kívánom mint hogi kegjelmed en töllem suljos gjanoval keresi az örökseget, hozzon kegjelmed vagj jo levelet, vagj jo bizonjsagot [Torockó; Bosla]. 1757: Mathe Thodor feleli ... ha meg bizonyitya ki altalt (l) történt meg karosodasa külömben tsak gyanoval keresvén kárát sem én se más kárát meg fizetni nem tartozik [Újbárest H; Ks 62/3] * ~ *megfog*. 1644: En az penznek el veszeseben nem tudok semit ... Hanem azt hallattam hogi gjanoval fogatta megh mind az Inassat s mind penigh Szigiaro Gergeljnett [Mv; MvLt 291.400a] * *mond/szól*. 1585: Szeoch Crestel vallia, Razma(n) paltol ig hallotta(m); Im Ambrus Deak Adot Zebenbe czimer heolgyeot ell, talam az volt az en heolgyem, de bizonnial Nem zolot, hane(m) gyanowal [Kv; TjK IV/1. 460]. 1629: Aszonyom nem monta igyenesen hogi Bakos Istvan dolga leot volna, hanem hogi oda gyanakodik az eo hazahoz reaja, gyanuwal monta [Kv; TjK 22]. 1650: egy szentgiorgy napia(n) oda ment ... tvzert, s az tvzel egvjt el hozta az vnókn(ne)k az teiet, akor nem gianoual szola hanem niluat monda [UszT 8/64. 37a]. 1785: találkoztam egy Lovas Emberrel kiis ... hogi engem meg látot meg futamodot és hátb(an) a mint ítéltetem ... Blága(na)k iteltem lenni s gyanuwal mais aszt mondom hogi ő volt [M.nagyzsombor K; Klev Podár Lup (50) jé vall.] * *erős* ~ *gyanakodik*. 1653: Dobo Judit ... hon nem letemben hitől lenől etzakanak idejen engem* el hagyot es el ment töllem ... ezert az Orzagba(n) mnell erósséban gianu vago(n), aual gianakodom hogi az eo gonosaganak vegbe menetele vitele miat ment el. Mivel hogi töllem az mikor el ment egi puzta hazba(n) ment szabad volt ő azzal a' mint elt; gianakodom eróss gianuwal hogi nem tisztan elt [Szjk 70—1. — *Ti. a papi szék előtt panasztevő férjett].

Ha. 1615: gianoual [UszLt IX/75.1 fej.]. 1656: gianora [Iklód KK; Thor. X/20 Torozkay László özvegye árva Toldalagy Susanna lev.]. 1745: gyano [Szásznifres SzD; Ks Nisztör Inon (20) jé vall.]. 1752: gjanoval [Abrudbánya; Ks]. 1756 k.:

gjanujak [Abrudbánya; Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

gyanúképpen ca bänuialä; aus Verdacht. 1729: Csak gjanukeppen szollott volna az I. az A becstelenségére [Dés; Jk]. 1774: a Majorság el lopatása dolgáról én gyanu képen azt mondam hogj az el lopatott Majorságot Marton Takáts, Sztán Takátsal lopták el, es azt a Tott Szakátsnál fogtak Consumalni [Oprakercsesora F; TL. Iuon Donya (46) jb vall.].

gyanúperrel. Csak e szólásban; numai in această construcție; nur in dieser Redewendung: *él a ~ gyanakodik/gyanakszik vmire/vmivel kapcsolatban; a bänui ceva, avea bänuiei in legäturä cu ceva; Argwohn hegen, argwöhnen.* 1757: Hadnagy Uram is élvén a' gyanú perrel ... azért jött el ..., tsak hamar eszre vette Hadnagy Uram hogy oda vagyon a' pénz [Somlyó Sz; Mk IX Vall. 190]. 1786: én magam is kérdezvén a' nevezett Szolgáltótól, hogy honnét hordja a' Lisztet (: élvén a gyanu-perrel hogy nem másunna, hanem Linczegné Aszonyomtól kellett hordani;) [Kv; KLev.].

A máig egyetlen szólásunkban megőrződött gyakori szó a régiségben az olyan nagyon gyakori perekre vonatkozott amelyeket merő gyanú alapján indítottak meg [L. erre bővebben: Nyr XCI, 476–9, SzE 23–9]. Kevésbé valószínű O. Nagynak az a Kertész Manó magyarázatán alapuló vélekedése, amely a középkori pereskedés gyanús bírálhoz kapcsolja, köti a szólás keletkezését [L. Kertész: Nyr LXV, 191; O. Nagy 123–4].

gyanús 1. suspect; verdächtig. 1699: A'kik nap-pal vagy ettzakanak idejen gyanus helyen mulatná-nak hegedülnének vagy tavrinat (l) tartananak azokatis indifferenter meg fogják [Dés; Jk 277b]. 1745: (A női vádlottak) actu gonosz feslett erkölcsők(ne)k követésében nem deprehendáltak, de az gravis es gyanos circumstántiak irántok ugyan csak meg voltanak [Kv; TjK XVI/5.46]. 1746: a'detentus ... éjjeli három óra tájban látatott jární s kerten által hágni fegyveresen egy Aszszonyemberrel Edgyfitt (: ki is a'mint most importaltatik hitese felesége:) mely gyanos tselekedetivel méltó okot szolgáltatott maga meg fogattatására [Torda; TjK III. 67]. 1769: Mivel az országba Isten kegyelmességéből már a Pestis annyira meg szünt, hogy Háromszéken Bodok, és Marosszéken Kakasd nevű Falukon kívül több gyanus helyly nem találattik, Kegyesen meg engedte a Migos K. Gubernium, hogy ... a Soka-daimak fel szabadulnyanak [Uzsl III. 97a]. 1787: láttam gyanos életeteket [A.csernátón Hsz; HSzJP Ladislaus Cseh de Also Csernátón]. 1812: Gyanos vagy annyivalis inkább nyilván való paráznság ... gyanus időben gyanuson nem volt [Tarcsafva U; Pf].

Szk: ~ *sá teszi magát.* 1689: (A) Polgár mester ... látván az Görögnek beszédében való tétozását, és hogy az Arannyokat nem akarta elé adni, annál inkább gyanossá teszi magát [Nsz; KaLt Apor István ir. Simonffi Mihály lev.]. 1761: In figura

Judicy maga az Incta sem tagadgya hogy a katona mellé fektet, hanem egyeb Consequentiaikat tagad, de ugyantsak katonakkal valo Conversatio s a melléje fekvés oly gyanossa tette hogy a töb roszis praesumaltathatik felölle [Torda; TjK V. 41] * ~ *sá léttetetik* gyanússá válik. 1653: Urunk előtt gyanossa tetettetett volna ... ez gyanosagh allo Uramnal ... föl szabadulna [KJ].

2. gyanakodó, gyanakvó; bänuitor; argwöh-nisch, mißtrauisch. 1746: Ha az víz ut bomlik, vagy valamellyik félnek a más ellen gyanuja léjend, hogy neu az fel tett határok sz(e)r(é)nt dolgozza maga bányáját, a gyanus, vagy kárát praetendáló fél, a más félnek bányájában annak gazdai(na)k hirevel, az bánya torkán kettőt maga közüll szabadoson bé küldhessen [Torockó; Bosla]. 1770: Hogy irántam gyanos ne'légyen ezen Tkts nemes Vár(me)gjeis ... nemességemről szollo némely leveleimet ... bemutatam [SLt XLIII. 16 Maróthi István kérv.]. 1823–1830: Hessen–Kassel ... Nemigen termékeny tartomány, a lakosai sem igen gazdagok ... A nemzet hűség és becsület, hanem az idegenek iránt félelmes, gyanús [FogE 247].

3. gyanúsítható; care poate fi bänuit; jener, der verdächtigt werden kann. 1816: A'bé küldött két Rabok, mint el szökő szándékjokról nagyon gyanusok, négy napi Arestomban tartatások után késértessenek viszzá Sz Biro ökgyméhez [T; TLt 1215].

Szk: ~ *életű.* 1748: Az A. ökgime által exhibit Documentumok tellyesek ... Illéysfalvi Pap Vónkának sokszinű gonozsággival, melyek ötlet eleitől fogva gyanus életű Tolvajokkal társalkodo orv gazdaságot gyakorlo soros embernek importallják [BSz; Ks 27/XVIIa].

gyanúság 1. gyanú; bänuialä, suspiciune; Verdacht. 1640: Bizoniczia meg azt hogy cziai gianosagbol mondotta Jakocz Lórincznek az Ugorka elveszése felől az dolgott [Kovácsna Hsz; HSzJ ugorka al.]. 1670: Honnan valami gyanuság szarmaznék, az Aszony népek közüll senki házat ne(m) gyakorollya* [SzJk 110–1. – *Ti. a pap]. 1679: az Cziganyra valo gyanuságh valosagga lótt [Dés; Jk]. 1756: valakinek mi praetensioja vagyon ellene vagy lopas vagy gyanosaga gonosz cselekedeti mia [Kórispatak U; Pf].

Szk: a ~ *megvan nála.* 1585: Ember Janos vram vallia, Nem lattam mikor zwlte a'giermeket es ky Vette az perwataba, Tudom hogy igen zegezwe tartottak a'hazat, mert a'gianosagh megh volt nallom [Kv; TjK IV/1.453] * a ~ *vagyon vhire.* 1584: Piroksa Ember Antalné vallia ... Az gianosag ez Zabo Catora volt hogy Hersel Martonnet eo vesztette volna meg [Kv; i.h. 216]. 1592: 1489 Ez varos es a' templum megh Egetth az Gianosagh volt Mikola ferenczre [Kv; DiosyInd. 20] * ~ *a vagyon gyanakodik.* 1615: Baholczon* lako Olah Mate szeginy Jobbagwnk aggia értéswkre ... hogi ... egy Bene Istuan neuw ember szabad szekely, feleséget giermeket, ez okon hogy annak előtte egy nehany hettel, az haza

megh Eghwen, gianosaga volna hogy eo cziele-
kette, Arestalta volna [Uzslt IX. 75.1 fej. —
*Bohóc NK] *~a vagon (δ)red gyanakodik rá.
1568: az Kalara en nalla(m) lakik vala, es harm
sing vazon veze el hazamual fertal hean ... en
nekem bizon δ rea volt gianosagom, merth senky
egyeb hazamual ne(m) lakoth [Kv; Tjk III/1.199]
1573: Zas Balint azt vallia hogi ... veres Thamas
... ezt Mongia volt Desy Antal es Imre feleol ...
egy Ingem gatiamis vezet ely aztis vgian otth
keresem hwl az Borywt Meg talaltam, Mert Rea-
iok vagion gyanwsagom feleole [Kv; Tjk III/3.243].
1593: Nierges Mathe vallia ... Az piaczon talala
engemet Zekeres Matiasne, es kezde kerni enge-
met, zolnek vizhordo Tamasnak vagi felesegenek,
hogi eo ammi marhat el vezet volna, ha nallok
volna adnak meg, mert altalam fogna reaiok
volna gianosaga [Kv; Tjk V/1.323] *~a va-
gyon umiben gyanakodik a dologban/vmilyen tekin-
tetben. 1680: Miert kellett Nagy Andrasnak meg
hazasodni holot ne(m) Aszonyi allathoz valo
lehetet; eros gyanusagunk vago(n) ebben [Szjk
150] *~a vagon vkihez gyanakodik vkire. 1584:
Agota Varga Leorinczne vallia ... be Menek a'
Lakatosuehoz ... monda hogy Az Ey wdeo Ne(m)
kedwez senkinek, Ne(m) kellene eyel vigiaznod,
gianosagom volt hozza Azert mert Az eleottis
hallotta(m) hogy Bozorkannak montak, es semmy
tudoma(n)t Ne(m) teot rea [Kv; Tjk IV/1.264–5].
1681: egy nehany izben admonitusok voltak
mi(n)d ketten, hogy eg mashoz ne jarjanak Gyanu-
sagh leven nagy hozzajok [Dés; Jk]. 1724: (Mondom
a szolgálnak) te bizony kebeles vagy, δ panna
tagadta, de bizony gyanuságom van hozzá édes
Uraim [M.királyfva KK; BK. Tekés Házi Péterné
(25) nb vall.] *~ba esik hozzá gyanakodik. 1573:
Gaspar deak Azt vallia hogy ... Emlkezyk eo
neky gergel deak illen zowal hallotale vgmond
valamy zot az en feleségem feleol, Mond eo Myt
tagadok beune Byzon hogy hallotam valami deak
halt volna hazadnal hon Nem letedbe ... Mond
gergel deak Enis hallotta(m), byzon hogi gya-
nwsagba is essem hozza, Mert Immar egi Nemy
Ideotwl fogwa esmere(m) hogi Nem ollian zwel
vagon hozza(m) mynt Eleb [Kv; Tjk III/3.155].
1584: vgia(n) azonnapon del vta(n) hat igen nehe-
zen haytia a' paztor az eoregh boryath, Zanakodni
kezde Ania(m) raita es orwosolny Mondot ez
Catalin Azony, ... Az boriu mas nap el hala,
Bs minglarast nilua(n) valo gianosagban esenk
hogi tudomanios volna [Kv; Tjk IV/1.278] *
~fér hozzá. 1578: latorságokat, Paráznaságokat
és Kúrvalkodásokat ... sem egyszer, sem másszor
nem láttam, nem tudom, 's nemis hallottam.
kikhez még hogy gyanúság fért volna is nem gon-
dolhatom, mert mindenkor emberséges emberek-
(ne)k, tisztességbéli személyek(ne)k értem, és
tudom [Szentmiklós KK; BK. Farkas Juanna
cons. providi Vintilla Petre (32) vall.] *~férhet
hozzá. 1789: Meltán gyanúság férhetett Balog
Istvánhoz a Lud iránt [Dés; DLt] *~mehet
vkihez gyanú férhet vkihez. 1594: Mierthogi az
tanuk vallásokból semmi oli' bizonyos presump-

tiot, sort (l) nem elicialhatni, kibeol az Alpere-
sekhez valoba az gianosagh mehetne ... jural-
lion mindenik sola in sua p(er)sona, hogi eo nekiek
abba az factumba sem hírek sem tanachok nem
volt [Kv; Tjk V/1.454] * elveti a ~ot magáról
elhárítja magáról a gyanút. 1573: Anna nehai
Iacob Istwanne Azt vallia hogy ... hallotta
Illemmodon kezdy zydalmazny, Meg adom kés-
sentywdet fekete Bestie kwrwa or bestie kwrwa,
En Rea(m) gianakodol de Im a toromba vitet-
lek Meg lad vgi ely vete(m) rola(m) az ganwsagot
[Kv; Tjk III/3.158] * felszabadul a ~alól men-
tesül a gyanú alól. 1653: en szerzettem ki Ozdi
Uramtol azokat az aranjakat, kére nyavaljás
vagy két szoval declarálnám Ngd(na)k, hogy ez
gyanóság alol Urunknál, s Ngodnális fel szaba-
dulna eo kglme [Kv; CartTr II Casp. Veres
Marti past. eccl. orth.] * hirt ~ból indit gyanú
alapján hírllel vmit. 1806: Ki volt inditoja s
erősítője azon hírnek, hogy Kerekes Mária mellett
azon éjjel egy Szóts legény hált volna s azt mi-
tsoda gyanuságból s tapasztolásból indította?
[Dés; DLt 250/1808-hoz vk] * vkihez (a) ~ le-
hetne/volna. 1584: Hallottam vala hogy akihez
gianosag volna az bozorkansagbol a' laba Nioma-
ka kellene lepny es meg zolalna [Kv; Tjk IV/
1.126, 278]. 1592: azokat az zemelieket biro vram
hiuassa be az kikhez az gianosag lehetne [Kv;
Tan]k I/1.191] * vkire vagon a ~vkire vagon
(egész/minden/nagy) ~a gyanakodik vkire. 1582:
Magiari Nagy peter vallia ... Mikor ez Cassay
Azzony Niary Martonnak Atta volna leanyat,
Az vtan meg akarwan Masolni ez Cassay Azzony
az dolgot ... mikor eo zve keoltek volna Monda
Kutos Jacob hogy az veo legent, meg keoteot-
tek volna ... az keotes dologabol Az Annyara az
Cassay Azzonra volt minden gianosagh [Kv;
Tjk IV/1.108]. 1584: Lakatos B(ene)dek vallia
... Zemewel latta hogy az Ablakon vgy Ieot be
mint eg Arniek de Ne(m) esmerhetette ky volt,
hane(m) vgio(n) valoba volt gianosaga az vargane
Anniara [Kv; i.h. 277]. 1633: Kerdem kj vitte
oda az rekezt es az varsat, eök azt mo(n)dak hogy
ez eyell vettettek el egy latorral, de iol kj legjen
nem ismerhettek megh de minden gianosagok
Kis Janos Mesterre vago(n), mert az hidon futot
altal Zent Anna fele [Mv; MvLt 290.115b].
1645: az Beszerikajokbul ugjan alkalmas kart
valuan az mely Papiok akkor tayba(n) itt lakot
az Vejuel eggiutt arra vago(n) minde(n) erős
Gjanossagok [Kisbudak BN; BesztLt 20]. 1756:
Ezen embernek még néhai Atyára ... egész falus-
tol nagy gyanuságunk volt, hony ördögi Mes-
terséggel, boszorkánysággal elő gonosz ember let
volna [Vályebrád H; Ks 62.22]. 1792: azt felelé
az inctus Bakó Sámuel: úgy vagon, ked miá
vallottam a kárt, nem tagadom, mert kedre*
vagon egész gyanúságom [Árkos Hsz; RSzF
255–6. — *Ti. Péter Lászlóra, a háza felveret-
téséért] * vmire/vmihez/ vagon ~ a . 1568:
Megis vagion Mas gianosagomis vgian ezen aranya
tudny illik hogy vram apank Vachy Peter ... az
a sok rezes arannak addicioiat Nem gondolta es

Nem computalta Meg [Nsz; MKsz 1896. 355]. 1584: Anna Meray Eotueos Thamasne ... vallia, Az Aniamat egikor meg kene, mily kenes vtan nem Erze keonnebseget, hanem inkab giomranak es testenek dagadasat Mely betegsegbe ket Ezten-deigy fekwrt, es az Aniamnak lelky gondolat zerent nem vol (!) eglebre gianúsaga, hanem Azt monta hogy Ez Zabo Cato chielekedet valamy artalmast nekie [Kv; Tjk IV/1. 219–20]. 1629: mondotta, hogy oda Bakos Istuanekhoz vagy on az hazokhoz az gyanusagh az zab lopas dolgabol [Kv; Tjk 23]. 1696: Balintik Sigmendne Aszszon-jom meg értvén hogy Gjanuság vagjon ahoz az Rubinthoz ... [Mv; Bál. 85/].

2. gyanakodás; bännire; Argwohn. 1585: Zeoch Peter Megh chak gianosagaat sem ertettem Raz-ma(n) Palnak ez Ambrus Deakra, hane(m) teob-ekre gianakodot [Kv; Tjk IV/1. 460].

3. gyanúsítás; suspectare; Verdächtigung. 1607: az Actor lattatik hogy chyak gyanuwal felel Zabo Mathecho az Alpereshez ..., es az gyanu mellettis semmyt nem bizonyit, az Inctus penigh az eo Artatlansagat egy nehany bizonisagokkal az gyanusagh ellenis tamogattja [Kv; Tjk VI/1. 506].

Hn. 1584: gianosag [Kv; Tjk IV/1. 216, 278]. 1585: gianosagh [Kv; i.h. 453].

gyanúsán suspect; verdächtig. 1763: az I. Várasunkb(an) ... lattatott gyanuson conversa-lodni, es szemmel látott bizonyosagok szerint is paraznalkodni [Torda; Tjk V. 178]. 1812: Gyanos vagy annyivalis inkább nyilván valo paráznság ... gyanus időben gyanuson nem voltak [Tarcsafva U; Pf].

gyanúskodik gyanakodik; a bänni/suspecta; argwöhnen. 1785: Holmi lopások esvén a Faluba rája gyanuskodtak midőn ... Blága Nyisztor két ökre elveszet ... a' Falu ugy gyanuskodot hogy az Szolgais reszes volna az ökör el veszésében [M.zsombor K; EMLt].

gyanú-színnel gyanakvasképpen; drept/ca bänni-alá; aus Verdacht, vermutlich. 1783: Ez előtt mintegy két esztendőkkal el veszet egy Fejszénk az Udvarunkrol, s mind Nanya Makavéjra gya-nakadtam, mind magam mind néhai Férjem, s kértük is gyano színnel a Fejszénket Nanya Ma-kevejtől; de tagadták hogy nem tselekedték [Faragó K; GyL. Szabo Martinyika (35) vall.].

gyapjas 1. línos; wollig. 1627; Kamora ... Juh bőrtizen hat nr. 16, harma giapias [Nagyal-más K; CsákyO I/2. 672 a vár lelt.]. 1679: Csavalatlan fekete, Gyapias Juh bőr nro 28| moly vesztegette, Czavalatlan gyapjas feje Juh bőr nro 3 [Uzdizt Péter K; TL. Bajomi János inv. 62, 83]. 1687: Adott el az biro Brassob(an) gyapjos baranyos juhat nő 51 [Bucsum F; MvRK]. 1706: Szürke elegyes juh bőr ki gyapias ki gyap-iatlan no 50 [Görgény MT; Born. G. VII. 4]. 1834: A Farkas ett meg 6 Gyapjas Bárányt [Hos-zászászó KK; Born. F. Ia].

2. gyapjúárús; vinzător de lână; Wolle ver-kaufend. 1752: Az gjapjas szászszal is beszél-lettém és az Kolosvári mindszent napi sokada-lomra ... küld kompiát* és karabolyt (!) [Wlt Vesselőnyi István feleségéhez. — *Értsd: szkum-piát].

3. bolyhos; flocos, scámos; flauschig, rauh. XVIII. sz. eleje: Vagyon égy jo gyapjas Cserge [Kv; LLt Fasc. 71].

gyapjatlán fără lână; wollenlos. 1706: Szürke elegyes juh bőr ki gyapias ki gyapjatlán no 50 [Görgény MT; Born. G. VII. 4].

gyapjú fn 1. lână; Wolle. 1569: Engedyen a Jo azzony egy Mertek gyapiat penzemert es hozzon Merteket es ki adom aztann [Kv; Tjk III/1. 164a]. 1592: Gyapiw az mi volt az haz zwksege Saaknak (!) dizno paztornak chyondoraira hali-nalara es az mire zwksig depútaltuk [Kv; Szám. 6/XV. 77]. 1647: Saknak valo Giapjura gombo-lyekokban attanak ki szőni Tomnatokra* (!) nro (?) Gombolyegot Nro 62 [Marosillye H; Vlt 55/5415. — *H]. 1652: Egy Szőrből vagy gyapiuból szőtt szőnyegis az praedikalo szekén [Borzás Sz; SzVjk 48]. 1676: Juh bőr Gyapjustol nro 1 ... Nyiredék Gyapju Libr. nro 6 [Porumbák F; UtI]. 1682: Safar Mihály ura(m) ... hozott gondviselem ala tizen egy számu lovakat, mely-lyek közzül haromnak vagyo(n) Pokrocza, kettei Giapiuból valo, S edjük Szőr Török pokroc [Görgény MT; UtI]. XVIII. sz. eleje: az Keres-keő Embertől Japjut (!) veszűk (így!) [Kv; PosztCart.] 1732: A Jobbágj-Aszszonyok kivált-keppen a' Magyar Monostoriak* akar gjapiat akár kendert küldötenek fonní kvvár számára, ki ki maga részín bé fonní tartozik, tartozott eddig is [Told. II, 67. — *Előbb befón 2. al. az évszám sajtóhibával. a' M.gyerőmonostorról (K) valók]. 1752: Egy veres, kék és feje gyap-juból Szőtt festékes [Erősd Hsz; SVjk]. 1789: Rendeltem a' Magazinumhoz Zsögödből* 5 Asz-szony embert ... kik a' Gyapiat a Mátrászokba ujra tepjék és meg igazgassák [Csákszereda; UzlXIII. 97. — *Ma Csákszereda egyik város-része]. 1808: Gyapja öltetizire és pénz lábbelire is adatotott [Szászkered K; LLt Erszény Joun (60) vall.]. 1829: Groff Bethlen Imréné, ő Exja. adott ... 22 font gyapiat [Kv; BLt Kv-i dolog-ház nyomt. szám.] [A 828 béli két kirlányokrol gyapiat [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. 1840: Görgény ... Gyalagassai ... Gyapiat mostak [Görgény MT; i.h. G. XXIVb]. 1850: egy darab gyapiuval töltött cseléd mátráz [Algyógy H; i.h. F. II]. — L. még MGtSz VI, 184.

Szak: ~fésűlmi. 1748: Gyapiu fesűlmi való fűsű egy pár [Ks 28. 5. 8.]. * ~szedni. 1777: Egy ide valo ember ... Gyapiu szedni ment velle* [Kócs SzD; KS Bájes Vaszilie (40) zs vall. — *Ti. a lóval] * ~venni. 1574: Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hogi ... egykor hazabol ky Ment volt vydekbe glapwy venny [Kv; Tjk III/3. 362b] * dabrocán ~. 1688: Egy Mása Dobro(n)csa(n) stüveg-

nek valo Gyapjuto f — 75 Egy Mása Nikápoli Gyapjuto f — //50| Egy Mása Dobrogsáni poszto Gyapjuto f — //75 ... Egy Mása aláb volo Gyapjuto f //40 [MvRK Vect. 21, 25] Egy Mása Dabrocsa(n) süvegnek valo Gyapjuto f — //75 ... Egy Mása szürnek valo Gyapjuto f — //40 [BfR Törösvári és tömösi vectigal] * *nikápoli* ~. 1688: Egy Mása Nikápoli poszto Gyapjuto f — //50 Egy Mása Dobrogsáni poszto Gyapjuto f — //75 ... Egy Mása aláb volo Gyapjuto f — //40 [i.h. 25]. — L. még a *dobrocsán* ~ szk és a *dobrocsáni* címszó al.

2. lenyírt juhgyapjú (egy darabban); líná de oale tunsá (intr-o bucată); geschorene Wolle (in einem Stück). 1587: Az Tawaly es az en Idembely Gyapjatt ky teott Bozsesszegel 6 zazatt Atta wolt el Zabo Lenart vram Zazath f 2 d 50 [Kv; Szám 3/XXXIV. 28] [Esmeg attam el 115 Japiút ... f 3 d 45 [Kv; i.h. 3/XXVI. 9 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1588: Attam el Japiütt kerulbe 41 ... f 1 d 64. Maradot Restantiara Japiú az Taťaljalwaj egietembe 300 [Kv; i.h. 4/V. 7 Gr. Veber sp. kezével]. 1590: Azon kynól Az my Gyapiú volt Attam Az 2 Johazoknak 14 giapiut Rúhazatyara (így!) [Kv; i.h. 4/XVII. 6]. 1600: el wittek ... Tizenhatt eoregh lakatokat, gyapiukat eőreőget. 50. Barany gyapiutis 50 [Uszt 15/23-4]. 1619: Gwtteő peter feyet keőte Beczj Imreh Vramnak ket rendbelj latorsagaert giapiaknak es kosoknak lopasaertj Gwtteo peter giapiat lopott uolt az Beczj Imreh Vduaraban [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1654: Ezen Gyapiak(na)k Exjtussa ... szabados Janosnak kett Karuly fiakert nro 4 [Egeres K; Ks 70 Szám. 51]. 1679: mosot fejer juh gyapja nro 9 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. 1734: Vagjon az Tisztarto ház végeben) egj éles kamara melybenis találtatott ... Fejer őreg juh gyapja no 32 Szurke no 14 Tavalyi fekete bárány gyapja no 9. [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Parkas inv.]. 1774: A Sz Mártoni Vintzellernekis hasanlo képpen 7. Gyapjat Szoktak adni egyebet nem [Mocs K; KS Conscr. 71]. 1828: fogadtam meg beresnek Budatelky* Gyermán Vonyisziát ... ígyírtem ... egy Glugát Hét Gyapjat [K; Born. F. Ie. — *Budatelkéről (K) való]. 1856: Bosla Ferencz, Zsakó István ... Urak, meg fogadák pakulárjoknak Bedeliő* Duma Vasziát ... kővetkező fizetéssel lben Pénz: 100 ~ egy száz rít válto. 2or Két gyapju [Torockó; Bosla. Szász Mózes jegyző kezével. — *Bedeliőn (AF) lakó]. 3. szőr; pár; Haar. 1749: kecskekis leuen az Juhok között azokról nem Nyrrhetni Giapiat. Nemelinek penigh elis hullot az Gapia [Kv; Szám. 26/VI. 480]. 1811: ez a' bunda kelőlől hibás volt, mert a' hátában lévő bőr meg pallott és a' gyapja nagyon hullott [DLt 414 nyomt. kl].

4. *erdő(nek) gyapja* az erdő faanyaga/készlete; materialul lemnos/cantitatea de lemne din pădure; Holzmenge in einem Wald. 1843: ki mentünk az ... veszszos 's némely helyeken Bokros Erdőnek gyapja igazán léyendő meg betsüllésére [Náz-

nánfva MT; L/Lt] meg vásárolták ő nagyságától ... azon darab erdejének mostani gyapját fáját [Kakasd MT; EHA]. 1846: Ezen vesszős erdő gyapja betsültetett 14 Rf 40 Kr[bokros és tővises erdő gyapja betsültetett 5 Rf]Makkos éle' verőfénye homlokában lévő azon erdő gyapját, mi betsültetett 110 Rf [Kál MT; Pf]. 1853: a Kebeleiek* Szobeli kérelemmel folyamodtak, hogy a' Mlgos Ur ígérete szerént jelelném ki az eladandó Erdő gyapját 's árrát mondanám meg ... hogy az Ünnepre vághatnának magoknak fát [Mv; SzE 301 Soós József Újfalvi Sándorhoz. — *MT]. 1869: Az egész Fickő erdő őszves gyapjáért, 12 év alatt levágandolag 40 000 frt. kész pénzt ígért [Magyaró MT; MNy XL, 374]. 1874: mi ... Ny: Karátsonfalvi Nagy Mihály és H: Bodoni Deméán János megvásároltunk ... Hints Miklós urtól egy darab erdőnek gyapját a H. Bodoni határon [Mv.; TSb 9]. — L. még *erdő* 3 al.

E jel-re I. MNy XL, 374; Gunda: MNy XLIII, 54; Miksey: MNy LI, 312-8; SzE 299-302.

?◇ Hn. 1641: egj facza szanto feőld az Giapiuban zalagban [Nagyszeg Sz; GyK X. 30. 8]. 1714: Felső Gyapjaban (r) [Középlak K; KHn 294]. 1724: Az Also Gyapjuja előtt egy darab török buza föld [uo.; JHb VI/3]. 1755: Also Gyapja n.h.-ben (k). Az alsó gyapjáb(an) (k) [uo.; KHn 296]. 1761-1762: A Felső Gyapjaban [uo.; KHn 297]. 1768: A' Ket Gyapjájá között (k) [uo.; KHn 298].

gyapjú mn. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *nagy* ~ kb. bő/nagy faanyagú/készletű; cu material lemnos bogat; reich an Holz. 1808: ha ... elegendőképpen megbizonyíttatnak, hogy most több épületek, vagy ha nem többek is, de jobbakk, több, és hasznosabb vetések; ugy nagyobb gyapju erdők vagynak, mint a' millyenek, és mennyik ... N: g: Csáki Gáborlort lett el-foglaláskor ezen Jozságokban voltak, disinteressatus ahöz értő betsűsők által megbetsültetvén ki-fizettessenek [Mezőrűcs MT; IB. Városlalvi Szolga Mihály kezével].

gyapjú-asztalfedél gyajúasztalterítő; faťa de masă din líná; wollene Tischdecke. 1770: Egy gajpu Asztal födel [Usz; Pf].

gyapjúbabó gyapjűguba; bobou/sarică de líná; (lang) wolliger Flausch. 1845: Dregusch Hilla ... viselt fejer báránybőr sapkát, gyapju bobót, szőrös bőr mellényt, fejer gyapju nadrágot 's bocskort [DLt 739 nyomt. kl].

gyapjúcserge gyapjűpokrócfajta; cergă de líná; wolliger Kotzen, 1708: Egj viseltes fejer gajpu cserge [HSzj cserge al.].

gyapjúfestékes gyapjűszőnyeg; covor de líná; wollener Teppich. 1653: Vagion Egj falra valo uy Giapju festekes, Vagion Egj uy asztal felől szédet festekes [Ilencfva MT; DLv. IIB. 12

nemes Szeles Mihály árvája, Szeles István javainak inv.].

gyapjúfűtésű pieptene pentru lină, darac; Wollkamm. 1829: Husz pár gyapju Fűsűre, és Táblákra 66 Rf 43 xr [Kv; BLt. — A kv-i dolgozókhoz szám.]. 1842: Három pár gyapju fűsűk [Majos MT; Told. 35].

gyapjúfűtésűlő-szék scaun pentru pieptene de lină, pentru darac; Stuhl für Wollkammen. 1788: Egy Gyapju fűsűlő Szék ... Más ehez hasonló gyapju fűsűlő Szék [Mv; TSb 47].

gyapjúfonal fire de lină; Wollgarn/faden. 1659: Egy Hehely ... Giapiu fonal [Kv; RDL I. 143]. 1679: Gyapju fonal egi gombolyaghal nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 59]. 1714: az csávált juh bőrkötő küldöttem fejért 27 feketét 12 ... gyapjúfonalat fejr (1) 19 gombolyagb(an) [Ocsesztve AF; Ks 96. Szegedi János lev.]. 1744: fejr Szőr gyapju fonal 8 gombolyék [Szentdemeter U; LLt 67]. 1756: Egi Sákban gyapju fonal Gombolyogb(an) fejr 10 fekete 8 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lett.]. 1760: a' gyapju fonalat meg szőtette s meg is ványoltatta [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. 1807: Fejr gombolyogba Maradt gyapju fonal [Körtvélyfája MT; LLt].

gyapjúgombolya gyapjúgombolyag/gombolyag; ghem de lină; Wollknäuel. 1660: Harmincz fonal gombolya Hat giapiu gombolya [Lázárfa Cs; LLt 117].

gyapjúgombolyég ghem de lină; Wollknäuel. 1814: valami gyapjú gomboyékokat tölle el vitt [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38].

gyapjúgombolya gyapjúgombolyag; ghem de lină; Wollknäuel. 1755: Fekete nagy gomoja gyapju 18 ... Fejr gyapju gomoja 5 [Ludes H; BK sub nro 1020. Naláci conscr.]. 1763: A Kamráb(an) 2 gyapjú gomolya vagon [Sámsond MT; Berz. 14. XIX. 23].

gyapjúlepedő ceársaf de lină; wollenes Laken. 1595: Afflett* volt ket gyapiú lepedeós, melyekbe az elézeri Vendelt takartak volt [Uszt 10. 14. — *Ti. a kocsi felett]. 1604: Valamit megh nem adott* az marhakban megh tartozik adni, de egi fodor ighler szokniat, egy giapiú lepedeót adott megh ben(n)e, az teobbyuel ados [i.h. 18/35. — *Ti. az alperes].

gyapjúmosó kosár coş pentru spălarea línii; Korb zum Wollwaschen. 1829: Két gyapju moso kosáért 2 Rf 2xr [Kv; BLt. — A kv-i dolgozókhoz nyomt. szám.].

gyapjúnadrág táj (gyapjú)harisnya; cioareci de lină; (wollene) Strumpfhose. 1845: Dregusch Hilla ... viselt fejr báránybőr sapkát, gyapju bobót, szőrös bőr mellényt, fejr gyapju nadrágot 's bocskort [DLt 739. nyomt. kl].

gyapjúnem gyapjúnemű; lucruri din lină; Wollarten. 1838: Vaszon és Gyapju nemek. Két vaszon jó s egy lengeték abraszok ... 22 fejr Kirlán ... 11. fekete Kirlán gyapjak [M.bogáta SzD; Bet 2].

gyapjúnyíró olló foarfecă de tuns lină; Schafschere. 1744: gyapju nyíró Czigány olló [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

gyapjúnyűst ife din lină; Wollschaff. 1849: Ót pár gyapju nyűst [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

gyapjúportéka gyapjúholmi; lucruri de lină; Wollzeug. 1825: A' Gyapjuval öszve elegyített Batist a' Gyapju Portékák közé számláltatván ide nem értetődik [Kv; INyR 8754 nyomt.].

gyapjúposztó postav de lină; Wolltuch. 1602: hat twareot giapiu pozto ... negj twareot uaszon [Uszt 19/53].

gyapjúsál fire de lină; Wollfaser. 1788: Kender csepű égy tsomo. Gyapju Szál égy tsomo [Mv; TSb 47].

gyapjúsövet stofă de lină; Wollstoff. 1839: Galliciából elszökött 'Sidó Mendel Schor ... az urberrokkját (1) vagy is a kaftánját egy fekete gyapju szövétből készült övvel kötötte meg [DLt 162 nyomt. kl].

gyapjувálasztás desfacere de lină, alegerea línii; Wollwahl. XVIII. sz. eleje: Legyeneknek pedig fizetése legyen egy uég szövöstol huszon negy pénz, egy font apro fűseléstol három pénz, egy font szakasztastol két pénz, az japju választástol egy napra tíz pénz, egy Vég drückzeléstol tizen öt pénz [Kv; PosztCART.].

gyapot 1. bumbac; Baumwolle. 1588: Egy gyapottal bellet Sahos Abrosz [Kv; KvLt Inv. I/2. 18]. 1599: Nylas Mathene Sophya azzony ... vall(ja) ... Egy papplan keozepjwelis ados valamgy gyapottal eggyeott [Kv; Tjk VI/1. 356]. 1620: Egi vech keözeph fele patiolattul giapottul f — /16 [KvLt II. 69 Vectr 10]. 1682/1687: Attam kett len uaszon Uy lepedött, eggik giapottal, az masik len Cernaual öltött [Fog., Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1688: Egy Mása vagy Kantár gyapottal f 1/90 [MvRK Vect. 21]. 1721: Harvatos(!) halo mente lészen és gjapattal vagy annelkül [Nsz; Ks 96. Bornemisza Imre lev.]. 1767: Nénem-aszonynak gjapattat vettem volna, de bizony szépet nem kaptam [Ks Adamus Szt. miklosi Nsz-ből lev.]. 1768: gyapattal Töltött. Gyapattal Töltet [Szárhely Cs; LLt Fasc. 109]. 1777: Udvari szolgatba gyapotot fontam [Bözödűfalu U; Pf]. 1781: (Az órát) egy kerek skatulyaban gyapot köze jól be csinálva Pecsét alatt küldöm [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1817: Égy Csomotska gyapott [Mv; MvLev.]. 1837: Görgényben volt egy Boltos,

a' ki Kovákkal, Pipákkal — Gyapattal Fejtővel ... kereskedett [M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 1315].

Szk: *fésületlen* ~. 1723: egy kis fésületlen gyapott [Koronka MT; Told. 29/2] * *fésült* ~ 1805: a Mlgo Groffne ő Nagysága ... Járából vitt el két Font fesült Gyabatott (!) Harasztosra* hozot egy vég gyotsat [Kv; BLt 12 — *TA].

2. gyertyabél-gyapot, gyapot gyertyabél; fítil de luminare din bumbac; Kerzendocht aus Baumwolle. 1592: vettem Czizeh Gergynetől fadyw gyoryat (!) f 9 ... Hozú Janos vramtol vetem vrúnk zamarah gyortyanok wyazot f 2 d 20. Chynady Tamasnetol vettem gyopotot hozaya p(ro) f — d 50 [Kv; Szám. 5/XIX. 334]. 1594: Egi kalacz viazath veres pal hozoth f 1/50 Gertia Belnek valo Giapothoth vetem f—/25 [Kv; i.h. 6/IX. 18]. 1695: Kgl urunk eő Naga Bécsben indulása alkal(máva)l ... három sárga bőrért gyertya bél(ne)k valo egy gyapotért, egy kilimért hét sing vászonért, és turbára valo két Lakatért ... f 12/64. [Ebesfva; Ut].

3. gyapotfonal; fire de bumbac; Baumwollgarn. **Szk:** *ánglus* ~. 1807/1818: 1. Matring Anglus Gyapott [Mv; Told.]. 1808: 7 matring anglus gyapat [uo; i.h. 23]. 1839: 15 Ánglus varro töő ... Ánglus gyapott [Körtvélyfája MT; LLt]. 1849: Kötöt Paplany fejer és Rosaszín Gyapotbol 1 [Széplak KK; SLt 17] * ? *makkó* ' ? ' 1856: 4 matring makko gyapot [Kv; KCsl 11].

4. gyapotkelme; material de bumbac; Baumwollstoff. 1601: Négy elő Ruhák. Melyből egy Materia, egy Lengyots és kettő Gyapott [Bölon Hsz; HSzJP].

Szk: ~ *venni*. 1845: Gyapat venni 7 ft [Dés; Kv; NJ 27] * *ánglus* ~. 1892: Anglus gyapat kézre és térdre valo maradt volt 11 par [Kv; BLt 12. — A kv-i dolgozóház szám.].

Ha. 1817: gyapatt [Mv.; MvLev. 2]. 1820: a' ggyapattya [Mv. i.h.].

gyapotabrosz față de masă din bumbac; baumwollene Tischdecke. 1699: az Ur Asztalara valo szőnyegek Abroszok Keszkenők ... Egy négy Szélben levő bors-formara Szütt gyapott abrosz [Kv; KvRLt X. A. 43b]. 1728: Egi Gyapott abrosz a közepe köteses [Sepsibesenő Hsz; SVJk]. 1749: ada ... Barta Annis-is egy gyapott reczés Abroszt lengeteget [Nagyborosnyó Hsz; i.h.]. [Az Uzoni* Ekla is ada egy gyapott reczes és rojtos abroszt [Szentiván Hsz; i.h. — *Hsz]. — L. még *gyapotrojt* al.

gyapot-alsóíng cămașă de bumbac; baumwollenes Unterhemd. 1798: 1 gyapott also Ing [Kv; Pk 5].

gyapotas l. gyapotos

gyapotasztalkeskenőcske șervețel de bumbac; baumwollenes Tischdeckchen. 1789: gyapot Asztal keskenőtske [Abásfva U; EMLt].

gyapotesőfonal fire de bumbac pe mosor; baumwollenes Spulengarn. 1829/1830: 198 font Len és Kenderfonalak — ugyan a' féle gomolyák, és Csök, — viszont gyapott Cső fonalak [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. 196/1830].

gyapotfersing gyapotszoknya-fajta; un fel de fustă din lână; baumwollene Rockart. 1789: Egi Kék gjapott Fersing [Kv; Pk 6]. 1829: Gyapot fersing maradt ... 3 Darab ... 20 Rf [Kv; BLt 12 A kv-i dolgozóház szám.]. 1843: gyapot fersing hurkolással [Dés; DLt 1300].

Szk: *segesvári* ~. 1831: Egy Fejér gyólt fersing Egy Segesvári veres Csikos fersing [Körtvélyfája MT; LLt. — Katona Nyikuláj jb házában].

gyapotfésű pieptene pentru bumbac; Baumwollkamm. 1738: Egy pár gyapatt fűsű [LLt 152]. 1824: Egy pár gyapatt fűsű [Fugad AF; HG. Mara lev.]. 1825: Egy pár gyapot fűsű [Szentdemeter U; Told. 41]. 1848: Gyapott fűsű a ládába 1 [Szászkerked K; LLt].

gyapotfésülő pentru pieptenat bumbac; zum Baumwollkämmen dienend. 1823—1830: A fésülő masina mint egy malomgerendely olyan. Gyapotfésülő, bőrbé szürkált tűkkel, mint az ittvaló közönséges fésű ... A masinát nagy keréknél fogva a víz hajtja [FogE 246—7].

Szk: ~ *fésű*. 1730: Egy par gyapot fésülő fésű [Körispatak U; Pf]. 1748: Gyapot fűsűlő fésű egi Pár Nro 1 [Nagyida K; Told. 11/95]. 1770: gyapot fésűlő fésű [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. [Egy par gjapot fésülő fésű [Usz; Pf]. 1791: Gyapott fűsülő fűsű Pár [Nagyercse MT; Told. 19].

gyapotfonal fire de bumbac; Baumwollgarn. 1593: 7 die augusti ... weztetek oda egy wi abroszat mind gyapot fonalbol Czinaltatott mellet weot gazdam azoni f 2 [Kv; Szám. 5/XXI. 68]. 1595: vöttem ... gyorttya Beelnek 1/2 pfont gyapot fonalat p(ro) d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 214 if]. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: Hoggia Andras ... sok weres es feier gyapot fonalat, egyeb aprolek marhatis hatalmasul witt el [UszT 15. 201 „Honest a mulier Martha, cons. Agilis Georgy Zeöleös, libertini Zombatfaluiens(is)” vall.]. 1636: Gyapot fonalbul keoteot fwkeoteok vagio(n) Eöt bokor [Kv; RDL I. 109]. 1676: Egy Gyapott vászon Gyapot fonallal varrot lepedő [Gyf; JHb. XXXI/2]. 1748: Gyapot fonal egi gomboljatska [Nagyida K; Told. 11. 95]. 1756: kivett ... Régi állott gyapott és kender fonalokat [Mv; TSb 21]. 1772: Három font vékony patyolatnak valo Gyapot fonál [Altörja Hsz; HSzJP]. 1796: gyertyabélnek gyapot fonal 36xr [Déva; Ks 95]. 1817: 4 fa orso gyapatt fonallal xr 35 [Mv; MvLev. Öz. Szántó Simonffi Joseffné hagy].

gyapotfonal-abrosz față de masă din bumbac; baumwollenes Tischtuch. 1633: veres rosas len

szal Abrosz — — f. 1 d — Egy veres rosas varrott gjapot fonal Abrosz — — f. 1 d. 25. [Kv; RDL I. 103].

gyapotfonalas gyapotfonallal szőtt; jesut cu fire de bumbac; mit Baumwollgarn gewebt. 1637/1639: Csajnalatlan veres gjapot fonalas szarusos vy derekalj csup ... d 80 [Kv; RDL I. 111].

gyapotfonás torsul bumbaculni; Spinnen der Baumwolle. 1801: Árgyé Eva ... Gyapott fonast igirt Conventiojáb(an) azon udvarnak [Erdősztgyörgy MT; WH. Hoszszu Káló (60) cigányvajda vall.].

gyapotfonó-kaláka clacă pentru tors bumbac; gemeinsam verrichtetes Baumwollspinnen. 1806: a Kiss Aszony az Aszonynak akarattya ellen Gyapot fono kalákát akarván csinálni ... kezdődött az egyenetlenség [Szentlélek Hsz; HSz]P „Gyalog katona Bartalis Mihályné Pászka Anna” (24) vall.].

gyapotfonó-kerék gyapotfonó rokka; furcă cu roată pentru tors bumbac; Baumwollspinnrad. 1736: Gyapott fonó kerékhez tartozó nagyobb kissébb vas orso 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101]. 1744: Edgy gyapott fonó kerék nro 3 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1762: (Bormezei Judit) hozot ... héhelt 3mat gerebent kett part ... gyapot fono kerekét kettőt [Oltszem Hsz; Mk RN. IX, 169]. 1778: Gyapott fonó kerék roz [Csapó KK; Berz. 4 Fasc. 8 C. 18]. 1787: Egy romlott gyapat fono kerék [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 12]. 1813: Gyapot fono kerék [Alpestes H; Told. 18]. 1827: Egy gyapot fono kerék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1831: 1 gyapatt fono kerék [Mv; MvLev.].

gyapot-fuszekli gyapotharisnya; ciorapi de lână baumwollener Strumpf. 1829: Gyapot Fuszékli 23 pár 26 Rf. 15 xr. Czérna Fuszékli 27 pár 33 Rf. 45 xr. Szór Fuszékli 1 pár 1 Rf. 15 xr [Kv; BLt 12. — A kv-i dolgozókhoz szám.].

gyapotgomolya gyapotgombolyag; ghem de bumbac; Baumwollknäuel. 1829/1830: 15 font gyapott, és kender gomolyák [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Köz. ir. 196/1830].

gyapotgyertyabél fitil de luminare din bumbac; baumwollener Kerzendocht. 1685 e.: gyapot gyertya bél Nro 46 [Borberek AF; MvRK Urb. 3–4].

gyapotgyolcs pinză fină/giulgiu de bumbac; baumwollene Leinwand. 1587: Veottem Egy Ingh valra valo gyapoth gyoltyott(!) d. 28 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 21]. 1627: dirib darab gjapott gjolcz estimatu(m) ad f. 3 [Kv; RDL I. 134]. 1684: Száva Görögült 2. Vég Gyapot Gyocot f 4/ [UtI]. 1728: Abrosz három. edgyik gjapot gjólts a két vége likatos [Illyefva Hsz; SVJk]. 1757: egy vég gjapot gjolcs [Jobbágyva MT;

Bál. 71]. 1789: Gyapatt gyólts két végén Totos Csipkés* [Bölön Hsz; Palotay 18. — *Ti. kendő]. 1803: gyapot gyoltsból valo széles ... kendő [Harangláb KK; i.h. 21]. 1849: Hat férfi Ing gyapot gyoltsból ... Két lábra valo gyapot gyoltsból [Dés; DLt]. 1851: Édes Titi Néné az Gyapot Gyoltsot küldem ... az Csipkét máskor el küldem [Kv; Pk 7]. — L. még Palotay 19, 20.

Szk:~ abrosz. 1789: Három Szélly két rendbéli kötessel egyb(en) foglalt két végén Tótt Csipkés gyapott gyólts Abrosz [Bölön Hsz; Palotay 18]. 1803: gyapot gyolts két széljéből a' közepin ugy nevezetett bolha szőkés varrással egyben foglalt ... Abrosz [Dombó KK; UnVJk 56]. 1842: Egy gyapot gyolts Abrosz, fejér, retzével csipkeze Készítette M. Kabos Ferentz és Felesége Gáborfi Klára 1797 e. [M. nádas K; RÁk 93] * ~ fersing. 1793: két gyapat gyolts fersing [Mv; KCsl 5]. 1798: egj kek gjapott gjolts Fersing 1 Hf [Kv; KvLt Rázmány Hedviga hagy.]. 1818: Egy gyapott gyolts Fersing [Mv; MvLev.]. 1821: Egy kek gyapot gyolts Fersing [Kv; Pk 5] * ~ galya. 1801: egy Gyapot Gyolts Nimet Gagy Atzél Tsattyával [Vargyas U; CsS] * ~ kendő. 1789: Házi gyapot gyolts kendő ... edgyik végén keskeny Tót tsipke, és fellyebb mind a két végein két ujni szélességű Tot kötés [Laborfva és Szentiván Hsz; Palotay 19]. 1803: Gyapott gyolts 's a' két végén egy ujni Toth tsipkével ékesített kendő [Désfva KK; i.h. 21] * ~ keszkenő. 1711/1770k: egy viseltes ritkás Gyapott Gyolcs Keszkenő [A.ilosva SzD; SzConscr.] * ~ lábravaló. 1629: Egy gjapott gjolcz niseit lábra ualo ér tt. f. — d 50 [Kv; RDL I. 143] * ~ lepedőcske. 1706: Két készítettlen uj gyapot gjolcs lepedőcske [LLt Fasc. 146] * ~ vánkoshéj 1622: Egj vj gjapot gjolch uankos hej ueres seliem zel raita f l. [Kv; RDL I. 119] * ~ vigan. 1804: egy vékon gyapat gyolts vigan ... egy Szalmaszin Tofota vigan (!) [Koronka MT; Told. 19]. — A szk utótagja a viganó alakváltozata.

gyapot hajfonó panglică din bumbac de legat pârul; Haarbändchen/schnur aus Baumwolle. 1615: Eött (?) keöttes gjapot haj fonnok sargak [Kv; RDL I. 97]. 1648: Fogattam egy szolgat omboszi Catat ... szegődsege így következik Egy barasay poszto szokniat ... egy japot (!) hay fonot, egy házi vaszon ingy (!) vallat, egy bartfay jolts (!) elo ruhat [Kv; ACJk 61a].

gyapot hálósapka scufie de noapte din bumbac; baumwollene Schlafmütze. 1829: Gyapot háló Sapka 15 Darab 17 Rf 30xr [Kv; BLt 12. — A kv-i dolgozókhoz szám.].

gyapot hálósüveg gyapot hálósapka; scufie de noapte din bumbac; baumwollene Schlafmütze. 1790: Egy viseltes gyapott Háló süveg [Mv; MvLev. Poka Katalin hagy. 4].

gyapoting cămașă de bumbac; baumwollenes Hemd. 1694: Egy also gyapot Ingh allyostol valora

den. 84. Egy Ingh fel gyapot valora den. 60. Egy ferfi gyapot Ingh valora den. 60. [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1807: Ferentz Mihály ... adott ... Furus Jánosné kezességére Leopoldnének hét forintot költsen egy ing Interestre [Frákos U; Falujk 21]. 1811: vittének el ... Egy gyapot inget ... 90 sing gyapatt vásznat [DLt 629. nyomt. kl].

Szk: *oldhos* ~. 1811: vittének el ... Egy nagy oláhos gyapot inget [i.h.; ua.].

gyapotkapea obialá de bumbac; baumwollener Fußappen. 1756: Ujj Gyapott kaptza 1 [Nagy-rápolc H; JHb XXXV/35. 21].

gyapotkarton stambá de bumbac; baumwollener Kattun. 1751: Egy Szoknyára való Bzúst Széles kötés Japonikának való tarka Tafota, ahhoz Gyapot Karton [Told. 19].

Szk: ~fersing. 1818: Egy ujj gyapott karton Persing [Kv; HG. Ádámosi Végh lev. Tartsa-falvi Sylvester Györgyné Ádámosi Végh Zsuzsánna kel.] * ~viganó gyapot szoknyafajta. 1818: Egy ujj Lévántin viganó Egy Fekete Frantzia Tafotából ujjon készült viganó. Egy hammu szín viseltes viganó tafotából. Egy ujj gyapott Karton viganó [Kv; i.h.].

gyapot kávéskeszkenő şerveţel de bumbac pen-tru cafea; baumwollenes Kaffeetuch. 1817: Egy gyapot virágos kávé keszkenő 3 RF [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

gyapotkendő basma de bumbac; Baumwolltuch 1797: Wala nekem egy öcziem ... hoszot wolt hauaselföldéből ... Egy zablia tarsolyban uolt ... egy seliem kendő egj giapott kendő, egj kezkenő ky egy forintot meg ert uolna [Uszt 12/43]. 1746: Néhai Damo Mária Aszszony ... conferalt az Rkkesianak ... Egy gyapott veres fejtővel varrott rojtos kendőt [Liszuyó Hsz; SVJk] [Egy gyapott kendő, veres fejtővel vetegetett [Magyarós Hsz; i.h.]. 1791: Gyapatt Kendő [Mv; MvLev.]. 1803: Egy gyapot ujj kendő [Dombó KK; Palotay 20]. 1814: Egy ujjadon uj Gyapott Kendő [Kv; Pk 3].

gyapotkeszkenő gyapotkendő; basma de bumbac; Baumwolltuch. 1728: Egj gjapott keszkenő [Besenyő Hsz; SVJk]. 1729: Nyomtatatot tarkas keszkeno gjapott nro 1. [Hídvég Hsz; i.h.]. 1816: Gyapat keszkenő ... 3 Rf 37 xr ... Gyapott keszkenő ... 39 xr ... Más gyapott keszkenő ... 2 Rf 24 xr [Kv; Born. IV. 41].

gyapotlepedő cearşaf de bumbac; baumwollenes Laken. 1824: Egy gyapatt ujj lepedő két szélbe [Fugad AF; HG. Mara lev.].

gyapotművelés gyapotfeldolgozás/munka; pre-lucrarea bumbacului; Bearbeitung der Baumwol-le, Arbeit mit der Baumwolle. 1796: Zsuzsi Urnap-tol fogva a Gyapot miveléssel bajlódik, de nehe-zetke a' keze, hanem idővel tsak meg tanul [IB].

gyapotnadrág pantaloni de bumbac; baumwollene Hose. 1829: Gyapot Nadrág maradott volt ... 2 Darab [Kv; BLt 12. — A kv-i dolgozóház szám.].

gyapotnyáritakaro pătura de vară din bumbac; baumwollene Sommerdecke. 1856: Egy gyapat nyári Takaro [Mihálcfa AF; HG].

gyapotos gyapottal elegyesen szőtt; (tesut a-mestecat) cu bumbac; gemischt mit Baumwoll-faden gewebt. 1788: Ket Kendeo egkik varrot mas gyapottos f 1 [Kv; KvLt. Vegyes ir. I/2. 14]. 1686: Uraimek kendeje Száma: Gyapotos veres fejtővel kekkel szot Tiz [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1722: Szolgálot is kül-dette(m) ... kíván ... kész pénz f 13. 2. Inget edgy Rokolját Gyapottast [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1838: Tiz ing. 4 gyapottas, hat gyolts [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

Szk: ~ abross. 1588: Het feyer gyapottas Abroz sahosok f 7 | Egy zep gyapottos Selymes Abroz [Kv; KvLt. Vegyes I/2. 14, 23]. 1596: Huz gyapottos abroz yok feyer keotessel chinalt [Kv; RDL I. 65]. 1622: Egj gyapatos Abroz chilagoson uarot f. 1 [Kv; i.h. 119]. 1655: Egy gyapottos abroz ... f. 1. Mas gyapottos abroz ... f 1. Egy gyapottos köteses viselt lengetegh abroz. f. — d. 60 [Kv; i.h.] 1742: egy giapottas abroz [Illyefva Hsz; SVJk]. 1782: 14 Sing gyapattas vászon ... 1 Gyapattas Abrasz lévően benne 5 sing [K; EMLt]. 1803: Egy gyapotos veres fejtővel, pántlikáson szőtt ... Abroz [Nagy-teremi KK; Palotay 21] * ~ arctörő → ~ orcatörő * ~ bagasia. 1687: Szebenből hoztak ... Gyapottas veres bagaziát f 3 // — Közönseges kek bagaziát f 3 // [Uti] * ~ esernyő. 1842: Egj gyapattas esernyő [Dés; Ujf. 3 Újfalvi György hagy.] * ~ derékajcsóp. 1615: Egj ueres rosas giapatos negy nwsteős derekalj czlup f — d 70 [Kv; RDL I. 97] * ~ előruha. 1615/1628: Va-lami dirib, darab fidej Egy vy gyapotos Eleo ruhaua Egiwtt ... f — d 25 [Kv; i.h. 96c] * ~ földjéj. 1615: Egj io giapotos ueres rosas negj niwsteős feőualj haj f 1 [Kv; i.h. 97]. 1633: Egj veres veszeős rosas giapotas 4 niwsteős fevali hey ... f — d. 10. [uo; i.h. 103] * ~ gyolcs. 1759: szállittasson el ... Egy Lepedőbe bé ta-karva, egy turedekk(en) 8 Sing s egy fertály giapottas gyoltsot [Sárd AF; TSb 51] * ~ gyolcs lepedő. 1820: Edgy virágos pergállal gár-nerozott vékony gyapattas gyolts lepedő [Mv; MvLev.] * ~ ing. 1636: Kett giapottas szedet wallu Ingh, f 1 d. — Kett giolcz Ingh, f. 2 d. 50 [Kv; RDL I. 109]. 1689: (Az asszony) egy uj gyapottas inget is csinált néki selyemmel varrott gallérut [Kopácsel F; BK. Bukur Sztroja (36) vall]. 1778: adtam altal Gyapotos Inget egyet [Agárd MT; Told. 8]. 1844: Fogadtam meg ... Házi Szolgáloznak Kis solymosi Buzugán Sárít a' következendő fizetés melett: ... egy Takás Gyolts Ing — egy viselő Gyapatos Ing — ... egy viselő fersing ... egy Ing aly [Hídegkút

NK; ToldNy] * ~ *kendőz* *kendő*. 1801: Két Gyapottas Új *kendőz* *kendő*k [Vargyas U; CsS] * ~ *kendő*. 1615: Egy *giapatos* *kendő* *ueres* *fonalal* *paűak* *uadnak* *rajta* *uaret* f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 97]. 1767: *többet*, *hogy* *el* *lopót* *volna*, *nem* *agnoscala*, *mint* ... Egy *uj* *kender* *párna* *haját* ... Egy *gyapottos* *kendőt* [Torda; TJKt V. 47]. 1803: Gyapotos ... Toth *kötéssel* *meg* *premezett* *Kendő* [Nagyteremi KK; Palotay 21]. 1819: Egy *rojtos* *végű* *gyapottos* *uj* *kendő* [Kv; Pk 3] * ~ *keszkenő*. 1688: ... Egy *Gyapottas* *keszkenyőtől* f. // 04 1/2 [Mv; MvRK Vect. 17 b]. 1816: Schammel *szin* *gyapattas* *keszkenyő* ... 5 Rf [Kv; Born. IV. 41] * ~ *lövdszon*. 1748: Szep *giapottos* *Len* *vászón* *egj* *türedék* [Nagyida K; Told. 11/95] * ~ *lövdszon* *abrosz*. 1682/1687: Attam ... *egi* *giapottas* *len* *uaszon* *abroszt*, *kek* *feitőuel* *azon* *rosakra* *uarrottat* [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel.] * ~ *lövdszon* *lepedő*. 1682/1687: Attam ... *kett* *giapottas* *len* *uaszon* *lepedőt*, *kek* *feitőuel* *feieressel* *elegieslegh* *uaretakott* | ... *kett* *giapottas* *len* *uaszon* *Uy* *lepedőt*, *mindenik* *kek* *es* *Ueres* *feitőuel* *agakra* *uarrottak* [uo.; i.h. ua.] * ~ *lepedő*. 1658: Ket *Giapottas* *lepedő* *Est* 70* [Kv; KJ. — *Ti. dénár]. 1694: Egy *reczés* *gyapottas* *lepedők* ... flo. 2. Egy *szedet* *veresses* *kender* *lepedő* val. fl. 1//50 [Kilyén Hsz; BLt 4] * ~ *matéria*. 1791: 1 *Vég* *Csalyán* *Gyolcs* ... 4//08 ... 2 *Vég* *tarka*, *gyapottas* *materia* ... 5//44 [Ap. 5 Apor Péter inv.] * ~ *orcatörő*. 1629: *Egj* *giapottas* *orca* *teorleo* [Gysz; LLt Fasc. 155] * ~ *pácvászón*. 1832: Nyugtatóvány *Négy* *vég* *sima* *pátz* *vászónrol* ... *es* *ismét* *két* *vég* *giapottas* *pátz* *vászónrol* [Kercsésora F; TL] * ~ *párnatok*. 1801: *Gyapattos* *Parna* *tok* *tollatlan* [Pestes H; Told. 19] * ~ *vékli*. 1783: (Az *asszony* *nak*) *ollyan* *szere-tője* *volt* ... *kinek* *giapottas* *Reklit* *vagjis* *Firis* *inget* *tsináltatott* [Uisz; Pf] * ~ *surc*. 1636: *Egi* *io* *fedel* *es* *egi* *giapottas* *surc* f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 109] * ~ *vdson*. 1599: *Vetetet* *Biro* *vram* *egj* *ueg* *giapotos* *vaznat* *mihaly*. *Vaydane* *szamara* *hogy* *Derekalt* *es* *vankost* *czinalyanak* *beleolle* [Kv; Szám. 8/XIII. 47]. 1688: Egy *vegh* *Gyapotos* *Vászónrol* f. —//07 1/2 [BfR Vectigal]. 1704: *tjapottas* (!) *vasznat* *es* *egjebeketis* *hazbeli* *portekakkal* *ell* *koborlanak* [Kovácsna Hsz; HSzjP. Stephanus Kovats (28) j.b. vall.]. 1773: Egy *ujj* *giapatos* *vászónbol* *szabott* *ing* [RLt Salánki Ráchel lelt.]. 1782: 14 *Sing* *gyapattas* *vászón* [K; KLev]. 1833: *Tizen* *kilentz* *sing* *gyapottas* *vászón* *egy* *végbe* [Dés; DLt 750] * ~ *vdsonkendő*. 1770: *Jukatoson* *szótt* *giapotos* *vászón* *kendő* [M. Andrásva U; Pf] * ~ *vdsonlepedő*. 1635: Egy *vy* *gyapottas* *Vászón* *lepedő* f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 107]. 1802: *Három* *viseltes* *gyolts*, *es* *egy* *gyapottas* *vászón* *Lepedők* [Ne; DobLev. IV/858. 4a].

gyapotöv *brüu/cingátoara* *de* *bumbac*; *baumwollener Gürtel*. 1570: *Anna Jerney ferencz* *deakne* ... *vallya*, *hogy* ... *eccher* *Megyesre* *Menth* *volt* *Zokadalomba*, *hatta* *wolt* *Ez* *More* *Ambrws-*

net *Sathoraba* *wzeny*, *myglen* *eomaga* *Egyeb* *dolgayt* *zerzene*, *Tahat* *addegh* *egy* *vegh* *baytot* *gyolchiot* ... *gyapot* *Eoweketis* ... *ely* *veot* *volt* [Kv; TJK III/2. 146]. 1599: *Teolcheres* *Adam* *Vizen* *Baniara* ... *giapot* *Ewekett* [Kv; Szám. 8/XIV. 8].

gyapot paplanfedél *gyapotpaplan*; *plapumă* *de* *bumbac*; *baumwollene Bettdecke*. 1697: *Egy* *Pésma* *macska* ... *Egy* *gyapott* *Paplan* *fedély* [KGy].

A 'gyapot paplanhuzat' jel-sel is számolhatni.

gyapot párnahaj *față* *de* *pernă* *din* *bumbac*; *baumwollener Kissenüberzug*. 1688: *Egy* *vegh* *Gyapotos* *vászónrol* f. —//07 1/2 *Egy* *Gyapot* *párna* *Hajtól* f. —//07 1/2 [Mv; MvRK 26].

gyapotpatyolat *giulgiu/pinză* *fină* *de* *bumbac*; *baumwollener Batist*. 1677: *Czompo* *Christoph* *viszen* *Leng(yel)* *országba* *Fel* *veghes* *köz* *Gyapot* *Patyolatot* *negy* *szaz* *harmintz* *vegh(e)t* [Vöröstorony Szb; Törzs Hj].

gyapotrékli *jiletcă/bluzuliță* *de* *bumbac*; *baumwollener Tulifant*. 1829: *A' Szegények* *Boltyaban* *árultattak* *el* *Gyapot* *Strimfli* 7 *pár* ... *Gyapot* *rékli* 2 *darab* [Kv; BLt. A kv-i dolgozóház szám.].

gyapotrojt *franj* *de* *bumbac*; *baumwollene Franse*. 1746: *Egy* *gyapott* *abroszt* *fejer* *tsillagos*, *es* *körüllötte* *fejer* *gyapott* *rojt* *vagyon* [Kisborsnyó Hsz; SVJk].

gyapotrokolya *gyapotszoknyafajta*; *un* *fel* *de* *fustă* *din* *bumbac*; *baumwollene Rockart*. 1810: *Gyöngyös* *Kata* *Asztalos* *Ferentzhez* *lett* *férjhez* *menetelével* ... *a'* *mit* *az* *Annyától* *vitt* *volt*, *két* *derekajt*, *négy* *vánkost*, *tsergét*, *szoknyát*, *gyapot* *rokoját* *ládát* ..., *hogy* *ha* *magtalan* *az* *illy* *Aszszony* *ember* *meztalál* *halálozni*, *az* *effélek* *viszzá* *adassanak* [Frákos U; Falujk 48 Sebe János pap-not. kezével].

gyapotsírlító-masina *gyapotsodrógép*; *mașină* *de* *tors* *bumbac*; *Baumwollspinnmaschine*. 1849: *Czérna* *es* *gyapatt* *sírlító* *sárgás* *kitsi* *maschina* [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

gyapot-strimfli *gyapotharisnya*; *ciorapi* *de* *bumbac*; *baumwollener Strumpf*. 1697: *Egy* *pár* *gyapott* *fejer* *Strimfi* *Egy* *pár* *tarka* *szőr* *Strimfi* [Beszt.; KGy]. 1720: *giapot* *Strinfet* (!) *kő-zönsegest* *nem* *kaphattam* *hanem* *becsi* *arosok* *párjat* *egj* *Nemet* *forint* *alol* *nem* *adgjak* [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. 1758: *Két* *pár* *Sellyem* *Strinfli* *Nyolcz* *par* *gyapott* *Strinfli* [Nsz; TSb 21]. 1790: *Két* *Pár* *viseltes* *gyapott* *Strimfli* *Asz(szo)ny* *embernek* *valo*. *Egy* *Pár* *Férffi* *nak* *valo* *gyapott* *Strimfli* [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 4.]. 1816: *Gyapott* *Strimfli* 26 ... 10 Rf 12 xr ... *Czernabol* *strimfli* 28 ... 17 Rf. 25 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1838: *Három* *pár* *fejernép* *gyapott* *strimphli* [Gidófvá Hsz; HSzjP].

gyapot-tamisz gyapotkelfmefajta; un fel de material din bumbac; Art Baumwollstoff. 1807: 6 sing Gyapat tamisz [Mv; Berz. 7. 69].

gyapotvankos pernă de bumbac; baumwollenes Kissen. 1633: Egi giapot vá(n)kos veres fonallal varrot szekiws f — d. 70 [Kv; RDL I. 103].

gyapot vánkoshéj față de pernă din bumbac; baumwollene Zieche. 1675: Egy viselt Gyapot Vankos hey ... f — d 32 [Kv; RDL I. 96b].

gyapotvászon pinză de bumbac; baumwollene Leinwand. 1591: Kochyi federeh valo kelchyege ... Vettem Gyapot vaznot 22 1/2 Singet [Kv; Szám. 5/I. 45]. 1675: Egi gyapot uazonra, ueres fonallal uarot derekalj chiup f 1 [Kv; RDL I. 97]. 1633: Egi fel derekali hej, az Cziupia giapot vaszo(n), veresses czillagos ... f. — d. 60 [uo; i.h. 103] | Szakacz Istuan ... keua(n) ... Giapot vaznot ingnek. Eleő ruhanak valot egi veget [UtI]. 1658: 8 Xbr(is) Balpataki Uramnak adott Barcsai Akos Fejedelem, dalmanra, mentere valo failandist melynek csinaltatására valo Ezközöket vettem ... Negy singh Gyapot vaszant dolmany ala per fl. —/60 [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. 1735: Szebenből hoztam 6 forint ara gyapot vásznat [Torockó; Bosla]. 1837: Huszon négy sing gyapatt vászon [Várfa TA; Borb.].

Szk: ~ abrosz. 1693: Egy szep, uj gyapot vaszon abroz á közepi fejeres [Ne; DobLev. 38/I. 7a] * ~ asztalkeskenő. 1746: Egy tárgyér alá valo Szederjes fejtővel veteteget gyapot vaszon asztal keskenő ... Egy zöld Selyemmel varrott, aranyos fonallal töltött uj potyolat tiszteséges keskenő [Zalán Hsz; SVJk] * ~ derekaljcsip. 1633: egy paros czillagos veres fonallal varrot giapot vaszo(n) derekaly cziup ... d 75 [Kv; RDL I. 103] * ~ őfaljhéj. 1633: Egi fevalj hej giapot vaszo(n), veres fonallal varrot rosas czillagos ... f. 1 ... Egi veres czillagos rosas giapot vaszo(n) fevali hej. f. — d 50. [Kv; RDL I. 103] * ~ héj. 1676: Párna némű jóók: ... Kisanna részére jutott ... hitván vánkos jó gyapott vászon héja fejtővel varrott [Kv; RDL I. 155a] * ~ lepedő. 1655: Harom vekony len szal lepedeők — f. 1. Egy viseltes gyapot vaszon lepedő — f. 1. [uo; RDL I. 29]. 1676: Egy Gyapott vászon Gyapot fonallal varrot lepedő [Gyf; JHb XXXI/2]. XVIII. sz. eleje: Egy gyapot csipkés vászony lepedő [Kv; LLt Fasc. 71].

gyár fabrică; Fabrik. Szk: papiros ~ papírmalom; fabrică/moară de hirtie; Papiermühle. 1843: A K Monostori Papiros gyár ... által adatik ... ki vetett, enyvezett — egyéb aránt készitetlen fro papiros Tizenegy Máza, és kilentz font [Km; KmULev. 2].

gyarapít 1. a inmulți/spori; vermehren/größern. 1692: Isten téged ugy segellyen ..., hogy ... 1. templom és megye házainak épületeibe szorgalmatoskodól, azoknak földreit, javait, egyet másit

oltalmazod és el nem idegenítetd, sőt gyarapítod, és mi elidegenedet volt, visszahozod [Kozmás Cs; SzO VI, 432 egyházi és egyházigondnok esküformulájából]. 1774: Az Uraság Jövedelmét lehetett volna é gyarapítani ugymint: Kortsomák, Malmok, Palinka Főzők fel állittásával [K; KS. vk.]. 1779: pénznek Interessiben való ki adásával, Marhak bé szedésivel hizlalásával lehetett volna 'a jövedelmet gyarapítani [Szentdemeter U; LLt Vall. 241]. 1797: mindének voltak gazdagdon; a mely vagyonokkal is ő Nagyságok a magok Házakat elő menetelesítették és szemlátomást gyarapították [O.fenes K; JHb]. 1801: a maga Kárával is kívánta gyarapítani [Kv; ACLev.]. 2. nagyobbít, növel; a mări/lărgi; vergrößern. 1767: eleintén csak nem három esztendőig annak határát mindenüt békességesen bírák, de azután lassanként ... kezdének az Kis Kapusi lakósak bellyeb jöni s ... füveltető helyeket gyarapítván bennünköt onnan tilalmazvan, marháinkat reggetni [Gesztárgy K; Born. III, 2 Avordán Gavril (40) zs vall.]. 1827: az erdőket is az Exponens Özvegy éppen nem pusztította s nem pusztitya, sőt minden lehető módon igyekszik azt gyarapítani [Maroskoppánd MT; DobLev. V/1109. 7].

gyarapítás 1. sporire, mărire; Vermehrung. 1788: Tavalý abba(n) edgyeztünk vala meg ketten, hogy attól fogva a' szegény Erdély ne küldgye a' gazdag M.országra maga pénzét, hanem itt fordittassek az a' szükséges helyekre, a' jószág gyarapítására etc. [Kercsesora; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr Teleki Józsefhez. — *? Oprav. Sztrézakercisora F]. 1826: vigyázat fordittasék a földi magyaró vagyis Krumpli termesztésinek gyarapítására [Kv; DLt 1010]. 1838: A Felséges Királyi Kormány (!)* Szebenből lett vissza jövetelével a Seta hely fundussa gyarapítására 30 Fl. [Kv; Szám. 120. — *Helyesen: Kormányország, azaz gubernium]. 1842: négy Rfr: ezüst pénzben ... az Ispatály fundus gyarapítására fordittassék [Kv; ÖCLev.].

2. gazdagítás; imbogățire; Bereicherung. 1846: a' mi megint nem a falusi lakosok és Ekkla tagjai gyarapításokra — hanem javaikból való kimejlesztésekre mutat [K; KLev.].

3. kb. segítés; sprijinire; Unterstützung. 1834: A Bétsi Protestans Theologiai intézet gyarapítása [Hagymásbodoni ekl. könyve].

gyarapíthat növelhet; a putea mări/spori; vermehren können. 1774: Gyarapíthaták volna az Uraság jövedelmét Fogadó fel állittásával [Szentdemeter U; GyL. Vall. 119]. 1776: A mint Közönségesen mondják, nagy facultásu ember, B. Henter Antal Urffi, s Kis Aszszony Groff Kornis Anna ő Nga el vételével keveset gyarapíthatta volna, maga Jóságát [GyL. „Adalbertus Biro sículus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva” vall.].

gyarapító 1. (vagyonszerző; care stringe (avere); (Vermögen) erwerbend. 1825: Gyarapítónak nem

mondhatom, mert a' mint mondtam mindenből ki pusztult | Rosz gazda — mind maga, mind a' felesége ... nem gyarapito sőt vesztegető inkább ... Szilágyi Karoly Úr [Bala MT; Told. 21].

2. szító; ajtőtor; Anstifter, Stänker. 1784: (A) Tsászári, és Királyi Felség arról kegyelmesen Rendelést tenni méltoztatott, hogy ... valaki ezen Zenebonanak Előljáráját, vagy mást, a' ki ennek főbb Inditojának, Gyarapitojának és Vezérének tanálatatik, el fogja és Személyesen, illendő Helyre által adja ... [Borb. II gub.].

gyarapodás 1. fejlődés; creștere, dezvoltare; Gedeihen. 1844: a Marhák szabadon bocsátatása 's legeltetése az élő fák nevelkedésének, gyarapodásának ártalmára lehet [Mv; TSb 37].

2. gazdagítás; imbogájtás; Bereicherung | fejlesztés; dezvoltare; Entwicklung. 1867: a' rég-olta tervezett szép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attól függ, hogy minő melegen pártoltatik [Gyalu K; Szk: ~; nyer (meg)növekedik. 1847: A' vasutak alkalmazása óta a' közlekedés és forgalom is nevezetes gyarapodást nyert [Méhes].

gyarapodhat növekedhetik; a se putea crește/dezvolta; gedeihen/wachsen können. 1860: Csorotse (e) ... a legeltetés miatt nem gyarapodhatott [Székelyszállás U; EHA] | a többi részen az étetés vagy legeltetés miatt a vágat nem gyarapodhatott [Szentdemeter U; EHA].

gyarapodható care poate să crească/să se dezvolt; was gedeihen kann. 1820: Erdőkre nézt a helységnek elegendő helye ugyan volna, de ... levágattatván a Marhák legelése, és a helynek némű részben való Szullyedezése (l) mián nem gyarapodható [Bács K; KmULev. 2].

gyarapodik 1. növekedik; a crește; gedeihen, (an)wachsen. 1768: a Sarju Gyarapodik, akit a kasza fel fog fel kaszáltattuk [Bszény SzD; Told. 5a] | azon Cserétskét ... valaki vágta volna ..., a mig pedig ő oda volt, gyarapodni kezdet vala azan Cseréske | (Azt a) Cserécsket tulajdon ő maga ... le vágta vala, azután alkalmasint gyarapadt [Csapó KK; Berz. 3. Fasc. C. 7].

2. átv. árad, nő; a spori, a se răspîndi/extinde; zunehmen. 1584: Azert hogy Warosunk tizta legien es a' gonossagh Naprol Napra Ne giarapoggyek seőt az gonosz embereknek bewntetaset latwan a' gonosz eletteől magokat megh fogiak Vegeztetet hogy Walahol effeleket tudhatnak, Iarianak el teorweny zerent [Kv; Tan]k V/3. 286a/.

Ha. 1852: gyarapadni [Dés; DLt 180].

gyarapul gyarapodik; a se înmulți, a spori; anwachsen. 1844: Minden Bizonságok ki egy ki más Tetemes Törvénytelenségekkel Káromkodásokkal, mocskolodásokkal ... vádolnak; a melyek

aránt jelenleg magát nem is mentesitti*; abbol is erköltstelenséggel gyarapulva állandositva vételik lenni; az ki tsak ugyan is egy köz tudatban lévő gaz ember [Sófva U; DLt 1441. — *Ti. Szakmári Ferenc].

gyári-só kb. ipari-só; sare industrială; Industriesalz. 1868: sönemek: alak, darab, tiszta apró, marha, Lábsó, gyári [Désakna; Dsákna városi lt.].

gyarló 1. esendő; supus greșeli; fehlbar. 1748: alázatosan meg valloim, hogy gyakorta Sok fogatkozásim voltanak, az melyyek miatt mint Gyallo és Goromba ember sokakb(an) énis el estem [Szentdemeter U; Ks 83. Ambrus Gergely gondv. lev.]. 1763: a Nagod Gratiájához kívantam szegeny fiamot Nagod melle adni remelvén hogy nem tsak fiamnak hanem magamnak s egész árva házamnak a nyomorusagba Nagod lesz egy erős ószlopa, kire nézve Instalok is alazatosan Nagod(tol) minthogy az én fiam is gyarló és meg eshető ne tekintse Nagod az eo vétkeit mindenekbe mert ember vétek nélkül nintsen [Retteg SzD; TL árva Bágyi Susanna lev.]. 1776: Szép, tisztességes temetése lett volna nyavalyásnak*, mivel sokan gyóltunk volt egyben, de gyarló pap az az kolozsi, pedig akadémikus ... se könyörgésében se prédikációjában egy csepp alkalmaztatást nem tett [RettE 369. — *A vilám sújtotta házban odafulladt Veres József-nének].

Sz. 1627: Az Ur Istennek iteltj ne(m) ollianok mjnt az Giarlo embereke [KJ].

2. vall ~ élet/világ kb. nyomorult/nyomorúságos élet/világ, árnyékvilág; viață mizeră/nevoiașă, lumea umbrelor; Jammertal/Schattenwelt. 1651: az Ur Isten beőics tetszesebeől Gaspar Beisne (l) Aszszonjomatt ki szolította az gjarlo életbeől [Kv; RDL I, 28]. 1667: remelhessem gyarló életemnek, cseledimmal edgyütt taplalasat [KJ]. 1671: Kérem annak felette a boldogságos Szűz Mariát és I(ste)nnek minden szentit, szent-séges Esedezések által nyerjenek ennékem boldog ki mulást e gyarló Világból [Ks 14. XLIIb. özv. gr. Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr]. 1682/1687: Is(te)n mind magamot es Felesgemett Szalardi Annat ez gjarlo uilagból ki szóltt [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel.].

3. balga; zălud, naïuc; töricht | ostoba; prost, tont; albern, dumm. 1730: a midőn halva szűlte volna* különbenniss boldogtalan lévén gyarló erőtelenségbiul vetette halva az Sár(b)an [Dés; Jk. — *Ti. a leányanya a maga fattyát]. 1800: Finta Andras ... mint Nagy Szájas, gyakorlott Vársáros ember, engemet gyarló Aszszonyt az eszem-ből ki beszéllett, és 29 V. Forintokba azon régi Vásoott Kopott Mentét reám tudta [Torda; TVLt Közig. ir. 362]. 1849: valahányszor Kelemen Béni Sibon volt és praefectusi kötelességét ottan teljesítette, mind annyiszor estvéneként ... valahányszor kedve tartotta fel is használt, hitt én mind gyarló gyenge nő meg nem akadályozhattam [Kv; Végr. Vall. 21].

4. gyatra, hitvány; slab, de proastă calitate; dürrtig, schäbig. 1738: Az 1735beli kolesből percipialtam mivel igen gyarlo volt mett 25 [Szent-benedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1753: A' Margita felől való Plágán vagyon egy erdő ... mint-hogy igen el vágják gyarló erdőcske, mogyoró és gyertyán veszszó is terem rajta [M.décse SzD; EHA]. 1769: a széna fő rettenetes szűk és gyarlo [Ne; Told. 5a]. 1778: Ezen hely Gyümölcstősnék jo de Kaszallónak igen gyarló [Koronka MT; i.h. 79]. 1790: felyül a Gyepű gyarlo volt [Dés; DLt]. 1796: az Ispotály földgyeiben a másokéház képest gyarlo, és a másokénál alább való Buzák voltanak [Kv; Aggm. B. 15]. 1824: a sántz jo, és felette gyarlo-gyepű van [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1827: A' Kiskertet bé kerített gyarlo kollat kert [Náznánfva MT; Lok.].

5. rozoga; şubred; schäbig, baufällig. 1742: egy rossz Csűr es egy kúpás kut az pincze faranal kertis igen gyarlo vala körülötte [Backamadaras MT; Born. XIV. 10 Agyagosi Benedek (60) szabad székely vall.]. 1753: Karjas hoszszu szék nro 2. Egyes szék mellyek(ne)k egyike gyarlo nrő 4 [Meződor K; Told. 18 Néhai br. Bánfi Zsigmond conscr.]. 1772: (A malom) az én Malmom fel állása előtis gjarlo volt [Kük.; JHb LXVII/-254]. 1797: az víz kerekék közül az felső gyallo rénovátiót vár | ezen épület ... gyallo állapotba van [Körispatak U; Pf]. 1807: Kötőlőző magát arrais T. Borberekí Josef Ur hogy ... Boár Juon házais gjarlo lévén aztis ... fel allitja [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. 1810: az egész fedelet tarto földbe ázott csere fa ágakok közé font Sövény oldalú, gyarlo állapotba lévő hoszszu Sajto Szin [Pacal Sz; Ks 76 Consr. 385-6].

6. rossz; räu; schlecht. 1749: öt Beres ökröi gjarlo husban voltan(a)k [Marossztkirály AF; Told. 25]. 1796: a milyen gyarlo vásár mutatta magát Szeredán minthogy leg nagyobb szorgos dolog ideje volt az. Hordásnak tartottam* hogy majd Semmi haszon nem lesz a Vásárba [Szilagy-cseh; IB. Fogarasi István lev. - *Csak így!]. 1797: gyallo állapotba van a fedél [Körispatak U; Pf]. 1807: Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném, de ételem, álmom, kedvem felette gyarlo, s bágyadtságom nagyon érzem [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.].

gyarlóska kb. ostobácska; prostuť, cam tont; ein bißchen töricht. 1764: Maradtanak gyermekei is*, de gyarlóska lévén az aszszony, amint láttam neveléseket, nem hiszem egyik is apja fia legyen [RettE 178. - *Ti. a meghalt Simon János prókátornak és Ponorí Krisztinának].

gyarlón gyengén; slab; schwach. 1674: biszoni dol[og] Ura(m) hogi igen Gyarlón mutatyak magokat az buzak az Arp(a) ... valoban io Zab borso igen iol mutatja magát [Bethlen vára SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1731/1768: Tisztségem után járandó fizetésemből kezdettem ... Jóságimat réstaurálni ... Feleségem ide

haza a' pusztá Jozzagba gyarlón Gazda-aszszonkodhatván [Ks 14. XLIIia Kornis Zsigmond végr.].

gyarlóság gyengesség; släbiciune; Schwäche. 1596: Kegteket kerem mint kegjes Attjakat, hogi azt* kegtek ne zantzandeknak, hanem ereötelensegemnek, es gjarlosagnak tulajdonicha, es engemet arrol megh inteni ne nehezeltje [Kv; Szám. 6/XXIX. 182 Bácsi Tamás sp kezével. - *Ti. az elszámolásbeli hiányokat]. 1650 k: lehetetlen ... hogy valamiben vagy magam viseleseben vagy szomban is Törüenyben es egyebbtis gyarlosagom szerent megh ne tantorodtam volna [Ks 42. C. 5 Cseffei László foly.]. 1676/1681: A német vitézekből álló szolgálaim ... félyén az Istent, az eo szentseges parancsolatinak es törvénye(ne)k meg tartasara igyekezzenek, ä mennyire es emberi gjarlosagh engedi ä karonkodast, rut szitkozodast, atkozodast el tavoztassák [Vh; VhU 661]. 1730: Emberi gjarlosagtol viseltetvén törvenytelenül Gyermeke lött légyen [Dés; Jk 55a]. 1778: Nem kétlem tudja Nagod mostani gyarlosagombul esett tselekedetemet [Jedd MT; Told. 6]. 1801: Az Isten botsássa meg emberi gyarlosagomat [Koronka MT; IB. Fogarasi János lev.]. 1823: (Jb-okat) tsak igen keves emberi gyarlosagert tevelyesztett el kezéből [Aranyosrákos TA; Borb.].

gyarlóskodik ? fajtalankodik; a se deda desfrinării/luxurii; Unzucht treiben. 1614: Soljcm Marton reghi veres drabant fia volt de Balogh Janosne Jobbagja aszonjal gjarloskodott azert teottek Jobbagja [Kölpény MT; IB 13].

gyarlovodik kb. romladozik; a incepe să se dărîme; hinfallig werden, zerfallen. 1816: mi-helyt a' Papi Jóság körül tsinált Kertnek valamely része gyarlovodik, a' Pap tselédje bé hordja tüzre 's elégetik [Iszló MT; UnVjk 173].

gyárt kikészít, cserez; a prepara/tăbăci; gerben. 1632: (A) keccke beőreőkeót ... az Marczinenj* timarhoz vittem vala gjartanj [A.venice F; Szád. Bukur Czizmasul (50) jb vall. - *Marginenben (F) élő].

gyártatlan kikészítetlen, cserzetlen; nepreparat, netăbăcit; ungegerbt, ungar. 1627: Czizmasia Janosnal ... kilencz juh beör nr. 9, gjartatlan juh beör 282 [Nagyalmás K; Csákyo I/2. 677. A vár lett.] | (A mézárások) az bőroket mind adják gjartatlan ... juh- és ürübört adják huszonnyolcz pénzen. Az kecske- és czăpbört negyvenöt pénzen [EOE VIII. 473]. 1647: Két gjartatlan Tehen bőr [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1669: Gyártot es gjartatlan ökör bőrok No 60. Gyártot és gjartatlan Tehen bőrok No 6 1/2 Gyártot és gjartatlan esztendős és ket esztendős borju bőrok No 20 ... Gyártatlan Lo bőrok No 14 [Fog.; UtI]. 1670: Gyartatlan berbét és jú bőrok [Mny XXXVIII, 54].

gyártó vmit előállító/készítő; care produce/confectioneaza ceva; etw. erzeugend/herstellend. **Szn.** 1750: Gyártó Páll [Kv; KvLt Dic. Iib. 49. — Daly Ágnes kijegyzése].

gyártott 1. kikészített, csávázott, cserzett; prepat, tábácit; gar. 1570: Varga Balas ... valya, hogy Az mely Giartot Jwh Beort az Brassay sporer Janos hozot volt Jde, Es Kacz Peter oztotta volt fely az varga mesterek keozet [Kv; Tjk III/2. 152]. 1594: Giartot Bial bur uagjon No 1. [Somlyó Sz; UC 78/7. 31]. 1620: Zaz giartot eökeör bürtül f 5./ Zaz giartot tino beörtül [Kv; KvLt II/69 Vectr 2]. 1647: Két gjartatlan Tehen bőr ... Két öreg gjartot bőr Harom aprob gjartot Tino bőr [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1669: Gyártot és gyártatlan ökör bőrök No 60 [Fog; UtI. — L. még *gyártatlan* al.]. 1677: Vagyon az tornácban ... eöreg gyártott tehen bőrök hat no. 6, gyártott tinó bőr, negyed rész hijján egy no. 1 [Madaras Cs; CsVh 51]. 1697: A' gyartott vagy cserzett bürnek vagy talpnak a' jova [Dés; Jk]. 1737: Timár Mester Atyánkifiai ... a jártott bürből egj pár talpn(a)k valót a leg-jovát adják ... Cum Den 21./:21 [Dés; Jk 487].

2. csávált/cserzett bőrből készült; fäcut din piele tábácit; aus garem Leder verfertigt. 1696: Mind az Gyártott s mind az szörös Bocskorok arulasaban lattunk nagy Dragasagot [Dés; Jk]. 1737: Jártot szijjubol valo karikás ostor [Melegföldvár SzD; CU Petricevich—Horváth Boldizsár conscr.].

gyász 1. (meg)gyászolás; (putrare de) doliu; Trauer. 1693: A Relicta kevanvan ujobban az Uranak jobbik köntösit. Noha Deliberaltunk volt, hogy Tisztesseges köntöst csinaltatot neki öszve kelesek utan, de annakutanna elucescalt bizonyoson hogy azon köntösit feketitette meg Ura gyászara [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1758: Idvezült kedves Testvérem Gróff Was Miklosné Aszszonyom gyászara Magam(na)k, kedves Társom(na)k Adám Fiam(na)k és Kati Léányom(na)k fekete materiákra posztokra ... fizettem R f 30 x 54 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 165a].

Szk: örökös ~. 1824: az az nagy reménységű Fiju kiben vetettem vala minden világi reménységemet, ... nagy és életem fogytaig tarto Keresiségemre el vétetett, oda lett és örökös gyászt hagyott Házamban [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b Id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

2. gyászruha; (haină de) doliu; Trauerkleid. 1758: Kedves Feleségem(ne)k a' Fiam(na)k holmi vásárlásokra Fekete gyászhoz Rhf. 15 xr 35 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 179b]. XVIII. sz v.: az Mobiliakot egymás között fel osztvan, abból kiki maga gyászszát készítse maga tetzése szerint, oly extensioval a mint akarja [Ks 23. XXIIb].

Szk: ~ba öltözik. a. gyászruhát ölt. 1770/1799: Abban az időben igen pompás lakadalmak és temetések estek az urak között. a lakodalom

egy hétig is eltartott, akkora mind magok, mind cselédjeik igen pompásan öltöztek; temetésekor pedig hasonlólag az egész udvar gyászba öltözött [FogE 63]. — b. *düv* kb. elfátyolozódik/elsötétül. 1704: Hold homályossága Nap gyászban öltözött [EM XXXV, 274 gyászné] * *durva* ~. 1766: fekete borsos posztot durva gyászhoz muszuly ingnek, és Palátnak (így!) [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.].

E régi erdélyi gyászolásbeli szokások egyikére rávilantó szk értelmezést Apor Péter köv. tájékoztatója könnyíti meg: 1736: Az keservek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlese fekete báránybőr volt, fekete szörsinor körüllette, fekete szörgomb, az övök vagy fekete szörsinor vagy fekete posztószele, fekete nyestes stüveg durva posztóból. Az asszonyok kendervászonból burkot csináltak az fejekre, azt megfeketítették, hamuszín volt ... Az keserveknek, kivált feleséginek, leányinak, testvér, közelvaló atyafiainak egyszer ványolt fekete posztóból palástjuk volt [MetTr 405. — L. még *gyászköntös* al. a MetTr 406 tájékoztatását]. E gyászolásbeli szokásra — nyilvánvalóan Apor tájékoztatása nyomán — jóval rövidebben Kővári László is utal (VsZ 108). Kőrostárkányban (B) még közelebbről is a gyászoló a temetésen viseltes öltözetben, elhanyagolt külsővel, a férfiak borotvátlanul jelentek meg (Nagy Jenő szóbeli közlése).

3. ~ul gyászruhaként; ca (haină de) doliu; als Trauerkleid. 1797: Szász Sára ... a' szoknyát testalta nagyobbik Léányának Csanádinénak, a' merrevalot pedig Tordai Istvánnéknak, hogy halála után gyászul viseljek [Déva; Ks 79. XXVI. 8].

4. bánat, fájdalom; jale, durere; Kummer, Leid. 1728: Nagy szomorúságára Szomorú gyászára a T. Refor. Kolosvári Ecclesianak ... Tanítóját az Isteni kéz e világbul ki vágta [Kv; SRE 155–6].

gyászfátyol voal de doliu; Trauerschleier. 1812: vett 7 1/4 Sing gyász fátyalt Rfor 3. 38 ... 7 3/4 Sing fodor fátyalt Rfor. 3. 53 [Mv; DE 3]. 1835: 80 sing Gyász fátyol 26 f 40 xr [Born. O. Ia].

gyászyöngy fekete gyöngy; perle/márgele negre; schwarze Perle. 1824: négy Csomotska aprobnagyobb gyász gyöngy [Fugad AF; HG. Mara lev.].

gyászkard kb. fekete hüvelyes kard; sabie cu teacă neagră; Säbel mit schwarzer Scheide. 1805: Egy kék zamántzos gyász-kard [Mv; TGsz 52].

gyászköntös gyászruha; haină de doliu; Trauerkleid. 1736: De az urak, főrendek, nemesek temetésire még az idegen emberek s asszonyok is czifra köntösben nem mentenek, hanem mentől közönségesebben lehetett, úgy öltöztenek, sőt azféle alkalmatosságra nem csak gyászköntöst, hanem színes posztóból valót külön tartottanak violaszín posztóból valót [MetTr 406]. 1818: Anikonak egy fekete Gyasz köntöst tsinaltam [HG. Ádamosi Végh lev.]. 1846: Egy Tibeth fekete gyász köntös [Mv; MvLev.].

gyászmento mantă de doliu; Trauerdolman. 1823: Egy viseltes sárgás kaput és egy Gehrok

... Egy gyászmente [Nsz; DobLev. V/1080. 2a].

gyászol a fi în doliu; trauern. 1634: monda Csiki Georgy Bakos Andrasne(na)k, Ne(m) igaz(n) giazlaz ráz* Dizno Azzony kendeozoll eleget | Te roz Dizno azzony, ha szép Azzony vagy is, de ugian kurua nemszetseg vagy, s ket fele kendeozot tartaz, és nem igaz(n) giazlaz [Mv; MvLt 291. 5b. — *Olv: rassz; értsd: rossz]. 1736: Bizony az fekete csizmát sem viselte más, hanem az ki gyászolt [MetTr 349]. 1793: (A grófné) fejezt öltözetiben sétálgatván, még nagyobbban nevelték a' piatzon áruló Szolgálok, 's mondották nó ugyan gyászolja az Urát! [Koronka MT; Told.].

Szk: ~ni való. 1755: az gjaszalni valo mente belésére Erogaltam az félé aprob bőrököt 6 | kegjelmes Aszszonjom eő Exja Gjaszolni valo köntösre méltotzatott aplacidálni 7 flo 20 xr [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

gyászos 1. de doliu; trauervoll. 1735: Teleki Samuel ... ruházattya peniglen hol szines gjasz volt, s szines pedig két rendbéli volt gjakrabban mindennapi és inneplő [Kendilóna SzD; TKI].

Szk: ~ dolmány. 1700: Urunk ő Nga Gyaszos Dolmanja no 1 Menteje no 1 [UtI] * ~ földél gyasztakaró. 1714: Hét Nyeregbe való gyászos földél [Nsz/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 52–3] * ~ koporsó. 1744: Jó Bizonság erre, de szomorú pelda Kegjes Aeneasnak gyászos Koporsója ... az halál nyíla szívet által hatta [Usz; Pf] * ~ köntös gyászruha. 1769–1770: gr. Rhédei János ... édesanyja ... meghalván, egészen letette vala magát a katonaságról, az uniformját, melyet viselt, lehányta, s fekete gyászos köntöst csináltatott vala magának [RettE 216] * ~ levél gyászjelentés. 1768: Nyoltzvan Temetési Gyászos – Levelek [Nsz; Told. Huszár lev. 17a] * ~ vánkös. 1714: Hintoba való egj Gyaszos Vankos 1,50 [Nsz/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 54] * ~ zselye gyászos koporsó. XIX. sz. e. f.: Bizonyosság ezekre az igazság szájja, hogy minden hú lélek távozásod bányja, s e gyászos zéllében szállásokat szánnya [Kvh; HSzjP].

Az utótag olvasatával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a NySz-nak a fenti szk utótagjára von. adalékai a *selye* címszó alá kerültek. Minthogy a régiségben a *s*-nek *s* és *sz* hangértéke is volt, a *selye* és *zselye* – *zselye* olvasat egyaránt számon tartható. Az itteni szövegbeli *zselye* alighanem tollvétség *sílye* h.

2. szomorú; trist; traurig. 1776: a nagy Aszszony hozzájuk fordulván azt mondá ... bártsak Esztendeig ne busítsátok vala az én Gyászos életemet mennyetek el huutzfutok [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1854: néhány évtized békéjét az 1848-ki év oly gyászos eredményü viharral szakította félbe [ÚjFE 4].

gyászposztó fekete posztó; postav pentru doliu, postav negru; schwarzes Tuch. 1714: Gyász Posztov borított két Magyar Nyereg, Vasas Kengjel-

lel, s egjéb hozza való requisitumokkal, s egj Pár Puskatokkal fl. Hung. 5. — [Nsz/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 52–3].

gyászruha gyászkontös; haină de doliu; Trauerkleid. 1584: Emlekezem erreól hogy Darocz Peterne Sara Azzony ... monda: Latom hogy az en vramtol maratba enneke(m) semmy Ne(m) Iut, chak eryek Az Adossokat meg velle, En penigh ig Amint lat kte az giaz ruhaba(n) ky megiek ezen keppe(n) beleolle [Kv; Tjk IV/1. 214. Lucas Trauszner vall.].

gyászszék a gyászolók/rég, táj keservesek padja; banca indoliařilor; Trauerbank. 1836: Ajándékoza Ecsery Jakab Sámuel Ur ... egy rostélyos karu Csinyosan és szépen készített veresre festett nagy hosszu fa kanapét, azzal a fel tétellel, hogy legyen az gyászszéke a keserveseknek [Nagykapus K; Rak 41].

gyászszekeres gyászokocsis; vizitiu de car mortuar; Leichenwagenkutscher. 1850: Senyei István temetésére a gyász szekeresnek adtunk 7 Rf 30 xr [Kv; ACLev. 65].

gyászszőnyeg fekete szőnyeg; covor negru; schwarzer Teppich. 1714: Ovit gjasz szunyegh 26. [Nsz/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 56].

gyásztaksa kb. temetési díj; taxă de inmortmîntare; Begräbniskosten. 1854: Szegény édes Anyám temetésére tett költség halotti főköti 1 f 12 ... gyász taxa 8 f [Kv; Pk 4].

gyászvásári 1. jászvásári

gyáva 1. laş; feig. 1785: a' Protocollumnak ezen vitálása valamely nemtelen gyáva Embernek alatonkodása* [Kv; SRE 241. — *A jk egy szavának értelmetlenné javításával kapcsolatos egykorú bejegyzés]. 1814: meg mondotta a Boszorkány Péternek, hogy melyik volt a' károsító vagy pénz el lopó — mely gyáva és a Papi tiszteletes rangal és a józan okosságon épült tiszta Tudományokkal ellenkező Boszorkányokhoz való foljamodás következése a lett, hogy ... a Pap meg kötöztetvén a' Menyemet Kolozsvár felé Tömletzbe indittatott [Banyica K; BfR 117/1]. 1838: egyik bosszuság a másikat éri, 's azt a' gyáva János is szaporitá [Kv; Pk 7].

2. balga, báva; zälud, näuc; töricht. 1853: Tégedet kedves Miklosam mind váránk a' terminusak el tölték a melyeket te tettél, még elég gyáva voltam aztis hiinni hogy tudod az én rosszul létemet érettemis bé jösz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

gyavat 1. gyovat

gyavítás gyógyítás; vindecare; Heilung. 1757: hallottam hogy Gligör Krátsont lötte volna meg Boér Samuel uram, ... két vagy három hétig fekűt a' lővés mián míg meg gjogult gjavittá-

sáért pedig mit fizetet nem tudom [Abásfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. — Vö. a *gyógyítás* címszóval.

gyavíttatja magát gyógyíttatja magát; a se pune sub tratament pentru a se vindeca; sich heilen lassen. 1750: ezen Verés mián Lázár János sokáig fékütt, majd két hétig Brádon* gyavíttatván magát [Ríbice H; Ks 101. — *H].

gyehenna pokol; gheenă, iad; Hölle. 1736: Az régi magyarok az új asszonyt azért nevezték menyecskének, hogy az jó feleség olyan mint egy kis meny vagy menyecske, az mint hogy az gonosz asszony bizony igen nagy pokol és gehenna [MetTr 389].

Apor eredetisése nem helytálló. A *menyecske* szó az uráli eredetű *meny* bece-, ill. kicsinyítőképzés szárm., tehát semmi köze az egyébként ugyancsak ősi szókészletünkhöz tartozó, igr eredetű *menny* szavunkhoz.

Szk: *~nak tüze* a pokol lángja/tüze. 1632: Fazakas Miklos ezt monda az Gehennanak az tizen lesze(n) az lelked, teneked mondo(m) Nierges Thamas | Fazakas Miklos ... aztis monda hogi te Nierges Thamas ige(n) fel magasztalt az Isten de rövid nap ala ront az Gehennanak tüzere [Mv; MvÁlt. 290. 105b].

gyekei a Gyeke (K) tn -i képzős szárm; derivatul cu sufixul -i a toponimului Gyeke; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyeke. **Szk:** ~ *bor*. 1703: gyekei bort peniglen sohova ne kőcs [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

gyékény 1. papurá; Rohrkolben. 1746: Gyikinből kötött Kosár 6 [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1782: Mlgs Groff Toroczkai Sigmond ur ő Ngranak egy Tisztje Tkts Praefectus Desi Sigmond ur, ő kglme ... nem áttalya ... szemtől szemben azzal fenyegetőzni, hogy meg mutattya azt; hogy Torotzko várossa koldus leszsz, hogy a Toroczkai Aszszonyok mind Botskorban járjanak; hogy a Férjfiak gyékényből vagy Szalmából font köntösben (: mint oda fel valahol egy Tartományban az romlás miatt vagyon:) járjanak [Torockó; Thor. XX/4].

2. gyékénytakaró/terítő; rogojină; Rohrdecke | gyékényszőnyeg; covor din rogojină; Rohrmatte. 1573: Marton porozlo azt vallia ... Mentek az hazba onnat az kamaraba otth egy gekenen egi Nehan keotes kasat talaltak azt fely raktak ely hoztak [Kv; Tjk III/3. 177]. 1583: Egy Gyekent weottem Az Malomba d 20 [Kv; Szám. 3/XII. 5 malomszám.]. 1585: Kewetkezik a mi keült az oh warj molomra ... Wettem egi gieket a molomhoz p(ro) d. 20 [Kv; i.h. 3/XX.3]. 1594: 10 Juny. Az meli dobokath Zabo Istuan vith vrunk Zamara Thord(a)ra, vgian azon dobokra v(et)-tem Egi Gikinth f — /38 [Kv; i.h. VI/6. 19]. 1774: vólt egy hólt Kűköllő melyben Nád termett, az melyből idegen Emberek gyékent tsináltak ... az udvar számára [Szentdemeter U; LLt Vall. 86]. 1801: az Gyékényekből is ugyan jó volna

Sukrais küldeni, ha a Borvizről elé jönnek a Mgos Vrak [F.zsuk K; SLt 17]. 1817: 1 nagy Gyékény [Mv; CsS]. 1864: azon ... nád termésért fizettem tizen három uj forintokat, adok ezen felytül ... két hoszuko gyékényt [Mezőbánd MT; TSb 27].

Szk: ? ~ *forma*. 1634 u./1770 k.: Vagyon két szőnyeg gyékény formára szőtt viseltes tarkas Lengyel szőnyeg [Virágosberek SzD; SzConscr.]. 3. ? gyékényborító/fedél; acoperiş de papură; Rohr/Bastdecke/dach. 1599: Biro vram parancziolja hogj az vrunk* konjhaiara egj gieket vegiek, hogy az eseó es uala mert eluntak uala velle ugy kellett wennem d 45 [Kv; Szám. 8/XIII. 19 Szabo András sp kezével. — *Ti. a fej.].

4. gyékény szekérenyő, táj gyékénykőber; coviltir din rogojină; Rohr/Bastwagenplane. 1597: Andras kowacz Mwelt az zekerhez 1 Gikint wodtem az Ernlore ... — /28 [Kv; i.h. 7/XIV. 35 Th. Massass sp kezével]. 1621: Hogy eo kemek az gialog Darabantokat meg inditak az eles zekerekre veottem eo kemek hagia(sabol) Negy Gyekent f 1./1 [Kv; i.h. 15b/IX. 189].

5. ? gyékény taligakas; coş de căruţă; Karrenkorb aus Rohrkolben. 1581: Az Taligara valo keolchyeq. Vottem egy gyekent Az Taligara p(ro) d. 16 [Kv; i.h. 3/III. 7 Chyanady Thamas mb kezével]. 1598: veottem az Taligahoz egj gieket d. 45 [Kv; i.h. 7/XVI. 109 egyházfiak szám.].

◇ **Szk:** *falra való* ~ gyékény faliszőnyeg; covor de perete din rogojină; Wandteppich/geflecht aus Rohrkolben. 1654: egy darab falra valo Gyikeni [Szászánadas KK; Ks Bánffy Anna inv.] * *szólt* ~ 1679: Szűt gyékény nro 3 | Vagyo(n) ez Csürben: Buza tarto, őregh, deszka szűszek egyik fedetlen nro 2 Viseltes Szűt gyékény nro 2. [Uzdísztpéter K; TL. Bajomi János inv. 73, 131].

gyékényborda gyékényszővőszék; război de ţesut pentru rogojină; Rohrwebstuhl. 1653: Érkezik ide Magyarországról egy követ ... szállították vala Kádár Istvánnéhoz, egy gyékényszővő aszszonyhoz ... nem uolt szabad széyél jární néki. Végre magát megútván, a gyékény-bordába üle, és a gyékény-bordában tanulta a gyékényszővést a szővő aszszonytól [ETA I, 102 NSz].

gyékényernyő gyékény szekérfedél, táj gyékénykőber; coviltir din rogojină; Bast/Rohrwagenplane. 1843: a' szekér Pricska volt gyékény ernyővel [Dés; DLt 1309 nyomt. kl].

gyékényes 1. gyékénnyel benőtt; acoperit/năpădit de papură; mit Rohrkolben bewachsen. 1718/XVIII. sz.: A Szilágj árka őss ágában vagyon egj darabb gjekénjes rét (k.) [Szilágycseh; EHA].

Hn. 1292: Gykynus [A.gyékényes SzD; SzD-Mon. III, 558]. 1315: Gekenus patak [uo.; i.h.]. 1448: Also-Gekenes [uo.; i.h.]. 1553: Gykynes [A. v. F.gyékényes SzD; Makkai, SzDPuszt. 50]. 1616: Alsogyékényes [uo.; i.h.]. 1688: Felső Gyikynyes* [Utl. — *SzD]. 1757: A Gyékényes To Felső farkán (sz) [Nagyernye MT; EHA].

2. ' ? 1587: Az Saroglias Gyekenies Sarból chi-

nalt helieket, Eo kmgk Varosul az tanachbéli Vraim Itletibe hattak, Nem ighe(n) dichirik varosul ot lenny, ha el bontattiak tanachul semmy ellent Ne(m) tartanak benne [Kv; TanJk I/1. 46].

3. gyékénykasos; cu coş din papură; mit Mattenflechte/korb. 1626: egi lo vasas Erniós gykines szekeret keszichien fel hat io eros lovakkal [HSzj *ernyösszehér* al.].

A 'gyékényfedele' jel-sei is számolhatni.

Szk: ~ *ernyő* gyékény szekérfedél. 1816: Egy vasas Lo szekér Gyékényes Ernyővel [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

gyékényesi az Alsógyékényes (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Alsógyékényes; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Alsógyékényes: din Gyékényes/Jichişul de jos; Gyékényeser. 1572: Nagy Symon Also Gykynessj Pathochine Jobbagja [Dés; DLt 184].

gyékényező-vas gyékénymunkához való szerző; unecaltă pentru lucrările din papură; Werkzeug zum Mattenflechten, Matteneisen. 1816: A' Gabonásba Egy gyékényező vas [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

gyékénykosár coş de rogojină; Flechtkorb. 1788: Egy font fejr vesző kosár ... Más hasonló fejr font kosár ... Egy hosszuko Gyékény kosár ... Egy kisebb viseltes gyékény kosár ... Egy hosszuko, és egy kerek fedeles Gyékény kosár [Mv; TSb 47]. 1848: Veszőből való gunyás kosár a hijuba 3. Egy gyékény fedeles kosár — hijuba [Szászkerék K; LLt].

gyékénykosárbeli gyékénykosárban levő; care este în coşul de rogojină; im Flechtkorb befindlich. 1685: Egy Gyékény Kosárbeli Ris kása egy kantár egressze(n) [Uti].

gyékényküdmön cojocel de rogojină; Mattenjacke/mantel. 1783: Desi Sigmond Uram ... azt maga mondotta nekem Sz(en)t Györgyen ketten edgyütt lévén, hogy ... le veteti a piros tsizmát az aszszonyokkal Toroczkon, s az Ferfiaknak az hoszszu kutszmájok tetejen ki lattzik az hajok, nem illik az paraszt embernek tsizma ha nem botskor s gyeken ködmen mint a Sváboknak [Torockó; Thor. XX/4 Jos Literati (38) ns vall.].

gyékényszatyor coşuleţ din rogojină; bastene Markttasche. 1679: Gyékény Szatyor nr. 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 28].

gyékényszövés confecţionare/făcutul de rogojină; Mattenwirken/weben. 1653: Végre magát megúnván*, a gyékény-bordába üle, és a gyékény-bordában tanulta a gyékényszövést a szövő aszszonytól; meg is tanulta a míg itt tartóztatá a fejedelem [ETA I, 102 NSz. A teljesebb szöv, *gyékényborda* al. — *Tl. Macskási Ferenc].

gyékényszövő care confecţionează rogojină; Matten wirkend/webend. 1653: Érkezék ide Magyarországról egy követ Báthori Gábertól ... szállították vala Kádár Istvánnéhoz, egy gyékényszövő aszszonyhoz, [ETA I, 102 NSz].

Szn. 1614: Gyeken szeovó Istuan jb [Ernye*; UzlT VI/56. — *Nagyernye MT].

gyémánt I. fn diamant; Diamant. 1560: Egy fwgw rubynth benne es Egy kys gyemanth [JHb Temeswary János reg.]. 1576: Wagon három Arany g'eoreo, Egy Rwbynth, massik gyemanth, harmadyk Saffyl | A lanczon wagon egy kys Arany fegeo kybe wago(n) negy Rwbynth, es egy kys gyemant, es 7. gyeongy zem kezep zereo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1585: Wagon ket kis Giwreó eggikbe Gemant, masikba Twrkes, Iffiw Salanę zalaga p(ro) f. 11 [Kv; Szám. 3/XIX. 3]. 1628/1635: Egi nagj gemantos fuggeo, melyben uagjon tizeniolcz óregh gemant. Mas gjengeb uelenczej fuggeo, melyben uogjon huzonhat apro és óregh gjemant [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. 1648: Egy köves tizennegy boglarnbol allo Arany nyakb(a) veteó, melyb(en) vago(n) tizenniolcz rubint kilencz gjemant, haro(m) Smaragd, egy Saffir, eótv(e)n zem eóróg gyóngy [Mk. Kapi Krisztina kel. 1]. 1736: Hosszan az szinben végig tiz rendbéli pohárszék volt, az legfelső az császár számára volt, azon sokféle ivó-edények voltanak ..., némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megakva [MetTr 396]. 1766: Egy Gemantos (!) Arany reszkető Tő melyben vagyon ött darab gemánt. Ugyan más rubintos Arany reszkető tő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1827: Arany gyémántokkal ki-rakatt gyűrű [Kv; DLt 1156 nyomt, kl]. — L. még MetTr 347.

Szk: *briliántírozott* ~ briliáns. 1746: egy nagy briliántírozott Gyémánt [Nsz; Told. 19] * *háromszögű* ~. 1637/1639: Egy Gyemantos Arany gyűrű, melynek a teteien negy háromszögű gyemant [Kv; RDL I. 111] * *hegyes* ~. 1637/1639: 1. Rosa modra ualo gjűrű, melynek az keozepiben hegyes gyemant, mellete 4. rubint, nyom Aran: 1 ort: 1 f. 28 d. — [Kv; i.h. 111]. 1706: Fejer llium arany reszkető tő kinek az tetejen vagjon egy óregh kűn fűő gyemant, körüllete negy kiseb három szegletű hegyes gyemantok [Moldva; LLt Fasc. 108]. 1814: Egy solitér régi modi gyűrű hegyes gyémántal Rf. 35 [Kv; Born. IV. 41] * *metszett* ~. 1651: Edgy gömböleghe fejű Gyűrű óregh metczet Gyemant benne [WassLt Wass Judit kel.] * *négyszögű* ~. 1596: Egy Arany keossontyew az allya ezewst az keozepiben egy eoregh Rosa granat egy Negy zegew gyemant az teteyebe(n) keor-nyulle hat Rosa granat tiz arany gyék, gyeongieok es tewrkesek egy nehany raytha nyom n 1 p 11 Ér ... f 150 [Kv; RDL I. 65] * *táblás* ~. 1651: Edgy kus hegyes Gyemantos Gyűrű 3 Gyemant benne, az keozepő hegyes az ketteje Tablas Gyemant [WassLt Wass Judit kel.].

II. mn remek, ragyogóan jó; splendid, minunat; prächtig, vortrefflich. 1585: Anna hegedws Andrasne

vallia, .. mikor oda lutek, veres peterne Az zeleo Mesgyeie(n) All vala, s monda, fel Mennek Az en puzta zeleoembe ha Igyarto Georgnek megh Nem Vonna Az zemet Noha mosta(n) az en zeleoem Nem giema(n)t de volt ez eleot [Kv; TjK IV/1. 511–2].

Szn. 1757: Christoph Gyemant [Nsz; TL 42]. 1801: Maria Gyémánt [Dés; RKAk 125]. 1849: Gyémánt Gyuri cig. [Bádok K; RAK 8]. 1854: Gyémánt Iosefné Jónás Katalin [Gyalu K; RAK 225]. 1856: Gyémánt József [uo.; i.h. 228].

Ha. 1648: gimant [Mk Kapi Kata kel.]. 1768: Gyémántakból [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109].

gyémántboglár rozetá de diamant; Diamant-spange/agraffe: 1648: Egy gióngiós gyemant boglarokkal rakott parta, melyb(en) vagio(n) ti-zenniolcz giemant eörögh gióngiódokkal [Mk Kapi Krisztina kel. 16. 1–2].

gyémántgyűrű gyémántköves gyűrű; inel cu diamant; Diamantring. 1627: Egi katulaban vagion Egi ladaczkaban Tizenket gjemant giureo [BLt]. 1629: Egi puplican lancz modo(n) czynalt gemant gjrvv Egi szv modra valo gjemant gjrvv [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1651: Ket Gemant giurók, mindenikben Egy Egy gemant [WassLt Wass Judit kel.].

Szk: *fejér zománcos* ~. 1628/1635: Ket egy forma fejer zomanczos gemant gjrvv [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen inv.] * *metszett* ~. 1651: Eöreg h mecset Gemant Giuró [WassLt Wass Judit kel.].

gyémántkő diamant; Diamantstein. 1607/1608: Nemzetes Perneszi Anna Egi Arany keresztet, meli giemant keöbuekkel Rubintokkal ekesitetet rakot volt ... Testamentumaban Sarmasaghi Vramnak hagiót [JHbK XII. 6].

gyémántocska 1. gyémántszelecske; bucăciă de diamant; Diamantkörnchen. 1652: Egy Kis veress skatulyacskab(an), ket arany gyűrűk egyik-b(en) ket gyemántocskák, masik fusira (!) mecczet pecset nyomo Comes Steph Bethlen d(e) Iktar nevre, melyek kek pappirossal borított skatulya-ban) vadnak [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.]. 1685: Ket Arany gyűrű, edgykb(en) 3 gyémántoc-ska [Berz. 2. 27/29]. 1757: Egy kis Gyémántocska [Jobbágyva MT; BálLt 71]. 1766: 'a boglároknak két Gyemántotska [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1786: Egy Médajotska 24 rubint benne es 4 gyémántotska [Nsz; Ks 74. 56] | Egy reszkető tő hét gyémántotska benne 8 rubintotska közepibe egy nagyotska rubint két felől, a függője egyik rubint, a másik gyémánt. Más reszkető tő 14 gyémántotska benne a közepin egy nagy Smaragd a függője is egy Smaragdotska [Nsz; Ks 74. 56]. 1798: Más Keresztes fejű Zamántzos aran j gyűrű, a közepibe egy négy szegű gyémántatska, körüllette négy felől rubint [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga huncy.].

2. Jelző haszn-ban; in functie atributivă; in attributivem Gebrauch: gyémánt kövecskékel

ékesített/rakott; impodobit cu diamante; mit Diamantsteinchen verziert/besetzt. 1716: Vagyon azon ladacskab(an) öt aranyban foglalt gyemántoc-ska tő aprolekos függőkből hulladozott rubintocskakkal együt [WassLt].

gyémántos 1. gyémánttal díszített/ékesített; impodobit cu diamant(e); mit Diamanten geschmückt/besetzt. 1651: Egy Rosas köves boglaros parta, melynek boglaranak negie, merő Gemantos vagion mindenik (így!) Eött Eött Gemant azon kiüöl harom köves Boglar [WassLt 72/2 Vass Judit kel.]. 1679: Egy Arany ő Gyemantos Rubintos [MNY XXXVIII, 304]. 1681: Egy arany reszkető tő ember kéz formára csinált reszketője gyémántos rubintos [WassLt]. 1752: Egy jofele gyöngyel rakot koszoru tizen hat arany boglarral, ki rubintas, ki gyémántos benne [Ks Kornis Ferenc inv.]. 1781: Médály gyemántos rubintos egy [Koronka MT; Told. 10].

Szk: ~ *aranygyűrű*. 1637/1639: Egy Gyemantos Arany gyűrű, ... a teteinen negy haromszegű gyemant, az szaraban környeos keoról, Rubint, Smaragd, es gjemant [Kv; RDL I. 111]. 1677: jutott ... Kisannának egy pántika forma gyemántos arany gyűrű in f. 6/66 [Kv; i.h. 155b]. 1696: Egy Sas körmös Gyemántos arany gyűrű fl. 50 [Mv; MbK 80. 6] * ~ *aranykapcsocska*. 1732: Az Gyémántos Arany kapcsocska ... Közre maradt [Nsz; Ks 73. 55] * ~ *aranyperce*. 1648: Egy bokor giemantos Arany percz, melyb(en) vagio(n) tizenegy gyemant [Mk Kapi Krisztina kel. 1] * ~ *boglár/boglárú*. 1648: Egy giemantos boglaru gióngiós főkött [Mk Kapi Krisztina kel.]. 1686: Egy giemantos boglarból allo hay niomtato kib(en) vagio(n) ötve(n) haro(m) giemant [Mk] | Egy nyakra valo gallér, tizenket rubintos, gyemántos, gyöngyös elegyes boglár rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka] * ~ *boglárocska*. 1716: Egy homlok elő Parta 24 gyemantos boglarocskakkal fuzótt [WassLt] * ~ *csatt*. 1794: Egy pár régi modi gyémántos papucsra valo Csatt Tokostol [Koronka MT; Told. 12/104] * ~ *csat-gyűrűcske*. 1710: Egy kis gyémántos csatt gyűrűcske ... Egy kis szives gyűrűcske [DanielAd. 93] * ~ *forgó*. 1692: Kerecsen Thol kettő. Ráro Thol egy. Egy tiszta arany Giemantos forgo Daru tholhoz valo [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] * ~ *függő*. 1628/1635: Egy nagj gemantos fuggeo meljben uagio(n) tizeniolcz öregh gemant [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen inv.]. 1648: Egy merő gyemantos levegős (!) függő, melyben vagion husz giemant [Mk Kapi Krisztina kel.]. 1727: Egy Pántlika rosa formán Csinált gyemántos függő ötven egy tábla gyemant béné ki nagyob s ki aprob [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsa kel.] * ~ *fülbevaló*. 1661: Egi Bokor giemantos legi formara valo filben valo, fekete zomanczos közep szerű giemant vagion benne, az kettőben tizen ket giemant vagion [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.]. 1692: Egy pár arany gyémántos fülbe valo, huszonhat gyémántal [Bilak BN; JHbK L. 36] * ~ *fülbevalócska*. 1768:

Két régi Rubintos Fülbe valocska ... Egy más Gyémántos, és Rubintos Arany fülbe valocska [Nsz; TGSz 51] * ~ *gyűrű* 1596: Elseoben egy Gyemantos gyewrew, mely nyom két Aranyat fel ortot Ér beochyew zerint f. 40 [Kv; RDL I. 65]. 1598: Zabo Miklos ... vallja: ... eők immár zenteol zembe megh kertek Ersebet azzont az Annnyatol ... ott en eleottem Jegyben az leannak egy giemantos georeot Ada [Kv; Tjk V/1. 236]. 1651: Egy eöregieb könnü Giemantos Giürüh mas egy hegies giemantos Giürüh [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. 1728: gyémántos szűves gyűrű ket kéz össze fogotzva rajta 10 gjémánt benne [Nsz; Ks] | Arany Portéka ... Egy arany Gyűrű Topáz nevű Kővekkel rosa formára ki rakva valens Rft 4. xr 30 ... Egy más kised gyémantos Gyűrű [Mv; ConscrAp. 2] * ~ *hajbavaló*. 1648: Egy giemantos vas matska forma hayba(n) valo, kib(en) vagion husz giemant [Mk Kapi Krisztina kel. 1] * ~ *homlokpárta*. 1752: Egy gyémántas homlok párta, tizen öt arany boglással, nagy s apro orientalis gyöngyel egybe fűzve [Ks Kornis Ferenc lelt.]. 1768: Gyémántos és Rubintas homlok párta [Szárhely Cs; LLt Fasc. 109] * ~ *jegygyűrű*. 1769: Két gyémántos jegy gyűrűt, mely(ne)k edgyiket Néhai Groff Kornis Ferentz Sogor Uram adott volt jegybe az Nénem(ne)k [Marosztgyörgy MT; Ks 19/VII. 11] * ~ *kereszt*. 1730: két Thordai Aszszony ember az el veszett ... gyémántos keresztét ... meg találta [Torda; MvRK] * ~ *koszorú*. 1774: Egy Rubintos Gyémántos Koszorut, melyet Pártánokis viselnek [MNY XXXVIII, 304] * ~ *medál*. 1716: Egy öreg gyémántos medálly 63 gyemant benne. Más egy Vas* Czimeres Medálly gyemantos három öregjebb 21 aprobb [WassLt. — "A Czegei Wass családé]. 1784: Léven egy gyemantos két száz forintos Medája azt hagyá ... Sz. Misékre [Kóród KK; Ks 14. XLIIIb gr Kornis Ferencné Geréb Zsuzsánna végr.]. 1795: a meg holt Aszszony egy gyemantos Médát (!) vett fülbe valostol együtt [Ákosfva Hsz; Told. 23]. — L. még MetTr 397 * ~ *munka*. 1814: Egy ... Nyakba valo gyöngy ... a' közepébe(n) gyémántos munka 50 Rf [Kv; Born. IV/41] * ~ *nyakravaló*. 1661: Egi giemantos niakra valo huszon kilencz Remekben, egi egi közep szerű Giemant vagion egi egi Remekben, az Lebegőjeben kilencz közep szerű giemant vagion, fekete zomanczos [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.]. 1752: Egy gyémántas nyakra valo tizen három arany boglással nagy, s apro jóféle gyöngyel egybe fűzve [Ks Kornis Ferenc lelt.] * ~ *nyakszorító*. 1717: Egi giemantos njak Szorító huszonnegj darabból álló, figyegőjével edgyütt a fűgjegőjeben van njole 8 gjemánt 12 tizenket remekben két 2. 2. kö. 11, Tizenegj remekben egi egi kö [Nsz; WassLt Was Judit kel.]. 1731: Egy Gyemantos es Gyöngyes Nyak soritot [Borsa (K) körny.; Told. 18]. 1755: ... egy Tokban Smaragdos Gyémántos Nyak Szoritot [Bethlenfva U; Ks 91] * ~ *öltözet*. 1697: Voltunk az comédiab(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octavájára czináltatot(t)

... Igen fényes frecventia volt és mil(li)ókba tölt az sok gyémántos öltözet [AIN 148]. 1762/1763: Melgs Groff Petki Borbara Melgs Aszszony Anyam eö Nga méltotzatott nékem ... adni ... Egy rendbéli Gyemantos öltözetet [Hsz; Ks 23. XXIIb] * ~ *pántlika*. 1673: Egy rcbntos (!) gyemantos panthikanek igazgatessert f. — [40 UtI] * ~ *pászli*. 1762/1763: Petki Borbara ... méltotzatot nékem adni ... Egy rendbéli Gyemantos öltözetet, az mely áll ebből: Gyemantos Pászli, Melyben vagyon Öreg Nagy Gyemant tizen egy apro Gyemant 43 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1858: Kettős arany lántz elől gyémántos Pátzlival és hozzá valo fülbe valoival tokba F. 100. Egy más tokba gránátos Pátzli hozá valo kerek fülbe valoival F. 18 [Kv; EMLt Néhai Újfalvi Sándorné Lészai Júliána hegy. 1]. — L. még MNY XXXVIII, 304] * ~ *reszketőtű*. 1766: Egy Gemántos Arany reszkető Tő melyben vagyon ött darab gemant [Szárhely Cs; LLt Fasc. 96]. 1768: Egy Gyémántos Rubintos reszkető tő, melynek közepén hoszsuzko szép öreg gyémánt van [Nsz; TGSz 51]. 1802: egy gyémántos Reszkető-tő [DLt nycmt. kl]. — L. még MNY XXXVIII, 305 * ~ *reszketőtűcske*. 1758: Két Gyémántos Arany Reszkető Tötske, régi nyakravalóból való. Más gyémántos, s Smaragdos reszkető Tötske, melyben van 5. Smaragd 10 gyémánt [Nsz; Tsb 21]. 1768: Gyémántos Smaragdos reszkető Töcske [Nsz; TGSz 51] * ~ *részli*. 1805: Gyemantos és rubintos Részli [Szamosfva K; BLt 9] * ~ *rózsafű*. 1814: Egy pár gyémántos rozsa Tő [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * ~ *tok*. 1768: Gyémántos tokba lévő Smük [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ékszeri közt] * ~ *tollacska*. 1716: Egy kis gyémántos egy szem gyöngyű tollacska [WassLt] * ~ *tolltok*. 1728: egy rubintos smaragdos gyémántos toll tok [Nsz; Ks] * ~ *torokravaló*. 1648: Egy giemantos Torokra valo kib(en) vagio(n) tizen eött giemant s giönglők is örögek [Mk Kapi Krisztina kel.] * ~ *tűcske*. 1801: kised gyémántos töcske [Kv; Ks] * ~ *vasmacska*. 1768: Egy kis Gyemántos vasmacskának a darabcskája [Nsz; TGSz 51] * *hegyes ~ gyűrű*. 1611: Egi hegies giemantos aran jgieöreö nio(m) Araniat egyet es fel ortot ... f. 22. d. — [Kv; RDL I. 88]. 1627: Wiccy Mathenak adtnk reszen kccuwl Egy hegies gyemantos giwiwt [Kv; i.h. 182]. 1727: szűves hegyes gemántos gyűrűt pedig neki jegybe adtem [Uzcn Hsz; BLt] * *hegyes ~ aranygyűrű*. 1629: Egi hegies giemantos Areni giwv Nycm Egy Araniat aestimaltuk tt f. 25 [Kv; RDL I. 143] * *homalyos ~ gyűrű*. 1637/1638: 1. Homalyos Gyemantos Gyűrű, nyo(m) masfel Aran: f 18 [Kv; i.h. 111].

2. vhány gyémántból álló/gyémántot tartalmazó; care conține citeva diamante; diamanten, aus Diamanten. 1596: Egy eött Gyemantos gyewiew nyom fel ort hean egy aranyat Ér beochyew zerint f. 36 [Kv; i.h. 65]. 1652/1655: Egy hétt gyemantos györű ny forma vöttem Bécsb(en) Tail. 30 fl. 60. Egy het gyemantos ruha forma györű Lublin-

b(an) vőttem magam Tall. 18 it tudom fl. 40 [Kv; CartTr II. 875]. 1668: Egy Gyemantos fekete Zomanczos tol melle valo virag, ebben gyemant 30 giöngy 3. szem [Mk. Kapi György inv. 10].

gyémántú vhány gyémánttal ékesített/rakott; impodobit cu citeva diamante; mit einigen Diamanten verziert/besetzt. 1637/1639: egj Eött giemantú gjürw, az kozepseo verfelyes nyo(m) beoven Aranyat ketteot aesti(maltuk) szaz negj forintra ... f. 104. d. — [Kv; RDL I. 111]. 1715/1720: A csillagos sok gyemántu Médály [Cege SzD; WassLt Vas György hagy.].

Szk: hegyes ~. 1648: Egy hegies giemantu arany gjürü az kerületin vagio(n) eött rubintocska [Mk Kapi Krisztina kel.].

gyenge I. *mn* 1. slab; schwach. 1757: meg fogá haját a szegény Pakulár Vaszilj(na)k ... ugj meg üte hogy Pakulár Vaszilj egészen el nyulek ... ugj öszve rontata vala hogj ha valami gjenge Ember lett volna meg kellett volna halni azan veretes mián [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14]. 1764: Félelmesen venném azt* gyenge vállaimra, ha excellentiátok és az uraknak próbált személyeiben biztos elviselésére köszálatat nem szemlélnék támasztékul mellettem [RettE 174. — *Ti. a kötelességet.]. 1804: előnkbe szökdösének Firtos Varollyai Jancsi Miklos Uram fiai, Egre kiálto káromlással Szidalmazni, káromolni, tolvajozni kezdének hogy miért [prasedáltotunk, mü hogy gyengébbek voltunk tavulaba állánk töllök, azonba Pap Jánosra futának ..., valamint a kévét ahogy tséplik éppen ugy verték [Pálfa U; Pf Dömötör György (19) szabad székely vall.].

Szk: ~bb fél. 1776: ha ... edgy bányának mással ellenkezése lenne valami helyen, és edgyik fél a' munkában való erejével nem érkezhettek el, tehát a' közös Controversias helyre a' gyengébb félnek Birák hirivel annyi dolgot lehessen viinni, mennyivel Arbitro Judicum erejeket supplealni ítéltetnek [Torockó; TLev. 7/5] * ~ *legény/-legényecske*. 1763: minthogj gyenge legényettségkék voltunk el szaladozánk széllyel [Udvarfa MT; Told. 44/15]. 1805: Sajnálom hogy Ngod betegeskedik de gyogyallyon meg mert ha én mint gyenge legény a' kis aszszonyt maga(m) erejin meg nem tudnám ostromolni kit híjjak a' Báro Fabrikára segítségül ha Ngod beteg leszen [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

2. erőtlen; lipsit de putere, fára vlagá; kraftlos. 1592: Enys nem magham mutogatasaerth, haum a' keozseuseghes Ioerth, immar tiz ez-tendeoteol fogwanth, magh nem Vonwan farad-sagomath az en gienghe es beteges ertekem zereneth [Kv; DiósyInd. 11]. 1647: Aszszonyom Anyamis, mint gyenge Aszszonyiallat nem erkezhetik mindenekre, ugy, a' mint kivantatnak keves josszauk gondviselésere [WassLt]. 1786: Énis mint gyenge öregségem engedi, a' ki elnyomattatásoknak rendit ... ki tanultam volt, az Ur hozzájok mutataudo kegyességit 's Patrociniumatis meg

szolgálni igyekezem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.]. 1810/1821: a' Házamból mint igen öreg gyenge ember sohva ki nem járok [H; CU]. 1841: meg hagyám ... hogy tégye* azon kis átalagba a' pintzébe, s majd ha haza hozza az Isten eö Nagyságát — mint meg avult orvosi szerrel megkenhesse gyenge teteit véle [Szék SzD; SL. — *Ti. a seprőt]. 1851: ma reggelen is nagy fulladás jött rēa* parnákkal potzoltam fel — gyenge igen gyenge [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez. — *Ti. a levélfró anyjára].

Szk: ~ állapotra jut. 1778: mind Etzken Andras Uramat mind utolszori Feleségét ismértem gyenge állapotra jutottak volt Öregsegekre, ugy hogy ha az Leanya ... nem viselte volna gondjokat, Szigorusagra jutottanak volna, de házához le vitette és ott ... dajkolkodott vélek [Albis Hsz; BLev.] * ~bb-gyengébb egyre gyengébb. 1851: Kedves Miklosam! ... szivemből sajnállak hogy ugy unod magadat, és én vélel nem lehetek hiszem még éhezeli eleget de azomba a' Lelkem Anyámat is fájlalom, mert minden nap gyengébb gyengébb fogy, kevés időt lehet néki igérni még [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~ bizonyosság erőtlen tanúbizonyosság. 1655: Egy hitván fazakast kinek házánál indult az égés, és egy hitván deákot megfogván, igen gyenge bizonyosságokra megégetének érette [ETA I. 160 NSz].

3. rossz erőben/bőrben levő; care este fără vlagă, bolnăvicios; bei schlechten Kräften seiend. 1786: a marhák gyengék hogy meszsze vekturázzuk* Herepéig* vagy Fejérvárig* felszállíthatnok ezen tul ha Nsgtok rendelést parantsolnak a felsőbb Tisztek(ne)k [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — *Ti. a gabonát. *M.herepe AF. *Gyf]. 1807: egy valamennyire sárgás vagy eger szőrű, kitsiny teste állásu gyenge Kantza [DLt 856 nyomt. kl]. 1842: a' Ló gyenge ... egyéb aránt is a' Kehe folytogatta [Dés; DLt 564]. 1846: Csak 8 Ókrókt kaptam gyengéket [Csán TA; Born. F. I. d].

4. satnya; pipernicit; verkümmert. 1757: leg elsőbben is szőlő tői azon szőlőnek szám szerint fel számláltatván és meg olvastatván találtak ... ezen szőlőb(en) két Ezer kilentz Száz ötven ötöt ..., mellyek a roszt miveltetés miá ... igen gyengék [Déva; Ks 73]. 1793: Az Buzák meg lehetősök ... hanem nem lézen annyi kalongya mind mázor mivel gyérek Sok helyen, az Tavaszí vetések pedig Gyengék mivel itt régen nem volt eső [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.]. 1819: igen gyengék nallunk az Ősz gabonák s kivált az egyik Földből a magja sem jön ki bizonyosonn [Ádamos KK; Pk 3]. 1844: Az őszi vetések gyengék, ... s Sokat szántanak ki [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

5. csenevész; chircit, nedezvoltat; krüppelhaft, verkümmert. 1761/1808: A Csoltban (e) ... ez minden féle elegyes, vesszős, és tsak kertnek valo gyenge vesszők találhatnak benne [Pata K; EHA]. 1770: Egy kis bihal borjuis vagyon kinek az anyja meg döglett, de igen gyenge el metsevézett [Cseke-

laka AF; KCsl 6]. 1818/1820: ezen Jóságához Szamásfalván és Dezméren gyenge erdősékek vagynak [Pk 4]. 1847: a' kistsi bornyunk, noha csak egy hét óta csepegetnek valamit az annyatól számunkra, oly gyenge, szigorú, hogy félek meg sem marad [Kv; Pk 7].

6. hitvány; ordinár; schundig, wertlos. 1576: Wagon yo wastagh kalan tyzon eoht, kynek Aran-yazoth Nyely, kynek nem, egyk elys teret Benne wagon gyenge kalan niolcz [Szamosiva K; JHbK XVIII/7]. 1637/1639: negy Gyenge Ezüst vy kаланok ... aestimaltattuk ad f. 4 d. — [Kv; RDL I. 111]. 1694: Megjen fel ennek az haznak parasz-tossan meg deszkaszatlat Folyosójára egy tiz Lepesből allo romlodozot fa Garadics, kinekis hasonlo gyenge rosz Karfaja [Kővár; JHb, Inv.]. 1717: Kőköröcsin szín gjenge Kanavacz viseltes szoknja három ujnyi ritka elegyes kötés az alljan [Nsz; WassLt Vas Susanna lett.]. 1733: Az Ház körül valo kertek gyengék, romlandók, és ruinab(an) lévő [Sólyomkő K; SLt GH. 43]. 1761: tsere talpakra sasok közé, sövényből font tapaszos oldal, dranyitza fedelő, alaton dereku, nem igen régi de gjenge Épület [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. 1803: engedelmet kérnék az Gyepűnek meg járására miis azért körös körül meg jártuk de oly Gyenge Gyepű vagyon kétt helyen hogy semmire valo rosz [Dés; DLt 82/1810]. 1836: egy veres kályhábol fa lábokra épült kementze ... e mellett egy vas lábu fűtő gyenge [M.péter-laka MT; TGsz 18]. 1850: Vagyon még egy más Istáló ... a hidlása avatóg gyenge [Gyéresszt-király TA; DE 5].

Szk: ~ állapotban van. 1842: találattik a' pálinka házba egy katlanon két pálinka főző üst ... minden hozzá tartozó részekkel gyenge állapotba [Oprakericsora F; TSb 51]. 1857: az egész ház még is oly gyenge állapotban vagyon hogy a' merőbe meg építést kíván [Márkosiva Hsz; BetLt. 4]. * ~ lábbon áll. 1812: Falu Erdője nevezet alatt lévő öt darab Erdőket ... ezt a' falu használta s használja mais, de gyenge lábbon áll [M.lapád AF; EHA].

7. silány; slab, de calitate slabă; dürttig, gering. 1753: Consideratioban jöven a kertek(nek) egj helyt job, más helyt gyengéb volta exurgál ad flor. ung 9., 20 [M.nádas K; RLt]. 1756: az el mult esztendőb(en) magának Balog Uramnak igen rosz pállot gyenge Zabja lévén aszt az Uraság ménes béli Gjernek Lovainak atta [Szakaturá SzD; TKI]. 1776: itten Bujturon az Exponens Aszszonyinak leggyengébb rész jutott az Jobbá-gyokból [Bujtur H; Szer. 3 r. jb vall.]. 1826: A Domb meget lévő szánto, de szakadékos és gyenge föld (sz) [Doboka; DHn 17]. 1834: eszt a' gyenge vám roszot ... csupán a' zidók vészik [Sajókeresztúr SzD; Born. F. Iig Benő József számadó lev.]. 1848: Mi a tengely végén lévő karikákat illeti a belső végén dufla, a külső végén gyenge, de élhető [HSzj lisszeld és tengely al.].

8. ? kényes; sensibíl; empfindlich. 1783: a Tatárkát ezen Holnapnak vége felé lészen jó vetni, most nem bátorságos, gyenge Portéka lévén [JHb

Csáki Katalin ir. Árkosi Ferenc Cséki Katalin-hoz].

9. gyatra; slab; schäbig, dürttig. 1844: Sarjut csináltunk ... a' pusztá udvarnál 1 Székérvel ... a' Horgas Nyílba le van kaszáva de időnk gyenge Sarju csinálásra, a' mit meg csináltunk té is hordottuk igen jó sarju [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: ~ egészség. 1718: a bizonyas hogy en elég erotelen es Gyenge egességgel Vagjak [Harang-láb KK; Ks 96]. 1753: Témús mondja hogy kglmed gjenge egességgel volt, melyet bizony szívasesn sajnállok [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. 1800: A Vass Ládák ki tisztítások aránt valo fáratságra tsupán tsak azért nem kértem volt Tisztaletes Profesor Uramat hogy gyenge egességgel sajnállottam fárastzani [Gerend TA; DE 4]. * ~ erő. 1725: Jó szível magamis Kigyelmedet Szamosfalván ... megh látogattam volna, de én a' télen e may napigh, olyan beteges állapattal, és gyenge erővel voltam, hogy az udvarrolis ritkán léptem ki [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. * ~ módon gyatrán. 1808: a' Nagy Szamos Ujj Hidgya igen gyenge módon lévén építve, ... le-szakadatt s minden Vánkas Gerendák nélkül volna Construalva [DLt 105 nyomt. kl]. * ~ szüret gyatra/sovány szüret. 1724: igen gyenge Szürettyek lett ..., már husz forintra fél hógott negyvenessinek* az ára [Darlac KK; ApLt 2 Gr. Haller János Apor Péterhez. — *Ti. negyven vedres hordó borának].

10. gyér; rar; spärlich, dünn. 1808: Meizel Józsefnek ... állszakalla (: Bakenbarth:) igen gyenge [DLt 580 nyomt. kl].

Hn. 1613/1640: Az Gyöngé Berketis Lazar Imreh birta | felseo hatarban Gyenge Berkeben egi föld [Gyalakuta MT; EHA].

11. zsenge; fraged, crud; zart, jung. XVIII. sz. eleje: a Száraz kehes lónak jo sokaig vehetni hasznát, csak tartsd Szalmával, s jó bőven abrak-kal, kiváltképpen ha az Abrak Árpa vagy res lészen, á genge fű hegyre mindgyart ki kel tisztulni csapni [JHb 17/10 lótartási instr.]. 1786: károsnak gondoltam az igen ifju gyenge bárányokat szoron-gotni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1823: az Ó Klmének el adott erdőmben nem a' marhák által a' gyenge jövések(nek) vagy eltaposásából, vagy elragásából következett káromat betsülttettem [Kakasd MT; DLev. 1. III. A].

Szk: ~ tejes malé zsengés/tejes kukorica. 1826: 18 Véka ... A' Gyenge termett gyenge tejes Malé a' Sertéseknek adatott [Somkerék SzD; Berz. 8. 72].

12. finom; fin; fein. 1558 k.: az elso 3 soth tord meg gjenge porra es felíwl os rea az uno teieth es keuerd Jol oзуe [Nsz; MKsz 1896. 283–4]. 1692: Egy gyenge patyolat előkötő bécsi csipké-vel három rendel és kűrűlette valoval keszítve [Bilak BN; JHbK L/36]. 1714: Gyöngé Vaszony-bul agjra való Lapedő, alsó s felső részén külömb-fele aran-j Skofium Virágokkal ékesített fl. Hung. 24 Gyöngé Vászonybul agjra valo egj Par Lapedő, alsó s felső részén külömbféle Virágokkal kivarrott,

aranj s ezüst fonallal ékesített fl. Hung 20 [Nsz/Fog.; AH.]. 1736: Az ifjú legények pedig viseltek valami gyenge matériából való inget [MetTr 352]. 1749: Adának ... Egy Aranyas igen Szép Czirádákkal gyenge Sellyem virágokkal elegyesleg készült Lászlit, és Palatint, és Úgyan más ehez hasonló készületű ezüst Lászlit, és Palatint [Koronka MT; Told. 12. 2].

13. vékony; subtile; dünn. 1584: Cathalin Borbely Ianos felesége Vallia ... Ket lancz vala Nalla, egyk igen gienge lancz vala ... Az Masik lancz Ebregh vala [Kv; TjK IV/1. 389]. 1595: ket Aranj lauchok Ezzik ... egy gyenge sok retheo Aranj lancz vagion benne Aranj pp. 23 1/2 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1637/1639: egy Gyenge Arany Lanczocska egy kis függeouel együtt, mely nyom hatt Aranyat harom ortot [Kv; RDL I. 111]. 1651: Egy forgacz Arany lancz, Mas gienge rostelos arany lancz [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. 1686: Edgy bokor gyenge arany perecz, Edgy fél kézre valo arany perecz vastagb [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. 1831: a Lutz Vízén készitendő Ujj Hidhoz ... meg kívántatnak ... Gyengébb Czövekek 7/8'' vastagok 2° hossz[sz]ak Tolgyfa 30 darabb Két vánkossal 9/10'' vastag 2° 3' hossz[u] [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi (I) János geometra kézevel].

14. kb. gyámoltalan; neputincios, neajutorat; unbeholfen. 1703: külgjön annyi számu Lovasokat megziat ..., de azokat az Tehetősibul es fegjveresibul conscribaltassa ... nemis erőtlen gjenge gyermekeket, hanem erős, és egeszes az Csátázásra ... alkalmas Embereket [UszLt IX. 77. 77 gub.]. 1753/1781: Kun Miklos ur pedig mint még abban az időben gyenge, a Tutor Josika Imre, és a nőhai édes anyja keze alatt maradt [Rengat H; JHb LXXI/3. 278]. 1810: A Héderfái édes Atyától maradtott rész Jozságom ha Kedves fiam fel neveltetése előtt történnék halálom, azon egyes Jó lelkű Atyám fiai dispositioja alatt legyen a' kik gyenge négy Esztendő koráb(an) kedves fiamat egyes szárnyaik alá vették [Héderfája KK; IB Gr. I. Bethlen Sámuel kezével].

15. átv kb. éretlen; necopt; unreif. 1597: Gelien Jurehuu Kalachsweto Kata azzony ... vallia ... en mondek: Kegmetek iol megh lassa mit chielekeztek, kegmed azzonim az leantol iol megh ertekeztek, ha megis aze akarattia hogi Globicz Mihalihoz nem akar menni, mert az ew elmeie megh igen gienge, ha Kegmetek valamit indit, netalam eddigh megh waltozot elmeye [Kv; TjK VI/1. 59].

16. fogyatékos képességű/tudású; cu cunostinte putine; mit mangelhaften Fähigkeiten/unzulänglichem Kenntnissen. 1671: Istennek ajándéka nem egy aránt lévén eö kgimek* között, nemelyek kiknek bővön adatot Talentoma eo felségetül ex tempore) szep imatsagokat szoktanak tenni, ... midőn gyenge tudomanyu attjafiak is akarják azt az üdőt követni az buzgóság helyet tsufiságra es karomkodásra szolgáltatnak alkalmatosságot az halgatok(na)k, azért kívántatik az ilyen gyenge

tudomanyu attjafiaktul legyen megh tiltva, az mire nem elegségessek, ne utallyak azt, ha nem más tudos emberek(ne)k sok szép imátsági vadnak írva azonokat tanullyak megh s mondják azt mint sem botráncozást szerezzenek [SzJk 118. — *Ti. lelkészek]. 1794/1795: a' Gen. Sz. Synodus arra ki rendelendő erdemes Atyafiak által ut mutatást készitvén a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k es a szuksegeesebb Materiakra Predikatiokat es olyan könyörgéseket iratni melyek erthetők es buzgóságosok lennének [M.bikal K; RAk 14].

17. rossz; räu; schlecht. 1757/1758: az Harsányi Uram arendásai ugymint Botárék igen gyenge Gazdák voltak [Mint] hogy igen gyenge arendások törnek ezen Harsányi Samuel Uram Stompjaival hogy ezen also kerék Stomp az oltatol fogva tojul [Abrudbánya; Szer. Mesztáken Danila (58) es Szumucz Péter (68) vall.].

18. szegény rendű; cu stare materială slabă, sārac; aus dem armen Stand. 1749: Máris Virtyila ... gyenge facultasu annuatim hét máriás Taxát fizetett [Szind TA; DobLev. I/236. 8]. 1780: a' vólt ugyanis a' Vas tsínálásrol irt Articulusnak főbb czéllya hogy a' tehetősebb verös kovácsok között a' gyengébbek is élhessenek [Torocsztgyörgy; TLev. 9/16].

Szn. 1590: Gienghe B(ene)dek. Jenge Benedek [Kv; TjK V/1. 33, 53]. 1593: Genge Caspar [Kv; i.h. 353—4]. 1602: Gyenge Márton. Gyenge Mihály. Gyenge Pál* [Közepajta Hsz; SzO V, 212—3. — *Mindhárom lib.]. 1604: Kis Soljmosi gienge Jakabné Annazonj gienge Jakab [UszT 18/168]. 1652: Gyenge Menihart [Vista K; GyU 98]. 1772: Gyenge fiak [Jenőfva Cs; RSzF 134]. 1826: Gyenge Antal [uo.; i.h. 175]. 1837: Gyenge István [Jenőfva Cs; RSzF 119].

◇ Szk: ~ eső csendes eső; ploaie domoală; stiller/leiser Regen. 1851: Sept. lőjén gyenge permete eső volt 2án egész nap szakadatlanul hullott az eső [Dob.; BetLt 3] * ~ eledel/éték/étkecske könnyű étel; mincare ușoară; leichtes Essen. 1723: a M: Vajdané kéréti ... hogy ... a mely inas iránt igrte kgd io akarattyát ... ne sainállya Kgl ... mind Czipo sütésre (s) egyép (I) gyenge sütögetésekre és kürtő kalácsra is és valami pástetomra és valami gyenge eledelre megtanitatni [ApLt 2 gr. Ferratiné gr Kálnoki Ágnes Apor Péterné gr Kálnoki Borbárához]. 1759: mind tegnap, mind az étzaka Gyenge étkeknél egyebet nem ett | az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermekek nyelvcskéin szájanis hasanlo mozgást ugyan tsak ezek melle az gyenge étkecskéit meg ette [M.-csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.] * ~ hangú halk hangú; cu voce slabă; halblaut. 1837: Berlúth Thódor ... beszédje valami fejérnépes akadozó gyenge hangú [DLT 75. nyomt. kl] * ~ hit erőtlen, fogyatékos hit; credință slabă; schwacher Glaube. 1753: Hiszem is, hogy ő szent felsége az én ifjúságomnak vétkét meg nem említi ... Mely iránt az Krisztus Jézusban vetett gyenge hitemnek általa reménylek, hiszek és szívesen is várok [RettE 81] * ~ meleg langymeleg; căldicel; lauwarm. 1788: gyenge meleg savó [MvLt Mátyus, ConsSan.

gub. — L. Szini Karola kijegyzése] * ~ *melegen* langymelegen; cöldicel; lauwarm. 1843: Szama-
tozás eként lehet. Csekelakán* minden meg-szálli-
tott mustakhoz 10 vederhez 1 ló el-aprózott
Örvény-gyökeret kell zacskóban vagy rongyba
kötve meg főzni mustban, és gyenge melegen hozzá
önteni a pészülésbe indulást is elő segíti [KCsI
13 Kemény Dénes kezével. — *AF] * ~ *piros*
halványpiros; roşu palid; matt/blaßrot. 1826:
Vargyasi Imets Elek ... fejrészeg gyenge piros
ábrázatu* [DLt 693 nyomt. kl. — *A párhuzamos
német szöv-ben: ein weißes etwas roth lichter
Angesicht] * ~ *prokuráció* hiányos/fogyatékos
gondozás; ingrijire nesatisfăcătoare/incompletă;
mangelhafte/unzulängliche Pflege/Betreuung. 1772:
nem a Királyfalvi Határra építettett Malma okozná
az eő Exllya Malma két utolsó kerekének Lassu-
ságát, hanem az eő Exllya Malmának regisége
meg rokkanása, és gyenge procuratioja [Kük.;
JHb LXVII/2. 387] * ~ *savanyúság* enyhén
savanyú, savanykás; acrisor; säuerlich. 1791:
4szer ételetskeje* légyen gyenge savanyuságu kor-
pa cibre vagy megyből készített levesetzke [Dés;
DLt. — *Ti. a beteg gyermeknek] * ~ *tehetség*
szegény rendű; sárac, din rindul sáracilor; aus
dem armen Stand. 1870: mindnyájan csak 2.2
vonó Marhás gyenge tehetségű emberek kiknek
most nemeljükünknek vonó Marhánk éppen nin-
tsen nemeljeknek Marhátskáink gyengék, vagy
nyavaljas állapotbeliek lévén [Ádamos KK; Pk
5] * ~ *tűzön* kis lángon; la flacără slabă; bei
kleinem Feuer. 1558 k.: Az azony embernek orcha-
yath Meg ffeieriteny auagy Neki zinth adny
aqua valde Mirabilis Rp. az rosanak pogachaiath
egy poharban az mennye ferne, giernek vrinath
4 poharral, Sal giemmeth 1 vncciath, chinemoniath
2 vncciath, kalio fily 1/2 vnciath. Mindezeketh
az alombik által distillald gienge twzon [Nsz;
MKsz 1896. 283]. — L. még i.h. 285–6 * ~
víz csendes folyású víz; apă lină; langsames Was-
ser. 1766/1770: a' viz ellenében ... minthogj az
alja követes volt, és a' Bonyha felől valo nagjotska
Martrol ... a' gyengébb vagy kisebb vízben,
kőnyebben ki kaphatott a' Székér [Széplak KK;
SLt évr. Transm. 366].

II. *fn* 1. szegény rendű ember; om sárac; Arme.
1767: a' bányáknak éjjeli Colálások(an) szenved-
hetetlen Abusus tsuszott vala be; mivel a' tehető-
sebbek, a' Nap-számok(na)k éjjeli időbe valo szá-
porításával magok(na)k nagyobb költséget mint
hasznót, a' gyengébbeknek p(e)d(ig) éppen el vi-
selhetetlen Expensat causál vala (így!) [Torockó;
TLev. 7/1].

2. 1681: Retyi Matthe Ura(m), az Sz: minis-
teriu(m) ellen ... az leanyiat ditsősseges hűtünk
es vallasunk motskolasara, az gyengek(ne)k meg
botrankoztatasa ... vallas(an) kívül valo fer-
finak elocalta, és a' Baalnak szentelte [SzJk 152].

◇ Sz: *~jén fog kb.* kitapintja vkinek az érzé-
keny/sebezhető pontját; a nimeri punctul vul-
nerabil al cuiva; jm auf den wunden Punkt rühren.
XVIII. sz. v.: énis, Gyujto urat a gyengéjén kez-
dém fogni; s' végre annyira mentem, hogy nem

tsak meg ismerte azt, hogy Ngtok nem annyiban
hibások, mint G. Battyániné, hanem azt erősí-
tette magais, hogy a' Nagy Grofné és Ngtok közt
eddig folyt minden versengéseknek nem más,
hanem a' kis Grofné az fő oka és B. Zeberg a'
Ngtok Secutora rossz Tanátsloja [LLt].

gyengébben 1. lassabban; mai incet; langsamer.
1772: ezen Causa ... nem csupán csak abból
állat hogj a' Viz nyomul fel, hanem abból inkább,
hogj az A. Novizans eő Excellenciaja Malma
két also kerekai mi okból, a' Viz felnyomulasa-
tólé, vagj inkább más okokból forognak gyen-
gében, mint az előtt forogtanak [Kük.; JHb
LXVII/242].

2. enyhébben; mai moale; milder, mäßiger.
1731: Az Gyermek Lovakat az kik nem igen gono-
szok, gyengébben kell erőltetni az tanításban, az
kik pedig gonoszabbak erősebben kell hajtani
[JHb lovászmesteri instr.].

gyengébszerű. E szk-ban; in această con-
strucție; in dieser Wortkonstruktion; ~ *mértékben*
kisebb mértékben; in másurá mai mică; in gerin-
gerem Maße. 1767: Az Marha Dógi Processusom-
ban Sztantseş Ohaba, és Kis Muntseş nevezetű
Falukban vagjon, mely is I(ste)nne légjen a di-
tsőség gjengéb szerű mértékben vagjon a két
Faluban, mely is in Anno p(rae)terito 1766 Sztan-
tseş Ohában meg in Mense Augusto kezdődöt
[Lapusnyak H; Borb. II Kádár Péter kezével]

gyengécske 1. kissé gyenge; släbuţ; ein bißchen
schwach. 1806: deledöt gyengécske voltam delu-
tannis, egyszer vízszá adták a Letzkémet [Dés;
Ks 87 KMN 198].

2. rosszacskas, hitványocskas; cam rău, släbuţ;
ein wenig/bißen gering/minder(wertig). 1832:
Az Ajtoja* egy felé nyíló—gyengécske [Sárcmberke
MT; TSb 26. — *Ti. a pincének]. 1843: látván
hogy a Bakkan Kupfer van ... fel bontattuk,
gyengécske Lakatját ő a kezivel le fotsarván,
következőleg a ... talált portékákat ki vettük
[Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

3. gyatrácska; cam slab, släbuţ; ein bißchen
schäbig. 1765: á Termes pedig gyengebbetske
[Náznánfa MT; Berz. 13. V. 12].

gyengécskén 1. kissé legyengülten; cam släbit;
ein wenig (ab)geschwächt. 1822: Vére el folyása
miat Gyengécskén talaltam [KLev. 15].

2. ~ *van* gyengélkedik; a nu se simţi bine, a
fi indispus; unwohl sein. 1724: Laczka csak faj-
tattyta az Lepit bizony gyengécskén vagyon ...
minden nap ketczer még kenetém, de csak bagyad-
va van ... csak rebegek ha ez az gyermek rossz-
szabbn talál lenni, én orvossagát nem tudcm
[Nyújtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

3. *egy kevésbé* ~ egy kissé gyengén; ușor slab;
ein wenig schwach. 1759: Hatházi Czilika ...
hogy a' rudat ezen földre le ne fektethesse, egy
kevésbé gyengécskén melybe megtaszította ...
Marusán Gavrilă [Árpástó SzD; BK].

gyengegyökér orvosi sülyfű; Polygonatum officinale; coada cocoşului; Salomonsslegel. 1679: Fejér hatu viragh vize kezdke savoval vett nro 5. Gyenge Gyökér vize, kecske savoval vett nro 6 ... Mész virag vize, kecske savoval vett [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 32].

gyengélkedés boala usoará, indispozítie; Unwohlsein. 1800: a Makfalvi Jozsagát ... kéntelenítettett el adni a szükség mián és gyengélkedés mián nem a korhelség és részegeskedés mián [Msz; DLév. 3. XXXV. 6]. 1850: A' lelkem anyámnak meg vannak ugyan ottan ottan gyengélkedései, de mégis beteg nem volt, hanem mind fenn matyog, joleszik, alszik [Kv; Pk 7]. 1853: A' maga gyengélkedése kedvetlenül hatott a' szegény Öregünkre is, ki különbenis magáért untalan töprenkedik, sír [Kv; i.h.].

gyengélkedik betegeskedik; a boli; kränkeln, sich unapblich fühlen. 1761: A feleségem ... Ismét gyengélkedni kezdett, doctort semmiképpen nem tudunk hoztatni [RettE 130]. 1796: ma ... Szindról^a által jöttem Koppándra^b de még gyengélkedem [Koppánd TA; GyL. — ^a–^bKét tőzsomszédos település]. 1812: a Groffné más nap tsak láttuk hogy Doctor Horváth Urral, annak színe alatt, hogy ide haza a papnéra bizott Leánkája egészségében gyengélkedik, ki jött és meg érkezett [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Josefine (23) ns, gr. I. Bethlem Sámuel tisztnéjének vall.]. 1813: (Temették) Öreg Vintze Janost néhány hetekig gyengélkedvén utoljára a dagadásba eg holt [Damos K; RAK 101].

gyengélkedő 1. gyenge, gyatra; slab, subred; schwach, schäbig. 1860: Alul irt Özveg Horváth Miklosné Született Pelei Polixéna egy felől hajlott koromnál fogva, más felől pedig gyengélkedő egészségem tekintetéből el jöttek látván az időt, melyben ügyeimet halálom esetére rendezni ... szükséges; ... végakaratomat ... a következőkben nyilvánítottam [Kv; Végr.].

2. betegeskedő; bolnāvicios, suferiud; kränkeld. 1860: leányom ... kedves fogadott leányomnak, Puskás Lillának, a' ki nekem öregségem és gyengélkedő napjaimban, hűséges gyámolom és apolom volt ... adjon hagyományomból 500 ... simpla aranyot [Kv; i.h.].

3. ingatag; labil; schwankend. 1782: én ez orától fogva, valóságos Reformatus lészek és Tiszt Vram kegyld által kívánok Ur(na)k Sz. Vatsorájával élni az én gyengélkedő Hitem(ne)k erősítésére, és kegyld által kívánok utolsó végemre készítgettetni [Gyalu K; RAK 75].

gyengéll gyengének tart/vél; a socoti/considera slab; für schwach halten/meinen. 1667: igen ut utam más is esemben, hogy az mit en montam, mitwl filtem, noha nem azon semilyektul, de azon módon s formában meg helyesedet, ne ragaskogyk az füzesehöz, monda, az firfuirt (l) teremtethez

en aztis gyengelttem, ugys lwn (így l) [GramTr XVIII, 645].

gyengén 1. legyengülten; lipsit de putere; (ab) geschwächt. 1829: mind azt mongyák nagy szívem volt ilyen gyengén hogy utra mertem indulni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. elgyengülten, leromlottan; slábit; heruntergekommen. 1837: tartok tölle hogy ha gyengén találja ökö^t a Himlő oltás el mecsevéjesznek (l) [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev. — ^aTi. a bányákat].

3. gyatrán; slab; dürrftig. 1723: az szőlőink bizony valoban gyengén vaszarkodnak a Székelyként, mivel a nap már rövid leven kévéss melegét adhat, az etszakák pediglen igen hűvések [Darlac KK; ApLt gr. Haller János anyósához, Apor Péternéhez]. 1755 k.: Mint hogj az Ebeni Familia in virili sexu régen deficiált, ... azon részre birattott földet annyira abalienalodtanak, hogy az hol praedecessorim mint Fő emberek bővön oeconomizaltanak most én szeginj leginj igen gjenén folytathatom vekoni oeconomiamat [Kecset SzD; TKI Váradi Zsigmond Teleki Adamhoz]. 1806: November 3a ... Ma valami gyengen elkezdődött a Diligentia [Dés; KMN 335]. 1845: a katlan fedele és oldala nagyon gyengen és alaton van csinálva [DLt 716 nyomt. kl].

4. egy kissé; puțin; ein wenig/bißenchen. 1585: Anna Lowas Thamasne, Ersebet Zegedi Georgne^a, Mikor latok Az Dauch Leorinch betegh gyermekeket, Az Ewacczeseteol fogva fel lattuk ... chak a' kariat hogy ki Niútotta es labatis, seot à Derekat is lattak valami giengen [Kv; Tjk IV/1. 496. — ^aTollban maradt: vallia]. 1732: az elegyes létéken, vert, szalma fedelet tarto gabonás ház oldala sővényből valo gyengen agyagal (l) meg vert, szemöldök gerendák(an) kötött lábfákból álló folyosója alatt sendelyt tart(na)k [Nagyiklód SzD; Told. 11/67]. 1776: Tudgya^a a Tanu ... Hogy ... Dán Iuon valami gyengén ötet a Tenyerivel artzul ütette? [K; Born. VI. 14 vk]. 1816: Első Házban van négy üveg ablak ..., mindégynük a' Sarkai, és Önozasai jok ... az Utza felől lévő Ablakoknak egy egy Táblájok van meg hasadva gyengén [Kv; i.h. IV. 14]. 1823: Pál Latzi nevezetű ujj Paraszt ... tszonka orru, 's a' miatt gyengén orrába beszéllő [DLt nyomt. kl].

5. langyosra, langymelegre; cāldicel; lauwarm. XVIII. sz. eleje: Az mly lovat a folyó kah háborgat ... ó hájat tyukmony fejérel, eczettel, foghagymával egybe kell keverni, gyengén meg kel melegíteni ... s bellé kel az orrába tölteni [JHb 17/10 ló tartási ut. — A teljesebb szöve beleront al.].

6. egy kevésbé; un pic, puțin; ein wenig. 1738: En az Innepe előtt egy hettel ujjobban le betegedvén csak tegnap s tegnapelőtt könnyebbettem annyira, hogy dolgotskaimhoz csak gyengén is lathattam volna [Kudu SzD; Ks 99 Pongrác György lev.].

7. felületesen; superficial; oberflächlich. 1770: minl csorbát mind Ádámot mind Iankot tsak

gyengén ismértem hanem Köz hallomásból minyájon ezeket gonosztévd személyeknek lenni hallottam [Mezőpagocsa TA; SzentGy Petrus Also de Nagy Pestyén (45) ns vall.].

8. enyhén; usor; mild, sanft. 1735: Excellentiad számára ez uttal praescribaltam valami Pilulakat az mellyek gyengen laxalnak [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. 1740: Küldöttem Mlgs G(róff) Ur(am)nak egj vad kezket es ket fa uj edenyekb(en) gyengen be szot pisztrangokat [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1749: ha a' szem viz tsak gyengén is tsipné a' szemet egy előbb tisztá vizzel vegyítve lágyittando, a' nem tsipésig [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].

9. gyöngéden; fin, usor; sanft. 1724: az Isten tudja mennyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1736: Vacsora előtt^a az leányt ebédlőpalotában kihozták, ... az legény ... az leányhoz ment, és mintha kézfogással az következendő házasságra kötelezték volna magokat, az legény szép gyengén az kezinek első ujjai végével megütötte a leányasszony keze ujjainak végét [MetTr 376. — 'A kézfogás napján].

10. könnyeden; usurel; leicht. 1586: Kanna-gyarto Andras vallia ... Az Aztalnal ighen Reszegh vala vgia(n) ... Az legheniek sem bantottak sem zittak Az Aztalnal, hane(m) zepen serkegettek (!) embersegesen gyenghen Az Allat fogtak, hogy az zer arrat megh Aggya [Kv; Tjk IV/1. 545]. XVIII. sz. eleje: Az melly lovon ruh indül ... azt így orvósollyak az mázatlan uj fazéknak az edgyik oldalát erossen hevítst meg, a lovat le vonván és erőssen meg kötözvén a tűzes fazékal Szep gyengén az ajakárul a hegyes biborcsokot égesd meg [JHb 17/10 lótaratási instr.]. 1736: mivel az darvak többire szürkék, kiszédtek az tollakat szép gyengén, s fa olajat öntötenek az tollu tokjában s ismét helyre rakták az kiszédett tollakat, úgy fejezedenek meg [MetTr 34. — Csaknem betű szerint ismétli MetTCs 464]. XVIII. sz. v.: Ha bizonyos időben Fenyő bors fába oltad a Rosmarintot; a téli hideg Sem árt neki ... A Rosmarint töve körül, ne enged meg keményedni a földet; azért gyakran gyengén, hogy a tövit meg ne sértsd, kapálgasd [Ks Kerti Oeconomia].

11. halkan; incet; leise. 1768: hamar nap nyugot után valami gyengén Tolvajt kiáltosot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnak azon szokat [Katonka K; Born. XL. 81 Darabant György (50) jb vall.].

12. gyéren; rar; spärlich, dünn. 1737: A két Pollyán felett valo Erdő ... fekszik a Tekei határ széllyb(en) és edgyezik meg a' nagj búkkes-sel, tölgyes és gjengén búkkes épületre valo derék Fák is taláttatnak benne [Nagyida K; EHA].

13. 1634: Mindszenti Gabor Ur(am)nak ..., kedves kereszt fiamnak hagicm az fekete szerezzen gyengen Ezwsteozeott Lora valo szerszamomat [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.].

gyengés ritkás; rar; dünn, spärlich. 1808: szakalla ... az ortzáján gyengés, az orra alatt pedig, és az álla körül erőss [DLt 580 nyemt. kl].

gyengeség 1. släbiciune, lipsă de forță fizică; Schwäche. 1818: Dioson lakó Gentsi András ... az Öregség' és el hagyatott állapotjának természetes uti társai éhség' mezeitelenség' gyengeségei alatt, mint az el fogyott méts bel el aludott [Burjánosóbuda K; RAK 90]. 1869: a májor ... ki-mondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot [Kv; Pf Pálfi Károly lev.].

2. dtv is vkinek gyenge volta; stare de slăbiciune; Schwachheit. 1769: Romlóságból kővetkezett Gyengeségem a menyíre engedte meg olvastam az Aktákat [Havad MT; Told. 5a]. 1783: Sokat törekedik az nemes compania foruma, hogy miképpen és jobban deliberálhatna iránta, de közönségesen maga gyengeségét az fórum megvallja [Taploca Cs; RSzF 234. — 'Ti. a szőnyegen lévő súlyos ügyben]. 1836: Érzem gyengeségemet s hijjánim ösmerete a telő idővel öregbül [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjamin lev.]. 1852: a' lelkem Anyám gyengesége szembetűnő ugyan, de mind a' mellett fenn matyog, 's beteg nem volt [Kv; Pk 7].

3. ernyedtség; moleseală; Mattheit. Szk: *generalis ~ et hoz* általános ernyedtséget okoz. 1806: a rend szerént bé vett Decoctumos Cura ... a' bőv viz itallal a gyomrot meg lotsosítván, el hidegíti, és a' functioira alkalmatlanná tévén azután a' Tagokra is generalis gyengeséget Szokott hozni [Mv; Ks 94 Vegyes lev.].

4. erőtelenség, vkinek erőtelen volta; lipsă de forță; Kraftlosigkeit. 1699: Eglmedet kérem edes Aszonyom amire az én boldogtalan árvaságotat eligsesegnek itéli lenni parancsollyon, Ugy Fiaimis az eő gyengeségekhez képest hadd szolgállya(na)k [Karkó AF; Ks 96 Árva Weér Judit Gyerőfi Borbálához]. 1774: Mihály az ő gyengeségéhez képest elég szorgalmatos volt, de két rendben is meg nyavalyásodott [Zoltán Hsz; HSzjP Benjamin Benkő de Zoltány (28) vall.]. 1806: vigyázon Ngod ... és ne publicállya ellenségei előtt a' maga gyengeségeit és történeteit, se ne dítsekedgyék, se ne panaszkodgyék, mert azok alig várják hogy el temessék, s a' világ előtt Créditumát meg alázzák [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

5. gyengélkedés; boală ușoară, indispoziție; Unwohlsein. 1755: Az Aszony eo Excellja ... kedvetlenkedet szokása szerént, hogy látta a Groffnének gyengeségit de már az is frissedet a Groffneval edgyűt [Ks 96 Balo Antal lev. Nsz-ből]. 1812: a' Mlgs Urnak Udvarlására menni ... nem engedték 's nem engedik az én gyengeségeim, mellyek miatt elégtelen vagyok házamtal megszetske menni [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz Josef P. Horváth Miklóshoz].

6. csenevészég; slăbiciune, proastă dezvoltare; Kümmerlichkeit. 1753: A marhákot most sem indithatom ki a bornyuk gjengeségek miatt [Bévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. 1854: Meg

holt ... Néb Sándor két hetős, gyehgeség miatt [Kalotasztkirály K; RHAK 5]. 1862: halt meg Mátis Péter csizmadia leánykája Ilka 17 napus korában születési gyengességben [Dés; RHAK 140].

7. vminek silánysága; calitate(a) slabă (a ceva); Dürftigkeit. 1746: minthogy az Urfi ő Nga része alábbatska Való ennek gyengésége expleáltatik a felső To felett lévő szakodásban lévő kis folttskával [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 8].

8. vminek hibás volta/hibája; defectuozitate; Mangelhaftigkeit. 1749: házához hivatván ... Hogy egy meg bontakozott rubintal rakott medályt meg becsülyek ... ezen fellyül ezen gyengésége, és also nagy allyának vastagocska aranj lapos drótokkal meg erősítésére ... mégjen ... egy aranj egy fertály [Told. 12/1].

gyengít 1. gyengévé tesz; a släbi; schwächen. 1801: a boltozatok szegeletin mindenütt ki furott fa tsők nyulnak le, mellyek a boltozásokrol a Vizet le bortsátyák, illyen vagyon 80, a boltozattyát a viz sokat gyengítette [Gernyeszeg MT; TL]. 1821: A' köz haszonnal és az adozó köz nép javával keveset gondol előre nem láto Földös Urnak lehet azt tartani, a' ki után ő is él 's a' kiknek romlásával az Bő Felsge aeráriumma szenved gengetni, és nem erős(it)teni kívánnya [M. zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével].

2. enyhít; a potoli; mildern. 1808: A' Szarvas Rósnak mérget az édes téj leg-jobbán gyengítii, hasznosok mindenféle olajos nyákorjás szerek, fejér mályva, matska méz, híg tojás, s'a't. [DLt 863 nyomt.].

gyengítő ernyesztő; molesitor; schlaff/matt machend. 1822: a Sokszer említett boszorkánysággal (!) tele Bernárd Benedek, hozzá hasonló boszorkányos Groff Mikes Jösi etc. az ő Sok őrdöngős Társakkal etc. ... Szakadatlan beszédekkel, tsufolo elmét fárasztó, gyengítő, álmot, minden nyugodalmat meggátáló, ezernyi ezer is (így!) a Fülsimbe Fejembe s az ő boszorkányos modgyok Szeránt kiáltozó őrdög, kutya, veszett (:castis omnia casta:) baszom teremtetekkel rajtam őrdöngöskölnék [Kv; RLt ismeretlen róm. kat. pap kezével].

gyengül 1. elerőtlenedik; a släbi, a-ji pierde puterile; sich entkräften, ermatten. 1778: csak álélek, hogy nem sokáig él szegény, mert láczhatosképpen erősen fogy és gyengül [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. 1851: szinte meg bolondulak hogy látom a' Lelkem Anyámat gyengülni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. csökken, lankad; a scădea; abnehmen, sich vermindern. 1801: ne bízd magadat a természetre egészen, mert az idő telik, a test kopog (l), azzal edjűt az erő is gyengül [Berze AF; GyK gr Gyulai Sámuel lev.].

3. kb. elszegényedik; a se sārāci; verarmen, arm werden. 1797: marháokra, és egyéb belső Tehetségekre való nézt nagyon gyengültenek az Asszony. ő Nagysága Özvegysege ideje alatt

[Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 151] | Az Emberek pedig, nagyon gyengültenek és mais gyengülnek, már egy néhány esztendőktől fogva mind Marhajokra, mind Tehetségeire (!) nézve [Szentgothárd SzD; i.h. 348].

4. romlik; a se strica; zugrunde gehen, verfallen. 1765: Vagyon benne Alma töréshez való küllü, ki sajtoláshoz minden accidentiával edgyütt elkészített, de már helyin-helyin gyengülni kezdett Sajto [HSzj alma-törő kölyü al.].

gyentár, gyentáros 1. gyontár, gyontáros

gyep 1. fű; iarbă; Gras. 1761: A Boglyos vagy is Horgas nevű oldálnak nemely része tövisses, és Gyp vala, ki irtattotot [Déva; Ks 94. 24. 4]. 1782: ha va(la)ki a gypen étetni akarna, kan-társzáron étessen; de egy lónál többön tilalmasban menni nem szabad [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. 1829: a' kö mellé hányt föld közi elegyedet gyp azon modon ujjaton ujj volt [Csókfa MT; TSb 24].

Szk: *felveszi a* ~ benővi/felveri a fű/gyom. 1822: (A) Szöllőt ... a' miveletlenség által el pusztulni hagyták, a Szöllő Tők el romlottak, a Gyp fel vette, s Fű aratni jártak beléje [Kv; Pk 4].

2. gypes föld(terület); pajiste (pámiat/teren acoperit cu gazon); rasiges Gelände/Feld. 1725: a' régi Templom helyen fellyül valo pusztá gyp [Gergelyfája AF; JHb XXVII/4]. 1737: A Déllőn egy kövecses gyp [Kide K; BHn 90]. 1757: A Szépvízi Pastra vagyis Gypre menőben (sz) [Szentmihály Cs]. 1797: Ezen Szöllőnek az aijan vagyon egy darabotska gyp melly szilva fákkal vagyon bé plántalva ... Ezen gyp bokros, és olly hely az hová szöllőt plántálni igen bajos volna [Torda; CU IX/2. 102b].

Szk: ~ből épít. 1806: a két darab Szőlőket ... Hertzog Péter Ur Gypből ... építette plántálta ... szüntelenn [Csekelaka AF; KCSl 16] * ~ből (fel)fog. 1716: A mosolygo nagy szőlőmet gypből fogtam [M.királyfa KK; EHA]. 1732: Ez előtt két Esztendővel gypből fogtak fel ... egy darab Szőlőt [Kóród KK; Ks 12. I]. 1754: az Utrumb(an) Specifical Sz. földet Vlákék ... fogták volt fel ... tövisből es gypből [Erdő-alja KK; Ks 39. XI. 11]. 1793: Tsinaltanak és Építettenek ... Oláh Asszonyynépén 3. darab szőlőket, kettejét Gypből, és szánto földből fogván fel [Ne; DobLev. IV/717. - *Később: Asszonynépe AF]. 1782: (A szőlő) kapocz (!) Gypből felfogott helyen épült [Dombó KK; JHb XIX/22. 18. - *Többször így *kapacs* h.l.] * ~ből felront gypből feltört. 1754: ezen földet ... Vlák Todor Iuon és Lupuj rontották fel gypből es ök tisztítottak s kapalták ezen földet tövis bokrokból [Erdő-alja KK; Ks 39. XI. 11] | ez előtt 16. Esztendőkkal az Obursia Rosi nevezetű helyb(en) a Falu közönséges helyét gypből felrontván mi közönségesen, nemelly emberek fel zudultanak volt hogy némellyek igen sokat birnak [Tóhát AF; JHb Szimjuon Mondola (59) zs vall.] * ~ből felszaggat 'ua'. 1606: szantattam az ze

geniek zamara egy haro(m) köbleős földet megh, fizettem ez előzzori szantastol mint hagi giepből zaggattak fel f: 3 d 75 [Kv; Szám. 12a/I. 30] * ~böl felszeget giepből feltöret. 1742: Vettettem az Szöllő alatt valo labnak also Szélljiben, melyet giepből Szegettem fel Cub 22 Metr. 1/2 [Szász-kered K; LLt] * ~böl kitör giepből feltör. 1773: ezen ... Lábban volt egy Szántó Földe ezen Csegelyben az hol most állunk ... tsak a' közelebb Tavaszon törték ki giepből Lennek s Lennyek vagyon benne [Mezőkók TA; Born. IX. 14 Pakulár Thoma (63) zs vall.] * ~böl kitört. 1753: Ör hegy oldalában giepből ki tört föld (sz) [M.nádas K; RLt] * felvágja a bányá ~ét kb. bányát nyit. 1741: az Apám Borbellj Istvánnal vágta fel azon bányának az Giepét, 's a' régi Czimborák közül én az ötsemel vagyok más nints [Torockó; Bosla. Borbellj Daniel (45) jb vall.].

3. (füves/gyomos) parlag; pírloagá (ierboasă/bu-ruienoasă); (grasige/krautige) Brache. 1570: Az zant-as dolga felewl eo kegek, Azt Mongiak hogy ... keozenseges Iora nezenek azban hagi az feoldek gieppeh Neh vallyanak, hane(m) az gyakorlatb valo zantassal Ioba legenyek (!) [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1586: ez peres feöld mindenkor tyzta giep volt, es Bachy Janos el borozdolta vala [Kisfalud KK; JHb XX/48]. 1613/1640: Az Tehen-es völgyben ... Lazar Janos orottatta fellyül giep vala ugi törete fel Lazar Janos | Az Földe-zőb(en) egy föld(em) kit magam törtem Gyöpből fel [Gyalakuta MT]. 1671: az patakon Magyar nadas felol az lud kut arka es az Ispotaly Sylvassa kozött leuo darab giep [Méra K]. 1684: Tudgyuk hogi birt volna Lipcei Ur(am) ... egy majorság szőlőt ... csak giep volt [M.igen AF; Incz. V. 55b]. 1802: a kérdésben nevezett szőlőt Bálo Miklos vásárolta, es Giep lévén Bálo Sámuel építette volna meg [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~ben áll parlagon van. 1717: Tudok ... ő Nya majorság földé között egy pallagot, ... melyly a Maros ujjvári veszedelemtől fogva sokáig gieppen állott [M.csesztve AF; JHb XXVIII/21. — *Tatárrablás]. 1736: egy darab giep Ros földnek nevezetik be nem szántyák hanem gieppen áll [Mikefva KK] * ~ben álló parlagon heverő. 1658: Az Ebhaton gieppen allo két hold szanto feold [Ne; Incz. II. 8b]. 1724: az Körtvély fa szőlő hegy málban egy csőtört Quartás pusztá és régtől fogva gieppen álló szőlő [Ne; Incz.] * ~ben hever parlagon hever. 1732: van egy darab kopacz oldal ... most gieppen hever [Kis-sajó BN; Ks 12. I] * ~ben heverő. 1767: ki mentünk ... Törökbuza földinek ... most actu gieppen és tövisben heverő véginek 's annak határanak kijártatásara es járására [Nagylak AF; DobLev. II/376. la] * ~ben levő parlagon álló. 1732: gieppen levo Zab föld [Nagyida K] * ~ben nyugszik parlagon hever. 1594: azt az lab feöldet faluul az bekés hadakor hattak volth giebbe Niugonnj, Az vtan oztan ... zantanj kezdetek [M.fráta K; Told. 27] * ~ben van parlagban áll. 1594: Akkor Mind Az Az láb feold giebbe (!)

volth* [uo.; i.h. — *Alább még háromszor így]. 1687: Hosszu Berek oldalán (sz.) ... ez Giepb(en) vagyon [O.gyerőmonostor K]. 1718: Dindar Lasz-lo uramis vagj az eő kegjelme posteritassi es Lega-tariussi, tartoznak vissza bocsátani a fen meg irt földeket, tudniillik mikor giebben lésznek [F. sinfva TA; DobLev. I/94]. 1790: Valakinek a Hangos és Vén Hegy nevezetű Szöllő Hegyekben Szöllő Fölgyek vagyon míveletlen Bongorban Gieppen Senkiis ne tartsa [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76]. 1813: A' Berek alatt egy kis irtás 2 vékára valo lenne, ha fel-szántják — eddig gieppe volt [Méra K; KHn 243] * ~ül áll par-lagon hever. 1687: Nyáras Hegyin Bik ally élin az földék lábájában Giepül áll [O.gyerőmonostor K; WH].

4. határmezsgye, giepű; răzor de hotar; Grenz-rain. 1681/1748: ezen gieppel édgütt* 31 ölni széllyességűnek találtatott [Balázsfva AF. — *Ti. a szántóföld]. 1757: a Past vagyis a Delnei és Taploczai Hatarokat meg valasztó Gyép mellett (sz) [Taploca Cs]. 1767: az olá Létei és Hesdati Határok közt valo giep avagy határ [M.léta TA].

5. ? gyeptégla; brazdă de iarbă; Rasenziegel. 1814: A' Vetemenyes kért Sántzal körülvéve és Ákászfákkal be ültetve, és a kertben az ákások között egy Par kanape giepből [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sámuel kúriájának leírása].

Hn. 1617/1687 k.: A' Giep szegésben (sz) [Kö-vesd MT; MMatr. 295]. 1655/1753: az Giep mel-lét (sz) [Dálnok Hsz]. 1657: az Gieppnel az Dobollo felől ualo hatarban (sz) [Bikfva Hsz]. 1722: Csipkés Giep szom(szédságában) (sz) [Fel-doboly Hsz]. 1737: Az Gieppen (sz) [Albis Hsz]. 1745: Giep mellett (szö) [M.bece AF]. 1752: a' Giep oldalon (e) [Komjátszeg TA]. 1755: A Giep allyában (k) [Egrestő KK]. 1759: A Giep Szer-ben (sz) [Szentkirály Cs]. 1773: A Giep szegen (sz) [Albis Hsz]. 1773: A Giep v. Gyép n.h.-ben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 17]. 1805: Gieptér (szö) [Fiátfva U]. 1867: Lággyepek (sz) [Gerend TA].

Ha. 1579: giopet. giepet [Kv; TanJk V/3. 188a]. 1598: giepött [Derzs U; Barabás, SzO 341].

A címszó jelzet nélkül adalékai az EHA-ból valók.

gyepárka hosszú zsinóros posztókabát; ghebă manta țărănească lungă împodobită cu gaitan; langer, verschnürter Tuchmantel. 1862: Gyepárka fekete tüffelből Magyarka kék közönséges posztó-ból [M.szilvás TA; HG]. 1864: Gyepárka egészen kialakítva 8 f. szürke nadrág reperálása 30 xr [Kv; RLt O. 4]. 1866: Egy viseletes fekete magyarka Egy színe hagyott gyepárka Egy viseletes plüs prêmes buda (!) [RLt].

gyepcseglyecske ék alakú parlagföldecske; pír-loagă mică în formă de ic/pană; kleine keilförmige Brache. 1745: A ... vizmosáson és az olda-lon fekvő szántó földék alsó barázdája között maradt keskeny giep cseglyecske le felé hasadva ... juta Földvári Ferentz Ur(na)k [Told. 9].

gyepecsko gyepes földterületecske; pajište micá (suprafatá micá cu gazon/iarbă); kleine Rasenfläche. 1669: azon lekencze tova mellet keskeny ala jaro gyepeczke [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 10]. 1690/XVIII. sz. köz.: Ez földek vegében ... ket gypetske [M.fodorháza K; RLt].

gyepes I. mn füves, fűvel benőtt; ierbos, acoperit cu/de iarbă; grasig, mit Gras bewachsen. 1749: egy pusztá gyepes szőlő hely [DobLev. I/236]. 1783: el menénk ... az Utrizalt La Koligy nevezetű helyben, és ott egy gjepes ut mellett csapdostunk egj kevés tüzi fát [Kissáros KK; JHb XX/8. 7]. 1821: tsupán tsak régi-gyepes Hompok válószak el [Szövérd MT; KelM]. 1822: ezen szőlő találtatott Gyepesnek és Tövisesnek Bungoros és Pusztásnok [Nagylak AF; DobLev. V. 1053].

Szk: ~ *barázda* mezsgye. 1772: eő Nga Csibai Jozsaga után valo szántó földé mellyet ... klméd ... el szantott ... (:régi gyepes borozdait el rontván:) [Csiba MT; Told. 8]. 1808: ezen Török-buza Földet ... a' mellyen-is tuniaillik most állók és meg-is hűtöltem ... amattól eleitől fogva egy Martos gyepes Borozda vagy-is él hátorozta-meg [Felőr SzD; BetLt 6 Petrus Gergely (75) jb vall.] * ~ *borozdahatár* határmezsgye. 1808: a' Ttes Exponens Ur ezen Málé Földének Nap Nyugott felől való végéből egészen keresztül a' fellyebb meg-mondott régi gyepes Borozda Határ Szerint; a Tktes Keresztes János Ur Torma rész Földéhez vagon el-borozdolvá, a' mely el-borozdolt részt mostan Szelességre lépéssel meg-mérven ... 4 jo nagy Lépcs [uo.; i.h. Andreas Molnár (75) zs vall.] * ~ *él* füves határmezsgye. 1808: a' Határ méta volt egy meredek gyepes él vagy is Borozda; de a' mint már most látom azon Határ Borozda le vagon szántva [Felőr SzD; BetLt 6 St. Barta (65) zs vall.] * ~ *föld* füves parlagföld. 1592: ha valami gjepes feoldek volnanak az kikett fel nem oztettak volna, ... Zalanczj Georgj vram azhozis hozza Nyulhasson az eo reze zerintth [Pókafva AF; JHb XXV/38]. 1724: egy kis gyepes föld [Csegez TA]. 1753: Kosár hely nevű helyben egy kis gyepes föld (sz) [M. nádas K; RLt] * ~ *határborozda* füves mezsgye. 1808: Vas Antal ur ezen Málé Földének Nap Nyugott felől való Vége; és Földes Uram ... Málé Földe között a' meg-mondott meredek gyepes Határ Borozda eleitől fogva volt a Mátának tartatott [Felőr SzD; BetLt 6 Petrus Szász (50) zs vall.] * ~ *hely* a. füves parlaghely. 1788: utolsó Szakaszbán vagon a Tekenős nevű ujj Fogás felkontatott Gyepes Helly [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. 1793: a Szurdok Völgyiben egy darabocská gyepes, bokros pusztá szőlő helyen [Szentháromság MT]. — b. füves hely. 1841: azon erdő között igen meg gyéritett ritkás és nagyobbára pusztá gyepes helyek mentől elébb nevezetes hasznót hajto Erdővé átváltoztathassanak [Gyalakuta MT]. 1847: a' fogado előtt ki borozdoltatva lévő gyepes hely [Kajántó K; KmULev. 2].

II. fn gyep, füves föld(terület); pajište, gazon

(pámint/teren acoperit cu iarbă); Rasen. 1694/-1784: Hula nevű helybeli gyepesnekis felfelé az élig ... jutott a Lugosi familiának [Forró AF; DobLev. III/586. 45].

Hn. 1600: az giepes pataka [Homoródsztmárton U]. 1655: giepes hegien (sz). [Tarcsafva U]. 1775: a Gyepes patakába [Gagy U]. 1807: Szörűt vagy Gyepes Hegy oldala nevezetű hely. Gyepes hegy Sorkán (sz) [Tarcsafva U]. 1891: Gyepeskút [Kalotasztkirály K; KHn 57] | Gyepes v(ölgy) [Nagyalmás K; KHn 318].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

gyepesen I. parlagon; nelucrat, lăsat în părăgină; unebaut. 1652: az földet Gal menjhart bírta az után ... Pantos Janosis szantatta egj-czer az után egj néhány estendeigh allot gjepesen [Szamosfva K; JHbK XVI/29].

2. füvesen, fűvel benőve; cu iarbă, acoperit cu/de iarbă; mit Gras bewachsen. 1829: az ujjaton ujj gödör lévén ..., gyepesen hanyattván bé azon ujjanon a gyep egészen zöld volt [Csókfva MT; TSb 24].

gyepez gyepetgláz; a acoperi/ímbrăca cu brazdă de iarbă; mit Rasenziegeln belegen. 1792: Milgos B. Orbán Ur ... ugyan tízesen dolgozik a malmon, mindent el követ, hogy a markáb(an) ne szakadjon még egy közel lévő kaszáloja is meg éri Ngodnak, mert egy szekér szénára valot egészen meg nyuzattatott szokása szerént gyepezni, én nemis merek szollani, ne hogy meg lankadjék jo igyekezetéb(en) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

gyepföld parlagföld; pîrloagă; Brache, Narbe. 1639: az vereőfenien valo oldalon valo giep feőlnek az also ket reze [Cege SzD; WassLt]. 1684/-XVIII. sz. eleje: Az gyepföld(ne)k felső vegin valo két föld dőlő földnek also részén [Komját-szeg TA; Abn]. 1753: Bodolo Völgyében egy Gyep föld [M.nádas K; RLt]. 1781: fél őlni Gyep föld [Kissolyos U; Márkos lev.].

gyephát parlagföldhát; mijlocul ridicat al pîrloagel; Brach/Narbenrücken. 1681/1748: Ezen föld mellett a' Pad felől vagon egi darab Gyephát őlni szellyességű [Balázsfva AF; EHA].

gyephordás gyepetglahordás; căratul brazdelor de iarbă; Rasen(ziegel)tragen. 1832: A gyephordó Szekerek tettek a gyephordással* 35 napszámot [F.zsuk K; SLt 22. — *Ti. gátépítéshez].

gyephordó gyepetglát szállító; care transportă brazde de iarbă; Rasen(ziegel)tragend. 1832: A gyephordó Szekerek tettek a gyephordással* 35 napszámot [F.zsuk K; SLt 22. — *Ti. a gátépítéshez].

gyeplő I. kötél; frînghie, funie; Seil. 1574: Keotelwereo georgi Azt vallia hogi mykor meg

holt volna Ianos Keotelwe(reo), Latta hagi Istrangnak es keotelnek valo geplw szok volt hazanál Maradot (így!) De keszen Mybe Nem volt sem keotel sem Istran (!), Az Istrangnak valo fonalt vay geplwt 15 filtra Beochwiletek volna [Kv; TjK III/3. 339]. 1585: Az Varos kuczhya saroglyayat gyeplöwél köttettem fel az gyeplöye es fel kötesse d. 10 [Kv; Szám. 3/XXII. 72]. 1591: Az mely 2 leginthe neggye waganak azok kinzasara es keoteozessere veottem keotelet, es gyepleket f. d 10 | Gyepleott veottem az zarakhoz keoteozny f — d 10 [Kv; i.h. 5/X. 23, 26]. 1632: Halora ualo hozzu uy gjepleo Ul. No 76 [UC 14/38 Kománai (F) Urb. 25]. 1655: Mikor Gergely Palt, s Mihaly Deakot megh kinzottak, hozotom gyertiat 10 ... No: 5 szal Istrangot szalat d 8 ... az mely Szekeren ki vittek eoket veotte(m) gyeplet ... az mely Czigany az Hengernek segitet miuel az tarsa beteg volt fizetem neki [Kv; Szám. 28b/II. 138. — Kiss András kijegyzése]. 1680: Veg Gjepleo nő 10. Veg Sparga nő 100 [Fog; Ut]. 1692: Egy darab hars kötél egy gyéplő [HSzj *hars-kötél* al.]. 1815: Készítették egy jo 20 Német öles Gyeplő [HSzj *német-öl* al.].

Szk: *szávasztó* ~ szárító kötél. 1823: A Szárazto Gyeplőnek ölit 1 xr [HSzj *kötélverő* al.].

2. hajt; Zügel. 1724: lora valo hat paraszt három kötelestül, gyeplöstül [Koronka MT; Told. 29. 12]. 1730: Két pár elő háromot, éj pár vese szíjját, éj gyeplőt negj táskát a Város lovaihoz adott Kondort Ur(am) ... Hf 4 [Kv; Szám. 56/XIX. 10]. 1750: Mgos Josika Maria Aszszony ... a Marus partyan egy Lovu Léptikan alvan ... maga pedig tartván az gyeplőt huzni találta a Lo száját, nem látván hata meget lévő Marus Partját hatal szinte bele essik vala Leptikastol a Marusb(a), ha magam meg nem tartom vala [Déva; BK 144 Michael Somlyai (50) ns vall.]. 1788: Hat lora valo rezes Hám, bokrétás kantárraival, és gyeplőivel égyütt [Mv; TSb 47]. 1806: volt két párnás Uri hám, kantárokkal és Gyeplőkkel edgyütt [HSzj *kantár* al.]. 1843: Egy pár ocska gyeplő Három cigli szár [Kv; EMLt]. 1850: 2 lóra valo viselts hám ... tarto lánczal ... gyeplőkkel s több szíjjakkal [Algyógy H; Born. F. II].

Szk: *kötött* ~. 1849: Egy egész Kötött gyeplő [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *selyemmajc* ~. 1759: A főispán úrnak igen szép einzugja volt. Szép aranyos palocselben jött, előtte szép háromkal s selyem-majc gyeplőkkel felkészült hat fekete ás [RettE 96].

3. 'p' 1571: Az keotelwareknek is hagiak megh hogy kanothnak valo geplwket kessichenek [Kv; TanJk V/3. 39b].

gyeplőcsinálónő gyeplőkészítőnő; femeia care face hățuri; Zügelmacherin | gyeplőkészítő felesége; soția celui care face hățuri; Frau des Zügelmachers. 1791: gyeblő (!) tsinálónénak 1/30 [EMLt Cserel Heléna jk 39b. — A jk írójának nyelve idegenszerű].

gyeplőkötél kötélfa; un fel de fringhie/funie; Art Seil. 1655: Vagyon egy Zeöld Bagazia varrot Satoris, ket szakadas vagyon rajta, fel vono Gyeplő köteleivel ... meg az Haunasalföldj Taborozas előtt az szamosuyvari uduarbíronak Fabia(n) Istva(n) ur(am)nak igerte es attá* [Dob.]; Mk Inv. 2. — *Ti. néhai Magyarvégyantai Boros János].

gyeprész parlagföldrés; parte de pîrloagă; Brachteil. 1842: a gyeprész nem törtetvén föl [Csekelaka AF; EHA].

gyep-szőlő föld 'p' 1694: az tekeneősbén valo gjepr szel feöldnek az also ket reze [Cege SzD; WassLt].

gyeprszőlő parlag szőlő; vie părăginită; brachliegender Weingarten. 1667: egy darab Gyep Szőlőnek valo föld ... az czere hegib(en) [Kercsed TA; EHA]. 1677/1679: Gonos sophia Asz(sz)any Ada örökösön ... fel hold pusztá Gyép szőlőjett ajandekon edes Leanja(na)k ... Meszaros sophia Asz(sz)anyanak, es minden posteritossok(na)k örökösön mind kedves jó akaro edes Gyermekének [Ne; DobLev. I/28]. 1749: a közép Málban is vagyon egy szőlő Uj Torda felől egy pusztá gyep szőlő a' szomszédja [Torda; i.h. 236].

Szk: ~ föld. 1802: egy fertály Gyep szőlő föld [Aranyosrákos TA; Borb.].

gyepű 1. kb. határsővény; gard de hotar din nuiele; Grenzhecke | ág- és töviskerítés; gard din crengi și măracini; Hag, Dornenzaun. 1568: Ennekem ezt monda Zabo görg, hogy le vagnam az ő gyepryeben az Twuisset [Kv; TjK III/1. 174 Mart. Veres vall.]. 1570: Kallany (!) fabian ... Latta azt hagi az gepwn kywl egy Mashoz keztenek verny [Kv; TjK III/2. 48]. 1580: Az Seowennyek es gyópykh (!) ky vetesse feleol ... wegeztek hogy ... lassak meg Ahun affele gyepwt találnak ... es vonassak le [Kv; TanJk V/3. 217b]. 1588: sok panaz Ieő erreolis hogy sokan eoreoksegeeket, Seowenyeket gyepryeket killieb vetik az varos feoldere es az vtakat zorosokat zórittiak [Kv; i.h. I/1. 66]. 1590: Valami barmoth latek hogy ieo uala az glepi (!) feli, latom hogy az glepwn res uala ket feli hantak uala az Agath az giepiről [UzT]. 1639: szemerem volna am illien Aszonioktul hogy az mas ember geöpujen hagnak be | ez Kis pallonal eleonkbe alla Zy Martonne, es monda hogy miert hagtatok az mas ember gjüpiilen be [Mv; MvLt 291. 179b, 180a]. 1683 k.: Az szőlő gyeprűjere tartozik az Egyházfi vigyazni s — meg csinálni [Nagyfalu Sz; SzVJk 50]. 1692: Majorsagh Szőlő ... ennek Gyöpuje Tóvis; a' régi gyöpuhoz vagyon ragasztva [Mezőbodon TA; BK Inv. 15]. 1694: vagyon ... Nagy Majorsagh Szőlő ... gjeprűje ... igen rosz, ... De ellenb(en) az meg irt Udvarház mellé ala jövő véginek gyeprűje, az Uttza szerbeli kertekel, egy rendbeli lévén hiba nélkül valo jo tamaszos, lézas, tovisses és szalmával is meg

fedett sővényből való [Borberek AF; BfR]. 1726: találánk egy kis házat körülle való elpusztult, karo, nélkül való tövisből való, gyeput [Eszmény SzD; Told. 29]. 1748: vagyon egy kis hitván Cseplez, melyből többire Csak Gyeput Szoktak Csinálni majd semmire Kellő [Koronka MT; i.h. 79]. 1790: ha valaki a' Csermejét más ember Szőlőjéből titkon és alattamban el lopja vagy hordja 's maga Gyeputra rakja ... egy Mforintig büntetessék [Karácsonyfa MT; i.h. 76]. 1803: Portalmi László Ur ... a' Dadai János Uram Gyeputjából egy karot ki rántván verni kergetni kezdette míg a sertések ki haladtak a' Gyeput [Dés; DLt 82/1810]. 1810: vagyon egy 150 cir. [ö]lnyi darabotska helyen lévő hitvány gyeputvel körül vett veteményes kertecske [Dob.; Ks 76 Conscr. 42]. 1850: Gyeputköt ... néhányon tellyességgel nem tsinálják [Dés; DLt 681]. — L. még RSzF 136, 166.

Szk: ~ csindlni. 1780: Kűde engemet az Uram ... hogy az ő kelme Kőrispataki Jobbagyat Varga Samuelt hinam dolagra fejszevel Major haz kosar tsinalni, de nem jöve hanem azt monda nagy haraggal: En bizony nem megyek a Diszno Teremtettet, mert engem nem valtozt az akasztotatol hogy Falu köziis menyek gyeput tsinalni is odais [Bözöd/Kőrispatak U; Pf] * ~t építet ~ lészds ~ * ~t vág '?' 1606: wram Engemet el kwide marefaluara hogy meg mongiam az Marefaluinak hogy auagy gjeputw vagianak, az uagy az buzat meg eörizsek [UszT 20/90] * ~vel tart. 1736: Hogy ha ... valaki ... meg nem tsinalná s' tsinaltatná inträ octavum a Gyeputjét, tehát ... az olyanok(na)k földöket ... elvehessék, és olly atyánkfiainak adhassák, akik Gyeputvel tartásák [Dés; Jk 462a]. 1743: Az mellj embernek tilalmas mellett vagyon Réte vagy Szántó földje, melljet Gyeputvel kell tartani, az Gyeput a' tilalmasból tsinalhassa [Torockó; TLev. 10/1] * folyó ~ '?' 1629: (A határ) Egjenesen megjen az folio Gyeputre s Egy borza bokorra [Jobbagyfa MT]. 1659: az eorögseghhez (!) ada Színai Gyeorne ... az mayor ház táyan egy folyo gyeputis [Vadad MT; VK]. 1723 k.: (Az) erdőnek vicinussa napkeletről a' folyó gyeput, nap nyugotról egy ut [HbEk]. 1786: (Egy föld) vicinussa a folyo gyeput és Bango irtása [Udvarfa MT]. 1802: in Loco Follyo gyeput mellett [Hagymásbodon MT] * kerülő ~ '?' 1837: egy kis benn való Joszág ... minden hozzátartozando közkerlyei és kerülő gyeputjival együtt [Vaja MT; VH] * ház ~ szomszédok közös határsővénye v. ágkerítése. 1629: Keoz gyeput ha czjnalnj akarnak azt ket fele merjek és mindenjk az eo reze gjeput tartozzek megh czjnalnj [Jobbagyfa MT; BálIt 48] * külső ~ kb. szélső gyeput. 1801: a' nagy völgybeli Szőlők külső gyeputje mellett fel, vagy le járó út [Sővényfa KK] * lészds ~. 1689: lezasz Gyeputjet alul felyül le vagatta, Szenajat megh hanyatta, és sok károkat tött [Dés; Jk]. 1728: környülötte jó gyámolas és Lészds gyeput épített [BfN Krasznai csomó] * törvényes ~. 1746: Tudja é a Tanu hogy azonn helyi tiszta

valóságos Nyomásb(an) lett volna, és volt é ollyan törvényes kert körüllette, a millyent az Articulus ír, hogy az Marha bé ne mehessen ..., vagy pedig törvényes Gyeput nem volt, hanem hól tökékel, hól Aggal volt bé gyeputve [Szentegyed SzD; WassLt vk] * villongó ~ peres/per alatt lévő gyeput. 1767: ez az villongo Gyeput csinalatlan marado<tt> s osztán hétfüg valaki meg tsinalta, mert hétfünn csinalva talállok [Siménfva U; Sf Andreas Tiboldi (79) vall.]. | ezen Villongo gjeput Néhai Balasi János csinalta az Dombon lévő Magjaro bokorig és ott ragadott az Lázár Gergellj Gyeputjib(e) [uo.; Sf. Andreas Pap sen. (60) vall.].

2. élősvény; gard viu; Heckenzaun. 1568: Catherina filia Panki Nagy ... fassa e(st) ... Ezt tudom es lattam hogy az gyeputból az fakath le vaktak, de ne(m) tudom, ky vaktak le [Kv; Tjk III/1. 174]. 1604: Az Medue Vere(m) bwkit akkor Leouete biria vala megh Zekel Moses eleott, egykor az Petenye ferencz zolgaia, Abastfalni Andras fia meg egeték az giepyet, s megh fizetek Zekel Mosesnek [UszT 18/102 „G. Theorek de Zent Mihaj In sede Cyk” (46) lib. vall.]. 1743: a' Gyeput fátis senkinek le vágni, haza hordani, vagy akár mi modon púztittani nem szabad; sem az Gyeput haza hordani, sem réghi határán kívüll tenni nem engedtetik sub poena fl 12 mint a tilalmasnak rontói szoktak büntetődni [Torockó; TLev. 10/1]. 1776: a meg nevezett helyben egy darabot fel fogtom ... Csak attol tiltattunk ... Kőrüllette lévő bokrokból Gyeput ne tsinalyunk [Magyaros MT; Told. 45/7]. 1800: Tulajdon én vettem észre hogj az Szőlő tetejin lévő gyeputje az Aszszany eő Nganak le van vágva, és kerestettem fel a Biroval az Faluban az le vágot fát [Ádamos KK; JHb XX/19].

Szk: eleven/élő ~. 1585: Zemet Adam es Warady Imreh chaplarok valliak ... Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba p(rae)dicatio Alat Galamb begy zedny, Talalok oth Vuch Jstwant es hat ot az Zeoleó Elewen gyeputwyet ereossen vagia [Kv; Tjk IV/1. 391]. 1800: mind az ideig senki is soha az már most le vágot élő gyeputhez az Mlgos Udvaron kívüll számat nem tartott [Ádamos KK; JHb XX/19]. 1844/1847: Az ugy nevezett dnyés ... sánczal és eleven gyeputvel körülve [Kraszna Sz; RLt].

3. faluhatár-kerítés; gard al hotarului satului; Markzaun/gehege. 1573: Molnar Marton Azt vallia hogi zol volt Zabo lenart Borbel Ianosnak hogi Ne zaytolna az eo feolden ely Menne onnat ... hazwd Bestie kwrwafyawal benne valaki varos földenek Mongia Mert enym, Meg az gieputis fellyeb tesztem Innet ha akarom [Kv; Tjk III/3. 300]. 1582: 12 (Decembris) keolteottem az walaztot Vraimra kik az Gyepeket esmet el Jartak [Kv; Szám. 3/V. 28]. 1600: Walameddigh az Farkaslaki gyeputnek az weghe wago(n), es az Orozhegy gyeputhez ragad, azon alol mindeltigh Farkaslakinak es Zentlelekinak hallotta(m), s annak tudom [UszT 15/108 Mich. Chazar, Zenth Mihaly (70) vall. — *Ti. határnak]. 1625: az Cziomos Bwkj Rigo es orban fiai rezek feleöl volt

regen gepwie Remetenek [Kénos U; i.h. 18/c]. 1751: A' Batzka Madarasi határt tudom, hogy a' Váztmány nevű Praediumnak határával is egyben foly de hogy valaha Gyepű tartatott volna 's tartatnék ezen két határok között nem tudom [Koronka MT]. 1759: Ezen ... Szántó és kaszálló helyeket a' Borsovai* Jobbágyok bírják azon kívül, melyeket Kovács Mihálynak adtanak a' Gyepű vagy is határ kert csinálásáért [Göröcsfva Cs; BLt 9. — *Borsova, tőzsomszédos település]. 1810: mentünk a' Gótsi* Gyepűhez a' hunn vagyon egy Darab Rét [Vaja MT; Told. 4. — *Göcs, tőzsomszédos település].

Szk: *falu ~ je* faluhatár-gyepű. 1604: Erdeo ... az falu giewpjen, melj erdeot hinak Auasnak, melj Auast hittak magjarosi Georgj erdejenekis [Uszt 18/69]. 1663/1728: Ha valaki ... kertet vagj Falu gjeűjet hanna meg ... harom forintra bntessek [Szentmihály U; Törzs. Jakab János kezével]. 1699: vicini ... ab una az Falu Gyepűje [M. zsákod U]. 1718: (Egy föld) nap nyugott felől való bötűinek vicinussa az megje Erdeje, Délről a Falu Gyepűje [Backamadaras MT]. 1748: A Falu gjeűje mellett a Csics kapuján fellyül (sz) [Nagykend KK]. 1760: egy darab parlag ... edgyik vége a falu gyepűjűbe útközik meg [Mikháza MT; Berz. 3. 54/7]. 1822: A Falu gyepűje felől fekvő Bongor [Vadasd MT; Kp II. 118].

4. parlag, gyp; pírloagá; Brache. 1701: Adtanak ... harom gypűt ... az egyik van ... az Falu vegin ... harmadik Kűs erdőben [Vadad MT; VK]. 1714: Könes tetőn őt öls gypű | egy három öls gypű [Lengyelfva U; Orb.]. 1736: Vasláb* falun fellyül Sz. Miklos* is tartott egy darab gypűt tizeneként [LLt Fasc. 161. — *Cs. *Gyszm]. 1758: őt darab gypűk ... az Gyepű Szegben az Megye fölgye irányába vadnak [Vadad MT]. 1782: azon Gyepűknek fel osztása virgas veszekedés nélkül meg nem eshetik, s illjen Nagy Innep hetiben a kereszténj Emberek illik afféle virgást szerző dolgoktól praescindalni [Siménfva U; Pf]. 1867: A kukuk hegybe egy 16 vékás — ez gypű — egyébaránt szántó [Marossztkirály AF].

Szk: *~ből feltöret/vesz*. 1667: az Ispitalihoz tartozó egy fertalnj kis darab pusztá szőlőcziket ... töredtem es üttem fel gypűből magam szamomra [Kv; RDL I/31] * *félnyíl ~ ?* 1765: az Sár fészekben a félnyíl Gyepűk között [Harasztkerek MT] * *nyilas ~ nyilas* osztással jutott parlag- (rész). 1605: Zent Marton faluanak ugimint harom tizednek illjen teorúniek uagio(n) ... a' melj nyilas giewt fel osztottak uolt az Altizesnek jm(m)ar az falua szall, abban(n)is egi resze uagio(n) az Altizesnek oszak fel aztis [Uszt 19/91.] | az nyilas giewp [Homoródszmtárton U]. 1793: (Egy föld) Szomszédgyai ... Nap Nyugotról a Nyilas gyepű [Kislye MT].

◇ Hn. 1577: Myhalyfy Tamas az Makfalwy es Zolokmay* hatarra, Az ket falw keozoeth az Embergyepw patakath wethe hatarnak [Küsmöd U; DLev. 2. XVIII. B. — *Két tőzsomszédos

határu település, de egyik Msz-en, a másik Usz-en]. 1589: az Gyepw cziereben [Szu; Uszt]. 1590: ment egj feoldemre ... mely helyet hynak farkas gypwnek [Lengyelfva U]. 1592: mely helyet hinak Gepiw Mellyeknek [Béta U]. 1627: az giewp fara [Galambod MT]. 1658: Gyopuben (sz) [M. gyerőmonostor K; KHn 77]. 1671: az Gepűre jaroban (sz) [Kóród KK]. 1687: az Gyepű mellett ki iáro földek végei [Szentmárton Cs]. 1691/1824: a Gyepű nevű Erdő [Albis Hsz]. 1710: a' Gyepű mellett a' Falu földje [Csókfvá MT]. 1714: az Jokus Gyepoje [Kide K; BHn 87]. 1737: a' horgas gyepűre jő véggel (sz) [Désfva KK]. 1740: A Gyepű mellett (sz) [Csekelaka AF]. 1757: gyepű labban (sz) [Rigmány MT]. 1759: a Vas gypű nevezetű Szőlő hegy alatt való Réthben (k) [Désakna]. 1767: a' gyepű allya (e) [Kárásztelek Sz]. 1773: az Gyepű helyben egy darab gyümölcsös [Csegez TA]. 1792: a Gyepű Vegínél (sz) [Derzs U]. 1815/1817: A Bornyu Gyepűbe (sz) [Miklósfva U]. 1833: Gyepű szegbe (sz) [Kobátfva U]. 1874 k.: Gyepű alya [Deményháza MT]. — L. még BHn és KHn Mut.

Ha. 1598: gjepeojeoket [Kv; TanJk I/1. 314]. 1625: Giepeot [Agyagfva U; Uszt 155b]. 1654: Gyepő [Gógánváralja KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1718: a gyepűn belől [Vasassztiván SzD; WassLt]. 1753: gyepűköt [Vadad MT; VK]. 1755: gyepűköt [Szentlászó MT; Sár.]. 1788: Gyepűnköt [Kőrispatak U; Pf]. 1850: Gyepűköt [Dés; DLt 681].

A szövegek jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

gyepű-bekerítés gyepűvel való bekerítés; in-grädiere cu gard din nuiele; Einzäunung mit Hag. 1807: A Szakadasbol Gyepű bé kerítéssel foglalván el egy darab Csegjet [Nyárádszthenedek MT; EHA].

gyepűfa határfa; copac de hotar; Mark/Grenzbaum. 1743: a' Gyepű fátis senkinek le vágni, haza hordani, vagy akár mi modon púszttítani nem szabad [Torockó; Thor. 10/1.]. 1782: a' Torotzkaji határonn a' Rétek szélejin való határ vagy gyepű fák közül hat, vagy hét nagy tserefákat ... vágtnak le [uo.; i.h. XX/4 Andras Bartok (46) jb vall.]. 1783: némely Atyánkfiai ... Városunk határán magok kaszálló Rétyyek mellett lévő Gyepű fáikat kívánták magok külön szűkségére és házi tűze potlására fordítani [uo; TLev. 10/3].

gyepűhatár határgyepű; gard de hotar din nuiele; Grenzhag. 1596: Vj foglalast ne(m) latta(m) hane(m) a' reghi gyepy hatarro l hantak el az erdőn az kertet az Chehertfaluiak [Uszt 11/64].

gyepűhely a gyepű rendes/szokott helye; locul obisnuit al gardului de hotar; Hagstelle. 1596: Mynket rah úttek fála s megh keresoók az ő gyepy helyet, azon helyet gyepilte vala mostis el Palfi Peter [Uszt 11/64 G. Ambrus de Tarchafalua jb vall.]. 1598: Tudom hogy Palfi Peter birodalma az fenesbely kis kert ... de en ne(m)

esmerhet(e)m) ha az reghj gypű helyien keoryl gypűlt uolna [i.h. 11/67 „Steph. Miklosfalui de Kadachj pp vall.]. 1681: Az falu réte körül Szt: György napjara az maga része gypű helyien Satoros kertett tegyen fel ki ki [KGy]. 1800: innet a vagat gypű helyhez ki menvén az kárt meg betsültük [Ádámos KK; JHb XX/19]. 1804: a' régi gypű hely szomszédságában [Kövend TA; Borb.]. 1807: ezt* is az árok marton a régi gypű helyjen meg hompozván az uthoz szakaszták [Szentbenedek MT; Told. 37. — *Ti. a földet].

Az összetétel előtagjában a gypű 1–3. jel-e lappanghat.

Hn. 1746/1756: Az Vetzke árkán lévő Pallónál ... az Gyepű helyig (k) [Szentgerice MT; EHA]. 1837: Gyepű helyben [Kobátfva U; EHA].

gyepűjárás határgyepű-felülvizsgálás; inspectarea/verificarea gardului de hotar din nuiele; Flur-hagbesichtigung/überprüfung. 1739: (A) Nagy Rédes szőlő Málban lévő Szőlő ... ab antiquo nem tartatott azon szőlőhez ... melynekis oculata reviziojara első Gyepű járáskor ... a Nemes két Fertály ... ki menvén ... fateálák, hogy azon eő keglme szőlőinek lábja ... Város földiből fogattatott fel [Ne; DobLev. I/174].

gyepűkert sövénykerítés; gard de nuiele; Hekkenzaun. 1592: az wetes ellen walo gypűw kert melj kertet almas falwa tartth wetessek oltalmara [Homoródalmás U; EHA]. 1629: mindenjk fel az eo Reze Retnek hataraig tartozzek megh kertelnje az Retnek gypű kertyt mindenik felet [Jobbágyfa MT; Bállt 48]. 1650: Az gypű kertet is kinek kinek tartozzik a' Biro megh mondani hogy meghczinallia [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/16]. 1651: Menasagrol az Uasand kapujara ki meneo utt az Giepw kert mellet [Menaság Cs; EHA]. 1714: Ezen örökseghhez ... vagyon egy darabocza gypű vagy veteskert folyasa [Díafva U; Orb.]. 1803: a' Templom nap kelett félől való végínél lévő ölnyikora gypű kert [Betlenszt-miklós KK; UnVJk 47].

Hn. 1773: A Gyepű Kert mellett (sz) [Szárhegy; EHA].

gyepűl gypűvel bekerít; a imprejmu/ingrădi cu gard de nuiele; mit Hag umzäunen. 1596: Az erdeon ualo kertet az reghi foliasan gypűltette volt el Palfi Peter, azt hantak a' Zena fybe, Azon erdőtől gypűltek mjndenkor azt a' gypűt [UszT 11/65 St. Ambr(us) de Tarchfva jb vall.]. XVIII. sz. eleje: Vagyon edgy Tanorokja ... melyetis mind vetes kertiben, s mind nyomassaban gypűlnek [Tordátfva U; Pf].

gyepűlős gypűállítás; făcutul/intocmirea gardului de nuiele; Hagstellen/setzen. 1593: Az Arok be telese mind ketteonek szantasa mia esek az hidnal valo, Az masik az Mathe Leorinczy atia giepulese miatt [UszT 10/92]. — L. még HSzj *gyepülés* al.

gyepűltet gypűvel (el)foglal; a ocupa prin gardul de nuiele; mit Hag besetzen. 1681/1748: Mely földnek a Küküllő felől valo oldalabol mint egy szekér szénára valott ... Vadas Mihály Ur(am) a' magajehoz gypűltette [KvAKt Mss lat. 236].

gyepűmérés gypű-fel/megmérés; măsurarea gardului de nuiele; Hagmessen. 1780: A Falu végén kezdődővén a' Gyepű mérés fel a' Farkas szeg felé menő Gyepű [Harasztkerék MT; EHA].

gyepűs I. mn kb. gypűvel kerített; imprejmu/ingrădit cu gard de nuiele; mit Hag umzäunt. **Hn. 1607:** az Gyepűs-hely mellett [Székelyfva (préd) MT]. 1698: giepw hegy oldalaban (sz) [Tarcsafva U]. 1720: az Gyepűs tetőn (sz) [Mikefva KK]. 1746/1831: gypűs völgyben [Csőb U; Told. 38]. 1754: a Gyepűs út [Sáromberke MT]. 1779: a Gyepűsér es Szőlőhegy fele menő Gyepűknek tartasa felette sok hibakkal telyesek [Kőrispatak U]. 1847: A zaláni közönségben vagyon két magmarha, amelyet ... a téli kitelettetés végett ... Szilágyi József és ... Tóth József magokra vállalák ... oly móddal, hogy mind Gyepűs Bértzin, mind Nyfresen bika után járulandó kaszálóhelyeket ... tetszetése(k) szerént használják [Zalán Hsz; RSzF 181].

Szk: ~ ember a gypűtartó gazda. 1650: Az gypű kertet is kinek kinek tartozzik a' Biro megh mondani hogy meghczinallia, ha első jelentésre még nem Czinallia, 16 pénzre büntetődik az giepűs embír, 3szor pedig 24 pénzre [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/16]. 1790: ha kinek a Gyepűje rosszszasága miat kára következik a Gyepűs ember fizeti meg [Karácsonfva MT; Told. 76].

II. fn gypűvel határolt hely; loc delimitat cu gard de nuiele; Gehege. 1777: a pásztorok ne a régi szokás szerént cselekedjenek hogy mihelyen felköltik*, mindjárt indítsák reggel, hanem hogy eregeltetve jókor a faluba behajtsák a túlsó gypűsön [Zalán Hsz; RSzF 190. — *Ti. az ökröket].

Hn. 1725: Az Gyepűs alatt (sz) [Kolozs]. 1736: Az Gyepűsben lévő Csere felett [Mikefva KK]. 1759: a Gyepűs Padgyán (sz) [M.palatka K]. 1847: Gyepűs [Zalán Hsz; RSzF 202].

A szócikk jelzet nélküli adalékal az EHA-ból való.

gyepűsáne határhányás; șanț de hotar; Grenz-/Flurschanze. 1663: mikor az Pogansag mi felenk az haausra be erkezek, az Gauay miklos, Naduduari Janos Szakacz Peter Uraimek marhaiokat, es Menesseket az gypű Sancz mellől (:kit be uagtunk uala:) az Pogansagh alá szoritak [Szász-fellak SzD; Born. XXXIX. 4].

gyep-zabföld parlag-zabföld (parlagban heverő zabföld); pământ pentru ovăz păraginut (pământ pentru ovăz lăsat în păragină); brachliengenes Haferfeld. 1732: alol a Tóó szelleyeig egy darab gyep zab föld [Nagyida K; EHA].

gyér 1. ritkás, ritkásan nőtt; rar, crescut rar; spärlich gewachsen. 1717: Ezen esztendőb(en) heljen heljen valami kevés gjér buzát ahol adót I(ste)n eő felsegő annak is harmada üszög [Cszs; INyR Gysz és Ksz nyil.]. 1724: az tavasz határban mind tavasz buza, mind egyeb tavasz (így!) rettentő gyir az Zal [Nyújtód Hsz; ApL 2 Apor Péter feleségéhez]. 1757: a Rézen nevezetű helyben ... Veszőt, s Tüzi Fát lehet tanálni lévén felettéb Gyir [Dányán KK; LLT Fasc. 129]. 1775: A Ricab(an) (!k) ... a' Bokor erossen fel vette, külömb(e)n is roszt Sovány gyér Fűvet termő hely [Oklánd U; EHA]. 1793: Az Buzák meg lehetősök ... hanem nem léssen annyi kalongya mind máztor mivel gyérek Sok helyen [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1827: a' Szőlő Hegyek gyéreb helyei [Koronka MT; Told. 34]. 1832/XIX. sz. köz.: Lá Fálka egy vén gyér Erdő közötté magyaro vesszős [Mocs K; EHA].

Hn. 1676: az Gyir Tsereben egy Erdő [Szentlászló MT; EHA]. 1771: A' Gyér erdő oldalban (e) [Csekelaka AF; EHA]. 1772: A Gyéren (k) [Szászfenes K; EHA]. 1775: A Gyér Erdő véginel egy Kis Tanorok (k) [Muzsna U; EHA]. 1808: a Gyér Likat Cserejeben (e) [Mogyorós MT; EHA].

2. ritka; rar; dünn, grob. 1714: ket szita egyik gir az mas gyakor [Kászonfelsőfalú Cs; LLT Fasc. 85]. 1715: Két Szita egyik gyér, más gyakor [Pálos NK; LLT Fasc. 140]. 1748: Szita egyik Gyér, más ritkás (így!) [Szászsztyakab SzD; Told. 11/95]. 1795: Két Szita gyakor, és gyir [Szárhegy Cs; LLT].

3. kb. áttetsző; sträveziu; durchschimmernd/sichtig. 1869: nézegettem a tojást ... láttam hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont ... tapasztaltam, a melyik pont barnább abból fekete, mely homályosb gyéreb abból fehér csürke lessz [MkG Balog Simon székely zs lev. gr. Mikó Imréhez].

gyere, jere vino; komml 1568: Anna R(elic)ta Gregor(ii) zabo ... fassa e(st) ... vnus dixisset Jere Neste lelek [Kv; TjK III/1. 225]. 1570: Molnar Leorincz ... vallya ... Egy vasarnap Regwel Mond Jakabnak Jere Mennywk (!) be az predicatora [Kv; TjK III/2. 105]. 1591 u.: Bogartfalua(n) az sarius kertben vala az lo ..., monda Jere ala Malomfalua, ha meg Alkhatunk neked adom [Malomfva U; UszT]. 1599: Haza megyek wala, Ferencz rea(m) talala, s mo(n)da ier mennio(n)k Kis Thamaszt, mondek en ne(m) megyek, hane(m) egy pecheniet swtetek, gyer oda hozzam [i.h. 15/197]. 1600: Joannes Kadar ... fassus est ... egykor monda Borbely Georgy iere az Byrohoz [Kv; TjK VI/1. 412-3]. 1629: Uarga Mihaly ... monda Takacz Istuannanak, hogj jere be [Mv; MvLt 290. 171b]. 1632: Niuzo Girko ... monda hogj gjere mas fele mert ihon kin al hamar Istok ... egitüd belem garazdalkodik [uo.; i.h. 291. 72a]. 1632/XVIII. sz.: Tudom hogy 632. esztendőben hozzázm jöve Kupán Boldisár monda jere István Uram [Zabola Hsz; HSzJP St. Máthé (52) pp vall.]. 1686: En mondám Sző-

lősinek, jere Bátya [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1755: Panit Istvanne Kalos Kata meg fogta a mélyen az inget ... Juvonnak ezt mondván gyértek fogjátok meg, de Senki nem menván él fogására [Nagydevecser SzD; Wlt Marosánj Juon (60) zs vall.]. 1766: gyere vigy oda aki meg kergetett engemet hogy adgyak neki enni. had erje meg vele mig e vilagen áll [Szilágycseh; BfR R. 101. 2 Joan Sárközi (24) zs vall.]. 1767: monda Pünkösti Moses Ur(am) ... jertek Cseledek takarjatok fel [Kökös Hsz; Kp IV. 242]. 1800: Te gyere ide egy kisség gyere [M.íráta K; Klev.]. 1806: Arkosi Istvánné katzago szokkal nekem ezt monda, gyere téis Aniska láss ujjságot [Dés; DLt 250/1808 Marosán Aniska (46) korcsmárosné vall.]. 1810: jó szivel Miska, tsak gyere bé, szedgy szilvát [Dés; DLt 82]. 1844: egyszer Szakmári Ferentz részegen ki jöve a' hazból egy puskát hozván magával monda, gyere ki Cserenyés Dánielné [A.sófva U; DLt 1441].

Ha. 1572: Jere el [Kv; TjK III/3.2 Borbely Myhal vall.]. 1717: Gyere ki [M.köblös SzD; RLt Balogh Mihály (54) ns vall.]. 1732: jere [Kentelke SzD; BfR B. 7]. 1735: gere (!) [H; TKI]. 1748: jere [Gyeke K; EMLt]. 1756: jertek [Kvh; HSzJP]. 1761: gyere [Szászsztyván KK; BK. Mich Fejér (63) jb vall.]. 1763: jertek [Udvarfva MT; Told. 44/15]. Jere [Zágon Hsz; Szentk. Fr. Andok (50) pp vall.]. 1764: jere velem [Kóród KK; Ks; 19/I. 6]. 1773: jertek [Felgyógy AF; WH 3 r tanú]. 1799/1816: jertek [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Nagy Sandor letzfalvi mostan Besenyőn lako (28) paraszt vall.]. 1843: Gyere [Dés; DLt 586. 23]. 1848: gyere ki [Dés; DLt].

gyerecske ritkácska; cam rar; ein bißchen spärlich. 1803: Ezen szőlő csutkos gyerecske, nem igen jól mivelt [Koronka MT; Told. 23]. 1823: a' Rosunk gyerecske, de ha az Isten szemmel meg áldaná alkalmosint gyűlne gabonánk [Veresegyháza AF; i.h. 7].

gyerecskén ritkásan; rar; spärlich, dünn. 1813: egy Csúr vagy szekér szin, az oldalai sövényvel gyerecskén bé fonva [Koronka MT; Told. 18].

gyeregetor előjáró; deregátor; Vorsteher. 1767-1787: Juh Dézmálás idején egy Bogyá László Nevű Nagy Aranyosi Fiscalis Jobbágy, három Fiaival, és az Juhaival az Havasokan el bujván egy Gyeregetor utánnuk ment, kitis meg ölvén, mind a négyen ide Szótkenek Kis Fenesre* [JHbK LII/4. 114-5. - *TA].

gyerek gyermek; copil; Kind. 1769: a tegnap Pergőné Aszszonyomnál ivutt Adonia Szimion édes Attyával s minden igaz ok nélkül nagy feggarral fuvalkodással fel kiáltának, mind Szimion mind édes Attya, mondván ... ő venné leg elsőben fejét Toldalagi Ferencznek, feleségének gyerekestől edgyüt [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1779: már most homályasonn jút eszemben, minthogy igen gyerek voltam, és tavul laktunk tölle [O.monostor*; Gyl. Togyeris Szimion (72)

jb vall. — *A régiségben gyakoribb formában: O.gyerőmonostor K]. 1820: Betseknének a Léánja két héttel ez előtt meg esett gyerke (!) lett [Kv; Pk 7]. 1835: Fejér személy, s Gyerekek is felesleges számmal voltak [K; KLev.]. 1847: Ha valamely becsületes ifju nemes céhunkat követi, ha idegeny léjend ennek köszönő poharából a nemes céh flor. hung 1., ha mesterember gyereke lejend, abból felét* [Dés; DFaz. 38. — *A fennszolgáló mestereknek juttatja].

I., még a gyermek címszót.

gyerekágy gyermekágy; läuzie; Wochenbett. 1820: Betseknének a Léánja két héttel ez előtt meg esett gyerke (!) lett, 's gyerek ágyában egy Jakab nevű Groff Kemény Samuelné eő Exja iro Déákja el hűtölte [Kv; Pk 7].

gyerekecske gyermekecske; copilas; Kindlein. 1800: azonn gyereketskének fűrt haja ... kezében maradtatt? [Dés; DLt].

gyeraki. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ kor gyermekkor; timpul copilăriei; Kinderzeit. 1801: ezen darab földeket, még az én gyereki koromban Uttzának szakasztották volt ki a Mlgos Possessoratustól [F.szöcs SzD; TKI].

gyerekkor gyermekkor; timpul copilăriei; Kinderzeit. 1801: Tudom aztis ... hogy Szubt Zepogya nevezetű helyen még gyerek koromban ezen helyen tisztogatván az Égerest és Nyírest Uraság Robottájában, hogy egyenesen ... Ő Exellentziája alodialis kaszálójába tette, építtette Nemes Roppán Lup minden épületeit [F.szöcs SzD; TKI Páska Styéfán (42) col. vall.].

gyerekkló gyermekkló, egy-kétéves hímcsikó/ló; minz mascul de unu-doi ani; ein-, zweijähriger Hengst. 1739: Groff Kalnaki Borbara Aszony ő Nga ménesinek Szama ... 1. Vilagos Pej kancza nu. 12 ... 4 Méczet Gyerek Lo nu. 11 ezekből kéttö Szürke kéttö pej egy hodos [ApLt 2].

Vö. a gyermekkló címszóval.

gyerek-szalmakalap pälărie de pale pentru copil; Kinderstrohhut. 1851: 1 dr gyerek szalma kalap [Kv; KCsl 11].

gyerek-ülőszék gyerekszék; scaun pentru copii; Kinderstuhl. 1847: Egy gyerek ülő szék 2 Rf 30 xr [Kv; Pk 6].

gyéren 1. ritkásan; rar; spärlich. 1785: némely helyeken igen gyéren nőnek a' Fialat Cserefák [Gyerővásárhely K; Born. XXIXb. 20/197 Kornis Krisztina conscr.]. 1817: a málnás táblákat ahol gyéren voltak, a harmadikból ahol sűrű volt kivévén a ritkább helyekre ültette [Héderfája KK; IB]. 1851: végig a' kert közepén veresszőlőfa van

plántálva két rendel gyéren [Erdősztyörgy MT; TSb 54].

2. elszórtan; sporadic; vereinzelt. 1842: ezen helyen gyéren vagynak bokrok, azokis merőben mind aprók-törpék, elvagnak metesvéssze [DE 2]. 1860: a' nagy erdő, gyertyán és bikkfákkal a' tetején megnyesett gyertyánfák gyéren közte bikfa is [Székelyszállás U; EHA].

3. gyengén; slab; schwach. 1717: az aratást ... ma el végeztük, kalongya it most gyéren gyűly (!) [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

? **gyerendal'**? 1824: az ezüst portékáknak hasonle része ... 1o Egy nagy Gyerendal (!) két ágával. 2o Egy nagyob kávé Ibrik 3o Egy fedeles Tejes Lábos ... 4o. Egy pár Gyerendal [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1].

gyéres ritkás; rar; spärlich. 1737: gyéres, tilamos Erdeje ... az Galamb-udú n.h.-ben [Vista K; KHn 270]. 1757: Templom Erdeje nevű Erdő ... igen Gyires es kitsin [Harasztos TA; EHA]. 1815/-1817: gyeres fiatalos, Bűkk, Gyertyános Cziheres erdő [Dobó U; EHA]. 1847: Tókszőlőnek szörnűf buja fája és levele van, s szeme ámbár szintoly apró, és gyéres; de ugy tetszik színe fejéresebb mintha hamvas volna [KCsl 13 Kemény Dénes nyil.]. 1864: Grádits patoka melynek egy részét ... romlásos, gyéres lágy fás Erdő Boritya [Csomafva Cs; GyHn 29].

Hn. 1754: belső Gjéres Csere nevű Helj [Szentlászlo MT; EHA]. 1784: A Nyár szerbe gyeres Szálasba (e) [Udvarfva MT; EHA].

gyéresen ritkásan; rar; spärlich. 1842: az Egész Erdő gyéresen hagyatott, mint egy jo Kert Karo vastagságu fel eresztett Cserefás fiatal erdő [Kasad MT; DE 2].

gyéresi az O. gyéres (K) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului O. gyéres-/Ghirişul Român; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON O. gyéres: gyéresbeli; din O. gyéres-/Ghirişul Român; Gyéreser. 1716: az Gyiresi határ szilben (sz) [M.szóvát K; EHA].

gyergyói a Gyergyó hn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyergyó; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyergyó: din Gyergyó/Gheorgheni; Gyergyóer. 1579: hagyom az gyergyai hazamath ... Lazar Istwannak es Lazar Myhálnak [LLt]. 1647: Gyirgyai vice kiralj biro | Gyergyai Lazarok Joszaga [Gysz; LLt] | Az Gyirgyai Eőr állók allapattya feleől találattunk megh Vitezleo Ghurzo Istuan hivünk által [LLt Fasc. 69 fej.]. 1663: Szappani Uczaba(n) lako Girjai Nagi Mihaline [Kv; Tjk X/4. 131]. 1710: a Juhok dolgarol is a mi kéves meg maradot mit cselekegyunk, a Gyergyait ki hajtassuk [Kászónújfalu; BCs]. 1722: az Ur ... marhájt is imide amoda ki adogaták s a Szeginy Gyergyai Emberék tarták barom kóstyokon [Csomafva Cs; LLt]. 1735: a Gyergyai Lakosoknak Júhaik által jötteenek volt á Görgényi Fiscale Dominiumhoz

tartozó határban [Orsova MT; Born. G. VII. 36 9 r. tanú vall.]. 1737: a Gyergyai Clastromot szüntelen Sgilljék [Szárhegy Cs; Llt 60/167]. 1769: Gyergyai Kastély [Bánkíva Cs; Llt] | valami Gyergyai nyigotz örmény oda menvén, ... a lora riá ismére [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1788: Gyergyai örmény [Báld K; BLt]. 1808/1809: azon szalonnák, melyeket a Város meg tartoztatott, nem tudom hogy az itt* vásárlott Szalonnák voltak é, vagy a Gyergyai [ÚszLt ComGub. 1753 u. — *Szu]. 1864: Gyergyai községek. Gyergyói községek [Újfalú Cs; GyHn 61]. — L. még FogE 217; GyHn 36.

Szn. 1614: Giergiay Mihaly jb [Bogárfva U; BethU 136] | Gerggiay Pal ppix. [Bözöd U; i.h. 178] | Giergiay Ferenc lib. [Enlaka U; i.h. 146] | Giergiay Jstwan jb [Siklód U; i.h. 148] | Giergiay Janos ppix. [Szentmiklós U; i.h. 163] 1641: Giergiay Janos pap [Sárfva Hsz; BfR Andreas Forro rector scholae vall.]. 1682: Gyirgyai András lovas puskás kibédi [Kibéd MT; DLev. 5]. 1690: Gyergyai Annok [Szjk 245]. 1725: T Gyirgjai Pal Vr [Kv; Szám. 54/I. 46]. 1820: Gyergyai Ferkó [Kv; Pk 7]. 1841: Gyergyai Samuel [Kv; KelemenGenGy].

Szk: ~ borvíz. 1826: kéntelen vagyok a' Gyergyai Bor vízre menni meg pedig ottan egy keveset hoszasan mulatni [Kv; Ks 101 Pataki Mihály Kornis Imréhez] * ~ deszka. 1725: vásárlottam ... Deszkát olálfalvit nro 101 ... Gyergyai deszkát nro. 53 [Kv; Ks 15. LIII. 5] * ~ fűrészeszka. 1729: A nagy Csűrőn kivül az eszterha alatt Gyérgjai fűrészeszka 22 ... Olálfalvi deszka nro 32 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIB] * ~ hidegvíz-feredő. 1826: Doktor Ferentzi Ur a' Gyergyai hideg víz feredőt javasolta [Zilah; Ks 94/4 Vegyes Lev.] * ~ tűrő. 1726: Gyergyai Turoval és Sajtal valo gazdálkodás [Fog.; Llt]. 1738: nem lévén mivel most egyébbel kedveskedgem Excellentiádnak küldöttem ... két kis Gyergyai ősi tömlőcske tűróval, kívánom költhesse Excellentiád friss jo egésséggel [Csomaíva Cs; Ks 79 Baló József lev.] * ~ zsendely. 1761: Gyergyai Tutajon hozott Sendely egy rakasba 4000 [Braunicska H; JHb XXXV/39. 23].

II. fn gyergyói lakos; locuitor din Gyergyó/Gheorgheni; Einwohner von Gyergyó. 1605 k.: A Giergiaiaknak vittek el Tizen eott Zaz Juhokat az el mult eozzel [Gysz; Llt]. 1840: vagynak ezenü ő penzei ... Valami Gyergyaiaknál Jegyzesekbe R. flor. 50. [Várhegy MT; TLt Közíg. ir. 1042/840 Bentze Ilyés lelt.].

Ha. 1650: Gyirgiai [Peselnec Hsz; Llt Fasc. 69]. 1699: Gyergyai (!) [EHA].

gyergyóalfalvi a Gyergyóalfalu tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyergyóalfalu/Joseni; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyergyóalfalu. 1787: Gyergyó Alfali Gergely Ferentz [Étéd U; NkF].

gyergyóditró a Gyergyóditró tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyergyó-

ditró/Ditrău; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyergyóditró. 1754: Gyergyó Ditrái Korpos Pál [LLt]. 1756: Gy(ergyó) Ditrái ... határ [EHA]. 1769: az Anyámrá szálla Gyergyó Ditrái pplus Kovács Janos [Szárhegy Cs; Llt]. 1809: gyergyóditrai Csiki Ferencz [uo.; RSzF 284]. 1829: Tudja é a' Tanu azonn Hellyet a' melyet ... valami Gyergyó Ditrái Katonák ... fel fogtanak? [T; Born. XVc. 6 vk]. — L. még ditrói al.

gyergyószékbeli gyergyószéki lakos; locuitor din scaunul Gheorgheni; Bewohner des Gyergyóer Stuhls. 1803: abból apránként sokat elfoglalgatta(na)k a' Gyergyó széki béliék [Mesterháza MT; Born. XVc. 1/66 Szburtsa Nyikula (60) col. vall.].

gyergyóújfalvi a Gyergyóújfalu tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyergyóújfalu/Suseni; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyergyóújfalu. 1864: a dülők* végződnek a Gyergyó Új falvi községével [GyHn 47. — *A kilyénfalviak].

gyérit ritkít; a rári; lichten. 1804: a' Tisztelt Exponenes Urnak Erdejét is ... ki irtattam, és azt gyérittetem, az emberek a' kik gyérittették a' mint emlékezem rájuk a következők voltak* [Csapó KK; Berz. 17b. — *Köv. a fels.].

gyérittet ritkített; a dispune să se rărească; lichten lassen. 1804: a' Tisztelt Exponens Urnak Erdejét is a' meddig én nékem meg volt parantsolva az Embereknek ki irtattam, és azt gyérittetem [Csapó KK; Berz. 17b].

gyerkőc gyermekecske; copilaș; Kindchen. 1838—1845: járnai kezdett a gyerkőc [MNYTK 107].

gyerkőce gyermekecske; copilaș; Kindchen. 1838—1845: „Purkuj, porunkuj” (: a román „prunk, prunkuc = gyerkőcével egyeredetű”) [MNYTK 107].

gyérleges gyéres; rar; spärlich. 1864: Kegyis alja, ahol gyérleges lágyfás növendék erdő áll [Csomaíva Cs; GyHn 27].

gyermecske gyermekecske; copilaș; Kindchen. 1570: Bak Matthias ... vallya, hogy egy nap Regwel haza Ment volt, es egy gyermekke eo zolgaya Mongia Neky* | Ekkert Janos hity zerent vallya ... hallotta hogy helayt gasparnak Jgh zolt Segeswary damakos, kerlek Jo gaspar vram hogy en megh halok Neh haggyad az germechket [Kv; Tjk III/2. 18, 130c. — *Köv. a nyil.]. 1585: Repas Mihaly Nem tuggya minemeo Allapatbely volt Zent Kiralj Andras ... Az felesége sokaigh az Vra holta Vta(n) fge(n) zegenyul ele, egy giermechkeyewel [Kv; Tjk IV/1. 428]. 1603: Zabo Miklos ... vallia ... Nyreo Mathenak az eo tercialtassaba adiudicaltak volt az Arbiterek f 15 d. 66. Ezenkeowl ezen azzontul valo Nyreo Mathenak germechikeienek portioiat [Kv; Tjk VI/1.

645]. 1732: János nevű gyermeksejels ott lévén ugj meg ijedett hogj talan Ember Soha nem lészen belőle [Dés; Jk]. — Vö. a *gyermekse* és a *gyermekcske* címszóval.

gyermek 1. copil; Kind. 1551: Az keth Gyermek Rezere Jwot, Eg rez Medencze [Mezőszengyel TA; BfR 304/108]. 1568: Marton s(ervi)tor Valentini Sala et, Jacobus filius simonis mezzersmyth se vidisse Q(uod) az emberek az sarba wezodnek wolt, Es az gyermekek az okroketh Meg inditotak Es meg ne(m) tarthattak, hane(m) az gyermeket az sarampoba zoritottak, es meg holt [Kv; TjK III/1. 143]. 1587: Az Kemenczet iskolaba meg Chynaltatúk Fazakas Boldisaral, a hol az gyermekek vlnek [Kv; Szám. 3/IV. 13]. 1584: Varro Casparne vallia ... Az gyermekheoz kelek fel zoptatny [Kv; TjK IV/1. 275]. 1607: Zekely Palne Cathalin azzony ... vallya ... illyen Rwt Zitkokkal vgyan valoban gyakorlatossagal zidal-maza az gyermekiket mint Annystol [Kv; TjK VI/1. 542]. 1650: En az fel irataskor gyermek voltam, nem Contradicalhattam [UszT 8/64. 74c]. 1757: Enis ismertem jól ... Szakara Simont, ... mi gyermekekül a kortvejére mentünk lopni, és sokszor meg kergetett bennünket [F.borgó BN; BK]. 1775: csak labravaloban jaro gyermek volt [Tarcsafva U; Pf]. 1796: Tudom hogy Tilal-masztatott Kis Pál Uramektol azon Hely ... örözgették s üldözték onnan a Marhaval járo gyermekeket [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Mich. Kadar (53) lovas katona vall.].

Vö. a *gyerek* címszóval.

Szk: ~et alkot gyermeket nemz. 1585: En payzgyarto Lukach ... valloim hogj ... Abraham anna özüegy asszony volt Mykor Nagy Mate Gyermekett alkotott volt nekje [Kv; TjK I/1. 420a] * ~et csinál 'ua'. 1583: Vaida Iacob vallia ... Hal-lotta ...,hog Az Angianak gyermeket chinalt volna es Ne(m) Merne oda Menny vnokara* ez Biro Mihaly [Kv; i.h. 141. — *Unoka MT]. 1590: Hal-lottam az leannak zaiabul hogj mo(n)ta hogj PribeK gyermeket csinalt nekj es Jmmar fel Ideje vagion az gyermeknek [Szu; UszT]. 1637: eö teöle azt kerdette volna aszonio(m) hogj ha tude Giermeket Czenalni s eö azt mondotta volna hogj megh latna(m) oztan ha tudnek avagj ne(m) [Mv; MvLt 291. 109a]. 1716: megh házjasodam, es ha csak két ujni gyermeketis csinálók, ne birja az Földvári Páll gyermeke az én jóságomat [Nagyida K; Told. 22]. 1799: Veres István tsinálta volna a' mostan már meg lett gyermekét [Dés; DLT]. 1819: A Felesége urának feriatlanságáról hogj panaszolt volna nem emlékezem, — hanem anyit férjének szollat, a' midőn fejét az ágyba örökké magassan kívánta a párnákkal fel tsináltatni, hogj a' gyermeket nem ugy Csinályák ám [Kv; Pk 2]. — L. még RettE 200 * ~et csináljat (magának). 1593: az en peresem ez az Anna ennekem feleségem wala ... hat eo megh zeökte hityh ... gyermeket chinaltatoth massal en hon

nem woltomban [UszT]. 1613: Nagi Orsollianak itt zasz Somboron lön gyermeke, kerdeztük hogj kivel csinaltatta, es mi nekünk azt mondotta, hogj ... Czereny Gaspar csinálta azt a' gyermeket [KJ]. 1650: leany koraban ... gyermeket tsinaltatott volt maganak, mely most(is) el [UszT 14]. 1716: hiszen az eb-atta kurvája, akarkivel csináltasson magának gyermeket, es (:salva pudicitia:) akarki szegellye megh, ugyis csak Harinai Miklos lesz az neve s, csak ugjan rá marad a jósággh [Nagyida K; Told. 22]. — L. még RettE 104 * ~et hoz gyermeket szül. 1592: Mezaros Menihartne vallia ... Mikor gyermek agiba fekwennek Bachi Peterne ... monda eo ennekem ... hogj wdco eleot hoztam az gyermeket [Kv; TjK V/1. 232]. 1687: Lazár Janosne udeo előt az az hét holnapra Gyermeket hozot melly miat paraznasag(nak) suspicio-jaba(n) vago(m) [Szjk 161] * ~et kap a. teherbe esik vkitől, gyermeke fogamzik/foganik vkitől. 1729: tudom hogj Tot Györgynek az Anya ... az gyermeket bitangul kapta [Esztelnek Hsz; HSzJP Dávid Tamasne Cotlona Orsik (40) vall.]. 1823: egy Házfiút az Ecclesia gyűlésiből el küldöttek másod magamal a terébe eset Léányhoz Vass Ágneshez, a véget hogj kérdeznők meg kítől kapta a gyermeket [Radnótfája MT; TLt Peres. ir. 65/827 Tordai György (55) egyházfi vall.]. — b. gyermeke születik vkitől. 1741: azt monda az Anya: De ez bizony attol valo gyermek, hanem én Ezt egj Muczok Juon nevű szérétómtól kaptam volt [A. répa MT; Ks 7. XIX] * ~et nemz. 1844: Törvényes Feleségéd, vagy csak ágyasad; edgyüt laktotokban illyen életetek között hány gyermeket nemzettetek? Nem törvényes feleségem, de még is azon idő alatti edgyütt laktunkban négy gyermeket nemzettünk [A. sófva U; DLT 1441 vk és a valló felelete] * apró/apród ~. 1507: Eleozor hagyom az En feleségem(nek) az Bozy tot ... hagyom az Apro gyermeketis Egyetembe peterek <es> Annanal es Barboraua [Kv kör; Nyjrk VI. 186 Cseh István végr.]. 1629: En nem lattam soha Szabo Andrasnéhoz semmi boszorkánságot, bú-bajosságot, sem nem hallottam ..., hanem láttam hogj apro gyermekeket gyogyított fűvet mit szedet, el hittak s hozzájais hoztak gyermeket [Kv; TjK VII/3. 116] * árva ~. 1595: vettem Egi felszeg arva gyermeknek egy sarut ... d 14 [Kv; Szám. 6/XIII. 5]. 1693: A mi a Thordai buzat illeti, mivel a Gyermekes Jobbagyi industriaja által lött. marad az harom Arva Gyermek reszire [Ne; DobLev. I/38. 5a]. 1759: Itten az veres himlőben Sokan vadnak s holtanak is, ben az udvarben két árva gyermek már meg fordult [Déva; Ks 94. 24. 2] * elvetett ~ kitett gyermek. 1574: Meg Janos kyrál Eltiben volt ... Azkor az Zwkiak* Siteo hazaban weot volt fely egy Ely wetet gyermeket Lwcha azzony meg az eo vra feddete hogj myert tart az fele bitangot, ha akar tartani tarchon keresztén Ember gyermeket [Kv; TjK III/3. — *Olv.: Sukiak; értsd: zsukiak] * falusi ~ falubeli. 1731: sokszor jartam mas falusi gyermekikkel edgyütt ezeken az oldalokon [Szind TA; JbK XXIV. 26]. 1752: a' nyár(b)an ... Tolló szaba-

dúkás után a' Felső Határunkon lévén a Falusi Gyermekek ökrökkel ... Tisztarto Boér Samuel Vram reájok menvén Pistalyt foga reájok [Abosíva KK; Ks 8. XXIX. 29] * *idétlen* ~ koraszülött. 1831: az idétlen Gyermekről akit bé pokálva el helyüztettem azt az utosítást adtam Dregan Vonutznak akkor estve hogy ássan Földet s takarítsa el [Dés; DLt 332. 12] * *igaz* ~ törvényes született. 1600: Senten(tia) sedis. Miért hogy Györgyfi Martonth az bizonyosagh nyílván(n) megh tartotta, hogy Györgyfi Balinthnak igaz gyermeke igaz fia, Farkas Antalnet penigh nyílván megh felelték hogy ne(m) Györgyfi Balinth leania, ha ne(m) fattiu, beresek alkalmánya, az teörweny mind hazba eoreksigbe Zabaddittia, es neki itelte, iure p(er)p(eti)uo [ÚszT 15/39. — *Ti. az anya béresekkel, szolgálkál szeretkezett. Az eredetiben nem tollhíba *alkotmány* h. ?] * *iskolás* ~. 1860: halt meg Kis Károly iskolás gyermek ... 9 éves és 2 hónapus korában gelesztakorban [Dés; RHAK 112] * *az isten ~et al (a világra)*. 1582: Ersebet Zekel Balasne ... vallia, hagi latam hog mikor Jsten Az Lowal megh niomodot Azzonnak Az giermeket Ada ez vilagra, Az gyermek kewes hea hog ketteo nem valt vala a' feye [Kv; TjK IV/1. 16]. 1633: mikor Felej Gasparnenak Isten giermeket ada en enni veok, es panazolkodek előttem azo(n), hagi eotet Koczis Jonasne meghatkozta, es megh giazalta [Mv; MvLt 290. 140b] * *az isten ~kel látogatja*. 1622: ha I(ste)n eoteot giermekkel latogatna [Nagyernye MT; Bál. 58]. 1628: ha penigh az Ur I(ste)n uagy giermekel nem latogatna, uagy ha latogatnajs de azis Interim meg halna es deficiálna ..., arra az gyermekemre hagiog negyedresz Jozsasz visza szallio(n) [Bonyha KK; Eszt—Mk Cserei lev. végr.] * *kicsi/kicsid* ~. 1592: mikor Tot Janos és (I) Bérbe lakot, Ez is az Tot Mihál akkor velle volt es kichid gyermek volt [Dés; DLt 235. — *A várossal szomszédos Alörben]. 1829: apammal énis mint kisi Gyermek el nyargaltam [Toplica MT; Born. XVc. 6., Vulkán Mihaila gyin Rit' (60) vall.] — L. még alább *neveletlen* ~ al. * *kisded/kisdeg* ~. 1592: Az Maylad eleot valo futaskor kisded giermek valem [ÚszT]. 1769: Vigyázzván éo Felsőge a kisded gyermekek nevelésre ..., azok(na)k nevelésére Nagy Szebennek Hóstatyában oly épületet fundált, melyben az árva gyermekek neveltessenek [ÚszLt XIII. 97]. 1794: a pogány ki ütven ara is mint kisded gyermek emlékezem [Szárzapatok Hsz; HszjP Moses György (80) jb vall.] * *lantos* ~. 1625: Az Vrunk éo Felge Vduarnepenek ualo galdokodas ... Lantos giermek(ne)k ... Vajatt [Kv; Szám. 16/XXXIV 147—48] * *meglett a* ~ megszületett/világra jött a gyermek. 1832: a gyermek mikor és mitsoda időbe lett meg nem tudom [Dés; DLt 38] * *ministráló* ~. 1751: ministralo gyermekeknek valo Dalmatika kek 2 [Kóród KK; Ks 20/X] * *neveletlen* ~. 1770: Anutza három holnapos Fiatskájával ... árvaságra maradt, gyámtalanul, ... azon kitsint neveletlen gyermek ... Jobbágya volna az ... Sz. Györgyi Udvarhoz [Nagyernye MT; Ks 67. 48. 31] * *tacshó* ~ csitri/

kölyökleány. 1724: azt ugjan tudom, h(ogy) Susi a Szalmáb(an) is el bújt Pekri Ur(am) előtt ottis kerestette ... és ha ejtzaka meg nem kaphatta, nappal is az házba bé szoritotta, úgy erőltette és mondtam egy kor a kertb(en) Pekrinek, Ugyan Ur(am), nem szégyenli é kglđ oly tatsko gyermekhez^a magát tenni [Koronka MT; BK. Csáki Ferenczné (50) nb vall. — *A leány 14 éves volt] * *talált* ~ lelenc. 1681: Olasz Nikula Napanal á Talalt gyermek Pribak ... Ezt egi jobbágya éo Nganak talalta volt ighen kicsiny korában [Vh; VhU 37] * *tanuló* ~. 1766: (A szamosfalvi papot) én deákkorában, mikor tanuló gyermek voltam, ismérttem [RettE 199] * *úri* ~. 1848: Igen szép volt az úri gyermekek maszkarádája, különb féle nemzeti öltözetekben [Kv; Pk 7] * *városi* ~. 1805: delutan egy nehány városi gyermekkel a palotán katonásdit játszottunk nagy lármával [Dés; KMN 148] * *(világra) lesz a* ~ megszületik/világra jön a gyermek. 1570: Sophia Varga palne, Azt vallya, hogy My kor Mwrsal ferencz Elseo feleséget veotte Zeoch Balintne hazatwl, Az Menegzeo zent Janos Nap eleot valo zerdan leot volt, Es az gyermek zent Marthon Napba leoth volt [Kv; TjK III/2. 123]. 1597: Peterdy Gieörgine Anna vallya ... me(n)tem wala Boncziday sokadalomra talalek Margitra a Veres Pal zolgaloiara ... kerde(m) hagi hol veotte az kontiot monda ... en ot az haznal kaptam ... mikor ez vilagra leze(n) az giermek bizony reayok kewldy [Kv; TjK VI/1. 83] * *vkitől való/van a* ~ a. vkitől fogantatott/fogantatik a gyermek. 1584: Bred Azzony Kozma Millerne ... vallia ... Mikor immar terhes vala keresztem teolle kiteol vagion a gyermek nalla akor azt monda hogy egy Aros legentwl vala, de ninchien az varasson [Kv; TjK IV/1. 225]. 1612/1613: mikor hazamhoz iot volna az Czereny Gaspar zolgaloiu Osvat Anna, firtatni kezdem hagi mondja megh kitül valo az gyermek [Fellak SzD; KJ]. 1842: Azt mondtad, hogy Farkas Nátzitól valo a' gyermek hunnan tudat azt [Dés; DLt 85. 2]. — b. vkitől születik a gyermek. 1591: Andras falwy Niwtody Pal leanyatwl valo gyermekek [Msz; BálLt 89].

Sz: *ártatlan, mint a mai szült* ~. 1582: Az Jsteener kerlek biro Vram hog az Azzont a' lanczra Ne uesd mert oly artatlan mint a' may zwlt gyermek [Kv; TjK IV/1. 6 Sophia Ricta Martini Veres vall.]. 1602: Veres Georgine Jloná azzonnj ... vallja ... farkas mihalj semmith Nem Igert sem alkúnny Nem akart hanem chyak azt mondotat hogy valazza teörweny el keoztewuk mert eo Artatlan minth az may gyermek [uo.; i.h. VI/1. 615] * *akkor kel fel a* ~, mikor a gabona megdül '?. 1788: az Aratás békövetkezett, ma kezdik ittis, Árpásonis Ngd részeröl a' Sarlót vetni a' Buzára és Rosra: Nagyon megdúledeztek; de akkor kel fel a' Gyermek (: a közmondás szer(int):) mikor az efféle Gabona megdül [Kercsesora H; JTL. Málnási László főkonzisztórium pap Teleki Józsefhez] * *dajkálja mint magával jól tehetetlen ~et*. 1840: ugy kell hogy dajkalyuk mint magával jól tehetetlen Gyermeket [Dés; DLt] * *meghalli a*

~, *elholt a komaság*. 1696: az Régi mondás szerint: meg holt az Gyermekek. el költ az komaság [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond Győrffii Györgyhöz. — A szóláshoz l. SzE 52] * *mit tanítom én apámat ~csinálni?* 1800: az Divisionalisunk originalisban, Kovács Procuratornál vagyon..., azokotis öfferálom, ha néked is úgy teczik... de mit tanítom én apámat gyermek csinálni?... méltóztassál ezen ügyemet is, az Procurátorommal együtt úgy folytatni, hogy azon Terh, s baj réám ne todulyon [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár Sárdi Simén Elekhez] * *semmi búne nincs benne, mint a mai ~nek*. 1573: Adam Katws Zok Peterne... vallia hogy... Az vtan mykor megh fogtak volna Kapa Myhalnet kerdeztek hogi megh Mondana ha Bwne volna Keres-turj halalaba, Azt Montha hogy semy bwne Ninchen benne Mint az May gyermeknek [Kv; Tjk III/3. 58–9].

2. birt. szr-os alakban; in formă cu sufixul posesiv; mit Possessivendung: ivadék, utód (közvetlen leszármazott); descendent direct; direkter Abkömmling. 1507: Ezt <az> testame(n)tomot en Ejetembe egessegembe Jrtam az en gyermekymnek meg maradassokra es taplalassokra az en keze-<mel> [Kv; NyIrK VI. 187 Cheh István végr.]. 1554: amy kypen en byrtam az en gyermekymnek terhit en reiam vettem Janosnak myclosnak magdalanazzonnak* [Sárd K; Törzs. — *Így! ua. a kéz e szóban az első z-re ráírt egy A-t tehát tovább, *magdalanana* Azonnak alakra rontotta az eredetileg is már hibásan, szótagismétléssel írt szk-ot]. 1555: Az minth hattam wala Az keeth gyermekym felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom Few keppen hattam az wr Jstenre az Ew gond wysesekek Annak wtann (!) keeth Bathyamra [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. 1560: Azért az ewreksegeknek kezehez kelese moggya zerentis nem suki Jstannera sem az Ew gyermekyre hanem Az my Atyankra Lepseni Jstuanra zallot es Eu Reaia nez [Kv; SLt ST. 6]. 1572: (Fratay Gergel) leg Eleozer few oltalmul hagyia... Bekes Caspar Vrnkat ew Nagat Ghermekinek es Azzoniomnak felessege-nek [Fog.; SLt S. 10]. 1584: Keotelweroo Leon-rincz vallia... ez Zemetbirone Annia... meg p(ro)fetalta hogy Giermekewn mind halva lenne, Az vta(n) is halwa leon gyermekewn [Kv; Tjk IV/1. 245]. 1590: Azalos Thamas... az eo... Jobagiat Artatlanol Eolte volna meg... Az eo meg holth Jobagyanak felessege-nek es gyermekinek tartozzek fizetni negyven forinthoth [Bönye Sz; WLt] | Giermekimnek pedig ha my Jussok volna vagj lehetne az megh newezett Cybrefalw* Eorek-ségben, azt most nem perlem, miuel hogy giermekim pupillusok, neuéletlenek [UszT. — *Szu határába olvadt kisebb település]. 1592: Egy wegh partattes wetotte(m) wala kywel életömet es ket arwa germeokeomot taplalhassa(m) wgyan az tayban azttes el wagdala [i.h.]. 1621: egi feleol az vitezleó Twri Andras vra(m), mas feleol, az vitezleó Iffibik Deesfalvi Gaspar vra(m)... giermekiknek terheketis magokra fel veuen inreuo-

cabi(lite)r teónek illen vegezest* [Bolya NK; JHb XXII/191. — *Köv. a nyíl.]. 1623: ha valaha... probálnak az szolgaltt cleott eluonnak magokott* akarmynemw szyn alatt meg nem bechúlen szez szabadsagokott magok halallal buntettettene-k, felessegek, gyermekek, ereokkeualo parazcsagra iut-nak [Szereda Cs; Törzs. — *Ti. az újra szabaddá tett székelek]. 1635: Borzasi Andras... az eős jobbagyok közéöt marad, es molnar alias Forsolo Geörgi felessegekkel (!) Giermekékkel [Kvh; BLt]. 1687: Dsudele Ferencz Dsudele Janos... ez mind keteő házaz, nincz még gyermekek [A.nádasd H; VhU 93]. 1748: valtának Gyermekei... egy Fiucska, egy Leányotska [Aranyosrákos TA; LLt]. 1807: két gyermekek lévén azok csak kitsinykék voltanak [Makíva MT; DLev 4. XL. A]. 1808: Thamas Istvánnak es Feleségének... meg haltak egymaz után két Gyermekei himlőben [Nagykapus K; RAK 7]. 1848: A' szegény Törökék* gyerme-kőkis régota beteg [Kv; Pk 7. — *Értsd: a Török-házaspár]. — L. még ETA I. 14, 62, 79, 151, 152; DFaz. 38; MetTr 430, 356–7, 361, 373, 377.

Szk: ~e lesz gyermeke születik. 1568: Ezt hal-lottam hogy monda Andras Kato gergel Deakne-nak, Te nyilvan valo kurua vagy, Racok kuruaia voltal az anyadis egy hires kurua es az kuruasagod mya mya* ne(m) leze(n) gyermekek [Kv; Tjk III/1. 233 Miklosy Kato vall. — *Így kétszer!]. 1592: Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia Jgy zidta Kalmar Tamasne a' Njari Marton Anniat... eo keoteotte meg leanicmat. hogy gyermeke Ne(m) leze(n) [Kv; Tjk V/1. 300]. 1632: olliat ittam megh ki miatt soha giermekem sem lezen tulle [Szjk 36]. 1722: Kovács Maria Aszszony... azt mondotta: Soha Bethlen Ist-vántol gyermekem nem leszen [BfN X. 2/113 Bar-bara Nagy cons. Sigismundi Szilagi minister eccl-ref. in poss. Detse* (33) vall. — *M.décse SzD]. — L. még RettE 310 * ~e lett gyermeke szü-letett. 1582: Petrus Gruz... fassus est... Az leannak giermeke leót az Calman vram Maicreba [Kv; Tjk IV/1. 34, 37]. 1730: Emberi gjarlo-ságtól viseltetvén törvenytelenül Gyermeke lött légyen [Dés; Jk]. 1736: minek utanna egjgjuvé költe, őt Hétre Gyermekek lött, es kintelenittet-tenek Ekklesiát követni [Dés; Jk]. 1819: hárcm Esztendeig éltek édgýütt de hogy gyermekek lett volna nem tudom [Kv; Pk 2] * ~ét elhozza gyermekét világra hozza. 1592: Mezaros Meni-hartne, Barbara vallia... Monda Bachine, vala-melj kurua en feleolle(m) azt mongia mind addigh hazud tiztesszem vezet aruloil, ammegh ra(m) ne(m) bizonittia, hogi en wdeo eleot hoztam el giermekemet [Kv; Tjk V/1. 232 – 33] * apró ~e kicsiny gyermeke. 1699: nekem, sem apro Gyermekeimnek egy Batkát sem adtak [Ks 90 Kemény Kata aláírásával]. 1778: Marhá és Fa-kultásaira eset portioja én réám zalott mint el maradatt özvegyjére Aprod gyermekeimmel egjütt [Agárd MT; Told. 8] * *artatlan ~e*. 1751: az Fijamat... rutul megverte, verben köpulte... melly szerént hogy... maga furiáját artatlan

gyermekemen véghez vitte, meg kívánom hogy törvényesen büntetődgyék [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1776: hogj kellessék már ártatlan ... gyermekeim pusztulásokkal ollj nagj fizetésben esnem Nsgod Istenes bölcs itéletire támasztván remenkedem [Sf. Korondi Redei Jánosné Lázár Klára lev.] * *árva ~e* 1610: felelt igen megh fogiatkozua(n) en inagamát es apro arua gyermekimét nem uolt miuel tartano(m) es taplalno(m) [Tövis AF; Bállt 62] * *hettős ~ei* ikrei. 1863: Nobik Imbre kettős gyermekei Juliánna és Imbre [Damos K; RAK 194] * *kicsiny ~.* 1570: Az Bodogh gabriel hwga ... Nagy Zombathba Zanta palhoz Menth, Ew onuath ala nem Jeohetet az Eőreksegh melle kychyn gernekylwel [Kv; TjK III/2. 46] * *neveletlen ~e* kiskorú gyermeke. 1603: neveletlen gyermekim sulyok istok es Sulyok Margit [M-fráta K; Bállt 93]. 1733: I(ste(n) kegyelméből neveletlen arva gyermekim csoportoskán vadnak [ApLt Árva Károlyi Klára lev.] * *tacskó ~e* kölyke. 1652: Buxa Istvan ... akar mi fele étellel akar Palacziataval akar mível kinalta az Feleseget azt mondta az adot eledelnek Balmos(na)k szarjek bele edgje megh az eő Tacsko Gyermekivel [Bód SzD; BK Ki vid (!) nemes Mihály (76) zs vall.].

Sz. 1723: Porcsira beszéllette, hogy Léány korab(an) Felső Ilosván ... Kukura Kosztin ... ugj Tartotta őtett mint maga gyermekit [Kiskájon SzD; BK]. 1734: az Utrunban meg nevezett Migos Urfiakat, a Nehai Migos Ur Teleki Pál Ur(am) itt a maga Házánál maga gondviselése alatt tartatta, mint maga tulajdon gyermekit, ... meddig tartatta azt nem tudom [Kv; TKl Jos. Déáki (54) pastor eccl. ref. vall.].

3. fiú; báiat; Knabe, Junge. 1570: Zaz Razman ... vallya, hogy ... az Silvester fyat Thakacz Janos thartya volt, De az gyermek vyzza zeoket Byro Myhalhoz [Kv; TjK III/2. 163]. 1573: Ianchy egi germek Tot Andras fia Azt vallia* [Kv; TjK III/3. 190. — *Köv. a vall.]. 1593: Juta ezembe hogy az en fiam Ruhaya ott az Soly-mossi Mattiasne haza hyan volna ... en az hyara hagok ala vetem az gyermek chulayath [UszT]. 1603: Magdolna attjamffja az fiakat Tanitasd ... hon eoket lennj kerlek neh zenwegjed, mert ha hon Neweled fed eoket, teh magad lezez gjlkosa gjrmekjdnék [Csapó KK; JHb XXV. 23]. 1643: Fodor Andras attjyank fia gyermekivel Fodor Ferencel es leanyval Akuan lako Kis Giörginevel Fodor Ersebettel, Dolgos Janosneval Fodor Sophi aszszonnial Es hajadon leaniával Fodor Kathaval [Dés; Hr 8/2]. 1657: Hallotta(m) aszt Barla Miklos(na)k szaiából, aszt mondotta hogi megh ueőts(m) Borbely Gergeljnénmteől az Eőrók-seg(na)k felet de az fele az Giermek számára Samuiká számára vagio(n) [Aranyosrákos TA; Borb. I. Varga János (50) ns vall.]. 1682: az magh fogot Peter Nevü gyermek Nagy Anyat Jobbagy szerbe ugy be hidtak dolgozni, mint Egy örökös Jobbagyot [Impérfva Cs; Born. XL. 94 István Ferenc (59) pp vall.]. 1722: Már résziben kéne csépettetnünk, másként gyermekekkel Léányokkal el ne(m) verjük [Fog.; KJ Rétyi

Péter lev.]. 1790: Se Télben, Tavaszán, Nyárb(an) és Ősszel is a Szőlő Gyepün belől Semmi féle Fina-kok, Gyermekok, vagy Léánnyok ... járnai ne mérészellyen [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1803: Hány Gyermek vagyon (: most tsak a Fiukat értve:) akik az oskolába járhatnának? [M.bikal K; RAK 35].

Szk: *fickó ~* serdülő fiú, *rég* süvölvény. 1769 k.: Fitzko Gyermeket mely is nékem Fiam be hajtattott [M.frátára K; KLev.].

4. *~estül* gyermekével/gyermekeivel együtt; im-preunā cu copilul său/cu copiii săi; mitsamt seinem/ihrem Kind(e), seinen/ihren Kindern. 1555: my felesgestel (!) Gyermekestewl sohowa sem fwthatwnk [LLt]. 1570: Kerekes Mathias, Azt vallya, hogy Mykor Gereb Balas Megh holt volna, ... az gereb Balas gernekylt es az my Marhaia Maradott volt ... az Kerekes Andrasne hazahoz hordotta volt Mynd gernekewl [Kv; TjK III/2. 97]. 1583: Magdalena R(e)l(i)cta Joannis Pentek ... vallia hogy ... En tartottam ... fekete Jacobnet mind gyermekesteöl tulaydon keoltse-geme(n) egy telen ky [Kv; TjK IV/1. 113]. 1599: barrabasy Ferench meg hala mynd felesgöstül gernekewl magua szakada [Alparét SzD; Ks]. 1603: Ezt az 40 ftos adot minden az ő Dicaia szent meg fizesse Ha ky penig vakmerősegből meg nem fizetne tehát felesgestől gyermekewl meg fogtassek [Kv; TanJk I/1. 456]. 1619: Ezeket az megh Neuezét Eőt Jobbagiokát ... zalagosita ... mind felesgestwl, gernekewl, Marhastol, eőreőksegestwl [Mv; Bállt 57]. 1625: Azt mon-dotta somody Benedek hogy njuczy myt tenneom sogor merth nem hallhatok meg felesgeosteöl gyermekewsteöl ehel es walamynth veyzk vgy adhattom [UszT 178c].

5. magzat, embrió; fát, embrion; Leibesfrucht, Embryo. 1590: Hallottam az leannak zaiabul hogy mo(n)ta hogy Pribek germeket czinalt nekj es Jmmar fel Ideie vagio(n) az gyermeknek [Szu; UszT]. 1819: én fogantatása napját elő nem szám-lálhatom, hanem ... hogy hét szám szerént szám-lálva a' gyermek néha a iliki holnapba is bele lépik, a mint esztet több tapasztalásaim után is erősíthetem [Kv; Pk. 2]. 1842: a' gyermek benne két holnapus volt | a' gyermeket nem érzi az olta [Dés; DLt 85].

Szk: *~ elveszése/vetése* vetélés. 1698: Bizonyos es nyilván dolog hogy Kacso Ilona testet parazna-saggal meg mocskolta mely miat teherben esett; de tereh le tétele előtt, hogy meg pelengereztessek es veszszőztessék a ratioval ellenkezik, eshetvén valami megbotrankoztato nagy változás a' nálla levő gyermeknek elveszesében [Dés; DLt 267b]. 1777: Nyikula Györgynet Jank Petru meg paraznit-ván azutan a Gyermeknek el vestését is procu-rálván ... Petru tagadgya Nyikula Györgyne je-len való közlésset, es ugy annal inkább tölle való meg terheltesett [Ks 111 Vegyes ir.] * *~et elveszít* (gyermeket/magzatot) elvetél. 1623: hallottam aztis falabu Kathatol hogg ... eő három forintot adott egi Czigannenak Kathusnak, hogi eő teőlle es beleőlle darabonkint szette kj az gjer-

mekett melljét el vesztett [Mv; MvLt 290. 32b]. 1731: azt valia hogy terhét vagy gyermekét el vesztette, de hogy itt Sövényfalván vagy másutis gyermekágyat fekűt volna Kováts Mária Asszony nem tudom [Sövényfalva KK; Born. XXXIX. 16 Jos. Havadtoi (137) rector vall.] * *ellessz a ~ a.* elvetéldik a gyermek/magzat. 1793: nem nézván azon asszszonynak terhes állapotját úgy rugta hasba, azt gondoltam hogy azonnal el-leszsz a' gyermeke [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1842: Mikor lattad hogy megterhesedétl, ... mitsoda orvasságokat vettél bé hogy gyermeked el legyen [Dés; DLt 85]. — b. megszületik a gyermek. 1758: Ennek oly szerencsétlensége történt, hogy midőn az szegény édesanyja rajazott volna, a szülésben felkölt a székre, amidőn is ellévén a gyermek az szék alatt valo cseberbe beesett s az ajakát jobbfelől megütötte a cseber szélében [RettE 70]. 1842: En vagyok születésemre nézve Déési 17. Esztendőös ... Hajadon ... elfogattattam azon Jáné Mária nevezett Léányért, kinek gyermeke ... nállunk halva el lett [Dés; DLt 85. 1] * *elmegy a ~ a.* elvetéldik a gyermek/magzat. 1630: (A leány) azt mondja hogj az arniek szekre akart menni s el esett, csak el ment töle az gyermek [Mv; MvLt 290. 192a]. 1716: ez előtt kétzeris ment el gyermek tölle [Nagyida K; Told. 22]. — b. megszületik a gyermek. 1585: Noha az természet foliasai lehetetlennek tartia, az Ersebet Maga menteset hog az Arniek zeken tudatla(n) veletlen ment volna el a gyermek es ig leót volna halala ... ez dologh chak homalyban Vagion es igen Nagy Suspicioban ... Vallatwan, kenoztatwan az Ersebetet ... vallotta ... hogy Casusbol tudatlanul leot, es ment el teolle, es Nem tudta hogy gyermek legien [Kv; TjK IV/1. 454].

6. megszólításként; ca termen de adresare; als Anrede. 1632: edes gyermek(em) ige(n) kerlek hog' az szolót masnak ne had [Mv; MvLt 290. 106b]. 1697: Edes gyermekim, ha az jo Isten engemet hirtelen elottetek az mindenek utjara el uiszen rollam, az Anjatokrol reatok szallando jozagtok igy tudjatos az en tudtomra* [SLt A.M. 26. — *Köv. P. Horváth Miklós nyil.]. 1762: mondek mit hazudsz te gyermek hogy pénst tanált apad az mondá a Leánka beszéllem biz én, mert tanált bizony apám a szokmánya allyában [Dob.; Ks 4. VII Mariucza cons. inquilini Szeleveszton Petru (33) vall.].

gyermekágy 1. gyerekágy; pat de copil; Kinderbett. 1849: Egy rostélyos oltska fenyő gyermek ágy — fenék nélkül [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. láuzie; Wochenbett. 1584: Hennigh Ianos vallia, ... Tudom ezt(is) hogy gyermeksegeteol foghwa ez Bolond Angalitot vgia(n) Barat Istwa(n) tarta Newele fel ... veres Tamasnak Ada ez Angalit leant hazas Tarsul ... Akor eses vala Az Azony De gyermek Agiaba vesze megh Az esze [Kv; TjK IV/1. 380]. 1587: Igiarto Thamasne vallia egikor gyermek Agiamba leven megh Niomnak vala, de ez Sas Ianosne Bant velem es erre giana-kottam [Kv; i.h. 244]. 1629: az rezfazakat ...

azert hatta volna neki hogi gyermekagjaba(n) mellette forgodot [Mv; MvLt 290 179a]. 1723: Némásági ur(am) ... a birotis ... az Abafái tömlőczre küldve erősen megh verte elsőben itthon a feleségit két hetű gyermek ágyából fel verte s kötözve más házához a maga szállására lánczra vetette [Hcdák MT; VGY. Prekup Jucn (26) jb vall]. 1775: Az Asszszonyhoz is nagy indulattal és szeretettel viseltetett ő kegyelme, gazdalkodott az Asszszonynak mint Gyermekek ágyban levőnek [Peselnek Hsz; HSzjP Jos. Rápolti (40) ns vall.].

Szk: ~at/ban fekszik. 1572: Katalin Molnar Demeterne azt valia hogi latta az chiaký Deaky Igen tartottak hegedws Ianosnehoz ... Latta azt is hogi gyermek agyaban fekwk ky aranyat ky Tallert ky egebet adott neky [Kv; TjK III/23]. 1589: Lattam aztis hogi mikor Matias deakne gyermek agyban fekszik vala akkor Maryas deak az Bak anna hazanal az Bak anna Agyaba fekyk vala [Dés; DLt 226]. 1634: Akkor Teglas ferenezne gyermek adgyba(n) fekwk, mikor cz dologh volt [Mv; MvLt 291. 6b]. 1737: hogi itt Sövényfalván vagy másutis gyermek ágyat fekűt volna Kováts Mária Asszony nem tudom [Sövényfalva KK; Born. XXXIX. 16 Jos. Havadtoi (37) rector vall.]. 1755: abban az időben Gyermekek ágyat fektűtem [Kv; Mk IX Vall. 74] * ~at viselő. 1723: Láttam a Luka Vaszily gyermek ágyat viselő feleségit lánczon Prekup Jucnnit a kis makni^a fiokájával ott siránkozni az ura pengig a Tömlőczben Abafáján volt [Hcdák MT; VGY. Nándra Urszuly (45) jb vall. — *Olv.: máknyi]* ~ba betegedik. 1741: jól esmértem, hogy terhes legyen ... most az Asszszony gyermek ágyba betegedett [Meggyesfalva MT; Ks 184 LXXXVIII]. * ~ban meghal. 1573: Ersebet nehay Kadas Ianosne ... vallia ... az Annya gyermek agban halt megh [Kv; TjK III/3. 157]. 1762: Nevezetes emberek ... holtak meg: ... A' szegény Sombori Sándorne, szép ifjúasszony gyermekágyban [RettE 145]. 1862: halt meg Máté Lina timár Rác István neje 27 éves korában gyermekágyban [Dés; RHAK 134]. — L. még RettE 123, 173, 181, 218–9.

gyermekágyas gyermekágyban fekvő; care zace în patul láuziei; im Wochenbett liegend. 1737: Gyermekek ágjas Asszszonyokkal bano öreg-Asszszonyoknak vulgó (: Bábák(na)k :) rendeltetennek Hejségünk(ben) és Hittelis köteleztetennek ezek* ... Ezen Öreg Asszszonyok, vagy Bábák eximáltatnak a Portio fizetésnek terhe allólis [Dés; Jk. 474a. — *Köv. a nevek fels.].

gyermekágyi. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ hideg gyermekágyi hideglelés/láz; febrá puerperalá; Wochenbettfieber. 1860: Betegség neve: gyerm. ágyi hideg [Kv; RHAK 142].

gyermekállapot gyermeki állapot; situație de copil; kindlicher Zustand. 1653: Mondám: hogi

látván az ifju János király ... akkor mikor e dolog^a indított, itt Erdélyben igen gyermekállapottal volt [ETA I, 27 NSz. — *A protestantizmus széttagolódása]. 1754: Mivel abban az időben) Gyermek állapottal voltam bizonyosan rea nem emlekezem [Ádamos KK; JHb XIX/11]. 1781: Bud Pétru még Gyermek állapottyában innét el vetődén, vette ottan Sztrencz Ignát Léányát Feleségül, s nevezett Ipja mellett lakik [Kisarányos^a; JHbK LII. 4. 64. — *A régiségben A.vidra néven (TA) is].

gyermekbuda (hordozható) gyermek-árnyékszék; closet (portabil) pentru copli; (tragbarer) Kinderabirt/abtritt. 1842: egy gyermek kiss Buda [Csekelaka AF; KCal 3].

gyermekese gyermekecske; copilaş; Kindchen. 1688: Egy itt quartelyozo Lutheranus Németnek, recens natus, és ige(n) beteg gyermekcejét ... meg kereszteltem [Bethlen (SzD) kör.; Uti]. — Vö. a *gyermecske* és a *gyermekecske* címszóval.

gyermekesikő hím csikó; minz mascul; männliches Fohlen. 1765: meg békélvén Ispáz Dirde azon Czigányokkal, fizetett 20 M forintokat s egy gyermek csikot [A.preszáka AF; Mk III. LXIV/67 Onye Purgys (30) jé vall.].

gyermekesintalanság zburdálnicie copilărească; kindliche Ausgelassenheit. 1721: Száva János, melyet most Ficzo Jánosnak is hinnak (: gyermek csintalanságáért a mint szokták hinni nálunk:) [Radna BN; Ks 25.V.].

gyermekdajka doică; Amme. 1582: Gialaj Molnar Jstua(n) leania Anna Azzony ezt mo(n)gia hogy mikor w szilagy Mihalt zolgalta ... egyszer ... haza ióue riszegen ... futamodek az gyermek daykara, es aztis untig uere [Kv; Tjk IV/1. 60a].

gyermekded. Csak állatra von.; numai cu privire la animale; nur auf Tier bezüglich; fiatal; tinár; jung. 1572: Horga Janos feleky Bizonsagy, ... Azt vallia hogy Eo tawaly Nyarban Eorsette Iwhait ... Az Iwhnak ketty agh volt es chorba Az Eote Iok voltak gyermekdyd es egesseges Iwhok kyk Baraniasok leottek volna ky keletre [Kv; Tjk III/3. 47]. 1627: Monda Mihalfy Tha(m)s kwigy el egy gyermekded kanczat adok [Nyáradszereda MT; BfN St. Feier (85) vall.]. 1634: Hogi ne legien valami agh marha^a, hanem ha lehet, lenne gyermekded lo, het vagi niolczad fú [KJ. — *Ti. a veendő ló]. 1642: Öreg és gyermekded bika nro. 10 [Gyf; Tf 1895. 182]. 1656: Beres ökör az Dobokai uduar haznal uagyo(n) Nro. 16 ... Ezek között ki gyermekded s ki öreg [Doboka; Mk Inv. 12]. 1724: ada ... egj jo tölgyelő gyermekddi tehenet [Názánfva MT; Berz. 14. XV/3]. 1749:

vettem ... egj pej Szörű gyermekded metzetlen lovat [uo.; i.h. 6. S. 50/5].

Talán ide vonható a HSzj 174 barna címszava alól az 1606-ból való adalék.

gyermekecske kisgyermek; copilaş; Kindlein. 1681: Uduarhelyszéki Uarosfalui Cziki Balas es Cziki Janos Lofü személyek ... szollanak ökis Biro Istuan Urunknak, hogy ... adna megh eo Kegyelme anny penzt, az menyuel edgy borius tehenet uehetnenek azon Marko Borbaratol aruasghra hagyatott kiczin gyermekecske tartasara [Borb. II]. 1722: a Gyermekecskénk igen el fogjtkozott [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1759: én magam cir(citer) Tiz vagy Tizen egy esztendő voltam, a' többi Testvéreim pedig apro futkoso Gyermeketskék [Girbó AF; JHb Szász alias Bágyu Dumitru (70) vall.]. 1764: kezében lévő kis gyermeketskéjét le teszi [Nagyida K; Told. 78]. 1791: a' gyermekecskét magamhoz hivatam [Bács K; RKA]. — Vö. a *gyermecske* és a *gyermekecske* címszóval.

Szk: csecsemő/szopó ~. 1724: Rusz alias Hafrik Mihállynak az Anya ... bé jó az Atyám házáb(a) egj kis csecsszopo Gyermeketskével a karján, es kérdi az Anyam ... hol vetted menyecske ezen kis Gyermeket [Nagykájón SzD; BK Kis-kájoni lev. Czermure Iuon (46) jé vall.]. 1749: az Ik ... romladozott házok meg guladván ... edgy ártatlan tetsmő gyermeketske is szomorán meg holt [Torda; TjkT III. 265].

gyermek-elcsinálás magzatelhajtás, *biz* angyalcsinálás; avort; Abtreibung. 1842: Idő nap előtti Gyermek eltsinálás gyanujáért Magisztrátális fogságba lévő Rákotzi Aniskának ... és Jáné Máriának ... Désen véghez vitt szelid vallamások [Dés; DLt 85. 1]. 1864: Kovács Kata ... terhes asszonyok gyermek elcsinálása, valamint saját fajtalan élete utján elcsábítások és több elé nem számlálható gaz keresetek után is él [M.bikal K; RAK 250].

gyermek-elvesztő magzatelhajtó; care provocă avort; (Frucht) abtreibend. 1733: inferaltatik, hogy az Incta gravida lett volna, az melyet Sok gavis Circumstantiak subinferalnak, mert Ugjanis rutát és egjeb gyermek el vesztő alkalmatosságokrol tudakozott az Incta (!) [Dés; Jk].

gyermekember gyerekember; băieţan; Gelbschnabel. 1631: Az mikor ez az Halasz Janos ... el ment Galambodra, akkor nitotta fel az ladat az Jnas monda Halasz Janos hogi othon az feőczben hatta az erszent; az koczt s megh en monda(m) hogi nem oly gyermeke (!)^a ember hogi megh czelekedne [Mv; MvLt 290. 259b. — *Ez csak nyilvánvaló tollvétség]. 1769: csak szem szurásbol haszontalan vagy Gyermek vagy fél eszű boldogtalan embereket küldet^a [K; Told. 3a. — *Ti. úrdolgára]. 1782: mindenre a' Báty-

tya ... könnyen rá vette, mint Gyermek embert, mert annak több esze volt [Torda; KW].

gyermekerdő ? sarjerdő; lástáris; Neuwald. Hn. 1666: az Gjermek Erdő alat (sz) [M. szovát K; EHA]. 1673/1682: mikor Cserenyi Farkas jártattya vala az Szovati Ombozi rész erdőt, ... kezdé kérdezkedni az Gyermek erdőre jövő élen belől az Botházi határ felől [Csehtelke K; SLt Q. 12 Sajtós Demeter (80) jb vall.] | az Falka alatt való tó gát, és onnét felől az Gyermek erdő végre járó él tartya az Botházi határt [Keszfi K; i.h. Nagy Balas (55) jb vall.]. 1703: Gyermek erdőrrüll le menő ut [M. szovát K; EHA]. 1844: a' Gyermek erdő hidgyan felyül (sz) [uo.; EHA].

gyermekes cu copil/copii; mit Kind(ern), Kind(er) habend. 1571: Ezennys kerik eo Kegelmet Byro vramat es az Tanacz hely vramat, hogy az ket Egyházja Melle eo k. valazzanak az Thanacz hely vram keozzwl ketteot, kyk az Templum alatt heuerzeo zegenyeket lassak megh ... Az kyk penigh gyermekesek volnanak ... Azoknak eo k. Rendelienek Az quartabol zegitseget [Kv; TanJk V/3. 41a]. 1584: Zappanos Gergely vallia, Az feleségem leót vala a piaczra fa venny ... oda lut Zabo Cato, es el veszy volt teolle. Az en felesége(m) penig Nem engedte mondwon hogy eowis zegeny gyermekes ember volna [uo.; i.h. IV/1. 222]. 1590: Warosul eo k. mek ighen megh Zendwitenek az Espotaly Mesteren Balogh Farkason, hogy az Espotalyban megh gyermekesedett volna, holot soha Nem emlekeznek ez eleót hogy abba az Espotalyba gyermekes ember lakot volna ... mikor az Espotalyba statualtatot, akkor Magtalan volt, gyermeke Nem volt [Kv; i.h. I/1. 128–9]. 1600: Egi zegini futot gyermekes Azzonnak attunk segitseget d 28 [Kv; Szám. 9/IX. 34 egyházfiak szám]. 1683: Thoma Bukur Ez feleséges gyermekes [Preszáka AF; Incz. V/24]. 1727: Ezek^a 4 Feleséges Gyermekes Emberek [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5. — *Ti. a felsorolt négy „job. fugitivi”]. 1749: az gyermekes cseledet nem szereti eo exelenciaja [Noszolyi SzD.; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. 1753: ezek minyájan házas gazdák, s gyermekes emberek [Bukurest H; Ks 72]. 1774: István Sándor Maradott, ottan Meg Házasodott, Gyermekes Ember [Pipe KK; LLt Vall. 209]. 1831: Dregan Vonutznak hivattatom ..., lehetek 42. Esztendő, Feleséges, Gyermekes [Dés; DLt 332. 1]. — L. még RettE 144.

gyermekeskedik gyermekéveit tölti (vkivel együtt); a-si petrece anii copilăriei (împreună cu cineva); die Kinderjahre (mit jm) verbringen. 1778: Ez 34 esztendeig volt a Kálnoki regimentjében lovaskatoná s igen jó katonának való ember volt ... együtt gyermekeskedett velem [RettE 388].

gyermekésszel gyermekaggal/fővel; cu minte de copil; in kindlicher Einfalt. 1690: meg tekintvén ... azon Inasnak Gyermek észel való goromba

elméjét ... azon Nagy Andrásnak életét meg hagyá [LLt Fasc. 68].

gyermekeszü éretlen gondolkodású; cu minte de copil; von kindischer Denkart. 1755: Én Fülöp Istvánt tsak mint egy Gyermek eszü embernek tudom [Illyefi Hsz; HészP „Steph. Nagy” (5) vall.].

gyermeketlen gyermektelen; fără copil; kinderlos. 1700: Vajna David penig gyermeketlen levén azo(n) Constitutio meg ne(m) engedi hogy Hazához több hazat applicallyon [Dés; Jk 307b]. 1732: Thót János Feleségetlen gyermeketlen öreg circit(er) 60 esztendő [Szásznyíres SzD; Ks 40. XXVIIIc]. 1753: Czigány Harko alias Josi Laczkot Gyermeketlen Öreg Emberek Farkas István Feleségével edgyütt Házokhoz fogadván tartván és ruházzván hozzája tött dajkázkodásokat nem hogy meg köszönte volna, sőt ... kétszáz forintokig meg lopta [Kv; TJk XVI/7. 211]. 1796: Pircs Iuon ... magános Gyermeketlen, már régi gazda [Déva; Ks 74. VII. 164]. — Vö. a *gyermektelen* címszóval.

gyermekferesztő-escher ciubăr pentru îmbăiat copilul; Kinder-Badezuber. 1589: Ket Eoregh cheber Hat Apro cheb(er) Egy gyermek feresteo cheber [Kv; KLt Vegyes ir. I/2. 41].

gyermek-főispán alk comite copil; Kinder-Obergespan. 1729: M: Gubernator Ur(am) eo Ex(ce)lle(ntia)ja most nagy öröme vagyon hogy az Fija Kükküllő Vármegyei Fő Ispannyá lón, már ma holnap Isten kglméből gyermek Fő Ispanyokra szorul az ország [Darlac KK; ApLt. Gr. Haller János anyósához, Apor Fétérné Kálnoki Borbálához].

gyermeki 1. gyermeknél szokásos; copilăres; kindlich. 1697: lehet, hogy talan a' gyermekek gyermeki játékozás keppen vetettek larczra [Dés; Jk]. 1854: Lapta, czigle vagy más gyermeki játékban nem vett részt*, de az ügyesebb játékost nagyon helyeslé [ÜjfE 100. — *Ti. a ne-i kollégiumban diákoskodó Kőrösi Csoma Sándor].

2. gyermeknek való; pentru copii; für Kind. Kinder-. 1816: Egy Sárga festékű gyermeki kitsi Hintotska [Bányabükk TA; MkG]. 1821: egy Kék festékű Gyermeki fenyő Ágy egy fiókkal ... A Kementze büttibe egy Gyermeki Fenyőfa ágy [Mezőméses TA; HG. Mara lev.].

3. ~ szeretet dragoste de copil; Kindesliebe. 1577: Jó testvércimnek is boldog új évet ... kívánva gyermeki és testvéri szeretettel mondtam Kedves jó Anyámnak szerető fia Károly [M. déce]; Tolvaly lev. Tolvaj Károly lev. — *M. déce (SzD) v. Marosdéce (AF) közül inkább ez utóbbi].

4. gyerekes; pueril; kindisch. 1756: Ó soha eléggé meg nem siratható, szerencsétlen napom s gyermeki bolondságom! | ... sok gyermeki dolgú, levis ember volt szegény ... az ő sok gyermeki dolgáért a felesége^a sem szerette [RettE 62,

65. — *Ti. Barcsai Jánost]. 1822: az hely színén tisztába hozattassék ... hogy hol állott azon malom? és el bortsáttatása utánis ... hol állott meg? onnath mennyi erővel, vagy költséggel vitethette volna uiszsza az Fperes gyermeki tsintalanságból az nevezett két Allperesek által el oldott Malmát [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3a]. — L. még FogE 216; RettE 118.

5. ~ állapotban/állapottal van gyermekkorban van; a fi in virsta copiláriei; in den Kinderjahren sein. 1725: én akkor gyermeki álopottal lévén, elégszer vittem enni valót az édes atyámnak oda [Türe K; Told. 28]. 1757: Szakara Simont én ismertem; ... de akkor éns gyermeki állapattal lévén, nem emlekezem jól réá hogj melyik Bethlen részre szolgált [F.borgó BN; BK. Orbánás Juon (60) jb vall.]. 1782: Veress Samuel meg is házosodatt ..., de olyan gyermeki állapotban volt akkoris, hogj ... a' Vágo hídnál az Anyossa ki vette a' fejszét a' keziből, s ugj tanitgatta hogj vágja a' marhát [Torda; KW]. 1784/1796: gyermeki állapottal voltam, mikor üsmérni kesztem [Gagy U; Pf]. 1796: én tsaknem gyermeki, nevedékeny állapotban voltam akkor a midőn ... Szüleimtől hallottam azt [Lukafva MT; DLev. 4. XL. A]. — L. még RettE 55, 394.

6. ~ bér iskolamesteri/tanítói járandóság; leafă de institutor/invățător; Gehalt des Schulmeisters. 1862: a' Nyárszoi ... nép igen szabad és önkényes kezeket vetett az Ekkla erdeire 's nem elégszik meg, hogy a' kepe bért ... az Ekkla erdejiből fizetik meg, hanem gyermeki bért is a' tanítási, a fizetési bérfát onnan vágják [Nyárszó K; RAK].

7. ~ idő kiskorúság; minorat; Minderjährigkeit. 1677: Fejedelem Rákoczi Ferencz o Nagysága gyermeki ideje alatt valo gubernálásnak modgya [ACI 256].

gyermekital. E szerk-ben; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ra való poharacska gyermekpohár; pahar pentru copii; Kinderglas. 1755: Egj Kúsded gyermek italra valo ezüst Czapas poharocskát [Petek U; TGsz 51].

gyermek-játszószekér játékszekér; căruț-jucărie pentru copii; Kinderspielwagen. 1786: Egy Gyermek jádzo szekér [Nagyalmás K; JHBK XXXIX/36].

gyermekkanca fiatal kanca; iapă tânără; junge Stute. 1642: Öreg és gyermek kanca promiscue nro 51 Hatod és ötödfü gyermek lo nro 5 Ez idei csődör csikó nro 7 Ez idei kanca csikó nro 7 Mendl nro 1 [Gyalu K; TT 1895. 188 a fej-i fiskális jószágok jövedelmének összeírása]. 1764: szürke Deres Gyermek kantza [HSzj szürke-deres al.].

gyermekkeli gyermekkel való; in legătură cu copil; (im Zusammenhang) mit dem Kinde. 1848: én pedig nem voltam sehol egyszerűs, itthon

Nagyapóskodom. A' gyermekekkel bibelődés eléggé elfoglal [Kv; Pk 7].

gyermekkoesi gyerekkoesi; cărucior de copii; Kinderwagen. 1842: egy gyermek kotsi festett fergettyűje el van törve [Csekelaka AF; KCsl

gyermekkor gyerekkor; timpul copilăriei; Kinderzeit. 1550: w gyermek koraban ... az Jnczeli es kecelceli Barmot latta hog rayta őriztek [MNY XXIV, 290 „Georgius Sandor de warcza” nb vall. — *Várca ~ Vársza eltűnt település M.-valkó (K) táján]. 1570: Anna azzon Nehay zekel Benedekne, ezt vallya, hog Germekek koraba mykor Gyalwba lakot hallotta hogj az haz melyben az kor Zeoch Myhal Lakyk volt, hogj Santha Galeh volt volna [Kv; Tjk III/2. 54]. 1588-1593: Mikor Mykehazan* Dizno paztor wolt gyermek koraban, ot eorizet disznott, de Nem tudgia soha hogi tilalmas leot volna [Dés; Ks 35. V. 12. — *A várossal társomszédos település]. 1592: gyermek koromba(n) laktam It eoregh legeny voltam hogj ell mentem Ismet [Uszt „Mattheus Nagy de Nagy Adorian” vall.]. 1617: Tudo(m) hogj megh Gyermek korabais Kocza Tamas, Becz Pal Joba(gia) vala [BLt 3 „Peter Deak de szentgeorgy (70) Vice Cap. Sed. Sic. Czik Gergio et Kazon” vall.]. 1699: Hallottam gyermekkoromtól fogva a régi öreg emberektől, hogj Erdelyi István Vr(am) szakította volna meg Németit ... mely az előtt tsak Marha legeltető helye volt [Szász-németi]; JHb II/14. — *Később: O.németi BN]. 1701: én magam is jól emlékezem arra, hogj gyermek koromba ... a nagy Boza mellett egj nagy darab hellet kasmáló helynek bé kerteltek volt [Hétfalu Br; Brált Stenner III. 177 Tomas Batzo (70) vall. — Binder Pál kijegyzése]. 1757: Gyermek koromba(n) az Apám a' Szent Miklosiak(na)k wolt Bátsa Keményesbe [Gyszm; DE 3 Gregorius Zonoga (40) zs vall.]. 1773: Gyermek koromba az Atyámtól hallottam [Szentmárton Cs; MNY XXXVIII, 133]. 1784/XVIII. sz. v.: mind a kettő meg holt gyermek korikba [Albis Hsz; BLev.]. 1785: Gyermek koramban ... sok izben járták ki ... határrak metáját [Puszttaegres TA; BLt 9]. — L. még HSzj falka al.; MetTr 316, 345–6, 348–9, 358, 414–5; RettE 75, 85, 186, 249, 352, 370.

gyermekkorbeli gyermeki, gyermekkori; din copilărie; Kindheits-. 1661/1681: vőttem méltó tekintetben regi jambor bótűsületes Szolgámnak Nemes es Vitező Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k ... hozamis megh mutatott hűseges szolgálatyát, ki is ... engem gyermek korbeli alapatomban az Deaki szép tudományban szorgalmatos szép tanításával initialva(n) valamedig tanulasomat az Eperiesi nevezetes Collegiamba(n) ... continualhattam ... nekem mind eddigh privatus Praeceptorom volt [Vh; VhU 262–3 Em. Thökölly ad. lev.].

gyermeklájbí gyermekmellény; vestă pentru copii; Kinderweste/leibchen. 1799: egj Darab

MvLev. Lájbinak valo Mellertes Poszto [Mv; gyermek 2].

gyermekleányka serdülő leányka, bakfis; fetiscană, codană; Backfisch. 1759: ezek(ne)k jobb resze az árva Gyermek Leánykájé [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 81].

gyermeklő egy-hétéves hímcsikó/lő; minz mascul de unu-sapte ani; ein-siebenjähriges männliches Fohlen/Pferd. 1507: Cheh Janosnak hagyom Az wyseleu zwbycamat ... touaba Az menesbol Agyanak neky eg gyermek louat, mert En Neki eleget attam meg Elegedyek vele [Kv kör; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. 1548: Értem az levél mássából, hogy uram egy gyermek loat ígért volt nekie, kit im most megköldettem ő kmének [Fog.; NádTLev. 137 Nádasdy Anna* Nádasdy Tamáshoz. — *A levélíró dunántúli származású]. 1578: Az weres holdos gyermek lowat hagyta Janchinak az gyermeknek: hagia hogy az Theobbitis gyermek lowakkal meg elegechyek [SLt S. 10]. 1585: vöttem ket gyermek lowat, vramtol batyamtol az vitezleő frataj Janostol fl 10 [M.fráta K; SLt Z.4]. 1592: zabados Andrasnak attak wolt egi gyermeők lowat [M-péterlaka MT; BfN]. 1595: 22 July ... Mondro Jakab vitt ket gyermek lowat Thordara 2 lowan ... d 50 [Kv; Szám. 6/XVI. 137]. 1599: Az en battia(m) Zabo Pal, ... weött wolt zolgalattialwal egy gyermek lowat negyed főre kelot egy kek zeörwth ... Wagyon ket Menes lowamis ... azt is megh kewanom [Uoszt 15/188 „Zabo Ferencz Sikkei” Lo feő” vall. — *Süköböl (U) való]. 1620: vegienek ... Egy lotul, ki tiz forintot er f 1. Egy Kaczolatul f — /60. Egy harmadfeü auagy 2. eztendős gyermek lotul f — /40 [Kv; KvLt II/69 VectTr 1]. 1621: Az gyermek loak mellet leueo kuczisoknak loazoknak B.V. h. atta(m) kenjeret f — /8 [Kv; Szám. 15b/IX. 60]. 1627: Menesek(ne)k szama. Boregh szamu kancza vagion Nro. 40 ennek 32 vemhes, 18 louaczka, az 14 kancza czitko. Harmad fw kancza vagion Nro 5. Harmad fw gyermek lo Nro 8. Tauli louaczka Nro 4. Tauli kanczaczkais Nro 4. Giermeklo vagion Nro 11 mely(ne)k hetet mehereltette(m), harmat szekacsilonak hagiatta(m) eggiket hatas lonak hatta(m) [Bodola Hsz; BLt]. 1637: Eöreg h menes kancza loúak kik vemhezők lehetnek Harmincz négy gyermeklo Nro 34 Harmad fw gyermek loúak Nro 56. Negied fw gyermek lo Nro 3. Tavaly Louaczka czikok Nro 3. Tavaly kancza Cziko Harmadfw kancza Cziko Nro 4. Ez el mult Nyary Czikok Nro 2 [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1650: kilencz Eöreg kancza lovak haro(m) ez jdey Paripa czjtkok es haro(m) ez jdey kancza Czjtkok, Egj Verczje Eotod Fw Gjermeo lo, Egy harmad Fw Gjermeo lo [M.sülye AF; Kp III. 71]. 1656: Szilágyi Lázlo ... egy gyermek louat ... el lopá [Sófva BN; Ks 41.B]. 1664: ada ... egy gyermek lowat pro f. 17 tizen het forintban [Uzon Hsz; BLt II.12] | az Gyermek louak Istennek hálá iol uadnak

[Kozmás Cs; UtI]. 1680: nekem azt mondotta Tanko Mihály, hogj egy gyermek lowat adott Daczo János uramnak, hogj megszerzette dolgát [Göröcsfva Cs; CsVh 84 Ant. Lázár (48) pp és Joan. Benkő (35) lib. vall.]. 1682: Lovak paripa lő Nro 6 4-fő gyermek lo Nro 4 3mad fő gyermek lő Nro 4 Kijáro mines Nro 31 [Vh; VhU 695]. 1684: De praesenti vad(na)k az eő Nga* menessek promis(cue) az Tavalyi Csitkokkal edgyütt, mellyeket az Havasra felis hajatattá nro 56 Ez idei apro Csitkokis vadnak vélek azokon kívül az kik meg ne(m) holtak promis(cue) Nro 11. Gyermek Lovakis vadnak a kamara ház Rétein az Inventalas után a ménesből ki fogot egy Holdos Fekete szár lábu hatod fü Gyermek loval edgyütt (: az bé küldöt negy Gyermek lovakat ide nem értvén:) Equi nro 3. [Rónaszék Mm; UtI. Sig. Réty de Fogaras kezével. — *Ti. a fej.]. 1688: A(nn)o 1688 Husvét előlt holt megh az biro keze alatt lévő aszürke kehes gyermek lo nrő 1. Pej mén lo nrő 1 [Bucsum F; MvRK Urb.]. 1692: Öregh Kanczák ... Negyed fü Kanczák ... Harmad fü Kanczák ... Harmad fü gyermek Lovak. 1. Pei hodos, Serenye farka fekete, bellyeges. 2. Pei, serénye farka fekete. bellyeges. Tavalyi Kancza Csitkok ... Tavalyi csödör Csitkok ... Tohaton vannak Gyermek Lovak nrő 4. Ez idei Kancza Csitkó nrő 13. Ez idei Csödör Csitko nrő 9 [Mezőbodon TA; BK Inv. 20—1]. 1699: eskedgyek meg Deesl Mines Pasztor N. Kallai Janos uram hogy Tecső Lőkös Istvan hagyvan Pasztorsaga alat Vercse szörű gyermek lowat hogy beteg volt es tulajdon az holt meg (Igy l) [Dés; Jk 278b]. 1720: itt az menesb(en) vagion negj vagj őt Gyermek lo az kiket most is külön kell tartanom ha pedig füre mennek tudom az men lo ököt el nem Szenvedi [Alparét SzD; Ks 9 Dombi László lev.]. 1731: Az Gyermek Lovak herélését tavaszkor an(na)k idejeb(en) kell meg heréltetni (Igy l) annak az mesterével [JF Lovászmeisteri ut.]. 1740: Ezen Kantza Lovak(na)k idei kitsin barna es pej szörű kantza Csitkaja nro 2. Ugyan Idei barna es pej szörű kantza Csitko nro 2. Két esztendős seregely szörű Gyermek Lő nro 1. Tavalyi Pej szörű Gyermeklő 2. Tavalyi Pej szörű Kantza Csitkó nrő 2 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. 1745: két csitkó, vagy gyermek Lovakat ... az J Ménes Pásztornak keziben adott volt [Torda; TJkT II. 19]. 1763: a két Gyermek lavat ... én szivesen meg tanitattam volna De it ... olyan Lo nem maradat a ki mellet lehetet volna jártatni [Kóród KK; CII. 11. 18 Szarka József tt kezével]. 1768: Hajtottuk be a Nagy Szürke Kantzát harmad magával, a nagyobb Csitkaja volt ket esztendős Setét pej gyermek Lo [Páké Hsz; SzentkGy]. 1796: Mihajesd fele ... a mezőn egy pej szörű gyermek lowat meg fogtanak [Déva; Ks 115]. 1798: adott egy Barna szörű három vagy négy Esztendős gyermeklovat [Ilencfva MT; DLev. 6 Vall. 162]. 1799: Egy Négy esztendős Vak pejj gyermek Lovat 33 Vfor. eladtam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. — L. még GyU

82–3, 85, 92, 364, 433; HSzj 170 kk *fekete, holdas fahó, negyedfű, szürke* al.; MetTr 319, 444–5; MNy XXXVIII, 133; RettE 110, 130–1; SzO IV, 76–7, 100.

Szk: *erdélyi* ~. 1760: Bogáti Pál is mindenkől jubiláltatott, Bezzeg meghányta ötlet is az erdélyi gyermekló [RettE 103] * *herélt* ~. 1655: Deák Kata Asz(sz)ony ... igére nékj maga jo akarattya szerint, egy negyed fw herélt szegh gyermek lovat [Szentegyed SzD; WassLt]. 1675: Egy Kis fako herélt gyermek Lo [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1677: Ez iden Herélt negyed fű: Fekete Gyerm(ek) Lo nrő 2 ... Pej J Kancza nro 1 ... Herelés miatt. Negyed fűre menő Pej Gyermek Lo nro 1 [Szűv; UtI]. 1693: Ménese Száma ... Nagyedfű Gyermek ló nrő 3. Ötöd fű Gyermek ló nrő 4. Hatodfűre menő herélt Gyermekló nrő 1. [UtI]. 1722: Itt vad(na)k közönséges herélt Gyermek Lovak, ros sz oeconomia(na)k tartom czöveken nyaraltatni ... bizony szeb volt az őszszel az á Gyermek Lo á melly ott nyargalt, mint sem itt á mellj czövekel uolt [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. XVIII. sz.v.: egy három esztendő Seregély Szürke herélt Lo | egy világos pej herélt 4 esztendő gyermek Ló [Pfm] * *metsetlen* ~ heréletlen gyermekló. 1687: Noczsa Tivadar(na)k maradta(na)k lovai egy öreg kancza pej Csödör csikájával 5 égy pej metzetlen Gyermek lo negyed fű [Milyán K; RLt 1]. 1685: Menesek vadnak ez szerint Fogarasban és Sárkányban ... Negyed és ötöd fű metzetlen Gyermek Lovak nrő 16. Harmad fű metzetlen Gyermek Lovak nrő 9 [Fog; UtI]. 1695: Csernatoni István Uram akarvan szolgálatra adni magát, lovas inassagra, de nem leven se lova, se fegyvere, kére Nemzetes Vizaknai Mihály uramat ... mely egy mecczetlen gyermek lova van öki gyelmek adja neki [DLev. VIB. 11]. 1747: Kornis Sigmund Vr eo Nga egy világos pej szörű 3 esztendő metzetlen sziju hátú, fél költ nyaku fekete farku serényű kos feju gyémek lova [BSz; Ks 27. XVIIb]. 1765: Egy Negyed főre menendo metzetlen barna gyermek Lo Nro 1 [Szászsztyakab SzD; Told. 8]. 1795: edgy Szürke és edgy Fekete Metzetlen Gyermek Lovak Esztendő két Csitko edgyik Szürke a Másik Barna [Felőr SzD; BetLt 5]. 1807: hodos homloku, fél szemivel tsokás ... kised, metzetlen gyermek Lo [DLt nyomt. kl] * *metzett* ~ herélt gyermekló. 1680 k.: Az melly Gyermek lovakat Görgényből* meg hoztak, ezek Egy vércse metzett Gyermek lo ... Egy Barna Metzetlen ... Egy Pej, metzetlen ... Egy Deres metzett, mellynek sem ismerszik semmi nyavalyája [UtI. – *MT]. 1756: Egy Sárga Szeg metzett szép Gyermek lovat tserében adott akkor Csanadon Quartélyozott Lejdán(na)k itt Gernyeszegen, egy Spanyol barna pej Ménloért [Gernyeszeg MT; TSb 21]. 1776: Negjed fűre menő Sárga szörű metzett Gyermek Lovait ... el lopták [Msz; Berz. 9 Fasc. 74]. 1778: Három esztendő Seregej Szürke metzett Gyermeklo ... Sárga szörű Három esztendő Gyermeklo, Három esztendő barna

Gyermeklo ... Három esztendő fejér Gyermeklo [Szászkered K; LLt Fasc. 110] * *moldvai* ~. 1687: enis szep két moldvai Gyermek lovat vettem [O. lápos SzD; ApLt. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez] * *monyas* ~ tökös gyermekló. 1625: ment volt egy fekete barna szeorw monyas gyermek Loua(m) harmad fw az J Kanchyay közze, és mikor azokat be haytotta, azokkal eggiwt azon ... gyermek Louamotis be hajtotta [UzT 92a] * *oláh* ~. 1713 k.: Szántani valo lovak ... Az nagy Fako. az udvari ménesbol valo Szepe kancza csitkostol. Az olá gyermeklo egy szürke veres pofaju ... az olá kancza csitkostol ... Az hodos lo. Az udvari menesbol valo ket gyermek lo ... Az nagy ménlo [Hsz; ApLt. 2] * *paripa* ~. 1755: Ezenn Kancza Ménessenn Kivüll vala még edgy nihány darabbol álló Paripa Ménis is, s Istállóba bé kötött Paripák, és Gyermek Lovak ... ez előtt valami hat esztendővel edgy versbenn négy paripa Gyermek Lovakot ... el vitete [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1799: Mag Lovak Nro 2. Paripa Gyermek Lo Nro 1 [F. zszuk K; SLt Vegyes perir.] * *pej* ~. 1770: 3. esztendő Pej Gyermek Lo nro 1 [Királyfva KK; Ks 23. XXII] * *szeheres* ~. 1621: Zent Iwani Ferenc Azzoniunk* zolgaia Ieoue(n) Vywarbol, Azzoniunk(na)k hozuan hat zekeres Giermek Louat [Kv; Szám. 15b/XI. 18. – *Ti. a gubernátorné, a fej. öccsének, I. Bethlen Istvánnak felesége]. 1747: A' mi illeti az eő Excellenciaja Menessiből ki fogott két rendbéli Szekeres Gyermek lovakot ... nemis azért fogattam ki a' Ménesből hogj most munkára fordittassanak, hanem 'a teletetésnek, nevelések(me)k job modgjaért, s hogj sziligyüllyenek ember kezihez [Gagy U; Ks 83] * *tanult* ~ betanított gyermekló. 1725: az Tanolt Szürke gyermek lo [Uz; Pf. – L. még tanulatlan és tanult al.] * *török* ~. 1678: Negied fű Török Szürke gyermek lo nrő 1 [Fog; UtI]. 1682: Barna Pej féll cipűjű Török gyermek lo [Görgény MT; UtI] * *vad* ~ betanulatlan/törtetlen gyermekló. 1731: A mezőn lévő Vad gyermek lovakatis meg néze, beis hajtván meg sózni egyszer minden héten [JF lovászmesteri ut.].

E szócikkbe tartozó még főbb színmű adalékra és a belőlük levonható szótörténeti észrevételekre l. MNy IV, 528–31, SzE 391–421.

gyermekló-bőr (egy-hét éves) hím csikó bőre; piele de minz mascul (de unu-şapte ani); Leder eines (ein-siebenjährigen) männlichen Fohlens. 1675: Borju bór Kilencz ... Gyermek Lo bór egy [Radnót KK; UtI].

gyermeklovacska egy-hétéves hímcsikó; minz mascul de unu-şapte ani; ein-siebenjährigeres männliches Fohlen. 1653 u.: Gyorkonak, ha ki akarja tölteni az Inas esztendeit tartozzanak katonaságra felkészíteni: ha pedig nem, egy gyermek lovacskaat adgjanak nekj [JHbK XLII/3 Kevacsóczy Zsuzsanna végr.]. 1736: T. Biro Ur(am) kezére ment fel fogott marhát mado legitimo adván Mlcs

Bánffy Dénes Vrfii Tisztartaja egy seregély szürke szőrű harmad füre meno Gyermeklovacskát, s azon Gyermek lovat T. Biro ur(am) az Város Menessére küldvén és ottan megtalálván Marton Birtalan Civisünk ... mind hárman ... fateal-lyák hogy a praedeclaralt Gyermeklo tulajdon Márton Birtalan igaz marhája [Kv; Tjk XV/12. 40]. 1741: egy harmadfü Sárja szőrű gyermek lovacska [Mocs K; JHbK XLIX/25]. XVIII. sz.köz.: Nehaj Czutak Janos is adot vala egy giernmek lonaczkat [Impérfva Cs; BCs]. 1754: Tavay őszszel jöttem egy alkalmatosságal Szasz Janossal ... egy Pej Gyermek Lovatskát vezet vala magával [Káptalan AF; TL, Béres Petru (26) jb vall.].

gyermek-mellrevaló pieptar de copil; Kinderleibchen. 1798: 5 gyermek melyre való 30 xr [Déva; Ks 73. 74. III. 137. 1/4].

gyermek-ménló egy-öt éves hímcsikó; minz mascul de unu-cinci ani; ein-fünfähriges männliches Pöhlen. 1761: Gyermek Mén Lovak vadnak e szerént lmo Tiszta fekete Nyereg Lapotzkája alatt két két Poltrásni holdu öt esztendős ép Ménlo Nro 1 2do Barna szőrű ... Öt esztendős Ménlo Nro 1 ... 4to Metztetlen vgyan öt esztendős ... barnás pej szőrű Paripa ... 9no Világos Fako szőrű ... Öt esztendős Metztett Paripa Nro 1. 10mo Fekete Serényű farku egyebütt fako szőrű szél ütött faru hat esztendős Metztett Lo Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/3. 15–6].

gyermekknép gyerekknépség/sereg; ceată de copii; Kindervolk/schar. 1764: Az ott lévő Olt hídját felszedték éjszaka, amint a falut* meggyújtották Köröskörül ... az asszony-, leány- és gyermeknépek bátran sietvén az hídra, nyakra-főre hullottak s veszték az Oltba [RettE 160–1. — *Mádéfalvát (Cs) az osztrák katonák a mádéfalvi veszedelemkor].

gyermek-pakulár juhászbojtár; ciobănaş; Schäferknecht. 1789: A' hét esztendős Prussus háboruban el-vive egy Muszka katona Dantzka tájékán egy gyermek pakulárnak nyájából egy örüt [Andrád Au. I. 140–2].

gyermekpaplan gyerekpaplan; plapumă pentru copii; Kinderdecke. 1846: Egy hárászszal varrot vankos Egy hárász gyermek paplan [Dés; Berz. Lelt.].

gyermekpásztor bojtár; pásztoras; Hirtenjunge. 1767: mindenik a kinek Gyermek Pásztorok volt att jártotta tulkoit [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5.17].

gyermekpásztoroska bojtároeska; pásztoras; Enke. 1767: minden ide valo Lakosak valakiknek tulkoit, és arra valo Gyermek pásztoratskájok volt ... az kérdésben fargo ökör Tilalomba választás nélkül jártották [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 21].

gyermekruha gyerekruha; rochiță/hăinuță de copil; Kinderkleid. 1717: Ilona nevű Aszszony két gyermek ruhát hozza a tajigásné(na)k s kerde tölle a Tajigásné hat a kglmed gyermekének mi lesz [Kv; Told. 2].

gyermekség 1. gyermekkor; timpul copilăriei; Kinderzeit. 1569: gyermeksege(m)teol Hoczcon* Laktam [Kövesd MT; VLt 7/692 Mich. Zasz de Hoczso vall. — *Harcó MT]. 1570: gyermeksege oita fogwa tuggya [Gyalakuta MT; BálLt 1]. 1572: mind az Bircz Tetheye az hathar Somkwth Chátan es Pestes* keozooth gyermeksighyteol fogwa Twggia [Dés; DLt 184. — *Csátán, Pestes és Somkút, mindhárom a várossal szomszédos település]. 1573: w gyermeksigitwl fogua Mind ott lakot Kechetben* [Szilkerék SzD; JHbK XLIV. — *Kecset, az előbbivel tőszomszédos település]. 1585: Esztis tudom gyermekseghemtwl foghwa mi(n)d perlett palfalwa Kechetffalwawal az hatar weghett [UszT „Köröndi Jacob Kovach” jb vall.]. 1592: Gyermeksigiteol fogva esmerik ezt az Peres Embert Toth Mihalt | Tot Mihalt ... az miolta esmerik gyermeksegetől fogua az Deesi Molnokba Neot Neukeket fel [Mikeháza SzD/-Dés; DLt 235]. 1593: En ezt twdom gyermeok-segeomtl fogva ez Ideyg Hogy az kj Hegeott akart venny az Erdo keozbe(n) ott kerteott kellett tarttanj [UszT]. 1604/1681: megh tekintvén, az mi jambor szolgan(kna)k Szemere Georgynek hüseges szolgalttyat ki minket gyermeksegetül fogvan ... hiven szolgalt ... azért mi ... az mi falunkat Kalant ... attuk neki [Vh; VhU 243]. 1630: Nagy Janos felől azt tudom ... mivelta en szent Egiedön lakom, Gyermöksegetmfl, fogua az felül mögh neuezöt vrakat ... Jobagysagul (!) Szolgalt örökösön [Szentegyd SzD; WassLt Deak István vszb vall.]. aztis tudom hogi mi ota en szent Egeden lakom gyermeksi-gemtül fogua az ... Vrakat szolgalt iobagul [uo.; i.h. Pete István (35) jb vall.]. 1639: en bizonj minden Marhamatis rea mernem biznia, mert en gyermeksegetmfl foghua Ismerem [Mv; MvLt 291. 176a]. 1783: a csüdöteltieknek* az usoráért többire minden esztendőben reggetik marhajokat erre gyermeksegetmfl fogva emlékezem [Szőkefva KK; Ks 92. — *Az előbbi település-sel tőszomszédos Csüdötelte lakosai]. 1803: ezen Métékig Gyermeksegetmfl fogva én is sok helyen tartottam a' Topplitzai határ(an) Pojánákat Veszeket vagj zmnyidákat [Gyszm; Born. XVc. 1. 18 „Jacobus Pjetkár alias Kús senior” (83) vall.]. 1806: Robb Kosztánt gyermekségétől fogva én jól esmérem [A.várca Sz; BfR 130/1]. — L. még RettE 53, 157, 222, 246, 382.

Szk: második ~ aggastyánkör. 1745: a Természet Törvénye azt tarttja, hogy az Apákat és Anyákat a fiak és Leányok örög Attjokat és Annjokat második gyermekségre jutván és meg njavalyásodván, tartásák és táplállyák [Torda; TjkT II. 76] * utolsó ~ 'ua'. 1759: ilyen utolsó gyermeksegre jutott árvasagomb(an) <h>ogj ély-jek ha semmivel szabad nem lézsek s dologra

is tehetetlen vagjok [Albis Hsz; DobLev. I/292. 5a]. 1766/1800: (magam) beteg ágyban lévén ..., a' Feleségem is régtől fogva tsak nem éppen világtalan, úgy, hogy Mind ketten utolsó gyermekégre jutván, magunk életünk táplálására éppen elégtelenek vagyunk [Harasztkerék MT; Told. 39].

2. gyermeki állapot; stare/situație de copil; kindlicher Zustand. 1654: Gierőfi Iánosné azonban ... gondolkodnék más kepen mert immár Görőfi Giorgi az Giermekseghből ki költ Sui juris íszaghi nélkül ns(m) elhet [Szamosfva K; Ks 94]. 1757: az miolta Giermekségemből ki költém ... mindenkor azt hányták szemekre, hogy mennyenek Torda Vilmára* az hová valok [A.hagymis SzD; Ks 9. XXXI. 20. — *SzD]. 1777: maga az ifjú* intette szüleit, hogy már minthogy kikölt a gyermeksegből, szűnjenek meg attól a szerfelett való kényeztetéstől, mert szégyenli [RettE 377. — *Gr. Wass Sámuel].

3. gyerekesség (gyermekes dolog); kinderei. 1805: Mit keresett az Alperes a' más ablak alatt, mit visiterozgatta ki, meddig alszik? Kivel fekszik? ha szinte más hitta volna is oda, mir volt annyi esze hogy meg gondolja mit tsinál, nem hat hét Esztendő Léányka volt hogy gyermekéseket üzzön, elé s hátra komázzon [Dés; DLt 250/1808].

gyermeksisírás plus de copil; Kindergeschrei. 1591: Joborw Antal fel kele, az giermek sirasert, es woa oda egy cherepet hogy wizeleze beli, monda az giermek ninkel (!) wizeleze [Kv; Tjk V/1. 55]. 1762: hallomás ugyan az I. Relatoriajáb(an) hogy gyermek sirastis hallatta(na)k [Torda; TjkT V. 93].

gyermek-stibli gyermekcsizma; cizmă de copil; Kinderstiefel. 1849: 2 pár új stibli ... 2. pár viseltes stibli ... 3 pár gyermek stibli [Dés; DLt].

gyermekszabású gyermekforma; de forma unui copil; ein Kinderformiges. 1597: Sophya Lúttér Mihály né szolgáló Leannya ... vallya ... keresek vala tyákmányat tekintek be az szükség helyre, tehát egy gyermek szabasu fekszik ot, egy faczkauál fel vona(m), tehát holt gyermek [Kv; Tjk V/1. 133].

gyermekszülés naptere; Geburt. 1574: Stenchel Lőrincz Azt vallia hogy eo Horgas Balint Zolgaia volt mykor meg holt, az vtan az felesége gyermek ziesben holt meg [Kv; Tjk III/3. 398]. 1633: Relej Gasparus terhes leuin, az gyermek szülésbe gőtrőlilik vala [Mv; MvLt 230. 140a]. 1749: Orban Ur(a)nnak jo gyermek szülést kivanok [Bázd AP; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1831: Hallolé Vonutz ... ki volt a Gyermek szülésbe Mosája Feleségédink? [Dés; DLt 332. 11]. — L. még RettE 71.

gyermektanítás; gyermekoktatás; instruirea/in-văţarea copiilor; Kinderunterricht. 1776: Gyermek Tanításért külözön ekképpen fizetnek: ...

Abeczeistáért Esztendeig 4 Garast ~ Dr. 24. Egy Véka szemes Málét, Egy szekér fát, és egy Csirkét [M.goroszló Sz; SzVjk 172]. 1787: A' Nagy Moni Ref Oskola Mesternek ... A Gyermek Tanításért lészen Didactrum a közönséges határozás szerint [Nagymon Sz; i.h. 152].

gyermektartás; gyermekeltartás; întreţinere de copil; Unterhalt. 1568: Jacobus Zygyartho ... fassus est, hogy o az gyermek Tartasert semit fel ne(m) tud, hane(m) el tartya Annekwlis [Kv; Tjk III/1]. 1585: Neb Ianos es Hannes Vmend (!) valliak, Kere minket Zeoch Caspar* ez Actorhoz Inteny azon hogy az gyermeket Ne tarcha olyNiomorwa(n), Ha penig Nem Akarna kwleomben hát en ell tartana(m) semmit Nem kevanwa(n) a' glermek tartasaert [Kv; Tjk IV/1. 443. — *Utána tollban maradhatott: menjünk]. 1606: Azert hiuuttam teörwenhez az Alperest hogy volt nekem az J fiatal Pal vra(m)túl egy gyermekem ..., mert en elseöbben az J. fia felesége uoltam ... Azert jm(m)ar az glermek tartasra elseo eztendeore az zeknek zokasa es rendelese s teörwenye zerint ... het forintot keüanok [UstT 20/39]. 1772: Sziigyarto Galambosi Josef panaszkodot nállam, hogy Tit. Zilahi Uram gyermeket csinált a hugának már most Gyermek tartásra semmit nem akar adni* | V Ispány Rátz Antal Uram mostani öreg Aszszonyának Léányát gyógyitván Borbély Latz Ferentz Gyermeket csinált a Léánynak, nem hogy gyógyította volna, már most Gyermek tartásra nem hogy adna valamit, sőt inkább elfogattatással fenyegeti [Dés; DLt 321. 75b. — *Sig. Dants (48) ns vall.].

gyermektartó. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ leány pesztra; pesztonka; fată la copil; Kindermädchen. 1572: Katalin Sala Imrehne Azt vallia hogy eo gyermek tarto leany volt Lakatos Balint hazanal az elseo felesége Ideibe [Kv; Tjk III/3. 30a]. 1621: zolgalonak ... Tiz, Tizenegj, es Tizenket Ezten-decsnek, es gyermek tarto Leannak teöbbit ne adgjanak f 4 [Kv; Tanjk II/1. 314].

gyermektelen magtalan; fără copil; kinderlos. 1761: Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen ... igen szép személyű s természetű úriember vala, ifjú ... de igen világonkapó s amellett fősvény is, pedig gyermektelen volt [RettE 125]. 1773: Minthogy gyermektelen emberek, úgy szereti mind maga., mind az asszony, hogy ritkán láttam mását [i.h. 308–9]. 1779: az apácák ... azt találják fel, hogy ott közel lévő gyermektelen gazdag vendégfogadósnak tegyék az ablakára* [i.h. 470. — *A törvénytelen szülöttet]. — Vö. a *gyermektelen* cím-szóval.

gyermektelenül magtalanul; fără copil; kinderlos. 1679: Kis Görgenyben* lako Sükösd Mihály nemes ember gyermektelenül halvan megh, voltak holmi szerzett Jobbagyi ... Attyafiai kapdostak rajtok [Ks 14. XXV. 1 Kornis Gáspár a fej-hez. — *MT].

gyermektemetés inmortare de copii; Kinderbegräbnis. 1750: a Felel^a Refr Ecclesiaba ab antiquo úgy tudgyuk s eleinktőlis úgy hallottuk h(ogy) a Tiszts Praedikatornak gyermek temetésért nyolcz polturat ... fizettenek [MMetr. 402. — *MT].

gyermekunoka nepot; Enkelkind. 1640: Varga Janos ... Egy gyermek vnokaiaual Varga Mihallyal egjwtt^a [Szászlóna K; GyU 63. — *Ösz-szefrásban felsorolásszerűen].

gyermek-urina gyermekvízelet; urinā de copil; Kinderharn. 1558 k.: Az azony embernek orchayat meg ffeieriteny auagy Neki zinth adny aqua valde Mirabilis Rp. az rosanak pogachaiath egy poharban az mennye ferne giermek vrinath 4 poharral ... által distillald gienge twzon [Nsz; MKsz 1896. 283].

gyermekű. Csak jelzői szk-ban; numai în construcții atributive; nur in attributivem Gebrauch: sok ~ sokgyermekes; cu mulți copii; kinderreich. 1729: En rajtam vont az mostani szolgabiro vr(am) ket Máriást ... az erdőn az Sz. Lélek csordából egy Tinót meg éven a farkasok ... meg nyuzám s oda fel tevém az dirib darab bört az fára ... reá igazítotték egy nyomoru Sze-geny Sok gyermekű embert az haza hozván az gyermekeinek azon is egy Izlótót vont [Száz-patak Hsz; ApLt 3 And. Szántó (40) jb vall.]. 1757: ezek pedig ... kozonségesen ijas fias, es sok gyermekű tselédes Gazdák voltak [Glod H; BK 144].

gyermekűl gyermekként; ca copil; als Kind. 1736: Vesselényi Pál urani ajándékozott volt Apafi Mihály öreg fejedelemnek egy német hintot, ... Szebenben gyermekűl úgy jártunk nézni mintha csudalátni mentünk volna, elmenvén az híre, hogy az fejedelemnek német hintaja vagyon [MetTr 363–4].

gyermekvesztés gyermekvetelés; abortus; avort; Früh/Fehlgeburt. 1731 k.: (Szakáts Mária) ott lakván Kováts Mária Asszanyánál ötlet valami fertelmes gonosz tselekedetért igen rutul meg verette volt Kováts Maria Asszany és azért vallotta volna boszúságból s kiáltotta volna Kováts Maria Asszanyra az gyermek vesztést [Born. XXXIX. 16].

gyértség ritkasság; rarité; Spärlichkeit, spärliches Wachsen. 1860: Ezen gyértségen felyül a' Kende völgy tetejéig illő tömörséggel nőtt szálás cserefákkal, ennek alja a sűrűség miatt nem gya-rapodhatik [Szentdemeter U; EHA].

gyérzsita ritkaszita; sitá rară; grobes Sieb. 1629: kett gjakor zita, ket gjer zita [Szentdemeter U; LLt.]. 1695: Gyakor szita nro 1 Gyér szita nro 2 [O.csesztve AF; LLt.]. 1717: egy gjakor és egy gyér szita [Abafája MT; JHbK XXXIV/-20. 6]. 1757: Az Sító kezénél ... el szakadozott

és haszontalaná lött Gyér szita Nro 1 [Kiskend KK; 71. 52 szám.]. 1761: Gyér szita Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20]. 1793: Egy hit-vány gyér szita [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 1]. 1853: Egy Gyér, Egy Gyakor, és Egy Szűrő Szíták [Szentkatolna Hsz; HG. Kemény Sámuel hagy.].

gyertya 1. luminaire; Kerze. 1558: Nagy Janos Megh eskewen azth walla hogy mykor ewrzew wolth lattha hogy Annos három darabanthal Jacchyk wolth ... az wra hon ne(m) letele le fekwitthek wolth ees gyergyayok megh alwth wolth [Kv; Tjk tör.]. 1574: Marinna (?) Ember ferenczne Azt vallia hogi Ieot oda az hazhoz Zabo gaspar felesége. Es vyt ely onnat lent ger-tyat es teyfelt [Kv; Tjk III/3. 398]. 1582: vöttem orog gyergyakatt es Aprobbakat d 20 | Gyertara es etelre attunk myndenestwl d. 35 | kwlthiem ... Gyortyara ... d. 1 [Kv. Szám. 3/VII. 6. 3/VIII. 35, 65]. 1585: Gyortyat hozattam d. 3 [Kv; i.h. 3/XXII. 68]. 1589: Mi azzoniommal giortyat igettwnk, wartuk de megh nem jeoth [Dés; DLt 226] | Mykoron az Azont meg Chyo-pegettek veottem georkyat (!) ... d. 8 [Kv; Szám. 4/VI. 26 Stenzely András sp kezével]. 1597: Vitettem az Toromban az foglyok chyepegettnj gyorttyatt ... d 3 | Kis Thamat hogy n:ug chyepegettek az Toromban veottem gyorttyat f — d 3* [Kv; i.h. 5/X. 10, 13. — *Ua-tól a kéztől két lappal alább: Gyerttyara ... d. 16]. 1596: Györttyat (!) Aprót öreget költtettem köztek p(er) d 18 ... 1 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 14 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1606: Giorttiát vöttem f — d 8 [Kv; i.h. 12a/I. 39]. 1638: az magunk gyertiankal szenúnkel, s szerúnkel kel az Banyat mivelnünk [Torockó; Thor. XVI/1 Andr. Almasi (40) jb vall.]. 1687: Fejervarra ... Haro(m) Eoszeve szegezet ladaban Gyergyák [UtI] | Sárga viaszbol vont gyertja egi csomoval Nro 1 [Vh; VhU 541]. 1703: Varosi Ket Korcsomárosok(na)k ... Minden vederből Gyertyára csépegésre Egy, Egy Penz d. 1—1 [Fog.; UtI]. 1730: egj sententiazott Némethhez gjertyára Den. 3 [Kv; Szám. 56/XIX. 15]. 1735: Gyertyát hosszabbat és fadgjassabbat márcsanak [Dés; Jk]. 1749: Attam ezen Fojo Holnapra az Istarsara (!)* Gyortyat | Attam az Notarjus Uramnak mikor az Uj Porciot vetettek Gyertyat 3 [Mv; MvLev. 1, 4. — *? Többször is így l]. 1793: mivel hogy vékonyotskák a' gyertyák majd minden este egy szálatt bé kérnek [Hadad Sz; JF 36 Levk 285—6 Benkó Elek lev.]. 1796: Egy font Gyartyáért xr. 20 [Koscsd H; Ka 78. XVIII. 15]. 1817: gyér-tyát, ... tojást téfelt ... adtanak [Kiscég K; KLev.]. 1820: Egy font gyérsgya [M.zsombor K; Somb.]. 1840: Gyergyáro adtam 2 Rí és 30 xr [M.köblös SzD; RLt 1]. 1845: 3 Szál gyértya 12 xr [Dés; KvNJ 3].

Szk: ~ formára csindli gyertya alakú. 1651: Edgy Ezüst Gyertya formára csinalt Badokból Gyertya tarto [WassLt Wass Judit kel.] * ~ gyújtani. 1632: Vásáros Istvánné Bar-

bára asszony ... fassa est ... látám, hogy ott az Incze István házában ... gyertyavilág vagyon, s odamennek gyertya gyújtani [Mv; MvLt 290. 79b–82b átirásban]. * ~ *mártani*. 1775: Gyertya mártani valo rongyos kártya [Szentdemeter U; Llt Fasc. 153]. * ~ *tarlani*. 1837: Egy fedetlen Iskatulya gyertya tartani valo [Dés; DLt 526/1838]. * ~ *gyújt* a. meggyújtja a gyertyát. 1570: Cathalin Tot Janos leanya lithy zerent vallya hogy ... az azzonya Trombitast oda hywatta ... Aztis thwgya hogy Mykor az vra hon Nem volt ketser Jeot esthwe oda Az Trombitas olykor Jmmar mykor eo leh fekwv volna, Es hogy hallotta az zozatot fely keolt es megen gyerthyt gywtot addegh ely Ment onnath, Eo nem lathatta ky legen [Kv; Tjk III/2. 22]. 1591: vgi wte az Jermeket az Swtetben, hogy mindgiarast kezde niegni az giernek, en oztan fel kelek gieortiat iwtek [Kv; Tjk V/1. 55 Kerekes Jstwan vall.]. 1631: az legeniekis kialtnak uala be az ablakon ugjan beis tasszik hogy Giujczak giertiat [Mv; MvLt 290. 239a]. — b. *vall* vminek a beteljesedéséért gyertyát éget. 1736: Azert ezen specificatiom alkalmatosságával gyertyát gyujtottam az igaz Jús-nak meg találására verséges successionak meg találására [Kv; JHbK LVII/28]. * *asztali* ~ finom fehér gyertya. 1722: Asztali gjertya három [Katoná K; UtI]. * *prebenda* ~ kb. béresgyertya (a szolgaszemélyzet gyertyajárándósága). 1722: Praebenda gjertya kettő [uo.; UtI]. 1820: Udvar szükségére praebenda Gyertyák(nak) 42 lb. Fagydu [Déva; Ks 105. 150]. * *szebeni* ~. 1771: Fejér V(á)r(m)egyei Jozság Tisztje Cseh Mihály Ur(am) a' mint Reportérozta ... költött a Temetésre Jozság proventyéből e' szerént, egy mása Szebeni gjertjára tokostol 1820 // 68 // [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. 1785: 12 font Szebeni gyergya [Wlt Cserei Heléna Jk 10a]. 1796: Vétett egy fertály mása Szebeni gyertya, fontya 13 xr [Déva; Ks 95]. 1805: 2 Font Szebeni Gyertya [Mv; Told. 74]. 1816: küldöttek ... 2 font Szebeni gyertyát [Bh; KLev.] * *szentelt* ~ *val megfü* szentelt gyertya lángjával gyógyít. 1584: Clara Herczegh Caspar vram felesége vallia ... Masodnap Menek a' Nenemheoz, es hat azzon eiel meg vezet az laba az leanianak ... Mondek en hogy Zentantal twze volna A laban, ... hallottam vala hogy affelet Zentelt gyertialwal kellene megh fűny, azzal en magam fwwa(m) megh [Kv; Tjk IV/1. 243].

Sz: *fogy, mint a* ~. 1771 k.: naponként bizony mint a' gyertya fogyok, mint a' fű és a' gyenge plánta a' nagy hévségben hervadok ... s mind ezekben ha az Isten hathatoson meg nem vigasztal egészszen elis fogyok, s elis hervadok [Kv; Pk 2 Pákei Mózes lev.]. * *körmére ég a* ~ a. 1763: az körmire égett az gjertya s' ugy vetette el [Torda; TjkT V. 154. — Itt még eredeti jel-ében]. — b. *dtu*. 1751: Tudom hogy, hol többet, hol kevesebbet rendetlenül szolgáltat, mert ősszigy nélkülön körmire ég a' gyertya [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1830: vigyáz kedvesem járj el

idején, ne hogy a' körmedre égen a' gyertya [Kv; Pk 6]. 1842: az Überschagat* készítő mérnök Ungvári György Ur — előbb azt mondotta hogy nincs szükség fára mert van elegendő — később pedig mikor a gyertya a körmökre éget az Ungvári Zsidójától és Roth Károly Urto! vették meg a fát két áran [Dés; DLt 1480/1843 Pap Ferentz (48) kereskedő vall. — *Ti. a hídét] * 1644: az ördögnek is kell ... gyertyát gyújtani [MNY XLIII, 135].

A szövegre 1. Kertész, Székess. 102; György Lajos, Világjáró anekdoták 55–6; Csefkő Gyula: MNY i.h.; a szerk-től: MNY XL, 308; SzE 62–4 és az ott id. ir.

2. *gyertyafény/világ*; *lumină de luminare*; *Kerzenlicht*. 1589/XVII. sz. *eleje*: az Legeni nem szokot giertianál miuelni [Kv; Céhír. II. Kómc- Art. 6–7]. 1776: Kezemhez vévén a pasquilst, ... estve gyertyánál egy óra alatt így felelek jól, rosszul, amint lehetett s tudtam [RettE 367]. 1814: akkor nállunk nagy Ebéd volt, mert Gyertya Petsenyés Ebéd volt a' mint szoktuk nevezni, melly annyit téssen hogy azután Gyertyánál is dolgoznak a' mester Legények [Dés; DLt 222]. 1822: N. Moros Vászár helyen a nemes Szék házában a Compotuson jelen voltanak egész estvéig a mig gyertyánál szobodultanak meg [Kakasd MT; DE 2].

3. ~ *pecsenyés ebéd* vmiféle céh lakoma; un fel de banchet al breslaşilor; Art Zunftschaus. 1814: akkor nállunk nagy Ebéd volt, mert Gyertya Petsenyés Ebéd volt a' mint szoktuk nevezni, melly annyit téssen hogy azután Gyertyánál is dolgoznak a' mester Legények [Dés; DLt 222].

4. *bab*. 1650: oda ment vtös (l) Jakabne tvzert, s azt sem adot hanem mondotta szoczj giorgi, ma szent giorgy napia uagio(n), s nem adok tvzet, s ... giortiat giwitot vtos Jakabne, s gianakodik akkor az giortiab(an) uitte el az vnenek az teiet [Szentlélek U; UszT 37a].

Ha. 1582: gyortya [Kv; Szám. 3/V. 9]. 1587: Gyorttyara [Kv; i.h. 3/XXXIV. 12]. 1590: georkyat. Georkyat. giorkyat [Kv; i.h. 4/XX. 26, 33, 4/XXI. 41]. 1597: giorgiat. Giortiat [Kv; i.h. 7/XII. 48]. 1600: Giortiat [Kv; i.h. 9/III. 5]. 1604: gjertiat [Úlke U; UszT 18/143 Michael Peter de Jlike lib. vall.]. 1606: gyórtiat [i.h. 20/111]. 1609: Geortiat [Kv; Szám. 126/IV. 206]. 1625: giortiat [Kv; i.h. 16/XXXV. 29, 158]. 1646: giorttiara [Kv; SzClev.]. 1649: Gyertyat [Kv; Szám. 26/VI. 104]. 1665: gyortyat [Kv; SzClev.]. 1723: Gyergja [Almákerék NK; UtI]. 1731: Gyorttyara [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1756: Gyorttyára [TL. Teleki Ádám költségnaplója 60b]. 1763: gyergyáját [Uzon Hsz; HSzJP]. 1781: Gyertyákat [Körtvélyfája MT; Llt]. 1785, 1790: gyergya [Wlt Cserei Heléna jk]. 1794: gyertyádot [Marossztkirály MT; Berz. 6 Fasc. 51. S. 74]. 1808: Gyortya [Mv; Told. 22]. 1830: gyortya [Kv; Pk 5].

gyertyaáruló gyertyaárus; *negustor de luminări*; *Kerzenhändler*. 1829: Nemes Thorda Varossa

Piättzán künn ... árulok Nevei ... Koleszász Pálinka árulok* ... Kenyeresek ... Eteit Kotsonyát árulok^b ... Gyertya árulok* [Torda; TVLt 1826–1829 rtlen — *Köv. a fels.].

gyertyabél (gyertya)kanóc; fitil de luminare; Docht. 1574: Azt Byzonniál twgia hogi az Leany ... az Maszik hazban volt giertya belt chinalt volt teobekel egywt | akoro(n) az en vra(m) es azzonyom hazaba Iltem (!), gyerkya beldt (!) wettetem [Kv; Tjk III/3. 329]. 1589: Gierttia belt vettünk templum zamara p(ro) f. — d. 3 [Kv; Szám. 4/IX. 23]. 1595: Wiaz Györttyanak vöttem viazat ... 12 pfontot ... f 2 d 40 ... vöttem hozza györttya Beelnek 1/2 pfont gyapot fonalat p(ro) d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 214 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: Kett falka giortia belt veottem d 20 [Kv; i.h. 9/XII. 75]. 1679: Gyertja bélnek valo kender szösz, két Cscmoval nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64]. 1680: Gyertyta belnek valo szapult fonallat talaltunk Libr. 65 [A.porumbák F; Ált Inv. 16]. 1681: Gyertja bélnek valo szösz libr. 20 [Vh; VhU 563]. 1736: Ezen Gabonás Házban vadnak ezek ... Gyertya belnek valo Csepő fonal nyoltz pászma [Várhegy MT; CU XIII/1. 94]. 1796: gyertya bélnek gyapot fonal 36 xr [Déva; Ks 95].

gyertyabél-fonal gyertyakanóc; fitil de luminare; Docht. 1825: Szöszből minden Külömbőség nélkül és Gyertyabél fonal Bő-hozatal Taxája 1 fl. 15 xr [INyR 8754 kv-i nyomt.].

gyertyabell gyertyából adódó; care provine de la luminări; aus/von Kerzen herrührend, Kerzen-. 1846: A béállott Katonai éven keresztül — az ezen megyében szállásoló lovas katonaság számára — ki szolgáltatni kellett élel és részletekről, úgy a' mézsáros gyertya és Istállóbeli veszteségek potlására kívántato pénz összevgről — az ado mennyiséghez arányzott kiosztás vagy rovatall meg készítettén ... sietünk azt ... ezennel beadni [Kv; KLev.].

gyertyaégetés arderea luminărilor; Kerzenbrennen. 1595: 10. Nouembr(is) kezdetük el az templumba valo gyertia egetest, vettünk gyerttiat az draga viaznak miatta p(ro) f — /60 [Kv; Szám. 6/XIII. 43].

gyertya-ferslág gyertyás láda; ladă cu luminări; Kerzenkiste. 1849: Egy oltska gyertya Ferslag [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

gyertyagyújtás aprinderea luminării; Kerzenzündung. Szk: ~ *tájbán*. 1846: estve gyertya gyújtás tájban bé menék a Bartsa Uram fogadó házába [Dés; Dlt 315].

gyertyagyújtó I. mn gyertyagyújtáshoz való; necesar la aprinderea luminărilor; zum Kerzenzünden gebräuchlich. Szk: ~ *sálka* gyufa, gyújtó.

tó. 1848: Gyertya gyujtó Szálka [Szúv; Dlt].

II. fn gyufa, gyújtó; chibrit; Streichholz. 1845: gyertya gyujtó 3 xr | Két Szál gyertya 8 gyertya gyujtó 3 x össze(sen) 11 x [Dés; KvNJ 20. 43].

Mint hogy Irinyi János 1836-ban feltalálta a gyufát és 1840-ben Pesten gyújtógyárat alapított, az e címszó alá vont adalékok mindenike a megadott jel. alá vonható.

gyertyahamva-vevő koppantó; mucarniță; Lichtschere. 1627: haro(m) giertia hamma veeuo [Kv; RDL I. 134]. 1662: Uöttünk egi Giortia hamma ueuöt f — /10 [Kv; SzCLev.].

Szk: *rész* ~. 1628: Resz Giertia hamma veeuö Nro 4 [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 1].

gyertyahordozás purtare a luminării; Kerzentragen. 1583: Apalin Simon Peterne, hallotta hogy meg Zolítottak az Giorthia hordozasert Zilagi Ianozt e s a' felesége gonozul zolot [Kv; Tjk IV/1. 194].

gyertyamángorlás ? gyertyaforgatás/hengergetés; răsucirea luminării (când se confecționează); Kerzenrollen. 1831: 1 a' Gyertya Mangurlásra szolgáló mongurlo Asztal [Mv; MvLev.].

gyertyamártás gyertyaöntés; confecționarea/turnarea luminărilor; Kerzenziehen, Lichtgießen. 1640: R(elicta) Varga Lukatsne ... Gyertiamartasnal szolgál [Fog.; UC 14/48. 3].

gyertyamártó I. mn gyertyakészítéshez/öntéshez való; necesar la confecționarea/turnarea luminărilor; zum Kerzenziehen dienend/gebräuchlich. Szk: ~ *deberke*. 1836: edgy otska Deberke, Két Galyáta, edgy gyertya mártó Deterke [Borsa K; MNy XXXVIII. 56] * ~ *fazék*. 1681: Sütő Ház. Pitvara ... Vagyo(n) ezen pitvarb(an) ... Gyertja mártó fazék Nro 1 Mostan mártot fadgyú gyertja Nro 174 [Vh; VhU 519–20]. 1699: Gyertja Marto fazék Nro 1 [O.cscszíve AF; LLt Gyulafi László inv.] * ~ *forma*. 1756: Gyertya mártó forma, melyet két vas Abronts szorit 1 [Nagyárpolt H; JHb XXXV/35. 27] * ~ *kárt/kartya*. 1685 e.: Gyertya mártó kárt Nro 1 [Borberek AF; MvRK Urb. 8]. 1758: egy kártos, ... egy gyertya mártó kartya [Nagylak AF; KGy] * *rész* ~ *vas*. 1765: Az Örög Asszony Pinczejébe(n) Rez Gyertya Marto vas 1 [Kórcd KK; Ks 19/I. 6-hoz].

II. fn 1. gyertyakészítő/öntő mester; maistru luminărar; Kerzenzieher. 1730: Számot vetvén a Gyertya mártóval ... adtam Hfl 70 | Gyertya Marto(na)k 69 for. den. 23 [Kv; Szám. 56/XIX. 14, 24].

2. gyertyaöntő forma; model pentru turnarea luminărilor; Kerzengußform. 1688: Egy fenyő fábol csinált gyertya mártó [Kozmás Cs; Fsz. Inv. 4]. 1692: Gyertya mártó. no. 1: [Mezőldon TA; BK Inv. 13]. 1726: edgy nagy gyertya mártó, edgy kisebb gyertya mártó [Görgény MT; Borr. G. VII. 23]. 1736: Gyertya Mártó Cseréptől való 1 [Mikefa KK; CU XIII/1. 156]. 1768:

Gyertya mártó 1 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Szk: cserép ~. 1770: Egy Cserép Gyertya mártó [Uz; Pf] * **fa** ~. 1797: egy fa gyertya mártó [Náznánfa MT; Berz. 4. 22/22] * **fenyő** ~. 1747: Abrontsos fenyő gyertya Mártó [Borsa K; Told. 24] * **föld** ~ cserép gyertyaöntő forma. 1744: föld gyertya mártó jó magassak 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

gyertyamártóné gyertyaöntő-mesterné; sofia luminarului; Kerzengießerin. 1824: Nemes Torda Várossa Piaczán Azaknak az Árusaknak 's Kereskedőtskének Nevei, a' kik ... tartoznak fizetni ... Kűn áruló Kufárnék^a ... Gyertya Mártonék^b ... Petsenye Sütők^c [Torda; TVLt 1826—1829 rtlen. — *^a-Köv. a nevek és a taksa-összeg fels.]. 1827: a' piatzen kűn áruló Sátorak — Pogásasak — Peretzesek etc. etc. között a' Fel vett Taxák iránt ki mennyit vett Fel alázatosan bé mutattuk ... Kalátsceok Peretzesek^a ... Mindenféle Gyűmöltsöt árulok^b ... Gyertya Mártonék^c [Torda; i.h. — *^a-Köv. a nevek és a felvett összeg fels.].

gyertyán 1. gyertyánfa; carpen; Hageluche, Weißbuche. 1559: via Sub lignum giertian [JHb 104/43]. 1822: tűzi fa, Gyertyán és Magyaró vagyon a' Nap Nyugoti részében [Gyerőmcncstor K; KHn 155].

2. Csak hn-i szk-ban és összetételekben; numai in construcții toponimice și în cuvinte compuse; nur in Wortkonstruktionen und Zusammensetzungen von Flurnamen: gyertyános (gyertyánerdő); cärpinis; Hage/Weißbuchenwald. 1572: az Giertian patakon által [Zsákfa/Megregy Sz; Wlt.]. 1576: a gyertyan kew erdő. gyertyan pataka. giortian erdeie. giertian erdeye [Jobbágyfa MT] | giortian erdeie. gyerttyan Erdeye [Mv]. 1577: keoz erdeonek ualla az giortian ezakossath [Jobbágyfa MT]. 1591: az Nagy szekedas melliet giortia(n) liuknak hinak [Kissolyms U]. 1615/1687 k.: Gyertyán kútnál (sz) [Szentimre MT; MMatr. 235]. 1631: Gyertyán kuton fellywl (sz, k) [Désakna]. 1699: Gyertyán nevű helyen (sz, k) [Csákfa MT]. 1723: Gyertyán lik felet (sz) [Kissolyms U]. 1734: Az Gyertyánb(an) (sz) [Datk NK]. 1740: Kide felől a gyertyan kutra jű véggel [Kide K; BHn 90]. 1767: A Gyertyán kútnál (sz) [Bura SzD]. 1775: A Gyertyánban (k) [Hemoródaírás U]. 1799: Gyertyán nevű erdőben (e) [Jobbágyfa MT]. 1806: A' Gyertyán kútrál (sz) [Magyarókerke K]. 1816: Gyertyánba (sz). Gyertyán (sz) [Csákfa MT]. 1823: A Scs Kútnál (vagy) Gyertyán mál alatt (k) [M.éce AF]. 1838: Gyertyán lika [Kissolyms U]. 1845: meg hivatta a' Gyertyán nevű erdejere vagy is vágattyára [Mecsn MT]. 1891: Gyertyánkút [Magyarókerke K; KHn 95]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-tól valók.

gyertyánág creangă de carpen; Hagebuchen-zweig. 1774: (Az erdőből) hordott jotskán Gyertyán ágat [Csóka MT; Ks 31. XXIXb].

gyertyánbokor tufa de carpen; Hagebuchenstrauh. 1761: Vagyon a Liget pataka mellett ... egy darabotska gyertyán bokroktól álló pusztás Erdő [Ülke U; JHbK LXVIII/1. 152]. 1778: egy darab Erdeje ... nagy nyeső Tölgy, és Hárs Fákbol, Csere, Gyertyán, és Magyaró bokroktól áll [Majos MT; Told. 79]. 1798: (Az erdő) most Csere és gyertyán haszon vehetetlen bokroktól áll [Hagymásbodon MT; EHA]. 1841: csak néhány esztendőös bükk gyertyán és rakottya bokor, részint pedig tavalyi vágattól álló Rigmánnyal határos erdő [Nyárádsztanna MT; EHA].

gyertyánbokros cu tufe de carpen; mit Hagebuchensträuchern (bewachsen), hagebuchenstrauhig. 1815/1817: A Sáros Patakán külyel (e) egy felől a falu közönséges Uttya, más felől az erdőből Ut szomszédságában ez Bükk, Gyertyán, és Nyir bokros, kertre valók is vagynak [Vágás U; EHA].

gyertyánesutak gyertyántőke; buștean de carpen; Weiß/Hagebuchenklotz. 1757: egy le vágott nyers gyertyán Csutakra Keresztett vágattunk [Kál MT; Berz. 2. 41/120].

gyertyánerdő gyertyános; pădurea de carpen; Weiß/Hagebuchenwald. 1814: az köz Erdőésre nézve ki néztünk egy darab Erdőt ... tőkeletesen gyertyán és Bükfás Erdő [Dés; EHA]. Hn. 1816: Gyertyán erdő alatt (k) [Tótfva MT; EHA].

gyertyánfa 1. carpen; Weiß/Hagebuche. 1647/-XVIII. sz. köz.: vagyon az arck szélén egy cdivas Gyertyánfán kereszt [Csóka MT; DLev. 1. VII. A. 5]. 1666/1793: azon tilalmas Erdőből nyir, nyár és Gyertyán fából Falubeli embernek szükségire ökor szekérre elő utó ágának ... pénz nélkül szabad hozni [A.csemáton Hsz; SzékFt 19]. 1729: En magam vagtem ... ket szal gyertyan fat egy pajtamba kcszoru fának [A.karásonfa AF; Told. 31]. 1742: Ezen ... Erdők(hen) a' féle nyeső gyertyan fák és közönség(es) karcnak való fak találtattnak [Marckháza K; Ks 4. VII. 1]. 1750: Közönséges Falu Erdeje ... ebben is Csere, Gyertyán, és Nyir fák vadnak, de igen el vagyan vágva [Vecsérd NK; Berz. 11. 88/5]. 1757: keresztet vágattunk egy burkos gyertyán fára [Kál MT; i.h. 2. 41/120]. 1760: egy Gyertyan fán az kereszt [Székes MT; i.h. 11. 77/46]. 1761: Vagjon bokros gyertyán fából álló Erdőtské is a nyiren kívül [Ülke U; JHbK LXVIII/1. 152]. 1769: láték egy kereszt vágást egy gjertsen (l) fán [Tarcasfa U; Pf]. 1775: Ezen Erdő áll Csere, Gyertyán, Bük és más féle Cziberes fákbol, melly olly haszontalan Cseplész Erdő, hogy meg tsak kertnek veszsőzt Sem lehet találni benne [Hemoródsztrárten U; EHA]. 1782: A Kopasz domb nevezeten lévő Erdőnek a Határát ... élő Bokros Gyertyány fák(an) vágott uj keresztkekkel Distingválák és metázák ki [Kide K; EHA]. 1811: imit amot bik és Gyertyán fakis Teremnek [Spring AF; EHA]. 1849: A'

Veteményes ... Vannak egreságyasok is ... igen szép lugas gyertyán fák, tsinosan curálva [Szent-benedek SzD; Ks 73. 55].

Hn. 1743/XIX. sz. eleje: a' Gyertyánfák közt (sz) [Kide K; Bñ 90]. 1775: A gyertyánfa Kutnál (sz) [Buza SzD; EHA].

2. gyertyánfaanyag; lemn de carpen; Weiß/Hagebuchenholz. 1577: vegezesbowl engette uolt Jobbagifalwa hogj az giortian fat hordhassak az chykfaluia, de chere fat ne(m) vit [Mv; Bál-Lt. 79]. 1590: Karott vesszőtt Giorttianfatt szabad legien rolla Hordaniok [Jobbágyfa MT; i.h. 89]. 1593: Egy Sardj embertől veottem 8 darab Gyortyan fat fogh fanak* p(ro) d 50 [Kv; Szám. 5/XX. 159. — *Malomhoz]. 1599: Veottem 3. szal giortianfat ... d 42 [Kv; i.h. 8/XII. 2]. 1725: Béll kerék fognak 2. Szekér gyertyán fát f 2/38 [Kv; i.h. 54/IV. 16]. 1758: Magam Sem tagadlatok (!) hogy nem vittem Szamos ujvárja vagy ket szekér Gyertyán fát [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30].

Ha. 1765: gyertyán fák [Nyárádsztíászló MT; EHA]. 1775: Gyertyán fánál [Lokod U; EHA] | gyertyán fák [Muzsna U; EHA]. 1776: Gyertyánfák [Koronka MT; Told. 79].

gyertyánfa-ciher gyertyánfacserjés; tufis de carpeni; Hagebuchenbüsch. 1805: (A) hely gyertyán fa, és bük fa tziherből 's tövissekből álló [Szkr; EHA].

gyertyánfa-csutkó gyertyánfatőke; buştean de carpen; Weiß/Hagebuchenklotz. 1812: A' Szőlő gödrin fel, nagyobbára ez is csak tövises, égy néhány Gyertyánfa Csutko van benne [Türe K; EHA].

gyertyánfa-darab (o) bucătă de carpen; Weiß/Hagebuchenstück. 1840: Kerek fogak(na)k és vánkósuak valo gyertyánfa darabok mintegy 1 láb 3 czol hosszúságuk 40 [Km; KmULev. 2].

gyertyánfa-erdő gyertyános; cärpinis; Weiß/Hagebuchenwald. 1742: egy nagy darab többire gyertyánfa erdő [Backamadaras MT; Ks 74. 56 Conscr.]. 1821: Nyír, Nyár, magyaro, gyertyán, eger, tölgy es bük fa erdő, vesszőnek, karonak, bornának ... használható [Ködmönös SzD; LLt].

gyertyánfa-fiatal gyertyán-sarjfa; lästar de carpen; Hagebuchensproßling. 1729: negj szál gyertyán fa fiatal hozott [Karácsonfva AF; Told. 31]. 1813: helyen helyen csere fa és gyertyán fa fiatalok hagyattak meg [Udvarfva MT; i.h. 42]. 1816: a' kertnek csak nem közepibe vagnak kereken ültetett gyertyán fa fiatalok [Jobbágyfa MT; Bál-Lt 67].

gyertyánfa-fiatalos gyertyánfa-sarjas; cu lästari de carpeni; mit Weiß/Hagebuchenjungholz (bewachsen). 1816: A' Nagy Nyíras nevű hely(en) egy gyertyánfa fiatalos nyíl Erdő [Iszló MT; EHA].

gyertyánfás I. mn gyertyános; cu carpeni; mit Weiß/Hagebuchen (bewachsen). Szkr: ~ erdő. 1768: Vagyon egy Csere bokros, gyertyán és magyarofás erdő a Gyűrű Szeg nevű helyben [Mezőmadaras MT; Ks 74. 55 Conscr. 56]. 1812: A' négy szegű Dombon Gyertyánfás és Cserfás tisztított fiatalos ritkás Erdő [Türe K; EHA]. 1814: az köz Erdőlére nézve ki néztünk egy darabb Erdőt, ... tökéletesen gyertyán és Bikkás Erdő [Dés; EHA]. 1815/1817: A Nagy Ortoánba ... ez is Gyertyán Nyeső fás és bikká Bokros Erdő, tsak tűzre használható [Béta U; EHA].

II. fn gyertyános (erdő); pädure de carpeni, cärpinis; Weiß/Hagebuchenwald. 1812: A' Vertse kónél Gyertyánfás Görbe tsak tűzre való fák, áll [Türe K; EHA].

gyertyánfa-spalir gyertyánfasor; alea de carpeni; Hagebuchenallee. 1813: (A virágos kertben) az hol meg fogantak igen szép magoson fel nőtt gyertyán fa spalirok állanak [Koronka MT; Told. 18]. 1822: ott az Gyertyánfa Spalírnál vagyon Lörintz Kováts körtvé még kemény aból kék küldení v kétt kosárral [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

gyertyánfa-tőke gyertyánrönk; buştean de carpen; Weiß/Hagebuchenklotz. 1774: Egj Gyertyán Fa Tőkét ketten vittünk el ... másodsor egj darab Csere Tőkét, annak is a' Szépiből Hidlást csinált [Csóka MT; Ks 31. XXIXb].

gyertyánfiatal gyertyán-sarjfa; lästar de carpen; Hagebuchensproßling. 1732: A Szőlő Hegy felett a Kellési patakra nyulik le edj darabotska tilalmas makk termő Csere Erdő melyben többire vastag talpak(na)k valo makk termő Cserefák, nehől szarufának valo gyertyán, és Csere fiatalok, karónak, valo gyertyán fák, és Magyaro s gyertyán vesszők, nevedektek s találatnak [Szászstjakab SzD; EHA]. 1750: égy kis vekany Gyertyán fiatal [Póka MT; Sár.]. 1797: a' Szabad emberek erdeje ... e Bük s gyertyán fiatalokból áll [Bencéd U; EHA]. 1810: (Az erdőt) ő Nagysága a' Malomra gát ágnak mind le vágatta, most kezdettek gyertyán és Csere fiatalok benne Sarjadzni [Doboka; Ks 76 Conscr. 89]. 1817: Ez az erdő Szép de inkább Bokros mint Sűrű fiatalos nagyobb rész benne Bük és Gyertyán közönséges ember Láb Szárnyai vastagságú fiatalok, ritkábbak a' Tölgy fiatalok, földé jo Erdő nevelő [Györgyfa K; TGsz].

gyertyánfiatalos gyertyán-sarjas; cu lästari de carpeni; mit Hagebuchensproßlingen (bewachsen) 1837: A' Magura nevű erdő, Gyertyán és Csere fiatalos [Gombás AF; TSb 20].

gyertyános I. mn gyertyánfás (gyertyánfával benőtt); acoperit/năpădit de carpeni; mit Weiß/Hagebuchen bewachsen. 1796: ez tsak Magyaros, Haros, és Gyertyános Cseples Erdő, mellyben helyen helyen kertelni valo vesszőtis lehet ta-

nálni [Szentgothárd SzD; WassLt]. 1811: Az Erdők ... Gyertyános része horgas Borgas [Jedd MT; LI.t].

Hn. 1737/1792: Gyertyános oldal (sz) [Bálványosváralja SzD]. 1742: Az Himberkin a Gertyános tetőn (sz) [Koronka MT]. 1750: a' Gyertyános Hágobann (sz) [Tompá MT]. 1754: Az Gértjános Oldalb(an) (sz) [Kisillye MT]. 1768: A gyertyános oldalban (sz) [Bálványosváralja SzD]. 1778: Gyertyános oldalan (sz) [Kőrispatak U]. 1795: A Gyertyános tetőn egy darabb tisztított Szálas Erdő [M.lapád AF]. 1823: Gyertyános patak(an) (sz) [Szépkényerűsztmárton SzD]. 1834: Gyertyános Erdő (e) [Újfalú K; BHN 67].

Szk: ~ *cíher* gyertyánfacserjés. 1846: A Szőlő gödribe gyertyános-Czíher [Türe K] * ~ *erdő*. 1737: A Szarvas tonál Tölgy és Gyertyános Erdő [Kisfűlpös K] | A Szász völgybeli Gyertyános, tölgyessel elegyessel fiatalos Erdő [Nagyida K]. 1744: Doszul, bükkös, gyertyános, és tölgy fás közös Erdő [Apahida AF]. 1747: Seljki oldalon fekvő Tölgyes és rész szerint Bükkös, Gyertyános erdő [Nagyida K]. 1834: in Pityiritya ... egy része Litznek Karonak való Tölgyes Cserés, Gyertyános, és bükkös Erdő [M.derzse SzD; DHn 42] * ~ *erdőcskés*. 1848: onnat ... a mostani Gyertyános Erdőcskés helyen fel nyult az határ Káld Bükkén [Dés] * ~ *fa*. 1793: Ebben az Erdőben vagynak Épületre való fák, úgy Gyertyános, és fiatalos fák is, melly tilalomban tartatik [Erdőszengyel MT; TSb 51]. 1796: Erdő Lá Fundeture nevű helyen, nagy szálas, Vén fák, Tölgyes, Bükkös, és Gyertyános fák vagynak benne [Szentegedy SzD; WassLt] * ~ *jövés* gyertyánfahajtás/sarj. 1814: ezen erdő a' szűnet nélkül való erdőlés által nagyon elpusztult, ma csak tsepleszből áll, vagynak benne Tölgy, és Gyertyános jövések [Szeptér K; BetLt].

II. *fn* gyertyánfaerdő; pádure de carpeni, cärpinis; Weiß/Hagebuchenwald. 1729: A Praedicatorok szabadon erdőshetik a holt fakat es gertyanost [Kálnok Hsz; SVJk]. 1745: A Dupa Gyal vezetű helyben vagyon egy Darab Cserfás és Gyertyános [Karácsonfva AF]. 1814: Ezenn Nyíl Erdő Nagyobb részint Bükkös, Tölgyes Cserés, és Gyertyános [Récekeresztúr SzD; BetLt. 3]. 1845: A hágónál cíheres gyertyános, bükkfás [Türe K]. 1847: szomszédi ... Eszakrol a kaszálok, es nyárfás elegyes gyertyánossal [Méra K].

Hn. XIV. sz. eleje: meta ... vadit in quendam siluulam Gurtanus uocatam [Dés; ETF 101. 29. — *1261-re hamisított oklevél, de maga a hn-i adalék kétségtelen hitelű; e hn is is él. — Az adalék helytörténeti hitelére l. MNy LXII, 420–4, NNy 213–20]. 1577: az giortianos Erdeiben oda hatra az bercz meghe [Jobbágyva MT]. 1590: Giorttjanos erdeien [uo.]. 1600: Gyortianos [Nagykade U]. 1605: Giertianos neű hely [Városfva U]. 1606: Az Gertianosban(n)is vagio(n) Irtas feölde Nagy Mihálnak [Oroszhegy U]. 1607: giortianos neuw helyben [Kisgalambfva U]. 1618–1619/XVII. sz. hrs.: Azon szilvas-völgyben, mellet Giertyános(na)k ... hinak [Kovácsi K]. 1623:

az giortianos berczin vagion az hatar halem [Szováta MT; JHb]. 1632/1664: Az Gyorgyános borozdájába(n) (k) [Koronka MT]. 1634: Az Giortianos pataka [Ród K; Ks 33. I. 6]. 1658: Az Giortianosban (e) [Ne]. 1676: az Gyertianos pataka [Gyalu K]. 1685: gyertyánosban (e) [Szentkirály Hsz]. 1692: Gyertyános farába(n) egy darab irtovány [Várfa TA]. 1699: Gertjanosra járol(an) (sz) [Búzásbesenyő KK] | Gyertyános nevű helyben [Szentdemeter U]. 1715: a Gyortyanosnak az allyan (sz) [Koronka MT]. 1718: Az Gyertyános ... kaszálo hely [M.nádas K; RLt]. 1721: Gyurtyanos aroka töven (k) [Köröspatak Hsz]. 1737/1792: Gyertyánoson alol való Láltan [Ormány SzD]. 1765/1801: Tyergyános (!) [Timaíva U]. 1768: azon Szálas erdőn alól Gyertyános nevezetű erdő [Bádok K; BHN 26]. 1781: Gyertyánosba (k) [Bencéd U]. 1782: Gyertyános nevű helyben(s) [Dés; ETF 101. 29]. 1783: Gyertyános. Gyertyanas nevezetu Erdőben [Kisfűlpös K]. 1784: A' Gyertyános megett (k) oldalba (sz) [Szásznyires SzD. — L. még ETF 91. 50]. 1792: Gyertyános (sz) [Derzs U]. 1794: Gyertyános tetőjén vagy széllin lévő iratványok [Dicsősztmárton]. 1798: Gyortyanos (e) [Ákosfva MT]. XVIII. sz. v.: A Gyertyánoson (sz) [Dés] | a' Gyertyános [Kisillye MT]. 1809: A Gyertyánosban vagy az mái nevezett szerint az észkon (sz) [Jára MT]. 1827: Gyertyános nevezetű helyen (sz) [Kisillye MT]. 1828: Gyertyános [Dés]. 1831: Gyertyánoson. Gyertyanas [Dés]. 1836: a' Gyertyános nevezetű hely [Bordos U]. 1839: Gyertyánosba (sz) [Bordos U].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók. — Az a-zás jelentkezik a Gyertyános* (TA. — *Később: Torockó-gyertyános) tn köv. XVIII. sz-i előfordulásaiban is: 1736, 1733: Mű Gertjanosban lakó szemelljek [Torockó; Bosla]. 1800: Gyertyános [uo.; TLv. 5]. — L. még alább *gyertyános* al. is.

gyertyánosbéli a Gyertyános nevű határrész-beli; din hotarul cu numele de Gyertyános/Cärpinis; von der Flur genannt Weiß/Hagebuchenwald. 1609: Ennekem Bodo Janos monta hogi 6. forintertt attu uolt Becz Imrenek Az giurtnosbali feöldett [BLt Balas Janos Mihajl Kazon felső falui (60) lib. vall.].

gyertyános a Gyertyános (H v. TA) tn -i képzés szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyertyános; din Gyertyános/Cärpinis sau Torockó-gyertyános/Vălisoara; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyertyános. I. *mn* Torockó-gyertyánoson (TA) lakó; care locuiește in Torockógyertyános/Vălisoara; in Torockógyertyános wohnend. 1654: En sem veszekedaset lopasat grazdalkadasat nem latom annak az giortianosi legennek [Ispánlaka AF; Thor. X/9]. 1840: Gyertyánosi Lábás Todor [Torockó; Bosla].

II. *fn* 1. Gyertyános (H) lakosa; locuitor din Gyertyános/Cärpinis; Bewohner von Gyertyános. 1758: az Gyertyanasiaknak nincsen sémi különös hatarak, mivel az Falnjakis az Aranyi hatarkan

vagya(n) az előt ot falu sém volt [H; JHb XXXI. 46].

2. Torockógyertyános (TA) lakosa; locuitor din Torockógyertyános/Vălișoara; Bewohner von Torockógyertyános. 1746: Ezen condiciokat á meg irt Gyertyánosiak kez be adással acceptalak [Torockó; Bosla].

gyertyán-spalír gyertyánfasor; alee de carpeni; Hagebuchenallee. 1801: Gyertyán Spallérok között lévő tágas utak nyulnak fel a Veteményes Táblákból [Kendülóna SzD; TKI].

gyertyántőke gyertyánrönk; buștean de carpen; Weiß/Hagebuchenklotz. 1774: Görgénji István ... adott ... Sipos Gábornak éj darab Gyertyán tőket Paputs Csinálásért [Csóka MT; Ks 31. XXIXb].

gyertyánvessző gyertyánág; creangă de carpen; Hagebuchenweig. 1713: Teremnek Magyaro, gyertyán, Csere és egyéb eleges Kertelni való vesszők [Fejérd K; EHA]. 1732: A Szászok gödre nevű helyis ... sűrű gyertyán vesszőt nevel, többire vastag gyertyán fa vagyon benne [Nagyida K; EHA]. 1753: A Margita felől való Plágán vagyon egy erdő ... minthogy igen el vágták gyarló erdőcske, mogyoró és gyertyán vessző is terem rajta [M.décse SzD; EHA]. 1777: Vagyon ... egy darab Kerek Erdő nevezetű Erdő mely cseplez apró bokros magyaró csere és gyertyán vesszőkből áll [Meggyesfva MF; LLt 28/531].

gyertyántő I. m. gyertyakészítéshez való; necesar la confecționarea luminărilor; zum Kerzenziehen gebräuchlich. Szk: ~ *lyukas deszka*. 1788: Egy gyertya őntő jukos Deszka [Mv; TSb 47] * ~ *üveg*. 1804: Egy Gyertya Öntő Üveg [Hosszútelke AF; Kath.].

II. fn gyertyakészítő-forma; tipar/formă pentru confecționarea luminărilor; Kerzengußform. 1849: láttam szememmel hogy a Sánta Vaszi Leánya, az urával, és Apossával sok drága portékákat ércz fazakákat, gyertya őntőket, kaszteneket ládákat raktak fel szekerekre [Héjjasfva NK; CsZ. Horváth Bori (15) vall.].

Szk: pléh ~. 1780: Ötös pléh gyertya őntő 1 [Bethlen SzD; BK] * *üveg* ~. 1780: Üveg gyertya őntő [uo.; BK].

Szótárilag nem, tárgyi szempontból azonban ide vonható a köv. adalék is: 1824: 4 Gyertya üveg őntőket vet Sükösd! David Ur [Cs. Vajda lev.].

gyertyapénz ? (személyzeti) gyertyajárandóság pénzbeli váltása; răscumpărarea în bani a luminărilor cuvenite (persoanelor); Lösegeld für (Personal)Kerzenbezüge. 1787: gyergyapenz 1/20 [Wlt Cserei Heléna jk 24b].

gyertya I. m. gyertyatartó (gyertya tartására való); pentru ținerea/păstrarea luminărilor (care servește la păstrarea luminărilor); Kerzen haltend,

zum Kerzenhalten dienend. Szk: ~ *ferslag* gyertyatartó láda. 1813: Egy gyertyás Ferslag Pedél nélkül 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. 1839: Egy buza tarto Ferschlag Négy gyertyás Ferschlag [Kv; Pk 3] * ~ *fióka* gyertyatartó fiókocska. 1817: Felső Píntzébe Három Ferslag Egy Gyertyás Fióka [Told. 58] * ~ *láda*. 1768: Gyertyás Láda 2 Gyümölts tartó Láda 2 Hoszu Nagy láda 1 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb] * ~ *ládcska*. 1793: Egy gyertyás ladatska tanaltattak Reamuri portzellan aranyas viragu edenyek [TL Conscr.] * ~ *tolóka* gyertyatartó fiók. 1788: Egy két felé nyíló ajtóju tojokás Almárium avatég ... Egy kised avatég Ferslog ... Egy gyertyás Tojoka ... Ismét egy gyertyás és két kítsin Tojoka [Mv; TSb 47]. 1793: három gyertyas tojokák ... annal nagyobbatskák egyformák [TL Conscr.].

II. fn gyertyaárus; luminărar, vinzător de luminări; Kerzenhändler. 1827: a' piațon kún árulo Sítasak ... között a' Fel vett Taxák iránt ki mennyit vett Fel alázatosan bé mutattunk ... Recapitulatio: 1. A Sítasak ... 2. Kolészás pálinkások ... 3. Hordos palinkások ... 4. Kenyerések ... 9. Gyertyások [Torda; TVLt 1826–1829 rtlen].

gyertyatánc régi fővári tánc; dans vechi al nobilimii; Kerzentanz (alter Tanz der Hochadeligen). 1736: Asztaltól felkelvén ... táncolni kezdték ... volt az lengyel változó, ... az lapoczkás táncz; ezeken kívül a régi magyaroknál, nem az köz hanem az uri és főrendeknél, nem csak az lakodalmokban, hanem vendégségekben is, kedves tánczok tudniillik az egeres táncz és a gyertyás táncz, mindenik tánczhoz szokott nota, melyet a (l) akkori muzsikások jól tudtanak [MstTr 331].

gyertyaszentelő szk-okban; în construcții; in Wortkonstruktion; ~ *Boldogasszony purificatio Mariae* (febr. 2.); întimpinarea Domnului, stre-tanie; (Maria)Lichtmeß. 1553: Gyertya Sentelew Bodog azzony wtan walo chetewrtheken [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.] * ~ *Boldogasszony-nap(ja)* ua.; idem. 1546: gyorthya zenthele Bodog azony nap, eleeth walo wasarnapon [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1556: 1556 eztendoben Gyertya Zenthelew Bodog azony nap eloth valo czyotortokon Jth feyerwarath [Gyf; JHb VI/14] | mikor az elmúlt gyertyaszentelő Boldogasszony napján gyűlésünkben lettünk volna Thordán, megértettük vala ..., hogy a király szüntelen oratorit bocsátaná a hatalmas császárhoz a békeség dolgából [ETA II, 351. — *A török császárhoz]. 1570: Pal Bwzerna potencia Azzon Balger peterne ellen chyeterieken Gartia Zenteleo Bodogazzon napiau Eppel Janos es Zabo Marton elewt [Kv; Tjk III/2. 160]. 1595: In Anno Do(m)ini 1595 Gartia Zenteleo Bodogh Aszony nap előtt valo zerdan virradolgh, ejel, az Alperesek Zynth Zandeckkal ... Jeotték egy hasamra [Uzst 10/99]. 1598: ez elmúlt wdeokban

wgy mint 1595 eztend(eoben) gyorttja zenteleo bodogh aszonj nap Tawatth essett wa(la) fogysagok az alpereseknek [i.h. 13/45]. 1609: Anno Dni 1609 Giortia Zenteleo Bodogh Azzoni nap utan valo Kedden [Nagybacon Hsz; HSzjP]. 1610: Ez hínatal leot ez mostani 1610 Ezendeoben giortia zenteleo Bodogh Azzoni Nap taiban [Pálfa U; UszT 39]. 1625: Giortia Zenteleo Bodogi azoninap tayba(n) | Giortia Zentoleo Bodog azo(n) nap taiat [i.h. 17a, 58a]. 1632: 1632 gerta zentelleo Bodogj* azonj Napian [Néma SzD; Ks 41. P. — *Alább a keltezésben: *bodogi*]. 1736: Gyertyaszentelô-Boldogasszony napján is jártunk egy kis processiót*, de csak ben az templom kis udvarán [MetTr 434. — *Kv-t] * ~ nap 'ua.; idem'. 1607: Az Hínadal (!) lett in anno 1607 Giortia szenteleo nap tayba [UszT 11/113].

gyertyaszöví gyertyabélszöví asszony; fmeie care toarce fitil de luminare; Dochtwirkerin. Sz: 1567: Helena Gyertya Zewew [Kv; TjK III/1. 8]. 1568: Agatha Gyertya zovq [Kv; i.h. 158].

gyertyatartó I. mn 1. gyertya tartására való; pentru păstrarea luminărilor; zum Kerzenhalten dienend. Sz: ~ *deberke*. 1688: Egy gyertya tarto Deberke [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4] | egy gyertyatartó Deberke [HsSzj] * ~ *fersldg*. 1795: A Nagyb Gyertyatarto a Koppantoval edgy rosz Ladával és Gyertyatarto Ferslagal a Budajanusoknak* jutott [Monostorszeg SzD; BetLt 5. — *Értsd: a Budai-örökösöknek] * ~ *ishdtulya* gyertyatartó ládikó. 1828: Gyertyatarto Iskololya [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ *lddikó*. XVII. sz.: Egy Gyertya* tarto Ladiko Teli Buzaval [Szamosfva K; BLt 9. — *Alább a forrásban Gyertya alakban is] * ~ *tolóka* gyertyatartó fiók. 1780: Gyertya tarto tojoka 2 [Bethlen SzD; BK].

2. 'p' Sz: ~ *asztalka*. 1805: Egy kitsiny Gyertya tarto asztalka [A.jára TA; BLt 9] * ~ *szék*. 1736: a' Kapolnába ... Fekete Gyertya tarto Szék 4 ... Könyvkiadó oraculum 2 [Pinárd MT; CU XIII/1. 105].

II. fn 1. sfesnic; Leuchter. 1564: Kerem Kegielmeteket mint vramot hogy kegielmetek ez mostany zewksegemre agion valamý ewrek (!) vas fazezakot talakot es Talmierokot giortia tartokot es karpitokot [Vingárt AF; BesztLt 38 „Zericien Christina az nehay Pathocy Ferenczyneh” a beszti polgármesterhez és királybíróhoz]. 1587: Egy hitwan gyertia tarto [Kv; KvLt Inv. I/24]. 1589: Geortia tarto [Kv; Szám. 4/XII. 21]. 1605: Az edredg palotaba(n) ualo hazba(n) udnak kedrwly padszekek, Vgianot ket kis fogas, kemenze, egy szaruas ekeor fő, giortia tarto [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. 1612: Egy harom czöü gyorttya tartto labastol, vűsselt [Kv; PLPr I/3. 1612–1615/]. 1630: Egy oltarranalo giorttia tarto kepw nélkül tt f. 1 d [Kv; RDL I. 147]. 1632: Beczybeöl az mincmw marhakat ... Kantha Mihály hozott ... mindenfele kett f 560 ... Giortia tartott f 5 [Kv; KvLt II/69 VectTr.]. 1665: gyortya tarto két águ [Kv; SzClev.].

1688: Gyergja tarto egy forma gombastol [Beszt.; Ks Msc. 2]. 1698: edgy fabol csinylt Gyertya tarto [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1714: Szarvas szarvbul valo Két gjertja tartó, vöröstre festett s araný Punctumokkal ékesített [Nsz/Fog.; AH 58]. 1724: Musikáló szék, és azon két deszkában szegzett gyertya tartók [Koronka MT; Told. 29/12]. 1748: Gyertya tarto Coppantajával egyfűt nro 1 [Csicsó Cs; Ks. 65. 44. 13]. 1793: Egy drosos gyertya tartó [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. I.]. 1795: Komiz gyertya tarto 2 [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1798: Egi Négj küpűű Srofen járo Gjertja tarto [Kv; Pk 6 Rázmány Hedwiga hagy.]. 1798/1821: Egy kised gyertya Tarto mely Sroffal jár, és ugy Szorittya öszse a gyertyát [Kv; Pk 5]. 1805: jáztodtunk ... onbol öntött oltári képétskékel gyertya tartokkal [Dés; KMN 113]. 1832: Egy pár platirozott gyertya tarto [LLt]. — L. még HSzj *fa-gyertyatartó* al.; RettE 94; MNY XXXVIII. 133.

Szk: *bdog* ~. 1627: Egy Badok gyorttiartotto tt f. d — [Kv; RDL I. 132]. 1694: Az Asszony eö Nga Háza ... Hitwan badogh Gjerttiartotto Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1736: Az Palotában találattott ... Falra szegzett baldog Gyertya tarto nro 5 [Pinárd MT; CU XIII/1. 100]. 1753: Baldok gyertya tarto ... Baldogh Tölcsér [Búza SzD; LLt] * *lécsi* ~. 1627: Harom Beczi giorgia (!) Tarto Ket Ennu vereó [BLt] * *brassai* ~. 1687: Egy Brassay rosz Gyertya tarto [Veresmart TA; Berz. 11. 87/I.]. * *bronz* ~. 1805: Egy sima aranyos két águ Bronze Gyertya (tar)to [Mv; TGsz 52]. 1860: Két bronz gyertya tarto [Kv; Végr.] * *csb* ~. 1595: Az templumokba egy egi cheo gyerttiartott vettünk ... tezen f — /3 [Kv; Szám. 6/XIII. 24]. * *egyes* ~ egyágú/karú gyertyatartó. 1620: Ket io Egies giorttia tarto tt f. 1 d 50. Jtem Egy giorttia tarto azis egies tt f. — d. 32 [Kv; RDL I. 147]. 1793: Ket gyertyatarto, mely(ne)k küpűje kettős águ ... nyoltz edgyes gyertyatarto [TL Cnscr.] * *ezüst-aranyos* ~ aranyozott ezüst gyertyatartó. 1595: Egy ezwt Aranyas gyertya tarto M 2 p. 26 [Zsombor K; SL. Szombori László reg.] * *ezüst* ~. 1628: Egy Zöld es Sargha festekes szarcs Lcában ... Egy Ezwt feier giortia tarto [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 4]. 1634: Az mi Templumhez valo ezkeozim vadnak, mirdenfele kepek ... es a ket Eoreg ezwt Giortia tartot ... szekat chek ide az Monostori Templumhoz applicallyak [WassLt Wass János végr.]. 1740: Egy Pár helyages virágu ezüst Gyertya tarto [Ne; Told. 19] * *fa* ~. 1715: Egy Pa gyortya tarto [Pálos NK; LLt Fasc. 140] * *máriás* ~. 1673: Két fejer helyages orcszlyáncs gyertyatarto és egy mariás gyertya Tarto [Fog.; Ut]. 1683: Harom Marias Gyertya tarto Egyik o ketti (!) uj [Ut] * *négyes* ~ négyágú/karú gyertyatartó. 1629: Egy nygies giorttia tarto ér tt f. 2 [Kv; RDL I. 143] * *oltáros* ~ oltári gyertyatartó. 1588: Egy oltarcs gyertia tarto, Rez [Kv; KvLt Inv. I/2. 18] * *ón* ~. 1596: Egy cñn gyortya tarto egyes [Kv; RDL I. 65]. 1681: Ön gyertja tarto, kettó kalapcs

Nro 3 [Vh; VhU 540-1] * *oroszlános* ~ → *márids* ~ * *paraszt* ~. 1681: Medgyess(en) vöttem ket paraszt gjertya tartot [DLev. 2. XIIIB. a]. 1778: adtam által ... egy paraszt Gyergya Tartot [Agárd MT; Told. 8] * *pléh* ~. 1796: Egy Pléh Gyertyatartóért ... xr. 21 [Koscsd H; Ks 78. XVII. 15] * *princmetal* ~. 1793: Ket printz-metal gyertya tarto [Kv; TL Conscr.] * *réz* ~. 1591: Rez giertia tarto io es hitwa(n) IIII [Kv; Aggm. A. 53]. 1596: Negy rez gyortya tarto [Kv; RDL I. 65]. 1608: Egi Rez Giertia tarto, kett agw [Kv; i.h. 83]. 1615: Vagyo(n) kett rez gyortya tarto egi egi chieoues ... f - d 32 [Kv; i.h. 97]. 1622: 1. rez giartia tarto [UszT 8a]. 1662: Vagyon ... egy rez gyortya tarto két agu az harmadik aga el teoret [Kv; SzCLEv.]. 1684: maradot rez giortia tarto is [Torockó; Pk 7]. 1692: Egy rez gyortya tarto [Szárhegy Cs; LLt]. 1694: Réz gyortya tarto eot keteie rosz [Kv; Berz. 2. 29/76] * *sárgaréz* ~. 1747: Jutot ... Samukának Egy Sárga réz gyertya tarto [Kv; Pk 6]. 1842: Két sárga réz gyertya tarto, kettő bronzírozott, kettő ezüstel futatva [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.] * *sirándon* ~ '?' 1820: Két Schirándon Gyertyatarto [Mv; Told. 19] * *szarvas* ~. 1630: Egy szarvas falba ualo giorttia tarto talnierauall tt f - d. 75 [Kv; RDL I. 147] * *tükrös* ~. 1829: Tizenkét a' kerti szálába falra valo Tükrös gyertya tartora 60 Rf [BLt 12 a kolozsvári dologház nyomt. szám.] * *umbrakulumos* ~ ellenzős gyertyatartó. 1787: Egy umbraculumos gyertya tarto [Mv; MvLev. 8 Nagy György hagy.]. 1788: Zöld vas umbraculumos gyertya tarto kettő [Mv; TSb 47] * *umbrás* ~ 'ua'. 1816: Umbrás gyertya tarto 1 Rf 7 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1836: Egy umbrás gyertyatarto [Kv; Pk 3] * *úti* ~. 1816: Uti gyertya tarto ... 1 Rf [Kv; Born. IV. 41] * *vas* ~. 1604: Egy hitwan Vas gyertya tarto az keo labban valo [Kv; RDL I. 77]. 1636: Egy uas giorttia tarto er d. 6 [Kv; i.h. 109]. 1679: Labas vas gyertya tarto nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 28]. 1779: egy vas Gyertya tartó [CsS] * *vasvesszős* ~ '?' 1681: vas vesszős gyertja tarto Nro 2 Ehez Koppato Nro 1 [Vh; VhU 521-2] * *vesszős* ~ '?' 1681: Vesszős gyertja tarto, csak ighen viseltes Nro 1 [Hátszeg H; VhU 598].

2. *felfüggesztő/függő réz* ~ ? réz gyertyacsillár; candelabru de luminári din aramá atírat de plafon; kupferner Decken/Wandleuchter. 1588: Az házban vagyon egy fwggeo eoreg Rez gyertyatarto [Kv; KvLt Inv. I/2. 14]. 1637: egy Fwgeo rez Giertia tarto [Teremi KK; Ks 69. 50. 4]. 1637-1639: Egi Eöreggel fel függeteo rez giortjatarto, kett rend cseokkal, meljnek az tetelen egi kett feiü sás (!), sok apro rez madarakkal, az hozza ualo vas lancozcsjka is Jelen uagjon. aestim(áltuk) f. 20 [Kv; RDL I. 111]. 1679: Az mester gerendán két helyen Szarvasnak az Szarva ... Az Szarvako(n) Egyiken nro 4, masiko(n) nro 6. függő réz gyertya tarto szarastol nro 10 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 49]. 1718: az Réz Fügő gjartya tartot össze szedtem és az Ngod Boltyába bé

küldtettem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Jmre lev.].

3. *üvegkristályos* ~ gyertyacsillár; policandru-lustru pentru luminări; Kerzenlüster. 1758: A Palota közepin fel kötve üveg kristályos Gyertya tarto, külömb külömb féle czirádákkal veres muszual bé vont, Veres Sellyem rojtos sinoron függ Nro 2 [Déva; Ks. IX. 8].

Ha. 1622, 1625: gyortja tarto [Kv; RDL I. 119, 120]. 1627: giorttia tarto [Kv; i.h. 132]. 1629: giorttia tarto [Kv; i.h.]. 1658: giortya tarto [Kv; KJ]. 1669: gyortya tarto [Kv; RDL I. 150]. 1687: giortia tarto [Kál MT; Berz. 2. 41/95]. 1779: Gjertja tartót [Szászváros; BK]. 1789: gyertya Tarto [Mv; ConscrAp. 20]. 1800: gyertya tarto [Mv; TGsz 52]. 1807: Gyertyatarto [Mv; Berz. 7].

gyertyatartócska sfegnic mic; Leuchterchen. **Szk:** ón ~. 1732: Két ón magos Gyertya tartocska koppantoval vassal [Kv; Ks Kornis Zsigmond let. 31].

gyertyatartó-láb kb. magas gyertya-kandeláber; candelabru de luminári inalt; hoher (Wand)-Leuchter. 1630: Egy giorttia tarto láb kepw nelkw tt f - d. 50 [Kv; RDL I. 147].

gyertyatartós. E szk-ban; numai în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *aufszac* ? gyertyatartós asztaldísz; ornamentație de masă cu sfegnic; Aufsatz mit Leuchter. 1814: Egy gyertya tartos Aufsaz 67 Lott [Kv; Born IV. 41].

gyertyavám ? (örletéskor gyertyaégetésért járó vámgabona; uium (dat drept plată pentru arderea/foiosirea luminării); Zollgetreide (gebührend für das Kerzenbrennen beim Mahlen). 1828: Hetven Nyóltz Német Fórintot ... mint a' Gerendi* Malmakból Gyertya Vámból bé-gyűlő gabonát ... adott által [HG gr. Kuun lev. - *TA].

gyertyavilág gyertyafény; lumină de luminare; Kerzenlicht. 1573: Kalmar Marton Azt vallia hogy Eyel latot giertia vilagot az Zabo Lazarne hazatayan [Kv; Tjk III/3. 199]. 1574: Margit Molnar gergelne Azt vallia ... latta egi reggel giertia vilagnal haromzor hozot feyen fat oda az Annyanak* az katalin hazatwl [Kv; i.h. 362a. - *A leánya]. 1598: kj menek hazambul tahag nagj gyertya vylagh uagio(n) az A haza eleott [UszT 13/31]. 1632: Vásáros István né Borbára asszony ... fassa est: ... látám, hogy ott az Incze István házában ... gyertyavilág vagyon [Mv; MvLt 290. 79b-82 átirásban!]. 1780: éjtzakának idején gyertya világnál is Sokszor láttam hogy tractált Cserel Uram az öreg aszszonnyal koltsárral [Bethlen SzD; BK. St. Butzi (35) tt vall.]. 1810: mihe-nest a kutya ugatást meg hallották volna a' gyertya világ mingyárt meg szűnt s el alutt [K; KLev.]. - L. még RettE 263.

gyertyázás gyertyaégetés/használat; arderea/folosirea luminării; Kerzenbrennen/gebrauch. 1533: Catalin Patay Gergelne vallia hogy ez Zi g. Ianos felesége rezeg vala mint (!) gyermekes ol, es mikor az giortiazasert meg zolitotta volna, Az Azzony az Actorokat rutul zidalma a [Kv; Tjk IV/1. 194]. 1665/1754: Az Le én ek gyertyázásának ideje kezdetik Szent Mihály napján^a; végződik Szent József napján^b [Kv; ACart. 16. — ^aSzept. 29. ^bMárc. 19.]. 1780: éjtzakának idején gyertya világnál is Sokszor láttam hogy tractált Cserei Uram az öreg aszszonnyal, koltsárral, ... együtt Sugtak bugtak, mindazonáltal ezen éjtzakai gyertyázást nem a Grof halála után hanem annak előtte láttam [Bethlen SzD; BK. St Butzi (35) tt vall.].

gyík 1. szipirlă; Eidechse. 1570: Zeyfner Matthias hithy zerent vallya, hogy Kowach Matias eo neky Montha, Igaz az hogy Almas Myhalnenak az konthyaba kygo feyet es geknek farkat talaltak [Kv; Tjk III/2. 170]. 1807: egy gyékát fogtunk [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 362]. 1864: Gyikes ez is posványos erdős hely lévén gyikek (!) laktak [Alfalu Cs; EHA].

2. gyík alakú ékszerrész; parte de bijuterie în formă de șopîrlă; eidechsenartiger Schmuckteil. 1596: Egy Arany keosseontyew az allya ezewst az keozepiben egy eoregh Rosa granat egy Negy zegew gyemant az teteyebe(n) keornywille hat Rosa granat tiz arany gyék, gyeongleok es tewrkesek egynehany rayta nyom n l p 11. ÉR — f 150 [Kv; RDL I. 65].

II. 1706: az Gyík veremnél (sz) [Pocstelke KK; EHA].

gyíkfarkok coadă de șopîrlă; Eidechsenchwanz. 1570: Azt Montha neky Kowach Matthias kygio feyet es gyek farkat Talaltak az konthyaba almas myhalnenak, De eo neky almas Myhalne azt Monta hogy Nem az volt, hanem Themyen volt [Kv; Tjk III/2. 170. — Vö. ezt a *gyík* al. lévő adalékkal].

gyíkolaj ulei de șopîrlă; Eidechsenöl. 1683: Tolyokás ladácskáb(an) Székfü olaj. Gyík olaj. Lilium olaj [UTI].

gyíkos gyíkban gazdag; cu șopîrle; reich an Eidechsen. **II.** 1799: A Gyikos nevű Lábban (sz) [Nyújtód Hsz; EHA]. 1864: Gyikes pataka [Alfalu Cs; EHA] | Gyikes ez is posványos erdős hely lévén gyikek (!) laktak [uo.; EHA].

gyilkol 1. öl, öldöklő; a ucide/omor; morden. 1827: a szomszéd szél Havasal földön nem szüntek meg a Zavarok amint a köz tudás és onnan jövő menő Emberek beszélők hogy a Török a Boerokot úgy nevezet Possessorokot Gyilkolja a Föld népét a Polgári rendet nem bántya [A. porumbák F; RLt Kállay János Rettégi Sándorhoz]. 1840: a Tkts Nmes Tanács ... méltoztat a köz jora bátorságra fel ügyelői köröböl, (!) ki folyolag

a dolgot investigaltatni, addigis ki kérvén a gyilkolni töröt Urától s el záratni [Dés; DLt 848a]. 1849: Cseh Joseff Urat pedig a mint nékem beszéltek ... ütni szurni s ujból gyilkolni kezdeték mind puska bütüvel, Lántsával, mindennel [Héjjasfva NK; CsZ].

2. kb. halálra gyötör; a tortura pină la moarte; zu Tode quälen/martern. 1873: Gombár Jözsefné Turák Juliska, azon panasza folytán, mely szerint férje, Gombár József őt, mint nejét rongálja, veri gyilkolja, békére szolítottuk fel, de a béke nem sikerült, mert a nő azon feltétel alatt békél, ha férje ... többé nem veri, erre a férj magát nem kötelezi, mert a lázi békételesség gyakran megtörténik [Burjánosóbuda K; RAK 19.].

3. 1823/1830: Ezen szavával a szívemig gyilkolt. Szólani sem tudtam, elmentem onnan, és sírtam [FogE 144].

gyilkolás gyilkosság; omor, asasinat; Mord. 1840: Ilyen gyilkos kit a gyilkolástól csak a Sors mentett meg de czélzata meg volt, a köz társaságnak veszedelmére van — 's az ilyentől egyeb 1032 is ki telik [Dés; DLt 848a]. 1849: midőn a gyilkolás után a' Faluba bé jöttek, a'Cseh Joseff lábából kihuzott csizmát láttam a' Nika Ilia szolgájának Ditzának a' lábába [Héjjasfva NK; CsZ].

gyilkoló 1. öldöklő, gyilkos; ucigător, omoritor; mörderisch. 1840: A közelébbi Vasárnap estve ... a Déési Csizmadia legények ... báált tartottak — mikor Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevű inassa gyilkoló intézettel Béel Samuel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos verengezésre szánt bicakát [Dés; DLt 848]. 1848: nem elegendett meg ezen gyilkoló intézetével a nevezett Veres László hanem a fogados töltött pisztolyját is le ragadta a falról az a legénységre^a süttendő, mit a fogados vet ki kezéből [Dés; i.h. — ^aA csizmadialegényekre].

2. gyilkolásra kész; gata să ucidă/să omoară; zum Morde bereit. 1819: a keresett alatt lévő Alperes, jámbor, jozon életű ember lévén nem gyilkoló kézzel, sem nem szántsándékos előre el tökéltett indulatból hanem ... történetesen ütött Kretsun Josziv Fejéhez [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1849: Cseh Sándor pedig mind ifj (!) ember míg az attyával Gyilkolódta valahogy meg szabadulva Gyilkoló kezeik közül meg futamodot és bele szókot a Küköllőbe s ott át uszva menekült meg [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

gyilkolódik öldöklődik; a se bate pe viață și pe moarte; sich mörderisch benehmen. 1849: Cseh Josefet meg gyilkolták ... Cseh Sándor pedig mind ifj (!) ember míg az attyával Gyilkolódta valahogy meg szabadulva Gyilkoló kezeik közül megfutamodot és bele szókot a Küköllőbe s ott át uszva menekült meg (Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.).

gyilkolódó öldöklésre szánt; ucigátor; zur Mordtat bestimmt, mordend. 1815: gyilkolodo vérengző eszközökkel a közönséges uttzán menvén zugalodva [Kövead TA; Borb.].

gyilkos I. fn 1. ucigaş; Mörder. 1567: Audisset dicentem vxor(em) Helye Paisos de Emerico Hari Am meg fogak azt a kurnafiat Hari Jmrehet a Gyilkost ky az en fiamat vagta holnap En magam ffeiet vezem ha ecer el nem fogia tizzer vagom Mind addig mig elvaghatom [Kv; Tjk III/1. 49]. 1572: mondek az Kamora Ispannak: Aggya kezmed kezembe az Gyilkost [Dés; DLt 182]. 1582: 13 April wawek két gyilkosnak feyet attam) az porozloknak Biro V hagy(asa)bol fl. 2 Az cyganoknak is attam f. 2 [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. 1590: Hogyvaj Janos megis izente ti nektek, hogy az gyilkost el ne bochassatok, hozza lassatok. Miert ezekett el veztegettitek az gyilkost így el hattatok zabadulni, mely zegeni Azzoni allatt ilyen zornio halalt zenvedett Artatlan [Uszt]. 1591: onnan vgy minth nylua(n) ualo gyilkos el zaladott | az gyilkosnak szabadullasaba(n) reszes es tonachyos: uagy az folyel megy Irth holt testnek temettesebenys te forgottal ... | azt mondogd hogj az gyilkosnak zabadjtasaba rezses es tanachos. Iótem wolna [Uszt]. 1605: Vagion sok panazolokodas hogy gilkosok paraznak es idegen bor be hozok volnanak, s egyeb zarwas vetkekben volnanak sokan [Kv; Tanjk I/1. 533]. 1637: az eo fia let giolkossa az eo fianak [Mv; MvLt. 291. 89a]. 1676/1631: a ki törvénj úttján kívül maga tészén igazat maga(na)k (: kiálkeppen ben a vár(b)an) fegyverhez valo nyulással:) az ollyaten job kezeken el vagattatásával büntetődgyék; ha peniglen szant szándékkal gyilkosságot tenne valamellyik a várban, azért az gyilkos is magh hallyon [Vh; VhU 662]. 1721: eo kzl(na)k egj jobbajja agyon verven eo Ngának egy száz jobbágyát, azon verés miatt a száz megis holt, melly gyilkos jobbágyanak ... ki nem adásáért sött azon gyilkos elábalásáért Nagy Joseph Ur(am) in jus attrahaltatvá(n) ... eo Nyitól, eo Nga ellen convinctatott volt is eo kzlne [Szászvevssződ NK; JHb XXIII/60]. 1783: Vár(m)nye Tiszte által a Gyilkosakra Törvényt álltatván a Mgs udvar igen törvényessen convinctatott az őte, az 6dik pediglen kicsind idjének tekinteti végett Gratiát nyert ez egy szer [Szamfalva K; Eszt-Mk]. 1849: a bé bizonyítandó, gyilkosokat és Rablokat ide küldje fel. Sz: Udvar(hely) apr. 3. 849 Kormány Biztos Horvát János [Héjasfva NK; CsZ].

An. 1793: Egy Magyar orszagi gyilkos nevű molis Tehén [Bodola Hsz; BLt].

Sz. 1733: Rákóczi Jozsáf magától is már fél, rebeg és tart, mint a gyilkos a fa levele zörgésétől, nem tudván ingyen is, mikor terem rajta büntetése. [SzO VII, 390—1 gub.].

2. szik. 1606: az mikor az habörüsag uta(n) Benkó Istua(n) Testame(n)tómót tön. Nagy Feren-

Leaniat Ilonat Gilkos (!) felnek [Uszt. 20/107 Antal Benedek vall.]. 1617: Elegge hallattam hogi zitta rutolta antalfi matiaszt az antalfi tamasne arulonak, gilkosnak, ueres zaju ebnek, czioka zemunek [Kobátfava U; Pf]. 1631: azt monda bizonj neki aha ehel holt Gilkos beste toluai lelek kurua fia ugjmond, s miért jöz ide mikor tudod hogj nem szeretlek ugj mond [Mv; MvLt 290. 53a]. 1741: Sipos István ... a Bátyát kezdi pirogatni illyen forman Bátyám Uram miért hogj Kgd egy tűznél hál ezzel a Gyilkossal, a ki úton út félen mind az én véretem Szomjuhozza 's nékem halálos ellenségem 's kegyelem megis vele barátokzik (: salv. sit:) az illyen adtával [Szilágycseh; IB III. 106/16 G. Balint (28) jb vall.]. 1761: Ennye ördög atta teremtette Pogánja, Gyilkossa hogy méré bé fogatni az ökreimet, ugj egyéb irtoztato teremtettékis káromkodik vala [Szentháromság MT; Sár.]. 1799: az edgyik Felperest ... tolvainak, bitangnak, hamis lelkűnek, eb attának, pisza orrunak, huntzfutnak, ördög-attának, s.v. szar Embernek mondotta, és kiáltotta, lelkét edgybe szidta, és millióm teremtettézte, a másik Fel Perest pedig Gödölőnek; és gyilkosnak kiáltotta [Dés; DLt]. 1825: te Gyilkos meg öled Nénémet [Havad MT; CsS].

Szk: ~teremtette. 1780: gyilkos teremtette baszom a' papod lelkít [Vaja MT; VH]. 1816: Várj meg Kutya Gyilkos teremtette Kurvája; mert most meg menekedél [Dés; DLt 99]. 1836: gyilkos teremtötte az enyimből porontsolsz [Malomfva U; Ben.].

II. mn 1. gyilkolásra kész; gata pentru omorucidere; zum Mord bereit, mörderisch. 1694: Mivel Gergely Ersebe(tnek) sok rendbeli varaslasi kuruslasi Practikai ... comprobáltatott (így l) Azért az artatlan félt* (!); az ördög(ne)k ily(en) gyilkos es hitetlen tagjaval ne(m) tartatik [Szjk 279. — *Ti. a férjet]. 1746: az I eleitől fogva gyilkos természetű verengző s verekedő ember völt [Torda; TjkT III. 44]. 1766: el tökélet gyilkos, és halálos szándékból a Férjemet két Flinta lövésekkel által lövöldözték ... karján és ágyékán 44 Sebet tettek, holtig valo fél széggé és nyomorikká tették [Kökös Hsz; Kp I. 237]. 1768: Drágus Márkully. ... jámbor, jo Erkölsüé? vagy Gyilkos, verengző, ok nélkül másokban gráználkodo Sze-mélylyé? [Mezőmadaras MT; BK vk].

2. gyilkoló; ucigátor; mordend, mörderisch. 1745: az A. Somkúti Simon részeg lévén, az J Légeni Nagy István más társaival ... velle őszve vesztenek, és adoriálvan magá lakó fundussán le nyomták, verték, fegyverit elvették; ezen teleskedetekre okot és facultast az I. p(rae)ten-dal magának az Actortol perpertralt káromkodásokból, s gyilkos fegyverrel való kérgetődzésből [Torda; TjkT II. 64]. 1783: gyilkos módon oroszban valo meg támadása [Mezőbánd MT; MbK]. 1840: Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevű inassa gyilkoló intézettel Béell (!) Samnel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos verengzésre szánt bicskát [Dés; DLt 848].

3. gyilkosságra esett; cel care a săvrișit un omor; zum Mörder geworden. 1721: eő kgl(ne)k egy jobbajja agyon verven eő Ngának egy szász jobbágját, azon verés miatt a szász megis holt, melly gyilkos jobbagnak ... ki nem adásáért, sőt azon gyilkos elábalásáért Nagy Joseph Ur(am) in jus attrahaltatvá(n) ... eő Ngától, eő Nga ellen convinctatott volt is eő kglme [Szászvesz-sződ NK; JHb XXIII/60.]. 1747: Falutokban lévén a Gyilkos Boje Jovicza, nem hogy köztölös-ségért el fogtad volna sőt őtett praecaveal-tól [H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1825: Juon nevű gyilkos Czigány Magos természetű, száraz szikár fekete ábrázatú [DLt 282 nyomt. kl].

4. szlth. 1567: fog meg fogy meg a Gyilkos bes-tye: kuruaffiat En magam lezek hohera [Kv; Tjk III/1. 60]. 1631: Gilkos beste toluai lelek kurua fia ugymond [Mv; MvLév. 290. 53a]. 1650: mongia uala Keczes balasne az simo pal fianak ferencznek ... te fekete csore gilkos eb tolvaj eb niarsba valo [Uszt 8/64. 78b].

◊Ha. 1592/1633: egy Gilkos Arok neuw feold husadek [Gyeke K; Ks 90]. 1724: a Gyilkos ret nevű helyben (sz) [Marosvécs MT; Mk 9]. 1737: a' gyilkos revben (sz) [uo.; EHA]. 1756: a Gyilkos Völgy n.h.-ben (sz) [Farnas K; KHa 237]. 1773: Gyilkos n. Havas [Gysz; GyHn 39]. 1784: A' Gyilkos nevezetű helyben (sz). [Bucjánssbuda K; BHn 43]. 1797: a' Gyilkos háza ... csak bokorból ál, és a' mitske vagyonis a' ketskék által el ragatot [Doboka; EHA]. XVIII. sz. v.: a gyilkos kapunál (sz) [Verebes Cs; EHA]. 1803: A' Felső Nagy Gyilkosba. (sz) [Nagyercse MT; EHA]. 1805: A' Gyilkos-ájsba (sz) [A. boldog-fva U; EHA]. 1814: Gyilkos (e) [Pusztakamarás K; EHA]. 1820: A Gyilkos alatt (e) [Doboka; DEn 16]. 1835: A Gyilkosba, a négy szegű nevű hely (sz) [Palfalu MT; EHA]. XIX. sz. köz.: A' Gyilkos nevű Dombon [Bádok K; BHn 32]. 1864: Gyilkos (dőlő) [Gysz; GyHn 43] [Gyúlkos. Gyilkos oldal [A.sófva U; Pesty, MgHnt LVII. 23a] | Gyilkos völgy (e) [Szászlóna K; EHA]. Ha. 1807: gyilkos [K; KLev.].

gyilkos-fél gyilkos-társ; complice la un omor; Mordgefährte. 1592 k.: azok az feo gilkosok ... ezért hywtan az tetem fely hogy ezek az en magh holtczgarniának balintnak halalaban reszeszek es tanacsosok kiert mind az harmat gilkos felnek mond(m) [Uszt]. — L. még *gyilkos* I. 2 al. az 1616. évi adalékot.

gyilkosképpen gyilkosként, gyilkos módon/mód-ra; ca un ucigay; als Mörder, auf mörderische Weise. 1768: Tulgyae a Tanu ... Hogy Vonu Tonnyvi nevezetű Sállérit ... ki ütette, verte? és a földre le tapadván életének veszedelmével, annak gyilkos képpen fojtogatta? [Dob.; Born. XL. 81. vk]. 1792: Bodis Márton erősebb lévén erőtt vott Csokoly Thogveren és gyilkos képpen kessel meg szurkálván el fogadtaték és Mitsgs Földes Uraság Tónlőzében kísérteték mint Rabb [Nagyalmás K; Somb. I].

gyilkos-kiáltás segélykiáltás; strigăt de ajutor; Hilferuf. 1793: hallok benn ... Nagy Lármát, Tolvaj és Gyilkos kiáltást, Űtést, pufogást [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

gyilkoskodás gyilkolás; ucidere, omor; Mord, Mordtat. 1731: Az Dadai Joseph Gyilkoskodasa miatt valo Prosecutioert Procarator Dioszegi Daniel, Nemai Marton és Simon István Vraimék(na)k Haduagj Atyánkfia eo kglme adgjan hung. fl. 20 [Dés; Jk 218a].

gyilkoskodó gyilkoló, öldöklő; ucigător; mör-derisch, 1671: Szekely János feleségétől Cirje Honatul kíván el válást ... Lőt illye(n) végezes ha férje meltatlan verekedesével, bocztelenitesével szikkával ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talaltassék illendő bizonyságokkal com-probaltati(k) es a' Magistratus(na)k erdemelt censurajat viseli [SzJk 115].

gyilkosság 1. (szándékos) emberölés; omucidere (intentionatá); Mordtat. 1568: e roz kuruat ez gyilkossagert, hogy Jmmar e rouid wdobe ket artatlant weztet Ha egy penzel meg Gyogithatna(m) beteg agiabol sem giogithanam mert o ezt en ream valo bozzusagaban vezette [Kv; Tjk III/1. 145–6]. 1585: Feleken a' gilkosok a' kik Boros Andrast meg eoltek volt azoknak maradott volt valami Juhok ... A három keneznek Attunk 3. Miert hogj eok is ott voltak az teorweniben eok tették hirre az gilkosagoth [Kv; Szám. 3/XVI. 43–4]. 1590: Az miképpen Kibedy Molnar Peter maskepenn Szitas Peter eolte megh Begezson ... farkas ferenczy zolgalat ... az Gilkosagertt keoteotte magát ... Ozthovani Pernezy Ist-vannak Vduarhely Capitannak* [Uszt. — *Ti. jobbágyul.]. 1614: Peter Pal gyilkossagert Hauadi Lukacsj f. 15 Koenesdi Pálnak keotték magokat [Bede MT; Uszt 6/56 Connum. 47]. 1639: Púze-sen* lako Orban Istuant Szamosss Úyvárhoz valo szabados Darabantot az Eccl(es)ianak constitutioia szerent admittalta az reconciliatoria usq(ue) ad quindenam az elebbi gilkosagertt mivel az serelmes attiafiakkal megh bekellet megh adua(n) Dljat az Embernek [SzJk 46. — *Ördögösfü-zesen (SzD)]. 1648: egy ember ... Gyilkossagh mia budosott el [M.lapád AF; BLt]. 1677: A' Gyilkosságnak casussában az a' régenten bé-jőt, 's keresztýénséghez nem illendő szokás, mely miat a' holt test sok ideig-is föld színén tartatot, ugmint a' mely mondatot tetemre valo hívásnak, és ugyanackor valo hit fel-adásnak, azért valo fizetéssel edgyüt, viszont a' mely halál ujításnak hivattatik; mind ezek a Székelység közzül in perpetuum tollálatnak [AC 239]. 1764: a meg esett gyilkosság semmikeppen Deliberatum Homi-cidiumnak nem declaralothatik [Torda; TjkT V. 247]. 1787: Ha valamely verekedés, gyilkosság, tolvajkiáltás esné a' Falub(an), tehát az olyan malefactorokot minden halogatás nélkül a' Falus Biro, S Falu el fogassanak (így l) külömben ké-ményen Törvény szerent meg fognak büntetetni

ha leg kissebb panasza jö az effélék iránt [Torockó; TLev. 3/2. 3b]. 1809: viaskodás közben a Gyilkosságra jó előre el készült [Dés; DLt][szántsándékos Gyilkosságrát, és Tolvajsgátrát elfogatott Kurta István ... Státárius processus uttyán Sententziáztatassék meg [UzLt ComGub. 1558]. 1820: az Exponens ur hivatalánál fogva tégedet ezen szántsándékos Gyilkosságodért meg perelni el nem fogja mulatni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Szk: ~ba esik, 1614: Nagj Gyorgj ... gyilkosságban esett [UBeth. 19]. 1637: Fraczilla Czi-czylla obyt Ztan new fia gilkosság(a) esuen Pal Deak mellett vagyon; eő foghta partyatt [Kucsuláta F; CU 14/42. 190]. 1688: Gergely András és Mihály itt való eörökös Keresztési rész Jobbágyok gyilkosságban esvén, ugy alkutak meg a Serelmes felekkel hogy Csikban ne jöjenek lakni [Kásonújfalú; Eszt. Inv. 21] * ~ban leledzik. 1742: Esmértem ... Veress Sámuel, 's hallottam bizonyosan hogy nem tsak Vér szerint való Hűgával R(á)kosi (l) Máriával paráználkodott hanem Gyilkosságba (is) leledzett, a' mint hallottam valami Sz Ágotai Szászokat öllvén meg [Kisenyed AF; JHb. Lidia Sigmond Samuelis Vásárhelyi cons. (40) ns vall.] * ~ban találtatik. 1797: az Tamas Janos gilkosságban talaltatek megis fogak giergloban, Nem leon mit tennwnk hanem Demeter pap Chikj zent gleörglön lako veue kj kezessegen [UzT] * ~ot patrál gyilkosságot követ el. 1755: meg bizván Iankul magát, halálra útni, verni kezdé azon doronggal Lázár Jánost; ottan botra kelvén, az Istenértis kezdém őket kérni, és a mellett tiltaniis, hogy gyilkosságot ne patrállyanak [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.]. * ~ot tesz: 1676/1681: ha péniglen szant szandekkel gyilkosságot tenne valamellyik a' várban, azért az gyilkos is megh hallyon [Vh; VhU 662] * ~ot viss végbe. 1782: nem' azért tette à Mlgo Groff Ur eő Nga Kegyelmeteket Udvarában Tiszteknek hogy effele Potentiakat 's gyilkosságokat Vigyenek végben hanem hogy emberséges Emberek légyenek [F.zsuk K; SLt XLII 5. 9].

2. gyilkolás; ucidere; Mörderei. 1825: ezeken kívül még sokan voltak másokis de a nagy zenebonában, és kétsegekűd gyilkosságban név szerént ki nem szemlélhetem őket, mivel én is futásal menekedhetem meg a veszedelem elől [Kötelesmező SzD; TSb 47].

gyob '??' XIX. sz. eleje: Pálkás gyob ... kisded viseltes konyha üst [CsS].

Talán a r. *ghiob* '(tűrés)bödn/deberke' tájéző átvétele.

gyógyi alma almafajta; un soi de mere; Art Apfel. 1803: Tegnap napon vitték el az Oltványokat ... A' Tökéje mindenik(ne)k Gyógyi alma [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. 1804: Egy Fán volt valami Gyógyi Alma Aztis az Nagy Szélvész le verte [Benedek AF; SLev. 1 E. Ujjvári Imreh tt lev.]. 1847: 4. alma fák, melyek

közül kettő vad alma, egy Gyogyi, edgy pedig edes alma [Borosbenedek AF; MkG].

Az almafajta nevének jelzője alkalmasint az Algyógy (H) tn utótagjának -i képzős szárm.

gyógyi almafa almafajta; un soi de măr; Art Apfelbaum. 1804: Egy termett Gyogyi alma fa [Borosbenedek AF; SLev.].

gyógyít a vindeca; heilen. 1568: e roz kurnat ez gyilkossager hogy Jmmar e rowid wdöbe két artatlant weztet Ha egy penzel meg Gyogithatna(m) beteg agiabol sem glogithanam, mert o ezt en ream valo bozzusagaban weztette el [Kv; Tjk III/1. 145–6]. 1574: Dorothea nehaj Zentgergy gaborne, Azt vallia hogi eo azkor az Valkay Miklos vduaraba lakot mykor Borbel Lazlo gogitya volt az Zakach Vitalius feleséget, Latta hogi gogította egy Nemy Ideigh, meg Nem gogithatta, oztan Vitalius haza vitteh feleséget [Kv; Tjk III/3. 319]. 1583: Poko Peterne Anna Azzony ... vallia Hallottam Zalabol Gergeli kovachnenak hogy Nagy Newetessel mondogta: Am Az farkas vczay Bikanak meg veszet a' farka es hidwezn kiweöl giogithiak Petresalem lewellel [Kv; Tjk IV/1. 151]. 1597: Mikor az tw kegelmetek drabanty az koszakokkal megh witanak wolt szent Jmrehnel az Eggik Megh Sebesedet wolt Barbely Giogitotta feirwarat [Kv; Szám. 7/X. 11 Jeney István sp kezével]. 1629: En nem láttam soha Szabo Andrasnéhoz semmi boszorkánságot, búbajosságot sem nem hallottam, ... hanem lattam hogy apro gyermekeket gyógyított fűvet mit szedet, el hittak s hozzájás hoztak gyermekeket [Kv; Tjk VII/3. 116]. 1661: Janos mesterrel kit megh vagdalt wolt, megh bíkfilik, s megh elegittj iám-borol, az borbeltis kj giogittia, az tize(n) niolcz forintrol conte(n)tállia igazá(n) [Sófva BN; Ks 41. E. 27]. 1716: ide hozatott vala engemet ... arra az végre, hogj szegént gjogjicsom | el vívék szegént Colosvárra gjogjittani [Nagyida K; Told. 22]. 1718: Tisztilészen az olly Exponalt Borbellynak; hogj mennyen látni, és gyogjittani* [Kv; KvLt Fasc. I. n. 225. — *Ti. a kijelölt borbélynak a pestisben megbetegedettet]. 1724: Hala Isten(ne)k, hegy Nemes Janosné Aszonyon jobban van, az Urat is Isten gyógyécsa [Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1779: egy olyan ismeretlen felcser vetődet ide az mely feleletre gyógyította [Meggyesfva MT; JHb Bálintitt lev. Torma Éva lev. Bálintitt Susánához]. 1805: Gyugyitani kivantolok és nem Gyugyultal en is ugye fogyot-ságodban el hadlak [Torockósztyörgy; TLev. 9/41]. 1808: Tusa Trésit hoszasas betegséigiben Kováts Ferentz nem jogyította (l) [Tamásfva Hsz; HSzjP Imreh Sigmond (35) gyalogkatona vall.]. 1830: általom kívánta magát gyógyjittani [Dés; DLt 132]. 1852: a Korházban Gyogyitattak [Dés; DLt 2128].

gyógyítás vindecare; Heilung. 1570: Eo neky fizetet voltis Andras vra(m) az gyermek feye gogitasatwl [Kv; Tjk III/2. 42 Barbely Janos

vall.]. 1573: tartoznak neky zerelmeyert tagia zakataert Meg fizetnui az Borbeltis az gogitasetr Meg elegiteny [Kv; Tjk III/3. 203]. 1581: Az Taligas lo egy zegben hagot volt giogitassara fizettem d. 14 [Kv; Szám. 3/III. 4 Chanady Thamas mb kezével]. 1584: Jgiarto Thamasne vallia... egor vgia(n) ebren valek hogy egy fias dizno kepeben Jeowenek ream es a malaczokkal zoptatak teyemet ky, es huzon Nioicz hetig fekwem bele es ... Az giogitassara keolteottem keozel f 50 | Catalin Nilas Simonne vallia, hywa hozza ez Lakatosne, Es hat az kertiben egy Anny Darab helien mint eg koezepszerew malomkerektwzet teot vala, Es az twz keozepiben fazek vala, egyik fazek Alol vala, Masik vgia(n) azon fazakon felliwl vala Es azt monda hogy keoreos fanak forgacha vagon benne es olayat veszy es magat megk kenye velle, mert azert igen fokadekos vala, es chak bizonsagul hit vala enge(m) oda, hogy bwyeos baiosnak Ne mondanak, holot maga giogitassara chinalna azt A kenetet | wadnak egieb Iambor keresztienek tudomania es giogitassa ellen valo hew Baiossagyes [Kv; Tjk IV/1. 244, 263, 278]. 1600: monda nekem Biro vram erej hosza az emberhöz es mond meg nek hogy az melj borbely legent borbely marton rendelt giogytassara Jartassa azt hosza [Kv; Tjk VI/1. 498a]. 1631: marat vala ... ket pohar ..., az egiket ugia(n) Szunlog Giörgine atta vala apamnak Giogytasert [Mv; MvLt 290. 51b]. 1745: aszt monda, egy tetves bornyum vagon, annak gogytására árok zászpát [Ditró Cs; Llt. Litt. D]. 1751: három hetekig feküvén nem dolgozhattam, az urusnak tizenhat susátkot fizettem a jogytásért [Jlyefva Hsz; HSzjP]. 1763: Dénés Ádám exponallya, hogy ... az jogytásért (1) fizetett 10 Rforintokat [Bgerpatak Hsz; d.h. — A teljesebb szöv. *gyógyítat* 2. al.]. 1797: 30 Forintakat jogytására elkölttettem [Náznánfva MT; Berz. 3 Fasc. 3. N. 21]. 1807: az szerelem nyavalyában szenved, es jogytására szükséges költsége hibazik [BesztLt 1266. — Kiss András kijegyzése]. 1815: Sreijnernek a' Rosi nevű Lo jogytásáért 7 ft 30 x [Dés; KvN] 12].

Ha. 1583: jogytassert [Kv; Tjk IV/1. 139]. 1737: jogytításában [Kv; Tjk XV/13. 35]. 1814: jogytítására [Kv; Pk. 3].

gyógyíttat kúrálgat; a cura, a trata (medical); kurlieren. 1772: Gr. Lázár János úr ... Szebenben betegedett meg, amiut mondják, egyik lába sarkán egy kis seb indult, melyet gyógyíttattak a chvrurgusok [Rette 285].

gyógyíttat a patea vindeca; heilen könnyen. XVIII. sz. eleje: A Szopornyiczát és Szaraz kehet mások meg nem gyógyíttáttak hanem csak á fen megk irt Divisorok * [JHb 17/10 lórtási ut. — *Ha az ebek felfalják az állatot (L. alább *gyógyíthatatlan* al. az első adalékot)]. 1808: Tusa Tresiát hosszas betegségében Kováts Ferentz nem hogy gyógyíttatva volna sőt meg nézze egyszer is, hanem a szülei bajoskodtak vele [Ta-

másfva Hsz; HSzjP Imreh Sigmond Gy(alog) k(atona) (35) vall.].

gyógyíthatatlan incurabil, fără leac; unheilbar. XVIII. sz. eleje: A Menes közt ragadó veszedelmes nyavallya van három az Rüh, fekély, és a Szopprnyica, kétt első könnyen Orvosolni, de az harmadik gyógyíthatatlan [JHb 17/10 lórtási instr.]. 1826: Tehenenek semmi nyavallyáját tejjé elapadásán kívül nem esmérte ... az nem torokgyékba; mint gyógyíthatatlan nyavallyába, hanem vérárba döglött meg; mely gyógyítható [F.rákus U; Falujk 143 Barabás Áron not. kezével].

gyógyítható vindecabil, curabil; heilbar. 1826: Tehenenek semmi nyavallyáját tejjé elapadásán kívül nem esmérte ... az nem torokgyékba; mint gyógyíthatatlan nyavallyába, hanem vérárba döglött meg; mely gyógyítható [F.rákus U; Falujk 143 Barabás Áron not. kezével]. 1840: Béll Sámuel meg vizsgálván Teste Sebére nézve, ... nem Halálos, hálált maga után nem fog okozni, mivel gyógyítható, de fájdalmat a sebek gyógyulása okoz hosszas időig a szenvedőnek [Dés; DLt 848b].

gyógyító cel care vindecă; heilende Person. 1584: vgy chelekedek giermekemmel hogy oly eppen ada kezembe hogy semmi Niaualiaiat Ne(m) esmerhetem mingiarast el hiuem hogy amely Eordeogteol volt Niaualiaia, Azon eordegh volna giogitola [Kv; Tjk IV/1. 258 Takach Ieremias vall.]. 1794: István Demeterné Maxán* lako (60) ... vallya én lévén kenője, Gyógyítója, láttam ... midőn gyógyítottam ... olyan kék volt mind szintén a kék posztó [Bresztevény Hsz; HSzjP. — *Maksa Hsz].

gyógyíttat 1. a pune sub tratament; heilen lassen. 1592: Nagi Mihalne ... vallia: Tudom hogi az giermekek neuéletlenek valanak es betegesek. Teglas Ianos giogitatta, fizetett is erettek; es eo temettete el eoket [Kv; Tjk V/1. 218]. 1595: Kakas Istwannal vagon ezer forint Adosagh Az Testamentum tartasa zerent deputunkt vgyan Susanna leanjzo zamara kinek szaz forintiat Az Relicta vegye fel, es az leanikanak fájdalmas zemet gyogytassa velle [Zsombor K; SL]. 1717: Varro Jánost ... ugj tartották mint örökös jobbágjokat, Koszszaból s varából gjojtalták, varoságra tanitatták, mi(n)ketis tanított varrani szolgalokul [Koronka MT; Mk. Ugron lev. 1717—48]. 1779: Itt a volt a híre hogy nyavallyátis kapott volt Csesztvén a Menyetske, s azért gyógyíttattais az Apja edgy Vadvermi oláh pappal [M.lapád AF; Mk. Szilvás 5/5. G. Szilági (46) judex poss. vall.]. 1796: Doktori cura alatt kellett magát hosszoson nagy költséggel gyógyíttatni [Ilencfva MT; DLev. 3/XXXV. 4]. 1820: Vénusi nyavalyában valok ... magokat önként gyógyíttatják [Dés; DLt]. 1830: általom kívánta magát gyógyíttatni [Dés; DLt 132].

2. ~ (tat)ja magát a se cura/trata; sich heilen lassen. 1598: Attunk Zeoch Balasnenak hogy az Vra

meg vagta volt, hogy magát gywgittattata f — /16 [Kv; Szám. 7/XVI. 31]. 1763: Dénés Ádám exponallya, hogy Dénés Mihály ... meg lövé ... mely mián öt heteket fekütt, Borbélyal magát jogyittatni kényszerített kinek is az jogyításért fizetett 10 Rforintokat [Egerpatak Hsz; HSzjP]. 1813: A mi Nemes Városunkban sok olyan venerealok vagynak, kik magokat gyógyíttatni nemis akarják volta-képp, s így már égy néhányon nyomorékokis lettenek [Dés; DLt 259].

gyógyíttatás vindecare; Heilung. 1733: qvialtom, hogy az vr ados nem maradot ezek(ne)k gyógyíttatásokban Fogarasi Boér Borbély István mpr [TK1]. 1747: az I ... étszaká(na)k idején itt Tordán commoralo Hohér Josi(na)k házára menvén agjba főbe halálra verte vérbe keverte ... megkévánom ... hogj a' sérelmesnek szenvedésit, Borbélynak gjogjittatásáért valo költségít refundalván in Poena Major(is) pot(entiae) procurallyon [Torda; TjK III. 120]. 1816: meghagyatik ezennel kegyelme(n)k, hogy azon Szem orvosnak* itten Kolosvárat valo tartozkodását, és gyógyíttatásra elszánt akarattját ... annak rendje modja szerint tudtokra adatni^b ... el ne mulassák [Kv; DLt 103 gub. Kv-hoz. — *Krotkevíts Károly, bécsi szemorvosnak. ^bTi. a város-beliékné].

gyógyszerárus gyógyszerész, patikus; farmacist; Apotheker. 1850: Gyogyszer Árus Ttes Roth Pál Ur [Dés; DLt 1320].

gyógyul a se vindeca; genesen. 1649: Posta louak Nyerge ala, veöttem egi Eöz bört hogi az Sebes lo hata inkab giogulna f — D. 5 [Kv; Szám. 26/VI. 539]. 1687: az őszver is meg rúhesődött vala, tsak tubakkal orvosoltuk, meg jógyult, írta(m) vala, hogj Réte mből* tsak vitesd haza az nagy gyermeklovat, mint hallom semmit nem jogult [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez. — *Réten NK]. 1716: Colosvárott menyére gjogult ott nem voltam [Nagyida K; Told. 22]. 1787: látom a Borvizi hogymazás (!) Nyavalyából valamit kezdettél gyógyulni, nem egészen ugyan, mert a mint hallom Samuel napján tramentet akar az Ur tsínálni, másokat szerte széjjel mind hivutt s rollunk meg sem emlékezik, de hiszem hogy legyen, mert Sigmund napján én is viszá tudom adni a költsönt [Bolya NK; IB. Gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 1805: Gyugyitani kívantolok és nem Gjogyultal [Torockószgyörgy; TLev. 9/4]. 1809: A kis Urfinak nyakanak mitsoda baja volt azt gondolom meg írták Nagyságodnak, én azt gondolom, hogy Reumatismus volt, ... Doctor Szotyori vette Curája alá, és így gyógyulni is kell tsak a reá valo vigyázás legyen jó [Zilah; BfR 62/11 dr. Zoványi Imre lev.].

gyógyulás vindecare; Genesung. 1573: Ilona Zaz Ianosne Azt vallya hogi kerdezy volt Borbel

Balintnet ha gyogwlhatna, Mond hogy az en gogywlasom oda vaglon, Mert nekem az lmes Borba ada vra(m) meg Innom* [Kv; TjK III/3. 115. — *Ti. az étőt, azaz mérget]. 1583: Ilona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne erre kenzergetet mikor az el mult Napokban a Toromban* tartanak vala, No vgimond the leany Ilona Ne fely semmit en the-neked gratiat hozok, ... es vald ezt, hogy ... Balas kowachne kendy Ianossal leót volna, ot meg kappan hust eót volna, es az Zemere (!) teste^b meg vezwe(n) Azt Izente volna Balas kowachne-nak hogi meg giogitana, Balas kowachne penig peterselmet es vaias vizet kwldeot volna giogitulasara [Kv; TjK IV/1. 147. — *A városi börtön ^bOlv.: szeméremteste]. 1696: ha Jsten könyörülne rajtam, és az Feleségem gjogjulásá felől egész reménséget vehetnék, és az Mels Gubernium(na)k további mulatása lenne énis be igjekezném [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1817: tsokolam s kívának neki a Lelkemnek gyogylást [Vingárd AF; KGy]. 1840: fajdalmat a sebnék gyogylása okoz hosszas időkg a szenvedőnek [Dés; DLt 848b — A teljesebb szö. *gyógyítható* al.].

gyógyulhat a se putea vindeca; genesen könnyen. 1573: Ilona Zaz Ianosne Azt vallya hogi kerdezy volt Borbel Balintnet ha gyogylhatna, Mond hogy az en gogywlasom oda vaglon, Mert nekem az lmes Borba ada vra(m) meg Innom* [Kv; TjK III/3. 115. — *Ti. étőt, azaz mérget].

gyógyulhatatlan gyógyíthatatlan; incurabil, fűz leac; unheilbar. 1796: Egy negy esztendő Barna Szörü Tulok(na)k Torok gyekja gyogylhatatlan indult volt vgy hogy az Nyelve töve és gyükerei már is mind meg rodhattak volt gyogylhatatlan(na)k esmervén hogy el ne karosodgyék le ütettém és az Husát ki osztotam az Falusiak(na)k [Banyica K; IB. Gombos István kezével].

gyógyulólág gyógyulófélben; pe cale de vindecare; in der Genesung sein. 1808: vén Kantza ... tsak ugyan gyógyulólág van [Dés; DLt 270]. **gyoles** I. *fn* I. finom (fehér) vászon; pínz finá, giulgiu; Linnen, Leinwand. 1567: Anna Koach, vxor Caspar(is) ispan de Maythyn ... fassa est, Quod praesens fuisset quan(do) Vargane ad Helenam hys dictis adysset, Embersege az hogy az gylchot az en ladambol ky wewttd elmetelted es Vrad ingere foldottath [Kv; TjK III/1. 69] | Elizabet c(on)sors Vincenti Nag ... fassae(st). Ez tudom hogy az Santa azony hozot gylchiot sahos Ruhát, de en Ne(m) tudom hun wotte [Kv; i.h. 231]. 1573: Zitta peter olaz Myhal zolgaia, hity vtan azt vallia hogy ... Twgia azt hogy valamgy giolch Myat Meg haboredot volt az azzonya Kalachsttnewel [Kv; TjK III/3. 267]. 1597: Az zolgaló Azongiembernek (!) fizettém f 7 ... Az egik zolgaló leanak ... len wazon also inget Jols az uya d 50 ... Az fezőnének ky az zeginéknek fész ... Also len wazon inget Jols az uya d 50 [Kv; Szám. 7/X. 18]. 1598: Mas leanak

... Egi iolcz (!) also inget d 84 [Kv; i.h. 8/III 20]. 1605: ha ne(m) ery egy keűes bors s gylcz, saphranys vagio(n) [UstT 20/132]. 1625: Az borju feohdöz hozzattam gylczot [Kv; Szám. 16/XXXV. 74]. 1629: Egi példaba (!) takarva apro dirib darab gjolczi [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1633: (A szolgálnak) az Hadnagi ... egy vegh gjolcziotis igrt volt czia ne szollio(n) reajok" [Mv; MvLt. 290. 123b. — "Ti. a tetten ért szerelmesskie] 1671: koporsomat penigh belől fejérgjölcsal vennyák bé [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mirdszenti Krisztina végr.]. 1682/1687: Az másik Uankos hai is gjolcsbol ualo minden fele színű Sellemmel uarrott agakra uarrott [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. XVIII. sz. eleje: Vettem ... Két lábravaló(na)k valo gjöltsat 8. singet — Singit hét, hét poltrán [Kutyíva AF; Törzs.]. 1703: én nem veszek nallad nélkül gyocsot [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1736: Nyakravalót soha más-kor nem viseltek, hanem mikor utra mentek, akkor némelyike szép gjolcsbol való nyakravalót kötött fel" [MetTr. 350. — "Férfiöltözködésre von.]. 1771: Mlgs G. Földvári Kristina számára vásároltatott ... Gylots fersingnek 10 1/2 Sing á Dr 78 ... 4 1/2 Sing gylots fersingnek Dr. 90 [Kv; Told. 56]. 1788/1797: G. Kornis István ur cő Nga vásárlásai ... 24. sing gylotsat Mf. 7. 20 [Mv; Ks 73. 55]. 1794: 1 Sing gyócs Rf — //12 [Mv; DE 3]. 1797: 7 latt haltsont ... 6 sing Csikos gyócs [Mv; Bál. 71]. 1806: gyócs 2.15 ... 5 Sing Gyócs 2.50 [Vett] 4 1/2 Sing Gyocsat 4.30 [Mv; Ks 34. VII]. 1824: gyotsra s Lajásnak ... 6 Rf 23 xr [Kv; Pk 5]. 1833: 37 1/2 sing feir Gylots Mise mondo Ingeknak ... 56 Rf 15 xr [Kv; Born. Ia]. 1840: (Vett meg) Egy Kendőt és dirib darab gylotsokat Jakobháziné [Dés; DLt 456]

Szk: ~ *fűsülkőző palást*. 1809: Négy igen szép vekony Silesiai gylots fűsülkőző palást [Kercnka MT; Told. 19] * ~ *fűsülöruha*. 1789: vettem kezemhez ... 2. Rendtéli gylots fűsülő ruhakat [Meggyesíva MT; EMLt Torma Éva kel.] * ~ *gyapollepédő*. 1889: Egy gylch gjapot lepedeo lengetegh [Kv; KvLt Inv. I/2. 36] * ~ *oláh ing*. 1876: Gylots Oláh ing ... 3 Rf [Kv; Born. IV/41] * ~ *paplanhajló lepedő*. 1705: két gylcs paplan hajto lepedő, egyik tarka selymes, másik reczes, Fejeres varrassal, csipkes [PIN 56] * *anglus* ~. 1829: 11 7/8 Sing anglus gylots [CsS]. 1830: Viselő köntös anglus gylotsból négy [Nyárádsz-benedek MT; Told. 19]. 1854: 2 Sing Anglus Gyócs ... 2, 12 [Kv; Pk 6] * *bartfai* ~. 1684: (Vettem) Demeter nevű Gőrogtól harcm veg Bartfai gjocztot végétin f 6/50 Tesz(en) f 20/ez nap Tisztának megih kezdtették [Uti]. 1687 k.: Egy végh Bartfai Gylotstol f — //09 [MvRK Vect. 15—6] * *bartfai ~ elöruha*. 1648: Fogatam egy szolgálat cmcszi (!) Catat ..., szegődsége így következik ... egy japot hay fonot ..., egy bartfay jolts elo ruhát csipket az alyara, egy főre valo jolcsot [Kv; ACJk 61a] * *brassai* ~. 1596: Attem 1 1/2 sing Brassai Gylotstol, az koclnyara, ő fge Zakaczinak, miert hogy vyat kenantak; takartak bele az Bornyu főt és Labat ... d 10 1/2 [Kv; Szám. 6/XVII]a.

17 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 1791: 277 Sing Székelly Gylots ... 1 Veg s 34 Sing Brassai Gylots [Mv; Mv; MvLev.] * *eperjesi* ~. 1777: 3 Sing Eperjesi gylots [Kv; Told. 56]. 1829: 3 Sing Eperjesi gylots [CsS] * *fehér* ~. 1687 k.: Egy végh fejr gylotstol f — //07 1/2 [MvRK Vect. 15—6] * *fekete szélű* ~. 1597: holna alol vntek ky az fekete zelw gylotczkat [Kv; Tjk V/1. 138 Zabo Marthon vall.] * *fekete végű* ~. 1687 k.: Száz végh fekete végű Gylotstol f //12 1/2 [MvRK Vect. 15—6] * *gyapotos* ~. 1759: szállittasson el ... Egy Lepédőbe lé takarva, egy turedékben 8 Sing s egy fertály gjapottas gylotstol [Sáid AF; TSB 51] * *hajtott* ~. 1640: 4 1/2 sing baitett gylcsy ... f. — d. 90 [Kv; RDL I. 117b]. 1687 k.: Egy-végh Hajtot Gylotstol f — //06 [MvRK Vect. 15—6]. — L. még *pecsétés* ~ al. * *hárcmnyüstös* ~. 1829/1830: 13. sing hárcm nyüstös gylots Rf. 3 xr. 15 [Zabola-M. régen MT; TLt 196/830 Néh. Darotzi Jánosné Néh. Anna hagy.] * ~ *holländer* ~. 1856: 2 Sing Holländer gylots [Kv; KCSl] * *indiai* ~. 1630: Fcler Jancsne szolgálja hozot teórec Orszegiol ... 2 végh Indiai Gylotstol ... d 12 [Kv; Szám. 18b/IV. 64]. 1687 k.: Egy vegh Indiai Gylotstol f — //09 [MvRK Vect. 15—6] * ? *kípkeni* ~. 1687 k.: Egy Bál, Hoszu végű kípkeni Gylotstol f 9//00 [MvRK Vect. 15—6] * *kurta* ~. 1687 k.: Egy Bál kurta Gylotstol f 2//25 [i.h.] * *len* ~. 1829/1830: Tizenkét sing Len gylots Rf 5 xr. 57 [Zabola-M. régen MT; TLt Közlg. ir. 196/1830 Néh. Darotzi Jánosné Nálázi Anna hagy.] * *lengyel* ~. 1627: Kys Annanak jutot Egi Vankos hai lengiel gjolcztul czinalt [Kv; RDL I. 135]. 1678: (Vettem) negy veg türedék lengyel gjolcsot három forinton huszen öt penzen vegit teszen az árra f. 13. Egy vég öreg türedék Lengyel gjolcsot ... f. 12 [Uti]. 1744: Lengiel Gylotstol valo Sélcz készkenő nro 1 [Szentcsmeter U; LLt Fasc. 67]. 1771: Fain Silesiai Gylots sing 23 ... Egy darab Lengyel gylots sing 14 [Nagyida K; Told. 19] * *lengyel-országi* ~. 1777: Asztal készkerőczek valo Lengyel országhi gylots mellyből ki telik nro. 12 [TSB 5] * *leveles* ~. 1597: Gylchiot edgianak weggel Leueles Gylchiot teoreok waznot forint zamra [Kv; TanJk I/1. 294] * *linzi* ~. 1766: Ugyen egy lintzi Gylotstol készitet mindenik vége (!) varrot tsipkével valo lepedő [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. 1768: Két rendtéli rémetecsn készitet Lintzi gjóltstol valo lepedő, öt Pánelhayával [Császári SzD; WaseLt Gr. Wase Ágnes ágyreműje]. 1787: (Vásárolt) 1. vég Lintzi Gylotstol [Mv; Ks 73. 55]. 1769: adat ... 4 1/2 sing linzi gjocsat [Mv; Berz. 7 Fasc. 69]. 1804: 11 1/4 Sing Lintzi Gylots [Kv; CsS]. 1806: 3 1/2 Lintzi Gyóts 1.34 1/2 [Déva; Ks 1196] * *lípsiai* ~. 1732: 3. Vég Lípsiai vekony gylcs [Kv; Ks 18. Kornis Zeuzsanna lelt.] * *német* ~. 1734: Ször fejr Selyemmel kötött ugyan Ször Selyemmel és Krakai czérnával töltött Német Gyolcs edgy pár lepedő hárcm vankas bajával edgyút [Pcin. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina inv.] * *pálás* ~. 1630: Bolgár Janosne szolgálja hozot teórec Or-

szágból ... 16. fél végű pácás gíolcsot tt f — d 24 [Kv; Szám. 18b/IV. 64]. 1687 k.: Egy végű pácás Gíolcsot f 4 //60 [MvRK Vect. 15—6] * *papírosbeli* ~. 1684: Vötem Harom vég Papírosbeli Gíolcsot vegit f 3 [Uti] * *pattogó* ~. 1749: Czinedoff pattogo Gíolcsból álló Rokolya [Papolt Hsz; HSzJP] * *pecséties* ~. 1570: egy vegh haytot gíolchiot es ket vegh peche-tes gíolchot ... ely veot volt es kyt otth adot ely kyt penigh Ith ez varasba [Kv; Tjk III/2. 146 Anna Jerney ferencz deakne vall.] * *pénzes* ~. 1788: Pénzes gíolcsból valo egy rongyos orr fuvo keszkenyő [Mv; TSb 47] * *rumburgi* ~. 1852: 20 Sing Rumburgi Gólts (l) [Torda; HG] * *segesvári* ~. 1738: hoztam őt kötés Segesvári gíolcsat adtam erette fl: 12//44 [Torockó; Bosla]. 1849: Egy vég Segesvári gíolcs [Dés; DLt] * *sudjcer/suircer* ~. 1749: 18 Sing Suirczer (l) gyocs ... 3 Sing Suirczer gyocs [Mv; DE 3]. 1828: Egy vég Siléziai Gíolcs singe per 2 Rft. Egy vég Svaj-tzer Gíolts Ingnek való singe 36 garas [Bet. 3] * *székely* ~. 1748: Elő ruha székely Gíoltsból valo Nro 6 [Nagyida K; Told. 11/95]. 1791: 277 Sing Szé-kelly Gíolts ... 1 Vég s 34 Sing Brassai Gyólts [Mv; MvLev.] * *széles* ~. 1829/1830: 11. sing széles gyólts Rf 4 x. 24 [Zabola/M. régen MT; TVLt 198/830 Néh. Darnotzi Jánosné Nalátsi Anna hagy] * *sziléziai* ~. 1627: 17 sing slesiai Gíolcz, singit p(er) d. 25 tt f. 4 d. 50 [Kv; RDL I. 134]. 1763: Syllesiai gyóltsra varrott fejr Lájblí [Nsz; Szer. Özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. 1787: Harom vagy 4 sing igen fein Slésiai Gyólts egy darabban [M. fodorháza K; RLt Somai Sándor elloptott portékái közt]. 1793: Báro Bánffí Esther Aszszony őNga ... a' Madámmal Krejmer Susán-nával ... tsinálított Slésiai gíoltsból hat fám bátlizott táslizott, és Sápottlizott Ingeket a' Cser-náttoni Antal Ur számára [Koronka MT; Told.]. 1797: 18 sing Sleziái gyóts [Mv; Bál. 71]. 1803: Vagyon egy Slésiai gíoltsból való, vékony Toth tsipkével körül vétettetett Kendő, égyik végén illyen varrott írás: Duruty Kata adta A. 1773 [Dicsősztmárton; Palotay 20]. 1828: Egy vég Siléziai Gíolcs singe per 2 Rft [Bet. 3] * *tereckeni* ~. 1663: 29 Uegh Tereckeni gíolcz vegit pro f. 9 [Kv; KvRLt X. A. 25j] * *trupai* ~. 1573: Anna Eothues Gergine Azt vallia hogi ... Im mind addeg olcharlotta ez gíolchot hogi eo adot Trwppayt (így l) gíolchot az Embernek [Kv; Tjk III/3. 268]. 1586: Feier Zazonak wöttem az To-ronyban 7 1/2 szing Trupay Gíolcsot f. 1 d — [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a]. 1592: Anna Azzoni Pokos Peterne vallia: Az Magdalna ki nekem zolgalom volt ennek eleotte valo wdeokban, ... negi kez-kenekonek valo Trupai gíolchot attam vala nek hogi meg varia [Kv; Tjk V/I. 302] * *váraljai* ~. 1706: Egy pár vekony varallyai gíolcsra keszitte-tet igen szaral peczes lepedő [LLt Fasc. 146]. 1835: 6 sing varalai gyólts 9 f [Born. Ia] * *veres szélű* ~. 1687 k.: Egy Bál veres szellyű Gíolcsot f — //90 [MvRK Vect. 15—6] * *visnyói* ~. 1683: Vettem ... Ket vég visnyai gyocot f 26 [Uti]. 1684: Egi veg visnyoi Gíolcsot fl. 12 [Uti]. 1697:

Egy vég visnyai (l) Gyolcs [Beszt.; KGy] * *zabolai* ~. 1723: Zabolai gyólts egy végben vagyon fertály hiján ulnae 36 [Koronka MT; Told. 29/2]. 1778: adtam altal ... uly Zabolai Gyótsot egyet [Agárd MT; Told. 8] * *zámboi* ~. 1683: Vá-sárlott Zámboi Gyocot egy véget vett f. 12* [Uti. — *Uo. a köv. jelentéstapadásos adalék: vötem két veg Zamborit f. 24 ... Visnyai Gíolcsot ket veget f. 16]. 1684: A mely kezdett Zambori Gyólcs nallam volt ... Szabtam Iffiu Urunk(na)k nagy Lepedőtt belőlle [Uti]. 1697: Két veg Zám-bori Gyolcz [Bethlen SzD; KGy] * *sergő* ~. 1696: A' Koporsoba a testet Zergő gíolcsal takarták bé [Buza SzD; LLt. Fasc. 193 Litt. B] * *zombori* ~. 1678: Harom vég Zombori Gyolcsra f 36// = [Uti].

A szerk. — ipartörténeti fogódzó hiányában — nem tudja eldönteni, hogy a *visnyói gyolcs* készítési helyeként A. visnyó (Nyitra m.), F. visnyó (Trencsén m.), Kisvisnyó (Gömör és Kis-Hont m.) vagy Nagyvisnyó (Borsod m.) veendő-e számba. — A *zámboi gyolcs* jelzői tagjával kapcsolatban megjegyzendő, hogy nem ismerünk olyan nevé települést, amelyből e jelzői tag alakulhatott volna. — Ez elírás v. elalaktalanodás *zombori* h.?

2. terítő; cuverturá, invelitoare; (Tisch)Decke. 1668: Egy Asztal körületire valo gíolcz, veres sellyemmel feier czernával varva. Egy asztal körületire valo gíolcz zöld sellyemmel varva [Mk. Kapi György inv. 6]. 1732: találtunk ... két csipkés fejr keszkenőt, egi oltár takaró csipkés gíolcsot ezen oltáron vagjon két könyv alá valo kicsin] párnácska, edgi oltár takaró csipkés gyólcs [Kóród KK; Ks 12. I.]. 1736: Két írás után varrott kék sejmes Parna haj ... Egy darab írás után kezdett Gyólcs [Kv; RLt Somai Sámuel és Sára osztózó-levele].

3. (női) fejrefőre való gíolcsfátyol; voal de pínzá fină (pentru femei); linnener Schleier. 1573: Az feleséget talalia Eleol haiaodon feowel kerdy my lelte, Mond hogi Im Utamba Kowach Benedekne Ream tamada gíolchomat Leh vona zaggata az Reccheltis ely teore [Kv; Tjk III/3. 228 Botos Marton vall.]. 1590: Adok egi Zolgalo leannak Ersebetnek fl. 7 d. — Egieb minden ap(rol)lekia, gíolcha partaia mie teze(n) fl. 2 d. 40 [Kv; Szám. 4/XIX. 10]. 1631: kerdem hogi miczoda legený s leany volt az kik egyyüt haltanak ot az kgd hazanal leany volte vagj aszony s monda Fazakas Marton hogj en nem tudom de tegnap gíolcz vala az fejen s most kontia vagjon [Mv; MvLt 290. 246a]. 1686: Gyolcsat fejrűl le teptek [Dés; DLt]. 1718: Kövendi György Ur Inassa Novák Martziis Urát Aszonyát sem magát, meg nem betsülvén, hanem az Aszonyát az földre le nyomta ott meg taszigalta dürutzkölte gyótsát le tepte az fejeről rut szoknak nemivel rutul szidálmazta [Kv; ACJk 104]. 1820: nékie Tordán az Esperest Urnál szolgálván az Esperest Ur vette a gíolcsat [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Kováts Anna Budai Péterné (46) vall.].

Szék: *fejrefőre való* ~. 1586: 3. főre walo Gíolcz [Kv; Szám. 6/IV. 47]. 1597: Ispotalybelj Keoltsej ... Az daikanak febre walo gíolcsot f — d 31 [Kv; i.h. 5/VII. 10]. 1595: Az zolgalo Azonyember-

nek ... feyere való gyolchot p(ro) f — d 50 [Kv; i.h. 6/XV. 41]. 1600: Hoggfay Andras zekrinimeth eő magha teőrtte fel, es ... hat singh giolchot, haro(m) feőre walo gyolchot, egy feőre walo pathiolatoth ... hatalmasul vitt el [UszT 15/201 „Martha cons. Agilis Georgy Zeőleős libertini Zombatlalensis” vall.]. 1640: Egi feőre való giolcz f. — d. 60 [Kv; RDL I. 123]. 1648: Fogattam egy szolgalot omboszi (!) Catat ... szegődsége így következik ... egy japot (!) hay fonot, egy hazi vaszon ingy (!) vallat, egy bartfay jolts elo ruhat ... egy főre való jolcsot [Kv; ACJk 61a] * *segesvári főre való* ~. 1679: egy darab segesvári főre való gyolcz [Dés; DLt]. 1785: A' szolgálónak ... Pő-revaló Gyoltsért dr. 48 [Kőröd KK; Ks 21. XV. 19]. 1823: Főre való Gyólts vékony ért Rf 2 [Firtosváralja U; Borb. II.].

4. ? vmiféle női ruhadarab; plesă de îmbrăcăminte femească; Art Frauenkleidungsstück. 1585: Catalin Kochis Albertne vallia, Nem lattam hogy az Alperesek wteotték volna Molnar Mihalnet, De lata(m) hogy Boczy Ersebet chak a' giolchához Niula es megis fogta vala Az Inget, Somogy Sara penigh le Nioma Az feoldre, es ottis tarta adegh Amegh a' buzat Io Rődz zerent ky Merek [Kv; T.Jk IV/1. 484].

Szk: *megoldja a ~t ?* vetközteti. 1640: Egy görgényi alávaló legén eccer égettörtt kér wala tőle s mondá, hogy nosza add meg immár az égettörtt, mert nem megódám az gyolcsodat s kománé légy — úgymond — mert, Isten úgy segéljen, az lábodnál állottam, hogy megtették neked ötször vagy hatszor [Mv; MvLt 291. 233a—51a átirás-ban!]

II. mn gyolcsból készült/való; din pinză fină/-giulgiu; linnen. 1566: Harom Kendeo keszkeneo giolch lengetegh f 1 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. 1588: Harom kendeo kez keneo giolch lengetegh f. 1 [Kv; i.h.]. 1589: Hat eleo ruha bew, giolch, keoteses [Kv; i.h.37]. 1602: nioicz giolcz ingh aszonyállatnak walo, kilencz felső ingh s annakis az eggik (!) giolcz es húz also ingh Aszony állatnak walo [UszT 19/53]. 1627: Eot Lengjel abrosz, hat giolcz [BLt]. 1673: Eőt rövid abrosz gjolts [Marosztkirály AF; IB]. 1683: Vagyon három Kis Keszkeneő. Az edgyik ... tetczin selyemmel arannyal varrot gyolcs [Sámson Sz; SzV Jk 165]. 1729: Harom kis keszkeneő, edgyik potjolat szkofiumos, masik veress selyemmel varrott giolcs, harmadik fejéres [Árapatak Hsz; SVJk]. 1736: Értékes, mind szabad, lőfő, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok, télen zekében, nyárban egy abroszt vagy kendőt kerítvén nyakok körül, úgy mentenek az templomban, gyolcs rokolyának, selyem pántlikának híre sem volt közöttök; most sok asszony, leány, az kiknek férjek vagy atyjok házánál nincsen egy falat kenyerek, mégis cifra az mente, gyolcs az rokolya, drága az pártá, az asszonyoknak aranyos szélyű gyenge patyolat [MetTr 345]. 1789: öt fersing egy jo gyolts s a többi rongos (!) Karton [T; LLt] | Tizen két Vikonj Lepedő eggik Gyots [Bód SzD; RLt Mohainé Borsai Anna lelt.]. 1802: Elő Ruha gyolts

három 6. Hfl [Osdola Hsz; HSzJP]. 1839: vagyon Hat kendőző kendő egy gyoltz, egy kender 3 fr 20 xr [Szászalu Hsz; i.h.].

Ha. 1598: Jolsott (!) [Kv; Szám. 8/III. 20]. 1789: gjoltsakat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

gyolcsabrosz față de masă din pinză fină; linnen Tischtuch. 1594: Vduar byro aztalara ualohituan giolch abroz No. 2 [Somlyó Sz; CU 78/7. 25]. 1651/1687 k.: Petki Farkasne Aszszonyo(m) Tes(tamen)tumban hagyott a Lőrinczfalvi Temp-lomhoz ... égy ezüst arannys kehelyt, édgy gyolcs abroszt [MMatr. 10. — *MT]. 1668: Egy giolcz Abrosz közepi feieres egy rendel szeli rojtos | Egy giolcz Abrosz Tablankint czinyalt Recze bénne | Egy Arany fonallal elegies selyemmel Török varrassal varrot gyolcz Abrosz [Mk 6 Kapi György inv.]. 1674: egy vastag gyolcs abrosz fejéresses [Beszt; WassLt 72/6]. 1686: Két gyolcs abrosz, az közepibé elegies selyemmel s arannyal varrottak viseltesek. Harmadik gyolcs Lengyel abrosz 4dik 5dik vaszon abrosz viseltesek [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. 1718-1722 k.: Kemény János eő nga Eőzvegye Melto-sagos Teleki Anna Aszszony eő kglme I(ste)n dicsősegehez való szeretetiből adott az M.Bölkényi Sz Eccla(na)k az közepin altal arannyal es külömb külömb fele selymekkel meg ekesítettett gyolcs Abroszt az Ur asztalára [Görg Jk 110]. 1728: Edgj tsil-lagos fekete Selyemmel varrot gyolts abrosz ... Edgj gjolts kendő iras utan veres fejtővel varrot [Szemerja Hsz; SVJk]. 1746: Egy gyólts abrosz a' közepin kötése. Más gyapott tsillagos abrosz [Borosnyó Hsz; i.h.].

Szk: *islógos* ~. 1683: Egy szep selyemmel varrott Islogos Gyolcz Abrosz, mellyetis N. Borzasi Györgyne Asszonyom Conferalt Ur Asztalára [Borzás Sz; SzV Jk 48] * *kockás* ~. 1726 u./-1770 k.: A(nn)o 1720. Szamosujvárb(an) lakó Szabó Ferentz Ur(am) s Felesége Szász Kata Aszszony adtanak a' Némethi Eklésia számára Lengyel Országí Sáhas kotzkás gyólts Abroszt [Szamos-újjvárnémeti; SzConscr. 186] * *kötéses* ~. 1722/-1770 k.: Egy köteses gyólts abrosz, a' szélein tsipke körös környül [Csicsómihályfva SzD; i.h. 227] * *lengyelországi* ~. 1628/1635: Egi harom aztalra nalo lengyelorzagj giolcz abroz [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1654: Lengjel orsagi giolcz Abroz [Csapó KK; LLt Fasc. 100 Litt C] * *sáhos* ~. *kockás* ~.

gyolcságyfőtőlvaló acoperitoare de giulgiu de pus la căpătîl patului; linnen Betthaupttuch. 1655: Egy gyolts czipkés agy főtől való ... Egy ekes agy főtőel való ... f 1 d 25 [Kv; RDL I. 29]. 1673: Vagion egi reczes giolcz agi főtől való [WassLt Borsai István hagy.].

gyolcs-ágyravaló gyolcs ágyhuzat; lenjerie de pat din pinză fină; linnen Bettüberzug. 1789: vettem kezemhez ... 8. Rendbéli vékony Silésiai gyolts ágyra valot, két két lepedovel, két nagy pár-

na hajjal, es ket kissebbel [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

gyolcs-alsófersing gyolcs alsószoknya/pendely; jupon din giulgiu; linnenner Unterrock. 1790: 2. vékony Gyolts also fersing [A. Jára TA; BLt 12 Béli Mária kel.]. 1849: gyolts also Fersing három [Kisszás K; KLév.].

Szk: szilésiai ~. 1804: két Slésiai gyolts also fersing egyik varat patyolattal, a' másik kotzkás patyolattal garnirozva [Koronka MF; Told. 19].

gyolcs-alsóing cámaşi femelască de giulgiu; Linnen-Unterhemd der Frauen. 1598: Mas leanak ... Egi kender wazon felső inget d 15 Egi iolcz (l) also inget d 84 kender wazon also inget d 40 [Kv; Szén. 8/III. 20]. 1604: Az Felperes keres az Alpereszen ... negj kender felseo inget ... három gjolcz also inget [Uzst 18/35].

Szk: szilésiai ~. 1797: Silesiai gyolts alsó ing tizenkettő ... Selymes Krádlí fersing potyolat gárnérral egy [Mv; Told. 19].

gyolcs-asszonyállatiny gyolcs női ing; cámaşa femelască; linnenenes Frauenhemd. 1612: ket gjolcz azonj alat ing fl. 1 d 60, mas gjolcz azonj alat ing d 25 [Káson; BCs].

gyolcs-asszonying gyolcs női ing; cámaşa femelască; linnenenes Frauenhemd. 1829: kap ... Egy viseltes gyolts asszony inget Rft 1 [Nagylak AF/Ne; DobLév. V/1150].

gyolcsbelli gyolcsneműféle; un fel de giulgiu; Linnenzeug. 1711/1792: haszna vételiért az földeknek Moyses Déák Uram Annuatim vászon, és valami zabolai gyoltsbéli jó-akarattal legyen ő Kegyélmének [Albis Hsz; BLév. Transs. 32].

gyolcs-derékaljesúp gyolcs derékaljvég; căpătii de saltea din pinză fină; linnenenes Unterbettende. 1714: Egy ágy főtől való gyolcs reczés derekaly súp [Kv; Pk 6].

gyolcs-előkötő gyolcskötény/kötő; şort din pinză fină; linnenene Schürze. 1714: Gyolts Előkötő 3. rendűen skofiummal ki varrott s ezüst csipkével körös körül ékesített fl. Hung. 24. — [Fog; REkLt I. Apafi Mihály hagy. 31]. 1789: egy gyolts előkötő írágoston szót [Kovácsna. Hsz; HSzjP].

gyolcs-előruha gyolcskötény/kötő; şort din pinză fină; linnenene Schürze. 1583: le thewem az padra az Zobaban eg Gölch eleő Ruhamat, En penig egmasomert Mának be az Kamaramba, de addegh mag ky lewewek hat el veotte onnet Igiarto Ianosne Az eleő Ruhát [Kv; Tjk IV/1. 138 Vrsula Malos Mathiasne vall.]. 1600: A mikor Mako György zolgait az en vram hazara hozta Hoggyai Andras, zekrinemeth eő magha teörte fel, es aniamnak huzon het singh weres keöz Igler-postoiath, ... egy gjolch elo ruhat, sok weres es feier gyapot fonalat, egyeb aprolek marhatis hatalmasul witt el [Uzst II/2. F. 201 Marta cons. Georgy Zeőleős

lib. de Szombatfalva* vall. — *1880-ban Hatsek-térképén még Szu-tól kissé északra külön település. 1628/1635: Egi kek tafota theoreok hym(m)el varrot eleo ruha, aranj chipke az kornjeke [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen hagy.]. 1651: Egi lengetegh gjolcs eleő ruha [Kv; RDL I. 28] két gjolts elő Rubatis látta(m) [Borb. I., Uárfalua(n)* lako Aytony Istua(n) Nemes személy Felesége Czok Ersebet" (25) vall. — *TA]. 1694: Egy feleeres gjolcz elő ruha valor. flor 1/80 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1757: Két Patyalot sujtásos elő ruha Két vet gyolcs elő ruha [Jobbágyfva MT; Bál. 71]. 1781: Gyolts elő ruha Egy szósz fersing [Bethlenfva U; Ks 65. 43]. 1790: Egy viseltes gyolts elő ruha. Más viseltes Karton elő ruha Egy viseltes Bagazia elő ruha [Mv; MvLév. Boka Katalin hagy. 4]. 1792: Thott Istvánné Miklos Kata (24) ... így felel ... a kis Aszszonynál szolgáltam s Torjai Marton Márisis ... el vivé ... az Kis Aszszony-nak is egy fekete gyolts elő Ruháját [A. csernáton Hsz; HSzjP].

Szk: szilésiai ~. 1739: két Slesiai Gyolcs Ing ... ugyan négy Silesiai Gyölcs Elő ruha [Sajókeresztúr SzD; BLt 7].

gyolcs-felsőing gyolcspendely; cámaşa din pinză fină; linnenner Unterrock. 1599: az mentet es gjolch felseo ingeket ez Balas lopta volt el [Kv; Tjk VI/1. 368]. 1629: Hallotta(m) azt Makaj Meszaros Istuannetul ... monda Bandi. Ferenczne feleől, hogj az lustos farku kurua, nem megjek azert en ki ebből az hazból, hanem neki adom az gjolcz felseo ingemet had lustoskodgjek benne [MvLt 290. 78]. 1651: egi uy gjolts felső ingetis látta(m) uál nelkwl valotsi mostis aszt viseli Ara(ny)as szek-be(n) Rakoso(n) lako Podor Tamásné Palphi Sofia [Borb. I., Uárfalua(n)* lako Aytony Istua(n) Nemes személy Felesége Czok Ersebet" (25) vall. — *TA]. 1659: Egy gjolcz felseo ingh [Cszs; Llt Fasc. 146]. 1683/1751: egy kurva Leányt tarték el szó-kék, mégis ha utánna küld, gyolts felső inget, kék Selymes gyólts ingét, viseltt szoknyáját aztis adgyák oia [Sikotfva MT; DobLév. I/95a]. 1692: Egy vekony gjolcz felső ing [Szárhegy Cs; Llt Fasc. 150]. 1709: Egi Gjolcs Felső ing [WassLt Árva Matskási Ersebet lelt.]. 1710 k.: 1 Jo gyolcs ferső Ingh [Llt Fasc. 146]. 1723: egy Szolgálo ... fizetese egi gjolcs fersőing egi gjolcs ing, perpata előruha, perpata vál premestől [Lud-vég K; Told. 29/7].

L. még fersing al. a jegyzetet. — Vö. a gyolcsfersing cím-szóval.

gyolcs-ferdőing gyolcs fürdőing; cámaşa de baie din giulgiu; linnenenes Badehemd. 1655: Egy gyolts feredő ingh körül czipkes — f. 2. Mas feredeo Ingh viselt alól csipkes — f. 1. harmadik egy gyolts uy feredő Ingh — f. 2 [Kv; RDL I. 29].

gyolcs-férőing cámaşa bărbătească din giulgiu; linnenenes Männerhemd. 1612: ket gjolcz azonj alat ing fl. 1 d 60 ... egi gjolcz ferfi ing d 60 [Káson; BCs].

gyolcsfersing gyolcsszoknya; fustá din pinzá finá; linnen Rock. 1749: Egi viseltes gjots-fersing [Nagyida K.; Told. 11/95]. 1777: A nagyobbik (l) székrent ... fel nyitván, abban találtunk egy Gyolts fers inget (l) ... egy fekete rokoját [Nagy-lak AF; DöbLév. III/503. 2a]. 1803: [Negy gyolts Fersing [Felső SzD; Bet. 7 Wass Anna kel.]. 1831: Egy Fejér gyolts fersing. Egy Segesvári veres Csikos gyapot fersing* [Körtvélyfája MT; Llt. — *Katona Nyikuláj jé házában].

Szk: garniros/garnirozott ~. 1782: Czitz Carton fersing kettő. Gyolts garnirozott fersing kettő [A. Balázsfva BN; Llt]. 1811: egy fejer gyolts garayeros fersing Detto egy fejer gyolts fersing Ismét egy fejer gyolts fersing az ajja garayeros [Mv; Llt] * szilésiai ~ 1809: Két Slésiai gjolts Fersing, vékony csipke az allyán ... Két vékony slésiai gjots Fersing, patyolatgárnérral [Koronka MT; Told. 19].

L. még fersing al. a jegyzetet. — Vö. a *gyolcs-fersing* címszóval.

gyolcs-firhang gyolcsfüggöny; perdea din pinzá finá; linnen Vorhang. 1770: Három ablakon gyolts firhang [Csekelaka AF; KCsl].

gyolcsfityelék gyolcsdarab; bucata de pinzá finá/de giulgiu; Linnenstück. 1795: egy kis Gyolts fityelékét hozván kezében azt mondá Máris Nén én Kálár Ferentznit szövkök 's e' féle gyolcsból Annis rokollyát szaba [Bodok Hsz; HSzJP].

gyolcs-főkötő scufie/bonetă din pinzá finá/din giulgiu; linnene Haube. 1790: Két fejer gyolts Főkötő [Mv; MvLév. Boka Katalin hagy. 4]. **Szk:** *tótos* ~. 1788: Hat totos gyolts főkötő [Mv; TSb 47].

gyolcsgallér guler de giulgiu; linnen Kragen. 1788: garebyés gyolts belső gallér [Mv; TSb 47].

gyolcspatya iz neme din pinzá finá; linnene Unterröcke. 1597: wala nekem egy öcziem ... hoszot wolt haueselföldéből ... giolchy Ing három, giolchy gagia negj: ... egy weg török wazon [UzT 12/43]. 1623 k.: Turzo László az giolcz gataiat vanaia vala fel, de volte vetkek egymással neme azt ne(m) tulon [Mv; MvLé 290. 29a].

gyolcs-hajú gyolcs-huzatos; cu față de giulgiu; mit linnen Zieche. 1736: Haj nélkül való mezittelen Párna uo 4. Varratlan fejer Gyolts haju Párna uo 2 [Miksfva KK; CU XIII/1. 159].

gyolcs-hálókötő scufie/bonetă din pinzá finá/din giulgiu; linnene Schlafhaube. 1823: Vékony gyolts, háló főkötők, urkolt patyolat garnírral [Llt. Fisz. 601 L. 1 Csáky-per].

gyolcs-hálólájb gyolcs hálórékli; jachetă de noapte din pinzá finá; linnen Nachtleibchen, linnene Nachtleibchen. 1792: Fejer Gyolts Aszszony Ember háló Lájbri (l) [CU].

gyolcs-hálórékli gyolcs hálókabátka; capot de noapte din pinzá finá; linnen Schlafrockchen. 1789: vettem kezemhez ... 4 Vékony gyolts háló rékliket, edgyik ez is ki csipkezett vékony patyallal garnírozva, edgyik pedig vékony czérna kötéssel. ezeken a 4. háló réklikén mindeniken, háló főkötőkkel együtt különböző színű pántlikák vannak [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.].

gyolcs-hálósüveg gyolcs hálósapka; bonetă de noapte din pinzá finá; linnene Nachthaube. 1732: Két cifra Virágos Német gyolcs háló Süveg [Kv; Ks Kornis Zsuzsanna lelt. 8].

gyolcs-héj gyolcs párnahuzat; față de pernă din pinzá finá; linnene Kissenzieche. 1637/1639: Az vankosoknak az harman, csyák parasztul Gjolcs heak vadnak [Kv; RDL I. 111].

gyolcsing cămașă de giulgiu; Linnenhemd. 1568: Ezt tudom hogy egy golchy Jngem vezet vala el, es o rea gyanakotta(m) de bizonyal ne(m) tutta(m) [Kv; Tjk III/1. 200]. 1595: kyide nagy Kelemenne egy vendelt Agoston Balinthei ... meg latogatak masnap ... latam hogy gylch ingek Valanak benne s egy akasztalo [UzT 10/14]. 1597: wala nekem egy öcziem ... hoszot wolt haueselföldből* ... giolchy Ing három giolchy gagia negj: pottiolat három weg: egy weg török wazon [i.h. 12/43. — *Kezdődik a fels. de csak kihagyásosan iktatjuk ide a szükségesnek látszó szövegrészt]. 1602: niolcz giolcz ingh aszony allatnak walo, kilencz felseo ingh s annakis az eglik (l) giolcz es hűz also ingh Aszony allatnak walo [i.h. 19/53]. 1651: 3 giolts jngtis látta(m) két giolts elő Ruhatis látta(m); egi uy giolts felső ingetis láttam uál nélkül [Borb. I. „Uárfalua(n)” lako Atyony Istua(n) Nemes szemely Felesége Czok Ersebet” (25) vall. — [TAJ]. 1714: Egy gyolcs ing ... Egy viseltes gyolcs labra való [Kv; Pk 6]. 1736: Az ifjú legények penig viseltenek valami gyenge matériából való inget (: noha az alatt más gyolcs vagy bulya vászon ing is volt:) annak úja, melye, galléra czifrán meg volt varrva, rojtos kötővel, másként éppen olyan volt mint az ing csak bővebb, azt pánczél ingnek hítták [MetTr 352]. 1802: Három viseltes Gyolts ingek [Ne; DöbLév. IV/858. 4a]. 1835: Székely Aniko Hajadon, Gazdasszonyi szolgálatra ajánlkozott hozzám; kit ... befogadék házomban; ... hon nem létemben felpakolván oda hagyta a szolgálatot, elvivén ... Két gyolts ingemet 4 VRft* [Dés; DLt 591. — *A hosszú felsorolásból csak az ide vonható adalékot idézzük].

Szk: *alsó* ~. 1788: Egy hoszszu gyolts ing ... Hat also gyolts ing Hat hoszszu háló ing [Mv; TSb 47] * *francia* ~. 1801: Egy Viseltes Frantzia Gyolts Ing Saperli nélkül [Vargyas U; CsS] * *rumburgi* ~. 1849: Uj-fáin Rumburgi golts (l) ing [Dés; DLt] * *selymes* ~. 1683/1751: ha utánna küld, gyolts felső inget, két Selymes gyolts inget, viselt szoknyáját azis adgyák oda [Süketfva MT; DöbLév. I/95a] * *szász módra csinált* ~. 1627:

Keonetkezik (!) az első Aniaj Harmadbol ... Jutot Feynemw Ruhak Wicej Mathenak ... Egy százsz módra Czinált giolcz vyatlan Jngh tt f. 1 d. — [Kv; RDL I. 132] * *sziléziai* ~. 1739: két Slesiai Gyolcs Ing [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. 1768: Négy rendbéli Slésiai gyolts ing, hozzá tartozó négy Előruhával együtt [Császári SzD; WassLt. Gr. Wass Ágnes főherceg-jegyzéke] * *zabolai* ~. 1748: Zabolai gjolts ing Asz(sz)onak valo gjenge [Nagyida K; Told. 11/95].

Ha. 1805: gyóts ing [Kv; BLt 12].

gyolcs-ingváll ie din giulgiu; linnenenes Frauenhemd. 1705: adtam házass tarsul, Pataki Boricza Arva leányomat Técsi György U(ramna)k, mosta(n) Kentelki es Czege! Eccla Praedicatoranak ... Ez Boricza leányomnak adtam ... ket patyolat, es nagy gyolcs ing vállat, es 2 ing allyat [PIN 56. — *Cege és Kentelke SzD].

gyolcskapea obială din pinză fină; linnener Fußlappen. 1736: Az koporsót belől vagy bársomnyal vagy materiával vonták bé, az kitűl mint tölt ki, magát az halottat rendszerént materia köntösben nyújtóztatták ki, vagy bőrs kapczás nadrágban, vagy csak materia vagy szép gyolcs kapczában [MetTr 401].

gyolcskecele '?' 1589: Egy Len kezele ... Ket giolcz kezele eggik Galler Masik Truppai [Kv; KvLt Vegyes I/2. 36–7]. 1621: (A török császár szekeréhez) nem hagyta közel senkit sem elől, sem oldalul, sem hátul jární, melyre a szolajok viselnek vala gondot. Azok a szolajok három százan vagynak ... dolmányok hosszu selyem ruha, azon feljűl fejr gyolcs vagy tafota kezele szabatu vagyon [ETA I, 133 NSz]. 1629: Egy vekoni vaszon lepedő tt f — d. 80. Egy giolcz kezele aestimált: tt f 1 d. 25 Egy giolcz lepedő tt f 1 d. — [Kv; RDL I. 132]. 1651: Vagjon ... Egy gjolcs es egy Vaszó(n) keczjele ennek f. 1 [Kv; RDL I. 28]. 1697: Két vékony gyolcs kezele [Beszt; KGy].

A címszóbeli összetétel utótagjának a TESz a köv. jel-eket tulajdonítja: 1. miseruha; Meßgewand. 2. (női) felsőruha. Oberkleid (für Frauen). 3. vászruha; Art Leinwand 4. (női) kötény; Schürte. 5. fejrevaló; Kopfbedeckung | fejkendő Kopftuch. — Az itt felsorakoztatott jel-ek közül a NySz-ban és az OkiSzban kizárólagos 1. jel., valamint a MTsz-nak Erdélyen kívüli közlések nyomán beiktatott részben más jel-el figyelmen kívül hagyhatók ugyan, de az e címszó alatt felsorakozó saját adalékaink szűkszavúsága teljes bizonytalanságban hagy a szó itteni jel-ére nézve. Csak az 1621-beli adalék esetében gondolhatunk meglehetősen bizonyossággal a '(vmilyen) felsőruha' jel-re is.

gyolcskendő ştergar de giulgiu/de pinză fină; Linnentuch. 1568: mikor Bodog Gabrielne otheth oda hinatta akor Jmar, fel nyttak vala az ladat, es egyebet en oth ne(m) latam hane(m) Egy giolch kendoth, harom darab gylchyt [Kv; Tjk III/1. 208]. 1589: Egy giolch kendeo Lengetegh [KvLt Inv. I/2. 36]. 1596: Hat giolch kendeo ky uarott, kybe recze, kybe feyer keotes [Kv; RDL I. 65]. 1634: Egy giolczl kendeo fejer varrasos arany fonalas er f. 1/50 [Kv; i.h. 105]. 1651 e./1687: Va-

gyon a Lőrinczfölvi* Tempjolmba(n) ... két abrosz gcsok ... egy gyolcs kendő [MMatr. 10. — *MT]. 1672: Negi Golcz Kendo egy arannas harma seliemmel irasutan varva [SLt A. 52 Suki Krisztina lelt.]. 1674: Vagyon egy spanyor himmel varrot gyolcs kendő [Beszt; WassLt 72/6]. 1697: Elegyes Selyemmel irás után varrott vastag gyolcs kendő [Szentmargita SzD; KGy]. 1723: Egy gyóts kendő tenger szín Selyemmel ágra varva [Koronka MT; Told. 29/2]. 1728: Egj gjolcs kendő kek árncsos [Besenyő Hsz; SVJk]. 1803: Négy singni hosszúságu 's a' végein két ujjni szélességű Toth tsipkével készült Lengeteg gyolcs Kendő [Dombó KK; Palotay 20].

Szk: nyomtatott ~. 1720: Edgy nyomtatott gyolcs Kendő [Kv; Pk 6] * *sziléziai* ~. 1789: vettem kezemhez ... 6 Sileziai gyolts kendőket [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * *trupai* ~. 1611: Egj Trúpaj giolch kendeo, lengettek fejr zeel [Kv; RDL I. 88].

gyolcs-kendőkeszkenő gyolcs törőlkendő; ştergator din pinză fină; linnener Wischer. 1594: Giolch kendeo kez keneo hituan No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 25]. 1628: Egj Seljemmel uarrot ezus-teos arannios gallos gjolcz kendeo kezkeneo [Bodok Hsz; BLt 5 Béli Kelemen hagy.]. 1633: Hett giolcz kendeo kezkenők himesek es reczesek [Ks Vesseli Kata kel.].

gyolcskeszkenő gyolcskendő; ştergar din pinză fină; Linnentuch. 1589: Ket paraszt Giolch kez keneo | Harom hymes gyolch kez keneo Borbelnak valo [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 66]. 1699: a' Kereszturi* Kapolna Conservatioja(na)k alkalmazásával Nemzetes Kápolnási Pal Ura(m) ... Conferalt azon Templomtskahoz ... Egy veres körül arany tsipkés aranyas selyem materia keszkenőt. Más is egy veres Cipkés aranyas Gyolts keszkenőt [MMatr. 9b. — *Maroskeresztúri (MT)]. 1712: Egj gjolcs keszkenő tenger szín selyemmel varrott [Monó Sz; SzVJk 99]. 1728: Egy Zöld selymes gjolts keszkenő hasanlo kendeo edgjutt [Gidőfva Hsz; SVJk]. 1735: Négy gyolcs keszkenő, három Salavari [Sv; Hr]. 1742: A Tkts Ur Mikó Pál Ur(am) adott az Eccla számára egy gyóts Török himmel varrot keszkenőt [Erősd Hsz; SVJk]. 1816: Fejér gyolts zsebbeli nagy keszkenő ... 5 Rf 6 xr ... Aprob más fejér zsebbeli keszkenők ... 2 Rf 33 xr [Kv; Born. IV. 41].

Szk: ? *pergál* ~. 1817: Egy nagy fejér Pergát (!) Gyóts Keszkenő [Csókfva MT; UnVJk 379].

gyolcskeszkenőcske gyolcskendőcske; ştergar mic din pinză fină; Linnentüchlein. 1576: Wagon egy galos giolch kezkenyehcke Selyemmel waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. 1847: egy gyóts (!) csipkés keszkenőcske [UnVJk 11].

gyolcskesztyű mánusi din pinză fină; linnener Handschuh. 1788: 3. pár gyolts kesztyű [Mv; TSb 47].

gyolcs-kopjalo bogó gyolcs dzsidazászlócska; ste-gulej de lance din pînă fină; kleine linnene Lanzen-flagge. 1678: Uzonbol vitte(ne)k el Kopia vasakot nr 40 ... Gyolcz kopia lobogot nr 30 [BLt].

Az összetétel középső tagjának értelmezésére nézve l. RM-Fegyv. 41 kk.

gyolcs-lábravaló gyolcs alsónadrág/gatya; izmene de pînă fină/de giulgiu; linnene Unterhose. 1629: Egy gyolcz lábra ualo tt f. — d. 40 [Kv; RDL I. 132].

gyolcslepedő cearșaf de pînă fină; linnenés Bettuch. 1600: Lippay Janosue Sophya azzonny ... vallja ... zegeny Boythos Boldisar igen bolond vala ... mind zegeny Kadar Janos tartata ..., eo temettette elys tizesegesen gyolch lepedott vewen neky es az Nagy harangot meg vonatwa(n) [Kv; TjK VI/1. 468]. 1622: Egj ueres rosas negy niosteos lengettek derekalj czuip f. — d. 20. Egj lengetek giolcz lepedo f. — d. 20 [Kv; RDL I. 119]. 1633: kilencz Giolcz lepedo feier uarrasosok [Ks Vessellini Kata kel.]. 1668: Egy bokor Török varrasos elegyes szellyemmel Arany fonallal varrot gyolcz Lepedő [Mk Kapi György inv. 5]. 1697: fekete Selyemmel Spaniol himmel varrott viseltess vastag gyolcs lepedő nro 1 [Szentmargita SzD; KGy]. 1703: Két Gyólts Lepedő elegyes selyemmel írás után varrot [Wassl. Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.]. 1736: Mikor koporsóban tették, a koporsónak az fenekire némelykor tettek gyalu alól kthullott forgácsot, némelykor hamut, azt szép gyolcs lepedővel bécsinálták vagy bévarrották [MetTr 401]. 1771: Egy gyolts Lepedő végiben lévő Tót varással hozzá valo két Vánkos hajjal [Nagyida K; Told. 19 Földvári Istvánné Nemes Judit idevaló ingóságai-nak lelt.]. 1789: Ágy Némű ... 3 Gyolts Lepedő Rf 3. xr — [Mv; ConscrAp. 21]. 1854: Az Emberek sok bolondot szoktanak el követni, de annál bolondabbat alig lehet, mint a költséges temetés; ugyan azért meg tiltom, hogy ... efféle sokba kerülő bolondságok tellyességgel ne legyenek — hanem legyen avaték gyolcs párna, fehér gyolts lepedő szem fedél gyanánt, fenyőfa koporso fejeiben hagyva [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

Szk: *linci* ~. 1766: Két also lintzi Gyolts Lepedő [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.] * *nyomatott* ~. 1755: adok által ... egy nyomtatott gyolts lepedőt, két nyomtatott párna haját ... három vászon lepedőt ketteje varrott edgyik paraszt [Aranyosrákos TA; Borb. II. Néh. Székely György relictája Csapkás Borbára test-a Szaniszló Sigmund kezével] * *reczes/recses* ~. 1627: Egy reczes giolcz lepedo tt f. 2 d. — [Kv; RDL I. 132]. 1668: Egy bokor Reczes gyolcz Lepedő. Egy bokor Rostos vegű reczes vaszon lepedő [Mk Kapi György inv. 8]. 1692: hatt gyolcs reczes lepedő külömb külömb féle seljmekkel töltve [Bilak BN; JHBK L. 36]. 1705: egj reczeses gyolcs lepedő [Kv; Pk 6] * *visnyai* ~. 1734: Selyemmel töltett Lengyel varásu visnyai

Gyolcs edgy pár Lepedő | Írás után Tenger Szin Selyemmel varatt közönséges czérnával töltött edgy pár visnyai Gyolcs Lepedő [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina inv. — *A gyártás helyének bizonytalan voltára nézve l. *gyolcs* I. szk al. a jegyzetet].

gyolcslopás furt de pînă fină; Linnendiebstahl/-stehlen. 1733: A Novizans fel producalvan Relatoriajat, magát tisztességesen enodállya az gyolts és káposzta lopás iránt valo bestelenség alól [Torda; TjKt I. 15]. 1734: Az Actornak Certificatoria-jabol elucescal hogy az Incta tsak éppen az gyolts lopasert attrahaltatott in jus [uo.; i.h. 46].

gyolcs-manesétli gyolcs kézelő; manșetă de giulgiu; linnene Manschette. 1790: Egy Pár gyolts Mantsétli [Mv; MvLev.].

gyolcsnemű lucruri de pînă fină; Linnenzeug. 1825: A' vékony Gyolcs és Asztalnémű közzé olyan számláltatodik a' mellyből 12 darab mindenik 50 singnyi és 60 darab 42 singnyi [INyR nyomt. kl 8754 kv-i nyomt.].

gyolcsoeska gyolcsdarabocskák; bucățică de giulgiu; Linnenstückchen. 1659: Ket darab Angliay poszto Angliay Teorók mente ennek maradekia ualamy darab gioczozcza [Csz; LLt 118 Litt. C].

gyolcs-orcatorló gyolcs zsebkendő; batistă de giulgiu; linnenés Taschentuch. 1697: Fekete Selyemmel, jártatással varrott vastag gyolcs orca torló nro 1 [Szentmargita SzD; KGy].

gyolcsos ? gyolcsárus/kalmár; comerciant de pînzeturi fine/de giulgiu; Linnenhändler. Szn. 1567: Vrsula vxor francisci gyoltsos [Kv; TjK III/1. 88].

gyolcspalást (panyókára vetve viselt, ujjatlan, sűrűn ráncolt női) gyolcs ruhadarab; piesă de îmbrăcămintă (femeiască) din pînă fină (fără mineci, încrețită mărunț, care se poartă aruncată pe umeri; (umgenängt getragenes, ärmellooses, dicht gefaltetes) linnenés Frauenkleidungsstück. 1766: Két viselő kanafász előruha, és egy Gyolts Palást [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.].

gyolcs-paraplió gyolcsesernyő; umbrelă din pînă fină; linnener Regenschirm/Parapluie. 1789: Egy Gyöngy szín Gyolts Paraplit (!)* Rf 1 xr 30 [Mv; ConscrAp. 22. — *Értsd: becsültünk].

gyolcspárna perná din pînă fină; linnenés Kissen/Polster. 1854: legyen avaték gyolts párna, fehér gyolcs lepedő szemfedél gyanánt [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr. — A teljesebb szöv. *gyolcslepedő* al.].

gyolcs-párnahaj gyolcs párna/vánkoszuhat; față de perná din pînă fină; linnene Kissen/Polster-zieche. 1697: Elegyes Selyemmel s arany és ezüst fonallal Török varással varrott vékony gyolcs

Parna haj | Elegyes Selyemmel írás után varrott szakadozott vékony gyolcs Parna haj nro 2 | Zöld Selyemmel Spaniol himmel varrott, viseltes gyolcs Parna haj nro 1 | Karmasin szín és zöld Selyemmel arany fonallal varrott Islogos vékony gyolcs Parna haj nro 1 ... [Szentmargita SzD; KGy]. 1816: gárnéros gyolts Parna haj [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

Szk: *garnyéros* ~. 1833. Hat gárnyéros gyolts viseltes fejer párna haj [Dés; DLt 750] * *rumburgi* ~. 1851: fejer Rumburgi gyolts párna hajak 13 drb [Dés; DLt].

gyolcspénz ? (fej-i) konyhaszemélyzet vmilyen pénzbeli járandósága/térítménye; un fel de retributie a personalului de bucătărie (din curtea principelui); irgendeine Geldkompetenz/vergütung des (fürstl.) Küchenpersonals. 1687: A Szakatsok(ua)k s több Konyha(bele)lieknek Cantor s Gyólts penzeket e' szerint adattuk ki [UtI].

A címszó jelzette konyhaszemélyzeti járandóság fogalmának fenti értelmezéséhez – valószínű magyarázatként – idézzük a köv. kijegyzéseket: 1596: Attam 1 1/2 sing Brassai Gyolczot az kochynara, ő fge Zakaczinak, mert hogy vnyt keuantak; takariak bele az Bornyu fót és Labat ... d 10 1/2 [Kv; Szám. XVIIa/6. 17 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: 1 Tal Etek borju feő ... Az borju feohöz hozattam giolczot [Kv; Szám. 16/XXXIV. 233, 16/XXXV. 74]. – Ezekből az idézetekből nyilvánvaló, hogy a fej-i konyhán, de alkalmasint a régiségben másutt is, legalábbis a borjufőt és a lábat gyolcsba göngyölve párolták, ill. főzték. [E műveletről azonban az R. Hútas Magdolna feldolgozta XVI. sz. v[eg]i erdélyi fej-i szakácskönyv nem tesz említést (l. MNyTK 101)]. Talán az ilyen célból a konyhaszemélyzettől beszerzett gyolcs vásárlására fordított összegek átlagválságából fejlődhetett ki a címszó jelzette járandóság.

gyolcsrokolya gyolcsszoknyafajta; un fel de fustă din pinză fină; Art linnener Rock. 1746: Deliberatum ... az Inctus kezénél találattik ... edgy pokrotz, ... edgy giolts rakallya edgy lada [Bréttyélin H; Ks 62/16]. 1780: Adtam ... Ót gyolts rokoját ... Két posoni Szelyem Vállot ... Három Selyem elő-ruhát [Hsz; BLév. Barthos Sára kel.]. 1782: Plésa Szumedra Leányán meg üsméré Tyin Pávelné egy gyots rokoját [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1817: Házi szót Gyots rokoja fejer 6 Rfl. [Étfva Hsz; HSzjP].

gyolcsruha 1. (női) gyolcsköntös; rochie din pinză fină; (Frauen)Linnenkleid. 1789: négy fél viseltes gyólts ruha, és ugyan harcm viseltes gyolts szalup [T; LLt]. 1806: Koporsom Bakatinnal boritassék bé, belőlis semmi Selyem vagy Fátyol ne aplicáltassék; hanem valamint születésemkor ruhákban poláltattam, ugy halálom utánis Gyoltsruhákban Slafrokban öltöztessenek [Dés; Ks 14. XLIIb Gr. Teleki Károly végr.].

2. **gyolcskendő**; stergar din pinză fină; Linnentuch. 1728: Egy kis keszkenő, körül elegjesen varrot, közepib(en) egj nagj him vagjon. Egj gjapport keszkenő. Egj Zabolai gyolcs ruha. Egj Gyapott abroz a közepe köteses [Besenyő Hsz; SVJk. – Az adalékok úrasztali felszerelés leírásából valók].

Az utótag 'kendő' jel-e Erdélyben tájnyelvi szinten elég gyakori [MTsz, KTsz, SzamSz].

gyolcssapka şapcă de pinză fină; linnene Mütze/Haube. 1732: Gyolcs Sapka Baroka alá valo [Kv; Ks 17 Kornis Zsigmond lelt.].

gyolcs-slafrok gyolcspongyola; capot de pinză fină; linnener Schlaf/Morgenrock. 1816: Gyolts Schlafroch ... 6 Rf. 12 xr ... Pikét schlafroch ... 5 Rf. 3 xr [Kv; Born. IV. 41].

gyolcs-szalup gyolcspongyola; capot de pinză fină; linnene Saloppe. 1788: Galléros öltöző gyolts Szolup kettő ... Gallératlan gyolts Szolup 2 [Mv; TSb 47].

gyolcsszövő nyüst ită pentru ţesut pinză fină; Linnen-Webeschafft. 1721: egj giolcs szövő nyüst, Egj zeke szövő nyüst [HSzj borda al.].

gyolcs-táltörő stergar de vase din pinză fină; linnener Schlüsselwischer. 1681: Gyolcs tál törő no. 8 [UtI].

gyolcsok gyolcs matrachuzat; faţă de mindir/de saltea din pinză fină; linnene Matrazenzieche. 1823: Lőször Mádrász, megyszin sellymes Kradli hajjal és gyolts tokkal Fejer Kradli Derekally (két veress Kradli hajjal): [LLt. Csáky-per 601. L. 1].

gyolcs-vánkoshaj gyolcs párnahuzat; faţă de pernă din pinză fină; linnene Kissenzieche. 1627: Kétt gyolcsi vankos haj zeoldi szyles tt f. 1 d. 80 [Kv; RDL I. 132]. 1629: Egy fekete szeles giolcz vankos haj ... f. 1 [Kv; i.h. 143]. 1668: Egy Bokor elegies selyemmel Arany fonallal Török varrasos giolcz vankos haj [Mk Kapi György inv.]. 1695: Három bokor lepedő, melynek ketteje írás után selyemmel varrot Kilencz giolcz vankos haj, Seliemmel varrottak, melynek negje írás után varrott [Hsz; LLt]. 1700: Egy Viseltes Gyolcs Vankos hajban egy pár Gerezna Nuszt láb bérlet [Hr 1/20]. 1734: Egy pár fejéreses Csupu Gyolcs vankos haj [Kv; Fk 6].

Szk: *hőléses* ~. 1629: Egy feyr keoteses giolcz vankos haj ... d. 32. [Kv; RDL I. 143] * *nyomtatásos* ~. 1747: Samukánakis ... egy nyomtatásos gyolcs vankos haj [Kv; Fk 6].

gyolcszacskó pungă/săculeţ din pinză fină; linnener Beutel. 1576: Egy giolch Sachkoba walamy gywlwez walamy postho zel igen Roz walamy gerezna darabochkak es walamy Nest fark, es egy nehan orso [Szemesfva K; JHtK XVIII/7. 9].

gyolcs-zsaketti női gyolcs felsőruba; hairă femelască pentru deasupra din pinză fină; linnen Oberkleid für Frauen. 1792: Hal Csentes Fejer Gyólts Saketti [CU].

gyom burján; luruiană; Unkraut. 1752: A kaposztátis ... éppen a' gym előlte, úgy a' Tőkis mind belé holt a' burjánba, meg válik mivel fogunk sertést hizlalni [Szentdemeter U; Ks 88 Sükei Mihály lev.].

gyomlál gyomot irt; a plivi buruien; krauten, jätén. 1613: Mikor az kertben giomlálnak oda iöve, hirtelen hatra döjte, és be duga a szamat hogi ne kialczak, el czapa raitam, az utan oztan ugi elt mint zinte zerette [KJ]. 1676/1681: Kérges nevü Falubeli Jobbágyink arra kötötték magokat, hogy azon Szőlők minden munkáját jól meg adgyak valamint illik, ... kapallyak, gyomlallyak, homlittyak, ganejozzak [Vh; VhU 342–3]. 1682: en azon a napon ot Török buzát gyomlálók volt [M.köblös SzD; RLt 1 Csontos Ercsok (14) vall.]. 1735: a mult Tavasszal egy 13 Esztendőz léányomat giomlálni küldtettem volt ő kglme le vonatta, és jól meg tsapatta [Récse F; JHbT]. 1796: A Tavaz Buzák igen meg Reptsenesedtek, gyomlálni sem lehetett meg edég a sok eső mián mihelyt az idő engedti ezts ki gyomláltatom mingyárt [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1840: Petele* ... Gyalagassai buzát gyomláltak ott a határon [Bora. XXIVb. — *MF].

gyomlálás gyomirtás; plivit, plivire; Unkraut-jäten, Krauten. 1640: az Tisztek mikor miben mitt parancsolnak, azzal, es akkor tartoznak szolgálni: Aratással, kaszalással, szautással, mind az által nem tartoznak, de maga buza ki hordással, kalongyalaban ualo be hordással, Asztagh rakással, jehhrakással, ho hanyással, vetemenyes kertek Tisztításával, gyomlálással [Fog; UC 14/48. 13]. 1751: A Szőlők kapállása még Canicula után ment véghez a' gyomlálással edgyütt [Marossztkirály MT; Told. 29]. 1820: gyomlálással, és rostálással s tartozunk* [Báld K; BLt 6. — *Ti. a jö-ok a földesúrnak]. 1821: hogy pedig anyi Szőlő tö legyen, ... ottan tuln és ottan vetek hoz(z)á bizonyosabban mivel számban vettem hogy egy dolgos gyomláláskor hány szőlő töt gyomlálhatot meg [Csaln AF; Ks 79. 13–14].

gyomlálatlan naplivit; ugejätet. 1793: bezzeg a kel épített szőlője Buzdán Sirattyá kedet, gyomlálatlan, kaplálatlan [Drassó AF; GyL. Gr. Lázár János lev.].

gyomláló gyomirtó; plivitor; Entkräuter. 1606: 2 May Giomlaltattan meg, az zegeniek zamara ualo buzát, voltak az giomlálók niolezan egiknek ottan d 10 ... f — d 80 [Kv; Szám. 12a/I. 30]. 1757: én maibottan az giomlálók(na)k, hogy Vajjon hogy Tisztarto Uran ma utánunk nem állatt mellj szavaimra a' régi Vendég fogados felisége azt felelt, hogj azért nem ül utánunk mert piást szírasat [Abosfva KK; Ks 4 Pöpa Aniszie providi Kapollan Iuton cons. (30) vall.]. 1821: az eső Beállattatja Szőlőjére 500. gyomlálomat [Csaln AF; Ks 79. 14].

gyomláló-vas gyomirtó vas; plivitor (ueualtá de fier pentru plivit); Jätelssn. 1676: egy aszó, hars(m) gyomláló vas [WassLt Racz de Szent Góthart vice szb kezével]. 1702: Gyomláló vas Nzo 3 [O.brettey H; Bora. XXIX. 4. 8]. 1779: adtam által ... Gyomláló vasot egyet [Agárd MT; Told. 8].

gyomláltat gyomot irtat; a pune să se plivească burulenile; Unkraut jätén lassen. 1674: az buza-kat rosoltatom giomlaltatom bizton dolog vram hogi igen vekoni az szeszermi hataron az buza* iob resze borso igen apro [Bethlen SzD; BLt 7 Fileki Mihály Béli Pálhoz. — *A tőszomszédos Szeszármá határában levő]. 1700: Kövétékezük Buza Gyomlálókra valo kenyerbeli Erogatio(m) ... Die 2 Juny. Kezdettem az Spotaly Buzait giomlaltatni cum Pers. 13 [Kv; Szám. 40/I. 19]. 1793: Az Ősz Buzákatt még eddig nem kezdettem gyomláltatni ... ha lágynlana az földis az ugar szántáshoz is hozzá fogok [Hadad Sz; JF 36. 231 Vintze István lev.].

gyomor 1. stomach; Magen. 1573: Dorko Borbel Mathiasne Azt vallia hogy Azt Monta eonekj Borbel Balintne Betegsegeben hogi mykor Borbel Lwkach az vayda Borbela az vra vendege volt Azkor attak meg Innia Az Irmes Borba azt kytwl meg dagadozot es azba kely meg halny ollian az giomraba Mint egi Negy zegw valam ha azt ky vehetne Azonnal meg giogwlna. [Kv; Tjk III/3. 114]. 1584: Anna Meray Eotweos Thamasne ... vallia, Az Aniamat egikor meg kene* Mely kenés vtan nem Erze keonnebseget, hanem inkább giomranak es testenek dagadasat [Kv; Tjk IV/1. 220. — *Zabo Cato]. 1593: Margit azzoni Molnar Gergelne vallia: ... ez elmult niarban, Aratas vtan Ieoue hozzam ez Anna, es giomrat kezde failalni, kerden teple mi lelto, ne tala(m) hasas* volna, de eo tagadast teon [Kv; Tjk V/1. 351. — *Értsd: terhes]. 1744: Hora Lupuly és Onuh ... az utban egykor csak fajtattni keztek a gyomrokat [Gyeke K; Ks]. XVIII. sz. v.: Minek utánna a Marha meg betegedik szükség ezen három dolgokat elkövetni, Elsőbben a Varasbékát meg kell szároztatni es aztjs appron: meg törni, es alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni, ezt kel tselekedni kétszer vagy háromszor is mert az mérges ital magához szíván a marhának giomrában lévő roz. nedvességet, ki takarítja [UssLt X. 80]. 1806: éjtzaka a gyomrom emejgett | a gyomrommal bajoskodtam [Dés; Ks 87 KMN 173, 332]. 1817: most is mind rosszszul vagyok az gyomramal sémi appetitusam nints a Husház, nehézséget érzek a gyomramban [Várva TA; JHb Fasc. 48 Br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. 1842: Jáné Mária ... haza jötte után mingyárt gyomrát fajtatta, 's tsak hamar gyermeke elis lett ... de gyermeke halva lett [Dés; DLt 85. 3].

Szk: gyomra szája. 1837: gyomra szája ottan ottan fájdogalt [Kv; Pk 7 Pákel Krisztina férjéhez]. 1839: Anyám ma reggel rosszatskán volt, — gyomra szája fajt, és hányás erőltetette [Kv; Pk 7 u.] * ~ből győlől szíve mélyéből győlől. 1704: Mert a magyarországi ember gyomorból győlölte mindenkor az erdélyi embert, mégis egyben czimborála Erdély a maga veszedelmére velek [Cserei Hist. 347]. 1773: öfelsége ... A cifra szasamántos embert gyomorból győlől [Retté 393]. 1785: (Őket) gyomorból győlölték eleitő

fogva [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev. — E levélfő leveleit rendszerint Bencséről (H) keltezi]. 1812: a' Grofné a' Grofot gyomorból gyűlölte [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertész vall. — L. még RettE 319] * ~ből haragszik. 1773: Ketheli László ... Reám gyomorból haragszik [RettE 315–6] * *felfuvalkodott* ~ gög. 1613: Erdelnek fel fordulassanak ket az vgy egynehany emberek voltanak okai, melliet ha eggiesek voltunk volna nem onnitra (!)* czondorlottak volna, teörtentek azert ezek felfualkodot telhetetlen megh elegendhetetlen gyomrokból hamis tanacsok keönetsegek mia [SzO VI, 40. — *A szászoknak Báthori Gábor fej. erőszakoskodása miatti panaszából] * *jó gyomra van* dtv mindent lenyel. 1631: Mondotta ... mind ennekem s mind Uramnak szalontai Gergelyne, hogi eztendeigh sincsen neki ketszer affele dolga mind masut kurualkodik inkáb*, Uram azt mondotta hogj bizony jo gjomrod vagyon Komam Aszony ugj mond, kire az Aszony azt mondotta, hogj had jarjek ugj mond csak engem tarco(m) jambor(ul) [Mv; MvLt 290. 238b. — *Ti. a férje] * *megelégedhetetlen* ~ kb. féktelen/határtalan nagytrágyás. 1613: teörtentek azert ezek felfualkodot telhetetlen megh elegendhetetlen gyomrokból [SzO VI, 40. — A teljesebb szö. előbb *felfuvalkodott* ~ al.] * *telhetetlen* ~ kb. szertelen kapzsiság. 1613: teörtentek azert ezek felfualkodot telhetetlen megh elegendhetetlen gyomrokból [i.h. ua.].

2. 1736: tehén- vagy disznóhús kaszáslével, enél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának az régi időben, nyál-húst fekete lével, csukát tormával vagy szürke lével etc. [MetTr 322].

3. has; pintece, burtá, abdomen; Bauch. Sak: *megindul a gyomra* megindul a hasa/széklete; a-i porni scaunul, a-i merge burta; sein/ihr Bauch beginnt sich auszuleeren, Stuhlgang haben. 1797: haza jöven a Piam ... azon napon Estve ki borzogatta a Hideg 's minthogy nagy szornulása volt ... addig itta a Borköves Vízet s Székfü virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult sokat ment mind sár vizet s mind egyebet [Héderfája KK; IB] * *megy a gyomra* megy a hasa, hasmenése van; a avea diaree; Durchfall haben. 1851: Lelkem Anyám ... oly gyenge egy éjszaka 10szeris fel kél serbelire és azon kívül ritka éjczaka hogy 2, 3 versen ne menyen a gyomra [Kv; Pk 6.]

E szak-ok Erdélyben, még köznyelvi szinten ma is, közkeltiek.

4. gyomor- és hastáj; regiunea abdomenului; Magen- und Bauchgegend. 1750: azon ártatlan kiaded testnek nyakára négy szál czérna össze sodorva fojta (!) ... hasán, és gyomrán dürrückölő és roncsoło kezeknek helyeli és az vérnek törési [Kv; Tjk XVI/6. 113]. 1842: Az elő mutatott Burjányokat esmérém ... azan Burjányok állanak Kerek nádra levéből, vad Petreacellyemből, Pipe hurból, adtam ... Jáné Máriának ... 's azt mondtam, — hogy mikor a' szülés ideje

el következék tegye egy Csuporba tiszta vízbe fonyaszsa meg, és tegye a' gyomrára | a' Burjányt alig értették a' Jáné Mária gyomrához, 's a' gyermek azonnal megis lett [Dés; DLt 85. 6, 12].

5. disznógyomor; stomac de porc; Saumagen. 1590: veottem ... Paztor Istuanetol 4 dyzno lab 2 dyzno feot ... d 42 ... Dyzno Allat. Dyzno labot Giomrot veottem ... d 23 [Kv; Szám. 4/XXI. 46–7 Kis István sp kezével]. 1674: Diszno aprolek erogatioia ... Gömböczöt napjában gjomrával, és Kásás hurkajával 2 [Fog.; UtI]. 1837: ezen Honap 5-kén vásárlatt, és Gán ki vágott két Sertéseköl jött ... Majcs 19 szál, 6 xjával Rf 1 xr. 54 ... Gömbözt vagy véres 6 Darab, Darabját 5 xjával 30 xr ... Nyelv kettő, 's egy Gyomor átoljába és két Cseplesz Háj Rf. 1 xr. 5 [Torda; TLt 39].

6. a földnek gyomra a föld méhe; adincul/sinul pământului; Schoß/Innere der Erde. 1598/1635: Halalomnak penigh ideje el jeuen mindeneknek eleotte, az lelkemet az eleo Istennek ajanlom, testemet penigh az földnek gyomraba teteini hagio(m), kit hizekis feltamadni az Jesus Christusnak el jouetelekor [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1602: En Sarkeozi Janos az en io Eggessegeben es ezeme(n) Leven Ayanlom az en ielkemet az en kegielmes Istennemnek az en Bwncoo Testemet az feoldnek Giomranak [Kv; Tjk VI/1. 626a]. 1736 u.: az én Istenem is nyugassza meg mind testiben a föld gyomrában, mind lelkiben az örök dicsőségben [MetTrCs 482]. 1849: Lelkemet a Teremtőnek, testemet pedig a föld gyomrában, a honnét létélét vette egész hodulattal vissza ajállam [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

7. a hegyeknek gyomra a hegyek méhe/mélye; adincul/creierul munților; Innere/Tiefe der Berge. 1757: jobbák többire a' mélyebben találtato Vénák ..., mellyek ... a' hegyeknek gyomrában találatnak [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével].

gyomorbelli de stomac; Magen-. 1759: az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermekek nyelv-cakéin azájánis hasanlo mozgást, ugyan tsak ezek mellett az gyenge étkecskéit meg ette, mulatott, jádzott, hanem ... gyomorbelli változásocskái lévén annak mellette többet nyughatatlan-kodott mint mászor [M.csesztve AF; Ks. Mikes Antal lev.].

gyomorerősítő medicament pentru întărirea stomacului; Magenmittel/arznei. 1758: vagyon ezek* között egy darabocaka candirozott szerezcsen dio virág is fa hajjal elegy, ez is gjomor erősítőnek tartatik [Zaló Sz; WLt Árva Daniel Polixénia lev. — *A cukrozott citrom- és narancshéj].

Sak: ~ *mistúra* gyomorerősítő keverék. 1826: A Gyomor erősítő mixturát egy kis változtatással meg készítettem, két óráb(an) kell belőlle venni egyszer, v. másképpen 4–5 versen 24 ora alatt [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

gyomorlájás durere de stomac; Magenschmerz. 1596: Mierthogi ekkor gyomor es has falasban giotreottem, hoztak egi fel eokreot, az nevet fel ne(m) Irtak kiteol veottek [Kv; Szám. 6/XXIX. 161 Bachi Tamás sp kezével].

gyomorgöres 1. gastrospasmus. 1817: az Gyomor görts agya Isten hogy ne járjan, s igyekezzél okot nem adni réá, s ha ugyan elő venne, abból fundamentalier igyekezzél ki gyógyittatni magodat [Kv; Ks 100 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

2. ? tetánias gyomorgöres; gastrospasm de tetanie; tetanischer Gastrospasmus. 1853: halt meg Monai Jozsef 2 hónapos gyermek gyomor görcsben [Dés; RHak 48].

gyomor-katarus gyomorhurut; gastritá; Magenkatarrh. 1889: a halálnak ... neme gyomor chatarus [Györgyfa K; RHak 385].

gyomorkeményedés ? gyomorrák; cancer gastric; Magenkrebs. 1860: halt meg Gyogyszerész ... Telegdi Rot Pál Ur 65 éves korában máj és gyomor keményedésben [Dés; RHak 117].

gyomorláz gyomorgyulladás; gastritis. 1863: Betegség neve: Gyomor-láz [Bh; RHak 74].

gyomorlob gyomorgyulladás; gastritis. 1859: Betegség neve: gyomor lob [Kv; RHak 134].

gyomormenés hasmenés; diaree; Durchfall. 1857: meg halt ... Kolcsár János 1 esztendő és 3 hónapos gyomor menésbe [Kalotasztkirály; RHak 8].

Az előtag e jel-ére l. *gyomor* 3. al.

gyomorrágás kb. gyomorgöres; crampe stomacale; Magenkrampf. 1772: Gr. Székely László úr megholt Szebenben, még pedig bizonyosan beszél, hogy a felesége étette meg, mivel úgymint ma nagy tractament, vagy amint most mondják bál volt a szállásán, sok külön-különbféle emberek voltak nála ebéden, másnap megholt szörnyű gyomorrágás után [RettE 268–9].

gyomorsenyv kb. gyomorsorvadás; gastrocirrhosis. 1848: Betegség neve: Gyomorsenyv [Dés; RkHak 116].

gyomorsérvés gyomorsérv; gastrocele. 1835: (Meghalt) Kotsis Ersok Marothi Jánosne 50. esztendő gyomor servésben [M.gyerőmonostor K; RHak 2].

gyomorsikulás hasmenés; diaree; Durchfall. 1820: Mlgs Baro Branitskai Josika István Ur ... Halálát meg előzőtt az előtti két három esztendőben különösen igen sok nyavalyák terheltek a milyenek voltak a gyakort gyomor Sikulások melyek telhetetlen életéből következtetek máj dugulás, melybéli vízkorság, kőszvény és Fekete

sárgaság [Torda; JHb Fasc. 48 Száknovits István Aranyos szék fungens physicussának nyil.]. 1854: Betegség Neme Gyomor Sikulás [Bács K; RkAk 94]. 1857: özvegy Biro Andrásné Bosnyai Anna 72. éves korában ... Meg halt gyomor sikulásban [Gyalu K; RAK 231]. 1860: halt meg Barabás Dániel leánykája Róza 1 éves és 9 hónapos korában gyomorsikulásban [Dés; RHak 118]. 1871: Betegség ... neme gyomor sikulás [Körösfő K; i.h. 31].

E jel-re l. a MTsz kv-i és hsz-i adalékát.

gyomráz (meg)gyomroz (vkít gyomortájon döngööz/gyömöszöl); a da cu pumnii în stomac; (in die Magenegend) puffen/schlagen. 1870 k./-1914: Köpenyegezés: néha pokrócozás. Tisztán tréfából, pajkosságból, néha bosszúból ... két három lesben álló az ott elmenőre ... köpenyt dobott s olvasatlanul össze-vissza pufázta, bubozta, bordázta bütyközte, dumézta, gyomrázta, kontyolta, kujakolta ... — szóval helybenhagyta [MvÉrt 21–2].

gyomros haspók, nagybélű; mincäu; Freßsack. Szén. 1757: Flora Demeter ... árván maradván Néhai Groff Kornis István Ur az Udvarban bé vétette volt Fellejtár(na)k feketeszeg Legényke volt, az Udvarban az Tselédek Gyomrosnak neveztek [Gyeke K; Ks 4. VII. 7].

gyomroz dömöcköl; a căra la pumni; puffen, knuffen. 1813: Dömsödi Gábor Uram ... az Exponens Aszszonyt tépte, a' földre le tzbárolta, gyomrozta, s kinozta [Dés; DLt 162. 4].

gyomrú. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: cifra ~ finnyás; mof-turos, alegător; zimperlich, wähhlerisch. 1736 u.: Nem igen csúnos, kivált a mostani cifra gomrú, cifra köntösű világ előtt mindazáltal a régi magyarok egymáshoz való szereteteknek s nyájasságoknak bizonyítására leírom, amit az üdvezült atyámtól hallottam [MetTrCs 457].

gyónás spovedanie; Beichte. 1776: Azonban hogy a gyónást annál is inkább el kerülhetné, s arra tovább ne erőltethetnék, az Asztalról fel ragadván egy peracet, az ajtó nyílásába M. B. Henter és Tisztelendő Szeredai Domokos Urakkal Szembe álva, hogy láthatnák, egy darabocska a pereczből M. Annikó Kis Aszszony bé fala [GyL. Christina Kováts cons. Stephan Miklos (55) vall.]. 1847: a' szentatya vonakodott a' királyné gyónása árulója lenni [Méhes 4].

Szk: ~ szerint a gyónás titka alatt. 1756: kérdették volna azon Paptól, a' ki a' pénzt visszaz vitte, mondaná meg; ki adta által, de azt felelte; Gyónás szerint adta által, nem tartozik meg mondani [Kv; Mk IX Vall. 92] * kimondja a ~t kibeszéli a gyónás titkát. 1755: hallék ilyen szokot mondani, hogy: Nám a Pap is nimellyik ki mondgya a gyónást [Altörja Hsz; HSzjP Anna Kelemen (20) jb vall.].

gyónatlan gyónás nélkül; nespovedit; ohne Beichte. 1570: Agótha Bako Myhalne, Azt valya, hogy ... mykor halalos Agiaban fekwnek az Janos azkor Bezellete neky hogy Egy farzangba farsangos Rwhaba Boltezenek volt az Cristinawal More Ambrws felesegewel. Es az kyal vchaban Mykor eleget farsangoltak volna haza Mennek, Es az kwzeobre leh fekeznek, Addegh nem hagy Bekesseget nekj Cristina Myglen Megh kellett dolgot vele zerzeny De az kor Neotelen volt, Ezt azért Bezellete volt megh neky hagi Nem akart gywnatlan Megh halny [Kv; Tjk III/2. 148].

gyónik 1. megvallja bűneit; a se spovedi, a-si márturisi pácatele; beichten. 1734: Sem Fogaras városában, sem districtusában szabad nem vala az catholicus papoknak legkisebb isteni szolgálatot is véghezvinni; mikor az fejedelem Fogarasban volt, ha egy catholicus ember szent misét akart hallani vagy meg akart gyónni, Galaczra* az Olton által kellett menni [MetTr 441. — *Az Olt bal partján fekvő Fogarastól északra a folyó jobb partján tőzsomszédos falu].

Ez az egyetlen adalék igazában a meggyónik címszó alá való, de — a főjelentéshez tartozó más adalék híján — kénytelen-ségből ezt kellett ide beiktatnunk.

2. ? hagyakozik; a testa; vermachen. 1584: Maros (!) Gergely vallia, hogy ewis hallotta ez dolgokat ... Addigh Menenk hogy Erenk valamj Tarsasaginkat, Azok latok hogy egy Azont Ragadanak ell, ... Menenek egy helyre, Ot ez Andras Monda az legenieknek Io Vraim, im el towab vize(m) ez Azont, es erezzewk ell Im en el buchworm teolle, El Mene ez Andras az Azonnial Mikor sokaig ot ledt volna, meg tekinte(m) hogy oly sokaig giwnik (!) buchuzik, hat ez Andras a' terden All es Az Gatiata a' feoldeon vagyon, Az Azony penigh ige(n) sir vala [Kv; Tjk IV/1. 351].

gyontár gyantás-viaszos festék; vopsea cu rășină și ceară; harzige Wachsfarbe. 1749: két ládát, egyik zöld gyontárral festet, a másik gombos rakot láda [Papole Hsz; HSzjP].

A jel-le l. gyontáros al. a jegyzetet.

gyontáros kb. gyantás-viaszos festéssel festett; vopsit cu vopsea care conține rășină și ceară; mit harziger Wachsfarbe gefärbt. 1585: Ket Karzek gyontaros (!) volt, egik orsos f 0/90 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 3]. 1589: Ket padzek karos gyontaros [Kv; i.h. 68]. 1608: Vagion harom zääros (!) Aztalok. Egiknek fodor fa a fedele, a másiknak fekete Giontaros, Az harmadik Cziak feyer [Kv; RDL I. 83]. 1653: Harom fogas ket Nagj, Edgi küsseb Giontarasok [Ilencfva MT; DLev. I. II. B. 12]. 1669: Az belső boltra nyilo ajto gyantáros [Királyhalmi NK; Ks 67. 46. 24a]. 1702: Katona fogas Gyantáros nro 2 [O.brettie H; Born. XXIX. 4. 8]. 1728: Ha hol az mieltető ember ád öreg Koporsóhoz valo jo öreg deszkát es elegendő szeget lapos tetejűhöz gjantároshoz

[Kv; ACJk 138]. 1739: Egy nagy Gyontáros viragos Almarium lábával edgyütt ... gyontaros [Nsz; Told. 64]. 1754: Két kar széek gyantáros [Börse K; Told. 51].

A címszó a gyantia szó R. gyantár ~ gyontár alakváltozatának (erre kijegyzéseink között csak egyetlen adalék van, de l. még NySz, TESz) -s képzés szára. Maga az alapszó — Freckay 260, 469 szerint — 'firnász; Firnis' jelű. A régiségbeli gyantár ~ gyontár azonban aligha készíthetett úgy, amint azt i.h.-en olvashatni. Bizonyos fennmarással elfogadhatóbb K. Csilléry Klára tájékoztatása; szerinte a bútortéshez korábban általában enyves temperát alkalmaztak, majd a festést olajkencével v. viaszos gyantával húzták át [l. tőle: A magyar nép bútora. Bp, 1972. 57. — L. még gyontáros al. a jegyzetet]. — Kelemen Lajostól származik a címszóval kapcsolatban a köv. felvilágosítás: 6t — még a 20-as években — egy akkor már öreg rendű kv-i asztalos a gyontáros bútort v. lakásbelső készítmények névre úgy tájékoztatta, hogy a festéshez készültve, az asztalos magába a festékbe keverte bele a híggra olvasztott gyantát, s az így készült festékekkel növelte a festésnek a faanyaghoz való tapadását.

Szk: ~ dgy. 1656: Az első lako házba(n) vagyon egy festékes gyontaros, superlatos Aagy, auagy harsfa-nyozolya, mostis egy paraszt nyozolya [Doboka; Mk Inv. 1.]. 1739: két vj gyantáros láda, egy gyantáros karzék [egy gyantáros ágy [Torda; TjkT I. 165]. 1747: Zöld Gyontáros kis agy nro 1 ... Vagion egj Paraszt agj ... Paraszt Fogas 2 [Aranykút Ks; 73. 55]. 1768: Gyontáros két embern(e)k valo Ágy 1 [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * ~ dgyfa. 1738: Fenyő deszkából valo Bikfa lábu, Csipkés ágy fős fekete gjantáros viseltes de jó ágy fa [Szászvevssződ NK; Born. XX. 12] * ~ ajtó. 1629: Az ebedő házban ... egj gjentaros berlet aito ... Beczi zaar rajta | szöld berlet gjontaros ayto ... fogontiu raita Az Palotanak aytaiia igen szep gjontaros berlet ayto | Az Kamasa szeknek kett aytaiia, Az külső gjentaros berlet ayto [Szentdemeter U; LLt]. 1646: Az Azzony haza(n) belől valo házba(n) ezek vadnak ... Egy füres paraszt nyozolya ... haro(m) Gjontaros Aytok, kettein Beczj szar egiken paraszt [M.Lükkös AF; KCal]. 1679: Az ház híján vagyon egy gjentaros, beczi zaros vas pantos ajto [MNYXXXVIII. 54]. 1763: A Belső Házban ... A Paloten ... Ezen két Hazon Gyontaros festett vas sorkakon ferpho rakasabol le hullott Ajtok Nro 2 [Fókafva AF, JHb XXV/77. 2] * ~ almarium. 1739: Egy nagy Gyontáros viragos Almarium lábával edgyütt ... gyontaros Egy Festekes gyontaros almarium [Nsz; Told. 64]. 1748: Az Aszszcny Házában gyantáros egy nagy almarium ké zárva két felé nyilo záros ajtaival ... Az Ur Házában fenyő deszkából valo paraszt egy nagy almarium két felé nyilo záros ajtaival [Ks XXVIII. 5. 8] * ~ árnyéktartó. 1637: Az felső Palotában ... két gjentaros Arniektarto [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] * ~ asztal. 1589: Veottunk Az haazhoz, egy fektte gjontaros Aztalt p(ro) f. 1 d. 40 [Kv; Szfm. 4/XII. 16]. 1620: Balikonak* jutot ... Fgy io gyontaros aztal f 3. d. — [Kv; RDL I. 97. — *Balini név becalakja]. 1629: Egj zöld gjentaros Karos zek | Egj zöld gjontaros aztal | Vagion kett eoregh zold gjentaros aztal ... szöld gjentaros berlet pad. Negj zöld gjentaros karos szek. Egy kis

giontaros szeczel szek ... egy szép giontaros Poharzek ... Az Kamara szeknek kett aytaja, Az kulseo giontaros berlet ayto [Szentdemeter U; LLt]. 1647: az elseo haz ... Vagion benne egy fekete giontaros Aztat [Meggykerék AF; BK 48. F. 16] * ~ *deszka*. 1637: mely hazat ... becsülteottunk ... az elseo hazban ualo giontaros dezakak, padokkal, fogasokkal karpitokkal ... es az kapu keoz felet ualo tiz szal főrez dezkaual Egjütt három szaz forintra [Kv; RDL I. 24] * ~ *egyesszék*. 1736: Az Palotában találatott ... Töltött bőrös könyöklős edgyes Szék 1. Töltetlen bőrös szek nro 1. Virágos Matériájú töltött könyöklős edgyes Szék 2 ... Rongyos bőrös Tátori Szék nro 2. Gyöntáros festett edgyes szek nro 11 [Pinárd MT; CU XIII/1. 100]. 1755: Gyöntáros egyes szek [Buza SzD; LLt]. 1770: Most találattott 8. gyöntáros egygyes szek egy à xr 30 [Csckelaka AF; KCsl] * ~ *fekvőszékény*. 1634: Egy Giontaros fekeő szekreny [Kv; JHbK XVII/15] * ~ *fogas*. 1637: ket giontaros berlet fogas | Negy Giontaros fogas [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1651: az pap hazan valo giontaros fogassck [Kv; ACJk 66b]. 1765: Gyántáros fogas 2 Paraszt fogas 6 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 7]. 1771/1817: A' Falon három Gyántáros fogas vass fogakkal [Bözd U; Mk] * ~ *kar/karosszék*. 1629: Egy zöld giontaros Karos zek | Negj zöld giontaros (!) karos szek. Egy kis giontaros szeczel szek [Szentdemeter U; LLt. — L. még ~ *asztal al.*]. 1636: vagyon egy Zeöldel festet gyantáros karas szek [Siménfva U; JHb]. 1651: haro(m) giontaros lada ... ket giontaros karzek [Torda; Borb. I]. 1664: Zöld giontaros karszék [Dés; Hr 2/23]. 1687: Egy gyantáros karszék Horvát Adam neve rajta [Déva; Szer.]. 1739: két új gyántáros lada, egy gyantáros karszék, egy gyantáros ágy [Torda; Tjkt I. 165]. 1753: Rövideb gyontáros festet karos székek [Mezőház TA; Told. 18] * ~ *hoporsó*. 1661: Az Plebanos Ur leanyanak egy lapos tetejű, giontaros koporsot ... csinaltam [Kv; ACJk 80a]. 1666: Püspök (!) Ur(am) fiatskajának Csinaltam egy lapos tetejű giontaros koporsot d. 75 [Kv; i.h. 80b]. 1728: az öreg giontaros koporsot noha apro deszka leve(n) nyolcz mariáson attá [Kv; i.h. 138] * ~ *lada*. 1627: Egy kis zeold giontaros lada. tt f. — d. 75 [Kv; RDL I. 132]. 1637/1639: egy singes regj giontaros lada — f — d. 60 [Kv; i.h. 111]. 1651: haro(m) giontaros lada [Torda; Borb. I]. 1730: Ket Singes kora Gyontaros Lada [Kórispatak U; Pf]. 1739: két új gyántáros lada, egy gyantáros karszék, egy gyantáros ágy [Torda; Tjkt I. 165]. 1754: Egy Singes gyontáros koltz nélkül valo záros Lada [Gyalakuta MT; TSb 17] * ~ *menyezett*. 1710: Az Bözd Uj falvi kis templomunk gyantáros menyezett el hordották, melyről inquiraltatni kell, azért adassék egy Compulsorium [REkLt Főkonziszt. 32. — *U] * ~ *nyereg*. 1752: Egy törött gyontáros nyereg [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.] * ~ *nyoszolya*. 1554: Az Azzon' Thar hazaban ... Egi hozzu lada(n) giontaros Nozolia uagio(n) No. 1 [Scnlyó Sz; UC 78/7.

22, 33—4]. 1646: egy giontaros nyoszolya [M-bükkös AF; KCsl 2]. 1647: Egy fel uetet Egy giontaros nyoszolya [Kv; RDL I. 134]. 1656: Vagyo(n) benne egy gyontaros festekes Nyoszolya ... Egy gyontaros festekes karos szek ... ket bellet paraszt szek az Asztal körül [Dctoka; Mk Inv. 5] * ~ *óratok*. 1748: Egy nagy Gyántáros Ora tok [Ks 8. XXVIII. 5] * ~ *pad*. 1629: Vagion kett eoregh zöld giontaros aztat ... szöld giontaros berlet pad [Szentdemeter U; LLt]. 1637: Az Eoregh palotaba(n) ... Harom Giontaros berlet pad, egy berlet pad paraszt [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] * ~ *padsiék*. 1629: ket berlet giontaros pad szek [Szentdemeter U; LLt] * ~ *pohárszék*. 1629: Vagion az fal oldalaban egy szép giontaros Poharzek [uo; LLt]. 1699: az Ebedlő Palotában Gyantáros Pchar szek nro 1. aytajaval es 4 hitvan vas pantyaival edgjütt [Ocsesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1728: Az Palotába ... vagyon ... egy gyontaros Pohár Szék ... ezen Pohár Széknek vagyon hatt Tolljoka ladátskaja [Arenykút K; Ks 55. 73 Gr. Fekty Dávid inv.]. 1761/1818: egy régi kisdő gyantáros pohár szek [Marossztkirály MT; CU] * ~ *szecszék*. 1629: Egy kus szöld giontaros Szeczel szek Egy uy keresztienektol czenalt veres beorrel borított töltött Szeczel szek | Egy kis giontaros szeczel szek [Szentdemeter U; LLt] * ~ *szék*. 1656: Egy gyontaros festekes szek [Dob; Mk Inv. 5]. 1787 k.: Katzko! udvarban ... Gyontarás székek nro 2 [RLt. — *SzD]. 1815: Tiz Gyontaros Szék [Nsz; Told. 19].

gyöntárosan gyantás-viaszos festékesen; cu vopsea care confine rășină și ceară; mit harziger Wachsfarbe. 1648: Csinaltam Szabo Giorgy Batyannak luzen kettőt fel sing fogast szöldön festve, giontarosson f. 4 d. 0. Ittem* egy zöld padot zöldön festve giontarosson f. 1 d 80 [Kv; ACJk 7a. — *Innen más kézzel]. 1652: csinaltam egy boreolo ladat festve giontarosson [Kv; i.h. 59a]. 1670: Csinaltam egy bellet aytet szolden festve sajocn giontarosson [Kv; i.h. 70a]. 1679: Gyantoros(n) festet, egyyik rakett, superlotos nyoszolya nro 2 [Udzisztéter K; TL. Pajmi János inv. 46]. 1686: egy Szöldön giontarosson festet fogas [Kv; ACJk 67b]. 1728: valmelly B. Mester Atyánkfia szép Öreg koporsot keszitt öreg deszkabol gyontaroso(n) lapos tetejűt regi mod szerent volt il. 4 az arra, most már az mestani üdöhdz kopast légyen 11. mariás az arra [Kv; i.h. 138].

gyöntároz gyontárral bevon; a vopsi cu vopsea care confine rășină și ceară; mit harziger Wachsfarbe bestreichen. 1650: Elsöben giontaroztam harom o fogast f. d 75 [Kv; ACJk 57b]. 1652: egy karfia aztat fedelet cnyveztem czve, megh festetem giontaroztam [Kv; i.h. 59a]. 1765: (A ladákat) nű festettük gyontároztuk [Kv; i.h. 6].

A gyöntáros címező jegyzetben K. Csikóy Klára tájékoztatása alapján írtakat némiképpen megcímíti az itt közölt 1652-i és 1705-i adalék: itt ugyanis a festésre és a gyöntározásra mint két külön, egymást követő műveletre történik hivatkozás.

gyöntározatlan gyöntározás nélküli; färrä vopsea räşinoasă şi ceroasă; ohne harzige Wachsfarbe. 1655/1754 h.: Senki pedig az Sátorban gyöntározatlan munkát a Mesterek közül ne árulyon, külömben büntetése léssen flor. 1. [Kv; ACJk 17]. 1728: Az örmos öreg koporsonak árra gjantározatla(n) ... öreg deszkabol f. 3. Apróbol f 2,,40 [Kv; i.h. 138].

gyöntározatú gyöntározású; cu vopsea răşinoasă şi ceroasă; mit harziger Wachsfarbe. 1767: A ... Pitvarbol ... hasonló keszületű, Zárú, és gyöntározatu Ajto nyílik ... négy zikkeltű Ablaku Házban [Spring AF; JHbK LVIII/1. 499–500].

gyöntat a spovedi; in beichtigen. 1779: Nemes János ... a leányát beadta a szebeni apácák közé. Volt pedig in ecclesiasticis Szebenben egy Griem nevű consiliarius pap ... Ez addig járt oda gyöntatni, hogy a kisasszonyt impraegnálta. Melyet észrevéven Griem, illára vette a dolgot s Helvéciáig meg nem állott* [RettE 406. — *A történet folyt. i.h. 407].

Szk: ~ni való pohár úrasztali/úrvacsorai pohár. 1728: Vagjon egj arany füstel üttetett viragos ezüst pohar gjantotni (!) való [Illyefva Hsz; SVJk].

gyöntatás ref úrvacsoraoasztás; impärtäsanie, cuminecătură; Austellung des Abendmahls. 1629: Pwnkeost napjara is vöttwnk egy ejtel bort giontatasa d. 8 [Aldoboly Hsz; HSzjP].

gyöntató-átya duhovnic; Beichtvater. 1792: Anyánk azon rendeléseinek is engedelmessei leszünk, melyet utolsó oraihan Gyöntato Attyának Tisztelendő Bors Márton Urnak hagyott [Buzásbesenyő KK; KCsl 1].

gyöntatókehely úrasztali/vacsorai kehely; potir pentru impärtäsanie/cuminecătură; Kelch für das Abendmahl. 1728: Labas ezüst gjontato aranyas kehely [Étfva Hsz; SVJk]. 1729: Egj aranyas gjontato kehely ... Egj keresztelő baldog kanna [Nyén Hsz; i.h.].

A róm. katolikusoknál: 'áldoztató-kehely'; erre nincs kijegyzéseink közt régiségbeli adalékunk.

gyöntatópohár ref úrasztali/vacsorai pohár; pahar pentru impärtäsanie/cuminecătură; Glas-/Becher für das Abendmahl. 1622: Az Templomhoz vagion egy Giontato Pohar [Szeszárna SzD; SzJk 9]. Az Egyházhoz egj Giontato pohar vagio(n) [M.décse SzD; i.h. 8]. 1728: Egj ezüst gjontato viragos pohar [Martonos Hsz; SVJk]. 1729: Egj gjontato ezüst pohar aranyas [Árapatak Hsz; i.h.]. Gyöntato pohar plehből való arany füstos a kareja [Erősd Hsz; i.h.].

gyöntatópoharacska ref úrasztali/vacsorai poharacska; pähärel pentru impärtäsanie/cuminecătură; Gläschen/Becherlein für das Abendmahl.

1728: Vagjon egj ezüst gjontato poharoczká [Sep-sisztikrály Hsz; SVJk].

gyöntatószerk scaunul spovedaniei; Beichtstuhl. 1733/1813: az Gáál János Uramnál lévő tükört adják el, és az árrával vegyenek deszkát, 's tsinállyanak belőlle gyöntato széket [SLt XLII. 6. 31].

gyopáros parlagi macskatalpban (Antennaria dioica) gazdag; cu parpian, cu talpa mîtei; reich an Katzenpfötchen. Hn. 1667: az Glopáros labou (sz) [Zabola Hsz; EHA]. 1740: A' Gyopáros Dombon (sz) | A' Gyapáros Domb megett (k) [Gyerővásárhely K; EHA]. 1793: A' Gyopáros dombnál (sz) [uo.; KHn 154].

gyors 1. iute; schnell. 1757: kivánta hátulso lábát* megsebhetni, hogy azon sebhetés által ne lenne gyors az emberek üldözésekre [MNY XXXVIII, 209. — *Ti. a bikanak].

Sz. 1718: a' gyors hamisság a' lassu igasságnál sokszor többre megyen [Kv; DLt 507]. 1727: maga láttya s tapasztallya az Aszszony hogy a gyors hamisság gyakran el nyomja a lassu igassagot [Darlac KK; Ap. Gr. Haller János br. Apor Péterné gr. Kálnoki Borbálához].

2. agil; eifrig, agil. 1567: My masodik Janos istennek kegielmessegebeol Magyar orzagnak Dalmacianak es horwat orzagnak walaztott kirallia etc. my hyweinknek wytezleo es gyors ferfiaknak* wdwarhely zeken lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozeonteonket es zokot kegielmessegeonket Irywkw [SzO II, 212. — *Ez a lat. *egregiis et agilibus viris* szk tükörfordítása. (L. erre a *gyorsaságos* al. a jegyzetet)].

Alkalmasint ide vonhatók a' köv. adalékok is: 1790: Gyors Kerekedő Petrosko Gergely. Gyors Kerekedő Görög Mihály [Mv; LLt 74/5].

gyorsalkodó agil; eifrig, agil. 1609: az nemes giorsalkodo beldi kelemen bodolay [Cszs; BLt 3]. 1642: nemes es Giorsalkodo Demeter Janos [Gysz; LLt].

A jel-re l. alább *gyorsaságos* al. a jegyzetet.

gyorsan sebesen, serényen; iute, repede; schnell, emsig. 1568: Henteler simone ... fassa est, Ezt hallottam hogy monta Czyehy Balintne, az fianak haych el fyam gyorsan az tehent, mert Ihol haytok az Veres Tamasesh ne erkezek el (igy l), mert ne(m) akarom hogy orldz es az gyermek el mene gyorsan Nem erek el vele [Kv; TJk III/1. 224]. 1582: Petrus Gruz ... fassus est ... Monda Nireó Kalman ... ereggelle (!) igen hamar hoz eg zoknianak valo Saiat Nekié, es Barsont hozzála, En giorson el Menek es hozek [Kv; TJk IV/1. 34–5]. 1595: fel zeokek Istua(n) es el mene gyorsan ne(m) mulatha teobbet [Uzt 10/40]. 1614: az Pad ala tekintuen hát egy fazakat láts az fedeöt le uénén rolla mellyel be volt fedve gyorsan kezdek mondani hogy Gabor, Gabor, Gabor [Nsz; VLt 53/5267 G. Keörtueyesi (21) Báthory Gáborra von. vall-a]. 1644: gjorson ki futamodam, migh

ki intek hat immar az feöldön fekszik Marton Uram^a | Siuakodast hallek, giorson cda futek, be Menek az Nagj Miklos Hazához [Mv; MvLt 291. 420a, 432b. — *Ti. fejszével leütötték]. 1655/-1754 k.: Urától pedig ha el küldetik^a gyorsan járjon, és annak alkalmatosságával másutt ne czékályon (!) hanem hamarsággal választ hozzon [Kv; ACJk 32. — *Ti. az inas]. 1736: intetemis az urfitt Olosz uramat midőn arestálni akarják vala vinni hogj ne vonodjék hanem mennyen szaporáb(an) de az urffi addig vonodék egy olá hátul egy bottal joll meg úté hátb(an), az után mingyárt az vrffis gyarsaban kezde menni [Algyógy H; BK]. 1869: A honvédség felszerelése gyorsan megyen [Kv; Pf Pálfi Károly lev.].

Ha. 1592: giorson [Kv; Szám. 5/XIV. 128 Eppel Péter sp kezével]. 1604: giorson [UszT 18/139].

gyorsaság sebesség; repeziciune; Schnelligkeit. 1600: az egez Aranyas Zeky vitezleő rend, mind lovagok es mind gyalogok, azon zekbely vrainkal egietemben, ez orzagnak mostani keozeonseges szüksege ideyen nagj eőreömmel giorsasággal es serinseggel Jüttenek mellenk, hogj zegny meg nyomorodott hazankat az nagy el viselhetetlen insegh es teorvintelensegh alol, Isten wilünk lewen ky zabadichiuk [SzO IV, 141 az erdélyi felkelő nemességnek az asz-i székelység számára adott kiváltságseglevele]. 1768: Ezen Gát nem is tolyla fel ugy a vizet hogj a felső Malom(na)k Árka hot vizet vonna, mert abban mostis szintén olly sebesseggel foly a viz mint ennek előtte, és a kerekakis szintén olly gyorsasággal fordulnak [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.].

gyorsaságos agil; eifrig, agil. 1598: az gyorsaságos Sofalwy Gyeörgy, Malomfalwa(n) Vdwarhely zekben lakozando, wrunk eo fel(se)ge weres Drabantia [Usz; Ks 14. XXIX. 4]. 1616: Jeöuenek my eleonkben szabad akkarattiok szerent, egj feleol az gioraságos Berecz Istuan, Mas feleol Elekes Janos veres Drabant, vzoni^a [BLt 3. — *Uzon Hsz]. 1619: gioraságos Fazakas Janos al(ia)s Lakatos Zeredaban marosszekben lako zabad Zekely [Berz. 8. 72/22]. 1621: az gioraságos maros zeki Kakasdi^a Vegh Mihaly veres drabant [DLev. 1. II. 31. — *MT]. 1626: nemes es gioraságos Zentrontassi^a nagj Janos alias Kopaczi [Berz. 8. 72/12. — *Szentrontás, később Szentháromság MT]. 1665: az Nemes Gyorsaságos Maros zeki Szentrontasi Kaczo Boldisar Nehai Kaczo Mihaly fia [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1680: az gioraságos Mincsor Péter veres drabant személy [LLt Fasc. 151]. 1696: Csender Marta Nehai Gyorsaságos Simo Gergely Veres Darabant raelictaja (96) [Csókfva MT; LLt Fasc. 61. 6].

A fenti kijegyzésekből láthatóan a régiességben a nemes, szabad székely és darabont rendben lévő személyek szokványos, rögzített jelzőként használatos címszóbeli szó a lat. *agilis* '1. serény; 2. gyors' (l. erre PP-t és a többi kiadásokat) magyar tüköszava. E jelző az egykorú iratoknak ritkábban kezdőformájában, gyakrabban címzésiben fordul elő. Pl. 1580: Egrege *Agilis* nobis dilectis [SzO IV, 74 Báthory Kristóf fej.

lev. Petky Mihályhoz, Usz királybrájahoz]. 1613: Generosi, egregii, nobiles et *agiles*, domini, amici et vicini, nobis semper observandissimi, servitorium nostrorum paratam commendationem [SzO VI, 38 a százok segesvári gyűlése Usz közönségéhez]. 1627: Generosi, Egregii, et Nobilibus, *Agilibus*, Capiteo et Judici Regio trium Sedium Sicalium Sepsis Kézdí, et Orba, Vice Iudici item Regio et Jurati Assessoribus Sedis Kezdi, Fidelibus nobis dilectis (i.h. 230 Bethlen Gábor rendeletének címzése). 1660: Egregii, *Agiles*, Strenui ac Proudi (i.h. 296 Barcsai Ákos fej. parancsának megszólításában; címzése: Egregiis, Nobilibus, *Agilibus*, Strenisque et Providis, Sedium Sicalium Csik, Gyergyó et Kaszon Incolis et Inhabitoribus universis]. — A lat. formula rendkívül gyakori előfordulására l. még pl. SzO IV, 168, 210, 230, 293, 317, VI, 42, 44.

gyorsszekér postakocsi, rég delizánsz; postalion, diligenti; Postkutsche, Eilwagen. 1849: a gyorsszekér reggel 4. órakor elinduland; hogj tehát minden esetre elindulhassak felvitt a' Biazini vendégfogadoba és ottan reggelig szállást rendeltetett számomra [Kv; Végr. Vall. 38].

gyorsszekér-intézet postakocsi-intézmény/vállalat; intreprindere/serviciu de postalion; Postkutschenunternehmen. 1849: Kelemen Béni azután irt egy levelet, s nekem kézbesítette, hogj azt Szebenbe érkeztemmel az ottani gyorsszekér intézetnél mutatván bé, melyre nékem ottan szállást és kosztot fognak adni [Kv; Végr. Vall. 38 Krizsán Mária vall.].

gyorsutazási intézet postakocsi-intézmény/vállalat; intreprindere/serviciu de postalion; Postkutschenunternehmen. 1849: Szebenbe érkeztemmel a' gyors utazási intézetnél Kelemen Béni levelét bé mutattam [Kv; Végr. Vall. 38 Krizsán Mária vall.].

gyovat csábít, késztet; a ademeni/atrage; locken. 1590: az Pribek Gergely Zolgaia ennekem mo(n)-dgia vala hogj az mostany leant az kit az vra Vasarhelyrül hozot eo harmad napig mind giawatta az vra hagiassabul hogj Jde giawatta Jecioe(n) az vrahoz [UszT II/1. E. 205 „Zabo Balas de Vduarhely” jb vall. 1625: Hallottam az Inczie Istuannétol hogj mo(n)dotta azt enneke(m) engemet ige(n) gjouat Oklandy Mihaly hogj el szok-iunk, de en ne(m) akarta(m) el menny [UszT] 89a].

A jel-re nézve l. az *elgyovat* címzést.

gyovatas csábítás, elcsalogatás, késztetés; amä-gire, ademenire; Verlockung. 1600: Az hazis wagyon kett eztendie a wagy annalis megh teob hogj kez, fedel alat wagy(on) de az A ne(m) ment bele, azt mo(n)ta hogj eo ne(m) megye(n) abban hane(m) az ki (!) az vra chenalta^a. Az gyermekeitis eo giowatta el, es ala s fel budustattia, mert Ienart Pál el tartana ... Az gyermekek giowattassa felöl, nihil scit [UszT 15/268 Mailat Andras Farkaslakan lako vall. — *Ilyen zavaros a fog.].

gyökér 1. rädácíná; Wurzel. 1604: nagj sokan Jöuenek be hogj az palantban wögienek ... Zaz zalat mingiarast el witetet benne, az töbinek ganeswizet czinalanak, az pinczebe tewek, wgian meg

Ismertek hogy lopot palant mert meg mosta az tövet gwkeret [UzsT 20/320]. 1756: a Bokrokat, Tökéket, Gyükereket magok is vagdalták égették [Veresegyháza AF; Told. 30]. 1784: oltvais küldök négy tszesznye fát, Baraczk fát gyükereztől küldtettem 12 szalat, nem külemben Magyaro fa jövésekis és Cseresznye oltó ágokat bővön [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1804: Natsád a' Vetemenyes Kertbe lévő Plántákról, és gyüke-rekről lévő (l) Parancsolatyát vettem, itten Sem-mi féle Btsi Plántákat, vagy gyükereket, nem találton, egyebbet egy Táblába egy néhány Arti-csokánál, Másba pedig Spárgánál [Benedek AF; SLév. E. Ujjvári* Imreh tt lev. — *Olv. Érsek-újjvári]. 1810: Felső határban a Pojána nevezetű Helyben ... bizonyos részt rendre fel fogván ki borzoldván és a Gyükerekből Bokrokból kitis-titvan némely reszeitt fel is rontották [Felőr SzD; Bet. 6]. 1840: A Damo Rétye hajdan meg lehetős jó állapotú szálás erdő volt, de a' Néhai Tekintetes Ur a' Fákat gyökereztől ki pusztított-ván szütföldés akarta formálni, de ezen terve nem sikerülhetése miatt, ma marha legelő parlagnak használtatik [Udvarfva MT; EHA].

2. gyökérzetes terület; teren rädácinos; bewur-zeltes Gelände. 1806: A' Pásztorok, a' Község Ökör Tehén, Ménes, Meddő, és Borju csordáit híven és igazán őrzik ... Ezekén ki-vül, Ugyan a' régi mód szerint tartoznak a Pász-torok, a Vérhetéstől, Vérártól, Békától 's Más Nyavallyától, Ároktól, Gyökértől, és hasonló egyéb veszedelmes esetektől oltalmazni [F. rákos U; Falujk 11 Sebe János pap-not. kezével].

3. orvoságyként, méregként v. varázslószerként használt növényi gyökér; rädácín de plantă folo-sită ca leac, ca otravă sau ca substanță pentru farmacie; als Arznei, Gift, Zaubermittel gebrauchte Wurzel. 1574: Bor Iancosne azt vallia hogi Borbel Iancosne hitta Be az albert deak hazához latta hogi ky astak egi fazakat az feoldból, es meg rugtak labal egi eb feo es egy chont es harom darab wy tegla es valamý geokerek hwlotok ky beleole [Kv; Tjk III/3. 369]. 1583: Egkor Talala Az piachon es vezek vala eg penz Arra pet-reselmet. Monda vid el vid el a petreselmet chinalj orvossagot vradnak Az lewlebeol Az gywkerewel feöz etket [Kv; Tjk IV/1. 145–6 „Orsolia Kendi Iancs Zolgalbia” vall.]. 1584: Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valem, hiúatam hozza(m) Zabo Catot, Azt monda hogy keotes volna raita(m) Ada be valamit Innom, es gywkeretis Ada be Innom, Es mi helt be veóm, mingiarast az karom meg haborodek es most(is) chak Naponkent el zaral a' kezem [Kv; Tjk IV/1. 219]. 1679: Or-vosságnak valo czérnara fűzött, különbb külömb féls gyökerek öt Csomoval nro. 5 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 9].

Szk: gyenge ~. 1679: F-jér hatu vlragh vize kezdke: sávoval vett nro 5. Gyenge Gyökér vize, Kezke: sávoval vett nro 6 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 32] * szentlélek ~e. 1672 k.: Szentlélek gyökere. Angelica Sylvestris Major. Helligen Geisteswurtz [PPGI] * veres ~. 1667:

mikor az biro tormat kert volna azt mondotta, hogy adok en most vagjon nalam Veres gjuker [HSzj forma al.].

4. vminek a töve (a földben lévő része); rädácina (partea care se găsește în pământ) a ceva; (der unter der Erde befindliche) Ansatz, Fuß eines Gegenstands. 1781: az Abosfalvi Mihály most már bé is rakta vólt a malomnak fundamentum Talp fát ... a' Záport ex fundamento ő tsinálta ..., 2 tzöveket belőlle a' viz meg is mozdított, nem lévén elig hosszak, a' víz a' gyükerit ki mostat ág közti lévén tsak bé verve, melly tzövekek helyye, . más tzövekeket vertenek [Mihálcfa AF; Eszt–Mk].

5. vmely (állati) testrészt v. szerv töve/törése; rädácina a unui organ sau a unei părți a corpului (animalelor); Wurzel/Wurzelteil eines (tierischen) Körperteils/Organs. 1672: Haydu Janos noha Ló herelő volt, de az cziptető fátis másnak adta kezében, mással is kötötte meg az Ló hérejét ne(m) magha, és más emberek kezére bizván az cziptető fát oda hadta ..., ki miat esett Lonak herejenek gyükeré(ne)k be szaladása az cziptető-ből [Kv; Tjk VIII/11. 244]. 1796: Tseléd Májós Sziv Gyükerivel együtt [Dob.; Mk] Egy negy esztendő Barna Szörü Tulok(na)k Torok gyejka gyogyulhatatlan indult volt úgy hogy az Nyelve töve és gyükerei már is mind meg rodhattak volt [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével].

Sz. 1780: baszom a papod lelkinak a gyükeretis a te lelkedetis [Vaja MT; VH].

6. kb. törzsökös nemzetség; neam de bastină; alteingesessenes Geschlecht. 1593: Az kiraly biro vrain az en Jobbagiomot teorwenj modgia zerint magh zabadítottak benne, kit megh bizonyitok az kiraly biro vrain Regestrom(m)al Jegyzesewel az Kéd szeky megh engedgie hogy szabad legie(n) ennekem Minde(n) gieokerereol valazt tenne(m) ennekutannais [UzsT]. 1607: mű neked nem adunk nyil földet, mert azt a te gyükeredre ki attuk wolt regen, most az vdvahazhoz birlak, keresd ott. Tudom hogy mikor az nyil föld igazgatok ott ualanak, nagy nyilat adank szamba hogy birtak az Lazar Janos gywkerere [i.h.]. 1657: Itt menasagon* al(ia)s Pottianđ also uegib(en) egi darab iozagot mallet Istva(n) Lorinczek birtak attiafiastol tudom hogj az Molduai Janos giükerire ualo helj [LLt Fasc. 133. — *Menaság Cs.]. 1671: Nem tudom aszt hogy ha az Nehai Kelemen Peter ebből az mostani Kelemen gyükerből valo volte [A.-csernáton Hsz; HSzjP]. 1772: Ezen kívül egyebűtt, is másutt, ha mit Dobolyi Joseph Uram ki tanulhat szereszhet és Váthat mellyek(ne)k még eddig gyökere Nyoma, a Gerendi Uramek Levelek között nintsen és azoknak minden interventusa nélkül maga Leveleivelis procedálhat, az egy lehető Verségen kívül [Nagylak AF; DobLev. II/486].

Szk: vki gyökerére való (földjőrség), 1650 k.: Bizonyítsa meg Markos Thamas, hogy az peres földek az ő gyükerire ualo földek. Az A. bizonyiton hogy az ő gyükerere valok, s odo birtak | Az az föld pedig az en gyükeremre valo nyil föld volt | Tudom hogy az peres föld az Matthias Ambrus

gyökerere valo föld [Pálfa U; Bál. 60]. 1660/-XVIII sz.: Bartalis Janos gyökerire valo föld [Szentmárton Cs; EHA].

7. kb. (ősi) törzsökös birtok; ocinā, pāmīnt de baštīnā; alteingesessenes/erbeigenes Grundstück. XVII. sz. eleje: Gaspar Balint ... azt felelin az madar antalne, giukerit tudom hogi penze utan becz palne birta [Csz; BLt]. 1606: Az Benkes giwkerereol is, Sebestien Thamaseteolis .. óda zolgaltak [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1616: Kantor Peter az Zabadulastol fogua Nemes Giukerben lakot, s feyedelmeket szolgalt, mostis ott lakik [Kozmás Cs; i.h. Demetrius Matte nob. de Kozmás vall.] | Tudu(m) azt hogj az Borsovaj Mateh Istvan Lazar Janos vramnak szolgalt arról az gywkerereol, aztis tudom hogy magatis taplalta versegybe Zalunkatis tudu(m) hogj aval egywtt byrta az eőreoksege Lazar Janos vram [Csicsó Cs; Bál. 61]. 1641: Részeg Bálint gyökerére járandó föld [Szentmárton Cs; EHA].

8. kb. törzsökös/tősgyökeres leszármazott/utód; descendant/urmas neao9/direct; angestammter Abkömmling. 1554: Mind ewrokbol Santho foldbol Senafwbol az assonj Negyed Ressen megh maragygyon, a mint az elewth el wegeztek wolth ew keozotok, azon Rend tartasban az assonj elteig birya, holta wthan az gwkerre maragion [Bölön Hsz; Szó II. 114]. 1605: En nagj Ferenczet ugj földadom (!)* es uallo(m) be az en Jozago(m)ban hogy, az en leaniomual egjwtt Jlonaua, engemet holtomig Etelei es Jtallal Ruhazatall el Tarczjanak, mert ennekem ennél töb gjeremekem ninc az uilagon erre nez az en öröksege(m) Jozago(m) ez az uer az gjwker beuna, holto(m) utanis rayok marad ne(m) masra [ÚszT 20/361. — *Tollvétség fogadom h.].

Szk: (vkít vmely jószág) *vérrre* (és) *~re* illet (vkít vmely jószág) *tősgyökeres* leszármazottként/utódként illet. 1592: Azert az en keresetemnek rendyben azt mo(n)dom valamy volt s walamy vago(n) mallyett hyttak Myhaly Janos Eőreoksege nek mag kewano(m) mynden rolla el wótt haznywal, mert engemett illett verre gywkerre, protestalok [ÚszT]. 1598: Talaltam megh egy zalagcs feőldet az Jnel . Ez feőld enge(m) illet verre gykerre, melynek zaloghiaual megh kenalta(m) az It de el ne(m) vette [i.h. 13/9]. 1600: Werre gywkerre illett ez a peőres fold Gseő Isthwant wagy ne(m) en nem tudom, Tudu(m) azt hogy eő elte, de mi mudo(n) nylwa(n) ne(m) tudu(m) [i.h. 15/33 „Semienfalui” Leőrincci Marto(n) (70) zabad zekely” vall. — *Siménfváról (U) való]. 1605: Tudu(m) hogj verre gykerre Gere Matet illeti az eőreoksegh [i.h. 20/192 Petrus Barto de Zent lelek* liber(tinus) vall. — *Vagy Csák- v. Kézdisztlélek] * (vmely jószág) *vérrre* *~re* marad. 1600: azt tudu(m) hogi uerre giwkerre Gseő Istua(n) eőreoksege eostwl maradt, eoue [i.h. 15/35] * (vmely jószág) *vérrre* és *~re* öv. 1607: Borsó gergelyne Ersebet azony es kowach myhalne Ersebett Azonj keresik Kerezt vurfalui (!) Zeőuerdj Janostt azertt az Eőreoksegettt, ... hogi az verre es gikere Eőreok volna [i.h. 20/351].

◇ Sz. 1764: Sokat eddig el halgattam (így!) de már hogy az írántam valo hibás velekedés masoknális gyökeret verjen nem szenvedhetem [Középlak K; BfR].

gyökéréső csákány gyökerítő csákány; tirnăcop pentru scoaterea rădăcinilor; Breithacke. 1841: Egy gyöker áso csákány [Egeres K; Ks 89].

gyökéréső kapa gyökerítő kapa; sapă pentru scoaterea rădăcinilor; Wurzelhaue. 1693: Boriczának. Egy Szena hanyo őreg vas villa, Egy gyöker Áso kapa [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1794: Gyöker áso kapa hét [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1812: gyöker áso kapával kezdette asagatni* [Nyárádsztlászló MT; Sár. — *Ti. a földet].

g. ökrébot baston din rădăcină; Wurzelstock. XIX. sz. eleje: Egy gyöker Bot ezüst gombal [BK].

gyökeredett gyökeret vert; care a prins rădăcini; Wurzel gef. 1768: Szász Szent Lászlónak Oláh Létának egyben folyo határa vagyon ... Oláh Rákos nevezetű Falu Határával ... az említett Ország uttya délt néző szélyin gyökeredett régi nagy tölgy fa Csutakjánál melyis mindenkor határ fának, és jegynek tartatott [Torda; JHb XXXVI/17].

gyökeres 1. rădăcinos, cu rădăcini; bewurzelt, mit Wurzeln (bewachsen). 1798: ez a régi tsutkas gyökeres Irotvány vagy Erdő hely se Maftyej se Nyikula; között nem volt sohas fel osztva [Nagykristolc* BSz; JHb Bornemisza Anna Mária lev. — *Később: Nagykeresztes SzD]. 1836: az ugy nevezett Bornyu-kert vén tőkékből, Tővisses, bokros, gyökeres helyekből kiírtatván, Szántonak felfogatott [Vámosgálfa KK; Ks 78. 21 Conscr. 18].

Hín. 1608: az Giukeresnel (k) [Tusnád Cs]. 1622: az giukeresben uagion egy to azt tudom hogj Becz Palne tilalmasba tartotta nem volt zabad masnak ot halaznj [uo.; BLt 3 Antonius Benedek de Tusnad (60) pix]. 1694: a gjukeres alat (sz) [Kőrispatak U]. 1700/XVIII. sz.: Gyűkeres fánny fellyűl (k) | A Kuton alol győkeres fára megyen egy föld (sz) [M.felek U]. 1717: a Gyűkeres mellett (sz) [Sülelmed Sz]. 1732: az Gyűkeresben (sz) [Buza SzD]. 1739: Gyűkeres* nevű erdejében [Kercsed TA. — *Uo. alább Gyűkeres alakban is]. 1748: a Gyűkeres Ut [Étéd U]. 1763: a Gyűkeres ut [M.valkó K; KHn 104]. 1776: A Csapja Gyűkeresében (sz) [Buza SzD]. 1808: a Gyűkeresbéli Erdő (e) [Kiskend KK]. 1812: A győkeresben (sz) [Buza SzD]. 1864: Gyűkeres hágo [Bh; KHn 26] | gyűkerestető [Alfalu Cs]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. törzsökös, tősgyökeres; băştinaş; urwüchsig/keimlich. 1592: Sigmond Jo lewele A(n)no 1435 kentli, hogi az ideghen kalmazokath, kiknek eőreoksegek ninchien ez Birodalomban, hanem Masunnat ide be Jeowen, minden terehi viselesnelkw hol

varosokban, hol falukban lappanganak ... ezeknek marhaioakat az teob giwkeres Erdely Arossagh el vehesse, elys vetethesse az varosokbely es falukbely Birakkal [Kv; DiosyInd. 59]. 1604: Abast-faluanak* gykeres birodalmokott oda fel az neuzetes helyekbe en ne(m) tudok, hanem az medue byket tudo(m) hogy vadasszal az Leoueteyek birtak [UszT 18/106. Joannes Matis de Kapolnas olahfalua (60) vall. — *U]. 1722: nincse(ne)k örökös és gyükeres Jobbágjim [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1750: Barb Sztojka Hétfalusigjükeres ember Zoltányban lakott mind sellér, nem akart Borczába visszamenni [Hétfalu Br; BrÁlt Stenner V. 3. — Binder Pál kijegyzése]. 1753: 12 öreg gyükeres Bogathi ne(mes) es Paraszt emberek [M.bogáta SzD; Mk]. 1777: Etzken András Albisi Öss, gyükeres Lakosnak, Nemes embernek, és Nemesi szabadsággal előnek értem ... Procurator is volt Nemes Kézi Székben [Albis Hsz; BLv. Vall. 3]. 1819: több jussa is van a' nemes-ségnek azon Josságokhoz, mert régibb és gyükeres Nemesek ök, 's öket illetné az elsőség ebbe is [Remete Szt; Ks 67. 47. 28].

Szk: 6s ~. 1719: nehaj Dabo Janos, ide valo Csüddötelti, eös gyükeres ember volt [Csüddötelti KK; SLt PQ 8. Marko Vaszily (36)] * töves-~ 'na'. 1735: ezek mindnyájon ... Sz: Margitán Lakok Töves Gyükeres Hely tarto jo Gazda emberek [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXV. 36]. 1737: Coptelken* Lako Töves Gyükeres Hely tarto Személyek [i.h. 9. — *SzD].

3. meggyökeresedett/gyökeredzett/honosodott; inrädäcinat; eingewurzelt/gebürgert. 1585: Amikor penig oly ususba leó, hogy az kessegh keozet ez Artikulusok acceptaltatik, es Ereosse giwkeresse valik. Az vtan zolhatnak eo kgmek az Jdegen procatoroknak be hozassa feleollis [Kv; TanJk I/1. 9].

4. kb. hatásos, mélyreható; cu efect, profund; wirkungsvoll, tiefgehend. 1872: amint észre vettem Jábrótzki és Daniel urak az eddig volt osztozásról Informatiot szándékoznak fel-adni, az első Informatio pedig minémü gyükeres szokott lenni a' Tkes úr előtt tudva van, ezeket hát meg-kell előzni [Dés; Bet. Bajó László Osdolai Vass Antalhoz].

5. kb. alapos; temeinic; gründlich. 1804: a' Méltóságos ur hibás gondolkozásának, és igen léhas okokra épített tselekedeteinek gyükeres, és nyilvános fel-fedezése [Berz. 21].

gyökerezik átv gyökeret ver; a se inrädäcina; Fuß fassen. 1581: Mint hogj eo kegmek faradoznak varasswl, az fwstolgó taplot megh oltany, keryk eo kgmet Biro vramat is hogj az kozonseg bekesset gondolván legien kegies Indulattal minde(n) dologba, hog ez dolog towab ne serpallio(n), es előb ne gywkeresszek [Kv; TanJk V/3. 240b]. 1738: jóvállásom s hagyásom az hogj ha lehet közöst ne birjanak, hogj annális inkább az atyafiságtalanság szeretetlenség közikben ne gyükeresszék [Ks 14. XLIIII Kornis István végr.].

gyökereződik vmin alapul; a se baza pe ceva; auf etw. beruhen/fußen. 1825: Szoszollo Domján György .. ámbár ... azt állittya: hogj kövei — épületre valo Materialék légyenek — mind azonáltal ez semmi Igasságon nem gyökereződik [Torda; TLt Köz. ir. 252].

Szk: vmi a törvényen ~ vminek törvényes alapja van. 1834: a' P Betüvel jegyzett Bizonyításról szollo Tudositás szerént Szabadságába állván a' Felperes Résznek ... akár minémü Ujj Bizonyittásokat a' perbe beadni, s az Allpereseknek aziránt tett ellenvetése a Törvényen leg kevesebbé sem gyökereződven [Borb. I Asz törvényszékének ítélete].

gyökereztet átv olt; a sádi; einimpfen/prägen. 1795: eö zent felsége, Aggion es gywkeretzessen ighaz zeretett az kerezten feiedelmeknek zywekben egymashoz [Kv; TanJk I/1. 255].

? gyökéröv övfajta; un fel de cordon/briu; Art Gürtel. XVII. sz. v.: Egy som forma claris gyüker öv [MNY XXXVIII, 133].

gyökérpalack '?' 1711: 6 Öreg Gyüker Palaczk 3/60 [Ap. 5 Apor Péter inv.].

gyökérvágó gyökérítő kapa; sapă pentru scoaterea rădăcinilor; Wurzelhaue. 1825: a Városnak ... tsak egy Gyüker vagoja vagon | Egy Gyüker vágóra kell atzélos vas [Dés; DLt 424]. 1849: egy gyüker vágó [Dés; DLt].

gyökérvágó kapa gyökérítő kapa; sapă pentru scoaterea rădăcinilor; Wurzelhaue. 1589: Egy Gywkervago kapp [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. 1652: vagon gyüker vago kapa N. 94 [Görgény MT; Törzs]. 1687: Gyüker vago kapa nro 2 [Veresmart TA; Berz. 11. 87/I]. 1800: tsináltatunk egy Gyüker vago Kapát, az árta 9. Susták | Pálffy István Rectificatornak adott gyüker vago kapa [Torockó; TLv. 5].

gyökérvágó kés cútít pentru tăiat rădăcini; Wurzelmesser. 1789: Egy Gyüker vago késnek a' Srofja | Egy Gyüker vago kés Deszka Táblájával Rf. 1. xr 30 [Mv; ConscrAp. 20, 22].

gyökérvágó vas kb. gyökérvágó kapavas; fierul sapei de scos rădăcini; Eisenblatt der Wurzelhaue. 1802: egy gyüker vago vas [Dés; DLt 4].

gyökérvágó vaskó gyökérvágó vaseszköz; u-nealtă de fier pentru tăierea rădăcinilor; Eisenrät zum Wurzelhauen. 1789: Egy Gyüker vago vasko Rf — xr 3 [Mv; ConscrAp. 23].

gyömbér a Zingiber officinale fűszerként használt gyökere; (rizom de) ghimbir; Ingwer. 1582: 16 January keolt az wonas igazito waimra Bors keolt ez nehany nap lb. 1/2 d. 32. safrany keolt fel fertaly d. 88. Zekfw keolt d. 6. gyeomber keolt d. 18 [Kv; Szám. 3/V Lederer Márton]

sp kezével]. 1585: 8. Janua: Mas talra Egy czhyuka 7 font az töröt lewre d. 28. Saffrany ment arra d. 10. Bors ment rea gyöngyberrel d. 10. Petreselyem hagyma d. 2 [Kv; i.h. 3/XXII. 53]. 1587: Veottem 1 fontt Jeombert (l) d. 38 [Kv; i.h. 3/XXVI. 70 G. Suweges isp. mest. kezével]. 1590: veottem 2 Melyeztet Lúdat ... d. 28. Petreselmet ... d. 4. Geonybert (l) veottem d. 10. 1/4 Borssot veotte(m) ... d. 15. Egy Lot Saffrant d. 50 [Kv; i.h. 4/XX. 35 Hooz Lörinc sp reg.]. 1593: vett Biro vram .. 3 Tonachika giembertt ... d. 96 [Kv; i.h. 5/XXIII. 33a]. 1594: Bors uagjon ferton No 1 1/2 Fa hey uagjon ferton No 3 1/2 Gheómbert uagjon ferton No. 1 Neh 1. Tengheri szeleő ferton No. 3. Mondola ferton No. 3 Beórseő ferton No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24]. 1630: Nyireo Ferencz Hozot lengiel Orszagbol ... 90 font Gleombert tt f l d 80 | Samuel Wogel. Hozott a Beczi-beől .. Fél Mása gyeombert tt f — d 75 [Kv; Szám. 188/IV. 51, 87]. 1640: Az Brassaiak Uy Esztendő napian tartoztanak Fogaras varahoz f. 60. Ittem Konihá szuksegere Edgy eoregh tal borsal. Saphrannal szek fível Geomberttel mandulaval Malosa es Tengeri szőlővel melliet mindenkor fogiatkozás nélkül administraltanak az praefigalt terminuson [Holbák F; CU 14/48. 45]. 1659: Egy borsolo erszenj ketteiben bors, eggikben giumber [LLt Fasc. 146]. 1670: Az borsolo erszenyben fel font gyömber [Uti]. 1687 k.: Egy Mása Vagy Kantár Borstol f 3/00 . Egy Mása vagy Kantár Gyömbértől f 2/25* [MvRK Vect. 17. — *Ti. ennyi a vett harmincad]. 1732: két Sákban másfél Vékáni Gyumbér [Kv; Ks Kornis Zsuzsanna lelt. 16].

Szk: ~be szaggatott tyúk. 1625: Vonas Igazito Vrajmnak feoztettem Ebedre Glomberbe szaggatott Tiük nro 2 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 232] * eleven ~. 1599: Kis Janos. Hozott ... Eleuen giembertt — //9 [Kv; i.h. 8/XIV. 18 hj]. 1678: Buczí Kozmatul ezeket vasaroltatta eo nga hitelb(en) ... Plataiczot f 7//20. Eleven gyömbert Libr. 10// f. 18// — Citrom licetariumot Lib 5// f 9// = [Uti]. 1683: Egy kis Tonnab(an) narancz licetariu(m). Egy kis Tonnab(an) eleven Gyömber [Uti].

gyömbéres gyömbérrel fűszerezett; condimentat cu ghimbir; mit Ingwer gewürzt. Szk: ~lé. 1570 k.: nyolcvan hat font húst, nyolc t(yúkot), két ludat gyömbéres levet tartozik* [Dés; DFaz. 9. — *Tollban maradt: adni]. 1597: 2 Lwdt gyemeres Levre f—d 24 ... ő Bortt az gyemeres Levhoz 3 Eittelt f—d 12 [Kv; Szám. 5/I. 51]. 1597: foszedtem Oriat ... f — /09. 4 fw kaposztat hoszsza ... f — /12. Egy Taly Giomberes lewet [Kv; i.h. 7/XIV. 62 Th. Masass sp kezével]. 1625: 4. Tal Etek volt Egi Lud Gjeómberes lewel f — d 25 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 31] * ~ rizskása. 1631: mondgja vak Koczis Mihalyne hogi te feőzele az katonaknak giomberes riskasat, verminel Czirket kukrejttes peczeniet, ugi mond, nem főztem am en mint te

ugjmond [Mv; MvLt 290. 232a] * ~ sása gyömbéres mártás/mártalék. 1595: Az súlt alat volt Gyömberes Sasa, ahoz és az Súffahoz attam 1 1/2 Eytel borth p(er) d 9 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

gyömbérez gyömbérrel fűszerez; a condimenta cu ghimbir; mit Ingwer wüzen. 1595: Gyömbereztem és az fa heat költtettem, az Wonas igazito Wraim vendeglesekort az mely meg maradot volt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

gyömbérlé gyömbéres/gyömbérrel fűszerezett leves; supá condimentatá cu ghimbir; mit Ingwer gewürzte Suppe. 1586: Az Wonas Jgazito Vraimra költt ... w kegnek kewanak hogy egy Judiaay Tiüket főzetnek főzete(m) megh Giomber lewel d. 35 [Kv; Szám. 3/XXVII. 86, 9a].

gyömbérpor kb. porrá tört gyömbér; ghimbir pisat/pulbere; zu Pulver gestoßener Ingwer. 1573: Barbel Myklos Azt vallia hogi egyzer Borbel Balint hozatot volt egy Eytel Irmes Bort Eo wele Eotele kwite az felesegenek, Az Iwt benne es az Maradekat az Agyfeohoz tetette hallotta az vtan hogi panaszolkodot-e az azzony az vranak hogy az Irmes Bortwl vagion Nely Nawaliaja, Azt Monta Borbel Balint vgian sem Io dyznonak gember por kwrwalelek De eo azt Nem Twgia mynt leot dolga, ha aztwl betegwlte vagi Nem [Ky; Tjk III/3. 113].

gyömbérszítáló I. mn gyömbérszítálásra való; pentru cernutul ghimbirului pisat; zum Ingwersieben dienend. Szk: ~ szita. 1744: gyömbér szítáló Szita egy [Szentdemeter U; LLt Fasc 67].

II. fn gyömbérszita; sită pentru ghimbir pisat; Ingwersieb. 1711: bors, s, gjömber szitalo 1//36 [Ap. 5 Apor Péter inv.].

gyömötlés kb. (meg)gyomrozás/gyömöszölés; busire/lovire de mai multe ori în burtă; Pressen, Knuffen. 1813: Dömsödi Gábor Uram ... felesége kiáltására tsak szaparán ki szalada és az Exponens Aszszonyt őis meg fogá s vagy két versen jól a földhöz veré tapodta, pofozta, ütötte döngölte, patyalta, úgy anyira hogy ... Tolvajt kezdé kiáltani a' midőn már az uttzán valo verését, és egy Sántcban valo gyömötlését már tovább nem szenvedhette [Dés; DLt 162. 3 Dani Mária (40) jb vall.].

gyömötöl kb. (meg)gyomroz/gyömöszöl; a busi/a lovi de mai multe ori în burtă; (in die Magengegend) puffen, knuffen. 1749: minden igaz oknélkült réam jővén erőtelen beteges állapotban az földre le nyoma, mig mások meg szabadithatának tölle addig jól meg vere, gjömötle az földén [Tarcsafva U; Pf]. 1767: bé menetelemb(en) látám az ágy és tüzszelly között hogy Moldván André gyömötli (l) a hasát Botskor Vaszillynak

és keményen öklezi [Majos MT; Told. 26/5]. 1873: Dosa . . ismét a' földhöz vágta, s a' földön gyömötölni kezdette Kis Mihályt | maga-is reá esett Kis Mihályra, s . . . a' földön Kis Mihályt gyömötölte volna | Dósa Kis Mihályt a' földre le-csapta, s maga-is reá esett s a' földön gyömötöl-vén [Dés; DLt 71/1814].

gyöngy 1. gyöngyszem; perlá, márgáritar; eine Perle. 1574: vagon . . egy twdzeöt Jngual gazdag araniel giöngiel es Islogal [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1576: En Melytth Anna hattam Barany Annok Zeoksegere . . Egy hymnek Az eleyth Racz warassal warroth gyöngyes hogy teob gyöngyel ezwe kozorwth chynaltassanak neky Benne [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 13–4]. 1583: gyöngyeth felseged az Iffyw azzonyonk zwkse-gere nem kwldheteth erre nagy zewksegek wala . . , zoknya wyakra es egieb feőre walo ekessegekre [BáthoryErdLev. 46]. 1596: Egy pegywet mal gereznan wagon egy eoregh bertwes bokor kapoch tewrkessel gieongiel rakot . . arra teze(n) f 28 [Kv; RDL I. 65]. 1628: Egj gjongjos korona, tizen niolez boglar rajta . . kett gjongjuel-kul ualo kőz koronaczka* [Bcdola Hsz; BLt. — *Női holmi közt]. 1635: ez a kis Leanyká gyöngybol uyjaban walo gyürükot csinált volt [Mv; MvLt 291. 42a]. 1673: Egj keves füzeten gjöngj. Egj kis apro gjöngjből füzet hojagas nyakra valo [Marossztkirály AF; IB]. 1694: gyöngyből és klarisból csinált rosácska [Homoródsztpál U. Bál. 71]. 1698: Két csoport gyöngyem vagon, az nagyobbikat Jutkának az másikát két fele osztva Kati, és Kalára Lójányimnak* [LLt 102/25. — *Ti. hagyom]. 1714: Kenesó szin s Viragos Bársonjbul való Dolmány nagjob részül aran-j szin Atlas bélással, a' mellyén 15. nagjob, s az uyan 16. arany Skofium gombotskakkal, apro gjöngjekkel ékessített fl Hung. 70 | ostoroska arany s ezüst skofiummal borított s aran-j Skofium, apro gjöngjekkel ki rakot gombotskaval ekesített fl Hung. 30 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 7, 36]. 1780: se Gyöngyet se arany portékát se kőntest nem Szerezhetünk [Szentháromság MT; MvLev. 9 Szeredai család lev.]. 1846: Egy gyöngyel himzet Szívtartok [Dés; Berz. 20].

Szk: apró ~ bolha/kásagyöngy. 1665: Apro Giöngyökre . . . attam) Aranniat rea 20 [UtI]. 1677: vődtem ötven szal Apro Gyöngyet Kis Christophol Tiz forintot* [UtI]. — *Vagy forinton v. forintot fizettem h.]. 1686: Huszon őtt rend nyakra valo apro s közep gyöngyök [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. 1714: Kéneső Szin s Viragos Bársony Férfi Mente, Moscoviai fejer Roka bélással 15. arany Skofium gombokkal, följul apro gjöngjekkel ékesített fl. Hung. 99 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 8] * gránát ~. 1780: a Feleséginek . . jó féle fejer és gránát gyöngyökkel meg rakott egy néhány rendbéli főköti is voltanak [Bethlen SzD; BK. Julianna Ersekujvári conj. St. Butzi (24) vall.]. 1814: Orientál gyöngy, gránát gyöngy, és egyébb juvelir munka [DLt 698 nyomt. kl] * jóféle ~

kb. drága/igazgyöngy, keleti gyöngy. 1657: egy kis veres tiukmony forma iscatuliaba(n) feligh io fele Geöny (!) egy kis papirosba(n) takarual [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. 1677: Az Kis-anna részére adatott négy szál Veres nyakra(n) való kláris, egy szálba(n) vad(na)k jó féle egyne-hány gyöngyök ezüst szemekis [Kv; RDL I. 155b]. 1736: inneplő* . . ki arannyal varrott, ki jó féle gyönggyel rakott ruha volt, az melyet azon ránczos súp forma ing ujára tettek [MetTr. 341. — *Értsd hozzá: ing.]. 1749: Egy arany rezkető tő hat nagj Szém jo fele Gyüngy vagon benne [Szár-hegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1767: Füzeten jo féle gyöngy vagon 337 szem [Koronka MT; Told. 8]. 1766: jó féle apro gyöngyből (!) rakot homlok pártá [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1818: Egy singnyi apro Kláris, apro fejer jo féle gyöngyel elegy füzve 8 Rf [Kv; Pk 5] * orientál/orientális ~. 1687: Két gyöngyből gomb formara kötöt fülbe valo mindenik végiben egy kis boglárccska az boglár középb(en) egy gyémánt s az boglárnak vigib(en) egy orientális gyöngy [WassLt.]. 1687: Ket arany fülben valot Rubintosokat horga nélkül harom harom szem orientalis gyöngy fűgh rajtok [Déva; Szer.]. 1751: az én Pártámról valo orientalis Gyöngyömet adtam Kedves Atyánkfián-ak Sombori Sofia Asszszcnym(na)k viselni mig I(ste)n szerentsét enged és parantsol eo kpl(ne)k is [Szászvevsszód NK; Somb. I]. 1814: Orientál gyöngy, granat gyöngy és egyéb juvelir munka [DLt 698 nyomt. kl] * öreg ~. 1585: Egy Czap-ragya igen zep es draga, eőregh gyeöngyekkel es thörkesekkel chinalt akat(h) wala kezben [Gyf; BáthoryErdLev. 271]. 1589: Mwbe valo eőregh Giöngj Egy Nehezek . . Meg Eer f 2 [Kv KvLt Vegyes I/2. 46]. 1648: Egy feketé Barsnyra csi-nált fűzer eőregh gyöngiökkel [Mk Kapi Kata-kel. 2]. 1703: Edgy csipke formára öreg gyöngyök-ből csinált pártá [Zabola Hsz; HSzjP]. 1768: Egy gyöngyös pártá 138 öreg gyöngy, kilencz kised Rosa forma Boglárka, egy egy kised Ru-bintocska mindenikbe [Nsz; TGsz 51] * öregszerű ~. 1589: Eőregh szerw gyeöngyeok [Kv; KvLt Vegyes I/2. 33] * vizi ~ 'P' 1632: Beczybeöl az minemw marhakat' . . Kuntha Mihaly hozott vizi giöngiöt f 7 [KvLt II. 69 VectTr].

A szk-adalékoknak az 1. v. 2. jel. szk-ai közé való besoro-lását illetően a szerk. fenntartással él.

2. gyöngysor; márgáritar; Perle(nkette). 1568: Valen(tinus) lakatos . . fassus est, hogy Mikor o az ladat meg nytta az bodog gabrielnenak az meg Neuzet aprolekokban semit eonenek nem mondot akor bodogne, han(em) az leanya monta hogy coue az gong [Kv; Tjk III/1. 208]. 1660: Stámp Janosnenak Saiat marhaia az Geöngy [Kv; Tjk VII/3. 277]. 1697: Egy pár kása gyöngy-ből füzött, nyakra valo gyöngy végére valo gomb [Szentmargita SzD; KGy]. 1698: Edgy rend Nyakravalo gyémantos kapcsos gyöngyem hagyom Kalára Lójányomnak [LLt 102/25]. 1775: A' nyakra való negy rend gyöngyömet Kata Ötsémnek . . . testálcem [Örményszékes AF;

BetLt 6 Őzv. Szalántzi Józsefné Boér Borbála végr.]. 1780: a sokadalmokban kalapokat, gyöngyöt lopogattak volna [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1795: A Mlgos Őzvegy Groffné Ő Nagysága minden Aviticalis Ezütett (!) Arany s köves Portékát, nem különben Gyöngyett a mi Néhai Kedves Férje Halálával meg volt, a két Mlgos Testvérek Ő Nagyságoknak jó Lélekkel ki adgya [Kv; JHb I/36]. 1840: Egy Sor otska gyöngyvet Kremer András* [Dés; DLt 456. — *Ti. vett meg].

Szk: egy sor apró ~ egy kásagyöngy-sor. 1816: Egj sor apro gyöngy hozzá valo egy pár abrants fülbe valóval, és filegrány arany szemekkel 25 Rf [Kv; Born. IV/41] * jóféle ~ drága/igazgyöngy-, keletigyöngy-sor. 1692: Két rend jóféle közép rendű nyakra valo gyöngyök [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1751: Vogyon két rend jó féle gyöngyöm [Kv; LLt I/10]. 1752: Egy pár jó féle gyöngy kézre valo tizen nyoltz rendel á kezire [Ks. Kornis Ferenc lelt.]. 1781: szerzet azak helyyiben nyakra valo igen Szép fejer Jo féle Gyöngyeket [Mv DLev. XXXVI. 1] * nyakravaló ~ -: jóféle ~ * orientál/orientális ~. 1697: Egy bokor kezre valo orientális Gyöngy közep szerű igen szép [MNY XXXVIII. 54]. 1713: Három sor vagy rend közepszer orientális gyöngy [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1797: Négy rend nagy Selét nagyságu orientál Nyakra való Gyöngy [Msz; Told. 19]. 1801: Egy rend nagy orientál Gyöngy [Kv; Ks]. 1849: Őt rend fehér orientál gyöngy [Dés; DLt] * öreg ~. 1694: kétt rend nyakra való Fejer öreg gyongyvet vett vólt eő kgme f. 100 [Homoródsztpál U; Bál. 71].

Ha. 1763: Gyöngyököt [Mv; Sár.]. 1768: Gyöngyekkel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. 1789: Gyöngyeket [Mv; DLev. XXXVI. 1]. 1833: gyöngyekből [Kv; DLt 437 nyomt.].

gyöngyesepp gyöngyszem; perlá, márgáritar; eine Perle. 1818/1826: Egy pár Fülbevaló Gyöngy Csepp [KvAkt Mss. hung. 27].

gyöngyesiga vmilyen (tengeri) csigahéj; un fel de cochilie de melc (de mare); Art (See)Schnecke. 1736: Kivált az ifiak igen szerették viselni a lovokon az csigás kontárt, szűgyellőt, formatrington. Az urfiak olyan apro mint a bab csigákkal rakatták meg szíjszerszámokat, melyet gyöngy-csigának híttak, közben közben sok féle színű öreg, mint egy kis alma, tengeri csigák levén rá csinálva. Az nemes ifjak másféle csigás szerszámot viseltenek, az olyan olcsóbb volt [MetTr 348].

gyöngyesipke gyöngyből fűzött csipke; dantelă cusută din perle/márgáritare; aus Perlen verfertigte Spitze. 1692: Egy főre valo gyöngy csipke gazdagh öreg közép és apro rend gyöngyökkel fűzve, hat apro arany boglárával együtt [Bilak BN; JHbK L. 36].

gyöngyeres 'Hn. 1715: In Promontorio Gyöngyeres* dicto (szó) [Ördöngösfüzes SzD; EHA. — *Alább Gyöngyeres alakban is]. 1737/1792: Sylvae Pagenses ... Existunt in Locis, sub Denominationibus: Székelség Bükki, Tiszta Bükk, Balabás Bükki, Kőrös szeg Bükki, Szilos Bükki et Gyöngyires Bükki vocatis [Ormány SzD; EHA].

? gyöngyfestékes gyöngyszínre festett; vopsit in culoarea mărgăritarului; perlenfarbig. 1849: Egy gyöngy szín festékű jo asztal Egy falba valo gyöngy festékes almárium [Somkerék SzD Ks 73. 55].

Az értelmezésben szereplő színnév jel-ére l. a gyön szócikket.

gyöngyfityegő csüngő gyöngydísz; ornament in formă de ciucure din mărgăritare; Perlengchänge. 1719: Három smaragdu és három szem gjön-gjiu pántlika rosáscka (!) Egy nagjob rubintos kerek Pántlika rosa egj gjongy függego rajta [WassLt Wass Daniel sk inv.]. 1749: Egy gye-mántos függőtske, őt gye-mánt benne, jó féle gyöngy fityegője [Koronka MT; Told. 12/4]. 1801: Egy jó féle gyöngyös Pászli. egy nagvszem jo féle gyöngy-fityegővel 234 Mfr [Kv Ks].

gyöngy formájú gyöngy alakú; de forma unei perle/unui mărgăritar; perlenförmig. 1860/1861: Cserjék ... Megjegyzendők még azon terjedt száru s átlátszó gyöngy formájú bogycók, melyek leginkább a vad alma, kevesebb a cserefákon láthatók [Benkő, MszIsm. 14–5].

gyöngyfűggő gyöngy fülbevaló; cercei din perlă/din mărgăritar; Perlen-Ohrgehänge. 1692/1737: láttom az Asztalotskáján egy Rakással sok féle apro, közep szerű és mint egy Csügő Jokora körtvély gyöngy függőket [Szilágytseh/-Nsz; EMLt].

? gyöngy fülbevaló gyöngy fülönfüggő; cercei din perlă/din mărgăritar; Perlen-Ohrgehänge. 1628/1635: Azzonj ember öltözetihez ualo Arany műek; Vagjon ket bokor egy forma uelenczebol hozot öreg gjongj fulbe ualo araniba foglalua. Egj bokor iő fele gjongj fulbe ualo [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen hagy.]. 1736: Egy Par fejer jo féle Gyöngy Körtvélyes filbe való [Kv; RLt Somai Sándor és Sára oszt.].

gyöngyfűző meseriaş care lucrează cu perle/cu mărgăritare; Perlenschnürer. 1594: 17. Sbris Bathori Boldisar Geongi fwzeoieth ky ittis foghva volth vitte jigarto (!) Janos. 2. Iouan Thordaigh attam f — d 50 [Kv; Szám. 6/IV. 95]. 1625: Jutának Slesiabol valamj Geongy fuzeok ... attam nekik. 6. font pecze(niet) d 18 Czipot d. 12 [Kv; Szám. 16/XXXV. 54].

Szn. 1585: Geongfuzeo Matias. Gyengfuzeo Mathias [Kv; Tjk IV/I. 456]. 1586: Orsolia Geongfuzeo Matiasné [Kv; i.h. 591].

gyöngygomb ? gyöngyház gomb; nasture de sidef; Perlmutterknopf. 1705: Edgy varrott hajszinű virágos barsony nuszta labbal bellet mente gyöngy gombok rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettégi György kézírásában]. 1716: Ezüstel vert karmasin szín Sinor Eöv 25 gyöngy gomb rajta az kötője vegin is gyöngy Gombok [WassLt].

gyöngyház I. fn sidef; Perlmutter. 1594: Egi geongi hazzal rakot hituan ladas kolomaris No. 1 [Somlyó Hsz; UC 78/7. 22,34]. 1628: Egy mereő ezüst arannias giongyhazzal bellet hwuelw kard [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 10]. 1638/XVIII. sz. köz.: adatott ... négy Szép arannyas atzélú Pulhakat, ágyai ezüstel vert, gyöngyhazzal rakott, tokjai veres Bársony arany prémes [Fog.; Told. 27]. 1662: Vagyon egi Stucz, hat szegre vont, imitt amott gjongjhazis rajta [Jobbágyfa MT; Berz. 1. 22/6]. 1690: Eót Gjönyház. Egy öreg gjongjház Csiga [WassLt Inv. St. Miko de Bodok kezével]. 1714: Egi Par Viragos Csüü Terschinyi szilva fa agja elephant tsont viragokkal és gjongjhazzal ki rakott Csuje aranj Viragotskakkal ékesítve fl. Hung. 40 | Polhak Dio fa agja gjongjhazzal, és réz Viragokkal rakott fl. Hung. 10 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 25–6]. 1736: Némelyek ki gyöngyhazzal, ki cifra csonttal kirakott tölcseres karabélyt is viseltenek, de azt a szolga hordozta [MetTr 371]. 1760: Edgy Pár Tersényi Stucz is mellyis gjongjhazzal ki vagyon rakva [Mv; TGsz].

II. mn gyöngyházból való; de/din sidef; perlmuttern. Szk: ~ gomb. 1841: Nyári Szatoglobol (l) valo lájbi gyöny (l) ház gombokkal [Dés; DLt 466] * ? ~ *halán*. 1674: töttem bőr ládában Egy gyöngy ház kalánt [Beszt.; WassLt 72/6] * ~ *nyelű kés*. 1736 u.: Az öreg Teleki Mihály vénségiben is az öve megett hordozta hüvelyben gyöngyház nyelvű két kést s egy villát, s úgy minden rendbéli ember Erdélyben; az ezüst nyelvű késnek nem volt még akkor híre is [MetTrCs 463] * ~ *virág*. 1714: Par kised Stucz szilva fa agja gjongjhaz es Elephant tsont Viragokkal Csüje, és Tablaja aranj és ezüst figurakkal fl. Hung. 50 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 26].

gyöngyházas gyöngyhazzal ékesített/kirakott; ornametat/decorat cu sidef; mit Perlmutter geziert, perlmuttern. Szk: ~ *kés*. 1675: Vet volt ismet Kato szamara .. Besztercen az tarsom egy gyöngyházas kest villastol de: 84 [Beszt; Törzs]. 1700: harom pár Gyöngy házás kés hivelyben [Hr 1/20] * ~ *késcse*. 1723: Vagyon egy pár ezüst nyelvű gyöngyházas késetske hüvelyével [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *nyelű*. 1699: Egy gyöngyházas nyelvű patkolo verő [Szárhegy Cs; Llt Fasc. 150]. 1749: Egy gyöngyházas nyelvű kés [Kökös Hsz; SVJk] * ~ *puska*. 1717: Gyöngj házás Stucz Puskák nro 3 [TSb 5] * ~ *ütarló*. 1782: Egy Gyöngyházas romlott tő tarto [CsS].

gyöngyházeslga vinilyen (tengeri) csigahéj; un fel de cochilie de melc (de mare); Art Perlmuschel. 1668: Egy öreg Gyöngyház Csiga [Mk. Kapi György inv. 5]. 1690: Egy öreg gjongjház Csiga [WassLt St. Miko de Bodok lelt.].

gyöngykása árpagyöngy (étkezésre haszn. hánolt, legömbölyített szemű árpa); arpacas; Feingerstel, Gerstelperle. 1755: Gyöngy kására, Ris kására, malosa szőlőre etc. Rhf. 2 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 5a]. 1773: Egy fertály font Gyöngy Kása Den. 12 [Dés; WassLt]. 1798: Ris kása 4 font Semle Kása 4 kupa Gyöngy kása 4 kupa kolós kása 4 kupa [Kövesd NK; RLt]. 1802: 2 lb Riskása ... 48 xr. 2 lb Gyöngy kása ... 24 xr. 1 kupa Semlekása 20 xr [Déva; Ks 120. III. 8]. 1806: (Vettem) 2 kupa Semlekását 2–2 kupa Gyöngykását 1–1 1/2 Árpa kását 2– [Mv; Ks 34. VII]. 1829: küldöttem egy tortatát, s egy kupa gyöngy kását Anyámnak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1842: Vettem 2 kupa Riskását 2 kupa Gyöngy Kását és 2 Kupa Zsemle Kását 2 Rf 32 xr [Görgény MT; Born. Vc]. 1847: Gyöngykása ... Laska mackaroni [Kv; TSb 11].

Szk: *ulmi* ~. 1841: 8 lt üلمي gyöngykása 3 Rf 12 xr [Kv; Born. VI a].

E szót tört-i szótáraink közül egyik sem ismeri; a HSz azonban 1837-ből és 1840-ből szótározza. CzF így értelmezi: „Búzából vagy árpából szép tisztára őrölt, fehér gyöngyöz hasonló apró kása”. – A szerk. gyermek- és ifjúkorában Dénen, s hihetőleg másutt is még kereskedelmi forgalomban volt.

gyöngykoszorú gyöngyfűzér; salbă/șirag de mărgăritare; Perl(en)schnur. 1637/1639: Egy Geongj Koszoru 4. lott Geongjel egjütt aestim(ál-tuk) f. 100 d. – [Kv; RDL I, 111]. 1673: Egy Gyöngy koszorú, negj aranj boglarral tsinált [Marossztkirály* AF; IB – *Később: Enyed-sztkirály].

gyöngykötő gyöngyös fejdísz; gáteală din mărgăritare/perle de pus pe cap; Perlen-Kopfschmuck/band. 1788: Egy pár feketés szivárványos félgyászos konytra (l) és gyöngy kötőre valo pántlírka, és ehez hasonló fűző [Mv; TSb 47].

gyöngylánc gyöngyfűzér; șirag/salbă de mărgăritare; Perlenschnur. 1630: Egy Pesmas Gyöngy Lancz Arany szemekkel ket Szaz forint jreo [Gyf; Bál. 90] | Egy Gjongj Lancz pesma, es Aranj szemekkel [Gyf; JHbK XXXVIII/39]. 1633: Attam egi Gwngi Lanczot, meljben vagio(n) haromsaz hatua(n) Njolcz gwngi sem nem orientalis gwngyeok Vgian azon Lanczban vannak pesmas arany gomboczkak Negyuen hatt. Az Gwngi lanczohoz (l) hasonló Njakra valott attam, melj ket rendel eribe (l) az njakat (így l) [Ks Vesselini Kata kel.]. 1648: Egy Gyöngy lancz [Mk 1. Kapi Kata kel.].

gyöngymaroklatú. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *kés* gyöngy-

házzal rakott markolatos kés; cuřit cu miner cu incrustări de sedef; Messer mit Perlmutter besetzt. Griff. XIX. sz. eleje: Egy Gyöngy maraklatu, és Gödény orbol készült toku kés [BK].

gyönggmű gyöngynemű; lucruri făcute din perle/mărgăritare; Perlenzeug. 1710: Arany-Mivek Gyöngj Mivekkel [Told. 19].

gyöngynemű I. *mn* gyöngyből való; de perlă-/mărgăritar; Perlen-, perlmuttern. 1703: az hatodik Punctumban specificalt arany, és gyöngy némű Clenodiumokot, a' mellyeket én a három részre Testaltam igaz lelki ismeret szerént azokat elő adván ... oszlodgyék három felé [Marossztygyörgy MT; Ks 14. XLIIb Özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. 1752: Anno 1752 die 20ma Augusti a' Leanyamat el adván, mint hogy tsak egyedül volt leány, az édes Anyoktol maradot arany, s gyöngy némű portékákat, mind oda adtam néki, hogy Visellye addig, míg ä Flaimis anyira fel nőnek, hogy nékik-is kívántassék [Ks Kornis Ferenc lelt.].

II. *fn* kb. gyöngyös ékszerszemű; bijuterii/giuvaiere cu perle; Perlgeschmeide. 1849: ezüst-arany, — 's fejer gyöngy némuimet ... általában tsakis két Leányomnak Tamási Nina, 's Míminek egyenlő osztalya hagyom, 's rendeleni [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

gyöngy-nyakravaló gyöngy nyakék; salbă de perle/de mărgăritare; Perlenhalsschmuck. 1716: Egy rend 96 szemből álló orientalis gyöngy nyakra való [WassLt.]. 1748: Kilencz rend fejer, jóféle, igen szép gyöngy nyakra való [Kv; DanielAd. 262]. 1752: Egy Szép jóféle gyöngy nyakravaló három rendből álló száz tizen nyoltz öreg gyöngyvel s két szem aproval közbe fűzve ... Egy jo féle gyöngy nyakra való tiz rendből álló [Ks Kornis Ferenc lelt.]. 1774: Egy orientál Gyöngy Nyakravaló [MNy XXXVIII, 303].

gyöngyöcske mărgărităraş, mărgăritărel; Perichen. XVII. sz. m. f.: hajra valo hajlott Agaczka, melyben vagyon kilencz Rubint és három szem gyöngyöcske [Klobusitzky lev.]. 1714: Ezüst fonalbul kötöt gombotskak, apro gjöngjtskékkal ékesített Nro. 5. Ezek melle vannak kis Babotskak hasonló gjöngjtskékkal No 10 fl. Hung. 4. — [Egj Par Sveciai Kesztyő arany Szkofiummal ki varrott s apro gjöngjtskékkal ki rakott fl. Hung. 3. [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 23, 37].

Szk: *jóféle* ~ drága/igazgyöngyöcske, keleti gyöngyöcske. 1703: egy egy kicsin arany boglár-rotka, mindenik boglaron negy negy szem jo fele gyongyoske es egy egy arany szemetske vagyon [LLt Fasc. 115]. 1771: Egy kis Boglár-rotaka két jo féle gyöngyötske benne [Nagyida K; Told. 19].

gyöngyös I. *mn*. 1. gyönggyel díszített; imdobit cu perle/mărgăritare; mit Perlen geschmückt.

1574: Vagion ket fw keőteőm az nagy sarga ladaban, az Eggiek gieōngieōs gazdag [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1576: Vagion egy wy feoketee ky Zegyn melyth gyeorgyneee wolph gyngyes, A homlok eleoys gyngyes | Vagion egy pattylath eleo Rwha három Rendel Aranyas teodzes Az Alyan A feye Racz hymel warroth Aranyos s gyeongyes [Szamosfva K; i.h. XVIII/7. 4, 7]. 1611: Egy bokor zokniara valo kapocz az alia gieongieos granatos az felys olian ... f 7 [Kv; RDL I. 88]. 1630: egy Fűggő Holofernes Peldajara koues es Gyöngyes ket Száz Eotuen forint jreő [Gyf; Bál. 90]. 1686: 1 Edgj teccin fařta kis ing Szkofiom aranyal varrot gjöngjős [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1788: Egy fekete sřma Bársony gyöngyös Pontispányos tarka béllésű viseltes Mántli [Mv; TSb 47].

Szk: ~ *aranyboglár*. 1629: Egj fejer Iskatuliban gjeongieos arani boglarok Egj kis cziont Iskatuliban gjeongieos arani boglarok [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1749: négy Gyűngjos arany boglár egy pár jo fele Gyűngjos boglár [Szárhegy Cs; i.h. 116] * ~ *aranyfülbevaló*. 1757: Egy pár Smaragdos, és gyöngyes Arany fűlben valo [Jobbágyfva MT; Bál. 71] * ~ *aranylánc*. 1648: Egy pesmas gjöngiős Arany lancz [Mk Kapi Kata kel. 1]. 1652: Azon Iskatulyab(an) egy gyöngyes köves boglaros arany láncz [Nsz; IB X. 2 I. Bethlen István lelt.]. 1665: Egy harmincz negy remekből allo gyöngyös rubintos arany Lancz, Harmincz negy rubint benne, es harmincz ket szem gyongy [Szentdemeter U; Ks 10]. 1673: egj rubintos gjongjes aranj lancz [Marossztkirály AF; IB] * ~ *aranyperc*. 1648: Egy bokor giemantos Arany percz melyb(en) vagion tizen negy gyemant Egy gjöngiős Arany percz [Mk Kapi Kata kel. 1] * ~ *asztalhesszőnő-szorító*. 1846: Egy gyöngyös asztal keszkendő szorító [Dés; Berz. 20] * ~ *bertűs (hőves) kapocs*. 1596: Egy eoregh bertews keowes gyengieos kapoch palastra valo m. 0 p. 28 [Kv; RDL I. 83]. 1634: Vagyon egy gyeongyeos dupletos bertus kapoczi melj vagyon az leani palastyan nyom penig p: 41 aest(imaltatott) f. 27./l. 47 [Kv; i.h. 105] * ~ *boglár*. 1686: Egy nyakra valo gallér, tizenket rubintos gyemántos, gyöngyös elegyes boglár rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. 1773: Zöld aranyos karkötő pantlika, kereszt pantlikástol együtt a' kereszt pantlikán vagyon egy arany gyöngyös boglár, a' karkötőkön pedig egy egy rubintos arany boglár [RLt.]. 1877: 12 twrquise és gyöngyös boglár [Ks 87] * ~ *bokorkapocs*. 1596: Egy eoregh keowes gieōngieōs bokor kapochy facit — — f 28 [Kv; RDL I. 65]. 1637/1639: Egj gerezdes bertű(s) geongjeos granatos bokor kapoczj nyo(m) M.l. p. 4. aestimal(tuk) — — f. 20 d. — [Kv; i.h. 111] * ~ *bokréta*. 1610: oda hina Kun Petert, es vala egj gjöngios bokreta az feyeben [Dés; DLt 321]. 1673: egy Türkése: gyöngyös bokréta [Fog.; UtI]. 1736: csak a. közönséges fő emberek is, ha csak jó féle gyöngyből csinált bokrétát is viseltenek; nyárban penig az ifiak virágból való bokrétát is tette nek süv.

gekben, felyül tévén az köves vagy gyöngyös bokrétát [MetTr 347] * ~ *cseh süveg*. 1627: Egi feier gjöngyeos Czeh suuegh [BLt 1 Béli Kelemen inv.]. 1629: Egi feier gjeongleios Czieh Süvegh 1 [Gysz; LLt Fasc. 155] * ~ *csipkehát*. 1716: Bal felől való iskatalyacsakab(an) egy gyöngyös fekete Csipke hát alyával együtt [WassLt] * ~ *dupé-virág*. 1768: Egy gyöngyös Dupé virág [Császari SzD; i.h. Gr. Wass Ágnes ékszerai közt] * ~ *előhőtő*. 1586: ada ... egy Aranyas gyongios eleokeoteot [Aszó SzD; Told. 27] * ~ *előpárta*. 1735: Egy Gyöngyös elő pártá [MNY XXXVIII, 130] * ~ *ezüstlánc*. 1629: Egieoregh parta eo teorkeses gjengjeos ezüst lancz az vegiben [Gysz; LLt Fasc. 155] * ~ *ezüstöv*. 1673: Egi gjöngjös ezüst Bőv [Marossztkirály AF; IB] * ~ *fedél*. 1582: Hegedws Mihalne Ennekem penig azt igere hogj tiz forintot es darakán walo parta Eowet, es egy Geongjós fedelet ad [Kv; Tjk IV/1. 59f Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzony vall.] * ~ *fityegőcske*. 1758: Egy Arany Rubintos és gyöngyös Fityegőcske az 3. fityegője, mint egy Mezei borso [Nsz; TSb 21] * ~ *fodor*. 1576: wagion feyr zal wonasos gyengyes egy Inghre walo fodor [Szamosfva K; HbK XVIII/7. 5] * ~ *főkhő*. 1648: Egy g mantos boglaru giöngjös főkhő, melyb(en) vagi, tizen-niolec boglar, mindenikeb(en) előtt előtt gimant, igen Szepe örögh giöngjökkel egyveleg, mint egy egy bab szem harmincz 2teő. ismet aprob eörög giöngy szem masfell Szaz [Mk Kapi Kata kel. 2]. 1686: Egi gjöngyos főkhő 20 Arany boglar rajta edgj edgj rubint minden boglara, oreg s apro gjongjokkal füzve [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1788: Fekete Tafota ajju téli gyöngyös Totos Főkhő [Mv; TSb 47] * ~ *függő*. 1714: egy pártára való gjöngjös függő [Kv; Pk 6] * ~ *gallér*. 1668: Egy gyöngjös Gállér melyb(en) vagyon kilencz boglar, Rubint mind.ustól 47 öreg Szem Gyöngy 9 [Mk Kapi György inv. 12]. 1703: Egy Gyöngyös Gallér 8. boglar benne [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.]. 1706: Egy jo fele gyöngyes gallér [LLt Fasc. 146] * ~ *gomb*. 1686: Tizen három Selymes Arany fonalas Gyöngjös gomb [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1714: Aszszonyi ember Mente Minium szín Bársonbul csipkés ezüst Primmel, és 12 gyöngyos gombokkal, nyuszt bélással fl. Hung 165 [Nsz/Fog; REkLt II. Afafi Mihály hagy. 2] * ~ *gombú*. 1705: Más edgy baraczk virág színű hiuz mallal bellet virágos bársony gyöngyös gombu köteses mente [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével] * ~ *gyűrű*. 1818/1826: Két Gyöngyös Gyűrűk [KvAKt Mss hung. 27] * ~ *hajfonó*. 1668: Egy haj fono Aranas pantlika-val boglar rajta 1. melyb(en) van Rubint 13. Más kis gyöngyös haj fono [Mk Kapi György inv. 12] * ~ *hím*. 1589: Ket Gyeongyeos hym eggik vy Masik O visselt [Kv; KvLt Inv. I/2. 34]. 1609: Peies Janosne Ezt Valya az kösönttiüt es az Giöngios himet annak földte az G:mat szokniat Razmani Istwan leanianak attá

[Kv; Tjk VI/1. 381a]. 1611: Egy gyengyes him f. 10 [Kv; RDL I. 88]. 1637/1639: Egy Gyöngyös Turkeses Arany boglaros Aszszonyember nyakara valo him, aestimaltatot ad f. 200 d — [Kv; RDL I. 111] * ~ *homlokölő*. 1605: Chyakan Balasna (l)* vetet volt egy Geongyeos homlok eleot zalagon [UszT 19/56. — *Balasne, Balasnal v. Balasnak?] * ~ *homlokpárta*. 1715/1720: Egy gjöngjös és Rubintos homlok pártá fitjegőson [Cege SzD; WassLt Vas György hagy.] * ~ *kapocs*. 1573: puskar gaspar kwldeot volt Aranios geongleios kapchakatis zokniara valokat | Negi vagi Bot bokor Rakot gngnes kapcotis veot volt orgonas Ianostul [Kv; Tjk III/3. 168, 172]. 1637/1639: szoknyara valo gjongjös türkeses Kapocsj az teteiben Crisolit(us) az nyestet agab(an) amatist nio p. 26. aestimalt(uk) — — f. 11 [Kv; RDL I. 111] * ~ *késhüvely*. 1637/1639: Egi geongleios Türkeses kess hüvely. nyom p. 16. — f 5 d. 33 [Kv; i.h.] * ~ *készkenő*. 1763: Fejér gyöngyös készkenő Selyem [Nsz; Szer. Özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * ~ *kézzevaló*. 1788: Külömb külömb féle fekete gyöngyös kézre valok, fekete bolha gyöngyös kézre valok [Mv; TSb 47] * ~ *kontyászár*. 1723: adván ... Négy Gyöngjös konty száratt [KGy] * ~ *korona*. 1628/1635: Az Zegeny Azzonj* eolteozeti ... Egi gjongjos korona, tizen niolec, boglar rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Béli Kelemen inv. — *Néhai Uzoni Béli Kelemené Bánfi Mária] * ~ *korona-koszorú*. 1736: Az előtt* jóféle gyöngyös, köves korona-koszoru volt az fejiben, de most virágból kötött koszorut tettenek az fejiben, és ugy felöltöztetvén, uolag az palotára vagy szinben kihozták [MetTr 387. — *Ti. mielőtt a lakodalomban a menyasszony kontyolásához kezdtek] * ~ *koszorú*. 1593: Aki ket latnak hogy vagy eo magok vagy felessegh gyermeke hozzalak Allapatiokhoz zegensegekhez kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat es feletteb valo ewst Arany marhat Arany gyeongyeos koszorut visselt vagy visseltet, haat Ameny Adoot erdemelne ket Anny Adora Irat-hassak vethessek [Kv; TanJk 206]. 1668: Egy gyöngyös koszoru, melyben van boglar 7. gye-mant. 5. ketteib(en) nincz kö [Mk Kapi György inv. 12]. 1714: Egy' gyöngyös koszoru, es egy ezüst kalan [Kv; Pk 6] * ~ *koszorúcska*. 1768: Egy gyöngyös Koszorucska melybe vagyon öt ./.5 forma (így!) boglar Magyarországi forma, apró gyöngyös virágokkal össze kötve [Nsz; TGsz 51] * ~ *kösönttyű*. 1585: Vagion eg' Geongleios keosseonthiw Viczej Tamas zalaga Niom N. 1 p 38 p(ro) f 12 [Kv; Szám. 3/XIX. 2]. 1589: Egy vy viragos Aranios Gleongyeos keowes kes-seonthyw Niom M: 1 p. 16. Mas keosseonthyw vgyan gleongleios keowes viragos visselt Niom M 1 p 1 Beochwltet ad f. 15 [Kv; KvLt Inv. I/2. 30]. 1651: Vagion egy gyeongjeos türkeses kesentjü .. f 20 d — [Kv; RDL I. 28] * ~ *kötés*. 1576: Wagion egy Igen zep orcza thakaro gyengyes keotes Raitha, ezeost fonalal charozotak gazdagon Aranyal teoltetek wyonan wy

[Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7] * ~ *levélke*. 1758: Drótra hajba tsinált gyöngyös levélkéek egyikben egyikben 27 gyöny (l) [Nsz; TSb 21] * ~ *libegő*. 1718: 1 Gyeongios libegő öreg Gyongiol [Maksa Hsz; HSzjP] * ~ *libegőske*. 1718: 1 Gyöngyös libegőczke [uo.; i.h.] * ~ *marha*. 1630: Az melj Arany, gjöngjös és köves marhak, Chjerenj Farkas Vramnal, Zalogban uaduak, azoknak nevezetek és szamok" [Gyf; JHbK XXXVIII/39. — *Jegyzék címfje]. 1637/1639: Keovetkeznek Az Geongjeos Keoues Ezwst marhak" [Kv; RDL 111. — *Hagyatéki leltár bev.]. 1696: köves és Gjüngjös marhákat kiknek adogatott el, — s — micsodásokat, kiknél hordozot — s — mutogatott ? [Mv; Bál. 85 vk]. * ~ *medál*. 1758: Egy Arany Médály 25. Smaragd benne. Egy más gyöngyös, és Smaragdos Médály, melyben vagyon 50. Smaragd, és 28. szem gyöngy [Nsz; TSb 21]. 1768: Egy filegrán munka gyöngyös medály [Nsz; TGsz 51] * ~ *mű*. 1573: Nehay Zas Lwkachne Azt vallia hogi latot Nallok adogath arany es czwst Marhat es geongies Mywet, De eo Nem Twgia ha eowek volt vagi Nem [Kv; TjK III/3. 127] * ~ *nyakravaló*. 1628/1635: Egj apro gjongjos niakra ualo fekete öregh gjongj kozte [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Béli Kelemen inv.] * ~ *nyakszorító*. 1731: Egy Gyemantos es Gyöngyes Nyak soritot [Borsa K; Told. 18] * ~ *öltözet*. 1608: hagia es valla Ghellien Imreh vram eo kgme, hogy mindennemw Azzony Ember előteözetek, Arany geongios es Ezwst előteözetekkel egyetembe, az eo kgme zerelmes hazas tarsanak Kalachsweto Katha azonnak maradgianak eppen [Kv; RDL I. 85] * ~ *öv*. 1629: Egy giengieos, teorkeses panczel lanczos vy Eö az melliet aestimáltunk tt f. 48 [Kv; i.h. 132] * ~ *palást*. 1788: Egy fekete Bársony pontispányos gyöngyös Palást [Mv; TSb 47] * ~ *pánlikaróza*. 1681: Egy gyöngyös pántlika rosa egy rubintos boglarocska az fütögője [WassLt] * ~ *pártácska*. 1673: egj hajfono körül valo kés-kény gyöngyös pártácska [Tövis AF; Bál. 93] * ~ *pártaöv*. Ezzen kyuul az meny Ezust marhám vagio(n), hagio(m) azt az en gyermekimnek Tüdny Illik Egj Eoregh geongeös parta Eöüeth [Kv; RDL I. 70]. 1629: Egy viragcs Gyeongieos teorkeses pártá Eö Lanczais vagio(n) valami Almadinokis vadnak benne. Az mely nycm m. 2. p. 42. vagio(n) zálogban tt. f. 70 d. — [Kv; i.h. 132]. 1725: Vett volt eo kgme zálogkeppen Két Arány Lánzcott, Egj Forgács, Ezöstből valo Lancz Eövet; viszontag egy jo féle gyöngyös Türkieses parta Eövet Száz Magyar forintokig [Kv; Pk 7] * ~ *prém*. 1585: Gyeongyfuzeo Mathias vallia eo chinal vala egy gieongieos premeth Zemere Sebestien biztatasara [Kv; TjK IV/1. 456] * ~ *remek*. 1633: Attam mas Arani lanczott meljben vannak tiz gwngiecs Remekes melyben vagion Njolczuan Arani forma [Ks Vessellini Kata kel.]. 1634: 1 Arany Lancz geöngjös apro rubintos remek N 12 [Kv; JHbK XVII/15] * ~ *róza*. 1668: Vagyon egy gyöngös Rosa, közepin egy boglar, kilencz granat

kö benne [Mk Kapi György inv. 10]. 1686: Ket kis gjöngjös rosa edgj edgj Arany boglár rajta az boglár tetejéb(en) edgj szem gjöngj [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1797: Két jó féle gyöngyes rossa kézre valo. [M.köblös SzD; RLt]. 1801: Két kézrevalo nagy jo féle gyöngyös Rosa 39 Mfr 60 pénz [Kv; Ks] * ~ *rózsácska*. 1768: 4. gyöngyös Rosácskák hét hét arany szemmel [Nsz; TGsz 51] * ~ *szerszám*. 1736: (Az) urfiak darutollas süvegben lódingoson, tarsolyoson felültenek berzsennel festett köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal, arannyal szőtt portai cafrangokkal felöltöztetett lovakra [MetTr 347] * ~ *tászl*. 1648: Aranas giöngiös taszly Nr 12 [Mk Kapi Kata kel. 4] * ~ *tollok*. 1692: Egy Gyöngyös Tholtok Daru Tholhoz valo [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] * ~ *tű*. 1704: Négy ezüst gjöngjös Tőök [Kv; WassLt] * ~ *tűzés*. 1576: En Melyth Anna hattam Baranyay Annok Zcokegere ... Parthayara walo gyeongyes teozdest [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13].

2. gyöngyből való; de márgáritare, de perle; perlen. 1629: Ket kis clarisos gjengieos kezre valo lancz [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1742: Egy fekete gyöngyös fűzér [Nsz; Told. 19].

3. kb gyöngymintás; cu desen/model in formă de mărgăritare/perle; mit Perlmuster. 1793: egy gyöngyös mettzésű kanapé antik labakon, karmasin szín selyem damaskal be vonva [TL].

◇ Sz. 1810: Gyöngyös Kata [F. rákos U; Falujk 48 Sebe János pap-not. kezével].

◇ Hn. 1727: Territorium Gyöngyös kerek (k) [Zovány Sz; EHA].

II. *fn* gyöngyöshurka; un fel de caltabos; Perlenwurst. 1823: Quietaltatik Budatelky Tisztem ..., hat tüdősről, öt Májosrol, két gyöngyösről [Kv; Born. II]. 1831: Gyöngyös 3 Kolbász 34 Tüdds 21 Májás 13 Véres 18 [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. — Vö. a *gyöngyöshurka* címszóval.

gyöngyösen gyönggyel ékesen; impodobit cu mărgăritare/cu perle; mit Perlen geziert. 1573: Anna Beke Gergelne Azt vallia hogi mykor puskar be leot volt Latta az felesegenek gëngiesen Aranyason valo Iarasat, de ne(m) twgia hwl veotte, hallotta panazolkodasat Mwtatta kekeyt hogy az vra Eotet az attyatwl Maratert very [Kv; TjK III/3. 168].

gyöngyösi a Gyöngyös tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyöngyös; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyöngyös. 1595: 1. May: ... Negy Gyöngyesi Czeri Baratot, voltak ide be visitalni, az Clastrombol vitte Thordaig 4 lowal György Deütsch f 1 [Kv; Szám. 6/XV] Ia. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

gyöngyöshurka 1. hurkafajta; un fel de caltabos; Art Perlenwurst. 1726: Visnek Kolcsvárra ... Tüddöst nr 8 Májost nr 7. Gyöngyös hurkát nr 2.

Gömböczőt nr 6 [Hosszúfalu Szt; TKI Barcsai János tutorságához tart. iratok]. 1750: Vig hurka 23 Kolbász afele Arolek No 10 Gyongyös hurka N. 6 [Gyeke K; Ks 83]. 1785: Májás I Segvéghurka 1 Gyöngyös hurka 3 [Berz. 9 Pasc. 73]. 1792: küldettem ezen embertől nyoltz Gyöngyös hurkát, és egy vékányi Asszu Cseresznyét [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1813: Huszon három Májás tüdös és ... Négy Gyöngyös Húrka 4 | Gyöngjes hurka 4 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

2. '?' 1824: Az Gyöngyos Hurkaja^a teli volt ault vérel [Dés; DLt 294. — ^aA bikának].

A SzamSz értelmezése ez: 'a sertésnek porcos légzőcsője (Gömböcbe szokták tölteni)'. A TSzj viszont a *gyöngyös* címszót így értelmezi: 'nyelős (disznó)'. Példamondatként ez utóbbi helyen ez szerepel: 'Fordítsa ki félkem a gyöngyösöt, me az uram erősen szereti a tőtőtőképosztába, különösen ha méktőtőtött'. A MTsz-nak egy kissé homályos jel-e ez utóbbi értelmezéshez áll közel. Valamelyes valószínűséggel az 1. jel. adalékal is a TSzj adta jel-sel értelmezhető.

E szótári adalékokhoz csatlakozó kiegészítő észrevételként Szilágyi N. Sándor — Molnár Gusztáv, szalárdi születésű kollégája tájékoztatására hivatkozva — megjegyzi, hogy a Bihar megyei Szalárdon a címszóbeli névvel illetnek egy következőképpen készített és fogyasztott disznótort (ételféleséget): a leölt disznó légcsővét teletömik örölt borsal és egy kevés örölt paprikával, ezt zsírban megsütik, majd az így elkészített erősen csípős, hurkaszerű ételt apróra darabolva borsosztatót-, ill. borkorsolyaként fogyasztják. A helyi magyarázat szerint az ételféleség nevét onnan vette, hogy a sütés nyomán a disznóége olyan, mint a gyöngyfűzér.

gyöngyöspárta bartá cu mǎrgăritare/cu perle; Perlenborte (Kopfschmuck). 1555/1566: meg' Agy-gywyk' Istwan vramnak ... az eg gyöngios partat [Zsuk^b K; SLt A. 33. — "Olv.: adjuk-i (-é). "Melyik ?]. 1608/1610: Toldalgj Frusjnnanak az vyselő Gjóngjos partajat, es Egj kjs parta Eőüet ... Hagja [M.gyerőmonostor K; JHbK]. 1611: Jutot nekj egj gieongies partara ualo hym meljet bechwték f 20 [Kv; RDL I. 89]. 1626: De kiualt-keppen az Contrauersia león, az Gieöngieős parta, es Koszoro felet . . . megh mutogata Anna Aszzoni, hogy maga sayat keresminibeöl Czinaltatta, es az Eötsenek adta, illien Conditional hogy Ennekutanna Egj más keozot az feleol megh alkudgianak es megh osszszak [Kv; i.h. 16]. 1629: az első felesegeről Borbely Ferencznek egj kis gjöngjös partajais maradat vala erre az leanlara [Mv; MvLt 290. 163b]. 1648: Egy giöngiös gyemant boglarokkal rakott parta, melyben vagio(n) tizeniolcz glemant eödrögh giöngiökkal Egy rubintos boglarbol allo giöngiös parta Egy fejer giöngiös parta, egyvelegh eödrögh giöngiökkal [Mk Kapi Kata kel. 1–2]. 1652: Adot eó kegme . . . Ket Geöngieös partat, egik czipkes, Az masik rosas [Mihályfa NK; JHb XII/41]. 1686: adtak ... Egj gjöngjös rubintos partát 9 Arany boglar hat hat rubint benne tiz gjongjel fűzöt boglárók. 2 Mas Párta elegjes gjöngjel s apro Arany boglárókkal ugj mint kilencz arany boglár rajta; edgj egj gjöngj az tetéjében. 3 Harmadik Párta Tiszta fejer öreg apro közep gjöngjökkal rakva [BK. Bánfi Parkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1710: Tettzin pantlikara Varratt gyöngjös parta kilentz boglar benne, kett kett szem Carta gyöngy a Boglar mellett [Told.

19]. 1758: Egy Gyöngyös Párta, 138 öreg gyöngy, 9. kiaded Rosa forma boglárka, egy egy kiaded Rubintotska mindenikbe [Nsz; Tsb 21]. 1788: Egy fekete viseltes gyöngyös pártá és más fejer gyöngyös pártá [Mv; Tsb 47].

Szk: jóféle ~. 1693: Egy jo féle gyöngyös pártá [Ne; DobLev. I/37. 4]. 1702: Egj aranj boglaros jo fele.gjongjes pártá Egj aranyos Parta Eöv [Solymos H; Told. 22]. 1739: Jó féle gyöngyes Párta hat arany boglár benne, nagy rubintokkal közép szerű kása gyönggyel sinorozva [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. 1748: volt a' Kolosvári Divisioban egy jó féle gyöngyös pártá, mely felett nem alkhátván meg különben, három részre vágták [Torda; Borb.]. 1780: Vagyon egy fejer jo féle Gyöngyös Párta aestimiuma Flor H. 30 [Pk 6 Rákosi Nagy Ferencné Lintzeg Kata hagy.] * öreg ~. 1575: Egy széles öreg gyöngyös parta, havaseli módon való [Szűv; Veress, Doc. II, 78].

A *gyöngyös-párta* késői, kalotaszegi népi változatai készítésének és szerepének történeti távlatú megvilágítására I. KNépv. 45 kk.

gyöngyöv cordon din mǎrgăritare/din perle; Perlengürtel. 1682: Attam minden napi uiselő kek giöngi öuett [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1733/1813: egy Faragott fekete gyöngy ö [Kv; SLt XLII. 6, 28 P. Horváth Krisztina hagy.]. 1735: Egy fekete gjöngj ö [Hr].

gyöngyöz gyönggyel ékesít; a împodobi cu mǎrgăritare/cu perle; mit Perlen schmücken. 1668: Vagyon egy gyöngyös fő kötő, Más gyöngiös Főkötő, ritkabb(n) Gyöngyözve [Mk 11 Kapi György inv.]. 1719: Egj olá ing méjjire való három szor (így l) scofiommal és gjöngjözéssel való varrás, ugjan azon ola ingre hat darab scofiommal való varrás gyöngyözve [WassLt Wass Dánielné „aranymarhái”-nak saját kezű lelt.].

gyöngyözés gyönggyel ékesítés; împodobire cu mǎrgăritare/cu perle; Perlenschmücken. 1719: Egj olá ing méjjire való három szor (így l) scofiommal és gjöngjözéssel való varrás [WassLt Wass Dánielné „arany harhái”-nak saját kezű lelt.].

gyöngypor '?' 1678: 12 Maj Szebenből Ezeket az vásárlásokat hoszta Szabo Mátyás Besci keat hetet f 1/5. Gyöngy Port f 1/Flastromot f 3/ — [UtI].

gyöngyportéka gyöngynemű; lucruri/obiecte din mǎrgăritare/din perle; Perlenzeug. 1696: láttae hogy ... Arany ezüst Gjöngy és Köves portékái, elvesztenek volt Husztrol . . . Látotte, és ismérté megh Giüngjököt? [Mv; Bál. 85 vk]. 1786: Groff Gyulai Generalisne Aszony eö Nsgának jutott köves Arany, és Gyöngy Portéka [Nsz; Ks 74/56]. 1818: Arany, Gyöngy, Kovas Portékák [Kv; Born. IV/41]. 1846: Ezüst, arany, gyöngy, köves portéka [Kv; Végr.].

gyöngyrózsa rozetă de mǎrgăritare/de perle; perlene Rose. 1715: Edgy Áll hajj 40 szem öreg

kárta gyöngy rajta, s két gyöngy rósa, edgy edgy arany boglár benne [LLt Fasc. 148].

gyöngyszem (un) bob de perlă / de mǎrgăritar; eine Perle. 1568: az lean o tole lopot, keth ingnek valo gylchyt, gyong szemeket lebegoket, aranyat es egy kendoth [Kv; TJK III/1. 207 „Anna c(on)sors Joannis barbel et Margaretha Rta Matei chyan” vall.]. 1576: A lanczon wacion egy kys Arany feogeo kybe wagio(n) negy Rwbynth, es egy kys gye-manth, es 7. gyeongy zem kezep zereo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3]. 1588: Vagyon egy veres kamoka viselt Dolmany Apro Aranyas gombok vgmint 44 vagyon Rea varwa, kibe gyeongy es Almadyn zemek vadnak [Kv; KvLt I/2. 13]. 1629: Adot uala ennekemis ket giöngjszemet mint ket keöles szem [MvLt 290. 163a]. 1633: Attam egj Gwngi Lanczot, meljben wagio(n) haromsaz hatua(n) Njolecz gwngi sem nem orientalis gwngyeok Vgian [Ks Vesselini Kata kel.]. 1673: Egj aranyba foglalt giöngj szem [Marossztkirály* AF; IB — *Később: Enyedsztkirály]. 1827: egy nagy gyöngy szem fekete pándlikára varva [Kv; DLt 464 nyomt. kl.].

Szk: öreg ~. 1611: wagio(n) Eott eöreög gjeongj zem bechwltek f 6 [Kv; RDL I. 88]. 1628: Aestimaltanak eo keglmek Egy Arany gyureot kibn vagyon egy eoregh gyeongy szem foglalua ket Aranyat nyom. f. 8/ [Kv; i.h. 123]. 1648: Eötve(n) ket eörögh giöngy Zem torokra valo mint egy egy bab zem [Mk Kapi Kata kel. 1.].

gyöngyszín 1. fn . kb. szürkés, kékesfehér szín; culoarea mǎrgăritarului; Perl(en)farbe. 1817: egy fenyő Dészából készült ... gyöngy színre festett vas Sarkakán forgo kerek bévonoval kolcos jo záral meg erősített jo ajton bé menyen az Ember a Palotába [Ördöngösfűzés SzD; ÖrmMűz. Inv. 1—2]. 1825: ezen Asztalon lévő fíjokok tetejére tsináltatott egy két felé nyíló levél tarto belől apro rekeszü gyöngy színre festett Almariumotskát [Dés; DLt 595]. 1830: Vagyon .. egy gyöngy színre festett almarium két záros, két felé nyíló ajtokkal [Kv Somb. II.]. 1837: Az ebédülőbe nyíló gyöngy színre festett vésett ajtó fenyő deszkával bérlett [A.szócs SzD; Bet. 5]. Gyöngy Szín fáju fekete bőrdő kanapé 12 Szekkel Gyöngy Színre festet két ágy [Szentbenedek SzD; Ks 88. 13]. 1844: Egy kisebb szobába ... egy fél béléssü — gyöngyszínre festett jo fenyő ajtó [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével]. 1858: gyöngyszínre festett, tókélletes ujj salokatter (!) Az ezen emeleten levő uttzára nyíló ablakok salukaterekkel ellátva [Mv; TSb 39].

2. mn-i jellegű haszn-ban; în valoare adjectivală; in attributivartigem Gebrauch: ? szürkés v. kékesfehér színű; de culoare alb-cenușie; weiß-graufarbig. 1860: Két köntös tarto, egy barna, egy gyöngyszín [Kv Végr.].

A színnevekkel kapcsolatban az ilyen jelű használat — a szerk. megfigyelése szerint — az erdélyi köznyelvben ma is eléggé szokásos.

3. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: 'ua; idem'. 1643/XVIII. sz. köz.: Egy Gyöngy szín Selyem keszkenő, a' szélei veres és Zöld Stráfokkal, és ugyan a' négy Szegeletin Veres Selyem virágokkal ki varva: a közepin arany Szkoffiummal ki varott duplásztsillag, a' szélei is, abb(a) szegve [A.ilosva SzD; SzJk]. 1683: Gyongy szín allyab(an) szöött szoknya előruhastul vállastul [UtI]. 1762/1763: Egy rendbéli Gyöngj Szín Moor Szoknya rosa Szín Sujtással ennek vállán 3 rend két ujni Sorofos arany kötés került ... Flor 70 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1781: Hat gyöngy Szín Sellyem Strimfli [Mv; Told. 9a]. 1782: Gyöngy szín kettő, király szín egy, Gránátszín egy Pántlika Fűdzők [A.balásfva BN; LLt]. 1789: Egy Gyöngy szín Anglia Kaput hasonlo színű Lintzertáj Bérlelssel Sellyem kötött Gombokkal Rf 6 xr — [Mv; ConscrAp. 21—2]. 1797: (Vett) 4 Sing Gyöngy szín habos materiát [Mv; DE 3] | Gyöngy szín tafata Szoknya [M.köblös SzD; RLt]. 1798: Egy Gyöngy szín mor Selyem szoknya [Dés; DLt]. 1808: világos gyöngy-szín jó-féle posztó nadrág [DLt nyomt. kl.]. 1816: Gyöngyszín tafata köntös 20 Rf [Kv; Born. IV/41]. 1824: Egy gyöngy szín ki huzo asztal fenyő fából [Egeres K; Ks 89]. 1832: Egy gyöngy szín asztal [LLt]. 1849: Egy gyöngy szín festéki jo asztal [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

E színnevet sem a NySz, sem az OkiSz nem ismeri. Először CzF szótározza 'fehérő v. szürke és kékesfehér szín, melyen a gyöngyöké szokott lenni' jel-sel. Az ÉrtSz és az EKSz jelentésadása is ezt az értelmezést követi. — A szerk. csak fenntartással él az ugyanilyenféle jel-sel.

gyöngyszínű ? szürkés, kékesfehér színű; de culoarea mǎrgăritarului; perlenfarben. 1832: Gyöngy színű kaszten [Marosbogát TA; MNY XXXVI, 198]. 1849: Két karas fa kanapék gyöngy színűek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még Bartha, MSzinn. 68.

gyöngyszőlő szőlőfajta; un fel de struguri; Art Traube. 1847: Ezek igen böcses sajátságok, melyek az Általom eddig annyira méltatott Jár-dóványban és annak fájában a Gyöngyszőlőben hiányoznak [KCsI 13].

? **gyöngytáta** vmilyen virág, házi dísznövény; un fel de plantă ornamentală de seră; Art Treibhaus-Zierpflanze. 1813: Vagyon egy jó Zsendely-fedél alatt lévő és Téglából rakott oldalú üveges virág ház ... Ezen Házban Kék viola 2. cserép ... Mártius virág 7. cserép. Vanília gyöngytáta 1. cserép [Koronka MT; Told. 18].

A szövegbeli adalék felfogható *vanília-gyöngytáta* össze-tételnek, is de ezt sem tudjuk pontosabban értelmezni.

gyöngytoll '??' 1775: Edgy gyöngy toll edgy körczin benne, edgy gyémánt benne [LLt Fasc. 148].

gyöngytyúk Numida meleagris; biblică; Perl-huhn. 1810: Két gyöngy Tyúk ... Rf 5 [Mv;

MvLév. Trincseni Mihály hagy. 23]. 1860/1861: récze, gyöngy- és házi tyuk feles számmal [Benkő, MszIsm. 12].

gyöngyű szk-ban; in constructie; in Wortkonstruktion: *egy szem* ~ egy gyöngyszemes; cu o perlă; mit einer Perle. 1716: Egy kis gyemántos egy szem gyöngyű tollacska [WassLt] * *hat szem* ~ hat gyöngyszemes; cu şase perle; mit sechs Perlen. 1716: Egy kerek rubintos hat szem gyöngyű függőske [i.h.].

gyöngyvér vmilyen (vízi)madár; numele unei păsări (acvatice); Name irgendeines Wasservogels. XVII. sz. v.: Kgtt(ne)k mint Uram(na)k meg szolgálom ha élek. metcesse(n) nekem egy peczétet, a' Czimer légye(n) egy gyönyver (!) job labon álva, az orrán által löve egy nyíllal legje(n) a' bál lába fel emelve [IB. Váradi B. János pecsétrendelése bizonyos „Murányi uram”-hoz]. 1723: míg sárdra* jártam, ő nekem edgy gyöngy vért lőtt [Kaksztmárton Szt; Ap. 1. Apor Péter feleségéhez. — *Nem tudhatni, hogy a négy erdélyi Sárd (AF, K, KK, MT) közül melyikre von.].

A régiségben többféle madár megjelölésére használt címszövebeli név kétségtelenül vízimadár, talán éppen a kis- v. nagyvilákre (Anser erythropus v. Anser albifrons) vonatkozatható. Az első állék fél lábón álló címerállatáról nem árt megjegyezni, hogy ez az ábrázolásmód a régiségben inkább az (ör)daruval kapcsolatban volt szokásos. Erre, a középkori hiedelem szerint csodás állatra, ill. magára az állatnévre l. Tolnai: MNy XV, 27–8.

gyöngyvirág 1. Convallaria majalis; lácrimioară, mǎrgăritar; Maiglöckchen. 1744: (A jobbágyok adnak) fel véka Tormat, egj köből komlott, egj ejtel magjarot, eprett, Gyöngy virágott [Vécke U; LLt Fasc. 67]. 1825: Mikor a' kömény virágzik aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek: kömény megvatis felesen szedjenek Gyöngy virágotis felesen szedjenek [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

Szk: ~ *vize*: 1679: Gjöngi viragh első vize nro 2. 2-dik vize nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

2. gyöngyvirág formájú dísz; podoabă în formă de lăcrimioară/de mǎrgăritar; maiglöckchenförmige Verzierung. 1668: Egy Kis Zomanczos gyöngy virag, melynek az allia(n) egy kis pantlika Rosa, melyben va(n) Rubint 20 [Mk Kapi György inv. 11].

gyöngyvirágbokréta podoabă în formă de lăcrimioare; maiglöckchenförmige Verzierung/Maiglöckchenstrauß. 1837: A bogláros Colie helyet jutott egy zomántzos gyöngy virág bokréta [Szentbenedek SzD; Ks 88].

gyöngyvirágos. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *egett bor* kb. gyöngyvirággal ízesített-illatosított pálinkafajta; un fel de rachiu aromatizat cu lăcrimioară/cu mǎrgăritar; mit Maiglöckchen aromatisierter-odorierter Art Brantwein. 1679: Giöngi viragos Eget bor, egi üvegel nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi

János inv. 28]. 1680: vagyon egy kised borona ház .. vagyon ezen hazban három Üveg Tökökben (!) Tavaly sos Tárkony nr. cir. 1. Ez idei sos Tarkony ött Üveg tökekb(en) nr 1/2 Gyöngy viragos Eget bor vagyon Suttus öreg palaczban (!) oct. 1/2 [A.porumbák F; Ált Pog. Urb. 10]. 1697: Jnnét egj kis edgjet mas(na)k valo boltban nyílik edj Záros ajto Jtt vad(na)k ... Pa hej viz. Borza viz, Rosa eczet Kerti kömeny Viz. Citrom lév. Gyöngy viragos egett bor. Eget bor allya [Borberek AF; Mk 3].

gyöngyvirágszín hófehér; alb ca zăpadă; schneeweiß. 1824: Egy Gyöngy Virág Szín Levántin köntös Sleppe [Fugad AF; HG. Mara lev.].

gyöngyvirágvíz parfum/substanță mirositoare preparată din lăcrimioare/din mǎrgăritare; aus Maiglöckchen hergestellter Duftstoff. 1698: Öt üveg palacz meljebb(en) vadnak Gyöngy viragh, rosa, fodorminta es borza vizek [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1699: Ejteles srofos üveg palacz Gjöngj Virág vizele tele Nro 1 Citrom lenek valo üveg Nró 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

gyönyör élvezet; plácere; Genuß. 1842: sajnálak Tégedet, kedves Miklosam hogy öröké betegségről s aival járo sok költségekel (igy l) kel hogy terhelyelek, s örökösen panaszkodjam, utánam kevés gyönyört, kevés vig orát, 's még kevesebb boldogságot éldetél [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez]. 1849: Vagyan ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra méltó nagy terepét Tölgyfa, melly alatt vagynak faragott kövekből alkatatt ültő helyek, asztalak. — melly helyek gyönyörrel töltik el a' kebelt Tavaszán és nyáron át [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

gyönyörködés delectare, desfătare; Wohlgefallen. 1702 k.: ilyen erőtelen vénségemben ... Némellye(kne)k kajtam könyörületlen illetlen gyönyörkedéseket látván, nem kev(és) keserűséggel Szenvedem, azon Senki ne Csúválkozzék [Abrudbánya; Born. XXXIX/6 Sebesi Beniamin kurátor nyil.].

gyönyörködhetik a se putea delecta; sich an jm/einer Sache ergötzen können. 1681: Borberek(ben) Lako Varga Janos, Feleségével Vajas Kata Aszszonniál eggiütt Lattiak meg elemedet es mar Vensegre hajlott eggies állapottiokat es hogy Isten eő Felseghe magzatíokatis kiket (igy l) Isten nekik adot volt töllök bolcz Itfletiből el kívanta, kiknek eletekb(en) eőkis giöniörködhetek volna, remensegek sem leve(n) már hogy Isten már vensegrek eöket magzatokkal latogatna, Borberek^a hazokat ... adák örökösen es megh hihatatlanul Incedi Pal Ur(amna)k [Alvinc AF; Incz. V. 3. *AF].

gyönyörködik a se delecta; sich an jm/einer Sache ergötzen. 1581: eo kegmek senky fyeztessebe es bwntetessebe ne(m) gyonyeorkednek [Kv; TanJk V/3. 242b]. 1661: Adja az Úr Isten kegyel-

mes uram tiszta alázatos tökéletességgel életem föttáig szolgálhassam meg Ngodnak, mint kegyelmes uramnak, ha hasznát nem vehetném is, az Ngod kegyelmességében inkább gyönyörködöm kegyelmes uram [EMLt Cserei Miklós a fejhez Brassóból]. XVIII. sz. eleje: Az ki azért a Ménes tartásra adgya elméjét, nem kell a Sok Számban gyönyörkedni, hanem keveset s, jót igyekezek szerzeni [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1735: Az Ur Isten gyönyörködék az Ur életében [Bácsfalu Br; BrAlt T. B V. 25. — Binder Pál kijegyzése]. 1736: Még az nagy emberek is abban gyönyörködtek, mikor az cselédnek vígan voltak, sőt sok nagy ember, az kinek elébbvaló szolgálai voltak, azokkal mindjárt ivott, megrészegedvén, az hegedűsöket behitták s virradtig tánczoltanak [MetTr 359. — L. még i.h. 354, 360, 362.]. 1759: Felette igen gyönyörködtek az emberek a felettébb való boritalban úgyhogy némelyek addig ittak, hogy meg is holtak bele [RettE 90]. 1766 u.: Nagy Enyedi Szántó Elek Úr ... M. Frátára* által szálván ... egész Ifjuságától fogva a Tudományok(ban) felettébb gyönyörködött [DobLev. III. 639. — *K]. 1832: számtartom károsításába bizony nem gyönyörködöm [Csapó KK; Berz. 20]. 1847: Kitsi Roza már nem csak szépen fel tud állani magától, hanem meg is indult és egyedül valamennyi ház mind össze tipeti tapatja ... jöjjen, gyönyörködék benne magais e falat kincsben [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még RettE 85, 131, 185, 314, 327.

gyönyörködő care se delectează, care își gâsește plăcerea; sich ergötzend. 1689: Aprilis ... Ad 2-dum virradólag betegedett meg az szegény Bánházi uram. 8. Igen el nehezedett ... Vált el az halálra. Bczaka inter 12. et 1. hala meg ez az én igyenes lelkű, igasságban gyönyörködő jóakaró uram [TT 1839. 709—10 SzZsN]. 1732: ezen palotának két ajtai felett két felől az ajtó Szemöldök parkánján vannak heljhezette, két világi gőnyörűségekben magokat mulatozó, edgik pénz kelvénykedő, másik koczkában gőnyörűködő, kacagva bolondok ábrázattját repesantalo effigiensek [Kóród KK; Ks 12. I.]. 1736: Én időmben történe egy híres fejedelmi lakadalom Gyalu várában*

melyet az ilyen ráritásokban gyönyörködő maradváinknak rövideden így írok le^b [MetTr 393. — *1702-ben. ^bKöv. a részletes leírás]. 1778: Tudom bizonyosan hogy az utzáltat Czigányok Verekedésben gyönyörködő vérengző emberek, és hogy a' többi között a' Tavasszal úgy megverték a' Baro Uram eo Nga egy Czikudán Jov nevű akkori Beressitis hogy egy egész hétig feküdt azon verés mián [Záh TA; Mk V. VII/20]. 1806: az Alperes* egész tselekedetéből a' láttzik, hogy a' mások tsufondarosságába gyönyörködő személy, a' szőszátyárságot szereti [Dés; DLt 250/1808. — *Az alperes nő]. — L. még RettE 150.

gyönyörködtet a delecta/incinta; ergötzen. 1702—1764: Az ven Baba mikor jadzik Gőnyörketteti a Halált [Torockó; MNY IV, 234].

gyönyörű 1. gyönyörűsége; splendid, admirabil; wunderschön, herrlich. 1807: Egy arany lántz filigrán munkából arany Fülbe-valo filegrán munkából mindenek gyönyörű fillegrán munkából [DLt 378 nyomt. kl]. 1849: A szobá (l) sárgán festve fejr virágokkal — A Stakhaturája lila Szin, és fejr czirádákkal — igen gyönyörű es kedves [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1840: A minapi tűzi játékon jelen voltam, ugyan gyönyörű volt, milyest még itt nem láttunk [Kv; Pk 7]. 1843: Jeles nevű kanczát a Cato családból Comus nevű — gyönyörű alkotó egygyetlen egy ménnel vegyítetttem [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez]. 1853: A kis Druszám* nő, épül, kedves, gyönyörű gyermek alig várom hogy lássa 's megdurutskolja, jo fiu, jeltür mindent örömet, sőt szereti ha hurbolják [Kv; Pk 7 Pákei Lajos lev. — *Ti. ugyancsak Lajos]. 1864: a hegy ormonak hátsó részén egy gyönyörű forrás mely körül van véve cziherrel [Tamásfva K; KHN 277].

Szk: ~ szép. 1764: Nem régiben gyönyörű szép csigás szerszámomat magának ajándékozattá [Nemes Judit, gyönyörű szép kisasszony [RettE 173, 197]. 1767: Dioszegi Ferenc ... Felesége Korda Julia ... sokkal idősebb volt szegénynél, de mégis gyönyörű szép életet éltek [i.h. 207—8]. 1791: a' két kis Vrfitkákat volt szerentsém látni, gyönyörű szép gyermekek [Kercsesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1864: Tamsa Az Almás folyó balpartján — gyönyörű szép térség — igen jo kukuritzás [Közép-lak K; KHN 300]. — L. még RettE 269, 282.

2. tréf kb. undok; scirbos; ekelhaft, eklig. 1787: Gyönyörű boglyos Personalisod által mtskos penával iratt Leveledet vettem nem dítsekedem de láttik hogy kegyelmed Kopotz Ur(am) a Vásárhelyi Vargáktól kevés betsületet tanult [Szászal-más NK; IB gr Toldi Sigmond tréfás lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez].

3. beccsm, gúny. 1869: az igaz, hogy mi csak egy évig szolgálunk s akkor haza bocsnának, de 10 évre esketnek fel a sárga fekete* zászló alá és így a tíz év alatt, ha vész fenyegeti a gyönyörű osztrákokat visznek még 9 1/2 év múlva is, tehát ez a mostani sorozás sokkal rosszabb, mint mikor a német sorozott [Kv; Pf Pálffy Károly lev. — *Az osztrák lobogó színe].

gyönyörűség élvezet, gyönyör; plácere, desfatare; Genuß, Wonne. 1653: 1606 esztendőben mindazok a dolgok, a kit ide fel emlittem benne a Bocskai dolgaiban, és az a mi a két császár között való békességet illeti, végbevitették és elvégeztették Bocskaitól; letévén Kassán királyi székét, adá magát a nyugodalomnak és a gyönyörűségnek s vigadozásnak [ETA I, 101 NSz]. 1736: De az agarakban is az régi uraknak nagy gyönyörűségek volt, dicsekedvén egymásnak, kinek mint fogja az agara az szarvaat, farkast, őzet, rókát, nyulat; sőt láttam olyan agarat, az ki személye szerint elfogta az hiúzt [MetTr 373]. 1796: Veimarban láttuk a nagy Wielandot ..

Egy óráig beszélgettünk véle és igen nagy gyönyörűséggel halgattuk [ETF 182. 29. Gyarmathi Sámuel feljegyzése]. 1825: A Motsi sertés nyáját nézni is gyönyörűség [Mv Told. 7]. 1853: a' Bogdánból kitsi lábat kell vagni hogy nagy szalanna legyen belőle ha ugy marad is jo lesz mindenkép örvendek néki — mert hasznos gyönyörűség sokáig meg érijük véle [Kv; Pk 6. — Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még RettE 158, 225, 315, 371.

Szk: ~et talál benne. 1764: Adott vala Isten nekünk is a múlt ősszel két leánymagzatot ... minden napon kettős gyönyörűséget találunk vala benne, mivel igen szép épkézláb, nagy gyermekek valának [RettE 163].

gyönyörűsleges 1. gyönyörű; splendid; wunderschön. 1678—1683: ha mikor el júnékis az czalard világ tengere szírenesi (!) vezedelmekre, kedves, hallásra giönjörűsleges sovák ki bocsatasával östökélvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara, ... fületeket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1702: Melly hozzánk gyámoltalan hiveihez meg mutatódo jovoltáért Felséges és Kegyelmes Császáruknak miis ez élet szerént Istentől erőt, hatalmat, Birodalmat, országlást, békességet, és tsendességet kívánunk; a' más élet szerént pedig ... Isten előtt valo gyönyörűsleges, és örvendetes lakást [Torockó; TLev. 4/3. 3a]. 1736: mindenek felett gyönyörűsleges volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakva tettek az ifjak süvegekben [MetTr 347]. 1750: Vagyon egy nagy hegyen egy tisztességes kőtemplom ... ennek alsó véginél vagyon egy alkalmas magasságú fatorony, két gyönyörűsleges harang benne [M.sárpatak MT; ETF 107. 22]. 1770: Megvallom, hogy ma egy hete Lónán szegény generális gr. Teleki Adám úr temetésén odaváló pap Thordai Sámuel gyönyörűsleges praedicatiót tett a 17-dik szoltárnak 13 és 14-dik verseiből [RettE 235—6]. — L. még i.h. 119, 164, 186.

Szk: ~ szép. 1758: Rettegi Miklós ... leányi Egyen kívül mind gyönyörűsleges szépek lévén kevés jószággal is jó helyekre mentek férjhez [i.h. 57]. 1763: gyönyörűsleges szép ökrei vadnak [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1770: Gyönyörűsleges szép őszi idők jártak még eddig | egész szeptember, október gyönyörűsleges szép meleg esőkkel s napokkal szolgálván, mindenütt perfectióra ment a szőlő [RettE 247]. 1772: Mind ő, mind Bethlen Miklós tanulhattak vagy megtudhatták Borosnyai uram^b prédikációjából, micsoda gyönyörűsleges szép religiot^a hagytak el [i.h. 281. — ^aBánffy Dienes, ^bBorosnyai Lukács Simon, mv-i ref. pap, ékes szavú prédikátor. *Ti. a két említett ref. főúr katolizált].

2. öngúny. 1696: Edes Urfi az én ifiui Gyönyörűsleges életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesség benne ... (mint hogy elek világ szerintt bizonytalansagban, s — testver Atyamfiatulus meg fosztatott Voltom, nem kevés ked-

vetlensegett inditt szivemben :) [Marosvécs MT; TKIMiss. Kemény Simon gr. Teleki Pálhoz].

gyönyörűslegesen splendid; wunderschön. 1638: latek egi legent hogi ot ben iszik uala az Aszionnial az Aszion az szerelem eneket mondotta, ugian Czenget az haz bele, es Eztis mongia uala hogi igiunk szwuem egi kiczint mulassunk gióniórűslegesen [Mv; MvLt 291. 143a].

györgyfalvi a Györgyfalva (K) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Györgyfalva/Gheorgheni; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Györgyfalva; din Gheorgheni; Györgyfalvaer. 1610: Az megh holt Christoph Deak Relictaianak .. az Georgyfalui es Magyar patabeli portioy [Ks G. 19]. 1615: Nehay es Vitezleo Kerestury Christop deakne Azzonioni, Keoreosi Ilona azzony Gyeorgy falui tisztartaia Argles Mihaly [i.h. 24].

Alkalmasint a Csicsőgyörgyfalva (SzD) származékának tekinthető a köv. két adalék: 1592: Michael Georgyfaluj [Mikéháza SzD/D(s); DLT 235]. 1728: Györgyfalvi Pakulár Ur szuly [KSz; TKI].

Szm. 1555, 1556: gewrgh falway pether [Kv; Szám. 1/IV. 95, 159]. 1580: geörg faluy sigmond [Szekelyföldvár TA; SLt V. 11]. 1590: Georgy-faluj Marto(n) [Kajántó K; GyU 14]. 1600: Georgi Falí Marton [Km; Tjk VI/1. 419b].

Hn. 1797: A' Györgyfalvi Kuton fellyül (ke) [Ajton K; EHA]. 1853: a Györgyfalvi utra rugo föld [Kv; KmULev. 4 Sláby József kegyesrendi áldoz. kezével].

győri a Győr v. Diósgyőr tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Győr sau Diósgyőr; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Győr od. Diósgyőr. **Szk:** ~ bokály győri cserépkancsó; cană de lut de Győr; Tonkrug aus Győr. 1742: Győri bokáj kettő, egy üveg kancsó ... egy Győri bokály [Zsombor K; Somb.] * ~ edény győri cserépedény; vas de lut de Győr; Irdengeschirr aus Győr. 1761: közönséges Mázas edényeket külső helyeken lako fazakas Mester emberek itten Országos sokadalmakon kívül ne arullynak az Instansak^a praejudiciumára ... ide nem értvén a paraszt edények indiscriminatum akárhonnán hozattassanak ugy a Győrij, Al Vinczi, és Nagy Szebeni minden féle edények [Torda; TjkT V. 31. — *A tordai fazakasok] * ~ kancsó győri cserépkancsó; cană de lut de Győr; Tonkrug aus Győr. 1747: Ürmös bornak valo Győri kancsó kettő id est 2 [Várdótfva Cs; Herepei Ethn. LXXIII, 131 gr. Kálnoki Ferenc javainak összeír.]. 1816: Egy fileten győri kantso [Varsolc Sz; Born. IV. 41. Gr. Nemes Györgyné Bornemisza Krisztina conscr.]. 1892 e.: a díszítés terén is igyekszik a nép lakószobáját barátságossá tenni .. Itt van a két falon az egy sor győri kancsó és az egy sor tásas. A győri kancsók stíljét tekintve, három typust találunk^a [Jankó Kszeg

72. — *Köv. a típusok jellemzése] * ~ keresztelődő pohár cristelnitã de (la) Győr; Taufbecher aus Győr. 1857: Klenodiumok ... Egy Győri keresztelődő pohár czinfedéllel [Egerháti Sz; Herepei: i.h. 132].

Egy XVIII. századvégi feljegyzés szerint Magyarókerke (K) ref. egyházának Csatári István debreceni szenátor 1746 körül egy fedele és egy óras győri bókályt küldött ajándékként [Herepei: i.h. 131–2]. — A győri edényajáték származási kérdésére részletesen l. Herepei: i.h. 131–4 és a szerk.: Ethn. LXXXII, 77–9, NNyv 319–24.

györin '?' 1769: 3 Pár festet Györint ... Selymet [Gyf; Berz. 7. 69/1]. 1770: 2 Pár jo féle Györin [Gyf; i.h.].

györtelki a Györtelek (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Györtelek/-Giurtelecul Hododului; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Györtelek. 1596: Györtelki Kipró János [MNY XXXVIII, 208]. 1770: Kik voltanak a' Györgytelki* Gyülésben mük Nem tudgyuk mivel mü közülünk egy Sem volt s azt Sem tudyuk hogy azon Dolognak inditoja es kezdje ki volt Sem hogy az Instantiat kivel és hol Irották és mit fizettek erette [Bikács Sz; IB. — *Kétségtelenül a Bikácától délre eső, közeli Hadad, és nem a távoli Somlyógyörtelek].

győtör 1. kínozt; a chinui; quälen. 1560: mynd az altal senky ne mondyha hogy valakyt chak vexalunk Getrünk es chak vdewt mulatunk [Kv; SLt ST. 6]. 1629: egykor az eokreok mellett leweo Inas nem jeoue be, hane(m) kün marada halnj az monda reggel hogy eotet megh nyomtak az boszorkanyok ... az Bokeor szarvarol az ui Istrangot le szakasztottak engem valtigh gyeotre, rollam el alua(n) az Tehen ala üle megh feje ugyan chyorgot, egy nagy hoszu rokolyaban vala az feje be vala ruhawal tekerwe [Kv; TJK VII/3. 122]. 1689: Bánoczi János Ur(am) ... egész écczakákan Feleseget csak hijjaba(n) kinzatta, gyötörtte egyéb modon nem satisfaciálhatvá(n) néki [SzJK 236]. 1771: beszelly Uraddal, ne gyötörjön megis tovább had Szalhasak tsendesen az én koporsomba kösztetek, mert már világ tsudai vattok, mit tselekesztek az Anyátokkal [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához, Győrfi Borbárához]. 1765: vádoltatik (l) az Ia ... hogy ő büjes, bajos boszorkánysági mestersegekben gyakorolván magát, maga gonosz mesterseggel sokaknak ártatt, nemellyeket testében s annak részeiben, másokat javaiban meg rontván károsítván ... edgyik magáról valya hogy ötet személy szerent gyötrette, s edgyik házbol, az másb(a) altal vetette, kénoztá [Torda; TJKt V. 290]. 1769: Én igen rosszszul vagjok, a hagyományos forro hideg gyötörvén [Ne; Told. 5a].

2. keserít; a amári; betrüben, (v)erbittern. 1728: a sok rosz cseléd is gyöttri, nincsen edgy embere a ki valmijere lássan, ha csak én mindenütt a végebe nem vagyok [Darlac KK; Ap. 1 Gr.

Haller János anyósához: br. Apor Péterné gr. Kálnoki Borbálához]. 1733: Torma Vram ... szegény Napáját itt gyöttri a Gubernium előtt [Kv; Ks 99 Ferenci András lev.].

Ha. 1798: gyötreni [M.déllő TA; DobLev. IV/802. 2a].

gyötörtetik kínoztatik; a fi chinuit; gequält/plagt werden. 1782: De micsoda inventio ez hiszen tudta* az a pápista religiót s ugyan azért hagyta el, hogy tudta, de nem szerette, mégis újra azzal gyötörtessék a szegény ember lelke, amit ő utál a pápista vallásban s amit ő elhagyott [RettE 417. — *Wesselényi Miklósné Cserei Ilona].

gyötrelm kin; chin; Qual. 1599: En Ferenczy Mathe ex Vachi, ki uagiok Istennek fogsagaban, noha testembe(n) giotrelmet Zenúdek, de leleken az en Istenem eleót eggesegben, es niúgodalomban uagiok. Tezek en testamentumot az en iaiaimrol [Kv; RDL I. 5]. 17619: Énnékem, Kegyelmes uram, költségem nincsen, de az Felséged kegyelmességét már minden órában várom, hogy az nagy rettenetes gyötrelemből kiszabadulhassak [BTN^a 316]. 1644: pokolba(n) sem lehetet nagjub giotrelem mint en ez miat az ember miat vagiok [Mv; MvLt 291. 417b]. XVIII. sz.: Nem volt oly véletlen gyötrelme testemnek, Vasak nehézsége jaj békoban lábaim [Barabás, SzO 391 rabének].

gyötördik 1. kínlódik; a se chinui; sich (ab)quälen. 1596: Mierthogi ekkor giorer es has faiasban giotreottem [Kv; Szám. 6/XXIX. 161 Bachi Tamás sp kezével]. 1633: Felej Gasparne terhes leuin, az gjernek szélesben giötördik vala [Mv; MvLt 290. 140a].

2. szenved; a suferi; leiden an etw. 1635: mond-gia uala az kathona Turi Ferenczy, Aha kurua keritő eszez lelek kurúa, Teis ollian kurua uagy mint az kit el keritez, mert te miad giotrodo(m) en az szerelembe(n) [Mv; i.h. 291. 59a].

győz rendsz tagadó formában; de obice la formă negativă; gewöhnlich verneinend: 1. (nem) bír/képes vmit (el)végezni/tenni; a (nu) fi în stare să facă ceva; etw. (nicht) bewältigen/schaffen können. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... ereoltettessek es kynzasok ... kyket ele zamlalny es fel iratny nem geozunk [SzO II, 329–30 a székylen nemzet foly. az ogy-hez]. 1573: Rosa azzony Medwes Palne, Azt vallia hogi ... Mind lesem ez eiel hogi ki Ieonenek de Nem Ieozem (l) ky lesni [Kv; TJK III/3. 154, 259]. 1589: Nem geozem haza varni hanem esmet vtanna Ladulek es vgh talalam ewket az kapuba hogi Mizaros Mihaltet az kapuhoz tamasztotta vala ereossen banik vala velle [Dés; DLT 226]. 1592: 25 Nouembris. Az 'nag' sarnak myatta hog az taligas búza es lizt hordast Egyedül ne(m) gywzte Mondro Jacobot fogattam melle, Attam neki f. 1 d. 14 [Kv; Szám 5/XIV. 59]. 1595: Olaz francisco Boiúra, és az Papok ne(m) iözek el varni az Apat Wrat, mert 2 ora taiban jöuc

[Kv; i.h. 6/XVIIa. 161 Ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: ne(m) Jeóuenek el a zedesre, s nem győzém varni [UszT 11/8]. 1610: niha penigh nem geóztém varni, hogj le fekegiének [Dés; DLt 321]. 1664: Aligh győznők keglnek meg írni, meny számtalan panasz tölte el fűleinket az Nemet vitezek dolgai miatt [Balásfva AF; BLt 8]. 1736: a mit el győzött vinni mindent el vitt [Keményfva U Sár.]. 1751: nem gjőzem elő számlálni [Balászelke KK; IB Ilie Csok (36) zs vall.]. 1759: Sokféle encsembencs módi vagyon még az úri aszszonyok között, melyeket az ördög sem győzne elszámolni [RettE 91]. 1777: Bartos Márton a' mit a' kezire vehetet az Etzken Jusbol mind el tékozla hanem a' Fija Bartos Kelemen Ur(am) hogy haza Szálla Ugy rehabealgatá a' mit győze [Albis Hsz; BLv.]. 1791: az Kerteket Serj győzőm takarítani a Gaztol [Szi-lágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1793: nékem is itten bajos a vecturát győznöm [Mv; Bál. 1]. 1820: nem győzők . . . eleget tsudálkozni az Exp(onen)s Vr A Illosvai* Gondviselőjének, erőszakosságán [SLt évr. — *A. Illosva SzD]. 1826: meg öregetem és már toáb nem lehetek mivel a strápátziot már nem Győzem [Háporton AF; Kath.]. 1839: Szegény Titi* még Eddig legjobban győzi a' strapátziat [Kv; PK 7. — *Pákei Krisztina]. 1844: a' fűlpósi erdőből nem győzte hozatni a gátra meg kívántató veszsőt [Abafája MT; TSb 22]. — I. még GyU 31 MNy XXXVIII, 133; RettE 97.

2. (nem) képes vkit/vmit valamivel ellátni; a nu putea prevede ceva/aproviziona pe cineva cu ceva; jd/etw. (nicht) versehen können. 1681/1748: (A) földet . . . Porgoláltal nem győzvén Székelly Mihálytly ugy attá volt Barta Györgynek [KvAKt Mss lat. 236]. 1687: Mind a Rüdeg mind a Hiz (!) Disznokat kételen gabonával kellet tartaniak, mert a minemű malmok ezek malom porral nem győztek, korpával sem érték meg [Máramarossziget; Törzs]. 1714: két egj testvér N(e)m(e)s Aszony birta Gyal márt, fele részit a Gyal márti határ(na)k edgyike azon két Atyafinak zalagosította az Romasziak(na)k* hogj életég tarcsák el, az Ramosziak nem gjőzték enivaloval, es borral, meg étették [Algyógy H; BK ad nro 431 Petrila Samuela (70) jb vall. — *Romosz (H) lakosai]. 1724: bizony nem győzőm ezeket az kő miveseket, mivel csak apro mivest most nyolczat kell adnom [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1752: igen is igyekezet eő kglme eddig az Ecoenomiaban az urak hasznara, tsak győzze a josszág [Gardánfva Sz; BK]. 1759: apad a bor, töltelék kevántatik, abrntsokkal az hordokot alig győzzük [Déva; Ks 94. 24. 2]. 1786: már nem győzzük magunkat lovakkal [Torockó; TLv. 9/24]. 1791: a Tisztarto azt válaszolja 18va Febr(uari) dátált leveléb(en), hogy ottan* derék Tél vagyon . . . és a' Ménest alig győzi szalmával, de szénája is jotskán lévén bizik hogy takarékoson bánva ki éri a' Kostal [Kercsesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez. — *A. v. F. szőcsön [SzD].]

I. még az 1–2. jel-re RettE 117, 122, 181–2, 222–3.

Szk: ~i ajándékkal: 1774: az mi Udvarunkban olyan állapot van most, hogy a ki ajándékokkal győzi, nem hogy Tiszt ne lehetne, de még Fej is lehet [Mocs K; KS. Conscr. 37] * ~i örléssel bír/képes eleget örölni. 1820: Malcmis vagyon helybe a Faluban az Uradalmé a nelly elgyőzi örléssel a helységet, 's ha nem győzné . . . vagyon a szcszéd helységekben elég Malcm [Bogártelke K; KmULv. 2].

Sz. 1619: Gratianus uremnak én magam negadtam az Nagyságod levelét azmit szóval győz, mutatja magát hogy lelkét is kiadná Nagyságodért [BTN² 190].

3. nem/nahezen ~i (a költséget) nem bírja a költséget; a nu putea suporta cheltuielile; etw. nicht bestreiten können. 1773: Keryk azon Biro vramat Mind az elebely adoknak Restanciaywal kemeletlen zedesse fely (így!), hogy Ne legen hatra chigeo (!) benne, hogi Nemelytlw fely zedik Nemelytlw Nem, Mert Illel mondon chiak Reszerent Nem Ieozik az fizetést es az zwkseget Be teljesitenj [Kv; TanJk V/3. 80b]. 1769: az kölcséget nehezen győzem fizetés nélkül [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. 1829: nem tudja hogy álluk ki a felette sok költséget, már tovább nem Győzzük [Mezőkölpény MT; TSb Bágyi Márton (35) vall.].

Ha. 1573: Nem Ieozik [Kv; TanJk V/3. 80b]. 1592: Nem gyeztük [Kv; Szám 5/XIV. 59, 229]. 1593: nem geozem ki varni [Kv; TjK V/1. 331–2]. 1602: nem gyeozok [Kv; TjK VI/1. 564]. 1615: 1616: Jőznenk [Kv; RDL I. 100]. 1713: nem győzők [JHb Fasc. II. 1 gr. Mikes Mihályné Bethlen Druzsiana gr. Csáki Istvánhoz].

Feltűnő, hogy kijegyzéseink közt egyetlen adalék sincs a cím sző 'diadalt arat; siegen' jel-re. További érdekesség az is, hogy a XVII. század végi erdélyi magyar köz- és irodalmi nyelv nagy kincsezházában, a PP-ben és ennek több kiadásában is csak ilyen adalékok bukkannak: „Győzem, megbírom; Vinco, Supero”. Ezt a címszót is PP – annyi mással együtt – MAból vette át, és forrását követve ebben az adalékban is – a szerk. véleménye szerint – nem az előbb jelzett, hanem a 'bír, képes vmire; vermagyn' jel-t rögzítette. – Megjegyzendő, hogy a TESz győz al. ugyan 1. jel-ként a 'diadalmaskodik; siegen' értelmezést adja, de azótörténeti adalékaik nem a győz, hanem csak a győzei és a meggyőz ige előfordulását igazolják. A NySz-ban is csak egyetlen adalékot találhatunk – a BécsiK-ból idézve – magára az alapigére, a többi, 1. jel. alá sorolt adalék is csak a származékok és nem az alapige egykori előfordulásáról tanúskodik.

győzedelem 1. győzelem; victorie; Sieg. 1581: Eoreókbe valo hywseges zolgalatomat Alanlom felsegednek es az hatalmas minden hato felseges Vristentwl kiwanom felsegednek hozzw Jdeig valo Eletett adatnj Egez kereztyensnegnek es azok keőzeott az my zegeny niomorú hazzank felseged orzaganak oltalmara, minden Ellensegin valo Gyeőzedelmeth hogj Engeggye felsegednek [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1653: Mikor a várat vinák, egykor láták az egen török ország felé, mintha valami tűz lobbanás lőtt volna, melyet úgy magyaráztanak, hogy az győzedőlemnek a jele volna |nem tudják é azt, hogy az én Istenem, az én ellenségemet megvervén, nekem adja a diadalmat, és országomba nagy örömmel és

győzelemmel haza viszen minden hadaimmal együtt? [ETA I, 32, 48. — Báthory Zsigmond nyil. 1595-ben]. 1690: már az ő Felsege fegyverét I[ste]n kiváltkeppe(n) boldogította, győzedelmét és birodalmát egy néhány országok(na)k bé hodoltatásával messze Török Országba(n) ki terjesztette [Törzs. fej-i utasítás Bethlen Sámuel számára]. 1702: Isten eő szent Flge, a' mi kgl's vrunk(na)k eő Flgének Ellensége a Frantzia ellen, már két uttal . szép gjőzedelmeket adot [Uzsl't IX. 77. 52 gub.].

Szk: ~t vessz. 1770: Amikoris külön valo dolgá-ra a rab ki kerezvén, minekutánna ki botsátattott volna tettétvén magát mintha végezni akarna, hirtelen által szökök a kerten; azonban utánna fel bodulván a Falu, Ádám, és a más két tzigány a falu ellen szabadításaért fel tamodának, de a Falu győzedelmét vévén rajtok viszzá hozták [Mezőpagocsa TA; SzentkGy].

Sz. 1775: De idővel győzedelmet vett a testi erőtelenség rajtok és sokáig gonoszul éltek [RettE 346. — "Az apa a leányával természetellenes szerelmi kapcsolatot folytatott].

2. siker; succes; Erfolg. 1736: Volt süveges táncz is az kit annak híttak; ott a férfi egy szép süveget az keziben vett s feltartotta, egyedül kettőt hármát tánczolva fordult, azután az melyik asszonyt vagy leányt akarta, tánczba elvitte, kettőt hármát fordultak; azonban az süveggel az leányt vagy az asszony (l) mind addig csalogatta, az míg az süveget elkaphatta, elkapván az asszonyt vagy leányt még kettőt hármát fordult véle, mintegy dicsekedvén a győzedelmen [MetTr 333]. — L. még ETA I, 68, 159–60; TML II, 259.

győzedelmes diadalmas; victorios; siegreich. 1653: 1595 esztendőben . csatázának a bassa hadával; minden nap inkább és győzedelmes csatájok szolgált, mert igen emberkedtek a magyarok Isten után [ETA I, 43 NSz]. 1655: 26. az mi kegyelmes vrunknak ő Nagyságának valóban nagy és győződelmes csatája lőn Plojesd mellett és a Telese vize között [Veress, Doc. X, 296 Pap András Sebessi Miklós tanácsoshoz a havaslevi „Geörgice”-ből. — "Junii]. 1697: A mi Győzedel(me)s Romai Császár Koronas Kiraly Kgl's Urunk eo Fel(sé)ge ez következendő Nyari Hadi operatioinak el mulhatatlan szükségere nezve kelletven vjjabban ez Országban levő eő Fel(sé)ge Profunt Hazait Ellessel meg meg töltenünk, vetettünk fel az egész országra Buzat 60/m [Uzsl't IX. 76. 26 gub.]. 1717: A mi Felséges Urunk győzedelmes Pegjvere nyári operatioi után téli nyugodalmára osztatván, teczet Felséges Eugenius Herczegnek az itt ben levő Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni [Kv; KvL't I. 220 gub.].

győzedelmesen sikeresen; cu succes; erfolgreich. 1764/1771: Procurátor Doboly Josef Vram a Királlyi Táblán azon Causánkat győzedelmesen ki folytatta [Nagylak AF; DobLev. II/349].

győzedelmeskedhetik diadalmaskodhatik; a putea invinge/birui, a putea ieși invingător; über jn siegen/triumphieren können. 1758: Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg én bennem azt a kicsiny szikrácskát, sőt nevelje s adjon erőt, tehetséget mindvégig az ő útjaiban való megmaradásra, hogy minden e világi kísérteteken győzedelmeskedhetvén, adattassék nekem is amaz új név és fejr kövecske, szerelmes szent fiáért, az úr Jézus Krisztusért, amen [RettE 80].

győzedelmeskedő diadalmaskodó; invingátor, biruitor; siegend, triumphierend. 1854: elleneink ... az ármány fegyverével győzedelmeskedő ellenek [ÚjFE 3. A teljesebb szö. ellen² al.].

győzhet bírhat; a putea face față; bewältigen/schaffen können. 1676/1681: Az Vasnak el adásában observállyá^a asztis: hogi a' mennyire az két sze-kerhez valo vas hordo Lovaim győzhetik, meg szünes nélkül aszt mindenfelé hordassa sokadal-mokb(a) [Vh; VhU 660. — "A számtartó]. 1703: már hét hete hogj Continuuskodunk magunk Terhes költségünkön, meujet Tovabb nemis gjőzhetünk; éjg fellől ez az szolgállatt, más fellől az Portiozas s Szebenb(en) Elés szállítás levén rajtunk [Fog; UtI]. 1716: Szamosfva ... innel el pusztul, mert nem győzheti, mar az sok postasagot, szeke-revel ökrevel mert sohunnet, nem segítik őket sze-kerel vono marhavál [Szamosfva K; Ks 95 Bíró Márton lev.]. 1739: Bajunk, dolgunk, és Nyomoru-ságunk bővön elég vagyon már alig győzshetjük [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1774: azon hordókot ... magam nem győzhettem csinálni [Fületelke KK; LLt Vall. 219]. 1874: (A) szomorú Háznál még 2. Gyermekek lévén halálos forma betegek, sem a' költséget nem győzhette az Atya, sem a több betegekkel a tsak közelebb meg holtákra nézve nem dajkálódhattak [Györgyfa K; RAK 122]. 1829: A' robottán fejül valo Fejer népi munka olly sok és terhes hogy nem győzhetik [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

győzhetetlen invincibil; unbesiegbar. 1614: vd-uary zolgankatt Suki Benedeket, Az Hatalmas giezozhetetle(n) Chiazar feo kapuczi Pasaia az Nagos Memhet (l) Agha melle rendeltwk hogy Brassoygh mindenwt gazdalkodgiek [SLt A. 137 fej.]. 1653: Hogy pedig a mi házainkat akkor megismerjék, oly jelt teszünk a mi házainkra, hogy a hatalmas császár vitézi azt nagy könnyen megismerhetik; és a hatalmas császár hadai akkor minket ne bántsanak, melyért a Hatalmas Isten megáldja a hatalmas és győzhetetlen császárt és az egész muzulmán nemzetséget minden jó szerencsével [ETA I, 31 a mv-i arianusok (unitáriusok) és szombatosok a budai basához 1595-ben].

A címszóbeli szó a hódolettség korában a török szultánnak — a töle függő viszonyban lévő államok alattvalóitól — szokványosan kijáró jelző volt.

gyufa gyújtó; chibrit; Zünd/Streichhölzer. 1748: 1 Pakét Gyufa [Dés; DLt]. 1849: Káv

czukor gyertya gyufa 's aproság 1 forint [Somb. II]. 1863: 3 pak gyufa 35 xr [Kv; SLt Vegyes perir.].

gyufatartó chibritelnitá; Zündholzbehälter. 1853: 3 leggömbburok 25 gr., egy nehezítő 1 tallér 20 grs, egy gyufa tarto 1 tallér 5 gr [KCsI 3 Berlini útinapló].

gyújt a aprinde; (an)zünden. 1570: Cathalin Tot Janos leanya hity zerent vallya hogy Mykor ew Zabo Janos zolgalola volt, ... ketser Jeot esthwe oda Az Trombitas olykor Immar mykor eo leh fekwit volna, Es hogy hallotta az zozatot fely keolt es meglen gerthyat gywtot addegh ely Ment onnath [Kv; TjK III/2. 22]. 1591: vgi wte az Jermeket az Swteten, hogy mindgiarast kezde niegni az giermek, en oztan fel keleik gieortiat iwtek, tehát az iermek mingiarast megh hala [Kv; TjK V/1. 55 Kerekes Istvan vall.]. 1631: az legeniekis kialtanak uala be az ablakon ugjan be is taszikak hogy Giujczak giertiat [Mv; MvLt 290. 239a]. 1654: be vivem tuzet giutek ugjan beli but az tuzb(e) ugj reszketet [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) j b vall.]. 1762: dél tájb(an) egj magara valo ember, gyalog lévén, gjujtott az fen forgo helyen bokrot, és azon tűz harapazat ki [Torda; TjKt 108]. 1794: Posarokat nem tudam kik gjujtattak [Kiskristolc*; JHb. — *Később: Kiskeresztes SzD].

Szk: *gyertya ~ani.* 1629: estue kesen az iffiu deak Mathe felesége onnat mi teollunk vit gyertya gyutani tuzet, anni tűzeok volt [Kv; TjK VIII/3. 103]. 1632: látám, hogy ott az Incze István házában, ... gyertyavilág vagyon, s odamenék gyertya gyújtani [Mv; MvLt 290. 79b—82b átirásban] * *pipa ~ani.* 1843: ekkor én is a fogadoból ki jöttem, miután vaj két ora múlva viszont bé mentem a kortsmába pipa gyújtani [Dés; DLt 586] * *pipára ~.* 1770: menék az Csösz* Pásztorunk Farkas Joszip Kalibájához és ott az Pásztorral pipára gyutánk [Dés; JHbB 361. — *Alább többször Csös alakban is] * *tapló ~ani.* 1781: Egy Toplo gyujtani valo vas Szerszám [Mv; Told. 9a] * *tűz ~ani.* 1664: huladekjabol Enis szedtem fel Tűz Gyutany [Kercsed TA; Borb.] * *vkire való haragot ~ vmivel.* 1619: Azért csak egyet se szólj az felől az vezérnek, mert csak Szkender pasára való haragot gyújtasz véle [BTN* 372 Görcsi Mehemet pasa a naplóíróhoz].

Sz: az *irigység taplót kíván ~ani vki ellen* az irigység berzenkedik vki ellen. 1820: Ugy tapasztaljuk, hogy az irigység ujra taplot kíván gyujtani ellenünk [M.szombor K; Somb. II Sigmond Farkas kezével] * *az ördögnek is kell gyertyát ~ani* (néha) a gonosznak/ördögnek is kedvében kell járni. 1644: az ördögnek is kell gyertyát gyújtani [MNY XLIII, 135 I. Rákóczi György lev. — E szölsára von. irodalmat I. a *gyertya* 1.-hez csatlakozó szólás jegyzetében].

gyújtás gyújtogató; incendiere (premeditátá); Brandstiftung. 1761: gyanakszunk mi is, hogy az

utrizált időben lévő két gyújtást ... ő tselekedte volna [Szászszatván KK; BK. Joannes Senior Kőházi (46) j b és Andreas Senior Séra (43) j b vall.].

gyújtat a pune să aprindă; (an)zünden lassen. 1635: mingiarast gyertiat gyujtata es fel hiva az fel hazban [Mv; MvLt 291. 56b].

gyújtatott aprins; angezündet. 1764: világosan ki nem lehet tanulni, hol gerjesztetett tűz, melyből azután esett az égés; midőn nemelylek azt fateálllyák hogy az méheskert tájot gyujtatott tűzből lett az gjuadás, mások azt vallyák, hogy az A. szenafűviben éget bokorbol jött ki az tűz, s az mié égett el az oldal [Torda; TjKt V. 244].

gyújthat 1. a putea aprinde; (an)zünden können. 1823: gyujthassan gyertyát [Dés; DLt].

2. gyújtogathat; felégettethet; a putea incendia; in Brand stecken können. 1585: A Pogyan (!) Nemzettől ... Isten jtleitiből Szeginy vegső veszedelembé forgo Hazánk, körül vetetet, ugj hogj csak nem a Pitvaraban vagjunk minden orán a mikor Akarja lűtet Gyujthat, vesztegethet Benűnket [Gyf; Törzs. Barcsai Ádám kezével].

gyújtó I. *mn* incendiator; zündend, Zünd-. **Szk:** ~*gém* vmilyen hadászati eszköz; un fel de armă de luptă; irgendein strategisches Mittel. 1637: Ala bard uagion n 13. Sutus Giujto Gem Jelen n 2. Item Giujto Gem uagion n 3 [Ebesfva; UtI] * ~ *masina* 'i' 1832: Egy gyujto Machina [Llt].

◇ **Szn.** 1504: Thomas Gywtho [Dés; TelO II, 271]. 1520: Thomas Gyuyto [Dés; DLt 111 a „jurati cives” közt]. 1526: Thomas gywtho [Dés; DLt 115 ua.]. 1567: Margaretha Vxor Stephani gywtho [Kv; TjK III/1. 40]. 1598: Gywtho Martonne Vrsulia Azzonj [Kv; TjK VI/1. 227]. 1599: Martinus Giwtho [Kv; PolgK 96]. 1602: Gyütő Miklós lófő [Étfva Hsz; SzO V, 210] Gyújtó János [Martonos Hsz; i.h. 212]. 1637: Vrsula Zakaczj Martini Gyuto rel. vidua [Kv; Llt]. 1752: Gyujto Samuel Uram [Angyalos Hsz; SVJk]. 1761: szolga Biro Gyujto Elek Vr(am) [Haraugláb KK; Ks II. 20]. 1800/1827: Tkts S. Martonasi Gyujto Sandor [Érdősztygyörgy/Mv; TSb 51]. 1817: Szegén Gyujto nagyon rosul van [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

II. fn. 1. forgács; surcea, aşchie; Spanholz. 1763: tűzes gyujtot vizes taploval pozdorjában takarván elis indult meg gyujtására* [Szu; Pf. — *A szénának].

2. incendiator; (An)Zünder. 1770: ha a Falu az Avart gyujtot, ki nem adná, Maga a Falu fizesse meg a birságot és az kárt is [Nagyesküllő K; Lé-szal lev. V/10].

3. gyufa; chibrit; Zünd/Streichholz. 1841: 1 lt. Dohány 2 páket gyújtóval 1 Rf 16 xr [Kv; Born. F. VIa].

Nyilván idetartozik a hevenycázett bejegyzésben ránk maradt köv. hiányosnak látszó adalék: 1845: három szál gyér-

tya 12 xr egy* gyujto 6 x [Dés; KvN] 50. — *Utána ki-maradhatott a *pakét* szó].

gyújtogat 1. a pirjoli; (an)zünden, in Brand stecken. 1681 e.: az nimet felől azt besilik az ki Banyan volt akkor taiban, igen rendhez könyw hadra kiswlt emberek uoltak, maid ket ezer fele besilnek, trupokban sem iolttek, Cziak lezengue, Tott falunal gywlekestek, meg kanototis ot gyuto-gatak, ot cinaltak uolt ualalhol egi kis twzet, ha az magyarak alab lestik uolna megh, tuzes kanotyok sem iolt volna [Kozárvár SzD; KS. Deesi Ferenc Beldi Pálhoz]. 1781: Lattam hogy Sz Martoni Szabo Sandor egy nagy reves de elő ágas bogos Cserefában be dugta a' fejét es az Aszszu Levelet gyujtá vala egyben, es a füst a' Fa tetejin mint a Kéményen gözöl vala ki, s oda érkezvén meg ra-gad<ta>m Szabo Sándort, az Udub(an) lévő Tüz gerjesztésen s meg riaszván hogy hogy meri az ilyen tilalmas erdöket gyujtatni [Csóka MT; Ks].

2. a incendia; Feuer anlegen. 1840: bizonyítsák bé ... hogy én és Feleségem — hol és mikor gyújtogatunk ... mert én Gyilkos — és Gyujtagato nem voltam s nem vagyok [Dés; DLt 277].

3. kb. égetéssel garázdálkodik; a prada incedi-ind; Brand stiftend/sengend sein Wesen treiben. 1605: csak az tegnapi napon is, tudja csak Isten mely nehezen tartóztathattuk meg az hadat*, hogy Medgyesre a várasra reá ne menne és neki nem gyújtogata^b: most is azért újlag requiráljuk kegyelmeteket ..., hogy kegyelmetek ez idegen dúló, pusztító nemzetséget szállítsa ki országunkból [SzO VI, 11 az erdélyi nemesség előjárói Nsz városához. — *A hajdúságot. ^bA közlésben így].

gyújtogatás 1. (avar)égetés; ardere (a frunze-lor uscate); (dürres Laub) Verbrennung. 1720: Eddigis az Avar, Csérék és Erdők tavaszsi gyujtogatási miat sok károk estenek [Beszt.; INyR gub.]. 1756: Köblösn szokásba volt eleitől fogva a gyujtogatás ..., de ki gyujtogatta meg nem tudom [M.köblös SzD; RLt Ladislaus Kolosi (33) nob. vall.]. 1762: nem az I. gyujtatásból indult az tűz* [Torda; TJkT V. 108. — *Avargyújtás-sal kapcsolatos vall.].

2. incendiare; Brandstiftung. 1690: az tatárság az templom táján öszveverte magát; az tolmácsot ... oda küldtem, és végre ultro-citroque, végre ök is attak két murzá zalogban, én is attam két embert, hogy az gyútogatástól megszűnnek és az tüzet engedik oltani [TT 1889. 720 SzZsN]. 1737: mitsoda Gyújtogatással, Ház égetéssel vádolt az I. exhibeálandó Citatoriánkból világosonn Constál [Dés; Jk 238a]. 1762: nem az I. gyujtatásából indult az tűz, minthogy az megis alutt volt [Torda; TJkT V. 108]. 1818/1820: Ki kötvén az égi tüztől, és gonosz ember gyujtogatása, vagy pedig a Falubelieknek vigyázatlansága miatt táma-dott s házról házra el harapazatt égésből ... követ-kező károkat, melyeket az Árva tartozik szen-vedni* [Kv; Pk 4. — *Bérleti szerződés záradéka]. 1840: a' kérdezettett töllem, hogy 12a Fébr. tett

Gyujtatásról nem tudok én valamit [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

Ha. 1761: gyujtatását [Szászsztván KK; BK. Andreas Gombasi (35) jb és Joan. Gubás (50) jb vall.]. 1823: gyujtatások [K; KLev.].

gyújtogatásbell gyújtogatásból esett/származott; provenit din incendiare; von Brandstiftung herrührend. 1837: mindn képzelhető Utakat és modokat el követett, hogy a' gyujtogatásbelli szerencsétlenség eszközlőjét ki kerestesse [Dés; DLt 943].

gyújtogató 1. avargyújtó; cel care aprinde frunzele uscate; (dürres Laub) Anzündler. 1723: Az Avar égetés ... absolute interdicaltatik, új hogj a' hol afféle tűz támad, és az falu idején meg nem óltja, vagy az olyan gyútogatótt ki nem adgja, f 40 büntetessék, az Szalma tűz is, kivált szoros helyeken, melly vulgo bobotá(na)k mondatik sub poena f 12 prohibitalatik [K; Told. 2].

2. incendiator; Brandstifter. 1629: Nagy Mihali azt mondotta, szemtől szemben hogy eo gyutotta megh az hazat. Az ki gyutogato az tüzet erdemel [Kv; TJk VII/3. 87]. 1823: az igaz hogy tsipegető ember kivált mikor részegetake, de nem gyujtogato [K; KLev.]. 1840: ki nem akarná azt hogy akar ki által is világosságra jöjjön a gyujtogato [Dés; DLt 277 id. Ferentzi Károly kezével] [bizonyítsák bé... hogy én és Feleségem — hol és mikor gyújtogatunk mert én Gyilkos — és Gyujtagato nem voltam s nem vagyok [Dés; i.h. Balogh László foly.].

gyújtogatott aprins; angezündet. 1794: az Irot-vanyomnál nagy Avart gyujtottam én magamís, azért hogy égjen el a hely, ne hogy a mások által gyujtogatott avar takarmanyomhoz közelgessen [Nagykristolc SzD; JHh].

gyújtólyuk gură de foc a flintei/a puștii cu fitil; Zündloch. 1652: Az Falkony síma, gyujto lyuká(n) réz fedele [Görgény MT; Törzs]. 1736: Már az kitől mint tölt ki, vagy egy pár stuczot, vagy egy pár tersényi puskát, vagy egy pár pulyhákot hordozott töltve, felporozva, az hintóban hátul az ülés mellett kétfelől; ettől nem kellett félni mert ha fel nem tekinték, ércz lévén benne, az is távul az gyújtólyukhoz, magára escha az gyújtólyukra nem ment, ha reá nem vonták soha el nem sült mint az mostani gyilkos flintak miatt mennyi veszedelem s véletlen halál történik [MetTr 372]. 1797: Apor Urnál vagyon most a Spirchenbüchler mert az Magyaroi Havasan Medvére volt velle, rugoja, gyujto lyuka bezzeg meg vagyon igazitva [Ks 94 Vegyes Lev.]. 1808: A' Gyujto Juk(na)k kissebbítése ... xr 24 | Egy kissebb golyobisós Stutz a' gyujto Jukát bé tsínálni xr. 24 | Egy új Far sutu Rfr. 3. A Gyujto Jukat bé tsínálni felyül a' Csöt egyenesen reszelni xr. 30 [Kv; TKhf puskaműv.].

gyújtólyuk-furdancs burghiu de făcut gaură în țeava puștii; Zündlochbohrer. 1741: Kilencz Vas

furdancs ... Négy fa furdancs Két furdáncs Tőke ... Egy kisebb Furdancs Gyujto lyuk furdancs [Kv; TL 90 lak.].

gyújtólyuk-serpenyő lőfegyver-alkatrész; parte a unei arme de foc; Bestandteil des Gewehrs. 1599: Sarosi Janos czinalt gemet Niomitot Serpeniéd, ismet igazgatot 12 Szakallost meg h 60 ... az kiknek heok* volt givto liwk serpenió es Tiztito uezzeo es egleb arolek mindenesteöl attam teoleők f 3 d 50 [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabo András sp kezével. — *Olv.: hé(j)ok; értsd: híjok ~ híjuk].

gyújtópálea kanócbot (az ágyú töltésének begyújtásához való kanóc tartására szolgáló bot); vergea cu fitil (báq/vergea care susține fitilul la încărcarea tunului); Zündstange (gebraucht zum Halten der Lunte bei Anzündung der Kanonenladung). 1687: Pattantysus kezehez való gyujto palcza [Vh; VhU 515. — A jel-re l. RMFgyv. 179].

gyújtópor lőporfajta; un fel de praf de puşcă; Art Schießpulver. 1587: Az nagy Jeles Bőreom leoweskor hozatot volt Biro vram Giwto pornak egy font port attam erte —/24 [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Serez István sp kezével]. 1589: Harom puska palazk Egy palazk gyujtho pornak valo [Kv; KvLt Vegyes I/2 68]. 1620: Az Belseő Varban //Az Chayth hazban Algiu Por. //Első Tonna Cont. Libr. No. 51 . * Tizen hetedik Giuyto Por. Cont: Libr. No. 12. //Zakallos Por. //Első Tonnaban Libr: 12. Masodikban 51. //Puska Por. //Egy Tonnaban Pontt. 25 [Kővár Szt; Borb. II. — *Köv. a 2—16 tonna fels. összesen 806 libr. ágyúporral].

gyújtószálka gyufa(szál); (be)şor de) chibrit; Zünd/Streichholz. 1840: A gyujto szálkakat küldöm [Kv; Pk].

gyújtott 1. aprins; angezündet. 1676/1678: az Imadsago(n) jelen legyenek á dobolastol fogva a' kapu nyitas(na)k vagi zárás(na)k idejeigh gyujtot kanotokkal fegiveresse(n) szép rendett állya(na)k [Vh; VhU 661]. 1762: á maga széna fűvének állában meg gyujtott egy tövis bokrot ... az I Ó Klme által gerjesztett és tövis bokorbol indult harap előtt az actionalt helyben semmi harap égés nem volt ... míg az I Ó klme Szena fűvében gyujtott tűz ki nem ment az oldal se meg égve, se meg perselve éppen nem volt [Torda; Tjkt V. 102]. 1794: az magam Testver ötsemis gyujtott volt meg egy rakás Száraz ágat onnanis a tűz el harapozatt mások helyeire is, és eszse ment a ... Vonutz által gyujtatt avarral [Nagykristolc*]; JHb. — *Később: Nagykeresztes SzD].

2. (meg)égett; ars; ver/angebrannt. 1779: ezen Hársos nevezetű Erdőnek also vagyis To felől való részin lévő meta égy fen álló gyujtott águ tsonka tetejé meg keresztezett tölgy fa [Szék SzD; Wass-Lt].

gyújtóüveg gyújtólencse; lentiła convergentă; Brennglas/linse. 1753: Egy Gyujto üveg kerületi Fa [Nsz; Told. 18]. 1816: Gyujto üveg 42 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1824: Egy gyujto üveg Csontba foglalva [Fugad AF; HG. Mara lev.].

gyulás tűz(vész); foc, incendiu; Feuerbrand. 1568: Franciscus Korchiolas ... fassus est, hogy Az mely borokat En ky vontattam volt fenesy Mihálnak, Mikor az gywlas Monostor vcyaba vala, akor ennekem Fenesy Mihál fizetet [Kv; Tjkt III/1. 241]. 1584: Velmen Mihalne vallia ... az giulas a' payta veginel wteot kj [Kv; Tjkt IV/1. 208]. 1603: Madarasy Mihaly ... vallia latank valamj haydukot egy fa alat hogy fekeznek wala de en azt ne(m) tudom ha azoktul esette az gywlas [Kv; Tjkt VI/1. 692]. 1763: Farkas Josi Boros Miska edgjüttis láttattanak a' pitvarb(an) lenni, az orában a' melyben a' giulás esett | a giulás is constanter az Szabo Pál Ur(am) tementelen Csepűjéből orialodat [Torda; Tjkt V. 154, 156]. 1783: Gyulás a miatt a löves miatt nem támadhatott volna könnyen a Faluban, ha masok azon égő foljtást el nem ottoták volna? [Agárd MT; Told. 10 vk]. 1804: Udvarhelyen kereskedő Medgyesi Lukáts, Solymosi Szabo János és Szempéteri Nemes Antal elő kegyelmek ... Kováts György Uramtól fogadák ki a Nemes Székünk Három Boltyát ... nem lészen szabad éjczakanak idején kopacz Gyértyával a' Boltba járni, hogy a' mián valami Gyulás következne, a Nemes Székönknek Törvény tévő Háza, leg drágább kintse Archivuma változást szenvedjen [Szu; UstLt ComGub. 1201 u.]. 1846: a ház minthogy nagy rozsz cserénnye omlo félbe volt hihetőleg vagy egy szikra kiment 's belé akadatt a cserénybe s ebből lehetett a giulás [Dés; DLt 1040]. 1860: Ezen erdőben a' derekán egy darab helyen jelen tavaszon az alja giulás következtében leégett [M.zsáköd U; EHA].

gyulatelki a Gyulatelke (K) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyulatelke/Coasta; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyulatelke: din Coasta; Gyulatelkeer. 1703: Gyülekeztek volt ide Anyám Aszszony eo kglme Gyulatelki Púztás Arva házához Becsületes Törvény Téví emberek [K; SLt AQ. 43]. 1765: a gyulatelki határon 25 számból álló tolvajok lapanganak [RettE 187].

Szn. 1696: Giulatelki Gergely Deák mpia Nemes személy [K; SLt AX. 31].

gyulladás 1. (meg)gyulás; aprindere; Entzündung. 1582: Diody Andras vallia hog En Zinthe leony Akarok vala Akkor hog Az por giuladasa esek Arra volt Neke(m) vigliazasom ... azt sem tuggia kiteől eset a' giuladas [Kv; Tjkt IV/1. 51]. 1762: azon bokorrol még egészszen el terjedett az tűz, és így ha akkor azon gyuladásbol ki ment a tűz, nem lehet hinni, hogy azután más gyujtott volna ott bokrot [Torda; Tjkt V. 108].

2. kigyulás; aprindere, luare de foc; Entflammen/zündung. 1600: Nagy Miklos ... vallya ...

Amikor latta az Zilagy Istwan hazanak giuladasat Akkor vgy volt hogy egy cheber vizzel megh olt-hattak volna | Reody Martonne Anna azzonny vallya Semmith Abban Nem thwd minth esset az giuladasa Zilagy Istwan hazanak hanem az Ablakan tekintett ky a ropogasra es mingyarast az eo hazakra Ieott Altal az langh [Kv; TjK VI/1. 452]. 1629: Deak Mathene hazatol adatot az elseo gyuladas, onnat ment eléb [Kv; TjK VII/3. 104]. 1679: varosunkban egyfitt is masut is hirtelen valo hazak gyuladasi tortenven mint olyan Casusban vigyaztatvan mégh latta hogy Néhai Nemes Imre Janos özvegyének hazat akartak fel gyujtani [Dés; Jk]. 1763: Midőn eszre vették volna az Háznak giuladását, nem hogj hirt tettenek volna, hanem tudván egjmas vétékét, mind az ketten az háztól el szaladtanak [Torda; TjKt V 13].

3. tűz(vész); incendiu, foc; Feuerbrand. 1573: Zigarto Crestel azt vallia hogi az Nap hogi az gyuladas leot, Azkor Megen volt az darochy Maiora cleot zeoleie fele [Kv; TjK III/3. 140a]. 1584: Brez Dienes vallia, semmith Ne(m) hallot az Jgetes feleől, hane(m) az giuladas az eo hazabol amelybe lakot tamadoth azt tuggya [Kv; TjK IV/1. 206]. 1689: Brassoban Gyuladas lön ... az Gyuladas négy ora elöt mint fel fertályal kezdető-dék [Ap. 6 Lázár Erzsébet férjéhez Kálnoki Sámuelhez]. 1763: A giuladas alkalmatosságávalis tudván egj más vétkit, edgyik egjfele, az másik más felé futat [Torda; TjKt V. 154].

4. görcsös ~ ?spasmophilia. 1861: halt meg fazakas Kis Mihaly leánykája Ilka 11 hetűs korában görcsös gyuladásban [Dés; RHAK 122].

gyullasztó szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: gyulladásos, gyulladás okozta; inflamatoriū, provocat de inflamație; Entzündungs-. Szk: ~ *hasgörcs*. 1856: halt meg ... Kis István leánykája Suzsa 7 2/4 éves korában gyulasztó hasgörcsben [Dés; RHAK 13] * ~ *láz*. 1856: halt meg Brukner Márton Cancellar Diner fiacskája Márton 6 hónapos korában gyulasztó lázban [Dés; i.h. 76].

gyúr 1. a fráminta; kneten. 1770: az elmúlt Nyárban Udvarbiro Uram ő kegyelme Háromforint árra egér maszlagot hozatott Károlyvárról, mellyet tésztaban gyurva sindelyekre kenette ő kegyelme s ugy raktak az Asztagba az egér ellen [Balázsfa; UtI].

Szk: ~ *ni való asztal* gyúróasztal. 1601: 1 Gywrnj valo asztal. 1 Gywrny valo eoregh asztal [Kv; Aggm. A. 41].

2. gyomroz; a buși îndelung și repetat în burtă; (in Magenegend) knuffen, puffen. 1768: szoval vesződni kezdvén Bocskor János Ur(am), Veres András Ur(a) tamodván egybe menének tepelőd-vén gyurni kezdék egy mást [Szentlélek Cs; BLt 7]. 1841: Buni János Sármasínét edjik öklével agyba főbe ütötte és gyurta ugy annyira hogy az ügye fogyottatt a' vér is el lepte volna [Dés; DLt 109].

gyúr-gyömötör ? dömöcköl, gyömöszöl; a înghesui/fráminta; knuffen, quetschen. 1754: mikor az János Urfinak tettzet éjjel, nappal mindgyárt ment ő hozzá és gyurta, gyömötörte [Altörja Hsz; HSzjP „Honesto foemina Rebeka Szóts (40) Consors P(rovi)di Borbelly Karácsony Jobbagionis” vall.].

A címszó hangalakjával kapcsolatban számolhatni a *gyömötör* igének az előtte álló *gyurta* ige hatására keletkezett merő elírásával is. Asszonyszájból elhangzott, férfira von. nyilatkozatról lévén szó, a nemi vonatkozású értelmezés lehetősége is gondolható.

gyurkapataki a Gyurkapataka (SzD) tn -i képzős szárm; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gyurkapataka/Jurca; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gyurkapataka: din Jurca; in Gyurkapataka befindlich. 1780: a Veczki és Gyurkapataki Portioknak conscriptiojok ott helyb(en) peragáltatott [BSz; JHbK LIV/25. 20].

gyúró pentru frámintat; Knet-. 1740: Czipó gyúró Fenjő deszka tábla 1 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7].

gyúrógató. Csak szk-ban; numai în construcții; nur in Wortkonstruktion: ~ *tekenő* gyúróteknő; albie/copaie în care se frámintă aluatul; Wirktrög. 1771: Gyurogato Tekenyő egy [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

gyúróteknő 1. gyúróteknő; albie/copaie în care se frámintă aluatul; Wirktrög. 1653: Egj kis Gjuro Tekeno ket medenze [Ilencfva MT; DLev. 1. II. B. 12]. 1677: vagyon ... egy dagasztó Tekenő, és egy gyuro Tekenő [Dés; Borb. II. Mezőmadarasi nemes összeírók nyil.]. 1688: Három szarvas dagasztó Tekenő. edgyik nagy, ketteje kissebb. Egy kis gyuro tekenő [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3.]. 1697: Egj hoszsu Czipo szakasztó asztal pad széknő 2 .. Dagasztó tekenő nrő 4. Gyuro tekenő nrő 2 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2]. 1698: edj Gyuro tekenyő ... edj sodro fa [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1741: öreg dagasztó Tekenyő 2. Szarvatlan gjuro Tekenyő 1 [Mocs K; JHbK XLIX/25]. 1770: Ket gjuro Tekenyő Ket Dagasztó Tekenő [Usz; Pf]. 1780: A Sütő házban ... Prebenda szita hitván 2 Gyuro tekenő 3 ketteje hitván [Bethlen SzD; BK]. 1785: Pap Istvánné az 2 gyúrótekenőt ... világosan nem tudá megmutatni, hogy Pap Istvánnál volnának [Árkos Hsz; RSzF 238]. 1793: Egy hitvány gyúró Tekenő [Mv; MvLev.]. 1818: egy sütőtekenyő és egy gyúrótekenyő [Jenőfa Cs; RSzF 245].

2. ? mosóteknő; albie/covată de spălat; Waschtrög. 1761: Gyuro vagy Szappanyazo Tekenyő [Branyicska H; JHb XXXV/39. 8].

gyúrótekenőcske albie/copaie mică în care se frámintă aluatul; kleiner Wirktrög. 1758: három gyuro tekenőcske [HSz] *gyúró-tekenyő* al.].

gyűjt 1. a aduna; sammeln. 1679: masut minden fele romlott üveget, akár mi kicsiny darabotkatis, hordora gyűtenek, melyet az hutan ujobban össze olvasztván jó üvegeket csinálnak belőle [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 36]. 1747: eő Nga utrizált Erdejiből egj versen gyűjtettem holmi hulladék fákat melyet másak le vágta volt [Mocs K; Ks 5. X. 7. Sós Márton (44) jb vall.]. 1775: dézmáltuk meg azon szőlőket minden Tizedik Karokrol vevén Dezmátt Gerezdül, és mint egy jó Tarisnyánni szőlőt gyűjtven [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 11]. 1825: Vadmák, Székfű és borza virágot szarasszszanak árnyékba a' Kertbe a' Flegorlába jó helye van ... mindenikből leg alább fél fél vékát gyűjtse nek: de a' Székfűnek csupán a' viragja kell [Kv; IB. Gr. Korda Anna lev.].

Szk: kincset ~. 1594: Plebanos Vram eo kgme Mutogatta Zwkseget ... Kerwen eo kgme Subsidiomot f. 100 Adnectalwa(n) eo kgme ezt(is), hogy amikor az Vrsten virágot Aldana az Plebania Ieowedelmet, Nem gywtene kinctet hane(m) a' varosnak refundalni Akarna io kedvel az zaz f(ori)ntot [Kv; Tjk I/1. 248]. 1653: Bethlen Gábor ... magának ... hatalmas kincset gyűjté [ETA I, 141 NSz] * **méz ~eni.** 1593: Orsolia Azzoni, farkas Istuane vallia ... mikor Hozzu Janossal volt meg giwiteni Georgi en hittam az Azzont oda hogi batrobban halljunk eggiwt de en semmi gonozt nem lattam hozzálok | Berzeta Mihalne, Sophia azzoni vallia: Mentem vala Keotelenbe* valami meg giwiteni [Kv; Tjk V/1. 354, 382. — *Kötelenbre (K)].

2. kb. félrerakosgat; a stringe, a pune la o parte; nach und nach beiseite legen. 1572: Puskarne Azt vallia ... az elebi felesége holta vtan Mwtogat volt eoneky Eottwes Janos egi zakochikaba valamj keues penzt Es azth Mongia volt hogi chak az Maradot feleségevwl, De azert eo neky vagion fl 500 ki (!) lanchkenet (!) koraba gywteot [Kv; Tjk III/3. 42a]. 1592: Bathory Istvan lewele kibem az Magwa Zakattak Jowait e' varosban Coloswarnak donalta ily Conditioikal: Ha successora ninchen, Es ha nem testalt rolla amit it e' varosban gywteot az ugian a' varosnak maraggion [Kv; DiósyInd. 44]. 1604: Affelet hittel tartozik zamot a <dnj> arról az my haznot beleolle gytett, es megh tartozik adnj [UstT 18/91]. 1708: azzal a' Tökéletlen Dragósi Trombitással huzat vonat sokat új el Töltözött vr(am) itt az az ember hogj ne(m) hinne vr(am) kid ilyen keves üdö alatt mennyit gyűjtött [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1808: Kiszó Juon ... Feleségestől Gyermekestől el szökvén azon felkelhető Jovait melyeket a Groff mellett szerzett s gyűjtet el hadván [Szászkerked K; LLt Szentmihelyán Toma (33) vall.].

3. (szénát v. sarjút) takar; a face (fin sau otavă); (Heu od. Grummet) machen, heuen. 1683 k.: Ha kik penigh kaszalni el ne(m) mennek, az olyan embereket az Egyházfi az özvegyekkel gyűjteni veti es az Leanzokatis hasonlokeppe(n) [Kusaly Sz; SzVjk 159] | Az Parochiahöz vago(n)

harom kaszállo Reth mellyeket magok kaszallanak, gyűjtenek es beis hordgyak az Pastor marhainak az Széérick az Parochialis kertb(e) [Szer Sz; i.h. 164]. 1709: Gyűtöttem az berencsi határon, az holott az négy legényim három nap kaszáltak, ha felvehetjük, könnyen hét tordai szekerekkel leszen szénám [TT 1890. 770 SzZsN]. 1775/1781: Szépen takarítcdik Szénais eo Nagysága részén gyűjtnek hetven, nyoltzvan öreg szekér szénát [Algyógy H; JHb LXXI/3. 356, 365–6]. 1786: Tobis Janosne változó ruhait, vagy gunyait Szapulvan nem mehetet gyűjteni vagy is Szénata-karni [Torockó; TLev. 4/13. 48].

Szk: sarjú ~eni. 1835: 6 cigány Sarjú Gyűjteni voltak [Hosszúaszó KK; Born. F. Ib] * **széna ~eni.** 1591: Fekete Mihaly Borsi Peter valliak mi nem tugiuk hewa ment Zena giwiteni [Kv; Tjk V/1. 145]. 1742: egy jó hajnalban a' Széna fűre indultam széna gyűjteni [Buza SzD; JHbB]. 1772: az ő két Léányit a' Tisztarto széna gyűjteni nem vézi el az udvar számára, hanem ötet magát hajtya [Sajóudvarhely SzD; KS. Pop Vasillie (38) zs vall.].

4. vhová (össze)hord; a căra unde; irgendwohin (zusammen)tragen. 1708: a' mi provenialhat a Birákhöz gyűjtik mig bé szállithattyák [Fog. KJ. Fogarasi János lev.]. 1847: Radnot faja* ... Gyalogossai előre követ gyűjtötték volt a Jég-hasitához [Born. G. XXIVb. — *MT].

5. összegyűjt/szedetet; a stringe/aduna la un loc; (zusammen)sammeln/bringen. 1587: Meg Vrunck Jeovetelj eleot giwteottwnk vala ket ket penses keniereket volt f. 34 [Kv; Szám. 3/XXX. 26 Seres István sp. kezével]. 1598: eo kgmek vegezzenek vgy mind tehen hws, s mind penigh Jwh hús feleol, kire valo kepest az Mezarosokis tuggyanak hozza tartoznj es barmottis gyeotenj [Kv, TanJk I/1. 323]. 1728: En ugj tudom hogj a' melly Sertéseket Miko vram részére gyűjtöttének, azokért az eo kgme Számára adták a Gostinát [Hídvég Hsz; Mk I. Fasc. I. Math. Papp (61) zs vall.]. 1760: mindenkor nagyobb volt az ő kgme discreticban jött bora, mint az ő Nga Dézmája, de micsoda praetextus alatt gyűjtette magának en azt nem tudm [Bethlen SzD EMI. t. Emericus Ersec (35) jb vall.].

6. kb. összeszerez; a reuși să stringă/să adune zusammenbringen. 1585: Varga Mihaly vallia hogy Eowis veot zenat a' tizedesteol Masis veot, lattam hogy igr gywteotték hogy mikor Zenat hozot valaky hat vncogattak [Kv Tjk IV/1. 463].

7. szed; a lua/stringe; sammeln, nehmen. **Szk: katonát/lovat ~ katonát/lovat szed; a lua la armată/a recruta soldați, a rechiziționa cai; aushaben.** 1767: Nagy dolog, ha mi is nem tartunk valamitől, mivel mind lovakat, mind katonákat gyűjtenek mindenfelé [RettE 213] * **~i a vámot felhajtja/szedi a vámot; a stringe/lua niunui; Zöll er/einheben.** 1788: Mind a' Hat Malmok gyűjtik a' vámot, éjjel nappal jól forog(na)k a' Kerekek [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkönyzpap gr. Teleki Józsefhez].

8. egybe/összehív; a convocă; zusammenrufen.

1552: ez zentgyörgynapjára gyógytöttök vala ide Bereztelkyre iambor nemes vraymath, az nehay Bereztelky Banfy Laszlo gyermeke Gaspar newó tutorsaga felől [Beresztelke MT; JHbK XVI/31]. 1569: My előnkben gywtwen Az tanwkot my wket hwtők zerynt erőssen megh kerdezwen es meg twdakozwan ez dolgokrw [Kr; Bál. 78]. 1573: Keomyes Leorinchne ... Aztis vallia ... hofi ... aztalos leorinch Iamborokat gywteot volt es Minden Marhaiat ezwt mywetis az Eomagaet fely Iratta Mind eorekseget [Kv; TjK III/3. 195]. 1595: Thwri Marton gyütet oda ki legenye- ket, hozot Zillahrol fegyűer szerszamat és fegyűer derekat [Kv; Szám. 6/XVIIa 59 ifj. Heltai Gás- pársz kezével]. 1690: gyakran kell az sok dolog miatt gyűlesekét és Deputatiokat gyűjtenünk [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. 1761: (A) rendeletlenségek(ne)k meg újítására s jobbítására, .. kételenítettünk feles számból álló s Városunkban lakó Köz Embereket gyű- jteni, Kikis az ... panaszban tétetett rendeletlen- ségek(ne)k még jobbítására ilyen ... végezéseket tettenek [Torockó; TLev. 2/2. — *Köv. 7 pont- ban a végzése]. 1836: kalákásokat gyűjtenek s ugy hordják haza a sok szemet [Bibarcfva U; HSzjP Michael Bándi de Bibartzfalva miles Siculus pedestris (66) vall.].

Szk: céhet ~ céhgyűlést hív egybe. 1570: az ceh Mesterek cehet gywteotek [Kv; TjK III/2. 1]. 1702: Mikor peniglen a Bárány meczés el követ- kezik a Czeh mester tartozzék Czehet gyűjteni, és a Czehnek meg jelenteni hogy ha őszve allanak Bárány meczesre avagy nem, es ugj kell egyenlő akarattul Bárány meczeshez fogni [Dés; DLt]. 1718: a' kik ezen dolognak contradicálnak, ... Cehet gyuitne(n) adgyák okát [Kv; ACJk 106] * *falut* ~ falugyűlést hív egybe. 1717: felelé érttem uram, majd falut gyűjtők s meg jelentem [Sepród MT; MvÁlt Bereczki cs. lev. 90. — Pál Sándor kijegyzése]. 1765: én egykor Falut gyűjtven, neméllyek a' Falusiak közül mondották [Zentelke K; BfN. — *Köv. a nyil.]. 1777: midőn észrevettük volna, hogj 16 szálát levágtak, Falut Gyűjtöttünk [Msz; Told. 22/1. — *Értsd: szál- fát] * *hadat* ~ a. hadat von össze. 1653: Ide M. Vásárhelyre is mint szintén más székes helyekre hadat gyűjtötték vala a maros-széki fő székely emberek [ETA I, 47 NSz]. — b. hadat állít/ szervez. 1625: Vrunktol eő felgeteől Fogarasbol Erkezve(n) az eő felge Nemet Gialogjnak vice hadnadgia, es bizonios okokbol hadat akarwa(n) gjwtenj ..., attam Etelt es Italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 13]. 1653: Egy Nagy Albert vala fő ember Küldte vala Mózes* ezt Lengyelország felé, hogy hadat gyűjtson [ETA I, 83. — *A fejedelmi székre törő Székely Mózes] * *városi* ~ városi közgyűlést hív egybe. 1588: mihielt az vraym Az sokadalombol mach Ieőnek, ottan Biro Vram Varost gywcheon tanachbely feleywelis Ielen legien [Kv; TanjK I/1. 69]. 1742: az olljan Tör- vént megh rontó embert tizenket forintokig irremissibiliter megh buntessék ...; kiis ha a' Birák(na)k nem engedne, vagy ellenek támadna,

tehát ellene gyűtsenek várost, és annak itéleti szerént megh buntessék [Torockó; TLev. 9/2. 2a]. 1763: Ertyűk Városh gyűjtetünk és a Város- nak a dolgok eleiben adgyuk [Bh; BfN Bh-i csomó].

gyűjtemény 1. tejtermékek; produse lactate; Milchprodukte. 1546: az gywthementh, az, az az themle thvrokath es az wayath, három rezre ozaak és az harmadat agyak Banffy Bernaldnak [Rad- nót MT; JHbK XXXVIII/19. — A teljesebb szöve.: MNy XXXIX, 155]. 1667: Mivel az eő kgme Juhai hasznát avagy gyűjteményét igen károsan, haszontalanul és soványul administralta* ugjmint az sajátot, ordat, vaját penig semmit sem adott be ..., arrolis satisfactiot adjudicallyon az Teórvény [Cege SzD; WassLt. — *Ti. a juhász- gazda]. 1676: Az Majorság Juhok gyűjteményiből percipialtom az' Bácsokkal Tizenótt Tömlő Turott Cont. Lib. 1280. Nyolcz Tömlő ordat Cont. Lib. 383 [Gyf; UtI]. 1686: Tehenek gyűjteménye va- jat négy cseberben, 1 deberkében [Zalatna AF; AUT 482]. 1697: Tiz fejős ju gyűjteményről és hat ju gyapjáról aprosággal egyűt nem tud szamot adni [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1718: az él szőköt bacsnak gyűteményit él vitte es magá sügsegire (!) Fordittatta [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.]. 1721: ad Vaszil Istvan penig egj juhót barannjával es gjujtemenjével egygyűt [Vadad MT; VK]. 1740: a' juhok után valo gjujtemenit igen is meg takaritták dé ber- bencze Szűkiben vagjon a Biro [Noszoly SzD; Ap. 2 Bak András Apor Péternéhez]. 1762: Dán al(ia)s Bats Vaszilia ... Minden esztendőben keze alatt lévő Juhokrol, azok(na)k szaparád- sokrol és Gyűjteményekről hitlesen szamot ad [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXV. 68]. 1774: Fejős Tehenek vannak, melyeketis Árendában tartotta (!) ... a' Pásztor Mocsi Jobbágy Morándi Simon nevezetű ... az idén párjáért egy egy ar- anyat fizetett, és fizet az gyűteményiért [Szent- demeter U; LLt Vall. 189]. 1784: a Juhok ..., sajnállottam el senyvedni engedni, gondolván hogy a Gyapjakkal meg fizetik, amint eddigis mind gyapjakkal mint bárányokkal, mind pedig téj némű gyujteményekkel szép pénzt hajtattanak bé [Bencenc H; BK. Bara Ferenc tt lev.]. 1805: midőn a háza eléget egy terhe haza hozott turo el károsodott a több Bárány és egyébb gyűte- ményeket tudom hogy haza hozta [Hodák MT; Berz. G. XVI. 1 Rusz Tyimotsa (70) vall.].

2. (betakarított) szalmásgabona- és szénatermés; recoltă de cereale păioase și de fin pusă la adăpost; eingebrachte Ernte (Heu und Getreide). 1805: Fogadtam meg Sütő Karátsont ... udvari Majo- rosnak .. Köteles leszen A Csűrös Kertre, 's abban találtato, Minden nemű, Gyűjteményekre, Marha Kostra, igen jó gondot viselni, azok(na)k őszve gyűjtésekben, Rakásokban Segedelmeskedni, mindenféle Kerti Veteményeket bővön termeszeni [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1814: a' mi a' Ga- bona béli Gyűjteményeket illeti azoknak el tsépteltetéseket, és szükséges helyre valo Fordittá- sokat sem teleskiz [Banyica K; BfR 117/1 Mayer alias Rusz Von (65) col. vall.].

3. méhtermék; produs de albinărit; Bienenprodukt. 1834: Méh és gyűjteményéről való Perceptum ... Fel nem veretett egy is mivel egyet se rajzattak [Hosszúasó KK; Born. F. Ia Rod Péter tt kezével].

4. kb. egybegyűjtött holmi; lucruri adunate; eingesammelt. Sachen. 1753/1758: (Kun Miklós) mikor a Rákotzi Gvalleriájáról meg jött volna, tsák a puszta kőfalakat találta, mert a mi volt a Jóságból gyűjtemény azt mind el hordotta volt a Tutora Rápoltra [Renget H; JHb LXXI/3. 210].

5. gyűjtés (a gyűjtött összeg); colectă (sumă colectată); Sammlung, Kollekte. 1869: Két kereszt zászlóra a Megyebeliek gyűjteményéhez a templom pénztárából adatott fl. 5 xr. 33 [Bács K; RKAk 245].

6. kb. egybegyűjtött iratanyag; acte adunate; eingesammelte Akten. 1823-1830: Félbe is maradt ez a per, és Markotsán* a sok gyűjteménnyel maradt [FogE 149. — *Id. gr. Bethlen Pál bonyhai számtartója]. 1835: az egész gyűjtemény ... egyházi felsőségeinkhez fog végső meg vi(s)galás és meg állítás véget bé mutattatni [Nagykapus K; RAK 11 esp-i rend. kiv.].

7. művészeti v. tudományos kollekcio; colectie de artă sau științifică; Kunst od. wissenschaftliche Sammlung/Kollektion. 1823-1830: 2-ik nevezetesség ebben a gyűjteményben öt asztali készület (Aufsatz), melyet II. Augustus készített Kínában. 3-ik valami kínai eltört forma festett fazék. 4-ik egy szép gruppe (egybefoglalt képek) Venustól, hogy hallja Amor a parancsolatot* | Nevezetes a praeparatumok, vagyis a spiritusban tartatott emberi tagoknak gyűjteménye [FogE 183, 237. *Folytatódik a fels.].

gyűjtendő 1. de adunat/strins; was einzusammeln ist. 1832: Esmélteti ujabbban is T. Uraimékat a Kollegyombéli Ns ifjuság számára gyűjtendő Buzabéli Segedelem iránt [Vaja MT; HbEk]. 1834: A Makfalvi nép iskola, és a Megyesi vjj Ekklesia számára gyűjtendő segedelemről is a gondoskodást hivatalosan ajánlom [uo.; i.h.].

2. behordandó; de cărat, was einzubringen ist. 1841: Hazomra, azon Majorkertembe gyűjtendő Takarmanyomra koteles leszen gondot viselni [Törzs. Dézsi taxalisták].

3. összeszedendő; de adunat; was zusammensammeln/einzuheben ist. 1664: Az udvar házánál lévő . . . oda engedte vgy mind azon altal maga Lovait, nem iminet amonat gyűjtendő Lovakat tarco(n) benne [Mv; MbK].

gyűjtés 1. takarás, szénagyűjtés; strinsul finului; Heuen. 1574: Az itt való Zena fuben kazaltatta(m) 45 vitorna fwet etelekre es italokra annak felette gwytesre mire keolteotte(m) f. 11. d. 75 [Kv; Szám. 4/XI. 7]. 1589: Az itt való Zena fuben kazaltatta(m) 45 vitorna fwet, Summaia a' kazalasra es gwtesre valo keolchegnek f. 32 [Kv; i.h. 4/XI. 47]. 1597: Mikor kaszalat Gwttest ... el wigeszteak adata w kegelme ... 2/- [Kv;

i.h. 7/XIV. 43 Th Masass sp kezével]. 1636: Nyarban pedig az dologh tetelnek kaszalasnak Aratanak es Gyuytesnek idejennis kett napon kel szolgálni, de masod magauál akkoron, Auaghy ha egyedeöl szolgat Negy napott [Siménfa U; JHb Inv.]. 1756: (A jb-ok kötelesek) A Gerendi Praediumban Uraság szénája kaszálására, gyűjtésre, szántására, vetésre össze takarítására is ... elő állani [Radulést/Déva; Ks 101]. 1827: A' kaszálásért, gyűjtésért és bé hordásért mint hogy a' Papi széna fűtől távol esik, és a sok járás által való idő vesztegetés el hártassék minden ember tartozik egy fél napi kézi munkát tenni [Visa K; SzJk külön mell.].

2. egybehordás; căratul la un loc; Zusammentragen. 1843: A gazvölgyi tónál hüvelyes gabonák kaszálása gyűjtése [Csekelaka AF; KCsl].

3. egybe/összehívás; convocare; Einberufung, Zusammenrufung. 1589/XVII. sz. eleje: Ha penigh az wdeő táiaiban, melyben az Ceh giwtseinek kellene lenni az Ceh Mesterek kezöwl nemellyeknek bizonios úta lenne, es köuetekeoznek eő helylybe tellyes hatalommal tartozzék eőt forint bwntetés alat mást hadni [Kv; KómcArt. 23]. 1768: Udvarolván Drág(b)an Excellentiad mondotta volna hogy kalandos gyűjtése nélkül Papat ne marasz-szanak, . . . által látvánny hogy a tavaji zűrzavar ismét elé kerülne, ha a köz nép voxára eresztetének az Ecclesiái dolgok igazgatási [Szilágyfőkeresztúr; Wlt Dobai Sándor lev.].

gyűjtet 1. a pune să stringă/să adune; sammeln lassen. 1623: Gywmcolczeött sokatt gywttesse(n) nekik* es vgy Tartassa Ha pedig Mak mikor sohont nem lenne thehat ollyankor Tatarkauall zabbalis ketelen ky teletettny [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *Ti. a Moldvában és a Havaselnén vásárolt disznóknak]. 1750: Hogy ha ezen Levelem még jókor érkeznek Tóvis alja gombát kellene gyűjtetned, és az feleséged fűzné fel s nap fényen avagy lágy meleg tűznél aszalna felesen [Ks 83 Gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécsből]. 1762: Nem tudom Krajnik hogy Szilvát gyűjtetett volna [László H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1844: a Járási Dullok által . . . bővebb Segedelmet gyűjtessen [UszLt XI. 85/1. 6].

Szk: vaját ~. 1623: Ne Cziak fogarasz(an) hanem Komana(n)* Porombakonnis^b Thehen Borom es Juh dizno Maiorsagot Tarchion Menteöll teöbet az thecnek teybeöll gywttesse(n) zep vayat Egez Niarattczaka es Azzw Turott [Szu/Fog; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *b.A. és F.Komána, valamint A. és F.porumbák, mindannyi F-ben].

2. takartat; a pune să se facă/să se stringă fin; heuen lassen. 1743/1747: Eltető Ferentz Uram ... Saját és Attyard maradt földén Szénát gyűjtetett [Dob.; WassLt vk].

3. szedet; a pune să stringă; sammeln/erheben lassen. 1829: a Birákkal sok izben Gyűjtetett konyhára valokat melyek mind ott Vajda Urnál költek el, s mégis a' Birák panaszoktakk,

hogy ott azok mellet majd éhel holtak meg [Mező-kölpény MT; TSb 48].

4. egybe/összegyűjtet; a pune să convoace/să adune; zusammensammeln lassen. 1623: Fogarásban az pattantiusok hazatt bwhiultesse megh. Mingiarast mytt Err mwnkeött tudosyczon feleölle mert megh akaryuk venny, gyw(i)tessen városbely Eoregh Embereket mind Nemes Varosy Rendet, keomyuessket Acziokot hiasso(n) hytek zerent Lassa myre beöchiülik[Szu/Fog; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1755: némellykor igen Sok Falusi Embereket és Asszonyokat s Leányokat gjüttetett, s hivattatott eö Nsga az Udvarba edgy Szánto Perencz nevű Praefectussának Jovaslásából, s Táncot Csinálván minden Ember tékozotta a' bort [Gernyeszeg MT; TGSz 35].

Szk: *cshet* ~ céhgyűlést hívat egybe. 1586: Jloná Elek Janosne vallia, Beregzazine így bezelgete enueke(m) megh mint Iart pesti Ianossal, Bizony ha a' leghenj el Ne(m) megien vala cehet gywtet vala vram) Rea [Kv; Tjk IV/1. 575]. 1702: Die 20 Febr. ... Céhet gyüttetven Regeni Janos Ur(am) tött le be gyűlés Pénszt 12 [Kv; ACJk 47]. 1846: Mészáros János a Tts Czéh Biztos Urak jelen létekb(en) Czéhot gyűjtetvén Paxi István el veszett Czimere tárgyában hol is fizetett büntetésben 4 Rf [Kv; i.h. 53] * *ehlésiát* ~ egyházközségi közgyűlést hívat össze. 1844: ezt tudatván a Tekintetes Urakkal és minden Ecclesiái tagokkal előlegesen, akkorra* egy bizonyos házhoz gyűjtessen teljes Ecclesiát, hogy még akkor papi választás éshessék meg [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev. — *Május 22-re] * *falut* ~ falugyűlést hívat össze. 1771: Ha casu quo falut gyűtetvén a bíró részeg lenni tanálna, a bíró büntetődjék ad den. 24 [Szemerja Hsz; RSzF 94] * *kongregációt* ~ (városi) közgyűlést hívat egybe. 1731: Hadnagy Nztes Dálnoki Dániel ura(m) ... Protestál hogj eö kglme maga kötelességet mind az dolognak Gát epitese körül valo praestaltatásab(an) el nem mulatta, mind sokszori Congregatiot gjujtetvén, holottis proponalta az Gatakn meg epittetset [Dés; Jk 415] * *tanácsot* ~ 'ua'. 1770: Hadnagy ur(am) pedig legotta(n) Tanacsot gyűjtetvén eze(n) Deliberationk szerint az idegen bort exemplariter vonassa ki es vagassa ki [Dés; Jk 312b] * *városl* ~ városi közgyűlést hívat egybe. 1605: biro Vram minden haladeknekwl arra gywtessen eo kgme varost [Kv; TanJk X/1. 420]. 1662: Kolosvarnak beczulletes biraja illjen valaszt ton, ... Istén egisségemet adgja varost gjutetek Elejben a'lom az tanacznak de tudom bizonyj hogj szerét most nem tehéttjuk [Kv; Thor. X/14]. 1763: Értýdýk Városl gyűjtetünk és a Városlnak a dolgót eleibe adgyuk* [Kszeg; BfN Bh-i csomó. — *Törvényes intérsre adott válaszl].

gyűjtetés (széna)takartatás; dispoziția de a face fin; Heuen(lassen). 1675/1688 u.: Takarodas-(na)k idein minden fell gabonak(na)k aratasara, be hordasara, az szenanak gyűjtetesire, ösze rakasara io údót valasz [Borb. I. Petki János

ut. csfkcsicsai jb-birájához]. 1752: Mostan Uga. roltatason, kaszáltatason, Gyűjtetesen, Szöllők le veleztetisin, Török Búzák kapáltatásán szorgal matoskodom [Mocs K; Ks 83 Martinus Tihanyi kezével].

gyűjtetik 1. gyűjtődik; a se aduna; eingesammelt werden. 1600: mikor az varoson az chedula az be gyeolesnek okayert Jar feyenkent ez hazban valasztot vram indiferenter be Ieoienek ..., ha oly betegsegek nem lezen, tehat egyczery be nem Jeoweteliert eotwen penzt vehessenek raytok, es affele penz itt fen az pesselben gyeotessek [Kv; TanJk I/1. 356]. 1818: Héti vásárra jóvő szekerek által is gyűjtessék és hozassék* [Dés; DLt 319. — *Ti. kő]. 1834: A' Száraz Ajtai* Közőnség szerentéslen tűz által 38 ezer forint kárt vallván ezek(ne)k fel segittésekre alamisna gyűjtessék a' Tavasz Partialisra [Vaja MT; Hb-Ek. — *Hsz]. 1854: A' Lintzi agostai gyűl: öszve omlott Torna fel építésére alamisna gyűjtessen [M.bikal K; RAK 53].

2. egybe/összehívattik; a se convoca, a fi convocat; zusammengerufen werden. 1767: Hallottam hogy ide gyűjtettek vólt a Nemes Szólnok Vármegye és Kővár vidékének Tisztei hogy determinatiót tegyenek ezen helyben, hogy a Tóháti* Nyiresi* határt terminálnák [TKHf 21/14. — *Sz. bSzt. de tőszomszédos az előbbivel].

gyűjtettetik 1. takartatik; a se face, a se aduna fin; geheut werden. 1677/1681: azon falu hataran termet fő az en lovaím számara gyűjtettessék [H; VhU 482 Thökölly Imre vál.].

2. egybe/összehívattatik; a se convoca, a fi convocat; zusammengerufen werden. 1820: azok a' Vallók meg eskettetések előtt Tötöri Urhoz gyűjtettettek, és ottan eléb ki kérdeztettek ... s ha valamelyik közülük semmit se tudott annak Tötöriné Iffiu Aszszony meg mondotta, hogy mit mondgyon és tudjon [Áranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 „Biro Gábor hűtes assz.” (69) vall.].

gyűjthet 1. a putea aduna/stringe; sammeln können. 1574: az en tarsom fogwa vagion Az Nemetekkel oda kellene kwidene(m) ha myt gywthetnek [Kv; Tjk III/3. 324]. 1680: mivel fagyú tanaltatott az keze alat melyet dugatot hun vótte s ki adta adgyon szovatyost mivel eö mészáros nem vólt, hogy eö fagyat gyűjthetett volna [Dob; Ks 41. G]. 1796 k.: Penzt egész telen igen keveset gyűthettem ... hanem ezen az Sokadalmon gyűjtött harmadfél Száz Forintott mostis szüntelen tsak gyűlöget ezen a Regeni Sokadalmon be fog gyűlni minden féle adosság jo renden [Banyica K; IB. Gombos István kezével].

2. (szénát) takarhat; a putea face (finul); heuen können. 1593: kett Egez hettig Esett az Eso, hogi zenat Nem gythettünk Mentünk ky zena giűtteny volttanok az zena giűttek 120 ... 5 die Aűgűsty vegeztek el a zena giűttest

[Kv; Szám. 5/XXIII Csap. Schemel sp kezével]. 1775/1781: minden esztendőben mikor vagy a Maros ki nem út, vagy a Homorod vize, ... eő Ngok széna réttyeket el nem rontya, gyűjthetnek 40 szekér szénát [Bózes H; JHb LXXI/3. 391].

3. összegyűjthet; a putea stringe; zusammen-sammeln können. 1620: nem hagia Ona^a a vamat a Kasba töltenem hanem cziak külön, s eőt veka vamat külön glöthettem [Récse F; Szád. Stroya Morar (35) fej. jb vall. — *Teljes neve előbb: Onah Bobes]. 1775: ihól nem gjűjthetek vamat: mert Nagy Mihály mingyárt el viszi [Türe K; Told. 23]. 1748: (Bort) az menyit gyűjtheték hova hamarabb be küldöm [Tövis AF; Ap. 1 A. Bartos Josef kezével].

4. szedhet; a putea lua/recruta; ausheben können. 1621: Barsy Laios Istwan hadnagy magyar orzagbol Jeóuen harmad magaua ... Vrunck eő Fghe Saluus Conductussa leue(n) nalla, hagi itt az orszagban gialogot es lonasokat giwthessen [Kv; Szám. 15b/XI. 47].

gyűjtő I. mn 1. care adună/stringe; sammeln. 1844: volt kőhanyo és gyujt ember 23 [Born. P. IIIb].

2. vagyongyűjtő; care stringe avere; Vermögen sammeln. 1801: a' Tisztelt Aszszony eő Nagysága ... meg-takaritto nem vóltt, annyival inkább gyűjtő és Szerző éppen nem vólt, sőt vesztegetőnek tapasztaltam lenni [Mv; Told. 42/56].

II. jn 1. (széna)takará munkás; muncitor care face fin; Heumacher. 1579: Az 27 Jüly atam egy altalak bort hatúan wedres az Tanach akarattyaboll az kazasoknak es gywtóknak az zena rethre tutam (!) f. 12 [Kv; Szám. 1/XVIII. 27]. 1590: Az Zena kazaltatashoz kezdettem 14 Juny . Giwteóknak fizettem hol ecczer s hol mazzor fl. 8 d [Kv; i.h. 4/XIX. 18]. 1659: en egy Nehany esztendeigh voltam az megh holt Lazar Jstuan Vr(am)nak Gywyteje [LLt Mihaly Janos de Szent Miklos^a (71) nb vall. — *Gyszm]. 1687: Az Tiszta Zab 9710 cipókat, nem az idegen mester emberekre ... Erogalta. Hanem ... nyarat Szaka Széna Sarju kaszásokra, gyűjtőkre, bugyálókra, Buza Zab aratokra s, egyéb efele munkásokra kiknek Tiszta Zab cipót Szoktanak adnia [Máramarosziget; Törzs].

2. kb. tejgyűjtő; colector de lapte; Milchsammler. 1595: Egikor zjnte delkor ugy Jútek en az major hazhoz hogy tahagh az Júhokat megh feitek ..., de ott az gytteo vala az fiaúal [UszT 10/57]. 1650: Az gyűtők rendtartásáról, tömlő komponálásáról, annak mértékéről és hány adassék munkájukba [Cskszszereda; SzO VI, 192 Csz, Gysz és Ksz constitutiói]. 1674: Tudom hogy Nagy szaju Balas hol Gyűtője, hol pasztora volt eő kgminek [LLt]. XVIII. sz. köz.: minden féle Jobbagy Mester Ember a kinek marhája lézen nékem oszel (!) is két nap, tavaszis két nap kalákába Segittsen, akar Pasztor, akár Gyűjtő, akár summás Legyen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. — I. még RSzF 182–3.

◇ Szn. 1602: Gyűtő Simon szab. [Mindszent Cs; SzO V, 232] | Giuteő Pál [Szentgyörgy Cs; i.h. 239]. 1614: Gywteo Pal. Gywteoh Lukacz jb. Gywteoh Balas jb [uo.; BethU 424–5]. 1619: Gwteo Peter [Szentgyörgy Cs; Blt 3]. 1626: Gjwteo Pal (60) pix. [uo.; i.h.].

◇ Hn. 1722: A' Csorda gjűtő helljen (sz) [Kovácsna Hsz; EHA].

gyűjtődik a se face fin; geheut/eingebracht werden. 1775/1781: Széna gyűjtődik minden esztendő(en) a mint felvethettyük száz negyven jó öreg szekérrel [Renget H; JHb LXXI/3. 374] | AlGyógyon^a, mennyi Takarmány gyűjtődjék eő Nagyságok részekén külön külön egy esztendőre nem tudjuk [Nagyalmás H; i.h. 428. — *H] | Szénais szépen gyűjtődik [Máda H; i.h. 388].

gyűjtőget 1. (össze)szedetet; a aduna încet; nach und nach einsammeln. 1783: hárman ki mentünk vala azon La Koligy nevezetű heljre, és ott a' Széljben vágogattunk egj egj szál Szőlő karot az hol kaphattunk ... a' mi keveset gjűjtettünk pedig, azt sem mind a Balástelki határban vagtuk [Kissáros KK; JHb XX/8. 19]. 1797: egy alkalmatossággal az Udvaron fát mit gyűjtőgettem [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 Oltszemi Molnár Veres János (39) vall.].

2. (pénzt) félrerakogat/teszeget; a stringe, a pune la o parte pe rind (bani); (Geld) nach und nach beiseite legen. 1585: Nallam lakik vala ez Ersebet mint egy tizenket ezendeos leanka vala, hat vagy huzon eot penzt gywteogetet volt Az Zomzed Azzonyhoz [Kv; Tjk IV/1. 506 Ilona Damakos Mathiasne vall.]. 1592: harom ezten-deie hogy zolgal zerrel s vgy gywteogette volt^a [UszT. — *Ti. a pénzt]. 1829: ezelőtt én három Esztendőkkel lévén Kis Biro Szároz bírságból, egyből, másból gyűjtögettem husz Rforintot [Mezőkölpény MT; Tsb 48 Kántor János (59) vall.]. 1854: minden fölkelhető portékáimon kívül, levén még olyan pénzem is ... kamatra kiadva, melyet se boldogult Szülőimtől, se vérségi uton nem örökölttem hanem takarékságom által magam gyűjtögettem, 's szereztem [Kv; Végr.].

3. (fel)szedetet; a stringe încet; nach und nach einheben. 1770: Az Hidakat őrző Hites vámos ... Fél esztendő alatt Tizenhárom forintott gyűjtögetett és adott bé Udvarbiro Uramnak [Uti]. 1818: én mind abban igyekedem (!), hogy a' Taxákat, és egyéb Daciakat gyűjtögessem [Válybrád H; Ka 111 Vegyes ir.].

gyűjtögetett összeszedetet; adunat, strins; nach und nach zusammenengesammelt. 1725: Pater Kermendi Tornáczáról gyűtögetett Szegeket ujjallag kellettén csináltatni, adtam ... Flor. h. 5 Denar. 16 [Kv; Ka 15. LIII. 5]. 1864: Alol neve-met saját kezüleg aláírt Somogyi János ... hogy fáradságosan és szorgalommal gyűjtögetett vagyunk felett czivodások ne történjenek [Kv; Végr.].

gyűjtőjohst l. összzszedegethet; a putea aduna/-stringe; nach und nach zusammenbringen/sammeln können. 1763: a' mi pénzetskét gyűjtgethettem a' Jozsaz proventussából, ha késécskénis, el indultam, és ide Szőkefalvára le hoztam [Szőkefva KK; Bál. 1].

2. dív toborozhat; a putea recruta; (an)werben können. 1788: az én egész igyekezetem 's tzelom e' tekinteth(en) az, hogy minél több kálvínista olvasót gyűjtögethetnék Ngd Cassájáb(a) [Nsz; TL. Málnási László főkonz-i pap gr. Teleki Józsefhez].

gyűjtőhely loc de adunare; Sammelstelle. 1847: ha valakinek ökre elmarad, annak szorgalmatosan utánalátni és hazahajtani minden esetre a szokott gyűjtőhelyre, külömben dologmúltságot fizetnek [Zalán Hsz; RSzF 202].

gyűjtött l. adunat; gesammelt. 1581: Az Es-kolabol valam gywteot Sepredekert ky hordatuk attünk Nagy symonak zekereszenek d. 70 [Kv; Szám. 3/IV. 13]. 1679: Tehentől gyűjtöt Iros vaj, vannaival nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115].

2. összegyűjtött/hordott; adunat/cărat la un loc; zusammengebracht/gesammelt. 1681: Páter János uram ideje alatt gyűjtett vasak közzül tanáltunk most kilenc msa vasat [CsVh 94]. 1770: (A) régi árkot ... emberei midön ki akartak volna dugni, és kiis dugták, tsak erre végre rakásban gyűjtett kövekkel az irt Triffa legéstyelek (!) nevezetű emberek kezdék hajigálni embereit [H; JHb XXXI. 17. 2].

3. (össze)szereszett; adunat încet, agonisit, chivernisit; nach und nach zusammengepart. 1595: veettek ezekbe az mezarosok panazolkodásokat, hogy a minemw teosersegre giwiteot barmokat az el mult ezendeoben ez kemen telen ki tartottanak, azokat ha le vagnak nagi fogiatkozásokra es karokra lenne [Kv; TanJk I/1. 257]. 1811: Szorgalmatos igyekezettel gyűjtött Vagyonkám mi által pusztult el az is tudva vagyon [Dés; DLt 154].

4. takart, felgyűjtött; fäcut/strins; eingehent. 1739: a' Fú Mérők ki menvén jól végére mennek ... hogi az Felekiek a' magok vett nyílokon gujtött Szénájokat hozták, a' vagi másét [Kv; Tjk XV/12. 124].

5. dív egybehordott, szerzett; cistigat, adunat; zusammengebracht. 1801: sok Esztendőkig valo Experientia által gyűjtött Tudományu Hazafiak kezdették szaporítani Czéhunkat [Kv; ACLev.]. 1813: Nemis Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk ... Végezven más itthon tanítását, szándékoznék eddig gyűjtött tudományának öregbítése véget még azon a' nyáron valamelyik Felső országi Universitásra menni [Ne; Nyírk XII, 137].

6. szedett, toborozott; luat, recrutat; ausgehoben, angemustert. 1572: En penygh Boldysar gergel, hogi ott Allok wala egy My keozwlunk, az wulkey Myklos wra(m) Gewytoth Nepe keozwl

Megh peordete [Sálvására*; KP. — *Később: Sárvásár K]. 1595: Erkezek Nagy Miklos Wrünk ö fge hadnagya gyütett neppel [Kv; Szám. 6/XVIIa. 169 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével].

7. 1728: Ez előtt Soha nem hallottam hogi valami Czivódás és háborgás lött volna ezenn Erdő iránt a Poss(esso)r vrak között tavalyigh, hanem mindenik Possessor részére gyűjtött Sertések Szabadossan jártak itten makk termésnek idein [Hídvég Hsz; Mk I. Fasc. I. Joan Mokán (60) jb vall.] | Azt pedig nyilván és bizonyossan tudom hogi azon Sertések melyeket meg lödöztenek nem az vré Mikó Ferencz Vramé, hanem makk bérre gyűjtött Sertések voltak [uo.; i.h. Nic. Mihály (71) jb vall.].

gyűl l. egybegyűl/sereglik; a se stringe/intruni; sich versammeln/scharen. 1550: My the N lewelenek Engedwyn mykippen tartoztonk engednye az napon oda Damosra gywlenk [MNY XXIV. 289–90]. 1562: Mátyás király halála után a magyar urak mind Rákásra gyűlének, hogy királyt választssanak [ETA I, 10 BS]. 1573: Azta-los Leorinch hity vtan vallia hogy Minekwatanna ely temetek volna Molnar Boldysarnet, oda hazahoz gywltek volt az atthiafiak | Zabo Marton polgar Balasy Georgy olah Mihal Istwan deak, Azt valliak hogi mykoron feierwary Imre halala vtan gywltenek volna Andras deakhoz Nemy dolgokert, Azonba Ioot Be Iffiabik Bwday Georgy egi ados lewelel Andras deak Eleyben kiben fl. 99 volt Irwan [Kv; Tjk III/3. 72, 296]. 1586: 3 Septe(mbris) Janos Vram az predicator feleseget el temetek es hogi sok zeginiek giwltek vala hazok eleinen (!) adatta Biro Vram 25 penz arra batkat Zeóchi Marto(n) oztotta el — /25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. 1594: Mikoron my ez el mwlt napokban gywlteónk volna uylakra*, ... wgy myntt Kóz Birak ... egy Ersebeth neweo Azzonyallat twdni illik Kelemen Istwanne ... es Zilagy Barbara Azzony keózt walo Nemynemeó egyenetlensegnek el igazitassaert [Wlt. — *Somlyóújlakra (Sz)]. 1606: Tudom hogy Bedeó Mihaly Vram enge(m) kwlde ... Veres Balasne Aszronyo(m)hoz, hogy gyllyenek az Kosa Georgy hazahoz, es teórekedgyenek keózték, ... De en ne(m) tudo(m) gylteke oda Auagy ne(m) [UzT 20/221 Petrús Kosa de Vduarhely nb vall.]. 1607: Az falú valami vt igazgatni giwlt uala [i.h. 20/302]. 1714: Mind régi öreg eleinktől hallottuk s magunk is úgy tudjuk, hogy egy Moldvából származott tanító kalugyer kért volt ... monaszterianak való helyet ... melyre minekutána szállásokat építettek volna, sok olá legények gyűltek a kalugyerhez tanólni oláh deákságot [Déda MT; MázBf. — 16 r. tanú vall.]. 1759: láttam meszsztéskéről, hogy az emberek ezen helyre gyűlnek, és kiáltoznak [Hosszútélke AF; Kath. r. valló vall.].

2. gyülekezik; a se aduna; sich sammeln. 1566: Az Lo feyek pedygh hwswet vthan valo chyeoteorteokeon feyenkent thartozzanak udwarhoz gyeolny hadakozo zerzamokkal mustura [SzO II, 182 egy-i végzés]. 1596: Gaspar az Loas Legeny

vitte Deesigh ő fge paranczolatit, hogy menten fel illyenek és az hadban feier wara gyűlyenek [Kv; Szám. 6/XXI. 15]. 1653: Báthori is hivatá a székelységet Dévához — mert Dévába vala Sigmond — és ugyan szép had gyűlt vala Dévához; de nem gyűltek vala fel szívesen mellette valami régi boszszuság miá* [ETA I, 67. — *1602-beli eseményre von. feljegyzés]. 1778: Successive gyűll a sok Recrutáság és a sok Remunda Lo, s defilíroznak erőssen ki az országboll [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

3. gyűlésre egybejön; a se întruni pentru adunare/şedinţă; zur Sitzung zusammenkommen. 1588: Zekeőnknek egy Neminemeo zokot Napian mikoron kwleőmb kwleőmb dolgoknak el Jgazatasara Tanachi hazunkba gylwteonk volna [Torda; Pk 2]. 1604: Bizonnial ertem hogy 12 Jan: p(rae)sentis Meggiesre kell gwlnj* [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmasagy Zsigmond Petky Jánoshoz. — *Ez egy egybehívására von.]. 1776: egész Comunitasunk a' Biróság hához gyűlvén, és a' difficultasokat fontoson ruminalvan, edgy elsőben ugyan néhány de igen kevés tagjai Comunitasunknak külömb külömbféle opiniokra hajlaltak [Torockó; TLev. 7/5].

4. települ; a se aşeza/stabili; sich niederlassen/ansiedeln. 1715: még az Cáptalanbanis úgy tanálták hogy ezek(ne)k az Faluknak nincsen külömbös határok, Sőt Ponor nincsenis az Faluk Laistromáb(an), hanem Győj* és Remete^b, mivel Ponor^c azután gyűlt égj Völgyben iminnen amonnan, mint most Mogos^d tova fel a Völgyben [WH. — *Később: Havasgyógy AF.^{b-d} AF; a négy falu szomszédos egymással].

5. egybe/összekerül/gyűl; a se aduna/stringe; zusammenkommen/sich ansammeln. 1573: Kalachiteo ferencz Azt vallia Twgia hagi zegeny legen volt pwskar de Nem Twgia ha felesége vtan gywlt volt Marhaia vagi honnat [Kv; Tjk III/3. 170]. 1625: Wagyon Keozeonseges el keleo penz meli az kalmar marhabol gyűlt volt f. 40 [Kv; RDL I. 126]. 1671: Én Rosnyai Lőrincz az mi harmiczad pénz jó, gyűl ... tökeletesen, igazán szolgálatom [Törösvár F; BfR Rosnyai Lőrincz harmincados reverzálisa]. 1743: sokan álmélkodtak honnét gyűl annyi proventus [Ádamos KK; JHb XXVIII/9]. 1753: a kitől lehetet két két sustakot akkorban contribuált is, gyűlt volt circiter Negyed fél M.forint [Markosfva Hsz; Törzs Paulus Orbán (40) pp vall.]. 1808: onnan két annyinak két gyűlni [Csapó KK; LLt]. 1842: mihent annyi kész pénze gyűlend a testamentumnak pontosan eleget fog tenni [Doboka; Bet. I Hodor Károly kezével].

6. meggyűl; a se aduna; sich (an)sammeln. 1570: Azt felelte az kwt aso hogy En azkor is Mondom vala Tarsomnak hagi az honnat Egy kewes wyz Jeo wala Rea, Arra Jobban asswnk Mert nem lezen Jo kewes wyz lezen benne, De eo vgian Nem akara, hanem azt Monda hogy Blegb Melysege vagion azon alol, vyzeis clegh lezen Nem fogiatkozyk megh clegh vyz gywl bele [Kv; Tjk III/2. 194]. 1787: Ha minden Eszten-

dőben Gáttal nem tartják a' nevezet Bányász uti Tot s ... ha a' Nagy Esők miá Viz nem gyűl beléje szároz [Búrjancsóbudá K; BHn 43]. 1804: a' mi ottan létünkbe a' tisztittas, vagy ritkittás el-nem-vegeztetvén, nem tudom mennyi ágbog gyűlt azon helyről [Csapó KK, Berz. 176]. 1816: Udvar Tsiurt tisztán tartson a' Ganéj ha Gyűl hordassa ki [Kv IB. Gr Korda Anna kezével].

7. kb. egybeáll/hordódik; a se stringe la un loc, a se ingrămădi; zusammengebracht/geschwemmt werden. 1779: hallottam hogy azon utrizált Sziget nem viz mosásból gyűlt, hanem régentén a Gyalmári határból szakasztotta volt a' Maros Vize [Gyalmar H; BK sub nro 450 Tordesan Petru (60) lib. vall.].

◇ Szk: ereje ~ erőre kap, megjön az ereje; a prinde puteri; zu Kräften kommen. 1783: ereje tsak nem gyűlt úgy annyira hogj még mais járásra erőtelen [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76].

gyűldögél gyűlöget; a se aduna incet; sich langsam sammeln. 1754: ezek* tsak nem régen az Ecclesia industriája al(tal) gyűldögelvén romladosásban levő Templomunkra minden órán erogalodik (így!) [Dési ref. egyhm. conscr. — *Ti. a pénzek].

gyűledék keverékbor; vin amestecat; Mischwein. 1847: Össze-töltegetett ó piros gyűledék (: melyek-közül némely nagyon iszkifinás :) [K-Csl Kemény Dénes kezével].

gyűledez egybegyűldögél/sereglik; a se stringe/aduna incet; sich langsam sammeln/zusammenscharen. 1823-1830: Lipsiában* létünk alatt . Az úrfi és a doktor^b felöltöztenek egész gálába ... drága magyar öltözetben, mentébe, dolmányba, övesen, magyar kardosan, s mennek az utcán ... az utca gyermekei gyűledezni kezdenek, kiáltozzák az én magyaraim után: Die Hussaren, die Hussaren! [FogE 202. — *Lipcsében. ^bGyarmathi Sámuel].

gyülekezendő összegyűlendő; care se adună; sich versammelnd. 1677/1681: be adott leveleket lattam, de három forint Taxaért hataromat* vesztegetni károsnak itellém, mindazaltal ... ha öt forint Taxara magát ez Supplicans^b és több oda gyülekezendő jövevényeket kötelezi, azon falumban szenyvedni őket kész vagyok [VhU 482 Thökölly Imre vál. — *Erdőháton (H).^bIvanyi Ladar Peter].

gyülekezet 1. gyűlés; adunare; Versammlung. 1578: Towabba miért hogy az Tanachy, kewannya, es efele tyztessesges gywlekezet, hogy hozza hasonlo ruha vyseltessek, vegeztek eo kegmek egez varassul hogy senky ez vtan sem chionka wyu galleratlan, Mentebe, sem chizmaba papuchiba sem gattiaba, hanem tanachy hazhoz illndeo varassy tyztessesges ruhaba leoienek mind also felsco Ta-

nachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a]. 1641: Kozarvarat lako Ferencz Deak uramat nemes szemelt alias szebcz Citaltatta. Keziben lako Jo Susanna Azzo(n)y illen dologert, hagi Anno 1639 iedszette volt el ő kegne kez fogasaual hazassagnak nemere, az mely hazassagnak nemett nem tuttam mire valo, mert voltam cziak tiszene egy eztendoben, mostanis peniglen szemelie elöt vagiok mind az egesz sz. Corona eleöt valo giölekezetnek, io lelki ismerettel iteletet tehet az sz. szék, es az sz. szék, es az sz. Corona alat valo giölekezet, hagi nem voltam achoris megh mostannis alkalmas" az sz. hazassagra [Keszű K; SzJk 53. — "Kihúzva s fölé írva: *melto*]. — L. még RettE 174; RSzF 105, 200.

Szk: *falu közönséges* ~ e falugyűlés. 1727: Ha valaki valakit falu közönséges gyülekezetiben bes-telen szoval illetve alkalmatlankodnak asztalt ver-ne riaszkonék szitkozodnék toties quoties 33 Pénz az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32].

2. egybegyűlés/seregülés; adunare; Truppen(ver)-sammlung. 1619: (A) lengyel király oly hadat bocsát az kozákokra, hogy teljességgel el akarja fogyni ... mindaddig annyi hadat tart rajtok, amíg elfogyatja őket, hogy soha többször ne lehessen gyülekezetek és az Fekete-tengerre ne hadakozhassanak [BTN^a 264].

3. (egybegyűlt) társaság; societate (adunată); Versammlung, (versammelte) Gesellschaft. 1776: Midőn a' most folyó 1776, die 26 Januarii Mlgs Groff Bethleni Bethlen Sandor Ur ő Nga a' M-Vásárhelyi Szállásan sok uri Mlgs Gyülekezete lett volna estve, és azon Gyülekezetben Mlgs Groff Kornis Ferentzné Aszszony ő Ngais Kis Aszszonyával együtt, jelen lévén, s ott látván Groff Lázár Janos Urffi ő Ngát, . miről kívántak volna beszélni? [Nsz; GyL]. 1779: Azt is hallottam valami Nemeseiktől hogy Székelly Ferentz valami gyülekezetben mint afféle tsalfa Ember ittason ditsekedett volna hogy Báro Kemény Miklos Ur az ő Fia volna de hogy az (des Attyán ezekben valami Scrupulussa lett volna soha sem tapasztaltam [KS. Özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druziánna (61) vall.].

4. összejövetel; intrunire; Zusammenkunft, Versammlung. 1581: varassy Ember senky se lakodalomba se penigh korchiom(n) se egieb gywlekezetbe semmynemő fegywert ne vyssellie(n) [Kv; TanJk V/3. 241a]. 1769: ritka akármifele gyülekezet volt, melyben ők jelen lévén fel nem háborították, s széjel nem verték volna [Bukuresd H; Ks].

Szk: *kálákai* ~. 1783: Biro Mih(ály)nitt kálákai gyülekezet volt [Lengyelva U; Ben. Anna Benedek (22) vall.] * *lakodalmi* ~. 1791: Az Házassági kötelbe nem levő Személyek egyszeri botránkoztatásokert ... ha ... egybe kelnek is hogy Törvénytelen testi közösüléseket Törvényes hazassaggal fel váltsák a' Lakodalmi Gyülekezet előtt is reconciliáltathatnak minek előtté őszve esküdtenek [M.bikal K; RAK 10]. 1833 k.: Egy Lakodalmi szütes Gyülekezetből, melybe mind en mind tisztelt ferjem hivatalosok voltunk, masod

magával el fogot, s hazi (!) vit a maga Házához 's ottan ekkor Simogato 's magát illetlen tetteiből meg jobbitto igereteivel hízeltedet, 's engemet arra bírt Hogy viszont az Hit mellé vissza állotam [Usz; Borb. II].

5. céhközösség; cmmunitate de breslă; Zunft-gemeinde. 1583: (Valaki) ha ez Varoson lopast, gilkossagot uagy szaruas bünt czielekednek ... az Cehbol szankiuetese legien Hogy az giulekezet az Istennek tisztessegere az Jambor eletben es tiztasagban megh maradhasson [Kv; MészCLEv.]. 1583/XVII. sz. eleje: mind az masünnet Jcot Mester, mind penig az Keoztunk tanult es Mes-terre leyendeo legeni tartozzek Jambor nemzetsegerul es iamborul ualo eleterul, hazaiarol leuelbely megh hihendeő bizonsagot hozni, hogy minden-keppen az my giulekezetunk tiztasagban elhessen [Kv; i.h.]. 1589/XVII. sz. eleje: az Kečmines giwlekezetnek Ez mi Priuilegiumi leuelwnket Varosunknak nagibik es fwggeő peczieti alat attuk es ajandekosztuk [Kv; KőmCART. 28–9].

6. egyházközösség, eklézsia; cmmunitate bisericească; parohie; Kirchengemeinde. 1629: az mclncr legeny es fogoli Aszonj Istent eo szent fel(se)-get es az keresztyeni Gyülekezetet megh keouetue(n) annak modgia szerent kellyenek eszue, ellyenek Jamborul es Istenesen ennek vtanna [Kv; Tjk VII/3. 138]. 1640: az egesz Makfalvi Ecclesiaban leuő giwlekezetről zallot az per reaiok [Mv; DLev. 5]. 1697: az vadoltatot szemelj im-patienter urgealta ab initio és urgeallja mostanis utolső napjaib(an) hogj admittáltassek az Szent Gyülekezetben Is(te)nével való szövetségge meg ujtetására [SzJk 306]. 1723: A Kolosi és Kalotha szegi sz. Fraternitas, nagy fájdalommal panaszo-kodik, hogy a' Kolosvari Ref(o)r(matum) Minis-teriu(m) maga autoritasabul contra Canonem 89. holmi Matrimonialis Causakhoz hozzá nyúl, és azokba(n) decisivé pronuncial, ezen Diocesisnek Seniors és Assessori nélkül az Kolosvari Gyüle-kezetben Mátkásokat választá(na)k [Gyalu K; KvRLt]. 1779: ott járkálván a más részen a tarka házban találták különösön ugyan Székelly Fe-rentzel őszve ölelkezve s tsokolcda a szegény Kemény Sigmondné aszszont, ez abban az idő-b(en) nem is volt titok az egész gyülekezetben [KS. Özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druziánna (61) vall.]. — L. még FogE 153.

Szk: *kálvinista* ~. 1630: Az fejedelmek Do-natiojok szerent administraltanak eo kglmek Quie-tantia szerent az Caluinista gyülekezet számára f. 450 [Kv; Szám. 18b/IV. 93].

7. templomi közösség/gyülekezet; adunare bi-sericească; Kirchengemeinde. 1669/1726 k.: Min-denek(ne)k előtte ki ki Istenehez valo kötelesség-éről megemlékezvén, minek előtte hivatalos munkájára menne, annak előtte őő Felségét szolgálja az szent Gyülekezetben, vgy mennyen osztán munkájának végben vitelére [Dés; Jk 2]. 1793: (Két legény) mind(en) kényszerítés nélkül Reformálodott, mind kettő a' Templomb(an) a'

Gyülekezett előtt bé esküvén erre a' Vallásra [Gyalu K; RAK 87]. 1823: a' Templom közepén levő Platz most is kitsiny és szűk azt hát jobban elszorítani nem lehet, mivel ara az Úr Vatsorája vételekor a' Gyülekezetnek elmulthatatlan szükség van [Magyorókereke K; Ref. egyh. jk].

Szk: halotti ~. 1770: 17-ma Junii voltam Patában szegény Szilvási Ádám temetésén. Igen szép halotti gyülekezet volt [RettE 235]. 1775: 18-va* temettetett Sombori János Kisesküllön* Igen szép halotti gyülekezet volt [i.h. — *Ti. Junii. *K].

8. halotti/temetési gyülekezet; adunare pentru înmormintare; Toten-/Leichenversammlung. 1842: Temettem ... Ns Gombás Eleknek, és felesége Ns Boka Szászanna asszonyának Elek nevű Colégyista fiokat halotti beszéddel, s szép gyülekezet volt jelen [Barjánosbuda K; RAK 101].

gyülekezett egybegyűlt/sereglett; strins, adunat; sich versammeln/angeschart. 1600: sok fele elvetett nemzetsegből gyülekezet hadával vannak [Kv; TanJk I/1. 364]. 1770: Désen föltétb megáradása lévén a Szamosnak ... szegény Prágai beléveszett a nyavalyás. Amint a víz a mőlon gátjára csapta volt, egy sövényt megfogván sokáig ott volt, de a víz szüntelen nővén lecsapta, aztán ismét felvetette, amikőn süvegét levette fejről s úgy búcsuzott a partokra gyülekezett néptől [RettE 222].

gyülekezik 1. egybegyűl; a se aduna; sich versammeln. 1703: Gyülekeztek volt ide az Anyám Asszony es kglm Gyulatelki* Púztás Arva házhoz Beszűletes Törvény Tévd emberek [SLT A.Q. 43. — *K]. 1769: kegyelmek, kik ado Terhe alatt vannak, hól egy, hól más helyen egybe Gyűlőkeznék, különös Tanátskozasokat tartanának ..., erre nézve porontsoltatik ... mindenek(nek), hogy az afféle gyűlésektől magános tanátskozasol meg szűnyeznek [UszLt XIII. 97].

2. összegyűl, egybesereglik; a se stringe/intruni; zusammenkommen, sich anscharen. 1554: Jutott meg Egy Boyar kytwl azt Izente Petrowyth az Waydának, hogy Imar csak Nag aszon napra gwlekezenek [Hunyadvára; Pesthy, Kragó IV, 65–6 János Fanczy de Cordowa Hunyad vára prefectusa Paulus Bornemissza erdélyi püspökhöz]. — L. még Hurm. II/5. 225. 1596: Biro vram kwlđi az ket lowas legint ala, hōgi Aphidarais vigiazanak az Nemesek ha oda gwlekezenek, attam nekik ... f — d 25 [Kv; Szám. 6/XXIX. 25 Bachi Tamás sp kezével]. 1653: Értésére lőn Bástának, hogy Székely Mózes Segesvár felé gyülekeznék esmét* [ETA I, 67. — *1602-beli eseményre vonj.]. 1717: Moldva félől ismét rossz hírek ujulnak, hogy szász Ezér Tatár gyűlékét ismét bé akar őttni I(ste)n oltalmazon hértelen valo futamodastol [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. — L. még ETA I, 12, 158; RettE 142, 275–6.

3. fel/megyűl; a se aduna/ingrămădi; sich anhäufen. 1770: a moly porand a Silip alá gyüle-

kezett volt, nem tudjuk a királyfalvi malom miatt gyűlte oda vagy a nagy Árvis miatt [Sövényfa KK; JHb LXVII. 110–1].

gyűlendő összegyűlendő/gyűlő; care urmează să se adune/să se stringă; sich versammeln. 1802: minden Tiszteletes Ministernek Sub Gravi animadversione szorosan porontsoltatik hogy ollj szorosan es Sietve jarjanak el ezen keges Rendelések teljesítésekb(en) hogj a Gyűlendő alaminak Cum Fine Aprilys el multhatatlanul be szolgáltatassanak a Titt Sz.P.Ur Kásájáb(a) [Enlaka U; Borb. II Gallfalvi Pál esp. kezével].

gyűlés 1. egybegyűlés, egybe/összesereglés; intrunire, stringere, adunare; Zusammenkunft, Versammlung. 1761: constalván az Inek actionalt tolvajsága, minthogy ezelőttis az lopasb(a)n szokások volt, s' nem régibenis az Mag(istra)tus ő nekie meg engedet s megis ily dolgot végbe vinni mészelt, meg erdemlene hogy homlokára akasztota süttetnek, mindazal(ta)l mostanis az M(a)g(istra)tus nekie ebben meg enged, ita quidem, hogy holnap, midőn a vásárnak nagyob gyűlése lézen, in communi foro hujus Opp(idi) 25 pálcza ütésekkal büntetessék, azután az Városrol ki késértetvén az mester által, többé városunkra be ne jöjjen [Torda; TJKT V. 51–2].

2. adunare; Versammlung. 1570: Az eleby gywlesben Rendelt varas adaya Melle, kylēmb kylēmb zwksegnek Beh tellesitesere, Az felekyekre Rendeltak adoth fl 25 [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1572: Az my egieb Supplicatiokat kywlen zemeliek Be attak azokrolis Mas gywlessen zolnak [Kv; i.h. 57b]. 1591: 31 die octob(ris) valasztattanak Az Gillesbe Kattonay Mihaly vramot es enge(m)et Melleyek [Kv; Szám. 5/I. 40]. 1599: S mo(n)da az Aszoni Simo Ferenchnek hogy Jo fiam Variad az gylesigh vallyek el mibe lezen az dologh, Valamyuel lezen megh alkúzo(m) Veled [UszT 14/29 Gregori(us) Ambr(us) de Tarchafalua lib. vall.]. 1635: Gavrilas vajda Eo naga ot vala az gylisben [Galgó; BesztLt 141 Rác Ádám a beszt-i főbíróhoz. — *Sz v. SzD ?]. 1703: 22 Iuly A' B. Cehnek solennis gyűlése leue(n) ne(m) comparealt Valter Janos Ur(am) [Kv; ACJK]. 1744: Az Adozo Rendet Convocaltak Gyűlésbe Kőpeczre [Bőlön Hsz; INyR Gazdag Gyorgy Mediocris (75) nb vall.]. 1765: akkor a Falusiaknak gyűlések volt ... azon el fogott Legény iránt [Szépkényerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 21]. 1833: innét mentem ... Nemes Szabo György Urunkhoz ... A Juhosok Gyűlésbe [Sinfalva TA; Borb. I]. 1853: a' Korondi* nemes közönség falu hiteseivel együtt teljes falusi gyűlést tartván egész szíveséggel hajlandónak nyilatkozott hogy a' Sós fürdőre kijáro utat ... el fogja készíteni [DE 2. — *U].

Szk: ~tételik. 1813: Martius 22kén ujra Verőskovátsi gyűlés tételit [Torockó; TLev 9/45] * ~t bocsát kb. gyűlésre egybehívó szót indít el. 1790: Valamikor a Szőlő Bíró a Szőlő állapotya iránt valamely időre hagyást, vagy Gyűlést bocsát, azt rendre egyik Háztol a' másikhoz hírré tenni vagy

el mondani tartoznak, a rendelt Hellyre az hová a Gyűlés botsáttatott minden Szöllös Gazda vagy Personalissa elő mennyen [Karácsonfva MT; Told. 76] * *~t csinál.* 1780 k.: az ellenkezők gyűlést tsinaltanak [Torockó; TLev. 15/5]. 1834: (A) Járásbeli Sz.; Biro ... parantsolattýára két renden is, ismét Város gyűlést tsinálván, mindenkor meg állott a közönségnek első választása [uo; i.h. 3/2] * *~t gyűjt.* 1690: gyakran kell az sok dolog miatt gyűléseket és Deputatiokat gyűjtenünk [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr.-ja] * *~t hirdet.* 1744: Ki hirdetett a Kösségnek Gyűléseket az olyan Conspiratiokrol [Hsz; INyR Vall. 4 vk] * *~t tart.* 1769: hogy az titkos és suspiciora méltó gyűléseket akár holottis tartsanak meg ne engedtéssék [UszLt XIII/97]. 1805: a' Mivelő kovácsok ... gyűléseket tartva azt végeztek hogy tellyességgel senki kost nélkül dolgozni ne mennyen [Torockó; TLev. 9/40] * *céh ~e.* 1589/XVII. sz. eleje: De az mi aszt nezi, hagi az Ceh giwleseben nemely mester maga fel fwalkodasabol, vagy vakmerősegebeől megh mondaná hagi ugián nem megien bę, Valamenieszer az giwleskor ben nem leszen, mindenszer egi egi forintal bwn tessék [Kv; KómcArt. 24]. 1743: Lévéen az B. Czéhnek Cong(re)gatioja, és akorj Czeh gyűlése alkalmatosagaval vezetett(ett) a B. Czéhől, hogy egy álando Apjok lenne [Kv; FésűsCjk 72]. 1801: Anno 1801 Die Augusti egész Czeh Gyűlési alkalmatossággal vígesztetet hogy ennek utánna (!) a Czeba álló Szemj a remeket meg ígetve agyabe [Zilah; ZFaz.j.]. 1813: Baratosi Joseff eő Kigyelme a Nemes Czéh gyűléseit nem frecquentallya [Dés; DLt 56/1814] * *eklézsia ~e.* 1823: Ekklézsia gyűlésibe hallottam, ... azt hogy Vass Ágnes terhes volna a Sogorától [Radnótfája MT; TLt 68/827 Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.] * *falu ~e.* 1670/1740: Végezék ..., hogy pediglen valaki csak egy Személlyes ember tiltani akar valamit, a közönséges falu gyűlésibe(en) tiltson hogy minden Embernek légyen hírével a dolog, mert ha a közönséges falu Gyűlésib(en) nem tiltana, nem lenne ereje a tilalomnak [Homoródsztpál U; WLt]. 1724: hallottam közönséges Falu gyűlésiben az Sütő Mihály attyától hogj neki az a föld nem örökösse hanem tsak zálogossa [Marosvécs MT; Mk 9 Joan. Farkas (40) nb vall.]. 1813/1836: a' Falunak azon a' helyén hol most a' kaloda vagyon, 's a' hová a' Falu egybe szokott gyűlni mikor Falu gyűlése tartatik [Koronka MT; EHA] * *generalis ~ a. országgyűlés.* 1578: Az miképen ez generalis gyűlésben végeztünk volt a juhokat, berbécseket hogy ez országból senki ki ne merje vinni, azon állapotba hagyjuk mostan is [EOE III, 139 A kolozsvári országgyűlés határozatai]. 1668: Akarván ... az Nemes Ország Generalis gyűlést hosszas halogatás nélkül kgttek(ne)k ki szolgáltattunk, mely(ne)k celebrálása(na)k helyét Fejérvári Városunkb(an) lenni rendeltük [UszLt VIII. 70. fej.]. — b. megyegyűlés. 1667: Certificálnam ... Aramias szekben Rakoson lako N: Mahuly Miklos Uramat, az Nemes Colosvar megie első Generalis gjölésére [K; Wass-

Lt Szentkirály Mihály Deák vice-szb] * *gírd* ~. 1792: a Nemes Vármegye Tktes Rendeinek V. Hunyadon tartott, Gyírás Gyűlések [Déva; Ks 73, 74, VII. 98]. — Az értelmezést l. *gírd* al. * *hitesek ~e* falusi tanács. 1771: Valaki pedig a falu közönséges vagy hűtösök gyűlésiben, úgy akárholott légyen is, a bíró ellen szólana, besteleníténé, szavát nem fogadná, toties quoties büntetődjék ad den. 24 [Szemerja Hsz; RSzF 94] * *kommunitás/kommunitási ~e* városi tanácsülés. 1792: Kólt Privilegiált Nemes Zilah Várossában Kis Aszszony Havának 17dik Napján 1792-dik Esztendőben tartott közönséges Communitási Gyűléséből [Zilah; Borb. II]. 1796: a' Communitás Gyűlésébe a végeztetett, hogy ha én 30 napok alatt az őrző Házat el nem takarítottam, a' Magistratus hanyattasas el [Kv; KvLt Prot oec.-pol. III/3. 360] * *közönséges ~ a. közgyűlés.* 1778: Árkos falva közönséges gyűlésiben jövén ilyen panaszok, hogy az kovácsok felebb való drágán dolgoznak [Árkos Hsz; RSzF 122-3]. 1808: Anno 1808dik Esztendőben Januariusnak 25dik napján Közönséges gyűlése lévén a Betsülletes Czéhnek egyenlő akaratból végezte, hogy az őtt Ifjak tartoznak a sir ásással, mind eddig tartották a régi Mester Emberek [Kv; KCjk 21a]. 1827: a Falu ezen közönséges gyűlésében meg másoliatatlanul végeztetett hogy ezen esztendőben a sellérek se hamos se jarmos ökreiket és tinajikot az ökor csordába ne hajtásák [Frákos U; Falujk 162 Barabás Áron pap-not. vall.]. — b. országgyűlés. 1659: Ez el mult Beszterczey közönséges gyűlésben keszek lettünk volna azon igyeretunket be teljesíteni, de orszagul kglmek egyenlő akaratból halazta más köüetkezendő gyulesre annak veghe(n) uitelet [UszLt 16 fej.] * *község ~e.* 1872: Mái napon telyes község gyűlésében meg szavaztatott egy hangulag az hogy Pálfalva községből egy negyedik bizotmányi tagnak választassék meg Illyés Mihály községi Jegyző [Pálfva U; Pf] * *magisztratális ~ városi tanácsülés.* 1877: tizenkét Senatorok, és Notariusok constituálván a' Magistratust, ezek előtt follyanak, a Magistratális gyűlésben ezen városban elé adandó minden nével nevezendő perek [Szu; UszLt VIII. 68] * *megye ~e* eklézsia gyűlése. 1767: Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Jcsef a megye hűtösseitől azzal váldoltatnak, hogy ... megye gyűlésin ... nyelveskedtek [Fotos-Martons Hsz; HSzjP]. 1838: Februarius 1 napján egész Megye gyűlése lévén ... Barátoson a harangozó Szóts Josef Házánál [Barátos; HSzjP] * *oktávás ~ nyolcados ítélszék ülése.* 1642: Meszaros Istvan vram ... mutata mi nekünk egy Definitiva Sententiat, mely kólt Fejervarat ... 1573 Eszten(deo)en, az Nehai Felseges Bathori Istvan akkorj Fejedelmünk ideiben leot Octavas Gyűlésben [Nagy-meregyő K; JHbK XVIII/20] * *ország ~e* országgyűlés. 1607: zeretettel kertwnk az cziendezen ualo uarakozasra mindeneket az eő Felsege^a temeteseigh es az Orzagh giwleseigh [Lompért Sz; Törzs. — *Az 1606. dec. 29-én meghalt Bocskay István]. 1627: mikoro(n) volnek Fejervarat az orszagh Gywleseb(en) ... Veseleni Boldisar vram

eő kgme marazta megh vaczorára engemet [Petek/Kóhalom NK; Ks N. 4]. 1721: én mast be fogok menni az ország Gyűlésire ha Isten meg segil nem sokár(a) [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XII]. 1792: Néhai Fejedelmeinktől Privilegiáltott Városunk különös Regalis mellett Deputatusaink által kelletik meg jelennünk a N(e)m(e)s Ország Gyűlésén, és több feltett Okaink mellett ezen mostani Ország Gyűlésére a végett bé nyújtando Könyörgő Levelünket bé nyujtani ... és merjék szoross kötelességeknak [Zilah; Borb. II] * *öregség* ~ e idős céhbéli mesterek/a vénység gyűlése. 1770: Székely Mihály vram öglme ittás fővel jövéen bé az öregség gyűlésben haszon-talan esküvésével, ördögatta, disznószülette mon-dásával és nagy zajgásával az ottan levőket nagyon megsértette [Dés; DFaz. 28]. 1813: Baratosi Jo-seffné Asszony. Nemes Dobolyi Mihály Uramot, egy bizonyos Öregség Gyűlésében, öszve terem-tettéte [Dés; LLt 56. 24] * *parciális* ~ a. me-gye gyűlés. 1667: Certificáluan Nemes Maroti Pé-tert, az Nemes Colosvár megjéneuk közbelbi pártiá-lis törvényes székire, avagy gyűlésére [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1724: az Nemes Belső Szolnok Vár-megyei Füzesi Partialis Gyűlésen azon Vármegyei Tisztek előtt alkuván meg Batyán Brassován Ni-cola az Urul ... Czegeli Vass Daniel Urammal, egy lopot lovára kalacs pénzt vett [Vízszilvás SzD; WassLt]. — b. egyházmegyei gyűlés. 1765: Minapi Partialis gyűlésünk(en) tett Deliberationk nem tatzvén némellyek(ue)k, most ujra végez-tett ez [GörgJk 207] * *presbiteriális* ~ egyház-községi tanácsülés, presbiteri gyűlés. 1872: Apr. 7n presbiterialis gyűlés tartatott Benedek Pál helybeli pap rendes elnökölte alatt [M.bikal K; Rak 292] * *szék* ~ e. 1678: más nap uyalagh szék gyűlése leven [Sólyó Cs; LLt Fasc. 120]. 1679: egykor Várárhelt valánk az szék gyűléséb(en) [Sóvárul MT; Ks 18. 83. 1]. 1744: a Jövő hetfűn Miklosvárán Nemes Szék-Gyűlése léssen [Közép-ajta Hsz; INyR] * *táblajárás* ~ céhgyűlés. 1941: 1941-ik dñe vero 12-ik mensis Januarii bizonyos tábla járási gyűlésé lévén nemes Céhünk-nak ..., végeztük azért közönségesen [Dés; DFaz. 37. — A híradó, gyűlés-egybehívó tábla képét l. NrLex. II. 715] * *universitas* ~ e a. ? székgyű-lés. 1822: Ezenidőleg fel ádtuk vala a mult universitásunk gyűlésével, adata Székely nemze-tünk terheit [Uzslt VIII. 69]. — b. városi tanács-ülés. 1824: még 1808ban városi Universitas Gyű-lésébe határozatott volt az város utzái kiflaszte-rezése [Dés; DLt] * *vármegye* ~ e megyegyűlés. 1752: az vármegye gyűlése Györgfalván lesz és Kolosvárra megyek és tsak onást megjék ki a vár-megjére [WLt Vesselenyi István feleségéhez]. 1788: Hetfűn pedig vármegye gyűlése lévén Ré-genbe vasarnap oda kelletik mennem [Kisilye MT; IB. Rosnyai János lev.]. 1837: Salamon Mises ... midőn Bontzidára igyekezne a Vármegye Gyűlésére menni, útját állván Kis Esküllőre Udvariból vitette [Dob. SL II] * *város* ~ e városi közgyűlés. 1774: a' N(e)m(e)s Város Gyű-lésiben olykor arra nem ígérhették is magukat hogy

a' N(e)m(e)s Város Számára elegendő hust macel-lálhatnának [Kv; MészCLEv.]. 1808: Mű a Templom Előtt elsőben meg hirdettük hogy Város Gyű-lése léssen és ugyan akkor az Tizedessel elis jár-tattuk hogy minden ember be Gyűlyen [Torockó; TLev. 7/13].

3. országgyűlés; adunarea țării; Landstag. 1552: Meegh ez gyllyssben semith nem vikkeztenek ez orzskbelyekel kikkkel zembem vagyunk [Torda; LevT I, 95 Bank Pal Peter porkolab Chakor Ferench Bátori Andras erdélyi vajdához]. 1554: Az kik az gywlesre nem jewtthenek, azoknak megh bynthe-theseth az vrak az zekely orzagnak engettek [Mv SzO II, 109]. 1566: Vrunck w Felsige^a . orsza-gauul eg'g'ütt g'ülisben ... is uigeszte [i.h. 189—90. — *János Zsigmond]. 1567: Nyilwan vagion nalatok, mykypnen ez erdel orzagnaly hyweink harom nemzeteol ez mynapy réz zerint walo gyeo-lesekbe egienleo akarattal végeztek hog' az nemesség az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokból minden kapwtol huzon eot eot pyntz ... aggianak [i.h. 212 fej.]. 1589: Ez alatt az biro Szeoch Matthe mene az feiedelemhez supplicala de mi koron meg iött volna, semmj valaszt ne(u) hozza az feiedelemteol, azt monda hog' az gywlesre halasztotta az feiedele(m) [Szu; Uzt]. 1594: 29 Januar(y) Feieruari Geoleskor Egi Articulustert attam az Cancellaria(n) valo Deakoknak f 1/50 [Kv; Szám. 6/VI. 7]. 1597: Egy Gywlissen mykor Koloswarat volna orzag gywlisse talalam az Clastrom eleot Zaz Janost [Dés/Néma SzD; SLt BC. 7 Lucas Fodorhazy de Nema vall.]. 1623: Az giules^a vtan valo szallagossok allapattia kú-leomb mert az giules utan semmi uto(n), es modo(n), szyn es titulus alatt nem volt szabad zazlo alol jobagiott chenaln [Csákszereda; Törzs. — *A beszt-i országgyűlés 1622. okt. 8-án hozott a székely jobbágy és szabad rendre nézve határozatot (L-erre: EO3 VIII, 103)]. 1679: egykor Fejer vari gyűlésben úlisbbik Lázár Istvan vr(amna)k maga könyörgő Orosz Peter, hogy őtöt az Kékések közül csak szerezzé ki [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1692: Jöttek az vrak Sebenbe gyűlésre ... Ezen gyűlésen confirmáltatott a diploma szerint Bánffy uram gubernatornak, Haller János uram thesau-rariusnak, Bethlen Gergely vram generalisnak, Bethlen Miklós uram concellariusnak [IIAMN 330]. 1721: Még ma az Nemes orzag el nem bom-lek, gonolom talán szerezni, vagy kedden innét ki mehetünk, elég vehetetlen gyűlés lón [Nsz; Ap. 2 Apot Péter feleségéhez].

Szék: a ~ b. dñl. 1662: Az gyűlés beállott Gör-gényben [Száv; TML II, 263 Ebeni István Teleki Mikályhoz]. 1678: Oct. 3. Állott bé a gyűlés, mely gyűlésben a rebelliónak szerzői az orszá-gtúl magantentiaztatván rabságra vitettenek [II-AMN 213] * ~ *celebráltatik*. 1662: Hogy ha penigh medio tempore Iste(n) annyira csendesitene az állapotokott, hogy az gyűlés valamely városba(n) celebráltat ok, ujjab leveleink által kedg(e)t tudositani el nem mulattyuk [Uzslt IX. 75. 44 fej.] * a ~ *elbomlik*. 1653: Ez így lévén akkor, a nagy tisztes gyűlés elbomla így a mint mondám, és el-

míne a híre az országban a Básta gratiájának [ETA I, 86 NSz]. 1703: az gyűles is el bomlik nem sokára [Nsz; Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1729: Már Isten kglm(é)ből az gyűlés is el bomlék hosszas majd haszontalan itt valo üléstünk után [Ap. I Gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához Nsz-ből]. 1742: Jo volna irni nsgodnak bizott emberinek Szebenbe hogy ha az Gyűles el nem bomlanék mikorrá jovallanak nsgodnak ki metelit [Ap. 4 Zalányi Apor János Apor Péterhez]. 1761: Mely meg nevezett Punctumokon midőn az egész Köz Emberekből álló Gyűlés minden ellen mondas nélkül meg állott volna Ir-túk meg miis [Torockó; TLev. 2/2.] — L. még SzO VI, 287 * ~t hirdet. 1589: Myerthogy vrunk eo Nga keozel Ieó ez varoshoz Tordara hirdette a' gywlest [Kv; TanJk I/1. 108]. 1606: farsangj farkaba ... it bardoczj <zek>ben giulest hirdetet volt [UszT 20/17]. 1653: Medgyesen azért pünk-köst tájban gyűlést hirdete Sigmund* | Más gyűlést is hirdetett vala Dévára* | Báthori Gábor hogy a Barczáról ki jöve, gyűlést hirdete Szebenbe* [ETA I, 51, 84, 109–10 Nsz. — *1599-ben Báthory Zsigmond. *1603-ban Básta. *1612-ben]. — L. még i.h. 165–6 * ~t tess. 1653: (Báthori András) Gyűlést is tött vala ugyan, de késő lón, mert félben hagyák azt, mert hallák hogy már benn van az országban minden hadával* [i.h. 52 NSz. — *1599-ben Mihály vajda]. 1658: Gyűlést tettek vala pedig az urakban [Mv; i.h. 167] * ~t tétet. 1662: azért király* szálla Segesvárra, és ott nagy gyűlést tétete [i.h. 19–20 BS. — *János Zsigmond]. 1658/1799: Barcsai Akos bejövén Erdélybe törökkel és tatárral és két moldvai vajdával Segesvárt gyűlést tétete és az ország népet magához hajtá és fejedelemségre felemelék [Mv; RM XVIII, 452].

4. összejövetel; intrunire; Versammlung. 1769: Vasárnapokon s más Innepeken ugy Satoros Innepeken sohultis gyűlesek Tanczra italra ne legyenek [UszLt XIII. 97].

Hu. 1580: Gywlessek [Kv; TanJk V/3. 222a]. 1605: (az ő) giwlessek [Kv; i.h. I/1. 513]. 1654: Giwliis [Dés; Hr 2/15]. 1671: gyűlésönkben [Csíkszereda; LLt Fasc. 125].

gyűlésöl gyűlésezik; a ține ședință; Sitzung halten. 1635: az 'Siboi emberek örökösön gyűlé-seltek, éjjelenként tanátskoztak, hol egyik, hol másik kortsmán titkon a' többieket ingerelték [Zsibó Sz; WLt].

gyűléstartás; ținere de ședință; Tagung. Sitzung-halten. 1571: my feo nipek es lofeyek ... telliesse-gel el fogiatkoztunk es meg niomorottunk vgy annyra hogy my ty kteka* mellett sem hadako-zasra sem gywles tartasra elegek nem vagiunk [SzO II, 323. — *Olv.: ti kegyelmetek].

gyűlevész I. mn 1. szedett-vedett; de strinsură, de mică valoare; gemischt. 1584: Egieb fele Apro gywlewesz hainak merteket aggiak* Lib. p.d.1 [Kv; KvLt Vegyes III. 7–8. — *Olv. adják].

1627: Maga meneseben termet szep paripa Nro 1 Verce kek paripa Nro 1. Setetpey száár gyermek lo Nro 1. Giuleues (l) paripa vagyon Nro 10 ki-nek eggike monias [EMLt].

2. egybe/összegyűjtött/gyűlt; strins, adunat; angesammelt. 1672: Almakereki Majorság, dezma, Kilenczed es egyéb gyűlevész borokrol valo Ex-tractusoczka [Uti]. 1774: mindenféle gyulevész Pálinkát egyben Szedtek mentől leg oltsoban kaphatták, az Fogadoban pedig drágán tévén nem igen költ [Mocs K; KS]. 1786: 1785. Termet Gyűlevész bor Urnae 36 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/34]. 1802: Anno 1802-dik esztendőbéli Gyűlevész Bor Specificatioja [SLev. 2]. 1829: 47 veder Einschlaglasi Gyűlevész bor [uo.; i.h.].

3. egybe/összecsődült, egybe/összesereglett; strins, intrunit, adunat; zusammengelaufen/schart. 1605: ilyen kemelletlenwl bányk veldnk minden rend mind Nemes Nemtelen, Seot chak az Gywle-wesz haydusagis (: tiztessegh adassek az Jambo-ranak:) [Kv; TanJk I/1. 504]. 1653: 1602 esztén-dőben ... Gyalu tájatt valami egynéhány száz legények öszszegyűlének a frigy alatt, és a Básta hadát csipkedni kezdték volt. De látván Básta a frigy alatt való dolgot, alája szálla és az alatt-való gyűlevész népet levágatá, és a várat is meg-lőteté és megvévé [ETA I, 66 Nsz]. 1661/1799: Kemény János Gyűlevész haddal, némettel, hor-vattal, kevés katonával, Segesvár alá akar szá-lani [Mv; RM XVIII, 455]. 1763: fegyvert adtak vala oly Titulus mellett hogy a Kurutz világ után Atyáinktol el vett Fegyver helyett adnák, Re-gimentekre, Companiákra mind a paraszt Báná-tusbéli gyűlevész népet; fel osztottanak vala, páltza alá fogtanak, meg akarván fosztani ... Scithiáboll hozott összünkről reánk szállott Sze-kely Nemessi szabadságunktol [Hsz; UszLt 16]. 1776/1784: Pokában Sok felől fegyveresen egybe gyűjtett és maga mellé fel vett sok féle gyűlevész népivel ... erőszakosan Repellálni akarván, onnét által jött azan fegyveres Gyűlevész népivel ... Galambadra [Galambod MT; Told. 29]. — L. még FogE 262.

4. jött-ment; vagabond; hergelaufen. 1698: Er-dőink(ne)k ... keves hasznat tapasztaltuk a' sok gyűlevész Sellerek; sótt nemely lakos vakmerő Emberek szófogatatlansagok miatt [Dés; Jk]. 1757: mint afféle gyűlevész liberae migrationis emberek hamar szokták, kivált a három márjas tűzhely pénzt le tevén lakásokat változtatni [Folt H; BK ad nro. 144 Ioanes Gulya de Déva (43) prov. vall.]. 1763: sok gyűlevész Jobbágysai voltak, s vadnak máigis kik még el nem szoktek [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1806: igen jo reggel még viradta előtt ment ki Balás Mártonnal Annysatol, Tot Martonnal Annysatol és ezeken kívül egy Csoport gyűlevész Czigányyal [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

5. gyűjtelék-; adunat (din toate părțile); zu-sammengewürfelt. 1798: Holmi gyűlevész aproság ezüstök egj rongjba, melljbe pikkejekis vaginak [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. 1848: Ocska

gyűlévész vas, harmincz font 4 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

◇ Szk: ~ nemzetek. 1662: minden erejével, harminczhárom lövészszámmal, lovaival az gyűlévész nemzetekből álló szeménséget megindítván, ... igyekezhén háromfelől megütni a mienket [Szalárdi SirKr 284].

II. fn 1. szedett-vedett holmi; boarfe; Kram. 1576: Egy giolch Sachkoba walamy gywiwez walamy poztho zel igen Roz walamy gerezna darabochkak es walamy Nest fark, es egy nehan orso [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9].

2. '9' 1796: ezen fen forgo Privilegium Generaliter ezeknek a' Turutzko Lakossainak, 's ezeknek Successorainak, vagy következendőinek, és egyzersmind azoknakis a' kik az ő Társasagokban, iminnen, s amonnan is egyben gyűltenek, s gyűlévszek adattatott (így!) [Mv; TLev. 5/16. Transm. 36].

gyűlhet egybetakarodhatik; a putea fi strins; zusammengebracht werden können. 1715: A mi Takarmany Gűlhetett az Oeconomiabol az félelmen idők miá az Sanczon belől a vad kertb(en) kellett bé rakatni A Sánctb(an) feles Lovas Nemet leven, szüntelen a Takarmanyt is neheze(n) maraszthatták meg miattak [Sárkány F; UtI].

gyűlő I. mn ? meggyűlő; care se umflă/crește; anwachsen. 1864: Gát hol az esőzésekből gyűlő patak ellen gátok képítettnek (!) [Gyerővásárhely K; KHn 157].

II. fn begyűlés, gyűlekező; adunare, stringere; Einsammlung. Szk: ~t harangoz gyűlekezésre/begyűlésre húzza/vonja a harangot; a trage clopotul pentru adunare; zur Einsammlung läuten. 1680: Az Harangozasról Valo Lmitatio. Az Harangozást elsőb(en) Csenditven annakutanna két-tzer ószve vonatvan, ha az napon halattyakat el akarvan temetni. Gyűlőt, s kiserőt harangozvan rendeltünk d 42.//. Annak utanna minden ószve vonastul d 42. 42 [Dés; Jk 16a].

gyűlöget 1. gyűldögél; a se aduna încet; sich langsam versammeln. 1749: Isten kegyelméből még vasárnap reggeli hét orakor ide Szebenbe érkeztünk, de akkoron még tsak Méltóságos Gubernator Urunk eő Excellentiája volt ide bé ... ma kezdetek gyűlögetni [Hsz; Ap. 2 László András kezével].

2. begyűlöget; a se stringe încet; langsam einkommen. 1796 k.: Pénzt az egész telen igen keveset gyűthettem ... hanem ezen az Sokadalmon gyűtött harmad fél Száz Forintott mostis szüntelen tsak gyűlöget ezen a Regeni Sokadalmon be fog gyűlni minden féle adosság jo renden [Banyica K; IB. Gombos István kezével].

gyűlőhely a falugyűlés helye; loc de adunare într-un sat; Versammlungsort in einem Dorf. 1590: my el' menenk Sikóffaluaba az Síkey Birothármad magáual Az falú gywló helyebe huatok, ... meg mondok hogy Az Vagasi Biro falu kepeben azt izente hogj eők le nem tezik az

Vegezest [UszT]. 1606: Mentwnk uala Belenfal-uara (!)* az falu giwle helyere, Zent Marton nap taiat [i.h. 20/149. — *BetlenfvaU] 1710: midőn Vólnánk ... N: Kászón szekb(en) felső falub(an), az falu(na)k közönséges gyűlő helyib(en), jövehek mü előnk(b)en Kászón szekb(en) felső falu(na)k határ Birái Bodó Mihály, és Kádár Sándor Primpili magok mellet levő falu határának hűtőseivel egyűt [BCs].

gyűlő 1. a urí; hassen. 1572: Anna Seres Janos leania valiya, hogy ... talalya Keomies Georgne eotet es Mond hogi Mynem En Bwnem hogi az Esse kwrwa fia meg vagta az te Apadat, hogi engem gywleolték Erte, hyzem Fois Igazat twd rajta venny [Kv; Tjk III/3. 13]. 1583: Chizar Andras vallia, Tudom az Igiarto Janosne es Igiartho (így!) keozt valo Rut zidalmot es gywleolseget Azon keppen Hegedews Janosneis Gywleolte Igiarto Georgnek Mostany felesetet es zitta [Kv; Tjk IV/1. 138]. 1758: A lopást gyűlöltem [RettE 79]. 1780: Ez meg veszet Világban látom hogy az Atyafiuni szeretet sokakban meg hűlt el fogyatkozott ..., egymást halálosan gyűlölük, üldözik, különb-különb féle bosszukkál illetik, perlekedésekkel egy mást rontyák, fásaszttyák, egyet nem értenek [Mv; Told. 27]. — L. még RettE 78—9, 173, 315, 319.

Szk: gyomorból ~ szívből/szíve mélyéből gyűlő. 1704: Mert a magyarországi ember gyomorból gyűlölte mindenkor az erdélyi embert, mégis egyben czimborála Erdély a maga veszedelmére vele [Cserei, Hist. 347]. 1770: Bornemisza Ignác ... A reformátusokat gyomorból gyűlölte, nagy, babonás pápista vala szegény [RettE 226] * halálból ~ halálosan gyűlöl. 1812: edj szoval egész halálból gyűlölte a Groffné aszszony eő nsga a Groff ur eő nsgát [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.] * halállosan ~. 1780: Ez meg veszet Világban látom hogy az Atyafiuni szeretet sokakban meg hűlt el fogyatkozott, és nem hogy egymáshoz Atyafiuni tiszta szeretettel viseltetnének, egymást segitenék, sőt egymást halálosan gyűlölük, üldözik, különb-különb féle bosszukkál illetik [Mv; Told. 27].

Sz. 1763: a Tatárt én nem gyűlölöm ugj mint Kelement miolta meg tudtam Sok jo hasznos néki tett szolgálatomot mivel fizette viszzá [Sár.].

2. 1698/1699: Az en Cziganyim egetéssel fengeték az falut karomkotaké vagy ne(m) en nem tudom, mert én igen ritkan vadgyok ide haza . én edgyiknekis labot e félere ne(m) adok, sőt talam a felet eő kglmenél jobban tilahmazok es Gyűlelek ha az en Cziganyim ezt Cselekedték megh kelet volna eőket fogni, it hun lévén eo kglme [Cege SzD; WassLt Illyés Gábor szb Vas Györgyhöz].

gyűlölködik ellenségeskedik; a se dușmăni; sich hassen, gehässig sein. 1571: az polgar vřaim keozwl Nemellyek ... nyllwn Mongiak azt, hogy eok senkyt Nem fognak, senkywel gywleolkedny sem akarnak [Kv; TanJk V/3. 346].

gyűlölközés gyűlölködés; urá, duşmānīre; Haß. 1722: minden az iránt ... valo Praetensionkrol le mondunk^a, és sémmi nemű Törvénykezések, litigatiók és gyűlölközésekben magunkat ném immisceáljuk [Sóvényfva KK; MbK 139. — *Ti. a szóban forgó malom okozta kártérítési perről].

gyűlölközik gyűlölködi; a se urí; gehässig sein. 1684: Mikor Fel Vinczi János vr(am) fel kérte szolgáját ... mondám eö kgl(ne)k miért gyűlölközik s busul olyan akasztófára valoert [Kál MT; Berz. 12. 92/103]. 1804: mű a' kegyelmeteket illető Birodalmakért nem Gyűlölköznék hanem adgyák meg a' mi pénzeinket és mi békeséges Birodalmokb(an) ajánjuk minden illető Kegyelmetek reszsz Iuss Jóságakat (!) [DLev. 1. VIIIA. 24]. 1807: (Gáspár Kristóf és testvérbátyja) mint jó testvérek egymással jól éljenek, s egymással ne gyűlölközzenek [Szárhegy Cs; RSzF 242].

gyűlölő care uráste; hassend, Haß hegend. 1783: Isten nélkülűt élő felebaráttját gyűlölő s üldöző, mindennel versengő, veszekedő, verekedő ember [Torda; KW].

gyűlölség gyűlölet; urá; Haß. 1573: Es az zerent Meg sem zwnhetnyk az gywleoseg keoztek [Kv; TanJk V/3. 87b]. 1582: semmyneww Atiafyw-sagot Baratsagot kedwet zerelmet adomant, felelmet es gywleoseget Nem Nezek hanem Igaßan az en hywatalomba ely akarok Iarny [Kv; i.h. 257a a száz férfiak (centumvirek) esküje]. 1598: az vegeben Jrotwania volt, Annak az feöldnek, semmikeppen Nem ohatta szep paltul, hane(m) Mindenkor az oldalaban el szantot, Az veg(e)ben penig el kaszolt (!) chyerelni kellett Makay Leorinchnek szep palló hogy, az also fele legyen szep palé, Annak az feöldnek Hogy Jnkab meg ohassak magokat gwleölsegeöl [M.födörháza K; Ks]. 1615: az minemw egyenetlenség s' gywölöseg (!) ez ket eztendöben közöttök orialtatot [Csz; BLt]. 1629: Láttam azt, hogy az katonával csókolták egymást — de elhiszem, hogy nem gyűlölségből volt [Mv; MvLt 290. 150b átirásban !]. 1673/1681: adgyon I(ste)n előt szamot, az ki gyűlölségből rajtam azt czelekedte, az Joszagh Oszlaskor, hogy nyilba(n) vetette az hitvan fundust kihez semmi fele öröksegh ninczen es mezöben valo [Vh; VhU 464]. 1712: Szomorú szível szemlélem gonosz végét, Gonosz akaroink(na)k eödmére, prosituallatik Atyafiságtalanságunk, Ország nyelvére, Ebből származott gyűlölség versengés ad successorsis (!) progenerálodik; Isten távoztassa, mindnyájunktól a szerenczétlenséget [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1727: Isten engedje ezutánis közöttünk maradgjon inkább az szeretett, mint sem a' gyűlölseg [Kv; AsztCJk 134]. 1732: mind gyűlölség, harag etc. távul lesz tölünk, és közzülünk [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1736 u.: Legkisebb gyűlölség sem volt propter religionem közöttök [MetTrCs 459]. 1742: ezen az Úton Perlekedés, aunnak molestiaja,

s arra valo költség, abbol származható irigység és gyűlölség praescindaltassék, mind Isten s mind világ előtt Remonstraltassék [JHb XXXV. 35 Jósika Ágnes kérése]. — L. még RettE 92, 289, 352, 419; RSzF 121.

Szk: ~et eltávoztat közöttük megszünteti közöttük a gyűlöletet, véget vet közöttük a gyűlöletnek. 1726: Mint hogj több sokkalis az Acquisitum mint az Aviticum, arra czélozok benne, hogy az gjűlölséget közöttök inkább eltávoztassam, azért edgjk sem controvertalhattya közzülök hogy az Aviticumban Dispositiot tettem [JHb XXXV. 21 Jósika Imre végr.] * ~et felvesz gyűlölséget von magára. 1583: Marg(i)ta Bereczk Mathene vallia, ... mind hazamhoz mind pithwaromba be Ieot az Deak Adam Diznaia elegzer, mind holwal Reggel de Nem bantottam mert oly hitwan volt mind az Dezka gywleölseget (!) sem Akartam erette fel venny [Kv; TjK IV/1. 121] * ~et letesz felhagy a gyűlölettel. 1570: Ez zegitseget penigh Azert aggyak hogi az karos vram Minden gywleoseget per pathwart haborwsagot Az Mellyet es az kyk Ellen Az wegeth Inditottak volt tellessege leh tegiek ..., Es egymashoz walo jo Akarat es zeretet legien keozettek [Kv; TanJk V/3. 25a]. 1577: Le tewen a gywleölseget Ilyen modon Bekellettek meg es meg Igyenesettek [KvAKT 343] * ~et tart állhatatosan gyűlöl vkit, gyűlöletet táplál vki iránt. 1699: Eördégi haragot s gyűlölséget ne(m) tart senkivel, hane(m) vellek meg bekellik [SzJk 316] * a ~ kiszáll közzülük megszűnik közöttük a gyűlölet/gyűlölködés, véget ér a gyűlölködés. 1652: Mivel pedig le(n) most ö kglmek a' mint lattuk egy mass közöt felette nagy viszázkodasba(n) es egyenetle(n)seben vagynak hogy minde(n) gyűlölségh versengés ki szalljon közzülök, ugya(n) most mi előttünk adgyak be keszeket mind nekunk, s mind egymasnak; hogy minde(n) egy mass ellen valo rankort gyűlölséget le tesznek [Kv; KvRLt] * a ~ leszáll közöttük megszűnik közöttük a gyűlölet/gyűlölködés. 1570: Mostanis megh gondolwan az Bekesegnek es egiessegnek voltat, hogy Minden haborw per pathwar gywleosegh keozwleok leh zallyon es leh tetessek Ennek eleote megh Igert segitthseget az myt es my Modon Megh Igertenek volt, Mostanis kesek megh adny [Kv; TanJk V/3. 20b] * ~et letesz ~: a ~ kiszáll közzülük * ~nek vagyon kötve gyűlölet céltáblája, felé sugárzik a gyűlölet. 1794: ez a' szegény Nemzet^a ... a' tudatlan parasztság előtt oly iszonyu gyűlölségnek és tsufoltatásnak vagyon kiteve ..., hogy vellek a' Kereszténységbeli parasztok társalkodni, együtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8. F. 71. — *Ti. a zsidóság] * ~gel viseltetik vkihez gyűlöletet táplál vki iránt/vkivel szemben. 1767: Nem tudom ... hogy ... Néhai Györgybiro János gyűlölséggel viseltetett volna a Kérdöben Forgo Veres Házhöz [Kökös Hsz; Kp IV. 246] * ~ származik vkik köze gyűlölség támad közöttük. 1747: nagyobb gyűlölség s perlekedés származék ö kglmek köze [Abosfva KK; Told. 8] * drad a ~ növekedik/súlyos

bodik a gyűlölet. 1581: Azerth kerem keg(iel-med)eth, hogy az napokint valo geöleöltség neh aradgio(n), keg(ielme)d haggia meg az nemetyeknek (!), è kws marczonasagh zolgalathon ne vezekedigienek [Noszolyi SzD; BesztLt Joannes Chyef-fey provisor Albensis] * *morädly* ~ gyilkos/kegyetlen gyűlölet. 1724: én Soha nem tudtam s nemis hallottam eö kglmek között Semmi morädly gyűlölséget vagy irigységet [Fejér m.; BK sub nr 984 Gabriel Szegedi de Hidegviz (32) ns vall.] * *a periböds* ~ *et* hoz a pereskedés gyűlöletet kelt/szül. 1608: tudnais azt hogy az perleodes az Attyafiak kezoet ne(m) szerez egyességet sem attyafiu szeretetet Hane(m) inkab haborusagot gywleositet es uisza vonast hoz, kitt az igaz attyafiaknak Nagy karokkalis ell kellene tauoztatny [Kv; JHb XXVI/49].

gyűlölséges gyűlölködő; care uräste; Haß hegend, gehässig. 1747: nagjokban meg indult ö kglmek között az attyafiságtalan gyűlölséges élet, sokat egjmást perlették [Ákosfva MT; Told. 8].

Szk: ~ *életet* él. 1747: Miolet meg Házasodott Szilágyi Sándor vr(am) az időtől fogva mind attyafiságtalan, háboru, perlekedő gjűlölséges életet élte(ne)k Szilágyi Samuel vrammal [uo.; i.h.].

gyűlölségszerzés meggyűlölés; faptul de a uri, urire; Haß fassen, Hassen. 1678–1683: megh kezdek sokallanj, boldogh emlekezetű edes Atia(m) Ura(m) sep uri iosagit hazait varait ..., dühüs nevit kezdek költönj, elsőben hagi minden dolgait ... iffiabik Rakoci Görginek, ö írja megh az Romaj Csasarnak ..., ez ezzerre eleg volt az Gifüldsegh zerzesre melljet papistaj vallasa igen segitet ... azo(n) csalard világ kiáltota Jesuvtanok [Ks Kornis Gáspár kezével].

gyűlt 1. egybegyűlt/sereglett; strins, adunat; sich versammelt/angeschart. 1790: külömben á közönséges helyre Gyűlt Birság ivo Szemelly(ne)k, a Bort vagy egyeb italt az Ajton kivinni szabad nem lészen, és minden Háztol tsak egy Birságot ivo Szemelly legyen jelen á Birság ívásban [Karácsonyfa MT; Told. 76]. 1844: Görgénybe gyűlt vadászati vendégek [Újf].

2. egybetakarodott; adunat, strins; eingebracht/getragen. 1601: Mikoron az Budulas leot volna es az keues gyult buzat az zuzekben kborlastol feltettem volna, keolteottem az Molnar legenyekre d 16 [Kv; Szám. 9/XV. 35 Jeremias Nekel sp kezével]. 1752: vittenek .. Dézmába(n) jűt ősz buzát 37 kalong(yát), Dézmáb(an) gyűlt Zabball elegyes alakort 3 kal(ongyát) [Buzd AF; Ks 22. XXIIa]. 1767: az kaszáló Réteket ... meg kaszálattá, és Buglyába rakatván az gyűlt Szénák ..., hogj jól nem voltak hegyezve, az Eső annyira meg vesztegette, hogj ... jobb részeket az el rothadás miá az mezon kellett hagyni [Kóród KK; Ks 19. I. 8]. 1836: Egy Kávakra tainált törek-tartoba az 1836béli termés tsépléséből gyűlt Törek s ezen kívül termés törek [MNY XXXVIII, 384].

3. befolyt/gyűlt; strins, adunat, Incasat; einge-

kommen. 1673: Fogarasi számtartó ezen az télen gyűlt gosztina pénzt három sacsóban adminisztrált [AUt 121]. 1709: Az Ecclesiákban sok helyeken az Ecclesiák jövedelmecskéjét, ngjmint, borát, búzáját és egyszer s mászsor gyűlt pénz kölcségt rész szerént egymás közt régen kiosztottának, és mostan is osztogattyák az Ecclesiák kárara [REkLt I. 30]. 1774: Aszt tudgyuk hogy három Esztendőktől fogva maga Praefectus Uram szokta ki osztani a Czedulákat sokadalmak alkalmatosságával, de Tisztarto Uraimék Ratioiban ingrediált legyené azon Czedulaktul gyűlt pénz vagy se eszt magok Tisztarto Uraimék fogják tudni [Mocs K; KS Conscri. 98]. 1816: Czufkálásból, és holmi rongyos poszomántokból gyűlt ezüst 224 Rf [Kv; Born. IV. 41].

4. felhalmozódott; ingrámadit, adunat; angehäuft. 1681: az ö nagysága vas hámorán gyűlt vasnak imide amoda való erogatiojából a mennyi vas meg maradt, az igaz mérték szerint meg másálva lött nyolcz mása és három forint árra vas [CsVh 94]. 1794: vettem 24. szekér tövisset, 15 fűzfa bakot ... s á mélységét töltetni kezdettem, minden esztendőben á majoromban gyűlt televént belé rakattam, sött más majorjából is pénzes szerrel a gatz oda hordattam [Kv; Pk 3].

5. 1765/1770: Azon által másut* földet, melly a' Simény rész Tanorokból mosot apránként a Küküllő Dél felől valo partyára Titt Simény András Uram különösön bírja. Ezen mosás által szaparodot, vagy gyűlt Rétecskében ... Jármí Judith Aszszony nem bír, holot a' melly Simény rész Tanorokból mosodot és gyűlt, azon Tanoroknak harmad része eö Kegyelmeje [Széplak KK; SLt évr. — *Elfrás mosott h.]

gyümölcs 1. fruct; Obst. 1574: Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hagi vagion Nioch Eztendele Mykor az Margit New Azzon ember eo Nala lakik volt ..., az gywmeolch es zeleo Ereskor Mindennap estwe Eot horakor ely Ment es cheberrel zatioiral Tely zeolet gywmeolcet hozot valahonnat [Kv; TJk III/3. 362b]. 1582: Gechi Janos zolgaia Balas Deak az feiedelemnek wizen Gywmeolcheott Tordara | Gywmeolchyet weotte(m) az olahocknak d. 38 [Kv; Szám. 3/V. 15, 29]. 1590: 9 Septem(bris) ... Byro vram Akaratyabol kyuldottom ... 1 Tal Gymolchyt d. 6 [Kv; i.h. 4/XX. 17]. 1591: Az Zakachyoknak ... Gyümilchreh ... d 12 [Kv; i.h. 5/I. 17] | á diofanak haznatt, Es egeob (!) giömölchöket, Birnik (!) nem Engette [UszT]. 1595: vöttem ... Gyümölczet p(ro) d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 141]. | (A kertből) el wít Giwmeolchett bwchjwiewel kewanyok meg s melljrol uit hatt keobeol gywmeolcett [UszT 15/56]. 1642/1797: az mi kevés Gyümöltse volt az pusztá Szölő Hegyb(en) azt egyenlőképpen éltek [Szilágyiszeg; Borb. II Péter Kovátsné Szóts Anna (60) jb vall.]. 1658: Az Mely gyömölczt ez iden szettünk, az kertekben, azt hagyo(m) mind az feleségemnek [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1711: 2 Gyümölcs ala trebellet réz talak [Ap. 5 Apor Péter

inv.]. 1722: itt a hideg minden fele gyümölcsöt ugyl rontot, hogy tellyességgel semmi fele gyümölcs meg nem maratt [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.]. 1785: gyümölcsöt vett(em) pro Dr. 6. [Kv; Pk 7]. 1793: A gyümölcsök p(e)d(ig) Istennek hálá még eddig mindenütt szépen mutatnyak magokott [Hadad Sz; JHbB 36 LevK 286 Benkő Elek lev.]. 1805: Az időhez képest, minden fele Gyümölcs szépen vagyon benne [Buza SzD; LLt. Csáky-per 124. L. 31].

Szk: ~ szedni. 1782: oda jár gyümölcs szedni [Buza SzD; LLt Csáky-per 187. L. 9] * befőtt ~ befőtt. 1816: Lé fött gyümölcsnek valo fedele csészék 1 Rf 40 xr [Kv; Born. IV. 41] * erdei ~. 1806: Az erdei gyümölcsöt, és Makkot; valaki a' fel szabadítottásig szedi 's hordgya 3 MForinttal és 25 tsapásokkal büntetődgyék [Oltszem Hsz; Mk II. 41. 115] * kerti ~. 1730: a' kerti gyümölcsöt túllök nem tarthatták | A' Keczei Uramék Jobbágyitúl nem tarthatni a' kerti gyümölcsököt is [Türe K; Told. 28] * olasz ~ déli-gyümölcs. 1592: 26 Marty Vrunknak hozanak waraddol olaz Gyümölcsöt es kecheget [Kv; Szám. 3/XVIII. 4b] | 1 die Augusti Zok Peter kwldeot Vrunknak, Nadmezet fa olayat olaz gwmeolchiót uutte Kadas Balint 4. lowan Tordaihf 1 [Kv; i.h. 5/XIV. 88]. 1594: 19. Január(y) ... Lónara Kendi Sendorhoz* hogi me(n)tenek Ayandokba valo Olaz Gwmeolcseoth es Ghezteth veottem [Kv; i.h. 6/VI. 5. — *Erdélyi főnemes, kendilónai (SzD) birtokos, Báthory Zsigmond egyik gyámja és a kormányzótanács tagja]. 1597: Stentzel Andras Jgiarto Simon vram Mentek Feiernarra Varos Dolgabam Vittek vrunknak olaz giwmeolczieot Czitrumat es Naranchiot kit veottem p(ro) f 1 d 50 [Kv; i.h. 7/XII. 19] * portugáliai édes ~. 1756: az Úveg ház ... tanal-tatik itten ... Portugalliai édes gyümölcs [Déva; Ks 92 I. 32 kúria-leírás] * száraz ~ aszalt gyümölcs. 1788: Száraz Gyümölcsöt tarto rosz átalag [Somogyom KK; Told. 44a].

2. gyümölcstermés; recoltá de fructe; Obsternte. 1609: anak a kerthnek az Gyümölcsöt Byrtha Az Almayat elvytte [HSzj alma al.]. 1610: az melj darab örökseget be kertelt az Actrix fja az Enjm volna Annak az arrat meg sem atta hanem az giwmeolcziere adot egj forintoth es egj malat-zot [Bencéd U; UszT 51b]. 1711: A veteshez is igen rosul bizható(m), mert a szegénysegnek igen még dögölttek vono marhái; a gyümölcst (!) iránt a mi kévéssét még tarthatunk a Militiáktól, mit csélekedgyém [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1768: Az Isten Tövisse nevezetű helységben amely Gyümölcs Pák abban vagynak mikor az Isten termest ad rajta annak Gyümölcse fel osztassek [Ákosfva MT; ETA].

3. 1604: Az mikor termese lezen az gymeolcnek negy negy keobel gymeolchel vegeztunk velle hogy adunk az mikor erette jeó [UszT 18/7]. 1606: bele zall Mate az hazba, egizer ki haniata beleölle Antal Sador Barrabas rah ment s az gymeolchet megh rasza [UszT 20/191–2 „Catherina relicta quondam Antony Agoston de "Zentlelek" U) vall]

| Az eöröksegetis kette mérék, Az Áruak reszekre az melj gymeolcz jüta azt zedék mégh mint Antal Gergely vallotta [i.h. 191]. 1631: az iozágon az melliet Colomban Keresztesek adanak Kelemen Janos ura(m)nak uagion egy Czwr, ket haz egy fedel alatt ... es az ioszagon gyümölcs [Szentgyörgy Cs; IB]. 1758: Gyermek korunkban azon Joán nevű Ember sok izlen a Gyümölcstől meg is kergetett [Galgó Sz; JHbK XL/1]. 1778: Grof Toldalagi Pál Ur eo Nga a maga szöllejének tetejéhez foglalt egy darab erdőt melyet ki irtotvan nemű nemű részt már Gyümölcstől béis ültette eo Nga [Koronka MT; EHA].

Szk: ~ ön kap gyümölcslopáson ér. 1768: a Kertész inastol penig hallottam hogy egy alkalmas-saggal a gyümölcsön az Ur eo Nga kertiben kapta*, a Szotmányatis(!) ott hatta [Ks; 25. III. 68. — *Ti. Petrucza Ignátot].

4. gyümölcsös; livadä de pomi fructiferi; Obstgarten. Hn. 1669: a(z) Giumelcziek között (sz) [Tarcsafva U; EHA]. 1670: Az Giumolczok között [uo.; EHA]. 1690: Gyümölcsök között (sz) [uo.; EHA]. 1695: Benczed fele fordulo hatarban gyümölcsök között nevű helyben (sz) [Tarcsafva U; EHA]. 1778: A' Sára Gyümölcsténél (sz) [Monó Sz; EHA]. 1744: nap nyugot felől az Gyümölcst kut felől le jövő árok [Mezőmadaras MT; EHA]. 1760: Gjumolcsek közü nevű helyben [Firtcs-martonos U; EHA]. 1765: Gyümölcsök között. gyümölcsök között [Tarcsafva U; EHA]. 1777: A Megyes gyümölcstiben (sz) [Sóvárád MT; EHA]. 1873: a gyümölcs boroza nevezetű helyen (sz) [Kisgörgény MT; EHA].

5. termés; recoltá; Frucht, Ernte. 1593: pwnkeost nap eleott valo vassarnap Jwenek, my Eleonk-b(e) ... Kovacz Miklosne Annos Azzo(n) es az leaniis Annok adak, my Eleotwnk, mynden eörök-seget kezek be adva, mind ho(n) s mjnd mezo(n) Gwmeolczewel es mjnd(en) haznaval Bartalis Palnak es Bartalis Mihálnak [Sz; UszT 9/51]. 1663/1728: Ha valaki valamely embernek gjümöl-cset, akar njilvan akar titkon terevel el hordana similitar három forinton maradjon ha megbizonjosodik, de a karos emberrel meg bekelljek [Szent-mihály U; Törzs. Jakab János más.]. 1708: Szep-kenyeru Sz. Mártonb(an) idvezült Kapusj György Uram az Ecclesia földin ex ruderitus fegot fel egy darab szőlő hegyet a' Sz. Partialisnak tetze-sibül ugy hogy eltéb(en) gyümölcstivel ellyen eö kgyime [Sz]k 353]. 1740: eo kegyelmeknek arra tehetsége nincsen, hogy az joszagat kertben tegye es procuralhassa kaszalhassa, es gyümölcsetis meg tarthassa [Albis Hsz; Blev.]. 1796: Tessek Ke-gyelmetek(ne)k a Hámas Törvény 2dik Része 24dik szakassza szerint és az azon épült Diotalis Articulus tartása szerint a pénzt fel venni és a Devicinált Földet* ki bortsátni, a mostani gyü-mölcstének ki véte'e után [uo.; Blev. — *Ti. egy szántóföldet]. 1815: Az igen tömött, agyagos, szivájkcs, és követses földbe meg szorulnak a' gyökerek, kevés és apro gyümölcstöt teremhnek [Kováts Sámuel: Utasítás a' Krumpi termesz-tésre. H.n.].

6. termés; produs; Frucht. Szék. földi ~. 1762: (Az esztendő) egyébránt mindenféle földi gyümölcsökkel elég termékeny lett volna, csak-hogy felette sok kárt tett a szerfelett való sok esőzés [RettE 144].

7. eredmény; rezultat; Ergebnis, Resultat | következmény; consecință, urmare; Folge. 1711: Minemű nagy romlása és pusztulása következett légjen, sok helyeknek az Isten(ne)k szegény Hazánkra bocsáttatott keserves itéleti, és sullyos Ostora, a Pestis miatt; sokszori kemény parancsallatunkat semmiben hajtván, nem ítőznek az afféle helyekbélielhez menni, ... míg nem magok veszedelmivel tapasztalták, hasznos parantsollatunk el mulatásának keserű gyümölcsét [KvLt Pasc. I. n 198 gub.]. 1766: ez a' szollásnak formája .. olyane a' mely(ue)k Fundamentoma vagyon a' Törvényben, avagy penig a' Babel Tornánál egjbezaradatt Nyelvek(ne)k gyümöltse [Torda; TjKt V. 326]. 1785: A királyi Com(m)issionnak eddig semmi jo gyümöltse nem láttatik [Szászváros; KB. Bara Ferenc lev.]. 1808: az egész dolgot az az az ot véghez ment Inquisitiót és publicatiót az ottan levő urak hogy vitték véghez és mi lett a' foganatya és gyümöltse és már ma a dolog miiben állyan [Torockó; TLev. 7/13].

Szék. ~ öt terem. 1636: hogy ... az mi jó akaratunk kezdjen gyümölcst teremteni (így!) ... egész székely vrainknak az ő mind fiui és leányi ágból álló maradékinak ... szabadságoknak méltóságát örökké való szabadságnak formájában jó akaratlan adni, engedni, ajándékozni és bémutatni itiltük lenni (így!) [SzO VI, 134]. 1847: a' Királyhágon innen örömmel szemlélttem hogy a' mező a' tagosítás és az ujjabbi urbér gyümölcseit igen szépen megtermette [Újf. 6 Újfalvi Sándor Lészai Lajoshoz] * házasság ~e. 1642: Szeken* lako Glörgey Istua(n) Jnstalua(n) Nagy Janos feleől feleségvel egyetemben kik annak eleötte matkasagokba(n) özve ferkezven idejek eleöt hazassagoknak giömölcziat el hoztak [SzJk 59. — *Szék SzD] * verejitékének ~e. 1861: éppen mikor a' hivek a' Templomból jöttek ki O.Fenesen mondhatni tűz tengerbe léptek, 's egy pár ora alatt a' nagy szélbe 17 ház mellék épületeivel ... több évi véres verejitéke gyümölcseinek 37 család csak a' hamvában jár [Gyalu K; Rak 64].

8. ivadék, magzat; vlăstar, urmas; Nachkomme, Sproß, Frucht. 1542: Dycherthessek az Isten bele merth mynd azonoy az ew jo gywmolchewel es ew hoza tharthozokwal, jambor zolgaywal egethembe egsegbe wagon, wadnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.].

Ha. 1596: Gyümölczet [Kv; Szám. 6/XXI. 16]. 1600: gywmeolcett. gywmeölchett [Uszt 15/56, 86]. 1774: gyümöltset [Szászpéntek K; Mk]. 1820: Gyümöltset [Backamadaras MT; CsS]. 1830: Gyümöltset [Hosszúasó KK; Born. F.I.a].

gyümölcság gyümölcsafaág; creangă de pom (fructifer); Obstzweig. 1597: Latta(m) az gy-meölchj aghat hogy aszú, de ne(m) tudo(m) ha az

fwsteoles miatt aszott megh Awagy ne(m) [Uszt 12/36 „Jacobús Sima de S. Király”-a j b vall. *Később: Székelysztrkirály U].

gyümölcsáruló gyümölcsárús; negustor de fructe; Obsthändler. 1809: A Gyümölts Árulok az Utak széllyeinél és ismét amot való árulásoktól szoritatassanak a Timár Szin napkeleti oldala mellé végig [HSzj timárszin al.].

gyümölcsaszalás uscareă fructelor; Obstdörren. 1687: Valamire az Officialis per bona(m) Industriam kényszeríti illendő keppen, tartoznak praestelni, úgy mint: Makk, vad alma, körtvely, kőkiny, Gomba; kival képpen komlo szedessel, es gyümölczaszalással | ezen Hatzogi Districtusb(an) levők, Makk, vad alma, vad körtvely, kőkénj, gomba, komlo szedessel, s gyümölcs aszalással is tartoz(na)k [Vh; VhU 82, 201].

gyümölcsaszaló (gyümölcs)aszalószín; sopron pentru uscat fructe; Dörerschuppen. 1680: ezen kertb(en) vágyon hat tölgyfa oszlopokra csinalva egy gyümölcs aszaló, melynek hejazattya Suppos de az Tűzre nézve igen félelmes, szükség hogy az Suppot hagyak le rolla, es fedgyek meg sendellyel avagy deszkával [A.porümbák F; ALt Inv. 27]. 1687: Gyümölcsös kert vagy(n) ezen kertb(en) egi gyümölcs aszaló, oldala sövényes, tapaszos; aszaloja leszás. fellyül szalmával fedetten [Vh; VhU 573]. 1737: Nap njugot felől való végib(en) a gyümölcsös kertnek vágyon egy cserefa lábokon álló, Sendelj fedeles árnyék alatt köből négy szegre rakott gyümölcs aszaló [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

gyümölcs-derékség kb. gyümölcskülönlegesség; specialitate de fructe; Obstspezialität. 1844: Az uj szőlőbe ... ültettem ... a fen irt Bartok almából két águ oltovány(na)k egyikéb(e) megint bartok almát ... más oltovány ágaikbais két két ágat mintsak Bartok almát. Agya Isten hogy bár fele meg foganván, Successoraim, s helységünk kostolhassa ezen el hiresedet gyümöltse derékséget [M.köblös SzD; RLt].

gyümölcsén ? gyümölcsös; livadă cu pomi fructiferi; Obstgarten. Hn. 1693: Gyümöltsen kutnal [Eñlaka U; EHA]. 1746/1756: Az Gyümöltsen* allyán (sz) [Szentgerice MT; EHA. — *Uo. Gyümöltsen alakban is]. 1766: Gyümöltsen alatt (sz) [uo.; EHA].

A jel-re 1. OklSz.

gyümölcsénes ? gyümölcsös; livadă cu pomi fructiferi; Obstgarten. Hn. 1669: a Gyergyei (!) hatarban lévő Gyümölcseenes nevű havasban [GyHn 36]. XVIII. sz. ábr.: Gyümölcseenes (havas) [I.h.]. 1826: A' Gyümöltseenesben [Datk NK; EHA]. 1864/1867: A' Gyümölcseenesben (k) [uo.; EHA].

gyümölcsérés coacerea fructelor; Obstreife. 1574: Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hogi vagion Niolch Eztendeie Mykor az Margit New Azzon ember eo Nala lakik volt . . . latta azt hogi az gymeolch es zeleo Ereskor Mindennap estwe Eot horakor ely Ment es cheberrel zatiornal Tely zeolet gywmeolcet hozot valahonnat [Kv; T]k III/3. 362b].

gyümölcsfa pom fructifer; Obstbaum. 1541: az warosra szallyon mynd gyumölch fayval egetembe [HSzj gyümölcsfa al.]. 1577: vagion . . . ket puszta ház hely . . . mellyen giwmeolch fakis vadnak [F.jára TA; SLt S. 19]. 1591: gymelch faytis zolgaia megh Zettek volna (így!) [UszT] | szedette Auagy razatta megh . . . 34 termett gymeolcz faymot [Bibarcfa U; EHA]. 1603: a' hól lakik, mind hazakbúl, chyrbeol, Istallokbúl, paitakbúl, swteó hazbúl gymeolcz fakbúl nem tiltották [UszT 17/1]. 1627: Az var alat egi nagi zeoleó az alliaban giomeolcz fak [Nagyalmás K; KHn 311]. 1636: Az falu kezdött egy pusztá haz hely be kertelue gyümölcz fak uadnak [Simén-fva U; JHb Inv.]. 1678: Az ket Temetőkben léveó gyümölcs Faknak is termesei az Pastoré, mind az Cimiteriumb(an) leveó gyümölcs Faknak termeseivel [Szilágycseh; SzV]k 126]. 1702: Vadnak itt is egy néhány gyümölcs fák, de kért nincsen egy Cseppis körülötte [O.brettje H; Born. XXIX. 4. 10]. 1733: Tüzi fa hordás végett a Kádúkkit fel szabadították, ugj hogj a gjümölcs fákon kívül onnét minden féle fát hordhatnak [Dés; Jk 433a]. 1740: a Rab Tamás földin alól olyan erdő volt hogj a Tatár előttis oda bujhatunk volna, és Kováts György a maga két kezivel irtott ott . . . az holis irtatott magamis oltogattam neki oda Gyümölcs fákat [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. 1769: Érkezvén a Mls K. Gubernium(na)k szorgos és kemény poroncsolati . . . hogj ki ki . . . a gyümölcs fákat szaporicsa s ültesse [UszLt XIII. 97]. 1847: Az ókör pásztarak(na)k az Erdőkön, Gyümölcsfával vagy egyéb nyers fával való Tüzelések es fak töveire való tűz csinálások és (!) büntetés alá tartoznak (így!) [Torockó; TLev. 10. 9].

Hn. 1754: A Gyümöls fáknál (k). A' Gyümöls fákat alatt (sz) [Erdőcsinád MT; EHA].

Szk: olasz ~ déligyümölcs-fa. 1697: Voltam a Faboritában*, szép kert házak és sokféle olasz gyümölcsfák voltak, szép vízi mesterségek, halastó, források etc. [AIN 150. — *Bécsben a Favoritenstrasse császári kerttel és kastéllyal].

gyümölcsfa-ág 1. oltóág; mlădiță pentru altoit, altoi; Pfropfreis. 1724: mind itt az városon valahol tudtam kedves izű és szép gyümölcsseket termő fákat, azokról oltó ágakat szedtettem kik mineműek legjenek; és telelő vagj nyári gyümölcsfa ágak meg ceduláztam, és Ngod(na)k alázatosan el küldtettem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.].

2. gyümölcsfarózse; vreascuri de pomi fructiferi; Obstreisig/fallholz. 1785: egy szán Gyümöls-

fa ágot hozott haza most az utolsó hová [Backa-madaras MT; CsS].

gyümölcsfácska pomisor/pomuleț (fructifer) kleiner Obstbaum. 1694: Vannak itt hol mi Gyümöls fatskak is, melljeket tsak az ott lakos sellérek usual(na)k [Borberek AF; BfR. Néhaj ifj. Bálpataki János hagy.]. 1756: Libertinus Regeni Kis György Uram . . . Titt. Vásárhellyi Kata Aszszonynak adá zalogban a Nagy Enyedi Határon levő ugyan pusztá szőlő földjét rajta levő néhány gyümöls fatskaival egygyütt [Ne; Dob-Lev. I/271. 1a].

gyümölcsfa-oltás oltovány; altoi; Pfropfen. 1782: az Udvarház megett való veteményes kertben a' mely Gyümöls fa oltásck vadnak, azon Szükség iránt engemet küldettek volt egj alkalmatossággal Károly várara*, az honnat csak én akkor hoztam hat forint árra Pergament és egjéb draga oltovány ágakot, meljeket azon veteményes kertben el oltogattak [Ádámos KK; JHb XIX/22. 34. — *Gyf].

gyümölcsfás. Csak szk-ban; numai în construcții nur în Wortkonstruktion: ~ hely vadgyümölcs-fás terület; teren cu pomi pădureți; Gelände/Ort mit Obstbäumen. 1793/1794: La Laz nevezetű gyümöls fás és bokros hely [M.bagó; DobLev IV/739. 21a] * ~ kertcske gyümölsös; livad cu pomi fructiferi; Obstgarten. 1802: Egy gyümöls fás kertcske, melyben vagon termő és terméketlen 55 fa [Rücs TA; SLev. 1 Somlyai János udvarháza].

gyümöleshányó. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ falapát kb. gyümölsmerő falapát; lopată de lemn pentru fructe; Obstschaufel. 1679: Vagyo(n) ezen Pitvarba(n); Gyümöls hanyo fa lapát nro 1. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 109].

gyümöleshason kb. gyümölsösből eredő/szárma-zó haszon/jövedelem; venit din fructe; Obstertrag/einnahme. 1797: Kaszalo A Szöllő labjan gyümölsössel edgyüt ebben csak gyümöls haszon vagjon inkább [Pf].

gyümöleshely gyümölsös; livad cu pomi fructiferi; Obstgarten. 1664: az Erdő felől gyümölcz helyek vadnak [Mezőkölpény MT; MbK].

gyümöleshordás gyümölsvitel/vivés; căratul fructelor; Obstbeförderung/lieferung. 1629: En nem latta(m) sem tudom teőjenek el uitelett, sem gjümölcz hordasat, sem mente viselesett, sem penigh kesinek eőuenek el uitelet, hogj Nagy Ferenczne el uitte volna; [Mv MvLt 290. 185].

gyümöleshordó. E szk-ban în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ kosár gyümölszállító kosár; coș pentru transportarea

fructelor; Obstkorb. 1679: Vagyo(n) ezen Pitvarba(n); ... Gyümölcs hordo kosár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 109].

gyümöleshordozó. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *kostyug* kb. gyümölcsszállító kászu; coșciug pentru transportarea fructelor; Obstkiste. 1848: Egy fa hajból való Gyümöls hordozó Kostyug [Szászkerked K; LLt].

gyümöleshozó. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *fa gyümölcsfa*; pom fructifer; Obstbaum. 1732: gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: három Selljem almafa, három borizú, három njári körtvélfja, öt téli körtvélfja, két tehén almafa, három tanjér almafa, három Molnár almafa, két zöld almafa, egy kormos almafa, három muskotálj almafa, három páris almafa, két Buni almafa, három Somfa, három diofa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc gr Kornis Zsigmond conscr.].

gyümöleskert gyümölcsöskert; livadá, grádină cu pomi (fructiferi); Obstgarten. 1563: Megh Erthwen felseged leweleth kyben paranchyol wala felseged hogy My galthywe* Mennenk. Az gywmewlch kerben ... az Ew Rezeketh ... meg kerywk [JHb XXIX/27. — *Gáldtöre (AF)]. 1600: az giomolch kerth borozdaia mellet [Kisgörgény MT; KvAKt Mss 343]. 1606: az gjumeolch kert, mindenkor Bech Palne birtá [Szentmárton Cs; BLt 3 „Bodo Ferencz, Birtalan Marto(n), Daruas János” vall.]. 1608: Vagion Egy Giwmeolch kert kiwl Szen vczaban [Kv; RDL I. 83]. 1615: az Bodo Ferencz hazánál ualo Giümölczy kertötis tudo(m) hog Becz Pal bira [Cszs; BLt 3 „Zent Martoni Kouacz Bartalis” (35) nb vall.]. 1617: Az giwmeolch kertiben hozzataba, kinek hatart teottunk [Szentgyörgy Cs; IB]. 1621: ada a gjümölcz kert mellet annj darab kerttet es orökséget a' mennj a' gjümölcz kert(ne)k fele Volna pusztas es tsak egj neha(n)j vad fakis vannak rajta [Asz; Borb.]. 1754: a Gyümöls kertben mindjárt felyül vagyon egy pusztas pasint [Uzdisztpéter K; CU]. 1835: A Gyümölskert és benne lévőek [Pinárd MT; TGsz].

Hn. 1578/XVII. sz. kőz.: Az giwmöls kert fellet (e) [Kide K; BHn 86]. 1618/1619: giümölcz kert felett [Kovácsi K; EHA]. 1754: A Gyümöls kert végénél (k). A Gyümöls kerteknél (sz) [Sárpatak MT; EHA]. 1797: Gyümöls kertben (sz, k) [Bencéd U; EHA].

gyümöleskert-örzö kb. gyümölcsös-csösz; paznic de livadă; Hüter des Obstgartens. 1606: Erdeo l: uagonak, kert fonoknak, haz tapasztoknak, Giwmeolchj kert eörzönek, szeleöb Pastorok(na)k, Szeleöb zedöknek kenieret attam ki, meliek Regestumomban fel uadnak Irua [Kv; Szám. 12a/I. 15].

gyümöles-leveres doboritül fructelor; Abschlagen des Obstes. 1625: hogy ez giwmolcziot eretlen

koraba(n) le uertek karomra gianakodom hogy eö mia eset azis ..., mint hogy az giumolcz le ueres felol csak gianoual keresem ha az giano ellen menti magat absolualtassek abol a rezbol [UszT 64a].

gyümölesmag seminte de fructe; Frucht/Obstkern. 1871: az alja a szölőnek oskolafa kertté alakittassék — a most meglévő öreg fák kivágtassanak — a hely planiroztassék, és már őszire gyümölcs magokkal bévetessék [M.bikal K; RAK 291].

gyümölesmester kb. (fejedelmi) gyümölcscukrász; cofetar (princiar) care face preparate din fructe; (fürstlicher) Obst-Zuckerbäcker. 1670: Salamon Gyümölcz mester(ne)k 1 Cant(or) f 4// | adtam Matoczi Balas Ur(amna)k Borsat Tizen Nyolcz fontot ... Egy Süvegh Nadmezet ... adtam az Gyümölcz mesternek egy Sövégh Nadmezet [UtI]. 1672: Az Gyümöls Mesternek egy süveg Nadmezet .. Torettem Fenyess Lictaromnak egy süveggel ... Az gyümöls Mesternek egy fontot három lotot [UtI].

gyümölesoltó. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *Boldogasszony-nap* Annuntiatio Mariae (márc. 25.); Bunavestire; Mariä Verkündigung. 1571: Gywmeolch olto Bodog azonj napypara esz Ieowendeore myndenik fel ket ket zemelt fogianak es azok eleyb aggyak dolgokat [Mv; Bál. 79]. 1590: ez Jelen való 1590 eztendöben gywmeolch' olto Bodogh aszon napp tawatt [UszT]. 1595: az el múlt 1594 eztendöben vgj minth gywmeolchj olto bodog aszonj nap taiba menth volt rah . az David deak Jspanja, ... zantotta [i.h. 10/53]. 1600: tilalmat tettunk az al peress ellen 1600 eztendoben giwmeolchj olto Bodogh aszon nap tawatt [i.h. 15/55]. 1603: 1603 Gywmeolchj olto bodog aszonj Nap tawatt [i.h. 12/51].

gyümölcsös I. mn 1. gyümölcsfával beültetett; plantat cu pomi fructiferi; mit Obstbäumen bepflanz. Szk: ? ~ *alap* ' ? ' 1843: (A) nagy gyümölcsös alap — elég szép állapota, tiszta, s idei növényei kezeslik állandó gyümölcsösünk hasznos fen maradását [F.zsuk; SLt. évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth Ferencz] * ~ *allé* gyümölcsfás sétány. 1844: A' Gyümölcsös allen allol a' most említett setalo hely ket oldalába a' keresztül szolgáló hosszú alléig talaltatnak Popule fák 39 — egerfa 10 — Nyárfa egy és Kórisfa egy* [Mv; TSb 37. — *Az ún. Teleki-kert árendael.] * ~ *bongor* gyümölcsös. 1692: ott alabb egy gyümölcsös Bungor mellyet hagyott volt Vagyas Janosne ... aláb ismét gyümölcsös Bungor melly(nek) vicinussa az Cálvinisták bungora [Aranyosrákos TA; UnEkLt Gen. Vis.]. 1732: A Falu Bungora között vagyon az Ifju Jordán György háza után két Gyümölcsös Bungor, mellyen keves alma, Dio és szilva fa vagyon [Szászajtjakab SzD; TSb 51]. 1820: A' Szőlő felső lábján

gyümölcsös Bongor [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ *bongordos hely* gyümölcsfás hely. 1766: A Szilágy nevezetű helyben* tud é hallott é, vagy annál inkább ért é az Tanu egy ojjan öreg gyümölcsös bongordos helyet melly régen Zakariás kovátsé volt ? [BSz; Ks 33. II. 15 vk. — *Szásznyíresen (SzD)] * ~ *hely* 'ua.; idem'. 1648/1786: az Zigetben Gyümölcsös hely [M.gombás AF; EHA]. 1754: egy igen szép gyümölcsös hely, hossza magyar 4. ölös rudal 37 [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. 1784: egy gyümölcsös irtott hely egy bokros szakadazott Kőves oldal [Dés; Hr 5/39, 40]. 1796: A Hives hegyben egy kevés Gyümölcsös hely [Nagykend KK; Told. 39/30] * ~ *helyecske* 'ua'. 1798: egy Gyümölcsös helyecske és Pusztátska törökbuzás és káposztás földetske [Kv; Pk 6] * ~ *helység* 'ua'. 1798: az környül lévő kertek hasonló képpen mitsoda Statusban vagynak, úgy a' béli kertekis, veteményes, Gyümölcsös, és egyéb tilalom alá rendeltetett helységek körül? [Hsz; Mk RN. IX/109 vk] * ~ *irtvány* gyümölcsösteleptésre irtott hely. 1682: Bongortok a' vagy Gyümölcsös Irtoványok [Galac BN; Wlt, MNy XXXIII, 338]. 1743/XIX. sz. e: egy darab gyümölcsös Irotvan [Kide K; BHn 90]. 1807: A' Gályánosban egy Gyümölcsös Irtvány [Kide K; BHn 98]. 1831: a Gyümölcsös irtoványok sorában egy irtvánnyát [Doboka; DHn 17] * ~ *jóság* gyümölcsös birtok. 1811: Madaras Mihályné Kováts Rákhel aszszonyinak és fiának egy darabotska ben valo gyümölcsös Jóságok a' Kovátsok kerte nevezetű helyen [Kibéd MT; EHA] * ~ *herítés* gyümölcsöskert. XIX. sz. köz.: A' Pusztá nevű gyümölcsös kerítésbe (k) [Egrespatak Sz; EHA] * ~ *oldal* gyümölcsös hegyoldal. 1727: In A(un)o 1703 ... az akkori Possessorok a Falu felett valo gyümölcsös ódalt ... meg osztván es ki ki maga részit apprehendálván s meg jegyezgetven pacifice birtak sokáig tudgyae ... a Tanu? [Dob.; Rlt. vk] * ~ *szénafű* ? vadgyümölcsfás kaszáló. 1714: Ezen tanoroknak az felső reszeben küpi kut mellet egy darab gyümölcsös szena fű [Lengyelfa U; EHA] * ~ *sziget* gyümölcsfás sziget. 1744: a' Maros között vagjon egy Gyümölcsös és Nyárfás Sziget [Marossztkirály AF; EHA] * ~ *tanorok* bekerített gyümölcsös. 1748: (Az) erdő ... a Nobilitaris Curiához tartozo Gyümölcsös Tanoroknál kezdődik [Koronka MT; EHA]. 1769: De ha Tzigány Jobbágyait, Tselédgyeit Gyümölcsös Tanorokomban, Másutt is a' Lopásan ... találok el nem szenvedhetem [Mv; Told. 19/45]. 1778: a Falu mellett, a Ton tul lévő Nagy Gyümölcsös Tanorak [Koronka MT; EHA].

Hn. 1725: az Gyümölcsös Csorgó nevű hely* [M.köblös SzD; EHA. — *Uo. alább csak „Csorgó nevű hely”-ként említik].

2. gyümölccsel megrakott; incárcat cu fructe; mit Obst beladen. 1644: Ladtam oda fel az vapaba az Banny (!) Janos Gyeömeöczes Szilva fajan [Kercsed TA; Borb.]. 1702: az eo kglmek ... szolgálai ... az eo kglmek ... szőlőjeb(en), Gyü-

mölcses fajokban sok karokat töttek [Dés; Jk 326a]. 1780: A kertészek Számadása alatt a virág Háznál ... Termő Narantsfa 1. Tzitrom alma a fákon 27. Narants alma 2 Termő és gyümölcsös fige fa 40 [Bethlen SzD; BK].

3. gyümölcscsállító; care transportă fructe; Obst befördernd. 1644: egy szeker giumeolcziós vala az ucza kezepein az Azzon nepek el lepték vala, megh azt ugia(n) el kerülőök hagi bele ne akadgion a mi szekerunk [Mv; MvLt 291. 414a].

Szk: ~ *kosár*. 1729: a gyümölcsös kosárt Viszsa küldötte(m), Udvarhelyi szeki Borsos nevű körtvéjtel [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev.]. 1830: Fáin gyümölcsös kosár tángyéros [LLt] * ~ *kosaracska*. 1804: Két gyümölcsös kosaratska [Borosbenedek AF; SLev.] * ~ *tonna*. 1596: Wrünk ő fge zaamara vitték gyümölcsös Tonnakat az varos hazatol [Kv Szám. 6/XXI. 7].

4. ~ *fa* gyümölcsfa; pom fructifer; Obstbaum. 1640: Radul Gorga p(uszta) h(azhelie) gyümölcsös fak raita pusztában [F.szombatva F; UC 14/48. 74]. 1699: ezen Lugosok(na)k vegiben s melletteis keskenyin egy darab helyit gyümölcsös fak vannak, úgy mint: Alma, szilva, körtövel, és megy fák, keves magyaro fakkal [Szentdemeter U; LLt. Inv. 28]. 1711: En is vágтам az kertbeli gyümölcsös fákat, az ur kerteit támasztottuk meg vellek támasz nem lévén [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szécs Demeter (50) jb vall.]. 1756: (A telken) Senkiis rajta nem lakott, se kert körüllette nem volt, hanem valami gyümölcsös fak voltanak rajta [Búrjánosóbuda K; JHbK XLIII/27]. 1820: vagyon egy darab haszonvehetetlen Szőlő hegy ma a benne lévő gyümölcsös fákan termő haszonnal egyebet nem hajt [Bács K; KmULev. 2].

5. ~ *kép* gyümölccscsendélet; natură moartă/statică cu fructe; Stilleben mit Obst/Früchten. 1837: Egy vékony aranyozott rámaju gyümölcsös kép keskeny aranyozott rámaja [Szentbenedek SzD; Ks 88. 26].

6. ~ *lé* gyümölcsös leves v. mártás; supă sau sos de fructe; Obstsuppe od. Obsttunke. 1590: Harmadyk Tal etek volt Lúd Gymolchys Leüre 2 lúd fozett d 25 1/2 font Mondolat d 14, 1/4 font Malosa Zeoleo d. 4. Hozatam hoza 2 eytel bort [Kv; Szám. 4/XX. 38]. 1595: 12. Decembris) Az Tanacz belj Wraim fel hiúatalara közültem és költtettem, igyen ... 6: Lúdot Gyümölcsös Leüre főzettem [Kv; i.h. 6/XXVIIa. 293—4 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: Egy Lúdat sutni giuomolcseos leuel, Tragajaval d 65 [Kv; i.h. 16/XXXV. 158].

◇ Szk: ~ *batizi tál* fructieră din Batiz; Batizer Schüssel für Obst. 1820: Hét Gyümölcsös batizi Tál Hét Gyümölcsös Tángyér batizi [Mv; Told 19] * ~ *tángyér* farfurie pentru fructe; Obstteller. 1820: Hét Gyümölcsös tángyér batizi [Mv; Told. 19] * ~ *porcelántál* fructieră de porțelan; Porzellanschüssel für Obst. 1817: Egy

jukatos gyümölcsös portzellán-tál [Mv; DLev. 3. XXVIIIa].

II. fn 1. gyümölcsöskert; livadü, grädinä cu pomi fructiferi; Obstgarten. 1622: A' Papsaghoz vagion egy Giómeölczieös kert ... Az Giómeölczieöst megh kaszalliak be is hordgiak. Faul böseggel elis tartiak [Szentegyed SzD; SzJk]. 1673: Szurdokon az maga kertibe igen szep giümölcsöst ültete es oltogata [A.jára TA; Berz. 7 I.XV/32]. 1692: Ezen fűvös kertnek az var felöl valo reszeben vagion egy darab giümölcsös [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1717: Az Kis Sarosi Ns Udvarhaza giümölcsössevel, s minden belső ahoz tartozo veteményes es Csűrös kertivel juta, Suki Laszlone Sarosi Christina Aszszonynak [Kük.; DobLev. I/108]. 1740: (A) Curiának, es hozzá tartozo kertekn(e)k es giümölcsösnek Vicinussa [M.kiskapus K; EHA]. 1761: öszve jártaé ő Nagysága mind akét Udvarokhoz tartozo Giümölcsöseseket, Csures kerteket etc. nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14]. 1772: talatatott egy Giümölttes, es veteményes kert, az melyben őt féle Giümöltset hozo élő fák vadnak. Vagion ezen Giümöltösben egy Szalma Pedél alatt lévő Aszalo [Szászfenes K; BethKt. Mikes conscr.]. 1825: A Telek ... Giümöltösse a Csür háta megett vagion inkább mint egyebütt [Körös*; SzentKz Consr. 317. — *Később: Csonakörös Hsz].

Szk: *allodialis* ~ földesúri/uradalmi gyümölcsöskert. 1776: Allodialis Giümöltös A Bosa nevezetű hegybe gypüvel körül véve, Vic(inusa) Diosi és Bognár rész giümöltösek [M.köblös SzD; RLt] * *bongordos* ~ ? elbokrosodott giümölcsöskert. 1766: azon Bongordos giümöltös helyről ... azt tudjuk bizonyosan mondani, hogy ... tsak az nagy száraz tsonka és aszszu fák voltak benne imitt amott egy egy [Szásznádas SzD; Ks 33] * *szilvás* ~ szilvákert. 1815: Szép Szilvás Giümöltösben vagion ezen a Telken [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 415].

Hn. 1734: az Giümölcsösben (irt.) [Kide K; BHn 89]. 1745: a' Maros parton a' Giümölcsös-nél (sz) [Apahida K; EHA]. 1746: Az Giümölttses aljan (sz) [Szentgerice MT; EHA]. XVIII. sz. *höz.*: az Csengő Giümölttes [Boroskrakkó AF; EHA]. 1754: A Giümöltösben(en) (k) [Erdőcsinád MT; EHA]. 1775: A Giümöltösbe (sz) [M.köblös SzD; DHn 48]. 1780: a' Giümöltösön Felyül (sz) [Kölesmező*; BHn 53. — *Éltűnt település, helye Bodonkút (K) határában (l.i.h.)]. 1815/1817: A Benős Giümöltösse nevezetű helyen (sz) [Dobó U; EHA]. 1817/1832: A Falu giümöltösös (l) között [Harasztos TA; HG]. 1852: Agyagasi giümölcs [Kide K; BHn 102].

2. gyümölcsárus; negustor de fructe; Obsthändler. 1827: a' piatzon kánn árulo Sátrasak Minden fele Giümöltösöt árulok* ... Recapitulatio: Giümöltösök [Torda; TLt rtln 1826-29].

Ha. 1694/1764: Gyümölttsessel [M.fülpös MT; Told. 26]. 1697: gyomolczesivel [Somkerék SzD; BfN]. 1747: gyumolcses [Boroskrakkó AF; BfN]

Dobozolt anyag VI]. 1754: Gyümötsös [Mezőbánd MT; WassLt]. 1770: Gyümölcsöseshez [Kük.; Pf]. 1774: Gyümölttes [Szászpéntek K; Mk]. 1781: Gyümölttes [Mákó K; Hr] | giümölttes [Ne; DobLev. III/546. 6a]. 1792: Giümölttes [Jásíva U; Hr. conscr.]. 1795: Az Egész Giümölttesben [Koronka MT; EHA]. 1798: giümölttes [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1825: Gyümölttesek [Mocs K; HG. Eszterházi lev.].

gyümölcsösbeli gyümölcsösben levő/való; din livadá; im Obstgarten befindlich. 1805: Gyümöltös belí Krisztina részén jött szőlő és giümöltés fák árra ... Hf 111 xr 64 [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 21a].

gyümölcsöskert livadá, grädinä cu pomi fructiferi; Obstgarten. 1586: az chwros kertot, es az vdwar hazhoz walo gywmolches kertekett, vegez-twk hogy .. Negy reszre osztassanak [Lesnyek H; IB VI. 225/16]. 1601: Ada ... az nir eleoth valo giwmeolczeos kerteth [Póka MT; Ks 90]. 1603: Dersi Nagi Sandor Zabadiattia gymeolchies kertet Sambokrethy Mihaly ura(m) tilalma ellen teorwenre [Uszt 16. 45]. 1606: Ez Ezten-deöbben iöt be az zegeniek giwmeolczös kerteböl, alma nyerssen, mely most is ielen uagion husz cieberrel [Kv; Szám 12a/I. 11]. 1618: Vgyan azo(n) Zeölö alatt vagio(n) egj gyeömölczes kért meljet böczwltek in f. 24 [Kv; RDL I. 104]. 1647: Vagion az Var elöt valo Giümölczes kert a' Maros parton, mind körül sövennyel be kerítve, tövissel [Marosillye H; Vlt 55. 5415]. 1654: Gyümölcses kerti jo [Vajola K; Ks. Bánffy Anna urb.] | Lészás kert az Uduara Jo Gyümölcses kerti [Liget MT; i.h.] | Miklosi Tamas ... kis Gyumölcses kertek [Szásznádas KK; i.h.]. 1693: Gyümölcses kertek ... Az Varczogási giümöltös kert . edgj darab giümölttes [Ne; DobLev. I/37]. 1720: az Porondi Gyümölcses kert [Ne; BM XXXVIII. 235]. 1722: A Veteményes es Gyümölcses kertek, ugy oklyok osztassanak két egyenlő reszekre [Gorbó SzD; JHbK XLV/50]. 1731: (A) Szántó Földeket ... Törökbuszás Földeket, Gyümölcses Kertet, Szőlöket, Halas-tót . Három Lineára igasságon osszak fel [Kv; JHb XLII]. 1742: edgy darab helyecske a Gyümölcses kertből ki maradott [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. 1747: Nobilitaris Curiaval által ellenben egy giümölttes kert [Akosíva MT; Told. 8]. 1758: Gyümöcses kerti körül lévő kerteket kik hordottak annak karójit Sövenyit? [Szabéd MT; Berz. 544 S 25 vk]. 1768: Gyümölttes es rész szerént Veteményes kert [Szamosíva K; Ks 74. 55 Consr. 12]. 1772: Csűrös, Gyümölttes, es veteményes kertek [Szászfenes K; BethKt Mikes-conscr.]. 1791: Vagion az Udvar mellett egy igen szép Giümölttes, es Csüres kert [Algyógy H; Ks 74. 56 Consr. 10]. 1819: Szándékunk az hogy jo kertbe veve Giümöltös kertet tsináljunk [Kökös Hsz; Kp V. 323]. 1828: A Malomnál lévő giümölttes kert [Apahida K; RLt O. 4]. — L. még MetTr 433; ETF 107. 29, 108. 10.

Hn. 1730: Az Gyümölcses kerten kívül egy kis parlag (k) [Szentmargita SzD; EHA]. 1741: In loco vulgó az Uraság Gyümölcsös kerti mellett dicto (sz) [Bogártelke K; KHn 184]. 1754: A' Gyümölcses kertnél (sz). A' Gyümölcsös kertben (sz) [Sárpatak MT; EHA]. 1781: Gyümölcsös Kertbe (sz, k) [Bencéd U; EHA]. 1797: A Diosban és a' Gyümölcsös Kertben (k) [Doboka; EHA]. 1823: Gyümölcsös kert háta megett (sz) [Maros-sztkirály AP; EHA].

Ha. 1714: gyümölcses kert [Rákos Cs; DobLev. I/86]. 1738: gyümölcses [Szászvevessződ NK; Born. XX. 12]. 1777: az gyümölcses kert [Meggyesfa MT; LLt 28/531]. 1784: Gyümölcses Kertek [Mákó K; Hr]. 1782: gyümölcses kert. Gyümölcses Kert [Buza SzD; LLt Csáky-per 187. L. 9, 32]. 1806: Gyümölcses kertje [Szászkered K; LLt].

gyümölcsöskertecske grădiniță cu pomi fructiferi; kleiner Obstgarten. 1654: Apaczy Janos ... Gyümölcses kertecskeje [Szászánadás KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1758: A Közép oldalon egy gyümölcsös kertecske [Bh; EHA]. 1777/1780: Vagyon ... egy őss Curia ... egy Contiguitásban lévő Gyümölcsös Kertcskéivel edgyűt [Alparét SzD; JHbK LII/4]. 1781: egy kitsiny Gyümölcses Kertecske [Mákó K; Hr]. 1783: Vagyon gyümölcsös Szilvás, és veteményes kertecske [Nagyrápolts H; JHb XXXI/28]. 1820: Az Also Gyümölcsös Kertekében vagyon egy Lábnyi Vastagságu ép olaj Fa [Páncélseh SzD; Becski].

gyümölcsözés termőre fordulás; trecere în rodire; Fruchthbringen/tragen. 1768: a' ... Falu határának joságát valosággal lehet ditsérni ... mivel nem tsőkkenéssel valo szaparátianságot; hanem ... minden némű földben hintet magvának, bőv termésit, és gyümölcsözésit remélheti a' szegény mag vető Gazda [Szamosfva K; Ks 74. 56 Consr. 35].

gyümölcsözik terem; a rodi, a da roade; fruchten, Früchte tragen. 1816: hatarunk(na)k szük térsegin(e)k kívül valo földcink tragya nélkül nem gyümölcsöznek, egy rud béli trágya 3 bé vetésik Zsiorza földcinket az után el enyeszik [Bál. 67].

gyümölcsöző. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~vé tesz eredményessé tesz; a face productiv; Nutzen bringend tun. 1767: Tiszt Verestoi György Vram succedalion; kívánván szivesen, hogy az Ur Isten a' maga kegyelmével és szükséges Ajándékival fel-ruházván ő kegyelmét, tegye hasznossá, épületesse és gyümölcsözővé az ő kglme szolgálatját [Kv; SRE 224].

gyümölcsészárasztó deszka aszalódeszka; scindură (găurită) pentru uscatul fructelor; Darrbrett. 1792: Gyümölcs Szarasztó Dészka [CU].

gyümölcsészárasztó ház aszaló; casă de uscare pentru fructe; Darrhaus. 1816: Gyümölcs szárasztó (: aszaló:) köből rakott Zsendely Fedelű

Fenyő gerendaju és Fenyő deszka ajtaju vaszaru ház, melyb(en) vagyon veres, mázatlan kajha kemencze egész készségével [Jobbágyfva MT; Bál. 67].

gyümölcsészárasztó tábla gyümölcsaszaló deszka; scindură (găurită) pentru uscatul fructelor; Obst-Darrbrett. 1797: Gyümölcs szárasztó Tábla 2 [M.köbölkút SzD; CU].

gyümölcszedés culesul fructelor; Obsternte. 1681: Gyümölcsz szedeshez valo hosszu Lajtorja Nro 1 [Vh; VhU 573].

gyümölestál gyümölcsös tál; fructieră; Obstschüssel. Szk: bécsi ~. 1651: Beczi Labas Gyümölcz Tall Arannys szelyű Harom. Apro festett Gyümölcz Talaczka Nedgy [WassLt Wass Judit kel.].

gyümölestálcaska gyümölcsös tálcaska; fructieră mică; kleine Obstschüssel. 1651: Apro festet Gyümölcz Talaczka Nedgy. Festet Gyümölcz Tangyer Eótt [WassLt Wass Judit kel.].

gyümölestányér gyümölcsös tányér; farfurie de fructe; Obstteller. 1651: Festett Gyümölcz Tangyer Eótt [WassLt Wass Judit kel.].

gyümölestárlat gyümölcskiállítás; expoziție de fructe; Obstausstellung. 1860/1861: 1859 ... tartatott a legelső és nevezetes gyümölcstárlat M: -Vásárhelyen [Benkő, MszIm. 13].

gyümölestartó gyümölcstároló; pentru păstrat fructe; zum Obstspeichern dienend/gebraucht. Szk: ~ állás. 1796: A Bartsai Pinczében csinált gyümölcstartó Allásra [Déva; Ks 95] * ~ almárium. 1681: Barátok régi Háza ... Gyümölcs tarto nagí Almarium, ajto nélkül Nro 1 [Vh; VhU 556] * ~ hely. 1681/1748: Ezen boltok véginél égj kis dészkázaton bé menván, vagyon a' Szegeleten égj kertész pintze, benne valo Gyümölcs tarto helylly edgyűtt [Balázsfa; KvAKt Mss lat 236] * ~ hordó. 1681: Gyümölcs tarto Óreg hordo Nro 1 [Vh; VhU 561] * ~ kas. 1681: Gyümölcz tarto Kas Nro 1 Ebben Aszszu szilva Cub 1 gr 2 [Hátszeg; VhU 596] * ~ kaszlen. 1842: a' pinczébe négy cserefa ászok van és égj gjf-móts és krumplic tarto kaszlen [Oprakercsóra F; TSb 51] * ~ láda. 1768: Regi Hinto Láda 1 Gyertyás Láda 2 Gyümölc tarto Láda 2 Hoszu Nagy láda 1 [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXI/b] * ~ pince. 1784: Vagyon égy bor, vagy inkább gyümölc's Vetemény tarto Földbe ássott szalmával fedett pintze az Udvar Házról távulatska [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 9] * ~ polc. 1632: Komanai Uduarház. Pincze. . . Két giwmeölcz tarto Polcz N 2 [Komána F UC 14/38. 129] * ~ sövénylésza. 1681: Pincze Gyümölc tarto sövény lész Nro 3 [Hátszeg; VhU 598-9].

gyümölestelen eredménytelen; fără rezultat, frucht/erfolglos. 1759: minden igyekezetem

gyümölstelen volt [Mv; Told. 42]. 1783: (A torockóiakat) a Birak szofogadatlanságok mia nem Zabolázhatom meg, és ezen gyümölstelen lévén minden parancsolatom, mert akár kinek el fogatásit nékiek imponallam nem tselekszik [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével].

gyümölestermés gyümölcsstermesztés; pomiculturá; Obstbau. 1755: (A) Gyümölstősnék a' Viz felől való fele része vízenyős hely lévén, a gyümölcs termésre alkalmatlan [Ludesd H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.].

gyümölestermő. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~fa gyümölcse; pom fructifer/roditor; Obstbaum. 1691: Csiki Istvan a' temetőb(en) három gyümölcz termő fakat ... ki vagdalt [SzJk 250]. 1807: gyümöls termő fajt rongálták, hajigálták, ágait azoknak rontották, tsemetét puszttították, gyümölsét predálták [Kakasd MT; DLev. 3.XXXV. 13]. 1844: A' sétáló ósvények a kert és gyepek mellett sok ákátz, Jegenye, fűz és egyéb vad, 's gyümöls termő fak is lévén azokat ... az arendatornak ki vagdaltatni szabad nem lészen [Mv; TSb 37].

gyümölestörköly tescovină de fructe; Obsttreber. 1844 k.: (A bor) szénsavanyos forrong úze finomodott a gyümölcs-törkölyektől [Csekelaka AF; KCsl 6].

gyűrű¹ l. inel; Ring. 1526/1528: es fel wewe öltözyth, es lilimyt, fvleybe való éékes éerceleyth, es g'vröyth, es myndenekwel magh éékesybe öndön magat, az ő éékesegyvel [NyTár XV, 15]. 1568: Anna szakany (!) Jmrene fassa e(st) Brassy János huiatja oda Andras Katóth, Illyen szual azia mag a bastya híres kurua az gywróth a kyt az en Aztalomról el vith vala Coloswarat [Kv; Tjk III/1. 236]. 1570: Basprimy Myhal hitly zerent valya, hogy ew chinalt Trombitas Demeternak két gywreot egyk aran masik ezwt [Kv; Tjk III/2. 36]. 1584: Sara Azonnak zokniaiat keontozsat Gereznaiat gywreot fedelet parta Bowet bechwleek ennekem [Kv; Tjk IV/1. 308]. 1592: Az vitan esmet két gyryere kert vala zalagara fl. 4 [Uzst]. 1595: Negj gieoreok mind keowesteol aur. p. 10 [Zombor K; SL. Sombori László reg.]. 1628: Giurók. Egj eoregh peczyet niomo gjwreo, az maga neue es czjmare rajta. Egj Safir gjwrrw Egj rubjnt gjwrrw Mas kuszab rubjnt gjwreo rubjnt gjwrrw Kett granat gjwreok Kett twrkoos gjwreok [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Bldi Kelemen inv.]. 1633: az vra ... egi giüreótt adott el, ..., de az ezüst giüreó volt cziak [Mv; MvLt 290. 131a/-2.] 1638: Szylagi Jánzone aszióniom .. monda faj Edes Aszióniom .. ez varga Ferenczue Ornak foga, hogi gjwreiet loptam el [Mv; MvLt 291. 160a]. 1645: Egj Iskátolja eszust abban tartja uala az giürököt [Szárhsy Cs; LLt Fasc. 120]. 1647: Diosi Mihalyne Aszióniom ki hozatua(n) az Captiva Szolgaloiat Aszpiclot felel hozza, hogy

leanja(na)k ladaczkajat fel nytva(n) negy gwrwjet nette volna el [Kv; Tjk VIII/4. 232]. 1653: Vannák Giüreók cir. No. 20 [Gyf; KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m-i alispán végr.]. 1659: Az giürököt az melyek vadnak, haglom szegeny árua leaniomnak T(u)ri Ersebetnek mind Excepto egy arany giürüt [Altörja Hsz; Borb. I]. 1755: (A kukoricásban) tanaltunk egy kiss vászon Zacs-kocsát ... benne ... egy gyűrűben való követ [Déva; Ks 101]. 1803: 60 Aranyat érő Gyűrűmet altal adom néked hogy többé el ne veszesssem [Borosbenedek AF; SLev.].

Szk: bokrétás ~? csokorvésetes gyűrű. 1782: Ajtai Moses Deák(na)k Remek csinálásradott (!) az B. Czé egy Bokrétás vagj Carmazir giürüt és egi placcot jo féle kövekre [Instálá ... hogj Szakál Benedek Déáknak adna Remeket az B. Ché ... kiis adá még pedig olj moddal hogj egi carmazir, vagj bokrétás giürüt készítsen, e mellet egi placcot Jo féle kövékkel [Kv; ÖCjk] * *briliántírozott* ~. 1781: Nadméz porozot, ezüst orát és brillantérozott gyűrűt Pataki Kristina Aszszonynak [Kv; KvRLt IV. 17] * *briliántos* ~ brilliánsal berakott gyűrű. 1789: vettem kezemhez ... öt Briliántas reszkető tő rosákat ... Két bri-liántas gyűrűt ... Két gyémántas gyűrűt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.]. 1797: Ket egyforma brileántos Gyűrű [Mv; Told. 19]. 1806: a' brilliantos gyűrűm árestumban ül 100. Rh forintig [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1839: Egy brilliantos gyűrű, melyből 6 kő hibázik [Kv; LLt] * *csehgyémántos* ~. 1629: Egy Czeh giemantos giürw het citrin benne, nyom fel ortot, es Egy Aranyat ér tt f.6 [Kv; RDL I. 143]. 1696: Egy négy szegű Cseh gyemantos gyűrű fl. 5 [Mv; MbK 80. 6] * *csillagos* ~. 1651: Egi Czillagos görő malibeu vagion Eőt gemant 5 [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] * *emallitrozott fejű* ~. 1848: 1 pompás emallitrozott fejű gyűrű [Pk 2] * *fejér-köves* ~. 1763: Fejer kövös gyűrű [Told. 76] * *fejes* ~. 1843: Szabo János kis ujján még egy nagy fejes gyűrű volt [Dés; DLt 856. 15] * *gamahós* ~. 1611: Egj feyr Gamahos gledeő ... f 2. d 80 [Kv; RDL I. 88]. 1628: Egj gamahos gjwrrw [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Bldi Kelemen inv.]. 1637/1639: Egj Gamahos viragason meczet fekete Zomanczu giűrű [Kv; RDL I. 111] * *gyémántos* ~ 1596: Elscobon egy Gyemantos gyewrew nyom két Aranyat fel ortot, Ér beochyew zerint f. 40. Egy eöt Gyemanthos gyewrew nyom fel ort hean egy aranyat Ér beochyew zerint f. 36 [Kv; i.h. 65]. 1637/1639: Egj kis gjemantos gyűrű, hat Rubint keorülle, nyom masfel Aranjat f 25 [Kv; i.h. 111]. 1651: Giwrók zama. Egj merő gemantos Gőrdő kibeu vagion Tizenharom Gemant [WassLt 72/2 Vass Judit kel.]. 1696: Arany Gyűrűk jutottanak: A negyven forintos gyemantós gyűrű [Mv; MbK 80. 7]. 1789: Egy ... kised gyémantos Gyűrű [Mv; ConscrAp. 2] * *gyöngyös* ~. 1818/1826: Két Gyöngyös Gyűrű [KvAkt Mss hung. 27] * *hajas* ~. 1839: Egy hajas gyűrű Crucifixussal [Kv; LLt] * *hegyes-gyémántos* ~. 1637/1639: Egj hegyes Gjemantos giűrű aesti-

m(altuk) nyolczuan forint(ra) f 80 [Kv; RDL I. 111]. 1651: egy hegies gyemantos Gyűrű [Szamosfva K; JHbK XVIII/27] * *karniolos* ~. 1628/1635: Egi peczet niomo karniolos giwrw [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Báldi Kelemen inv.]. 1637/1639: Egi sima Zomanczos Carniolos gyűrű ... 3 f. 6 [Kv; RDL I. 111] * *kigyóforma* ~. 1652: Egy kigyó formájú gyűrű, kinek két szemei, két türkesecske koszorúja egy kis gyemant, szajaba(n) egy rubintocska [Nsz; IB. Bethlen István lelt.] * *krizolit* ~. 1627: Egy Chrysolitus giwrw nyom negiedfel Araniat aestimáltuk tt. f. 7 [Kv; RDL I. 132] * *krongold* ~. 1839: Egy krongold hajas (l) gyűrű ... Egy más krongold gyűrű I. S. betűkkel. Több aproság krongold fülbe valok [Kv; Llt] * *muszka formájú* ~. 1832: egy muszka formájú gyűrű [Kv; ÖZJk] * *parolás* ~. 1806: a' Parolás Gyűrűt senki sem tudta egyben rakni [Ks 94 Thurocz Károly lev.] * *pecsét* ~. 1560: Ket karnyolos pechetes Gywrw [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1572: (A kupák) ky veotte volna az Ladabol melliet cymeres georeowel pcyztlet volna be [Fog/Kv; SLt S. 10]. 1595: Hatom pchetes gjeoreok vagjon mind keowestool benne aur — p. 20 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1627: Egi Ezwst pechetes giwro [Kv; RDL I. 134] * *pecsétlő* ~. 1574: vagion Egy kws tarka kőw pezeitlő giwrw azt Mellith Jstuan matkayanak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12] * *pecsétnyomó* ~. 1628/1635: Giwrók. Egi eoregh peczyet niomo giwreo, az maga neue es czjmare rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Báldi Kelemen inv. — A teljesebb szöveg gyűrű 1. al.]. 1635: az magá uyjaba(n), az mutatoban, pezeit nyomo Gyűrű válá [Mv; MvLt 291. 60a]. 1654: Csepregi Mihalyne Attyanak Agoston Matthias Uramnak pezeit nyomo gyűreot megh igire [Kv; RDL I. 142]. 1839: Egy arany pecsétnyomo gyűrű kárniołkővel [Kv; Pk 3] * *prágai* ~. 1627: Egy kek Dupletos pragay giwrw aestimált: tt. f. 5 Ket Kek keow pragay Giwrw aestimált: tt. f. 8 ... Item Egy vgian ollian weres keow tt f. 5 Ket pragay Giwrw ver felire (l) mezet Kek Keő Egikben, másikban Egy zeold keo aestim. tt. f. 8 [Kv; RDL I. 132] * *roljos* ~. 1637/1639: 1 Gyemantos Rollyos gyűrű nyo(m) szükön: 1. ort. 2. f. 22 [Kv; i.h. 111] * *római* ~. 1732: két Romai Gyűrű [Ks. Kornis Zsigmond lelt. 21] * *rubintos* ~. 1611: Egi Sima Rubintos gjeoró f. 6 ... Mas egi Rubintos tablas munkara czinált gieoró ... f. 6 | *vaglio* (n) negi Rubintos giörök egik egik nio(m) Ar(aniat) 1 egiet egiet bechwitek in f. 5. [Kv; RDL I. 88]. 1629: Egi szv modra mezet rubintos giwrw [Gysz; Llt Fasc. 155]. 1651: Edgy Czipkes Rubintos Gyűrű melyben vagyon 13 Rubint [Wass. 72/2 Vass Judit kel.]. 1688: Egy Rubintos Gyűrű [Born. II. 18 Mikola László inv.]. 1696: egy pántlikás rubintas gyűrű [LLt 102. 24] * *smaragd* ~. 1611: Egi kws smaragd gieoró ... f. 3 [Kv; RDL I. 88]. 1627: Egy szep smaragdus giwrw [Kv; i.h. 132]. 1698: Egy smaragdus Gyűrű [Born. II. 18 Mikola László inv.]. 1716: égi sma-

ragdusos gyűrű [Kv; Pk 6] * *szeretensejű* ~. 1774: Egy Szeretsen fejű Gyűrű [MNY XXXVIII. 306] * *türkizes* ~. 1588: Vagyon egy thwrkeses gywreo teotot Niom egy Araniat Zwrkeos (l) [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. 1589: egy thwrkeses gywreo Niom 1 araniath beoweón f 2 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 33]. 1659: az en kis Fiamnak Mihalcz Miklosnak az őregh arany türkises gyűrűt hagiom [A-torja Hsz; Borb. I]. 1669: egy twrkis (l) giuro negy forintb(an) [Kv; SzCLev.] * *velencei gyémántos* ~. 1652/1655: Egi Velencej Zomancz nélkül valo gyemantos gyűrű fl 20 [Kv; ChartTr II, 875. Csepregi T. Mihály lelt.] * *safiros* ~. 1560: Egy safyros giwrw [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1629: egi safilos gyűrűt az ki az Aszonie volt attak vala az haz arraba(n) [Mv; MvLt 290. 180b]. 1637/1639: 1 negy szegű saphylos gyűrű f. 12 | Egy safelyos gyűrű [Kv; RDL I. 111]. — A hangalakra l. NySz, OklSz * *zomancos* ~. 1681: Egy fekete zomanczos gyűrű, az közepiben egy gyémánt körülete nyolcz gyémánt [WassLt]. 1696: Arany Gyűrűk jutottanak: A negyvenforintos gyemantos gyűrű. Más egy zomanczos gyűrű [Mv; MbK 80. 7].

2. jegygyűrű; verighetű, inel de logodná; Verlobungsring. 1597: Chyok Ianos ... valya ... hallottam azt pozometeo Marton fia zayabol, hogy Isten eotet vgy Segillye hogy el vezy Caton kayanthay Gaspar leanyat, mert eoneky gyewreyeis wagon nalla, az leanyis penigh eoneki inget adot ayandekon [Kv; Tjk VI/1. 1]. 1598: Balassy Palne orsolja azzonj valja ... Balassj Ambrustol hallottam hogy mondotta hogy Zabo Georgyel egyeott kerthek megh az leanth Ersebet Zabo Georginek es vgy attak Gyeoreot neki es kezeti vgy fogtanak egy massal [Kv; Tjk V/1. 238]. 1655: gyűrője nem leven, egy tallert adott jegybe [i.h. 75]. 1694: Bethlen László uram által ... gyűrűt küldöttem Gubernator vramnak, hogy ő kegyelme a mátkámuak küldje [IIAMN 333]. 1776: panasolta nekem Groff Lázár János, hogy M. B. Veselényi Kata Asszony ő Nga, hire és akarattya ellen meg kérte volna számára Kolosvárótt, M. B. Hadadi Veselényi István ur Kissebik Leányát Annát és Gyűrűt kért volna a fenn említett Urffitol a Nevezett Groff Rédeine [Szentdemeter U; GyL. Henter István (37) vall.].

Szk: ~n és ajándékon kéret meg eljegyeztet, el-mátkásított. 1641: en ackkoron legitime iambor nemes emberek által megh kerettem giörön es ajandekon [SzJk 55–6] * ~t vált ukivel eljegyez vkit. 1694: Junius 30 Isten segítségéből sok nagy rendek praesentiajában váltottam gyűrűt az mátkámmal ... Bodonban [IIAMN 334] * *gyémántos* ~. 1598: Zabo Miklos ... valja ... en eleottem Jegyben az leannak egy gyemantos gjeoreot Ada | Kis Peterne Martha azzony valja ... vgi kerek megh az leant, es vgy Ada egy gyemanthos gjeoreott neki Jegyben [Kv; Tjk V/1. 236, 238]. 1721: Amely szüves hegyes gyemantos gyűrűt pedig neki jegybe adtam [Uzon Hsz; BLt].

3. pecsétgyűrű; inel cu pecete; Siegelring. 1629: az gyołcz arraban hatra maradot adossaghrol irt

leület en vittem Eperjesen Borgyas Ilonához ..., s ugy pechyetle megh maga nyoma gyűreot reaja [Kv; Tjk VII/3. 60].

4. remek/remekező gyűrű; inel făcut ca obiect de meșter; Ring verfertigt als Meisterstück. 1652: Gebel Kadar Georgy mutatta be Mester Remeket, de miuel nemely Vraink panaszt teonek rea, az gyvróiet eo kglk ben tartak, es az Collatioiatis halasztak, miglen az Cehet meg nem Engeszteli, Latuan annak vtanna Attyafianak es jo akaroiának mellette valo teorekedeseket, ki attak Giureiet, es az Collatioiatis el veottek, az Cehetis meg kóuette [Kv; ÖCJk]. 1772: a gjűrűben és petsétben leg fővő hibákat observálván büntetett azon remekeiben valo hibaiert három német forintokig [Kv; ÖCJk]. 1792: az Remek leazen egy jo féle kővekkel készült Reszkető Tő es egy gyűrű [Kv; i.h.].

5. 1668: Egy orra vere jarastol valo Gyűrű [Mk. Kapi György inv. 13].

Ha. 1573: gywreoyt [Kv; Tjk III/3. 169]. 1574: gywreoket [Kv; i.h. 310]. 1589: gyreo. gywreobe valo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 33, 64]. 1591: giúreie [Kv; Aggm. A. 53]. 1597: gywreoyt [Kv; Tjk VI/1. 54, 63]. 1600: gyeoreoket [Kv; Tjk VI/1. 481]. 1611: gieőreő [Kv; RDI, I. 88]. 1723: Aranyakot. bonumokot. Gyűrűköt. Kalánokot. Kőőntyüköt. magokot. Pohárokot. Portekakot [Tarcsafva U; Pf]. 1837: gyűrűken [Dés; DLt 526/1838].

*gyűrű. Csak hn-i szk-ban; numai în construcții toponimice; nur als FN gebraucht: 'p' 1694/1764: A Gyűrű allyában való Kőlős földek [M.-fülpös MT; EHA]. 1724: Az Gyűrű Szegeben (pszó) [Mezőmadaras MT; EHA]. 1754: az Gyűrű szegbe [Kővesd MT; EHA]. 1768: Vagyon egy Csere bokros, gyertyán és magyarófás erdő a Gyűrű Szeg nevű helyben [Mezőmadaras MT; Ks 74/55 Consr. 56]. 1772: A Gyűrű Bokornál (sz) [Szászfenes K; EHA].

E helynévalakulatok címszóbeli előtagjának eredeti jelére nézve talán számba vehető a 'gyűrűfa' jelentés.

gyűrűcske inelus; Ringlein. 1582: Giulay Bothweós Jstwan ... vallia ... Egczer Baba Istwan-nehoz chak be menek boros valek az Azzony's hat ot vagion es vgy Adek eg Gywreóchket chak Io akaratomba Neki [Kv; Tjk IV/1. 68 — *Ti. Thwri Pálné]. 1628: egy gywreocyeke p.f. 3/50 [Kv; RDL I. 123]. 1651: Egy kus Czipkes forma gyűrű ... Mas edgy gyűrűcske, edgy túrkesecke vagyon benne . Edgy Sas kóróm formara ciznalt gyűrűcske edgy vekoni Tabla Gyemant benne [WassLt 72/2 Wass Judit kel.]. 1669: nyoltzad fel nehezek ezwstít elveven az Ceh ladajab(a) teotte az Inasnak ket gywrcwzkejevel együt [Kv; ÖCJk]. 1700: Egy lánzc forma gyenge gyűrűcske egy szem gyöngy a tetejib(e)n [Hr 1/20].

Szk: gamahós ~. 1637/1639: Egj Gamahos más gjűrűcsjke nyo(m) Aran(yat) 2. ort(ot) 1. f. 4 [Kv; RDL I. 111].

gyűrűfa veresgyűrű-som; Cornus sanguinea L.; singer; roter Hartriegel. XVI. sz. e. f.: De brillo-w(u)lgo verews gyryw fa [MNY XXI, 142]. 1754: Cserefa, gyűrű fa, alma fa, njárfa [Mezőmadaras MT; Berz. 18].

gyűrűfabokor veresgyűrűs-bokor; arbust de singer; roter Hartringelstranch. 1764: Mi Moldován Ursz, Idősb Marosán Lup ... birtuk és kaszáltuk a' nevezett rétét egy gálna 's fekete gyűrű fa bokorig [Hidalmás K; RLt O. 2].

gyűrűfavessző a veresgyűrű-som vesszeje; lăstar de singer; rutenförmige Äste von rotem Hartriegel. 1811: Gyűrű fa vesszők [Spring AF; KvAKT Más hung. 6]. 1834: Magyaro, és gyűrűfa vesszők [Koronka MT; Told. 23].

gyűrűs. Csak hn-i szk-ban; numai în construcții toponimice; nur als FN in Wortkonstruktionen: 'p' 1667: Az gyűrűs berekben (sz) [Marossztygyörgy MT; EHA]. XVII. sz. m. f.: a Boczi^a Templomnál a Gyűrűsben (parlag) [Szucság K; KHN 253. — *Eltűnt település a jelzett helység határában]. 1731: gyűrűs gyakar [Gálfa MT; Sár.]. 1740: A Gyűrűsben (k) [Inaktelke K; EHA]. 1770: Gyűrűs alat (sz, k) [Vista K; KHN 271]. 1772/1872: Az Gyűrűsben (e) [Vadad MT; EHA]. 1780: Gyűrűs Gyepűje [Vadad MT; EHA]. 1781: A' Gyűrűsben (sz). [Petek U; EHA]. 1825: a Gyűrűs nevű Patak [uo.; EHA]. 1874/1906: Gyűrűs völgy [Kibéd MT; EHA].

A helynévalakulatok címszóbeli tagjának eredeti jel-e talán összefügghet a 'gyűrűfa' jelentéssel.

gyűrűsdí társasjátékfajta; de-a inelusul, inelus-Invirtescu; Art Gesellschaftsspiel mit Ring. 1806: játszdunk gyűrűsdít, egy tsokot is kaptam egy Léánytol [Dés; KMN 185].

A szerk. gyermek- és ifjúkorában éppen Désen a fiatalság a köv. gyűrűs társasjátékot játszotta: a körbe rakott székeken elhelyezkedő társaság egy zárt zsinigre fűzött gyűrűt tologatott egyik kézből a másikba úgy, hogy a közepon álló ne vegye észre, hol jár a gyűrű. A játékosok a közepon állónak tréfálkozva mondogatták: „Megy a gyűrű. Hol a gyűrű?” Ha a közeptől álló észrevette v. észrevenni vélte a gyűrűt, két kézzel lefogta a gyanús zsinigrész, és sikerült fogás esetén maga helyett a közepon állította azt, akinél elfogta a gyűrűt. Alaptalan gyanakvás esetén továbbra is maga maradt közepon. — E játék ismert a székelységben, sőt a románágnál is (Kelemen Béla közlése).

gyűrűsujj inelar; Ringfinger. 1823/1830: Fogarasi Sámuel ... a mutatóujját elvágta, s a merőn maradván, a közepon ujjába fogta a tűt^a, a szabógyűszűt a gyűrűsujjába tévén, csakugyan a szabóságot így nem igen folytathatván, azután kádározást folytatott [FogE 58. — *1770-ben].

gyűrűtartó I. mn pentru păstrarea inelului; zum Ringhalten dienend. Szk: ~ iskátulya. 1627: Egy giwrw tarto Iskatulia tt f 1 [Kv RDL I. 132].

II. fn gyűrűtartó doboz; cutie pentru păstrarea inelului; Ringschachtel/behälter. 1668: Egy fekete

barsony Gyűrű tartóban vagy Gyemantos Gyűrű nr. 10 [Mk. Kapi György inv. 14].

gyűrűváltás jegyváltás; logodná, schimb de verighete; Ringwechsel, Verlobung. 1598: Vas Gergely ... vallja eomagok ... kertek megh az leant Ersebetet, es vgjan Akkoron egy gyemantos gyeoreot Adot nekj Jegy gyeoreoben ... olyan hertelenséggel leott az gyeoreo váltás, kezkenje sem volt* hanem maswt veon masod nap es vgy attá az legennek | Zabo Miklosne Anna Azzony ... vallya: Az Georeo váltásban semmith nem thwd [Kv; Tjk V/1. 236, 238 — *Tl. a lánynak]. 1700: minek utánna ... jegy ruha sem léven egymás között, avagy gyűrű váltás, teczett az minékünk, hogy az ifju legény mind magát, mind el kötelezett Mátkáját szabadicsa [Szjk 325–6]. 1769: Gróf Teleki Sámuel szollatt hogy ... mátkásithassa el gyűrű váltással, Gróf Bethlen Susánna Kedves Leányomat [TSb 18 Árva Gr. Keresztes Borbára nyil.].

gyűrűvessző gyűrűfavessző; nuia de singer; roter Hartriegel/holzast. 1773: volt a' Marasan valy ... a' Holt Maras avagy vulgo Keresztesi Berke szomszédaságab(an) a' Borberekiek(ne)k egy Fűz, Jegenye, Nyárfából gyűrű és magyaro vesszőkből álló sűrű nagy szövényes Erdeje [Szász-újfa AF/Marosszékirály AF; DobLev. II/447. 17].

gyűrű-visszaadás jegyesség/mátkaság-felbontás; ruperea/defacerea logodnei; Entlobung. 1776: A Gyűrű Vissza adás pedig miben mult el, nem tudom, de ugy itelem, hogy ez mind a' Czizi Mestersege volt [Bgréstő KK; GyL. „Jos. Székelly (28) parochus cath.” vall.].

? **gyűrűzés** vmilyen diákjáték; un fel de joc al elevilor; Art Schüllerspiel. 1870 k./1914: Játékok: ... cicafutás, gombozás (pityke), gyűrűzés (ujnyi vastag fára, lőszőr, üveggyöngy)* [MvÉrt. 17. — *A ()-es magyarázat ilyen értelmetlen!].

gyűszű degetar; Fingerhut. 1627: Varro Teó, Giwzeo, fekethe oluaso, es koua tt f. d. 60 [Kv; RDL I. 134]. 1714: Szív formára futralyb(an) találtatnak: Kisetake Vidlatska, szivetsake, gyűszű, Lantzotska, mind ezustbul 2,40 [Nsz/Fog.; REkL. II. Apafi Mihály hagy.]. 1733: azon40 forintok(na)k várására ígér Gombási Szócs Samuel ur(am) is hogj Szodos Marton ur(amna)k dolgozzek három forintig erő munkát tövel s gyűszűvel [Mv; MbK VI. 2].

Szk: varró ~. 1840: Egy pomadés csuporba egy varó gyűszű [Dés; DLt 1590].

gyűszű 1. erszény; pungă de bani; Börse, Geldtäschchen. 1637: Hallotta(m) ..., hogi azt

monda ... Szekely Istuá(n) ... mi nélkül voltal szűkös edes Katam nem birak penzemel, hiszem nalađ alot giűszűm, s oda költeőtted penzemet, a hova akartad [Mv; MvLt 291. 107a]. 1645/1664: Tudom aszt, hogy Pécz Mihályné egy be' kötöt gyűszű pénst viñ el Molnár Györgynül [Kvh; Bogáts 14]. 1735 k.: Győszőbe bé varrt kér szasz kilenczven Arany [MNY XXXVIII, 133]. 1846: Virág László tsufalkozva mondta néki, haja* Darvas nékem is van egy olyan fües gyűszűm mint a magae [Dés; DLt 530/1847. 9. — *Értsd: hallja].

Jöllehet a címszó szófejtő szempontból a *tűsző* hangalaki változata [Igy SzótSz, TESz], az anyaggyűjtés rendjén ilyen változat nem került elő, a szerk. indokoltabbnak tartja az adalékokat e szócikkbe foglalni bele.

2. **tűsző, táj dészű**; chimir, şerpar; breiter Ledergürtel. 1783: látom hogj Fülöp Todor ki ránttya a Bicskát a Gyűszűből [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1787: Egy férfi derekára valo hitván Gyűszű Dr 12 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 7] | Egy övedző széles szíjju vagy Gyűszű ember Derekára valo Dr. 18 [Mv; i.h. Máté Mihály hagy. 2]. 1798: (a béresbírónak) Egy gyűszűt, vagy három Márvást [Drassó AF; TSb 24]. 1808: Darabontnak Conventioja szerint ... egy Gyűszűért adtam Hfl. 2 xr. 40 ... Egy Kaltzunért Hfl. 6 [Gálfa KK; Ks 95]. 1816: Hét csinálatlan egy tsattu gyűszű ... Rf 5 xr 59 ... Három négy csattu gyűszű ... Hf 21 xr 2 Öt négy tsattu szkumpiás bőr gyűszű ... Rf 26 xr 35 ... Nyoltz 3. tsottu Veres gyűszű ... Rf 26 xr 25. Három kitsin fejr gyűszű Rf 1 xr 10 ... Hat 3. csattos fejr gyűszű Rf 16 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 11]. 1837: Rab Juon Todor Itu ... viselt ... új veres gyűszűt (: serpar); [DLt 1115. sz. nyomt. kl.]. 1838: a derekára kötött gyűszűjéből ki huzta volna a mordály pistolyát [K; KLev.]. 1873: meg fogadtam T. Szen Györgyi Imre János fiát Jánost, kisebb Béresnek, vagy is Beres Inasnak ... ígervén neki ... egy bőr mejre valot, egy gyűszűt a derekára [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc kezével].

Szk: övedző ~. 1824: Egy övedző Gyűszűt meg vet Budai György [CsV]. 1844: Sztojka Ferencz ... öltözte ... oláhos mejre valo, övedző gyűszű [DLt 1248 nyomt. kl.].

gyűszűszíj tűsző; chimir, şerpar; breiter Ledergürtel. 1802/1841: kivén a' czédulát a' gyűszű szíjjából által ada' a' Sitvei* nagy Eskütnnek [CU. 425. — *Zsidve KK]. 1846: Nászlakán Mitru ... Öltözte öt csattos rongyos gyűszű-szíju [DLt 277 nyomt. kl.].

Szk: övedző ~. 1813: Egy övedző gyűszű-szíju [DLt 630 sz. nyomt. kl.].

gyűszűtartó. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *lădăcsa casetă/toc* pentru degetar; Fingerhütchen. 1792: Gyűszű s' ollo tarto Ládátska [TL. Conscri.].